

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
โครงการการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย

เรื่อง

การศึกษารูปแบบและความเป็นไปได้
ในการจัดสวัสดิการโดยภาคชุมชน

โดย

วันที่.....	- ๖ ต.ค. 2546
เลขทะเบียน.....	๐๐๓๓๒
เลขเรียกหนังสือ.....	RIY ๔๙

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ
ขัตติยา กรรณสูตร
กนกศักดิ์ แก้วเทพ
กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์
จตุรงค์ บุญรัตนสุนทร
อภิญญา เวชยชัย

มีนาคม 2544
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
ชั้น 14 อาคาร เอส เอ็ม ทาวเวอร์
เลขที่ 979/17-21 ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน
เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400
โทร. 298-0455 โทรสาร 298-0476
Home page : <http://www.trf.or.th>
E-mail : trf-info@trf.or.th

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การศึกษารูปแบบและความเป็นไปได้
ในการจัดสวัสดิการโดยภาคชุมชน

คณะผู้วิจัย

1. ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ	คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. ชัตติยา กรรณสูต	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
3. กนกศักดิ์ แก้วเทพ	คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
4. กิติพัฒน์ นนทปัทมดลย์	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
5. จตุรงค์ บุณยรัตนสุนทร	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
6. อภิภูญา เวชชัย	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ชุดโครงการ

การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย
(The Development on Welfare System for the poor and vulnerable people in the Thai Society)

บทสังเคราะห์ 11 กรณีศึกษา

รูปแบบและความเป็นไปได้ในการจัดสวัสดิการโดยภาคชุมชน

ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ
คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. วัตถุประสงค์ของการจัดสวัสดิการ

แนวความคิดทางเศรษฐศาสตร์เกี่ยวกับสวัสดิการ (Welfare) ดูออกจะผิดแผกไปจากความเข้าใจของคนทั่วไป เช่น เห็นว่าสวัสดิการของผู้บริโภคคือการที่ผู้บริโภคได้บริโภคสินค้าในราคาที่ต่ำกว่าที่ตนพอใจจะจ่าย ตัวอย่างเช่น ถ้าใครคนหนึ่งยินดีที่จะซื้อของชิ้นหนึ่งในราคา 100 บาท แต่ครั้งเมื่อซื้อจริงก็จ่ายเพียง 90 บาท เพราะของชิ้นนั้นลดราคา ภาษาศาสตร์จะบอกว่า ใครคนนั้นได้สวัสดิการมากกว่าเดิม 10 บาท

นี่ก็หมายความว่า "สวัสดิการ" ในแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ (กระแสหลัก) ถือเอาความพอใจของผู้บริโภคเป็นตัวกำหนด ไม่ได้ถือเอาคุณสมบัติของสินค้าที่จะทำให้เกิดผลดีหรือเสียทางกายภาพ หรือถ้าเป็นของที่กินเข้าไป ไม่ได้ถือเอาคุณสมบัติที่จะทำให้เกิดผลดีผลเสียต่อร่างกายโดยตรง แต่ถือเอาความเชื่อและความพอใจของผู้บริโภคเป็นสำคัญ

ถ้ามองสวัสดิการในแง่นี้ ดูเหมือนว่าอาจจะไม่จำเป็นต้องมาจัดระบบสวัสดิการอะไรให้ยุ่งยาก ปล่อยให้กลไกตลาดมันทำงานอย่างเสรี เมื่อใดที่คนได้บริโภคสินค้าที่เท่ากับหรือต่ำกว่าราคาที่ตนยินดีจะซื้อ สวัสดิการก็เกิดขึ้นได้แล้ว

แต่เนื่องจากปรัชญาความคิดเรื่องสวัสดิการมิได้ถูกผูกขาดอยู่เฉพาะนักเศรษฐศาสตร์ (กระแสหลัก) เท่านั้น จึงต้องพิจารณาสวัสดิการในหลายมิติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพิจารณาสวัสดิการในมิติทางสังคม ที่เรียกกันว่าสวัสดิการสังคม หรือ Social Welfare ที่ไม่ได้พิจารณาสวัสดิการเพียงมิติของความพอใจของปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่เป็นการพิจารณาความจำเป็นของสังคมโดยรวม เช่น การรักษาพยาบาล ไม่เป็นเพียงเพื่อความต้องการและความพอใจของปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่เพื่อความจำเป็นทางสังคม ที่ต้องทำให้คนในสังคมทุกคนมีสุขภาพดี หรือถ้าเป็นกรณีผู้ป่วยโรคติดต่อ ก็มีความจำเป็นทางสังคมที่จะขจัดโรคนั้นหรือรักษาโรคนั้นให้หายไปจากผู้ป่วย สะกิดกันมิให้ไปติดต่อผู้อื่น เป็นต้น หรือถ้าเป็นการศึกษา นอกจากสนองความต้องการของปัจเจกบุคคลแล้ว ก็เป็นความจำเป็นของสังคมที่จะต้องทำให้คนมีความรู้เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

ดังนั้น ในหลายๆสังคมจึงเห็นกันว่า สวัสดิการจะต้องเป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องเข้าถึง จะต้องได้รับ เพราะมันเป็นเรื่องของสิทธิพื้นฐานทางสังคม (social basic right) ของทุกคน (Neuhaus, 1979: 13-14) โดยเฉพาะในประเทศสังคมนิยมและประเทศที่มีรัฐบาลสังคมนิยมประชาธิปไตย (Social democratic state) เช่น กลุ่มประเทศ

สแกนดิเนเวีย ประเทศเยอรมัน ประเทศเนเธอร์แลนด์ หรือประเทศที่มีรัฐบาลเป็นพรรคแรงงาน ก็มีแนวความคิดเช่นนี้ และมีระบบสวัสดิการโดยรัฐที่เข้มแข็ง หรือยอมรับว่าถ้าต้องทำให้ทุกคนได้รับสวัสดิการ รัฐจะต้องมีบทบาทสำคัญในการจัดสวัสดิการ

แต่ในประเทศที่รัฐบาลยึดแนวทางทุนนิยมเสรี หรือแนวทางตลาดเสรี หรือเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism) ก็มักจะเห็นว่า จะต้องให้กลไกตลาดทำงานมากกว่ารัฐ หรือถ้าต้องจัดสวัสดิการก็ต้องให้ภาคประชาชน ภาคธุรกิจ มีบทบาทสำคัญ รัฐจะเข้าไปจัดการเฉพาะส่วนที่ภาคประชาชนและภาคเอกชนไม่สามารถจัดการได้จริงๆ แนวคิดเช่นนี้เรียกกันว่า ระบบสวัสดิการเสรีนิยม (liberal welfare system) ตัวอย่างที่กล่าวถึงกันทั่วไปคือ ระบบของประเทศสหรัฐอเมริกา (Goodin et.al., 1999: 244)

วัตถุประสงค์ของการจัดสวัสดิการสังคมพอจะรวบรวมได้ดังนี้

- ส่งเสริมประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ (โดยทำให้คนมีการศึกษาดีและมีสุขภาพดีถ้วนหน้า)
- ลดความยากจน (เพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย)
- ส่งเสริมความเท่าเทียมกันในสังคม (โดยเฉพาะความเท่าเทียมในโอกาส)
- ส่งเสริมให้ทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ได้รับการยอมรับจากสังคม ไม่ถูกปฏิเสธจากสังคม
- ส่งเสริมความมั่นคงทางสังคม ความมีเสถียรภาพทางสังคม
- ส่งเสริมความเป็นอิสระและการมีสิทธิและเสรีภาพ (เล่มเดียวกัน: 22)

พรรคแรงงานของอังกฤษได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดสวัสดิการสังคมไว้ว่า

- ป้องกันความยากจนเท่าที่ทำได้ และบรรเทาปัญหาต่างๆของชีวิตตามความจำเป็น
- ปกป้องมิให้ประชาชนมีความเสี่ยงในชีวิตการทำงานในตลาดแรงงานและการเปลี่ยนแปลงในครอบครัว
- กระจายรายได้และทรัพยากรจากคนร่ำรวยสู่คนที่ยากจนในสังคม
- สนับสนุนให้บุคคลมีอิสระและพึ่งตนเองได้
- ส่งเสริมความสมานฉันท์ในสังคม (Commission on Social justice, 1994: 8)

แต่ในประเทศที่ใช้แนวทางสวัสดิการเสรีนิยม วัตถุประสงค์ของสวัสดิการจะถูกลดทอนลงมาเหลือเพียงบรรเทาปัญหาความยากจนและปัญหาต่างๆของชีวิตเท่าที่จำเป็น สำหรับกลุ่มคนที่อยู่ในภาวะที่รัฐต้องช่วยเหลือจริงๆ ซึ่งสวัสดิการเช่นนี้เรียกว่า social safety net หรือ การจัดโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม ให้แก่ผู้จำเป็นจะต้องจัดให้ และในการจัดนั้นก็ต้องอาศัยทั้งภาครัฐและภาคเอกชน (รวมถึงภาคประชาชนเอง)

ในสังคมไทยขณะนี้ เรากำลังเดินตามแนวทางสวัสดิการเสรีนิยม ซึ่งเป็นแนวคิดของพวกเสรีนิยมใหม่ ดังนั้น ความปรารถนาที่จะให้ภาคธุรกิจเอกชนและภาคประชาชนเข้ามามีส่วนจัดสวัสดิการสังคมจึงมีสูงมาก และอาจจะเป็นการโชคชะตของสังคมไทยที่ถึงแม้รัฐบาลจะไม่ได้รณรงค์เรียกร้องสิ่งเหล่านี้ แต่ภาคชุมชนต่างๆก็ได้ลงมือปฏิบัติสิ่งเหล่านี้เองอย่างเอกราชอย่าง และในหลายๆชุมชนในขอบเขตทั่วประเทศกำลังทำให้เกิดสิ่งเหล่านี้อย่างเป็นจริงและสัมผัสได้

แรงผลักดันที่ทำให้ชุมชนต้องหันมาพัฒนาระบบสวัสดิการให้กันและกันก็เพราะว่า ระบบสวัสดิการจากรัฐไม่ทั่วถึง ไม่เพียงพอ ไม่สม่ำเสมอ ตัวอย่างเช่น หลักประกันในการรักษาพยาบาล ก่อนนี้ก็จำกัดอยู่เพียงในระบบราชการและในบริษัทใหญ่ๆเท่านั้น บรรดาลูกจ้างแรงงานเพิ่มมีหลักประกันแน่นอนในเรื่องการรักษาความเจ็บไข้ได้

ป่วย (ทั่วๆไป) ก็ต่อเมื่อได้มีการเรียกร้องให้มีการประกันสังคมและได้เริ่มเป็นจริงตั้งแต่ปี 2534 แต่นี่ก็เป็นจริงได้ก็เฉพาะลูกจ้างที่ทำงานอยู่ในสถานประกอบการที่มีลูกจ้างตั้งแต่ 10 คนขึ้นไป ยังไม่ได้ครอบคลุมถึงลูกจ้างทุกคนที่อยู่ในสถานประกอบการที่มีลูกจ้างต่ำกว่า 10 คน ยิ่งกว่านั้น คนส่วนใหญ่ในสังคมไทยไม่ได้เป็นลูกจ้าง

พรรคไทยรักไทยมีสัญญากับคนงานว่า เมื่อเป็นรัฐบาลจะต้องให้มีการประกันสังคมครอบคลุมถึงสถานประกอบการที่มีคนงาน 1 คน แต่รัฐมนตรีแรงงานจากพรรคชาติไทยก็ไม่เห็นด้วย ก็ยังดีที่นโยบาย 30 บาทรักษาได้เกือบทุกโรคกำลังประกาศใช้ คงทำให้ระบบการดูแลสุขภาพของประชาชนทั่วไปดีขึ้นกว่าก่อน

อย่างไรก็ตาม จากอดีตถึงปัจจุบัน ประชาชนในชนบทขาดสวัสดิการทุกๆด้าน ที่พอมีอยู่บ้างก็ไม่เพียงพอและไม่ทั่วถึง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการรักษาพยาบาล เรื่องการศึกษาของคนยากจน เรื่องคนพิการ เรื่องคนชรา ฯลฯ เหล่านี้โดยทั่วไปครอบครัวจะต้องช่วยดูแลกันเอง หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ระบบสวัสดิการในสังคมไทยส่วนใหญ่พึ่งพาครอบครัวและญาติพี่น้อง ไม่ใช่ระบบที่ได้รับการเกื้อกูลจากรัฐอย่างพอเพียง สถานการณ์ดังกล่าวจึงเป็นแรงกดดันให้ครอบครัวชนบทและชุมชนชนบทแสวงหาแนวทางในการช่วยเหลือตนเอง ทั้งด้านการเงิน การผลิต และสวัสดิการชุมชน ดัง 11 กรณีศึกษาต่อไปนี้

2. สวัสดิการโดยภาคชุมชน จาก 11 กรณีศึกษา

แบบแผนของการจัดสวัสดิการชุมชนโดยองค์กรในชุมชน อาจจำแนกได้ดังนี้

- การเริ่มต้นจากกลุ่มออมทรัพย์แล้วนำไปสู่การจัดสวัสดิการ
- การเริ่มต้นจากหน่วยผลิตแล้วนำไปสู่การจัดสวัสดิการ
- การเริ่มต้นจากความเชื่อและอุดมการณ์แล้วนำไปสู่การจัดสวัสดิการ

2.1 การเริ่มต้นจากกลุ่มออมทรัพย์แล้วนำไปสู่การจัดสวัสดิการ

แบบแผนนี้แพร่หลายในทางภาคใต้ เงื่อนไขหลักที่จะทำให้เกิดแบบแผนนี้ได้คือ

(1) ระดับการครองชีพของประชาชนพอที่จะทำให้มีเงินออมได้อย่างสม่ำเสมอ ในชุมชนภาคใต้และชุมชนภาคตะวันออก ทรัพยากรธรรมชาติและปัจจัยการผลิตเพียงพอที่จะทำให้ผู้ที่ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ อุดม และตั้งใจ สามารถที่จะมีการเลี้ยงชีพได้อย่างพอเพียง และมีเงินออมสะสมจะได้ ดังนั้น เมื่อมีผู้กล้าคิด กล้าริเริ่ม กล้าผลักดัน กลุ่มออมทรัพย์ในภาคใต้จึงเกิดขึ้นได้ง่ายกว่าในภาคอื่นๆ และสามารถเพิ่มขนาดของเงินออมสะสมได้ดี เมื่อมีกองทุนเงินออมสะสมเพียงพอ ก็สามารถที่จะนำเงินออมนี้ไปจัดทำสวัสดิการเงินกู้ ดอกผลจากการจัดเงินกู้มีเพียงพอที่จะนำไปจัดสวัสดิการด้านอื่นๆ โดยเฉพาะด้านการรักษาพยาบาลและกองทุนสวัสดิการต่างๆ

บางกลุ่มออมทรัพย์จำกัดกิจกรรมของกลุ่มไว้เพียงสวัสดิการเงินกู้และสวัสดิการบริการอื่นๆ แต่บางกลุ่มออมทรัพย์ขยายผลไปสู่การจัดสวัสดิการด้านการผลิตและการค้า คือ ส่งเสริม ช่วยเหลือ สนับสนุน ให้เกิดการผลิตของครัวเรือน บางกลุ่มขยายผลไปสู่การลงทุนโดยกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อให้สมาชิกมีโอกาสใช้สินค้าราคาถูก หรือนำสินค้าจากสมาชิมาแปรรูปเพิ่มมูลค่า และถ้าพอจะมีกำไรจากการผลิต กำไรนั้นส่วนหนึ่งก็จะถูกนำมาสมทบเป็นกองทุนสวัสดิการต่อไป เช่น กรณีนาหว้าและคลองเปรี๊ยะ

(2) การมีผู้นำที่กล้าคิดกล้าริเริ่ม ไม่ติดอยู่กับแบบแผนที่เคยทำๆกันมา กรณี ครูชบ ยอดแก้ว ที่สามารถปรับปรุงพัฒนากลุ่มออมทรัพย์ให้ก้าวพ้นจากขอบเขตกิจกรรมตามแบบแผนของกรมพัฒนาชุมชน กรณี พระสุบิน ปลื้มโต จากจังหวัดตราด ที่ศึกษากลุ่มออมทรัพย์แบบพัฒนาครอบครัวชีวิตแนวครูชบ แล้วนำมาพัฒนาเป็นกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครอบครัวของชีวิต โดยการใช้เงื่อนไขของกลุ่มออมทรัพย์เป็นเครื่องมือจูงใจให้คนปรับวิถีชีวิตเข้าสู่วิถีธรรม ซึ่งพระสุบินกล่าวว่า

“กิจกรรมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครอบครัวชีวิต จึงเป็นกิจกรรมที่เกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้านในชนบท ซึ่งมีทั้งการปฏิบัติ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ศาสนา จิตใจ การเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ที่บูรณาการเชื่อมโยงกันไปหมด”

(คณะกรรมการโครงการคนดีศรีสังคม, 2541: 18)

กลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครอบครัวของชีวิต มีเครือข่ายในจังหวัดตราดถึง 30 ตำบล 151 กลุ่ม สมาชิก 28,711 คน และกองทุนรวม (ทุนออมสัจจะ+สวัสดิการ) 123,389,630 บาท (ดู ชัดติยา, 2544: 18) เป็นการพัฒนารูปแบบที่แตกต่างไปจากกลุ่มน้ำชาวนานำโดยครูชบ ซึ่งเน้นให้มีการกระจายกลุ่มเป็นกลุ่มออมทรัพย์ขนาดเล็ก เพื่อให้มีการดูแลตรวจสอบได้ง่ายและทั่วถึง

นายธีร จันทร์เกิด กำเนิดกลุ่มออมทรัพย์ผู้ค้ารายย่อย ที่ปล่อยให้กู้เพื่อการค้าขายและผ่อนส่งรายวัน ใช้หลักการรวมกลุ่มๆละ 5 คน ให้กู้โดยการให้กลุ่มค้ำประกัน ผู้นำเหล่านี้กล้าคิด กล้าริเริ่มสิ่งใหม่ๆ ทำให้เกิดการพัฒนาของเศรษฐกิจชุมชน

(3) การทำให้เกิดผลตามเป้าหมายและตามความต้องการของสมาชิก ถ้าการดำเนินงานไม่บังเกิดผลที่เห็นได้ หรือไม่ตรงกับความต้องการของสมาชิก ทางกลุ่มจะเติบโตไม่ได้ เพราะกลุ่มถูกสร้างขึ้นมากเพื่อแก้ปัญหาให้สมาชิก ดังนั้น นโยบายและกิจกรรมจะต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความต้องการของสมาชิกอยู่เสมอ สิ่งเหล่านี้จะทราบได้และทำได้ก็ด้วยการให้มีส่วนร่วมจากสมาชิก ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ และร่วมเสวยผลต่างๆ อันเกิดจากการกระทำนั้นๆ

ความต้องการของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ในชนบท โดยทั่วไปคือ สวัสดิการเงินกู้ สวัสดิการบริการ และการช่วยเหลือการผลิต แต่ในกรณีของกลุ่มออมทรัพย์ของคนงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ ความต้องการหลักของสมาชิกอาจจำกัดอยู่ที่สวัสดิการเงินกู้เป็นสำคัญ คงเป็นเพราะว่าสวัสดิการด้านอื่นๆคนงานสามารถที่จะได้จากระบบประกันสังคมและสวัสดิการของโรงงานแล้ว (ดู กิตติพัฒน์, 2544) ในกรณีชุมชนเมือง ความต้องการสินค้าราคาถูกเพื่อบรรเทาปัญหาค่าครองชีพก็เป็นเรื่องจำเป็น กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนพื้นนคร่วมเกล้าจึงต้องมีกิจกรรมร้านค้า (ดู จตุรงค์, 2544)

2.2 การเริ่มต้นจากหน่วยผลิตแล้วนำไปสู่การจัดสวัสดิการ

แบบแผนนี้เกิดจากการที่ชุมชนมีรายได้ไม่พอเพียง ไม่พอกินพอใช้ จึงมีความพยายามที่จะให้เกิดอาชีพเสริม หรือหากิจกรรมที่ช่วยบรรเทาภาวะการไม่พอกินไม่พอใช้ เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่สมาชิกชุมชน ครั้นต่อมาเมื่อการประกอบอาชีพเสริมทำให้เกิดกิจกรรมการรวมกลุ่มที่แน่นอถาวรและมีรายได้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ กลุ่มการผลิตก็จะ

ขยายตัวเติบโต รายได้จากการผลิตมีมากขึ้น ปริมาณกำไรมากขึ้น ก็สามารถจะจัดสรรกำไรจากการผลิตนั้นไปจัดสวัสดิการให้สมาชิกในรูปของการประกันชีวิต เป็นค่ารักษาพยาบาล และอื่นๆ กรณีตัวอย่างคือ กลุ่มแม่หญิง (ส่วนของกลุ่มแพรรณ) ในภาคอีสาน (ดู อภิญา, 2544) กลุ่มโรงสีชมรมรักษารัฐธรรมนูญชนนาโผ อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร (ดู กนกศักดิ์, 2544ก) และต่อมากลุ่มการผลิตเหล้านี้ได้พัฒนาระบบแหล่งเงินทุนของตนเองโดยการ จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมา เพื่อให้สมาชิกทำการออมและทำการกู้ดอกเบี้ยต่ำ เป็นการเพิ่มสภาพคล่องทางการเงินให้แก่สมาชิก

กลุ่มกิจกรรม ศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ก็มีแบบแผนคล้ายๆกับที่กล่าวมา คือ เริ่มจากกิจกรรมออมข้าว เพื่อลดการเอารัดเอาเปรียบของพ่อค้า แล้วพัฒนาไปสู่กิจกรรมการผลิต กระดาษสา ไปสู่การจัดตั้งธนาคารหมู่บ้าน จากนั้นเมื่อกิจกรรมเกิดดอกออกผลก็นำดอกผลนั้นมาจัดสวัสดิการให้ชุมชน (ดู กนกศักดิ์, 2544ข) กลุ่มสถาบันการเงินชุมชน จังหวัดพะเยา ก็เริ่มต้นจากการตั้งกองทุนข้าวเพื่อช่วยเหลือผู้ขาดแคลนข้าว (ดู กนกศักดิ์, 2544ค)

เงื่อนไขหลักของแนวทางนี้ นอกจากจะต้องมีผู้กล้าคิดกล้าริเริ่มแล้ว ปัจจัยทางเศรษฐกิจมีความจำเป็นยิ่ง นั่นคือ จะต้องมีการผลิตและมีทักษะการผลิตในชุมชน เงื่อนไขประการต่อมาคือ ตลาด คือจะต้องมีตลาดรองรับผลิตภัณฑ์ การเติบโตของกลุ่มแม่หญิง กลุ่มโรงสีนาโผ ศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน อำเภอดอกคำใต้ หรือแม้แต่สถาบันการเงินชุมชน จังหวัดพะเยา ก็พัฒนามาตามแนวทางนี้

การเริ่มจากแนวทางนี้มีความซับซ้อนและยากลำบากกว่าแนวทางออมทรัพย์ แต่เกิดผลดีต่อเศรษฐกิจส่วนรวมมากกว่า ที่ว่ายากลำบากกว่าก็เพราะว่าการเริ่มจากหน่วยผลิตต้องอาศัยความสามารถทางการผลิต เทคโนโลยี การค้า และการตลาด ซึ่งทั้งด้านการผลิตและการค้าจำเป็นจะต้องแข่งขันกันในระบบเศรษฐกิจโดยรวม ผู้ผลิตและผู้ค้าที่มีทุนมากกว่า เทคโนโลยีดีกว่า บุคลากรมีความรู้ความสามารถสูงกว่า และที่สำคัญที่สุดคือ การตลาดดีกว่า จะได้เปรียบ

จุดอ่อนที่สำคัญยิ่งของหน่วยผลิตชุมชนคือ มาตรฐานของคุณภาพผลิตภัณฑ์และระบบตลาดที่สามารถแข่งขันกับผู้ผลิตผู้ค้าปัจเจกบุคคลและบริษัท กรณีศึกษานานว่า คลองเปรีเย และน้ำขาว ก็เห็นได้ว่า แม้ 3 กรณีนี้ประสบความสำเร็จสูงยิ่งในเรื่องการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์จนสามารถมีกำไรไปจัดตั้งกองทุนสวัสดิการเพื่อสมาชิก ได้หลากหลายกองทุนสวัสดิการ แต่ทั้งสามกลุ่มก็ยังคงประสบความล้มเหลวในเรื่องการจัดการการผลิตและการค้าที่ไม่สามารถแข่งขันกับผู้ผลิตผู้ค้าทั่วไปได้ (ดู ณรงค์, 2544) และจากกรณีศึกษา 11 กรณี ก็พบว่า การบริหารกลุ่มออมทรัพย์ให้มีกำไรแล้วนำกำไรไปจัดสวัสดิการน่าจะทำได้ง่ายกว่า การบริหารหน่วยผลิตให้มีกำไรแล้วนำกำไรไปจัดสวัสดิการ

แต่ที่กล่าวว่า การเริ่มจากหน่วยผลิตเกิดผลดีต่อเศรษฐกิจส่วนรวมมากกว่าก็เพราะว่า หน่วยผลิตได้ก่อให้เกิดการแปรรูปผลิตภัณฑ์ เพิ่มมูลค่าให้ผลิตภัณฑ์ เพิ่มการจ้างงาน (หรือการทำงาน) เพิ่ม (GDP) ให้แก่ชุมชน ทั้งในส่วนที่เป็นการผลิตและการค้า

2.3 การเริ่มต้นจากความเชื่อและอุดมการณ์แล้วนำไปสู่การจัดสวัสดิการ

แบบแผนเช่นนี้เป็นลักษณะพิเศษ เพราะเป็นการจัดตั้งชุมชนใหม่ที่ต้องการปฏิรูปวิถีชีวิตของชุมชนให้แตกต่างไปจากชุมชนทั่วไป ไม่ใช่กิจกรรมที่มุ่งจะยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของสมาชิกชุมชนที่มีอยู่เท่า

นั้น แต่เป็นการสร้างสรรค์สังคมใหม่ตามอุดมคติตามความเชื่อและศรัทธา ที่มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแบบแผนการใช้ชีวิต การบริโภค การผลิต และการค้า รวมไปถึงความคิด จิตสำนึก และความเชื่อ เกี่ยวกับชีวิต

แนวทางนี้เป็นแนวทางของชุมชนศีระะอโศก หรือแนวทางของกลุ่มอโศก ซึ่งเป็นกลุ่ม "ลัทธิความเชื่อ" แม้ว่าผลที่เกิดขึ้นสามารถจะช่วยสร้างชุมชนแนวใหม่ที่มีความพอเพียงด้านการผลิต การใช้ และยกระดับความคิด และจิตสำนึกของสมาชิก แต่ไม่อาจประยุกต์ใช้กับชุมชนพื้นฐานทั่วไปได้ เพราะกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนเป็นเพียงกิจกรรมองค์ประกอบของการดำรงชีวิตเพื่อให้บรรลุการปฏิบัติธรรม เป้าหมายหลักคือจิตใจที่ฝึกฝนทางธรรม ไม่ใช่การยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจให้พอเพียง หรือกล่าวโดยรวม แนวทางนี้ต้องการบรรลุเป้าหมายที่สูงกว่าฆราวาสวิถีทั่วไป (ดูรายละเอียดใน กนกศักดิ์, 2544ง)

ยิ่งกว่านั้น แนวทางอโศกเป็นการจัดตั้ง "ชุมชนปฏิบัติธรรม" ช้อนชุมชนที่มีอยู่ หมายความว่า ไม่ใช่ทุกคนจะเข้าเป็นสมาชิกชุมชนปฏิบัติธรรมได้ทุกคน เพราะชุมชนปฏิบัติธรรมมีกฎเกณฑ์เข้มงวดและแน่นอนในการควบคุมวิถีชีวิตที่ผิดแผกไปจากฆราวาสวิถีโดยทั่วไป ดังนั้น การบรรลุผลของชุมชนปฏิบัติธรรมตามแนวทางอโศกจึงยังไม่ใช่ความสำเร็จโดยรวมของชุมชนสามัญ

จึงแตกต่างไปจากกลุ่มอหิมัทธยและหน่วยการผลิต ที่สามารถขยายไปสู่สมาชิกชุมชนทั่วไปได้ง่ายกว่า เช่น กรณีกลุ่มอหิมัทธยนำหัว คลองเปรี๊ยะ ที่สมาชิกในหมู่บ้านและตำบลประมาณร้อยละ 90 สามารถเป็นสมาชิกของกลุ่มได้ และได้รับผลจากกิจกรรมของกลุ่มโดยตรง ไม่ค่อยมีลักษณะชุมชนซ้อนชุมชนเหมือนชุมชนปฏิบัติธรรมของชาวอโศก เหตุก็เพราะว่า ชุมชนอโศกเน้นการปฏิบัติธรรมและลด-ละฆราวาสวิถี แต่กลุ่มอหิมัทธยและหน่วยผลิตพัฒนาขึ้นมาเพื่อยกระดับการดำรงชีพภายใต้ฆราวาสวิถี ที่ไม่เคร่งครัดต่อการปฏิบัติธรรม แต่ยึดเอา "ฆราวาสธรรม" ระดับพื้นฐาน เช่น การมี "สัจจะ" การพึ่งตนเอง การรู้ประมาณ (มัตตัญญูตา) เป็นแนวทางของการอยู่ร่วมกันและสร้างสรรค์ชุมชน

อย่างไรก็ตาม ผลได้จากแนวทางนี้ก็สามารถยกระดับคุณภาพชีวิตทั้งระดับกายภาพและจิตภาพของชุมชนที่มีส่วนร่วมได้เป็นอย่างดี รูปแบบบางอย่างก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับวิถีชีวิตของฆราวาสทั่วไปได้ เช่น แนวทางของพุทธเกษตร แนวทางการผลิตการค้าสาธนาโศก คือ มุ่งประโยชน์ของสาธารณะ ไม่ใช่มุ่งกำไรเป็นที่ตั้ง ทั้งพุทธเกษตรที่เน้นความสมดุลของธรรมชาติ และสาธนาโศกที่เน้นประโยชน์ของสาธารณะ เป็นแนวทางที่ให้เกิดความสมดุลและเกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม) มนุษย์กับมนุษย์ (ไม่เบียดเบียนกัน) จิตมนุษย์กับกายมนุษย์ (คือลดโลภจริต)

3. เงื่อนไขของการเกิดขึ้น คงอยู่ และพัฒนา

เรื่องนี้พิจารณาในกรอบของไตรรัตน์ของการจัดตั้ง คือ การนำและความคิด จิตวิญญาณ และการบริหารจัดการ

3.1 การนำและความคิด

อาจจำแนกได้เป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่ได้จากราชการ ส่วนที่มาจาก NGOs และส่วนที่เกิดขึ้นและมีอยู่ในชุมชน จะเห็นได้ว่า ส่วนที่มีการเสนอแนะความคิดจากคนของราชการ เช่น กรณีกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน

พื้นร่วมเกล้า เริ่มขึ้นจากการเคหะแห่งชาติ หรือกรณีกลุ่มโรงสีอุตสาหกรรมที่ก่อกำเนิดมาตามลำดับจากชมรมหมอยา
ชมรมนี้ก็กำเนิดจากความคิดของกระทรวงสาธารณสุข อย่างนี้เป็นต้น

อีกส่วนหนึ่งริเริ่มมาจากคนในชุมชน เช่น แนวคิดอ้อมทรัพย์เพื่อสวัสดิการ ที่ริเริ่มจากครูชบ ยอดแก้ว ชุมชน
อโคก ที่เริ่มจากสมณะโพธิรักษ์ หรือสถาบันการเงินชุมชน ที่เริ่มต้นจากกิจกรรมรวมทุนเพื่อแก้ไขความขาดแคลน
ข้าว โดยคุณพ่อนิพนธ์ เทียนนิหาร เป็นต้น

ส่วนที่สามเป็นการริเริ่มความคิดและแนะนำให้เกิดขึ้นโดยกลุ่ม NGOs เช่น กลุ่มแม่หญิง และกลุ่มอ้อม
น้อย-อ้อมใหญ่ เป็นต้น

ถ้าพิจารณาตัวอย่างที่ได้ศึกษามาก็คงจะสรุปได้ว่า กลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมในชุมชนนั้น
ลำพังแต่จะอาศัยความคิดความอ่านจากชุมชนเพียงฝ่ายเดียวคงจะไม่พอและไม่ทั่วถึงทุกชุมชน จะต้องอาศัย
ความคิดความอ่านจากคนนอกชุมชนด้วย

3.2 จิตวิญญาณ

การเกิดขึ้น คงอยู่ และพัฒนาของทุกองค์กรในกรณีศึกษา อาศัยความเชื่อมั่น ความเสียสละ การทุ่มเท
แรงกายและแรงใจของผู้นำเป็นปัจจัยบุกเบิก การที่ผู้นำ หรือกรรมการของกลุ่มทำงานโดยไม่หวังผลตอบแทนใน
ช่วงเริ่มต้นและรับผิดชอบต่อเพียงเล็กน้อยในระยะต่อมา เป็นการบอกว่า กรรมการเหล่านั้นได้แปรพลังงานของ
ตนเอง (แรงกายและแรงสมอง) ออกมาเป็นผลผลิตและบริการให้แก่ชุมชน ถ้าใช้แรงงานมากก็จะได้ผลผลิตออกมา
มาก มีมูลค่ามาก สอดคล้องกับทฤษฎีมูลค่าแรงงานของ อัดัม สมิธ ที่ว่า มูลค่าของสิ่งของหรือสินค้าก็คือมูลค่า
ของปริมาณแรงงานที่ถูกใช้เพื่อการผลิตสินค้าและบริการนั้นๆ (Meek, 1973: 67) ความสำเร็จของกลุ่มอ้อมทรัพย์
น่าทึ่ง คล่องเปรี๊ยะ น้ำข้าว และกลุ่มองค์กรทางเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชนอื่นๆ ใน 11 กรณีศึกษา ล้วนแต่เติบโต
และพัฒนาได้ด้วยเงื่อนไขของ "การใช้แรงงานฟรี" ของผู้นำและกรรมการทั้งสิ้น นี่ก็หมายความว่า จิตวิญญาณเพื่อ
องค์กรของกรรมการและผู้นำคือเงื่อนไขเบื้องต้นที่จำเป็นที่สุดของกลุ่มเหล่านี้

ในประเด็นนี้ขอขยายความคำว่า "การใช้แรงงานฟรี" คำพูดประโยคนี้น่าพุดในกรอบความคิดทางเศรษฐศาสตร์
กล่าวคือ ในทางเศรษฐศาสตร์นั้น ไม่มีอะไรที่จะได้มาฟรี การที่จะได้สิ่งใดมาสนองความต้องการของมนุษย์นั้น
ล้วนแต่ต้อง "ลงแรง" และหรือต้องลงทุนด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้น คำว่า "การใช้แรงงานฟรี" ในที่นี้จึงหมายถึงการที่ใคร
คนใดคนหนึ่ง "ลงแรง" ทำอะไรให้เกิดผลออกมาเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นแล้วไม่รับค่าตอบแทนโดยตรง ค่าตอบแทนที่
ว่านี้คือค่าตอบแทนที่คิดมูลค่าได้ เช่น ค่าจ้าง เงินเดือน หรือสิ่งของตอบแทน

อย่างไรก็ตาม ก็อาจจะได้รับค่าตอบแทนอย่างอื่นที่ไม่ใช่ค่าตอบแทนตามกรอบความคิดทางเศรษฐ
ศาสตร์ เช่น ได้รับการนิมนต์ยกย่อง ได้รับความไว้วางใจให้เป็นผู้นำ ผู้ลงแรงนั้นได้รับความภูมิใจและพอใจ เป็นต้น ค่า
ตอบแทนประเภทนี้เรียกว่า ค่าตอบแทนทางสังคม ดังนั้น คำว่า "ฟรี" คือ ไม่มีค่าตอบแทนตามความหมายทาง
เศรษฐศาสตร์

3.3 การบริหารและการจัดการ

การคิดเป็นและเสียสละด้วยจิตวิญญาณ ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้กลุ่มเติบโตและพัฒนา ถ้าบริหารและ
จัดการไม่เป็น คำถามทั่วไปของการบริหารคือ จะทำอะไร ทำไม่ต้องทำ ทำอย่างไร ให้ใครทำมากน้อยแค่ไหน เวลา

เท่าไร และค่าใช้จ่ายเท่าไร การบริหารเกี่ยวข้องกับสามระบบ คือ ระบบงาน ระบบเงิน และระบบบุคลากร

สำหรับองค์กรในชุมชนนั้น ในคำถามที่ว่า “ให้ใครทำ” เป็นคำถามที่สำคัญมาก เพราะองค์กรชุมชนโดยทั่วไป มักจะไม่มีอำนาจบังคับบัญชา (authority) มีแต่ต้องใช้อำนาจบารมี (power) ชักจูงและผลักดัน กิจกรรมใดๆ ขององค์กรจึงต้องอาศัย “การร่วมมือร่วมใจ” หรือการมีส่วนร่วมของสมาชิกเป็นสำคัญ การมีผู้ร่วมมือร่วมใจมาก มีเครือข่ายมาก จึงเป็นหลักประกันที่สำคัญของความเจริญเติบโตของกลุ่ม การร่วมมือร่วมใจนั้น มีทั้งการร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนและนอกชุมชน เช่น ราชการ NGOs และนักวิชาการ เป็นต้น งานวิจัยทั้ง 11 กรณีศึกษา ได้ชี้ให้เห็นถึงเงื่อนไขดังกล่าวนี้

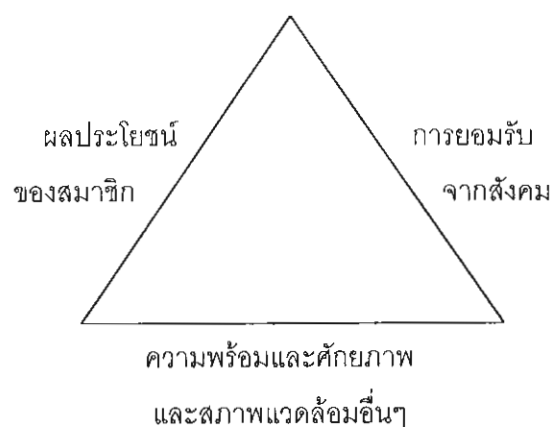
ในการบริหารและจัดการองค์กรเศรษฐกิจชุมชน จำเป็นต้องคำนึงถึงกรอบสามด้าน

ด้านแรก คือ ผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ของสมาชิก ถ้าไม่สนองตอบต่อผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ของสมาชิก กลุ่มหรือองค์กรก็จะอ่อนแอ เพราะจะมีสมาชิคน้อย สมาชิกที่มีอยู่แล้วก็มักจะไม่ให้ความร่วมมือ บทเรียนจากพัฒนาการของกลุ่มออมทรัพย์นำชาวยุคก่อนครุฑและกลุ่มคลองเปรียะยุคก่อตั้งใหม่ๆ เป็นบทเรียนที่ให้ประสบการณ์เรื่องนี้

ด้านที่สอง กลุ่มและองค์กร จะต้องเป็นที่ยอมรับของคนทุกวงการ ไม่ว่าจะเป็นราชการ นักวิชาการ และกลุ่มคนอื่นๆ ในสังคม ถ้าไม่เป็นที่ยอมรับก็จะไม่ได้รับความร่วมมือจากคนกลุ่มอื่นๆ โดยเฉพาะราชการ NGO และสถาบันวิชาการ มีความสำคัญต่อการพัฒนาองค์กรเศรษฐกิจชุมชน

ด้านที่สาม คือ ศักยภาพและความพร้อมของกลุ่มและองค์กรในขณะนั้น หมายความว่า กิจกรรมใดๆ ที่จัดทำขึ้นจะต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้ คำนึงถึงทรัพยากรและศักยภาพที่มีอยู่จริง รวมถึงพิจารณาข้อจำกัดอันเกิดจากสถานการณ์ทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองด้วย ประสบการณ์ของการจัดสวัสดิการประกันชีวิตของเครือข่ายแม่หญิง (แพรวพรม) ที่จัดขึ้นแล้วต้องเลิกล้มลงไป ก็เพราะเป็นเรื่องเกินศักยภาพที่มีอยู่จริง กล่าวคือ ทรัพยากรและขีดความสามารถไม่เพียงพอที่จะให้บริการการประกันชีวิตแก่สมาชิกทุกคนได้ แม้เป็นความปรารถนาดี แต่ถ้าเกินกำลังก็ย่อมจะประสบปัญหาในที่สุด ยิ่งต้องประสบภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจ ปัญหา ยิ่งหนักหน่วง

กรอบสามด้านของการบริหารจัดการ

องค์กรเศรษฐกิจชุมชนจะต้องอาศัยการร่วมมือร่วมใจเป็นปัจจัยหลักในการปฏิบัติการกิจให้บรรลุเป้าหมาย การร่วมมือร่วมใจจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อสามารถ "ปลุกจิตวิญญาณ" ของสมาชิกทุกคนให้ตื่นขึ้น จิตวิญญาณในที่นี้คือ สปิริต (spirit) ที่อยู่ในจิตใจของแต่ละคน เมื่อเกิดขึ้นแล้ว รวมกันแล้ว มันจะกลายเป็นพลังขับเคลื่อนประดุจพลังงานที่ทำให้จักรกลและเครื่องยนต์ทำงานได้ สปิริตหรือจิตวิญญาณจะเกิดขึ้นได้ด้วยปัจจัย 5 ประการ คือ

(1) การมีผู้นำที่มีความคิด อุดมการณ์ และวิสัยทัศน์ ที่ชัดเจน สามารถทำให้ทุกคนเห็นประโยชน์ร่วมกัน อย่างกรณีครูบช ยอดแก้ว หรือมีอุดมการณ์และความเชื่อร่วมกันอย่างกรณีสมณะโพธิรักษ์ จึงสามารถผลักดันให้ทุกคนเกิดความร่วมมือร่วมใจปฏิบัติการกิจเพื่อบรรลุผลประโยชน์และอุดมการณ์นั้น

(2) การกำหนดเป้าหมายที่แน่นอน เป็นเป้าหมายที่ทุกคนพร้อมจะไปให้ถึง เช่น การตั้งเป้าว่าจะต้องทำให้ทุกครอบครัวในหมู่บ้านเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ ดังกรณีของนาหว้า คลองเปรีเย และกลุ่มพระสุบิน เป็นต้น หรือตั้งเป้าหมายว่าลูกหนี้ทุกคนต้องส่งเงินคืนครบไม่เกิดหนี้สูญเลย

(3) ภารกิจ (mission) ที่เป็นรูปธรรมเด่นชัด ปฏิบัติได้ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนด เช่น กรณีของคลองเปรีเย ในการทำให้บรรลุภาวะการปลอดหนี้สูญ ก็โดยการกำหนดให้กรรมการประจำหมู่บ้านมีอำนาจปล่อยกู้ให้สมาชิก ขณะเดียวกันต้องรับผิดชอบทำสัญญา เก็บ และดูแลรักษาสัญญากู้เงินทุกราย ทำรายงานส่งคณะกรรมการกลางทุกเดือน ติดตามหนี้สิน รับผิดชอบหนี้สินที่มีปัญหา รวมทั้งต้องขอใช้เงินที่ขาดบัญชีด้วย ดังนั้น กรรมการประจำหมู่บ้าน 1 คน รับผิดชอบสมาชิกไม่เกิน 100 คน ดูแลยอดเงินกู้ของสมาชิกไม่เกิน 200,000 บาท ต่อเดือน เป็นต้น

(4) ความเชื่อมั่นและความไว้วางใจต่อกัน นั่นคือ เชื่อมั่นในความคิดและการนำ ดังเช่นสมาชิกชาวอโศก เชื่อมั่นในความคิดและการนำของสมณะโพธิรักษ์ ชาวคลองเปรีเยเชื่อมั่นในการนำของนายอัมพร ด้วงปาน ของนาหว้าเชื่อมั่นในการนำของนายเคล้า แก้วเพชร กลุ่มออมทรัพย์ในอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา เชื่อมั่นในแนวทางการออมทรัพย์เพื่อสร้างสวัสดิการตามแนวคิดของครูบช ยอดแก้ว เป็นต้น และทุกคนที่เชื่อมั่นในความคิดและการนำนั้นต่างก็เชื่อมั่นในเป้าหมายว่าสามารถที่จะไปให้ถึงได้ เชื่อมั่นในภารกิจว่าสิ่งที่ทำอยู่นั้นถูกต้อง ชอบธรรม เป็นประโยชน์ เกิดประสิทธิผล ทุกคนที่ร่วมงานกันมีความไว้วางใจกัน เกิดความสามัคคี เกิดจิตวิญญาณร่วมที่เป็นพลังงานยิ่งใหญ่ขับเคลื่อนให้ภารกิจบรรลุเป้าหมาย

(5) มีปัจจัยร้อยรัดอารมณ์ร่วมหรือความต้องการร่วม ปัจจัยที่จะร้อยรัด "อารมณ์ร่วมและความต้องการร่วม" ของคนในโลกนี้ดูเหมือนจะมีเพียง 3 ประการ คือ

- ตัวบุคคลหรือความศรัทธาในตัวบุคคลหรือตัวผู้นำ
- อุดมการณ์และความเชื่อ เช่น เชื่อในศาสนาเดียวกัน ในลัทธิการเมืองเดียวกัน เชื่อในประเพณีเดียวกัน เป็นต้น
- มีผลประโยชน์ร่วมกัน

ทั้งสามประการนี้อาจจะเรียกรวมกันว่า เป็นทุนทางสังคม (social capital) หรือเครื่องร้อยรัดสังคม องค์กรเศรษฐกิจชุมชนหรือชุมชนที่มีความเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้สูง จะมีปัจจัยสามประการนี้พอเพียง

4. ข้อเสนอและบทสรุป

4.1 ข้อเสนอของ ครูชบ ยอดแก้ว

ครูชบเป็นคนที่กล้าคิดกล้าเสนอ ครูชบเห็นว่าการที่จะทำให้งบการเงินออมเติบโตเร็ว และสามารถนำเอาไปพัฒนาระบบสวัสดิการชุมชนได้อย่างถาวร ทว่าการหรือรัฐบาลควรจะสมทบเงินกองทุนให้แก่กลุ่มออมทรัพย์ (เพื่อสวัสดิการ) โดยใช้แนวคิดที่ว่า ถ้าสามารถจัดตั้งกองทุนสวัสดิการได้มาก รัฐบาลก็จะสมทบให้มากเป็นเท่าตัว เช่นว่า ถ้ากลุ่มออมทรัพย์ใด มีกองทุนสวัสดิการ 1 ล้านบาท รัฐบาลควรสมทบให้ครั้งแรก (ปีแรก) 1 ล้านบาท เท่ากับจำนวนเงินกองทุนที่มีอยู่ ต่อมาปีที่สองก็จ่ายสมทบให้ร้อยละ 80 ของปีแรก คือ 800,000 บาท แล้วให้กลุ่มออมทรัพย์สมทบเพิ่มร้อยละ 20 ของกองทุนปีแรก คือ 200,000 บาท ตามตารางข้างล่างนี้

เงินสมทบคิดเป็นร้อยละของเงินกองทุนสวัสดิการเมื่อเริ่มต้นโครงการสมทบ

หน่วย: ร้อยละ

ปีที่	เงินกองทุนสวัสดิการ	เงินสมทบจากรัฐบาล	เงินสมทบจากกลุ่มออมทรัพย์
1.	100	100	-
2.	100	80	20
3.	100	60	40
4.	100	40	60
5.	100	20	80
6.	100	10	90
ปีถัดๆไป	100	10	-

ข้อเสนอของครูชบ ยอดแก้ว มีข้อดีคือ

- (1) ทำให้งบกองทุนสวัสดิการเติบโตเร็ว สามารถจัดสวัสดิการให้แก่ชุมชนได้มาก และมีปริมาณสูงพอ
- (2) เป็นการกระตุ้นให้กลุ่มออมทรัพย์ เร่งรัดจัดตั้งกองทุนสวัสดิการและขยายกองทุนให้เติบโต เพราะถ้าเติบโตมากก็จะได้เงินสมทบมาก เนื่องจากให้รัฐบาลสมทบอีกเท่าตัว (ของกองทุนที่มีอยู่) ในปีแรก และร้อยละ 80, 60, 40, 20 และ 10 ในปีถัดๆไป
- (3) กระตุ้นให้เกิดกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการ หรือกระตุ้นให้องค์กรเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน จัดตั้งกองทุนสวัสดิการเพื่อชุมชน

แต่ข้อเสียก็มี นั่นคือ จะเป็นการขยายช่องว่างทางรายได้ของชุมชน หมายความว่า กลุ่มที่มีเงินอยู่แล้วจะได้เงินมากขึ้น ส่วนกลุ่มที่ขอมเงินไม่ได้ จัดตั้งกองทุนสวัสดิการไม่ได้ ก็ยังจะได้เงินสมทบ ผู้ที่เดือดร้อนและต้องการสวัสดิการจริงๆ ก็อาจจะไม่ได้รับสวัสดิการ

กล่าวในทางรูปธรรม แนวคิดเช่นนี้กลุ่มทางใต้จะได้ประโยชน์มากแต่กลุ่มทางอีสานจะเสียเปรียบ เพราะเงินออมต่ำ

อย่างไรก็ตาม ความคิดของครูชบ มีสาระประการหนึ่งที่น่าจะเป็นประโยชน์มาก คือ การทำให้กลุ่มองค์กร เศรษฐกิจ-สังคมของชุมชนมีบทบาทในการจัดสวัสดิการ โดยงบของรัฐควรนำมาไปใช้ผ่านองค์กรเหล่านี้แทนที่รัฐ จะทำเอง

การจัดสรรเงินให้แก่ชุมชนจัดการเอง น่าจะทำให้ต้นทุนการดำเนินงานต่ำกว่า และกระจายถึงชาวบ้าน ได้ดีกว่า และทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้ดีกว่า ซึ่งแนวคิดนี้ ถ้าประยุกต์ใช้กับโครงการของรัฐบาลใหม่ (ภายใต้การนำ ของพรรคไทยรักไทย) คือโครงการ 1 หมู่บ้าน 1 ล้านบาท น่าจะเหมาะสมกว่าที่จะให้รัฐบาลมีการจัดตั้งกรรมการ กองทุนหมู่บ้านขึ้นมาใหม่ตามกฎหมายใหม่ หรือถ้าจะจัดตั้งตามกฎหมายใหม่กลุ่มเหล่านี้ก็ควรเป็นกรรมการหมู่บ้าน เนื่องจากกลุ่มและองค์กรที่มีอยู่แล้วได้พิสูจน์ตัวเองแล้วว่าสามารถบริหารกองทุนของชาวบ้านมีมูลค่าหลายๆ ล้านบาทอย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้น ถ้าแปรแนวความคิด จากการให้รัฐบาลสมทบเงินกองทุนสวัสดิการ มาเป็นให้บริหารเงิน 1 หมู่บ้าน 1 ล้านบาท ดูจะสอดคล้องกับสถานการณ์และมีความเป็นจริงได้มากกว่า ส่วนกรณีหมู่บ้านใดยังไม่เกิดองค์กร การผลิต องค์กรการออม ก็ช่วยกันพยายามผลักดันและกระตุ้นให้มีการจัดตั้งขึ้น โดยการระดมผู้นำองค์กรต่างๆ ที่มี อยู่และพัฒนาไปแล้วขั้นหนึ่ง มาช่วยกันทำงานในขอบเขตทั่วประเทศร่วมกับรัฐบาลอย่างเต็มความสามารถ และ ค่อยๆขยายการดำเนินงานไปที่ละขั้นตอน ทีละช่วง จนครอบคลุมได้ทั่วประเทศในที่สุด

4.2 บทสรุปสุดท้าย

ถ้าจะถามว่า เท่าที่เป็นอยู่นี้ องค์กรเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน สามารถจัดสวัสดิการให้แก่ชุมชนได้ อย่างเพียงพอหรือไม่ คำตอบก็คือ ยังไม่พอ ที่ทำได้ดีที่สุดและปริมาณมากที่สุด คือ ค่ารักษาพยาบาลของกลุ่ม ออมทรัพย์ในภาคใต้ แต่ไม่ใช่ว่าจะสามารถทำได้ทุกกลุ่มอย่างเท่าเทียมกัน บางกลุ่มทำได้มาก บางกลุ่มทำได้น้อย บางกลุ่มยังทำไม่ได้ ส่วนสวัสดิการอื่นๆ เช่น กองทุนการศึกษา เงินช่วยเหลือคนชรา เงินช่วยเหลือคนพิการ เงิน ช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาสังคม (ติดเอดส์ ติดยา) ยังคงต้องพึ่งงบประมาณจากรัฐเป็นด้านหลัก

คำว่า "สวัสดิการ" ณ ที่นี้จะใช้ในความหมายกว้าง คือ ทั้งสวัสดิการตามนัยทางเศรษฐศาสตร์และตามนัย ทางสังคม

ตามนัยทางเศรษฐศาสตร์นั้น จะเห็นได้ว่า กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ ได้จัดสรรเงินกู้เชิงสวัสดิการให้แก่สมาชิก ที่ว่า เชิงสวัสดิการ ก็เพราะดอกเบี้ยต่ำกว่ากู้จากนายทุนเงินกู้ ซึ่งตามนัยทางเศรษฐศาสตร์ การที่สมาชิกจ่ายดอก เบี้ยต่ำกว่าที่ตนเคย (พอใจ) จ่ายให้นายทุนเงินกู้ถือว่าได้สวัสดิการเพิ่มขึ้น เงินกู้จากกลุ่มออมทรัพย์จึงเป็นเงินกู้ที่ เพิ่มสวัสดิการให้สมาชิก กิจกรรมร้านค้าเพื่อสวัสดิการสมาชิกก็เป็นการเพิ่มสวัสดิการตามนัยเศรษฐศาสตร์

ส่วนสวัสดิการตามนัยทางสังคมหมายถึง สิทธิและประโยชน์ทางสังคม (social right) บางประการที่ สมาชิกมีสิทธิได้รับจากกลุ่ม เช่น ค่ารักษาพยาบาล ค่าฌาปนกิจ เงินช่วยเหลือคนชรา กองทุนเพื่อการศึกษาของ เยาวชน เป็นต้น (ดู Neuhaus, 1979: 13-14)

ความพยายามในการจัดสวัสดิการขององค์กรเหล่านี้ บางกลุ่มจัดทำขึ้นแล้วก็อาจประสบความล้มเหลวใน การบริหาร เช่น กลุ่มแพรวพราว ส่วนกลุ่มนาหว่า กลุ่มน้ำขาว ก็เคยล้มเหลวมาแล้ว ในกิจการร้านค้าสวัสดิการ (ศูนย์สวัสดิการตลาด)

อย่างไรก็ตาม การจัดสวัสดิการในภาคชุมชนมีความสำคัญต่อชุมชนในแง่ที่ชุมชนพยายามช่วยเหลือตัวเองในระดับหนึ่ง เป็นความช่วยเหลือแบ่งเบาภาระของรัฐไปบ้าง แต่ด้านหลักแล้ว การจัดสวัสดิการที่จำเป็นให้แก่ประชาชน ยังต้องเป็นภาระของรัฐอย่างเลี่ยงไม่ได้ ระบบสวัสดิการเสรีนิยม ในสหรัฐ ในญี่ปุ่น ในเกาหลี ในไต้หวัน ฯลฯ ก็ล้วนแต่ต้องอาศัยงบประมาณและการจัดการของรัฐเป็นด้านหลัก

และโดยปรัชญาของสวัสดิการเสรีนิยม การจัดสวัสดิการให้แก่ประชาชนคือการลงทุนในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นการลงทุนทางสังคม ที่มีผลตอบแทนต่อสังคมสูงกว่าการลงทุนในตัวสินค้า เพราะเป็นการแก้ไขเสริมสร้างและพัฒนาทุนมนุษย์ ให้มีสมรรถภาพในการช่วยเหลือตนเอง และช่วยสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ

ประเด็นต่อมาถ้าจะถามว่า 11 กรณีศึกษา จะสามารถนำไปขยายผลได้หรือไม่ คำตอบคือได้ แต่ไม่ใช่ทั้งหมด เช่น รูปแบบของกลุ่มออมทรัพย์ภาคใต้ สามารถนำไปใช้ในพื้นที่และชุมชนที่ไม่ขาดแคลนทรัพยากรและไม่ขาดแคลนปัจจัยการผลิตมากเกินไป เช่น นำไปใช้ที่จังหวัดตราดตามกรณีศึกษากลุ่มออมทรัพย์ที่นำโดยพระอาจารย์สุบินได้ ส่วนรูปแบบกลุ่มการผลิต สามารถนำไปใช้กับพื้นที่และชุมชนที่มีทักษะการผลิตบางอย่าง มีปัจจัยการผลิตพิเศษบางอย่าง (เช่น สมุนไพร ไหม เป็นต้น)

หากพิจารณาเป็นรายกรณี กลุ่มออมทรัพย์น้ำขาว นำเอากำไรครึ่งหนึ่งจากการดำเนินงานการออมทรัพย์มาสร้างสวัสดิการต่างๆ แต่สวัสดิการที่ชัดเจนที่สุดคือการรักษาพยาบาลและฌาปนกิจ แต่กลุ่มน้ำขาวไม่มีนโยบายชัดเจนด้านสวัสดิการการผลิต ขณะที่นาหว้าและคลองเปรี๊ยะได้แบ่งสรรกำไรประมาณร้อยละ 2-3 ของกำไรทั้งหมดมาจัดสวัสดิการ โดยพยายามครอบคลุมสวัสดิการด้านการผลิตและการค้าด้วย แต่ด้านหลักก็ยังคงเป็นด้านการรักษาพยาบาล และที่สมาชิกใช้สิทธิเบิกจ่ายมากที่สุดก็เป็นค่ารักษาพยาบาล

โดยข้อเท็จจริง ทั้งสามกรณี การที่สมาชิกกู้เงินจากกลุ่มไป เงินกู้ของแต่ละรายส่วนหนึ่งก็นำไปพัฒนาอาชีพ พัฒนาการผลิตของครัวเรือน ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า "สวัสดิการเงินกู้" เป็นการส่งเสริมด้านการผลิตโดยอ้อมอยู่แล้ว เพียงแต่ว่ากรณีของนาหว้าและคลองเปรี๊ยะมีการช่วยเหลือพิเศษ เพื่อส่งเสริมการผลิตโดยตรง ทั้งนี้เพราะว่า ทั้งคลองเปรี๊ยะและนาหว้ามีกองทุนขนาดใหญ่พอที่จะทำเช่นนั้นได้ ขณะที่น้ำขาว กลุ่มออมทรัพย์แต่ละกลุ่มมีกองทุนขนาดเล็กเมื่อเทียบกับคลองเปรี๊ยะและนาหว้า

กรณีกลุ่มของพระอาจารย์สุบิน ปณิโต จังหวัดตราด ได้ถอดแบบการจัดสวัสดิการมาจากครูชบ ยอดแก้ว คือ นำเอากำไรครึ่งหนึ่งไปจัดสวัสดิการ แต่เน้นการรักษาพยาบาลและฌาปนกิจ ยังไม่มีนโยบายที่จะส่งเสริมการผลิตและการค้าโดยตรง ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับกลุ่มน้ำขาว

กลุ่มออมทรัพย์ของคนงานอ้อมน้อยอ้อมใหญ่ ด้านหลักอยู่ที่สวัสดิการเงินกู้ กำไรจากดอกเบี้ยร้อยละ 60 เป็นเงินปันผล นอกจากนั้น ร้อยละ 35 เป็นกองทุนเพื่อการพัฒนา ทั้งพัฒนาบุคลากรและกิจกรรม อีกร้อยละ 5 ทำร้านค้าสวัสดิการหรือการขายข้าวสารราคาถูกให้สมาชิก ส่วนที่เป็นสวัสดิการล้วนๆของสมาชิกเน้นด้านเงินกู้และร้านค้าก็เพราะว่า สวัสดิการด้านรักษาพยาบาลของคนงานได้อยู่ในรูปของการประกันสังคมและกองทุนเงินทดแทนของคนงานอยู่แล้ว สวัสดิการที่กลุ่มจัดขึ้นเป็นการเติมเต็มส่วนที่ยังขาด โดยเฉพาะส่วนที่เป็นกองทุนพัฒนาสังคม ที่ส่งเสริมการเคลื่อนไหวของขบวนการแรงงานอ้อมน้อยอ้อมใหญ่

กลุ่มออมทรัพย์โซน 8 ชุมชนพื้นนครมเก่า มีสวัสดิการฌาปนกิจและร้านค้าสวัสดิการ และสวัสดิการเงินกู้ แต่ไม่มีสวัสดิการด้านรักษาพยาบาล ส่วนสวัสดิการส่วนรวมมีกองทุนสาธารณประโยชน์ของชุมชน

ข้อแตกต่างที่ชัดเจนระหว่างกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนเมืองและชุมชนชนบทคือ ออมทรัพย์ชุมชนเมืองไม่เน้นสวัสดิการรักษายาบาล อาจจะเป็นเพราะว่า คนส่วนหนึ่งเป็นลูกจ้าง จึงได้สวัสดิการรักษายาบาลจากระบบประกันสังคม ส่วนชุมชนชนบทส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ไม่มีระบบประกันสังคม จึงมีความต้องการสวัสดิการรักษายาบาล

ศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา เป็นกลุ่มที่ดำเนินงานทั้งด้านการเงิน (ออมและให้กู้) การค้า และการผลิต ครบสามด้านของระบบทุนนิยม สวัสดิการสังคมที่จัดขึ้นมีสามด้าน คือ การรักษาพยาบาล ฌาปนกิจ และทุนการศึกษา กลุ่มนี้เริ่มจากหน่วยการผลิต คือ ออมข้าว แล้วพัฒนาขึ้นมาจนครบสามด้าน ดูเหมือนจะจัดการได้ทั้งสามด้าน เหมือนกลุ่มคลองเปรี๊ยะและนาหว้า ประสบการณ์ที่เหมือนคลองเปรี๊ยะนาหว้า และน้ำขาว ก็คือ ไม่สามารถบริหารกิจการร้านค้าให้ประสบความสำเร็จ คืออยู่ได้เพียงปีเดียวก็ต้องล้มเลิกไป

อย่างไรก็ตาม เงินสวัสดิการสังคมส่วนใหญ่มาจากธนาคารหมู่บ้าน แต่ฐานะของธนาคารหมู่บ้านยังไม่เข้มแข็งนัก เงินที่ได้จากการดำเนินงานจึงยังคงมีน้อย ปริมาณสวัสดิการที่จัดให้แก่สมาชิกจึงอยู่ในระยะเริ่มต้น มีระดับต่ำกว่ากลุ่มนาหว้า คลองเปรี๊ยะ น้ำขาว และพระสุบิน

ชุมชนนาโผ อำเภอภูซำ จังหวัดยโสธร จัดสวัสดิการชุมชนโดยเริ่มจากหน่วยผลิตและบริการของชุมชน หมอยา ต่อมาก็เป็นหน่วยผลิตของโรงสีชมรมรักษารัฐชาติ สวัสดิการของที่นี่มีทั้งสวัสดิการตามนโยบายเศรษฐกิจ คือ ส่วนที่ได้จากการบริโภคสินค้าราคาถูก การขายข้าวในราคาถูกยติธรรม และมีสวัสดิการสังคมด้านรักษาพยาบาล ฌาปนกิจ ทุนการศึกษา และการช่วยเหลือผู้ขาดผู้อุปการะและผู้พิการ ชุมชนนาโผมีการดำเนินกิจกรรมทั้งด้านการเงิน (ออม-ให้กู้) การผลิตและการค้า ครบทั้งสามด้านเช่นเดียวกัน แต่ด้านหลักอยู่ที่การผลิตและการค้า เป็นชุมชนที่ได้รับเงินจาก SIF (Social Investment Fund = กองทุนการลงทุนเพื่อสังคม) เข้าไปเสริมด้านสวัสดิการต่างๆของชุมชนเหมือนกรณีนาหว้า คลองเปรี๊ยะ และน้ำขาว ปัญหาระยะยาวของระบบสวัสดิการชุมชนนาโผก็คือ ยังต้องการทุนช่วยเหลือจากภายนอก

กลุ่มแม่หญิง เป็นกลุ่มการผลิตที่มีเครือข่ายกว้างขวาง ต้องสะสมทุนจากหน่วยการผลิตของผู้หญิงในจังหวัดต่างๆของภาคอีสาน ซึ่งมีเครือข่ายใหญ่ๆคือ กลุ่มพรรณไม้และกลุ่มแพรวพรรณ กลุ่มพรรณไม้ไม่ประสบความสำเร็จในการจัดสวัสดิการฌาปนกิจและการประกันชีวิต เพราะทรัพยากรและความพร้อมไม่เพียงพอ ต้องหยุดชะงักลงไป ทั้งๆที่ทางกลุ่มสมาชิกต้องการหลักประกันทางด้านสุขภาพ กลุ่มแพรวพรรณจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิกได้ดีกว่ากลุ่มพรรณไม้ ทั้งในเรื่องการรักษาพยาบาลและฌาปนกิจ แต่ปริมาณสวัสดิการก็ยังจำกัด เนื่องจากเงินสวัสดิการนี้หักมาจากส่วนแบ่งของกำไร กำไรของกลุ่มยังไม่มากพอที่จะเพิ่มปริมาณสวัสดิการได้

สถาบันการเงินชุมชน จังหวัดพะเยา เป็นสถาบันการเงินที่พัฒนามาจากหน่วยผลิต คือ การออมข้าว เพื่อแก้ปัญหาความขาดแคลนข้าวของบางครอบครัวในชุมชน ธนาคารข้าวที่รวมข้าวจากคนที่มียอดเพื่อจัดสรรให้ผู้ขาดแคลนกู้ยืมไปใช้ ต่อมาก็พัฒนาขึ้นมาเป็นการออมเงินด้วย การออมเงินนำไปสู่การกู้ยืมเพื่อสวัสดิการเงินกู้ ต่อมาก็มีการระดมทุนโดยการทอดผ้าป่าเพื่อนำข้าวและเงินจากการทอดผ้าป่ามาจัดตั้งกองทุนสวัสดิการเพื่อฌาปนกิจ และกองทุนการศึกษาบุตรหลาน สวัสดิการของกลุ่มนี้จึงมีลักษณะที่อ่อนไหว เพราะไม่สามารถระดมทุนสวัสดิการได้แน่นอน

กลุ่มสุดท้ายคือ กลุ่มศิระะอโคก หากจะนับความรอบด้านและหลากหลายของสวัสดิการชุมชนแล้ว กลุ่ม

ศีระขอโคกน่าจะจัดได้ว่าครบวงจรที่สุด เพราะมีทั้งด้านการผลิต การค้า การเงิน เทคโนโลยี และการจัดการที่เหมาะสม แต่กลับเป็นกลุ่มที่เน้นการพัฒนาวิถีชีวิตและลดการบริโภค เป็นกลุ่มชุมชนใหม่ที่ซ้อนชุมชนเดิม เพราะชุมชนศีระขอโคกไม่รับสมาชิกทุกคนเข้าสู่ชุมชนศีระขอโคก กิจกรรมด้านสวัสดิการทั้งหมดจึงจำกัดอยู่เฉพาะสมาชิกที่ผ่านการคัดเลือกเข้าชุมชนเท่านั้น ไม่ใช่สวัสดิการที่มุ่งจะให้ครอบคลุมทุกคนในชุมชน และไม่ได้มุ่งจะขยายสมาชิกให้ครอบคลุมทุกคนในชุมชน แบบแผนของศีระขอโคกจึงเป็นแบบแผนพิเศษ ไม่อาจจะนำไปใช้เป็นแบบทั่วไปได้ อย่างไรก็ตาม ผลจากกิจกรรมของศีระขอโคกมีส่วนที่ช่วยเกื้อกูลต่อชุมชนโดยส่วนรวม

ประเด็นสุดท้าย ถ้าจะถามว่า องค์การเศรษฐกิจของชุมชน สามารถจะบริหารจัดการระบบสวัสดิการแทนรัฐได้หรือไม่ คำถามนี้น่าจะตอบว่า "สามารถเป็นองค์ประกอบหลักของระบบการจัดสวัสดิการ" หมายความว่า จำเป็นต้องอาศัยงบประมาณหลาย ๆ ส่วนจากรัฐ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล เป็นต้น แต่ในการระดมความร่วมมือจากชุมชน และการจัดสวัสดิการเข้าสู่ชุมชน องค์การเหล่านี้น่าจะทำได้ดีกว่าภาครัฐ เพราะอยู่ใกล้ชิดชุมชนและเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน สมาชิกชุมชน (แม้ไม่ทั้งหมด) เป็นเจ้าของ

ที่ให้คำตอบเช่นนี้ก็เพราะว่า ประเทศไทยค่อนข้างจะเดินตามนโยบายของสหรัฐอเมริกา ที่ปรึกษาส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจและสังคม ก็มักจะเป็นผู้เชี่ยวชาญอเมริกันเป็นส่วนใหญ่ ระบบสวัสดิการในประเทศสหรัฐอเมริกา ถ้าใช้ภาษาของกู๊ดดินและคณะ (Goodin et al.) ก็ต้องบอกว่า เป็นระบบสวัสดิการตามแบบแผนของสวัสดิการแนวเสรีนิยม ที่พยายามลดบทบาทของรัฐในการจัดสวัสดิการ แล้วส่งเสริมให้เอกชนมีบทบาทมากขึ้น จำกัดระดับสวัสดิการให้เหลือพอที่จะดำรงชีพอยู่ได้เท่านั้น และจำกัดกลุ่มผู้รับสวัสดิการให้อยู่ในกลุ่มคนที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้จริงๆ ซึ่งวิธีการจัดสวัสดิการแบบนี้เรียกว่า การสร้างโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Net) ซึ่งกู๊ดดินและคณะบอกว่า ในบรรดาประเทศทั่วโลก สหรัฐอเมริกายึดแนวทางนี้มากที่สุด (หน้า 85)

กู๊ดดินและคณะวิจารณ์ว่า แม้ว่าวิธีนี้จะทำให้ต้นทุนการจัดสวัสดิการต่ำ ไม่กระทบกระเทือนต่อการทำงานของกลไกตลาด แต่จำนวนคนยากจนยังคงมีจำนวนมาก (หน้า 245) ทั้งที่สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่ร่ำรวยมากที่สุดในโลก มีความเจริญทางด้านวัตถุมากที่สุดในโลก มีกองทุนและมูลนิธิเอกชนใหญ่ที่สุดในโลก ไม่ว่าจะเป็นมูลนิธิฟูลไบรท์ มูลนิธิฟอร์ด มูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ มีหน่วยงานเอ็นจีโอที่ช่วยเหลือสังคมใหญ่ที่สุดในโลก ไม่ว่าจะเป็น แคทอลิก รีลัฟ เซอร์วิส (Catholic Relief Services = CRS) แคร์ (CARE) เซอร์ช เวิลด์ เซอร์วิส (Church World Service = CWS) และ เวิลด์ วิชัน (World Vision) แต่การดูแลสวัสดิการชุมชนโดยหน่วยงานประเภทนี้ก็ไม่เพียงพอที่จะช่วยคนยากจนในสหรัฐอเมริกา ระบบสวัสดิการส่วนใหญ่ยังคงมาจากระบบประกันสังคมและการช่วยเหลือโดยตรงจากรัฐ

ดังนั้น กู๊ดดินและคณะจึงสรุปว่า การช่วยเหลือโดยตรงจากรัฐเป็นสิ่งจำเป็นในการลดความยากจนของประชาชน กรณีของประเทศเนเธอร์แลนด์และเยอรมัน ที่รัฐบาลให้การช่วยเหลือแก่ประชาชนโดยตรงในอัตราที่สูงกว่าประเทศสหรัฐอเมริกา จึงทำให้ทั้งเยอรมันและเนเธอร์แลนด์ลดอัตราส่วนประชากรที่ยากจนได้มากกว่าในสหรัฐอเมริกา (หน้า 263)

ประเทศไทยเราพยายามจะเดินตามสหรัฐอเมริกา แต่บทบาทของรัฐในการช่วยเหลือโดยตรงแก่ประชาชนก็ยิ่งต่ำกว่ามาตรฐานของสหรัฐอเมริกามาก ในภาคเอกชน ขอบเขตและปริมาณของสวัสดิการก็ยังคงจำกัดกว่า

เอกชนและเอ็นจีโอในสหรัฐอเมริกา นี่ยังไม่ต้องไปเทียบกับเยอรมันและเนเธอร์แลนด์ ที่สถานภาพของสวัสดิการสังคมสูงกว่าสหรัฐอเมริกา ไม่ว่าจะเป็นสวัสดิการที่จัดโดยรัฐและสวัสดิการที่จัดโดยเอกชน ดังนั้น สำหรับสังคมไทยแล้ว ยังต้องการสวัสดิการโดยรัฐอีกมาก ทั้งด้านความครอบคลุมและด้านระดับสวัสดิการ สวัสดิการที่จัดโดยเอกชน เอ็นจีโอ และชุมชน เป็นเพียงส่วนเสริม หรือเป็นความพยายามท่ามกลางความขาดแคลน เอ็นจีโอในสังคมไทยยังมีขนาดเล็ก ที่สามารถพึ่งตนเองได้และช่วยเหลือผู้อื่นได้ด้วยตนเองยังมีน้อย ที่ดำเนินงานกันอยู่ส่วนใหญ่ต้องพึ่งทุนจากต่างประเทศ

ตลอดระยะเวลา 40 กว่าปีที่ผ่านมา สังคมไทยไม่พ้นทะเลาะเบาะแว้งที่จะก้าวสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมให้สมบูรณ์ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตั้งแต่แผนที่ 1-7 ก็เน้นที่จะส่งเสริมภาคอุตสาหกรรม และบางครั้งเราก็พากันหลงใหลได้ปลื้มว่า ประเทศไทยได้ก้าวสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่แล้ว แต่โดยแท้จริงรากฐานทางอุตสาหกรรมของไทยอ่อนแอมาก เพราะต้องพึ่งพาต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ รากฐานและความพร้อมที่แท้จริงของเรากลับอยู่ที่ภาคเกษตรและอุตสาหกรรมการเกษตร แต่เรากลับละเลยจนกระทั่งเกิดภาวะวิกฤติ เราจึงได้ตระหนักว่าสังคมอุตสาหกรรมของเราอ่อนแอ ภาคเกษตรต่างหากที่กลับแข็งแกร่งกว่า กลับเป็นภาคที่ช่วยลดความรุนแรงของภาวะวิกฤติ เพราะคนตกงานจากภาคอุตสาหกรรมยังมีที่พึ่งพาด้านอาหาร ภาคเกษตรที่ยังแข็งแกร่งช่วยให้เราไม่ประสบภาวะขาดแคลนอาหารเหมือนบางประเทศ

ยิ่งกว่านั้น ในขณะที่เรามุ่งหน้าเข้าหาอุตสาหกรรม ผลักดันและดูดดึงให้แรงงานเคลื่อนจากภาคเกษตรเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม ผลผลิตภาคอุตสาหกรรมเติบโตอย่างรวดเร็วโดยการให้แรงงานราคาถูก โดยการลงทุนจากต่างประเทศ โดยการนำเข้าสินค้าทุนต่างๆ แต่สิ่งที่พัฒนาช้าที่สุดในภาคอุตสาหกรรมก็คือ "สวัสดิการสังคม" อุตสาหกรรมไทยจึงเติบโตขึ้นมาบนความแตกสลายและยากจนของครอบครัวชนบท บนความยากไร้และอ่อนล้าของชนชั้นกรรมกรไทย บนความอึดอัดสวัสดิการทั้งในภาคเมืองและชนบท

กล่าวโดยสรุป ระบบการจัดสวัสดิการสังคมในสังคมไทยยังอ่อนด้อยในทุกๆด้าน ไม่ว่าจะเป็นผู้จัด (รัฐ-เอกชน-ชุมชน) ด้านความครอบคลุม ยังไม่ครอบคลุมทั่วถึง ด้านระดับสวัสดิการ ส่วนที่ได้รับสวัสดิการไปแล้วก็เป็นสวัสดิการระดับต่ำ ไม่เพียงพอ จึงเป็นภารกิจอันหนักหน่วงของสังคมไทยที่จะยกระดับและพัฒนาาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคม

บรรณานุกรม

- กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2544ก) โรงสีชมรมรักษาสถาปัตยกรรมชาติชุมชนนาโสี อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร. เอกสารประกอบการสัมมนาและความเป็นไปได้ในการจัดการสวัสดิการโดยภาคชุมชน
- กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2544ข) ศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน. เอกสารประกอบการสัมมนาและความเป็นไปได้ในการจัดการสวัสดิการโดยภาคชุมชน
- กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2544ค) สถาบันการเงินชุมชน จังหวัดพะเยา. เอกสารประกอบการสัมมนาและความเป็นไปได้ในการจัดการสวัสดิการโดยภาคชุมชน
- กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2544ง) ชุมชนศิระชะโศก. เอกสารประกอบการสัมมนาและความเป็นไปได้ในการจัดการสวัสดิการโดยภาคชุมชน.
- กิตติพัฒน์ นนทปัทมดุรงค์ (2544) กลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนคนงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่. เอกสารประกอบการสัมมนาและความเป็นไปได้ในการจัดการสวัสดิการโดยภาคชุมชน
- ชัตติยา กรรณสูต (2544) กลุ่มสัจจะออมทรัพย์พระอาจารย์สุบิน. เอกสารประกอบการสัมมนาและความเป็นไปได้ในการจัดการสวัสดิการโดยภาคชุมชน
- คณะกรรมการคนดีศรีสังคม (2541) คนดีสังคมประจำปี 2540. (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์)
- จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร (2544) การจัดการสวัสดิการสังคมในชุมชนพื้นนครมเก่า. เอกสารประกอบการสัมมนาและความเป็นไปได้ในการจัดการสวัสดิการโดยภาคชุมชน
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2544) กลุ่มออมทรัพย์อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา: นาหว้า คลองเปรี๊ยะและน้ำขาว. เอกสารประกอบการสัมมนาและความเป็นไปได้ในการจัดการสวัสดิการโดยภาคชุมชน
- อภิญา เวชชัย (2544) เครือข่ายหักถกรรมและพัฒนาสตรีอีสาน. เอกสารประกอบการสัมมนาและความเป็นไปได้ในการจัดการสวัสดิการโดยภาคชุมชน
- Goodin, Robert E, et.al (1999) The Real World of Welfare Capitalism. Cambridge, Cambridge University Press.
- Meek, R. L. (1973) Studies in the Labour Theory of Value. London, Lawrence & Wishart.
- Neuhaus, R. (1979) Social Security. Germany, Fes Brunswick.

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การศึกษารูปแบบและความเป็นไปได้ในการจัดสวัสดิการโดยภาคชุมชน

กรณีศึกษา

กลุ่มออมทรัพย์ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา:
กรณีศึกษา บ้านนาหว้า คลองเปรี๊ยะ และบ้านน้ำขาว

โดย

ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ
คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กลุ่มออมทรัพย์ อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา: กรณีศึกษา บ้านนาหว้า คลองเปรี๊ยะ และบ้านน้ำขาว

ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ
คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

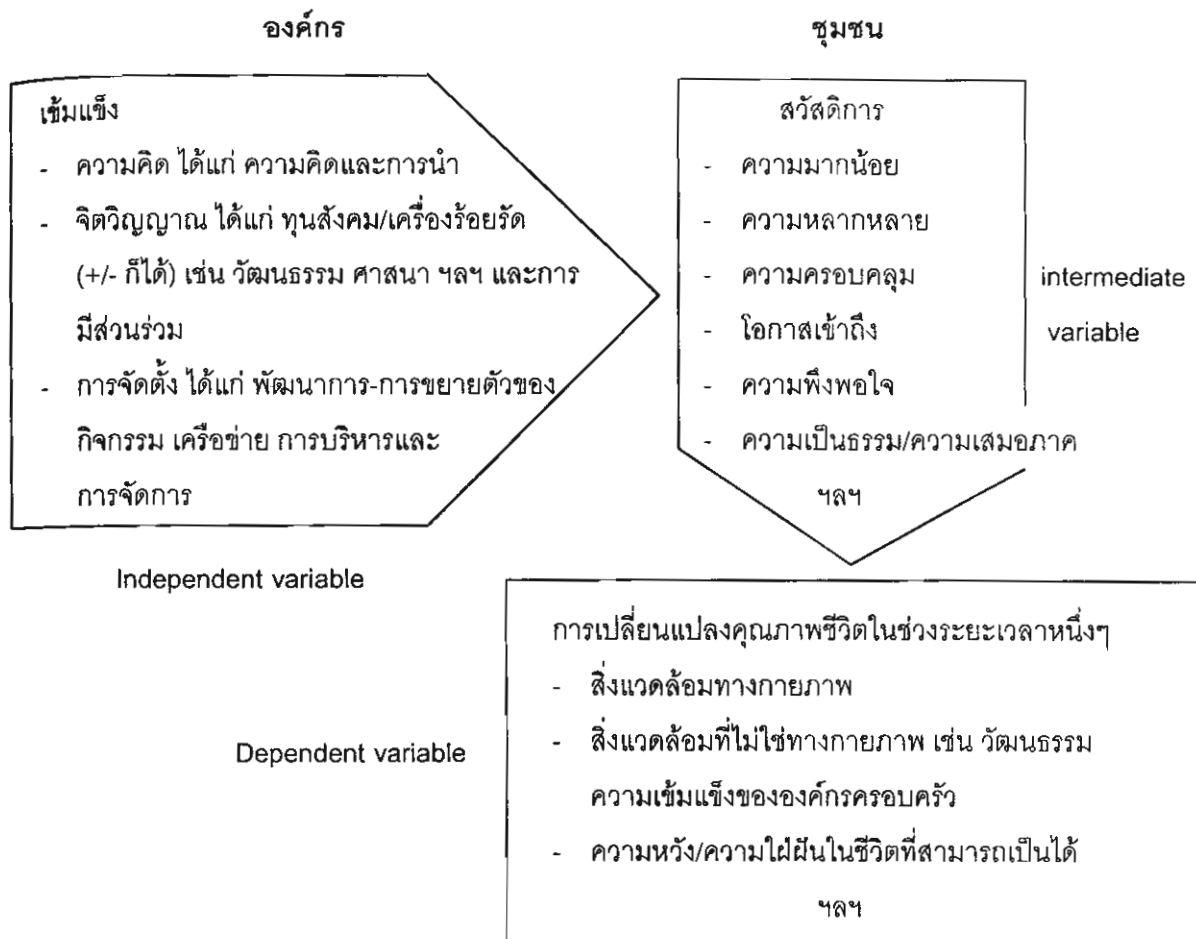
1. ความเป็นมาของกรณีศึกษา

การศึกษากลุ่มออมทรัพย์สามกลุ่มดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาเศรษฐกิจชุมชน 11 กรณี เพื่อค้นหาคำตอบว่า จะมีกรณีใดที่พอจะนำมาขยายเป็นแม่แบบ (model) ของเศรษฐกิจชุมชนที่สามารถจัดสรรสวัสดิการให้แก่สมาชิกได้อย่างพอเพียงทั่วถึง และเป็นแบบอย่างของเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองได้ดีที่สุด

2. ทบทวนทฤษฎี 11 กรณีศึกษา

มีแนวความคิดเบื้องต้นว่า เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองได้และสามารถจัดสรรสวัสดิการให้แก่สมาชิกได้อย่างพอเพียงนั้นควรจะเกิดขึ้นจากความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนและเศรษฐกิจชุมชน นำไปสู่การสร้างสวัสดิการต่างๆจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในคุณภาพของชีวิต ชุมชนจะเข้มแข็งได้ต้องอาศัยปัจจัยต่างๆ ขณะเดียวกันความพอเพียงของสวัสดิการก็ต้องพิจารณาจากปัจจัยหลายด้าน ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจชุมชน สวัสดิการชุมชน และคุณภาพของชีวิตดังนี้

แผนภูมิที่ 1 ตัวแปรแสดงความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร ชุมชน และคุณภาพชีวิต

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลที่น่าสนใจใช้ศึกษาวิเคราะห์ประกอบด้วย

- (1) ข้อมูลจากการเข้าร่วมประชุมสัมมนาต่างๆ
- (2) ข้อมูลจากเอกสารทั้งเอกสารเบื้องต้นและเอกสารชั้นสอง
- (3) ข้อมูลจากการเข้าไปสังเกตการณ์ในชุมชนทั้งสามพื้นที่
- (4) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบลึกกับบุคคลในชุมชนและบุคคลที่เป็นผู้นำของกลุ่มออมทรัพย์

4. กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ในอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา

4.1) สภาพทั่วไป

อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ตั้งอยู่ระหว่างจังหวัดสงขลาและปัตตานี โดยมีพื้นที่ติดต่อกับปัตตานี อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของตัวจังหวัดสงขลา มีพื้นที่รวมกันประมาณ 314,000 ไร่ เป็นภูเขาประมาณร้อยละ 20 อีกร้อยละ 80 เป็นที่ราบลุ่มและชายทะเล มีพื้นที่ทำกินของประชาชนประมาณ 180,000 ไร่ ประกอบด้วย สวน

ยางพาราประมาณ 120,000 ไร่ นาข้าวประมาณ 53,000 ไร่ และสวนผลไม้ประมาณ 4,000 ไร่ การเลี้ยงชีพของประชากรในแต่ละครัวเรือนมักจะมีลักษณะผสมผสาน คือ มีสวนยาง มีนาข้าว และมีสวนผลไม้ สวนผลไม้ก็มักจะ เป็น "สวนสมรม" คือ มีผลไม้หลายชนิดคละกันไป ลักษณะสวนสมรมที่โดดเด่นที่สุดจะอยู่ในตำบลน้ำขาว อำเภอจะนะ ประกอบด้วย 14 ตำบล 133 หมู่บ้าน ประชากรรวมกันประมาณ 70,000-80,000 คน

อำเภอจะนะอาจจะเรียกได้ว่าเป็นอำเภอของกลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มออมทรัพย์ที่ว่าเป็นคือ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของชาวบ้าน¹ ที่ใช้หลักการจัดตั้งของสหกรณ์ แต่ไม่จดทะเบียนเป็นสหกรณ์ ไม่อยู่ภายใต้การดูแลของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ แต่ในยุคการริเริ่มก่อตั้งมีความสัมพันธ์กับกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย และคงเป็นเพราะมีความสัมพันธ์กับกระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จึงไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องเหมือนกรณีที่จดทะเบียน

มีการประมาณกันว่า กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆในอำเภอจะนะรวมกันแล้วน่าจะสูงถึง 100 กลุ่ม แต่ตัวเลขที่นายเคล้า แก้วเพชร ผู้นำกลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้า และครูชบ ยอดแก้ว ผู้นำกลุ่มออมทรัพย์บ้านน้ำขาว รวบรวมได้เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2544 มีทั้งหมด 51 กลุ่ม ถ้ารวมกับกลุ่มเครือข่ายในอำเภอนาหม่อม 13 กลุ่ม อำเภอเมือง 10 กลุ่ม และอำเภอรัตภูมิอีก 1 กลุ่ม รวมเป็น 77 กลุ่ม ในจำนวนนี้มีกลุ่มที่มีเงินกองทุนต่างๆรวมกันเกิน 1 ล้านบาท จำนวน 36 กลุ่ม โดยกลุ่มที่มีเงินกองทุนต่างๆรวมกันเกิน 1 ล้านบาท มีถึง 6 กลุ่ม และกลุ่มที่มีเงินกองทุนรวมกันสูงสุดคือ กลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะ มีเงินกองทุนรวมสูงถึง 70,019,380 บาท กลุ่มที่มีเงินกองทุนรวมต่ำสุดคือบ้านทุ่งขมิ้น มีเงิน 21,600 บาท (ดูรายละเอียดในภาพผนวก)

จากที่กล่าวมาจึงเห็นได้ว่า กลุ่มออมทรัพย์ในอำเภอจะนะและเครือข่ายค่อนข้างจะมีความเข้มแข็งมั่นคง โดยมีถึง 36 กลุ่ม ที่สามารถบริหารกองทุนมากกว่า 1 ล้านบาท และมีถึง 6 กลุ่ม ที่สามารถบริหารเงินกองทุนที่มีจำนวนสูงกว่า 10 ล้านบาท และเป็นที่น่าสังเกตว่า กลุ่มออมทรัพย์เหล่านี้สามารถจัดตั้งกองทุนสวัสดิการเพื่อสมาชิกได้อย่างเป็นล่ำเป็นสัน โดยมีถึง 14 กลุ่ม ที่สามารถจัดตั้งกองทุนสวัสดิการมีมูลค่าเกินกว่า 500,000 บาท และในจำนวนนี้มีถึง 6 กลุ่ม ที่มีกองทุนสวัสดิการมากกว่า 1 ล้านบาท กลุ่มที่มีเงินกองทุนสวัสดิการสูงที่สุดคือกลุ่มคลองเปรี๊ยะ มีเงินทุนสวัสดิการ 5,842,043 บาท รองลงมาคือกลุ่มนาหว้า 5,769,202 บาท

เงินกองทุนสวัสดิการ ส่วนใหญ่เป็นสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาล ซึ่งเป็นรูปแบบที่แพร่ขยายมาจากกลุ่มสัจจะออมทรัพย์แบบพัฒนาครอบครัวชีวิต ที่พัฒนาขึ้นมาโดย ครูชบ ยอดแก้ว แห่งบ้านน้ำขาว ตามหลักการนี้ สมาชิกรุ่นบุกเบิกจะได้รับสวัสดิการสูงสุด สมาชิกรุ่นต่อมาได้รับสวัสดิการน้อยกว่า สมาชิกรุ่นใหม่สุดได้รับน้อยที่สุด และโดยทั่วไปต้องเป็นสมาชิกมาแล้วอย่างน้อย 6-12 เดือน จึงจะมีสิทธิได้รับสวัสดิการ

เงินสวัสดิการเพื่อการรักษาพยาบาลที่แต่ละกลุ่มจัดให้สมาชิกมีจำนวนไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับกองทุนสวัสดิการที่จัดตั้งขึ้น ถ้ากองทุนมีขนาดใหญ่เงินสวัสดิการก็มีมาก เงินกองทุนน้อยเงินสวัสดิการก็มีน้อย เช่น กรณีของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์แบบพัฒนาครอบครัวชีวิต สมาชิกรุ่นแรก (เป็นสมาชิกมาตั้งแต่ปี 2527-2528) กรณีคนป่วยใน เบิกค่ารักษาพยาบาลได้คืนละ 120 บาท แต่ไม่เกิน 2,400 บาทต่อปี หรือกรณีของบ้านนาหว้า เบิกได้ร้อยละ

¹ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์เกิดจากการรวมตัวกันของสมาชิกที่ให้สัจจะว่าแต่ละเดือนจะส่งเงินออมเข้ากลุ่มเท่าไร ซึ่งจะต้องส่งเท่ากันทุกๆเดือนตลอดปี ครอบรอบปีก็มาทำสัจจะกันใหม่ว่าปีต่อไปจะให้สัจจะส่งเงินออมเข้ากลุ่มเดือนละเท่าไร

ละ 50 ของค่ารักษาพยาบาล แต่วงเงินไม่เกิน 3,000 บาท เป็นต้น

เงินปันผลจากกองทุนสวัสดิการเกิดขึ้นได้อย่างไร? ตามรูปแบบของสัจจะออมทรัพย์แบบพัฒนาครบวงจรชีวิตนั้น มีหลักการว่า ถ้าใครของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์นั้น ครึ่งหนึ่งจะจัดสรรเป็นเงินปันผลให้แก่สมาชิก อีกครึ่งหนึ่งนำเข้ากองทุนสวัสดิการ แต่เงินที่นำเข้ากองทุนสวัสดิการนี้ก็คิดตามสัดส่วนของสัจจะของสมาชิกแต่ละราย หมายความว่า ถ้าใครมีเงินออมสัจจะมากก็ย่อมมีส่วนในเงินกองทุนสวัสดิการมาก เพราะการจัดสรรเงินเข้ากองทุนสวัสดิการถือหลักการเดียวกันกับการจัดสรรเงินปันผล ต่างกันเพียงแต่ว่าเงินปันผลจ่ายให้สมาชิกไปครอบครอง ส่วนเงินสวัสดิการนำไปรวมกันจัดตั้งเป็นกองทุน แล้วเอาเงินกองทุนทั้งหมดไปฝากไว้กับกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เงินกองทุนสวัสดิการจึงมีดอกเบี้ยรับ และดอกเบี้ยรับนี้ก็กลายเป็นผลตอบแทนหรือเงินปันผลของสมาชิกทุกคนต่อไปอีก

สรุปว่า ผลตอบแทนของการ "ลงเงินออมสัจจะ" คือ (1) ได้เงินปันผลตามสัดส่วนของเงินออม เช่น ร้อยละ 10-13 (2) ได้มีส่วนเป็นเจ้าของในเงินกองทุนสวัสดิการ จึงสามารถใช้บริการสวัสดิการจากเงินกองทุนสวัสดิการนั้น และ (3) ได้เงินปันผลจากกองทุนสวัสดิการ (ตามจำนวนหุ้นหรือสัดส่วนของเงินออมสัจจะ)

เงินกองทุนสวัสดิการนี้จะถูกนำไปจัดสวัสดิการให้สมาชิกอย่างน้อยที่สุด 2 ประเภท คือ สวัสดิการค่ารักษาพยาบาล และสวัสดิการเพื่อมาปณิกิจ คือ จ่ายค่าทำศพให้แก่สมาชิกที่เสียชีวิตทุกรายตามอายุสมาชิก เช่น ถ้าเป็นสมาชิกใหม่ โดยทั่วไปจะจ่ายให้ร้อยละ 500 บาท ถ้าเป็นสมาชิกเก่าก็ลดหลั่นกันไป เช่น กรณีบ้านน้ำขาว สมาชิกที่เป็นสมาชิกมาแล้ว 7-8 ปี จะได้รับเงินช่วยเหลือมาปณิกิจร้อยละ 1,400 บาท เป็นต้น

เกือบทั้งหมดของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ในอำเภอจะนะเป็นกลุ่มที่เน้นการออมเพื่อรวบรวมเงินออมปล่อยกู้แก่สมาชิก การระดมเงินออมมี 2 ประเภท คือ "เงินออมสัจจะ" ซึ่งสมาชิกทุกรายจะต้องส่งเข้ากลุ่มในจำนวนที่เท่ากันทุกเดือน เช่น เดือนละ 100 หรือ 200 บาท เงินออมสัจจะไม่มีดอกเบี้ย แต่ได้รับเงินปันผล หมายความว่า ถ้ากลุ่มมีกำไรมากก็ได้รับเงินปันผลมาก ถ้าขาดทุนก็ไม่มีเงินปันผล เงินออมอีกประเภทหนึ่งคือ "เงินฝาก" ซึ่งกลุ่มออมทรัพย์จะจ่ายดอกเบี้ยให้ร้อยละ 8-10 กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆมักจะกำหนดว่า ถ้าใครกู้เงินวงเงินที่กำหนดจะต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน และเงินฝากก็เป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันชั้นหนึ่งของสมาชิก ส่วนเงินกู้ จะกู้ได้มากน้อยขึ้นอยู่กับอายุการเป็นสมาชิกและเงินออมสัจจะที่สมาชิกลงทุนทำการออม ส่วนอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ โดยทั่วไปก็คิดในอัตราร้อยละ 15 แม้ว่าดอกเบี้ยในตลาดมีการลดลงหลายครั้ง แต่ดูเหมือนว่าดอกเบี้ยเงินกู้ส่วนใหญ่ของกลุ่มออมทรัพย์ต่างๆในอำเภอจะนะมิได้ลดตาม เหตุก็เพราะว่ากำไรที่กลุ่มพึงได้จะถูกจ่ายกลับมายังสมาชิกในรูปของเงินปันผลและเงินสวัสดิการ

จากสภาพทั่วไปดังกล่าว ถ้าจะถามว่าเป็นที่พอใจของสมาชิกหรือไม่? ความพอใจของสมาชิกน่าจะวัดได้จากการสมัครเข้าเป็นสมาชิก เพราะกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นตามความสมัครใจ จำนวนสมาชิกของแต่ละกลุ่มจึงน่าจะเป็นตัวชี้วัดได้ ถ้าค่าเฉลี่ยของประชากรในแต่ละหมู่บ้านประมาณคร่าวๆหมู่บ้านละ 500-600 คน (รวมลูกเล็กเด็กแดงด้วย) ถ้าครอบครัวหนึ่งเฉลี่ยมี 5 คน หมู่บ้านหนึ่งๆจะมี 100-120 ครอบครัว กลุ่มออมทรัพย์ที่มีสมาชิกน้อยที่สุดตามตัวเลขที่นายเคล้า แก้วเพชร และครูชบ ยอดแก้ว รวบรวมได้คือ กลุ่มออมทรัพย์ "บ้านเกาะกาไก่" มีสมาชิก 25 คน เพิ่งก่อตั้งเมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2543 อีกกลุ่มหนึ่งคือกลุ่ม "บ้านทุ่งขมิ้น" (อำเภอนาหม่อม) มีสมาชิก 25 คนเท่ากัน และเพิ่งก่อตั้งเมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2543 เหมือนกัน นี่เป็นตัวเลขที่รวบรวมเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2544

ส่วนกลุ่มที่มีสมาชิกมากที่สุดคือ กลุ่มบ้านคลองเปรี๊ยะ มีสมาชิกทั้งหมด 4,278 ราย ที่มีจำนวนสูงเพราะเป็นกลุ่มออมทรัพย์ระดับตำบล รองลงมาได้แก่กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาหว้า มีสมาชิก 1,696 ราย กลุ่มนี้มีสมาชิกจาก 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 และ 12 ของตำบลนาหว้า แต่ต่อมาหมู่ 12 ก็จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมาใหม่ อีกกลุ่มหนึ่ง ชื่อว่า กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านแม่เคย เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2539 ปัจจุบันมีสมาชิก 167 ราย ลำดับถัดไปเป็นกลุ่มออมทรัพย์บ้านทุ่งหวัง (อำเภอเมือง) มีสมาชิก 1,399 ราย ทุ่งหวังเป็นตำบลใหญ่ อยู่ห่างจากอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ประมาณ 10 กิโลเมตร ในตำบลทุ่งหวังมีกลุ่มออมทรัพย์ถึง 8 กลุ่ม สมาชิกรวมกัน 6,900 ราย มีชุมชนขนาดใหญ่ประมาณ 200 ครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นชาวมุสลิม

ถ้าจะพิจารณาจากกลุ่มที่ก่อตั้งมาเกิน 10 ปี ก็พอจะประมาณได้ว่า กว่าร้อยละ 50 ของครัวเรือนในหมู่บ้านต่างๆที่มีกลุ่มออมทรัพย์ เป็นสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์ ในแต่ละครอบครัวที่เป็นสมาชิกนั้น มีสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์อย่างน้อย 1 คน และจำนวนมากมีมากกว่า 2 คน และถ้าลูกบรรลุนิติภาวะลูกคนนั้นก็มักจะเป็นสมาชิกด้วย ดังนั้น ในบางกลุ่มออมทรัพย์ ร้อยละ 90 ของประชากรในหมู่บ้านเป็นสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์ เช่น กรณีบ้านนาหว้า บ้านทุ่งหวัง บ้านคลองเปรี๊ยะ และบ้านน้ำขาว เป็นต้น

จากตัวเลขที่รวบรวมได้พบว่า กลุ่มออมทรัพย์ที่มีสมาชิกเกิน 300 คน มีถึง 32 กลุ่ม (จาก 77 กลุ่ม) และกลุ่มที่มีสมาชิกเกิน 500 คน มีถึง 21 กลุ่ม ก็พอจะแสดงให้เห็นได้ว่า กลุ่มออมทรัพย์หรือสัจจะออมทรัพย์ในอำเภอจะนะและอำเภอใกล้เคียงได้รับการยอมรับจากชุมชนต่างๆเป็นอย่างดี จึงมีสมาชิกเข้าร่วมขบวนการอย่างหนาแน่น และค่อนข้างจะเชื่อได้ว่าคงจะมีการจัดตั้งกลุ่มใหม่ๆขึ้นมาอีก เพราะในช่วงปี 2543 ที่ผ่านมาก็มีการจัดตั้งขึ้นมา (เท่าที่รวบรวมได้) 5 กลุ่ม คือ บ้านเกาะกาไก่ (10 มีนาคม 2543) บ้านทุ่งขมิ้น (10 มีนาคม 2543) บ้านสกอม (1 พฤษภาคม 2543) บ้านโน (12 พฤศจิกายน 2543) และบ้านพิจิตร (4 มกราคม 2543)

4.2 กลุ่มออมทรัพย์ที่แตกต่าง

ในตลาดอำเภอจะนะมีกลุ่มออมทรัพย์กลุ่มหนึ่งเพิ่งจัดตั้งขึ้นมาเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 2542 (แต่ยังไม่ได้ร่วมเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์จะนะ) กลุ่มนี้มีชื่อว่า "กลุ่มออมทรัพย์ผู้ค้ารายย่อยตลาดจะนะ" เมื่อเริ่มก่อตั้งใหม่ๆ กลุ่มนี้มีกิจกรรมเหมือนกลุ่มออมทรัพย์อื่นๆ คือ ระดมเงินออม ปล่อยเงินกู้ และต้องการนำกำไรมาจัดสวัสดิการ แต่จุดกำเนิดของกลุ่มนี้มีความแตกต่างไปจากกลุ่มอื่นๆ นั่นคือ สมาชิกทุกคนเป็นผู้ค้ารายย่อยเท่านั้น ไม่รับผู้ที่มีอาชีพอื่นเข้ากลุ่ม ตัวประธานกลุ่มชื่อ นายรีน จันทรเกิด เป็นเจ้าของร้านอาหาร ชื่อร้านเดวิด ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านนา อำเภอจะนะ และร้านเดวิดก็เป็นที่ตั้งสำนักงานของกลุ่มด้วย

จุดแตกต่างที่สำคัญอยู่ที่กลุ่มนี้เริ่มดำเนินกิจการคล้ายธนาคารกรามีน (Grameen Bank²) ในบังคลาเทศ กล่าวคือ ทางกลุ่มได้ปล่อยเงินกู้รายวันให้แก่สมาชิกผู้ค้ารายย่อย โดยมีระเบียบว่า ผู้ที่ต้องการกู้จะต้องมีการรวม

² Grameen Bank แปลว่า ธนาคารหมู่บ้าน จัดตั้งขึ้นครั้งแรกเมื่อปี 1983 ในบังคลาเทศ โดยอาจารย์เศรษฐศาสตร์จากมหาวิทยาลัยจิตตอง ชื่อ Muhammad Yunus ซึ่งเขาได้จัดตั้งกลุ่มแม่บ้านยากจนและให้สินเชื่อจุลกิจ (micro credit) เพื่อให้นำไปสร้างอาชีพ สร้างรายได้ ให้แก่ครอบครัว โดยให้แม่บ้านเหล่านั้นค้ำประกันและควบคุมดูแลกันเอง ปรากฏว่าวิธีนี้เกิดหนี้สูญน้อยมาก และแม่บ้านเหล่านั้นสามารถนำเงินกู้ไปใช้เกิดประสิทธิผลดีมาก จึงทำให้ Grameen Bank ขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็วทั่วบังคลาเทศ ซึ่งในปี 1997 มีสาขาถึง 1,084 แห่ง มีพนักงาน 12,500 คน มีลูกค้า 2.1 ล้านราย

กลุ่มกันกลุ่มละ 5 คน มีหัวหน้ากลุ่ม 1 คน และสมาชิกของกลุ่มทุกคนจะต้องส่งเงิน "ออมสัจจะ" ให้กลุ่มออมทรัพย์ อย่างสม่ำเสมอ ถ้าขาดส่งติดต่อกัน 3 งวด จะขาดสมาชิกภาพทันที และถ้ากลุ่ม 5 คนนี้ไม่มีคนใดคนหนึ่งออกไปหรือหมดสมาชิกภาพ หัวหน้ากลุ่มจะต้องหาคนใหม่มาทดแทนภายใน 1 เดือน มิฉะนั้นจะหมดสิทธิ

ในการให้กลุ่ม 5 คน กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งกู้ มีกฎเกณฑ์ว่า ถ้าคนหนึ่งกู้ อีก 4 คน จะต้องค้ำ และผู้กู้คนแรกจะต้องผ่อนส่งแล้วอย่างน้อย 3 งวดติดต่อกันโดยมีขาด คนที่ 2 จึงจะกู้ได้ และคนที่ 2 จะต้องผ่อนส่งแล้ว 3 งวดติดต่อกัน คนที่ 3 จึงจะกู้ได้ กฎเกณฑ์นี้จะหมุนวนไปจนครบ 5 คน ซึ่งเป็นหลักการเดียวกับที่ธนาคารกรามีนใช้ ความคล้ายคลึงกับกรามีนอีกอย่างหนึ่งก็คือ สมาชิกส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง เพราะผู้มีอาชีพค้าขายในตลาดจะนะส่วนใหญ่ก็คือ แม่ค้า หาบเร่ แผงลอย และร้านอาหาร จากสมาชิกก่อตั้ง 80 คน ในเดือนมกราคม 2544 มีสมาชิกเพิ่มเป็น 300 คนแล้ว

วัตถุประสงค์ของเงินกู้ของกลุ่มออมทรัพย์อื่นๆในจะนะโดยทั่วไปคือ

- (1) เพื่อส่งเสริม/เพิ่มพูนรายได้ของครอบครัวสมาชิกและบรรเทาความเดือดร้อนของสมาชิก
- (2) ส่งเสริมการประกอบอาชีพของสมาชิกให้มีรายได้เพิ่ม
- (3) เพื่อให้สมาชิกรู้จักประหยัดและรู้คุณค่าของเงิน
- (4) เพื่อให้สมาชิกใช้เงินให้เป็นประโยชน์
- (5) เพื่อให้สมาชิกมีความสามัคคีและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

แต่วัตถุประสงค์ของเงินกู้กลุ่มออมทรัพย์ผู้ค้ารายย่อยตลาดจะนะ นอกจากจะมีวัตถุประสงค์อื่นๆเหมือนกลุ่มออมทรัพย์ทั่วไปแล้ว ยังมีวัตถุประสงค์เฉพาะของกลุ่มที่แตกต่างไปจากกลุ่มอื่นๆ นั่นคือ เงินกู้ที่ให้ไปนั้นเพื่อให้สมาชิกนำไปลงทุนขยายกิจการค้าของตนเองและครอบครัว เป็นการระบุชัดเจนว่าเงินกู้ที่ให้ไปนั้นจะต้องนำไปพัฒนาการค้าและการลงทุน เป็นการให้เงินกู้ (จากเงินออม) เพิ่มผลิตผลหรือเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ หรือที่ภาษาเศรษฐศาสตร์เรียกว่า การเพิ่มผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (Gross Domestic Products = GNP) ของชุมชน เป็นการระดมเงินออมและนำเงินออมไปใช้ตรงวัตถุประสงค์ที่สุดตามระบบทุนนิยมหรือระบบเศรษฐกิจตลาด แม้อาจจะตีความได้ว่า การเพิ่มพูนรายได้ของครอบครัวและการส่งเสริมการประกอบอาชีพของสมาชิกคือการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของชุมชน แต่ไม่ชัดเจนเท่ากับการนำเงินกู้ไปใช้เพื่อขยายการค้าและการลงทุน เพราะมันหมายถึงต้องการให้เพิ่มรายได้และกำไรทางธุรกิจที่จะส่งผลต่อเนื่องไปถึงการเพิ่มผลิตภัณฑ์ที่ต่อเนื่องและเกี่ยวข้องกับกิจการนั้น เช่น การขยายกิจการร้านขายข้าวขาหมู มันหมายถึงการเพิ่มปริมาณขาหมูและการเลี้ยงหมู เป็นต้น

กระจายอยู่ใน 37,000 หมู่บ้าน แต่ละสัปดาห์สามารถรวบรวมเงินได้ (เงินชำระเงินกู้) ประมาณ 1.5 ล้านดอลลาร์ ร้อยละ 94 ของลูกค้าเป็นผู้หญิง อัตราชำระคืนเงินกู้ร้อยละ 98 หรือมีเพียงร้อยละ 2 เท่านั้นที่เป็นหนี้สูญ (ดู Muhammad Yunus, 1998 Bank of the Poor London, Aurum Press, Introduction)

การให้กู้ของกลุ่มออมทรัพย์นี้ ถ้าพิจารณาจากระยะเวลาการผ่อนส่ง ก็อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ ประเภทผ่อนส่งรายเดือน และผ่อนส่งรายวัน

เงินกู้ผ่อนส่งรายเดือนก็เหมือนกลุ่มออมทรัพย์อื่นๆ คือ ผ่อนส่งเดือนละครึ่ง ดอกเบี้ยร้อยละ 14.5 ต่อปี ซึ่งเงินกู้ประเภทนี้ให้กู้มาตั้งแต่ต้นปี 2543

ส่วนเงินกู้อย่างอื่น หรือเงินกู้ที่ให้ผ่อนส่งรายวัน เริ่มเปิดให้กู้เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2543 โครงการนี้เริ่มขึ้นเมื่อธนาคารออมสิน สาขาจะนะ ต้องการดำเนินธุรกิจสินเชื่อจุลกิจ (micro credit) ให้แก่ผู้ประกอบการรายเล็ก รายน้อย แต่ไม่สามารถจัดการควบคุมดูแลระบบสินเชื่อให้เกิดประสิทธิผลได้ ต่อเมื่อได้เห็นกลุ่มออมทรัพย์ผู้ค้ารายย่อยตลาดจะนะจะสามารถดำเนินงานได้ จึงได้คิดโครงการทดลอง โดยเสนอเงินกู้ให้แก่กลุ่มออมทรัพย์ 200,000 บาท ดอกเบี้ยร้อยละ 6 ต่อปี แล้วให้กลุ่มไปปล่อยกู้ให้แก่สมาชิกที่เป็นผู้ค้ารายย่อย เพื่อให้เป็นเงินทุนหมุนเวียน และแนะนำให้ลูกค้าผ่อนส่งรายวัน

กลุ่มออมทรัพย์ฯ ได้เงินกู้งวดแรก 200,000 บาท จากธนาคารออมสิน สาขาจะนะ เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน 2543 มีกำหนดชำระคืนทั้งหมดภายในเวลา 3 ปี โดยทางกลุ่มออมทรัพย์ฯ จะต้องผ่อนส่งให้แก่ธนาคารออมสินทุกๆ 6 เดือน ทั้งต้นทั้งดอกงวดละ 36,920 บาท ในรอบ 6 เดือนแรกที่ได้เงินมา ยังไม่มีการปล่อยกระแสรายวัน แต่หลังจากได้ศึกษาแล้วเห็นว่าสมาชิกสามารถผ่อนส่งรายวันได้ ดังนั้นในวันที่ 15 พฤศจิกายน 2543 ทางกลุ่มจึงเริ่มโครงการให้กู้และผ่อนส่งรายวัน โดยคิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 5 ต่อเดือน ขณะที่นายทุนเงินกู้รายอื่นคิดร้อยละ 20 ต่อเดือน

ตัวอย่างการกู้เงินจากกลุ่ม เช่น ถ้าสมาชิกรายใดกู้เงิน 10,000 บาท เวลา 3 เดือน ดอกเบี้ยทั้งหมด 1,500 บาท ทั้งต้นทั้งดอก 11,500 บาท ต้องผ่อนส่งวันละ 128 บาท จนครบ 90 วัน เป็นต้น ถ้าไรจากการปล่อยกู้จะนำไปจัดสวัสดิการเรื่องค่ารักษาพยาบาล กองทุนการศึกษา และสวัสดิการอื่นๆ ต่อไป

เมื่อวันที่ 13 มกราคม 2544 ผู้วิจัยได้กลับไปเยี่ยมกิจการของกลุ่มออมทรัพย์ผู้ค้ารายย่อยตลาดจะนะอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ได้เคยไปมาแล้วเมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2543 นายรื่น จันทรเกิด ประธานกลุ่มได้แจ้งให้ทราบว่า ผู้กู้อย่างอื่นของกลุ่มมีจำนวน 35 ราย หรือ 5 กลุ่มผู้กู้แล้ว ยอดเงินได้เติบโตมาจากเงินกู้ออมสิน 200,000 บาท เพิ่มขึ้นเป็น 332,000 บาทแล้ว

ความแตกต่างของกลุ่มออมทรัพย์ผู้ค้ารายย่อยเป็นประเด็นที่น่าสนใจว่า จะสามารถพัฒนาเติบโตต่อไปได้เหมือนธนาคารกสิกรหรือไม่ แต่ถ้านับจากวันก่อตั้ง เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 2542 มาถึงปัจจุบัน ก็นับได้ว่าประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจในแง่ของการระดมเงินทุนและการบริหารเงินกู้ แต่ประเด็นที่ครูชบ ยอดแก้ว ตั้งข้อสังเกตไว้ก็เป็นสิ่งที่น่าคิด เพราะครูชบเห็นว่า กลุ่มออมทรัพย์ที่ต้องพึ่งเงินกู้จากผู้อื่น ไม่พึ่งเงินออมสัจจะของสมาชิก จะมีปัญหาพึ่งตนเองไม่ได้ แต่กลุ่มออมทรัพย์ผู้ค้ารายย่อยตลาดจะนะพึ่งเงินกู้จากออมสินตั้งแต่เริ่มต้นถึง 200,000 บาท เพื่อนำมาปล่อยกู้ให้สมาชิก ก็ต้องติดตามศึกษากันต่อไปว่าจะสามารถเติบโตพึ่งตนเองโดยไม่ต้องกู้จากออมสินอีกได้หรือไม่? เพราะนี่คือการแหวกประเพณีของกลุ่มออมทรัพย์ในจะนะ ทั้งด้านที่มาของเงินทุนและวัตถุประสงค์ของการให้กู้ รวมไปถึงผู้ที่เข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่ม ที่เป็นกลุ่มเฉพาะผู้ค้ารายย่อยเท่านั้น

5. กรณีศึกษา บ้านนาหว้า คลองเปรี๊ยะ และน้ำขาว

เหตุที่เลือกศึกษา 3 กลุ่มนี้เป็นพิเศษก็ด้วยเหตุผลว่า

(1) ทั้งสามกลุ่มเป็นกลุ่มสัจจะอมทรัพย์ที่เป็นตัวแทนของรูปแบบกลุ่มสัจจะอมทรัพย์ในอำเภอจะนะที่ให้การ "ออมสัจจะ" ปลอ่ยกู้ให้สมาชิก เอากำไรจากสมาชิกไปสร้างสวัสดิการให้สมาชิก

(2) เป็นกลุ่มอมทรัพย์ที่กลุ่มอมทรัพย์อื่นๆในจะนะยึดถือเป็นแบบอย่าง

(3) ผู้นำของทั้งสามกลุ่มได้รับการยอมรับจากกลุ่มอมทรัพย์ต่างๆในจะนะ รวมถึงได้รับการยอมรับจากสังคมโดยรวมด้วย กล่าวคือ นายเคล้า แก้วเพชร ผู้นำกลุ่มนาหว้า เป็นคนดีศรีสังคม ปี 2540 นายอัมพร ดั่งปาน ผู้นำกลุ่มคลองเปรี๊ยะ เป็นคนดีศรีสังคม ปี 2538 และนายชบ ยอดแก้ว ผู้นำกลุ่มบ้านน้ำขาว เป็นคนดีศรีสังคม ปี 2535 (สวช., 2541)

(4) ในความเห็นของผู้วิจัยที่ได้ไปสังเกตการณ์มาหลายครั้ง เห็นว่า กลุ่มอมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาหว้ามีการบริหารจัดการที่เป็นระบบมากที่สุด ส่วนกลุ่มคลองเปรี๊ยะเป็นกลุ่มที่มีเครือข่ายกว้างขวางที่สุด และกลุ่มบ้านน้ำขาวเป็นกลุ่มที่มีความคิดริเริ่มและพัฒนาดีที่สุด

(5) ทั้งสามกลุ่มนี้เป็นกลุ่มอมทรัพย์ในภาคใต้ที่ได้รับการกล่าวถึงมากที่สุดในวงวิชาการที่ศึกษาเรื่องชุมชนและเศรษฐกิจชุมชน จึงสามารถที่จะศึกษาข้อมูลและระดมความคิดเห็นจากส่วนต่างๆได้กว้างขวาง

จากเหตุผลทั้ง 5 ประการดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเลือกเอา 3 กลุ่มนี้เป็นกรณีศึกษา เพื่อพิจารณาความเป็นไปได้ว่า จะสามารถนำเอารูปแบบ (model) หรือบางส่วนของรูปแบบทั้งสามกลุ่มนี้ไปขยายผลให้เป็นประโยชน์ต่อระบบเศรษฐกิจชุมชนและระบบสวัสดิการชุมชนในชุมชนอื่นๆได้หรือไม่ อย่างไร และมากน้อยเพียงไร

6. กรณีศึกษานานาหว้า

6.1) วิธีการผลิตและวิถียังชีพ

ตำบลนาหว้ามี 12 หมู่บ้าน อาชีพหลักของประชาชนคือการเกษตร ประชาชนมีที่ทำกินของตัวเอง สภาพทางธรรมชาติไม่กั้นดารเมื่อเทียบกับพื้นที่ทางภาคอีสาน กล่าวคือ มีถนนหนทางเข้าถึงหมู่บ้านได้สะดวก แม้ยังไม่มีประปา แต่มีน้ำกินน้ำใช้พอเพียง เพราะมีคลอง มีหนอง และมีบ่อ ไร่นาก็ไม่ค่อยประสบปัญหาภัยแล้งเหมือนทางอีสาน แต่ในช่วงเดือนธันวาคมที่ผ่านมาประสบภาวะน้ำท่วม ซึ่งเป็นการท่วมที่ผิดปกติ สร้างความเสียหายให้แก่ครัวเรือน

อาชีพเกษตรของนาหว้ามีทั้งสวนยางพารา นาข้าว ผลไม้ และพืชอายุสั้นอื่นๆ เช่น ผักสวนครัวต่างๆ นอกจากนั้นมีการเลี้ยงสัตว์ในครัวเรือนประเภท วัว ความ หมู เป็ด ไก่ สำหรับการเลี้ยงวัวมีการจัดตั้งเป็นสหกรณ์เลี้ยงโคเนื้ออย่างเป็นล่ำเป็นสัน รวมทั้งการที่ทางกลุ่มส่งเสริมการเลี้ยงในครัวเรือนโดยให้เงินกู้และเงินช่วยเหลือ

พื้นที่ทำกินของชาวนาหว้าประมาณครึ่งหนึ่งเป็นนาข้าว อีกประมาณ 1 ใน 3 เป็นสวนยางพารา ที่เหลือเป็นสวนผลไม้ที่ปลูกผลไม้รวมๆกันหลายชนิด (สวนสมรม)

วิถียังชีพของชาวนาหว้า ณ ปัจจุบัน ด้านเศรษฐกิจพยายามที่จะยกระดับการยังชีพให้มีความพอเพียง พอกินพอใช้ ลดภาระหนี้สินที่ไม่ใช่หนี้กลุ่มอมทรัพย์ พยายามทำให้สมาชิกในชุมชนมีปัจจัยการผลิตอย่าง

พอเพียง ไม่ว่าจะเป็นที่ทำกิน น้ำ ปุ๋ย และพันธุ์พืช

ในวิถีทางสังคม พยายามสร้างสรรค์ให้สมาชิกของชุมชนมีความร่วมมือร่วมใจกันในการแก้ไขปัญหาการยังชีพทั้งระดับครัวเรือนและระดับชุมชน ให้สมาชิกชุมชน 3 รุ่น คือ ปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ และลูกๆ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดด้วยกิจกรรมทางสังคม-วัฒนธรรม โดยมีกิจกรรมสวัสดิการและกิจกรรมทางการผลิตเป็นปัจจัยเชื่อมโยงทางวัตถุ เช่น โครงการสวัสดิการคนชรา โครงการคนชราปลูกผักสวนครัว เป็นต้น

ชุมชนนาหว่านเป็นชุมชนเปิดที่เชื่อมต่อกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยม แม้จะยังไม่มีโทรศัพท์ตามสาย แต่ก็มีการใช้มือถือ มีรถกระบะและรถจักรยานยนต์ ซึ่งมีกันแทบทุกครัวเรือน นาหว่านจึงมีปั้มน้ำมันในหมู่บ้านของตัวเอง ปัจจัยยังชีพหลากหลายชนิดได้มาจากการซื้อขายแลกเปลี่ยน ไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้า อาหาร วัสดุก่อสร้าง และยารักษาโรค แต่เป็นความพยายามของชุมชนที่จะลดการพึ่งพาตลาดบางส่วนลง เช่น ปุ๋ย ก็พยายามผลิตปุ๋ยธรรมชาติขึ้นใช้เองด้วย ยารักษาโรค ก็พยายามใช้สมุนไพรด้วย เป็นต้น และในการซื้อขายแลกเปลี่ยนก็พยายามรวมกลุ่มรวมสินค้าทำการซื้อทำการขาย เพื่อไม่ให้เสียเปรียบ หลักการรวมกลุ่มนี้มักจะใช้หลักการ "รวมกันคิดแล้วแยกกันทำ" หมายความว่า คิดร่วมกัน จากนั้นแต่ละคนก็แยกย้ายกันไปทำตามที่ได้ร่วมกันคิดแล้วนั้น เช่น คิดร่วมกันว่าชุมชนควรจะ ต้องมีการปลูกอ้อยครอบครัพละ 20 ต้น แต่ละครัวเรือนก็แยกย้ายกันไปทำ จะปลูกตรงไหนอย่างไรก็แล้วแต่จะคิดเอาเอง เป็นต้น

6.2) การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน

ในกรอบการวิเคราะห์ของกรณีศึกษา นี้ การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนพิจารณาจาก 3 ด้าน คือ ด้านความคิด จิตวิญญาณ และการจัดตั้ง เรียกว่า "ไตรรัตน์" ของการจัดตั้ง (องค์ประกอบ 3 ด้านนี้ยังไม่ใช่การสร้างตัวชี้วัด)

(1) ความคิด

ความคิดในอันที่จะสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ อาจมีได้ในหลายรูปแบบหลายวิธีการ แต่หนึ่งในหลายวิธีที่กำลังแพร่หลายคือ การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์

ความคิดในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาหว่าน หมู่ 1 ตำบลนาหว่าน อำเภอนะจะ จังหวัดสงขลา แรกเริ่มเดิมทีได้รับการแนะนำส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่กรมพัฒนาชุมชน เมื่อปี 2519 ซึ่งในช่วงก่อนหน้านั้นเป็นช่วงที่ "กลุ่มคริสเตียน" มีการเคลื่อนไหวจัดตั้ง "เครดิตยูเนียน" กันอย่างแพร่หลาย เครดิตยูเนียนเป็นระบบที่จัดการให้คนในชุมชนพื้นที่เดียวกันนำเงินมาสร้างกองทุนร่วมกัน โดยสมาชิกแต่ละคนส่งเงินเข้ากองทุนในจำนวนที่ตนสมทบได้เท่าๆกันทุกๆเดือน คล้ายๆการลงแชร์ แล้วพิจารณาให้ผู้ที่มีความจำเป็นต้องใช้เงิน กู้เงินจากกองทุนไปใช้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ โดยไม่ต้องทำการประมูลดอกเบี้ยเหมือนวงแชร์

ซึ่งทางการไทยโดยกรมพัฒนาชุมชนขณะนั้นเห็นว่าเป็นระบบที่ดี เพราะเป็นระบบที่ให้สมาชิกจัดการกันเอง จัดตั้งได้ง่าย ไม่ต้องจดทะเบียน ไม่ต้องอิงกับกฎหมายของสหกรณ์ออมทรัพย์ จึงได้มีการปรับปรุงพัฒนาและแนะนำให้ชาวบ้านในชุมชนต่างๆจัดตั้งขึ้น เพื่อให้เป็นแหล่งทุนดอกเบี้ยถูก ช่วยบรรเทาภาวะเดือดร้อนจากการที่ต้องไปกู้เงินดอกเบี้ยแพงจากนายทุนเงินกู้

ดังนั้นกลุ่มออมทรัพย์หรือกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ในชุมชนชนบทต่างๆจึงมีลักษณะคล้ายๆกลุ่มเครดิตยูเนียนที่ทางกลุ่มคริสเตียนนำเข้ามาเผยแพร่ แต่ปัจจุบันนี้กลุ่มเครดิตยูเนียนได้ถูกทางการกำหนดให้เป็นสหกรณ์

เครดิตยูเนียนไปแล้ว ต้องอยู่ภายใต้กฎระเบียบกฎหมายสหกรณ์ ต้องจดทะเบียนเป็นทางการ ขณะที่กลุ่มสัจจะ
ออมทรัพย์ยังคงเป็นองค์กรอิสระ สร้างกฎระเบียบบริหารด้วยตนเองตามมติของกรรมการ

หลังจากที่ได้มีการอบรมแนะนำให้มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ นายเคล้า แก้วเพชร และ นายสุนิตย์
กาญจนวัฒน์ ก็คิดที่จะตั้งกลุ่ม โดยมีจุดประสงค์หลักในการระดมเงินออมและปล่อยเงินกู้ให้สมาชิก เพราะคนใน
หมู่บ้านส่วนใหญ่ยากจน ไปกู้เงินเขามาก็ต้องจ่ายดอกเบี้ยแพง ไปกู้ธนาคารเขาก็ไม่ยอมให้กู้ แม้จะประสบความสำเร็จ
ยากลำบากเพราะประชาชนไม่เข้าใจและไม่เชื่อถือ แต่นายเคล้าและนายสุนิตย์ก็ไม่ย่อท้อ อดทนฝ่าฟันจนจัดตั้ง
กลุ่มขึ้นมาจนได้ โดยการระดมสมาชิกจากชาวบ้านหมู่ 1 ได้ 56 คน มีเงินออมสัจจะ 860 บาท จัดตั้งกลุ่ม "ออม
ทรัพย์เพื่อการผลิต"

เป็นที่ตระหนักกันทั่วไปในกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ต่างๆว่า ระยะเริ่มต้นของการก่อตั้งเป็นระยะที่มีความยาก
ลำบาก คือ หากคนเข้าร่วมได้ยาก ความไม่ไว้วางใจกันมีสูง ผู้เข้าร่วมมีความลังเลที่จะร่วมลงทุนหรือลงเงินออม
สัจจะ ผู้เข้าร่วมใจร้อนอยากเห็นผลเร็วๆ เข้าทำนองกล้วยยังไม่ทันจะสุกก็นำไปกินกันแล้ว แต่ความ
สำเร็จของบ้านนาหว่าที่สามารถผ่านช่วงนั้นมาได้ก็ด้วยความสามารถของผู้นำ โดยเฉพาะนายเคล้า แก้วเพชร
ความสามารถที่ว่าคือ ความอดทน ไม่ย่อท้อที่จะทำความเข้าใจ พูดภาษาชาวบ้านก็คือ "ตื้อไม่หยุด" ดังปรากฏ
บันทึกในรายงานคนดีศรีสังคม 2540 ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติว่า "สมาชิกเหล่านั้นนำเงิน
มาฝากกับกลุ่มก็เพราะสงสารพี่ลุงเคล้าและเพื่อนๆที่พยายามชักชวนเกือบทุกวัน ..." (สวช., 2541: 46)

นอกจากการตื้อแล้ว ก็พยายามทำตัวอย่างที่เป็นจริงให้ประจักษ์ เช่น ช่วงเริ่มก่อตั้งที่พอจะรวบรวมเงินได้
4,000-5,000 บาท มีสมาชิกรายหนึ่งเป็นหนี้ 3,000 บาท แต่ต้องจ่ายดอกเบี้ยร้อยละ 10 ต่อเดือน ทางกลุ่มจึง
อนุมัติเงินกู้ให้สมาชิกรายนี้ 3,000 บาท ไปชำระหนี้รายวันคืนแล้วมาผ่อนส่งให้กับกลุ่มแทนในอัตราดอกเบี้ย
ร้อยละ 1.25 ต่อเดือน ทำให้สมาชิกรายนี้พอใจมาก เป็นตัวอย่างขยายผลให้สมาชิกอื่นๆพากันสมัครเข้าเป็น
สมาชิก และกว่าที่กลุ่มออมทรัพย์นาหว่าจะยืนหยัดขึ้นมาได้อย่างสง่าผ่าเผยก็ต้องฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆมานานถึง
10 ปี จึงสามารถจัดสรรดอกผลมาเป็นกองทุนสวัสดิการต่างๆให้สมาชิกได้

เริ่มแรกของการก่อตั้งก็คล้ายๆเครดิตยูเนียน คือ จัดตั้งกองทุนเพื่อให้สมาชิกกู้ยืม ผู้ยืมจะต้องจ่าย
ดอกเบี้ย (ร้อยละ 15) รายได้จากดอกเบี้ยจะนำไปจัดสรรเป็นเงินปันผลให้แก่สมาชิกผู้ออกเงินสมทบ (ร้อยละ 13)
ส่วนที่เหลือจากเงินปันผล (ร้อยละ 2) กลายเป็นกำไรสะสม

10 ปีผ่านไป กำไรสะสมก็มากขึ้นๆ จากจุดนี้เองที่ได้เกิดความคิดนำเอาเงินสะสมมาจัดตั้งกองทุน
สวัสดิการชุมชน ซึ่งความคิดแรกเริ่มของการนำเอาเงินกำไรมาจัดสวัสดิการชุมชนเกิดขึ้นจากความคิดของ ครูชบ
ยอดแก้ว แห่งบ้านน้ำขาว ตำบลน้ำขาว อำเภอจะนะ ครูชบได้จัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์แบบพัฒนาครบวงจรชีวิต
เมื่อปี 2526 และแบ่งกำไรออกเป็นสองส่วนเท่าๆกัน คือ ครึ่งหนึ่งของกำไรจ่ายเป็นเงินปันผล และอีกครึ่งหนึ่งของ
กำไรนำไปจัดตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการชุมชน

นายเคล้า แก้วเพชร ประธานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาหว่า จึงได้จัดตั้งกองทุนชุมชน เมื่อปี
2533 การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการของหมู่ 1 ตำบลนาหว่า นอกจากจะได้คำแนะนำจากครูชบแล้ว ยังเกิดขึ้น
ตามสถานการณ์ความจำเป็นของชุมชน กล่าวคือ ในชุมชนมักจะมีการจัดงานประเพณีบ่อยๆ เช่น งานบวช งาน
แต่งงาน งานศพ เป็นต้น ในการจัดงานจำเป็นต้องใช้เงินค่าไปมาทำเป็นปะรำพิธี ชาวบ้านต้องวิ่งหาไปเช่ามา

ด้วยราคาแพง นายเคล้าจึงเกิดความคิดจัดตั้งกองทุนเดินท์ โดยนำเอาเงินกองทุนกลางที่เกิดจากกำไรสะสมมาลง
ทุนซื้อเดินท์ให้สมาชิกเช่าในราคาถูกลงกว่าการเช่าจากที่อื่นๆ กำไรจากการให้เช่าเดินท์ก็นำมาสะสมเข้ากองทุนเดินท์
ต่อไป และกองทุนเดินท์นี้ก็ฝากไว้กับกลุ่มออมทรัพย์ มีดอกเบี่ยรับเพิ่มทุน

ดังนั้น ในปัจจุบันแหล่งที่มาของกองทุนเดินท์มาจากสามแหล่ง คือ (1) เงินจัดสรรจากกำไรของกองทุน
สัจจะออมทรัพย์ และ (2) เงินกำไรจากการให้เช่าเดินท์ และ (3) ดอกผลจากกองทุน

เมื่อกองทุนเดินท์ประสบความสำเร็จ กรรมการของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านนาว่าก็คิดจัดตั้งกองทุน
อื่นๆเพื่อเป็นสวัสดิการของชุมชนต่อไป โดยการกันเงินร้อยละ 2 ของกำไรทั้งหมดมาจัดตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการ
ต่างๆ ซึ่งจวบจนถึงสิ้นปี 2543 มีกองทุนหลักๆ 8 กองทุน และกองทุนย่อยอีกหลายกองทุน (ไม่รวมกองทุนสวัสดิ
การเพื่อการรักษาพยาบาลที่เป็นสวัสดิการหลักของกลุ่ม)

**โครงการส่งเสริมอาชีพและสวัสดิการของกองทุนชุมชน
หมู่ 1 ตำบลนาหว้า อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา**

ลำดับที่	รายละเอียดของโครงการ	งบประมาณ	หมายเหตุ
1.	โครงการผู้ยากไร้ พิกัด ๑๕ ไร่ จ่ายคนละ 200 บาท/เดือน เดือนละ 3,000 บาท ตลอดปี	36,000.-	รับใหม่เมื่อตาย
2.	โครงการผู้พิการและผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 82 คน จ่ายคนละ 20 บาท/เดือน เดือนละ 1,640 บาท ตลอดปี	19,680.-	รับเพิ่มเมื่อ อายุครบ 60 ปี
3.	โครงการพิเศษผู้สูงอายุ ให้ปลูกผักสวนครัว คือ 1. พริก 9 ต้น 2. ขมิ้น 4 กอ 3. ตะไคร้ 3 กอ 4. กลั้ว 2 กอ ให้สวัสดิการเป็นเงิน 100 บาท	9,400.-	จ่ายเมื่อปลูกครบ พริกเป็นดอก
4.	โครงการโรงงานผลิตปุ๋ยธรรมชาติ 1 ให้เลี้ยงแม่วัวจำนวน 200 ตัว เมื่อเกิดลูกให้สวัสดิการตัวละ 100 บาท	20,000.-	จ่ายเมื่อลูกวัวเกิด
5.	โครงการโรงงานผลิตปุ๋ยธรรมชาติ 2 ให้เลี้ยงโคขุนจำนวน 80 ตัว ให้สวัสดิการตัวละ 500 บาท ตอนเข้าโครงการตัวละ 200 บาท เมื่อขาย 300 บาท ถ้าเลี้ยงให้วัวนมหรือตายไม่จ่าย 300 บาทหลัง	40,000.-	จ่ายเมื่อเข้า โครงการ และเมื่อขาย
6.	โครงการโรงงานผลิตปุ๋ยธรรมชาติ 3 ให้เลี้ยงไก่บ้านจำนวน 2,000 ตัว ให้สวัสดิการตัวละ 5 บาท ตอนเข้าโครงการตัวละ 2 บาท ตอนขายตัวละ 3 บาท ถ้าเลี้ยงแล้วตายเหลือ 5 ตัวไม่จ่าย 3 บาทหลัง เหลือ 6 ตัวจ่าย 6 ตัว	10,000.-	จ่ายเมื่อเข้า โครงการ และเมื่อขาย
7.	โครงการส่งเสริมอาชีพให้ปลูกอ้อย จำนวน 2,000 กอ ให้สวัสดิการกอละ 5 บาท ให้ครอบครัวละ 20 กอ	10,000.-	จ่ายเมื่ออ้อยสูงได้ 1 เมตร
8.	โครงการสวัสดิการเยี่ยมไข้ ผู้ป่วยอยู่โรงพยาบาลเกิน 3 คืนขึ้นไปจ่ายคนละ 500 บาท โรงพยาบาลของรัฐ	15,000.-	จ่ายเมื่ออยู่ โรงพยาบาล เกิน 3 คืน
	ตลอดโครงการในปี 2543 เป็นจำนวนเงิน	160,080.-	ตลอดปี 2543

หมายเหตุ นายเคล้า แก้วเพชร ผู้คิดโครงการ

โครงการทั้ง 8 โครงการดังกล่าวเป็นโครงการสวัสดิการล้วนๆ หมายความว่า ได้นำเอากำไรจากกลุ่มสัจจะออมทรัพย์มาจัดเป็นสวัสดิการให้สมาชิกฟรีๆ

จากรูปแบบและพัฒนาการของกลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้า จะเห็นได้ว่า เป็นการพัฒนาระบบการทำมาหากิน "3 ขา" ตามแนวทางของเศรษฐกิจตลาด คือ การเงิน (กลุ่มออมทรัพย์) การผลิต (โครงการอาชีพ) และการขาย (คือขายผลผลิตที่ได้) สำหรับด้านการขายนั้น ขณะนี้ทางกลุ่มกำลังกำเนิดธุรกิจการค้าเล็กๆ ขึ้นที่สำนักงาน โดยการไปซื้อของจากในเมืองมาบริการขายให้แก่สมาชิก แต่ก็ไม่มั่นใจว่ากิจการนี้จะเติบโตได้หรือไม่ เพราะยังเป็นระยะเริ่มต้นและไม่ค่อยเป็นระบบ

กลุ่มการขายนี้ เริ่มจัดทำขึ้นมาอีกครั้งหลังจากที่ศูนย์สวัสดิการตลาดของกลุ่มออมทรัพย์ประสบความสำเร็จพอสมควร ซึ่งผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า ทั้งกลุ่มน้ำขาว นานาว้า และแม่แต้คลองเปรี๊ยะ (ซึ่งยังมีศูนย์สวัสดิการตลาดควนมิดดำเนินการอยู่) ไม่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานด้าน "ธุรกิจการขาย" เป็นการแสดงให้เห็นชัดเจนว่า การบริหารกิจการค้าขายให้พอเลี้ยงตัวเองได้นั้นทำได้ยากกว่าการบริหารเงินออมสัจจะและการบริหารเงินกู้ เพราะการบริหารการขายต้องบริหารทั้ง "สินค้า" และ "เงิน" ที่สำคัญ ธุรกิจการขายมีการแข่งขันสูง ขณะที่การบริหารเงินสัจจะบริหารเงินอย่างเดียวและเป็นเงินของสมาชิกที่ไม่ต้องกังวลภาวะแข่งขัน เพราะในตลาดเงินกู้ชนบท กลุ่มออมทรัพย์บริหารเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำสุดเมื่อเทียบกับบรรดาแหล่งเงินกู้เอกชนทั่วไป

แต่สำหรับธุรกิจการขาย ผู้ขายรายใหญ่สามารถซื้อสินค้ามาขายคราวละมากๆ มีส่วนลดมาก สามารถขายได้ในราคาต่ำกว่าศูนย์สวัสดิการตลาด ในเงื่อนไขดังกล่าวนี้จึงทำให้ศูนย์สวัสดิการตลาดสู้ร้านค้าของเอกชนรายใหญ่ไม่ได้ นอกจากนี้ ทักษะในการค้าขายของกลุ่มก็สู้พ่อค้าทั่วไปไม่ได้ ศูนย์สวัสดิการตลาดจึงไม่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน กลุ่มน้ำขาวจึงยกเลิกกิจกรรมด้านนี้ กลุ่มนานาว้าหยุดกิจการไปนานและกำลังเริ่มทดลองกลุ่มค้าขายขึ้นมาใหม่โดยให้เป็นการลงทุนของครัวเรือนสมาชิกเอง แต่ทางกลุ่มสนับสนุนด้านเงินกู้ อาจกล่าวได้ว่าจนถึงขณะนี้ ทางกลุ่มออมทรัพย์ทั้งสามกลุ่มหลักของอำเภอจะยังแก้ปัญหา "กิจกรรมการค้าขาย" ไม่ได้ แต่ทั้งคลองเปรี๊ยะและนานาว้ากำลังค้นหาและทดลองโครงการใหม่ๆ เพื่อทำให้กิจกรรมด้านการผลิตและการค้าเป็นกิจกรรมสร้างอาชีพ สร้างรายได้ หรืออย่างน้อยเป็นส่วนหนึ่งของระบบสวัสดิการเพื่อสมาชิก

โดยภาพรวม กล่าวได้ว่า พัฒนาการของความคิดเกี่ยวกับการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการจนประสบความสำเร็จเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนในหมู่ 1 และบางส่วนของหมู่ 12 ที่เป็นสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์มีรายได้ดีขึ้น พึ่งตนเองได้มากขึ้น มีหลักประกันของชีวิตดีขึ้น

กลุ่มออมทรัพย์และกองทุนสวัสดิการได้กลายเป็นสายใยร้อยรัดสมาชิกของชุมชนให้มีความกลมเกลียวเหนียวแน่นกว่ายุคก่อนๆ เนื่องจากมีผลประโยชน์ร่วมกันและต้องร่วมแรงร่วมใจกันรักษาผลประโยชน์เหล่านี้ให้คงอยู่และเติบโตต่อไป จึงสรุปได้ว่า ความคิดเรื่องกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนสวัสดิการชุมชนเป็นความคิดที่มุ่งทำให้ชุมชนบ้านนาหว้าเข้มแข็ง ซึ่งความเข้มแข็งนี้หมายถึงความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและสังคม ดังจะเห็นได้จากวัตถุประสงค์ของการให้กู้ของกลุ่มว่า

1. เพื่อส่งเสริม ช่วยเหลือ เพิ่มพูน รายได้ของครอบครัว และบรรเทาความเดือดร้อนของสมาชิก
2. ส่งเสริมการประกอบอาชีพของสมาชิกให้มีรายได้เพิ่ม
3. เพื่อให้สมาชิกรู้จักประหยัดและรู้สำนึกในการใช้จ่ายเงิน

4. เพื่อให้สมาชิกรู้จักใช้จ่ายเงินให้เกิดประโยชน์
5. เพื่อความสามัคคีในหมู่คณะ
6. เพื่อให้สำนึกว่าได้อาศัยซึ่งกันและกันในหมู่คณะ
7. เพื่อให้รู้ว่าตนเองมีเพื่อน

(2) ด้านจิตวิญญาณ

ในที่นี้หมายถึง ความเชื่อ ความศรัทธา ความมุ่งมั่น ความเสียสละ ความซื่อสัตย์ ซึ่งสิ่งที่เป็นปัจจัยก่อให้เกิดสิ่งเหล่านี้คือ ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี อุดมการณ์ ตัวบุคคล และภูมิปัญญา สิ่งเหล่านี้อาจเรียกรวมๆ กันว่า ทุนทางสังคมหรือเครือข่ายทางสังคมที่ทำให้สังคมมีพลังขับเคลื่อนไปสู่จุดหมายได้

ตัวจิตวิญญาณของชุมชนบ้านนาหว้าจะเกิดจากความเชื่อมั่นและศรัทธาในระบบสัจจะออมทรัพย์และตัวผู้นำของกลุ่ม เมื่อความเชื่อมั่นและความศรัทธาได้เกิดขึ้นแล้ว การร่วมมือร่วมใจภายใต้การนำของกรรมการกลุ่มสัจจะก็เป็นไปได้ง่าย เมื่อเกิดการร่วมมือร่วมใจ พลังขับเคลื่อนก็เกิดขึ้นได้ ความสำเร็จก็ตามมา

อย่างไรก็ตาม หน่ออ่อนของจิตวิญญาณกลุ่มก่อกำเนิดมาจากผู้นำและสมาชิกกลุ่มน้อยที่เริ่มก่อตั้ง ผู้บุกเบิกเริ่มนี้มีจิตวิญญาณที่แข็งแกร่ง คือ เชื่อมมั่นในหลักสัจจะและส่วนรวม ซึ่งเป็นหลักธรรมของกลุ่มสัจจะ หลักธรรมนี้มีองค์ประกอบ 5 อย่าง คือ (1) ซื่อสัตย์ (2) เสียสละ (3) รับผิดชอบร่วมกัน (4) เห็นอกเห็นใจกัน และ (5) ไว้ใจกัน

ผู้บุกเบิกและผู้ก่อตั้งจึงต้องมีความเชื่อมั่นและศรัทธาหลักธรรม 5 ประการอย่างแรงกล้า จึงจะมีจิตวิญญาณที่เข้มแข็งจนสามารถฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ ในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ให้สำเร็จ ดังนั้น การที่ นายเคล้า แก้วเพชร และคณะกรรมการ รวมถึงสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ สามารถร่วมกันสร้างสรรค์ให้กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้าและกองทุนสวัสดิการชุมชนเติบโตขึ้นมาได้จากเงินออมสัจจะ 860 บาท ในวันก่อตั้ง จนมีเงินกองทุนรวมกันถึง 32 ล้านบาท ในเดือนกุมภาพันธ์ 2544 ก็ย่อมนับได้ว่าแกนนำและสมาชิกต่างๆ มีจิตวิญญาณที่แข็งแกร่ง เป็นพลังขับเคลื่อนให้ชุมชนพัฒนาและเข้มแข็ง เพราะจากการที่นายเคล้าเล่าให้ฟัง ก่อตั้งครั้งแรกผู้เข้ามาร่วมก็คือคนที่สนิทกัน ที่เข้ามาร่วมบางทีก็เพราะเกรงใจกัน แถมยังถูกบางคนปราบาสดูแคลนเสียอีก ถ้าไม่อดทนพยายามก็คงไม่สามารถเพิ่มสมาชิกจาก 56 คน ในวันก่อตั้งมาเป็น 1,896 คนในปัจจุบันได้

(3) การจัดตั้งและการจัดการ

การจัดตั้งในที่นี้หมายถึง การระดมคนเข้ามาปฏิบัติการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ส่วนการจัดการคือ การกำหนดภารกิจด้านระบบงาน ระบบเงิน และระบบบุคลากร ว่ามีอะไรบ้าง มีลักษณะเป็นอย่างไร ภารกิจและหน้าที่ความรับผิดชอบในสามระบบดังกล่าวจะปฏิบัติให้ลุล่วงและเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลตามเป้าหมายได้อย่างไร

ในกรณีของกลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้า การจัดตั้งก็คือการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนสวัสดิการชุมชนต่างๆ ถ้าพิจารณาจากความต่อเนื่องยาวนานและการขยายตัวเติบโตทั้งระดับสมาชิกและกองทุน ก็น่าจะสามารถกล่าวได้ว่าบรรลุเป้าหมายไปหลายระดับ เพราะสมาชิกได้ขยายตัวจากหมู่ 1 ไปหมู่ 12 ชุมชนใน 2 หมู่บ้านนี้ประมาณร้อยละ 90 เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ มีเงินกองทุนออมทรัพย์ประมาณ 32 ล้านบาท

ด้านกองทุนสวัสดิการชุมชนก็มีกองทุนต่าง ๆ หลากหลาย ครอบคลุมกิจกรรมทั้งด้านการเงิน การผลิต และการค้า ด้านตัวบุคคลครอบคลุมคนชรา คนพิการ คนป่วย และผู้ที่อยู่ในกำลังแรงงานของชุมชน ถ้าวัตถุประสงค์ของการจัดตั้ง คือ การยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตของชุมชน ก็คงจะกล่าวได้ว่า การจัดตั้งนี้ได้บรรลุวัตถุประสงค์เป็นที่น่าพอใจ

แต่การที่การจัดตั้ง "กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้า" สามารถบรรลุวัตถุประสงค์อย่างน่าพอใจนั้น ปมเงื่อนไขสำคัญนอกจากความคิดและจิตวิญญาณแล้ว วิธีการจัดการและการบริหารก็เป็นปัจจัยสำคัญยิ่ง แกนนำของกลุ่ม โดยเฉพาะ นายเคล้า แก้วเพชร เป็นคนที่ช่างสังเกต จดจำ และกล้าที่จะลองผิดลองถูก เพื่อค้นหาวิธีบริหารและการจัดการที่เหมาะสมกับสภาพของเงื่อนไขและปัญหาของกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งเป็นแกนกลางขององค์กรจัดตั้งในชุมชน ข้อเสนอของผู้วิจัยตรงกันกับการสังเกตศึกษาของ วัฒนา สุกันตีสล ซึ่งทำการศึกษาเรื่อง "กองทุนและการจัดการสวัสดิการสุขภาพของชุมชน: บทบาทและทางเลือกในการพัฒนา กรณีศึกษาชุมชนภาคใต้"

นายเคล้า แม้จะเป็นคนที่มีการศึกษาน้อย คือแค่ ป.4 แต่พยายามศึกษาทำความเข้าใจว่างานที่จำเป็นต้องทำให้กลุ่มมีอะไรบ้าง งานนั้นจะทำให้สำเร็จได้อย่างไร มีขั้นตอนอย่างไร ใช้อุปกรณ์เครื่องมืออะไร อย่างไร มีใครทำได้ จะให้ใครทำ จะสอนงานให้เข้าใจกันได้อย่างไร

การระดมสมอง ขบคิดร่วมกัน แลกเปลี่ยนประสบการณ์และความเห็นกัน เป็นจักรกลสำคัญของการคิดงานและปฏิบัติงาน เมื่อคิดร่วมกันได้แล้ว ตกลงกันได้แล้ว แต่ละคนก็แยกย้ายกันไปทำตามที่ได้ร่วมกันคิดมา เรียกว่า "ร่วมกันคิด แยกกันทำ" ถ้างานบางอย่างต้องอาศัยการทำงานร่วมกันก็อาศัยการระดมกำลังกัน ดังนั้นกิจกรรมสร้างสรรค์ต่างๆ ของชุมชนจึงมีอย่างต่อเนื่อง กิจกรรมที่ตกผลึกก็จะถูกพัฒนาขึ้นมาเป็นโครงการถาวรและมีการจัดตั้งกองทุนขึ้นมารองรับ

องค์กรของประชาชนจะเติบโตและเข้มแข็งได้ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากสมาชิก และส่วนร่วมจากสมาชิกจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าสมาชิกไม่มีความรู้ ไม่มีความเข้าใจ ต่อองค์กรที่ตนเป็นสมาชิก ดังนั้น เพื่อให้สมาชิกเข้าใจและเห็นประโยชน์จากการเข้าร่วมองค์กรและร่วมกันพัฒนาองค์กร กรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาหว้าจึงได้คิดคำถาม 15 ข้อ เพื่อกระตุ้นให้สมาชิกเข้าใจตัวองค์กร เห็นประโยชน์จากการเข้าร่วมองค์กรตามข้อความข้างล่างนี้

คำถามของคณะกรรมการ 15 ข้อ

1. ท่านทราบหรือไม่ว่ากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาหว้ามีสวัสดิการอะไรบ้าง
2. ท่านทราบหรือไม่ว่ากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาหว้าจ่ายปันผลเงินสัจจะ เงินฝาก ร้อยละเท่าไร
3. ในฐานะที่ท่านเป็นสมาชิก ท่านมีความคิดเห็นประการใดบ้างที่จะทำให้กลุ่มมั่นคง
4. ท่านทราบหรือไม่ว่ากลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้ามีคณะกรรมการกี่คณะ กี่ฝ่าย
5. ท่านทราบหรือไม่ว่ากลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้า ประธานดำรงตำแหน่งอยู่ที่ปี
6. ถ้าดอกเบี้ยธนาคารลดลงเหลือร้อยละ 2.50% ต่อปี ท่านคิดว่าควรลดดอกเบี้ยออมทรัพย์หรือไม่
7. ตอนนี้กลุ่มออมทรัพย์มีปัญหาอะไรบ้างกับสมาชิก
8. ตอนนี้กลุ่มออมทรัพย์มีปัญหาอะไรบ้างกับการฝาก การถอน เงินของสมาชิก
9. ท่านต้องการให้กลุ่มออมทรัพย์ปรับปรุงหรือแก้ไขส่วนใดบ้างที่ท่านเห็นว่าสมควรปรับปรุง

10. ท่านมีข้อสงสัยอะไรบ้างเกี่ยวกับเงินสัจจะ เงินฝาก เงินกู้ ของท่าน ถ้าท่านสงสัยขอให้แจ้งให้ทราบ
11. บุคลากรของกลุ่มหรือพนักงาน ท่านคิดว่าควรปรับปรุงเรื่องใดบ้าง เพื่อให้เหมาะสม
12. เมื่อท่านกู้ยืมเงินจากกลุ่มออมทรัพย์ไปแล้ว ต่อมาท่านไม่ส่งเงินตามกำหนดได้ ท่านเคยแก้ปัญหาตรง

นี้อย่างไร

13. การที่กลุ่มออมทรัพย์ฯ เคยปล่อยเงินกู้ให้สมาชิกจนเกินตัว ทำให้สมาชิกเดือดร้อน ท่านคิดว่าควรแก้ปัญหาดังนี้ได้อย่างไร

14. โครงการที่กลุ่มจะให้เงินทุนแก่สมาชิก ท่านรู้แล้วหรือยัง ถ้ารู้แล้วท่านสมัครแล้วหรือยัง

15. ระเบียบการให้สวัสดิการและรับสวัสดิการ ท่านรู้แล้วหรือยัง

จากคณะกรรมการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิที่บ้านนาหว้า (12 กุมภาพันธ์ 2543)

ในการจัดตั้งระบบงานที่ต้องอาศัยการคิด การนำ การตาม การร่วมมือ และการสื่อสาร กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้าค่อนข้างจะมีระบบที่ลงตัว คือ มีการกำหนดว่า

- มีงานอะไร?
- งานนั้นมีภารกิจและความรับผิดชอบอย่างไร?
- จะให้ใครดูแลรับผิดชอบงานนั้น?
- จะใช้งบประมาณและเงินทุนเท่าไร?

ดังนี้ แม้ว่ากลุ่มออมทรัพย์จะมีนายเคล้าและกรรมการเป็นผู้บริหาร แต่ได้จัดแบ่งภาระและความรับผิดชอบออกไป เช่น ในกลุ่มออมทรัพย์ก็ได้แบ่งสมาชิกออกเป็นเขตพื้นที่ กล่าวคือ ในหมู่ 1 แบ่งออกเป็น 18 เขตพื้นที่ หมู่ 12 อีก 5 เขตพื้นที่ แต่ละเขตพื้นที่มีหัวหน้าเขตคอยดูแลเรื่องการกู้ยืม เรื่องการนำเงินสัจจะเข้าสมทบกองทุน การแบ่งเขตรับผิดชอบเช่นนี้ทำให้เขตการดูแลเล็กลง สมาชิกในพื้นที่มีปฏิสัมพันธ์กันสม่ำเสมอ จึงสามารถใช้ระบบการส่งเสริมและการควบคุมทางสังคมได้สะดวก การควบคุมทางสังคมเป็นเครื่องมือหลักของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ที่จะช่วยให้กลุ่มออมทรัพย์คงอยู่และเติบโตได้ ถ้าการควบคุมทางสังคมอ่อนแอหรือใช้ไม่ได้ผล ก็จำเป็นต้องหันไปใช้วิธีการทางกฎหมายและกฎระเบียบของการเมืองการปกครอง ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้น คำว่า "สัจจะออมทรัพย์" ก็จะไม่มีความหมาย เพราะระบบ "สัจจะ" เกิดขึ้น คงอยู่ และเติบโตได้ ก็ด้วยเครื่องมือทางสังคม หรือใช้ทุนทางสังคม ไม่ใช่อยู่ได้ด้วยเครื่องมือทางกฎหมายและกฎระเบียบของการเมืองการปกครอง

ในด้านกองทุนต่างๆก็มีการมอบหมายให้คณะกรรมการกองทุนนั้นๆดูแลกันเอง บริหารกันเอง โดยมีคณะกรรมการออมทรัพย์เป็นที่ปรึกษาแนะนำ เงินทุนของกองทุนต่างๆที่ได้มาไม่ว่าโดยการจัดสรรจากกลุ่มออมทรัพย์หรือได้มาโดยการหารายได้ของกองทุนเอง จะต้องนำไปฝากไว้ที่กลุ่มออมทรัพย์ เงินฝากของกองทุนก็จะมีรายได้จากดอกเบี้ยอีกด้านหนึ่งด้วย

เนื่องจากระบบงานของกลุ่มออมทรัพย์มีความหลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น จึงต้องจัดระบบงานให้มีระเบียบแบบแผน ไม่ว่าใครจะเข้ามาทำหรือเข้ามารับผิดชอบ จะต้องให้อยู่ในระบบและแบบแผนเดียวกัน เพื่อให้สะดวกต่อการตรวจสอบและทำความเข้าใจ ดังนั้นระบบงานของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านนาหว้าจึงมีระบบเอกสารบันทึกงานและวางแผนขั้นตอนของงานไว้ค่อนข้างจะดี รายละเอียดของเนื้อหาและขั้นตอนของงานจึงไม่ได้ติดอยู่ที่คน

แต่บรรจุไว้ในระบบที่ใครๆก็พอจะหยิบขึ้นมาอ่านเพื่อศึกษาทำความเข้าใจได้ นี่นับว่าเป็นพัฒนาการของการจัดการขององค์กรชาวบ้านที่น่าสนใจ

สรุปด้านระบบงานก็คือ แม้ว่าการจัดระบบงานนั้นยังอ่อนด้อยเมื่อเทียบกับองค์กรของบริษัทหรือองค์กรเป็นทางการที่ต้องจดทะเบียนตามกฎหมาย กล่าวคือ อาจจะได้ไม่ได้กำหนดลักษณะงานให้ชัดเจน ขอบเขตความรับผิดชอบของผู้ปฏิบัติงานไม่แน่นอนเหมือนองค์กรที่เป็นทางการ แต่หากกล่าวในลักษณะเปรียบเทียบกับองค์กรของชาวบ้านอื่นๆแล้ว ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า องค์กรของกลุ่มออมทรัพย์น่าว่ามีระบบที่ก้าวหน้ารัดกุมกว่าที่อื่นๆอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่ว่า ระบบงานต่างๆสามารถที่จะตรวจสอบและทำความเข้าใจได้จากระบบเอกสารที่นายเคล้าคิดขึ้นมาใช้ และบันทึกไว้เพื่อจดจำ ตรวจสอบ สังงาน และดำเนินงาน

ด้านระบบเงิน นายเคล้า แก้วเพชร ประธานกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาหว้า เป็นคนที่ค่อนข้างละเอียดลออเรื่องการเงิน ดังนั้น ด้วยการศึกษาและสังเกตจดจำ ทำให้นายเคล้าสามารถจัดระบบการเงินที่ค่อนข้างรัดกุม คือ มีระบบบันทึกที่แน่นอน เป็นแบบแผน สามารถตรวจสอบเงินที่ไหลเข้าไหลออกได้ถูกต้องชัดเจน และมีระบบบัญชีที่แยกหมวดหมู่ประเภทของเงินต่างๆที่ไหลเวียนในกลุ่มออมทรัพย์ แม้จะเป็นระบบง่ายๆไม่ซับซ้อนเหมือนระบบบัญชีมาตรฐาน แต่ผู้อ่านก็สามารถที่จะทำความเข้าใจกับตัวเลขการเงินต่างๆได้

ระบบบัญชีการเงินของกลุ่มไม่ได้มีลักษณะเป็นบัญชีคู่ที่เริ่มจากสมุดรายวัน แล้วแยกเป็นบัญชีแยกประเภท บันทึกเป็นเดบิต-เครดิต (debit-credit) แล้วไปสรุปเป็นบัญชีงบดุล แต่กระนั้นก็มีวิธีการบันทึกบัญชีที่สามารถตรวจสอบเงินไหลเข้าไหลออก รายรับรายจ่าย ได้ครบถ้วน และสามารถนำมาคำนวณงบดุลได้ ระบบบัญชีของนายเคล้าถือหลักการเป็นบัญชีที่สมาชิกทุกคนดูได้ เข้าใจได้ง่าย และตรวจสอบความถูกต้องได้ โปร่งใสและชัดเจน

นายเคล้าสามารถจดจำ แก้ไข ปรับปรุง บันทึกรายการต่างๆจนลงตัว และกำหนดเป็นแบบฟอร์มสมุดบัญชีของกลุ่มออมทรัพย์ที่เหมาะสมกับกิจกรรมทางการเงินของกลุ่มและกองทุน จนสามารถจัดทำเป็นสมุดบัญชีสำเร็จรูปของกลุ่มออมทรัพย์ เผยแพร่จำหน่ายให้แก่กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆในอำเภอจะนะ ในราคาเล่มละ 300 บาท นี่นับว่าระบบบัญชีการเงินของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาหว้าได้สร้างแบบแผนและระบบบัญชีการเงินจนเป็นที่ยอมรับของกลุ่มอื่นๆได้อย่างดี

ระบบบุคลากร นอกจากจะมีคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เป็นผู้บริหารจัดการธุรกรรมต่างๆของกลุ่มแล้ว กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้ายังมีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบงานต่างๆ (part-time) อีกทั้งหมด 10 คน เจ้าหน้าที่ทำงานเหล่านี้คัดเลือกเข้าทำงานโดยการ "สอบ" โดยให้คณะกรรมการและพัฒนกร (เจ้าหน้าที่ราชการ) จัดตั้งคณะกรรมการสอบคัดเลือก 5 คน ทำการสอบ

เห็นได้ว่า ระบบบุคลากรของกลุ่มจัดหามาอย่างมีแบบแผน เจ้าหน้าที่เหล่านี้ทำงานให้กลุ่มเดือนละ 2 วัน ด้วยอัตราค่าตอบแทนเริ่มต้นวันละ 150 บาท ถ้าทำครบ 5 ปี ปรับเป็นวันละ 155 บาท ครบ 10 ปี วันละ 159 บาท ครบ 15 ปี 164 บาท ส่วนเบี้ยประชุมกรรมการจ่ายครั้งละ 80 บาทต่อคน

เจ้าหน้าที่ช่วยงานเหล่านี้จะได้รับการถ่ายทอดฝึกอบรมจากรู้งานต่างๆของกลุ่มเป็นอย่างดี ดังนั้นจึงมีหลักประกันว่า แม้กรรมการรุ่นเก่าจะเกษียณอายุหรือมีอายุมากทำงานไม่ได้ เจ้าหน้าที่ช่วยงานเหล่านี้ก็สามารถบริหารงานประจำของกลุ่มได้ และจะเป็นผู้รู้งานที่คอยให้ข้อมูลและข้อแนะนำแก่กรรมการรุ่นใหม่ๆ นับได้ว่าระบบบุคลากรและการพัฒนาบุคลากรของกลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้าวางระบบไว้ค่อนข้างจะดีกว่ากลุ่มออมทรัพย์อื่นๆ

ที่ผู้วิจัยเคยเห็นมา "ผมคงจะมีชีวิตอยู่อีกไม่นาน ผมจึงต้องสอนให้คนรุ่นหลังทำงานแทนผมได้" นี่คือคำพูดของนาย เกล้า แก้วเพชร ผู้เห็นการณ์ไกล

นอกจากเจ้าหน้าที่ช่วยงานแล้ว กองทุนต่างๆที่ทางกลุ่มได้จัดตั้งขึ้นก็ได้จัดให้มีคณะกรรมการกองทุน บริหารกองทุนกันเอง แต่อยู่ภายใต้กรอบใหญ่ของกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ และกรรมการกลุ่มออมทรัพย์บางคนก็ เป็นผู้บริหารกองทุนด้วย นี่ก็เป็นการสร้างบุคลากรของกลุ่มให้ค่อยๆมีความรู้ มีทักษะ ในการบริหารกลุ่ม ซึ่ง กรรมการบริหารกองทุนเหล่านี้ต่อไปก็สามารถที่จะเลื่อนขึ้นมาเป็นผู้บริหารกลุ่มออมทรัพย์โดยตรงได้

6.3) สวัสดิการชุมชน

รูปแบบสวัสดิการของกลุ่มออมทรัพย์ที่แพร่หลายที่สุดคือ การให้กู้และช่วยเหลือค่ารักษาพยาบาล แต่เดิม มานักกลุ่มออมทรัพย์ที่เริ่มจากการแนะนำของกรมพัฒนาชุมชนจะเน้นเรื่องการให้กู้ดอกเบี่ยต่ำเพื่อบรรเทาความ เดือดร้อนของสมาชิก แต่ต่อมาเมื่อ ครูชบ ยอดแก้ว แห่งบ้านน้ำขาว ได้จัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์แบบพัฒนาคบ วงชีวิตและจัดสรรกำไรจัดตั้งกองทุนสวัสดิการ การนำเอากำไรของกลุ่มออมทรัพย์ไปจัดสวัสดิการเพื่อการรักษา พยาบาลจึงแพร่หลายทั่วภาคใต้

กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้าก็เช่นเดียวกัน หลังจากจัดตั้งได้ 10 ปี (2522-2532) ปี 2532 ก็ได้นำเอากำไร สะสมที่สะสมไว้ปีละ 2% ของกำไรรวม มาจัดตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการ โดยเน้นไปที่การช่วยค่ารักษาพยาบาล ซึ่งเป็นโครงการให้เปล่าที่สำคัญที่สุด เริ่มจัดตั้งขึ้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2539 โดยปีแรกจ่ายค่ารักษาพยาบาลให้แก่สมาชิก ร้อยละ 20 ของที่จ่ายจริง แดวเงินไม่เกิน 2,000 บาทต่อปี จนกระทั่งปี 2543 ทางกลุ่มสามารถจ่ายค่ารักษา พยาบาลให้แก่สมาชิกได้ร้อยละ 90 ของที่จ่ายจริง แดวเงินไม่เกิน 3,000 บาทต่อปี หากจะพิจารณากันว่าสำนัก งานประกันสังคมได้จัดสรรค่ารักษาพยาบาลให้แก่ผู้มีสิทธิได้ประกันการเจ็บป่วยคนละ 1,100 บาทต่อปี ก็นับได้ ว่าสวัสดิการด้านรักษาพยาบาลของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิบ้านนาหว้าสามารถจัดสวัสดิการด้านรักษา พยาบาลให้แก่สมาชิกได้พอเพียง สูงกว่ามาตรฐานของสำนักงานประกันสังคม ไม่เพียงเท่านั้น สมาชิกยังสามารถ กู้เงินไปซื้อบัตรสุขภาพของกระทรวงสาธารณสุขได้ด้วย

รองจากค่ารักษาพยาบาลคือ เงินช่วยเหลือฌาปนกิจ ซึ่งทุกกลุ่มออมทรัพย์จะต้องจัดให้มีขึ้น แต่สำหรับ กรณีของบ้านนาหว้า มีความโดดเด่นในเรื่องสวัสดิการในด้านที่มีกองทุนสวัสดิการหลากหลาย เป็นสวัสดิการเพื่อ พัฒนาคุณภาพของชีวิต คือ ครอบคลุมทั้งด้านการรักษาพยาบาล ดูแลคนชรา ช่วยเหลือคนพิการ พัฒนาสวนครัว พัฒนาอาชีพ พัฒนาการผลิตและเศรษฐกิจของชุมชน ฯลฯ แม้ว่าสวัสดิการที่จัดให้นั้นคิดเป็นจำนวนเงินไม่มาก แต่ ก็ครอบคลุมหลากหลาย สมาชิกทุกคนที่มีคุณสมบัติครบตามที่กำหนดมีโอกาสได้รับอย่างเท่าเทียมกัน อย่างไรก็ตาม สมาชิกหลายคนยังไม่รู้ข้อมูลว่า นอกจากเงินกู้และการรักษาพยาบาลแล้วยังมีสวัสดิการอื่นๆอีกหลายอย่าง ที่ตนยังไม่เคยใช้สิทธิ เช่น โครงการส่งเสริมการปลูกอ้อยจำนวน 2,000 ต้น ให้สวัสดิการต้นละ 5 บาท เป็นต้น

สวัสดิการในรูปเงินกู้ ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์เบื้องต้นของกลุ่ม นับเป็นกิจกรรมหลักของกลุ่ม และเป็นกิจกรรม "เชิงธุรกิจ" ที่สร้างรายได้หลักให้แก่กลุ่ม ทางกลุ่มจึงได้กำหนดไว้เป็นระเบียบข้อบังคับของกลุ่มว่า ผู้ที่เป็นสมาชิก มาแล้วไม่น้อยกว่า 3 เดือน สามารถกู้เงินจากกลุ่มได้ กล่าวคือ

ถ้าส่งเงินออมสัจจะเข้ากลุ่มแล้วไม่น้อยกว่า	30 บาท	กู้ได้	2,500 บาท
ถ้าส่งเงินออมสัจจะเข้ากลุ่มแล้วไม่น้อยกว่า	5,000 บาท	กู้ได้	15,000 บาท

ถ้าส่งเงินออมสัจจะเข้ากลุ่มแล้วไม่น้อยกว่า	25,000 บาท	กู้ได้	50,000 บาท
ถ้าส่งเงินออมสัจจะเข้ากลุ่มแล้วไม่น้อยกว่า	100,000 บาท	กู้ได้	150,000 บาท

การกำหนดวงเงินออมสัจจะไว้ต่ำเพียง 30 บาท แล้วสามารถกู้ได้ถึง 2,500 บาท ถือว่าเป็นสวัสดิการขั้นดีของกลุ่ม และเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านผู้มีรายได้น้อยทั้งหลายสมัครเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่ม เพราะต้องการได้เงินกู้ดอกเบี่ยต่ำร้อยละ 15 ต่อปี ขณะที่กู้จากนายทุนเงินกู้ร้อยละ 10-20 ต่อเดือน

สวัสดิการเงินกู้เป็นสิ่งที่ช่วยบรรเทาปัญหาความเดือดร้อนอันเกิดจากรายได้ไม่พอเพียง และบรรเทาปัญหาภาระหนี้สินล้นพ้นตัว (เนื่องจากดอกเบี้ยแพง) ส่วนสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลและสวัสดิการอื่นๆเป็นสวัสดิการเพื่อเสริมสร้างคุณภาพของชีวิต

สวัสดิการเงินกู้เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งซึ่งช่วยให้สมาชิกยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ เพราะสามารถกู้ไปสร้างบ้าน ซื้อที่ดินและปัจจัยการผลิตอื่นๆ และการที่กรรมการคอยควบคุมให้สมาชิกใช้จ่ายเงินตามวัตถุประสงค์ ทำให้ผู้กู้ลดการใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือยไม่เป็นประโยชน์

ใคร่ขอกล่าวไว้ด้วยว่า ในระบบการให้กู้ยืมของกลุ่มออมทรัพย์นั้นว่า ได้กำหนดกฎระเบียบที่แน่นอน มีระบบเอกสารชัดเจน ในระเบียบข้อบังคับของกลุ่มว่าด้วยการพิจารณาเงินกู้ได้กำหนดว่า ประวัติการส่งเงินสัจจะครบถ้วนหรือไม่ ส่งเงินกู้ครั้งก่อนครบถ้วนหรือไม่ คนค้ำประกัน 2 คน มันคงเชื่อถือได้หรือไม่ ลายเซ็นของผู้กู้ถูกต้องหรือไม่ ลายเซ็นเจ้าหน้าที่ถูกต้องหรือไม่ ใครทำสัญญาก่อนได้รับเงินก่อนตามลำดับ ฯลฯ โดยเฉพาะการกู้เพื่อซื้อที่ดินนั้น ต้องใช้โฉนดที่ดินค้ำประกันเงินกู้ หรือในภาษากฎหมายก็คือ ต้องจดทะเบียนจำนองที่ดินนั่นเอง ซึ่งทำตามแบบแผนกฎหมายทุกประการ

นี่ก็หมายความว่า กลุ่มออมทรัพย์นั้นว่าได้มีการทำสัญญาอย่างเป็นทางการ สามารถใช้กฎหมายทางกฎหมายบังคับกันได้ แต่ในทางปฏิบัติทางกลุ่มหลีกเลี่ยงที่จะใช้เครื่องมือทางกฎหมาย และเน้นที่จะใช้เครื่องมือทางสังคม คือให้กรรมการและสมาชิกตรวจสอบ ดูแล ทักท้วง กดดัน กันเอง เพื่อให้ผู้กู้เงินอยู่ในกฎเกณฑ์ กติกา และปฏิบัติตนให้มี "สัจจะ" เป็นที่ยอมรับของกรรมการและสมาชิกคนอื่นๆ

จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสอบถามพูดคุยกับชาวบ้านที่เป็นสมาชิกของกลุ่มในหมู่ที่ 1 และ 12 พอจะประเมินได้จากความรู้สึกของสมาชิกว่า ส่วนใหญ่ในหมู่บ้านเป็นสมาชิกกลุ่ม มีความพอใจในการเป็นสมาชิก พอใจที่ได้รับสวัสดิการจากกลุ่ม อย่างไรก็ตาม ก็พอจะเห็นร่องรอยของผู้ที่ลาออกจากกลุ่มเช่นกัน ซึ่งเกิดจากการที่สมาชิกนั้นไม่ส่งเงินสมทบตามสัจจะ ไม่ชำระเงินกู้ตามกำหนด จึงขัดแย้งกับกรรมการผู้ติดตามดูแล จนกระทั่งสมาชิกคนนั้นต้องลาออกไปในที่สุด และขอกล่าวไว้ในที่นี้ด้วยว่า ในหมู่บ้านอื่นๆของตำบลนาหว้าก็มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เช่นเดียวกัน โดยหมู่ 8 และ 11 มีกลุ่มออมทรัพย์รวมกับคลองเปรี๊ยะ

6.4) การเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตระดับชุมชน

จากการสังเกตและสอบถามจากสมาชิก การเป็นสมาชิกกลุ่มได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชีวิต ทั้งระดับวัตถุและจิตใจ

ในระดับวัตถุ สมาชิกที่มีสัจจะและขยันขันแข็งสามารถกู้เงินจากกลุ่มออมทรัพย์มาสร้างบ้าน ซื้อมอเตอร์ (เพื่อประกอบอาชีพ) ซื้อที่ดิน ซื้อแม่พันธุ์วัวมาเลี้ยงขายลูกวัว ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น ที่สำคัญระบบการควบคุมทางสังคมโดยกลุ่มออมทรัพย์ทำให้แต่ละครัวเรือนมีเงินออมมากขึ้น และเงินออมนี้เองที่ย้อนกลับมาเป็นเงินกู้ยืม

สมาชิกนำไปพัฒนาอาชีพและรายได้ มรรคผลตรงนี้เองที่ทำให้สมาชิกครอบครัวแทบทุกคนพากันเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งผู้วิจัยพบว่า ครอบครัวที่กู้เงินมาสร้างบ้าน ซื้อมอเตอร์ (บรรทุกผลไม้และน้ำยาง) จะเป็นสมาชิกกลุ่มทั้งครอบครัว ทั้งพ่อแม่และลูกเล็กเด็กแดง ส่งเงินสัจจะสมทบ 100 บาทต่อคนต่อเดือน บางครอบครัวเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ถึงสองกลุ่ม ส่งเงินสมทบเพิ่มเป็นสองเท่า ทั้งนี้เพื่อต้องการสวัสดิการและเงินกู้จากทั้งสองกลุ่ม แต่โดยทั่วไปแล้วผู้กู้จะได้ในวงเงินเพียงไม่เกิน 2 เท่าของจำนวนเงินสัจจะเท่านั้น ถ้าเกินจากนี้ต้องมีผู้ค้ำประกันหรือใช้หลักทรัพย์ค้ำประกัน

มีนักวิชาการบางท่านตั้งประเด็นว่า กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ที่ปล่อยเงินกู้แบบนี้ไม่เป็นการส่งเสริมให้คนเป็นหนี้หรือ คำตอบที่น่าจะเป็นคือ "ใช่" กรณีเป็นหนี้กลุ่มออมทรัพย์ และ "ไม่ใช่" กรณีเป็นหนี้นอกกลุ่มออมทรัพย์ การเป็นหนี้กลุ่มออมทรัพย์นั้นที่แท้ส่วนหนึ่งเป็นการกู้เงินออมของตัวเองไปใช้ ระบบสัจจะออมทรัพย์เป็นระบบที่สร้างเงื่อนไขให้สมาชิกทำการออม แล้วให้สมาชิกเหล่านั้นกู้เงินออมที่ช่วยกันออมนั้นไปใช้บรรเทาความเดือดร้อนในครอบครัว พัฒนาอาชีพและรายได้ของครอบครัว กล่าวโดยสรุปก็คือ ทุกคนที่กู้จะต้องเป็นทุกคนที่ออม หรือโดยข้อเท็จจริง ทุกคนที่ออมคือทุกคนที่มีสิทธิจะกู้ ต่างกับธนาคารพาณิชย์ที่ผู้ออมเป็นคนกลุ่มใหญ่ แต่ผู้กู้เป็นคนกลุ่มน้อย และผู้กู้ก็ไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ออม

และในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม การกู้เงินที่สามารถนำเงินไปใช้ให้เกิดดอกออกผลมากกว่าเงินที่กู้ไปถือเป็นสิ่งที่ดี เพราะเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ผู้กู้และแก่ประเทศชาติโดยรวม ในระบบเศรษฐกิจแบบนี้ "เงินออม" (Saving = S) จะเกิดประโยชน์ต่อระบบเศรษฐกิจก็ต่อเมื่อมีการ "กู้" หรือนำเงินออมนั้นไปทำการลงทุน (Investment = I) การลงทุนหมายถึง ลงทุนทำการผลิต ทำการค้า หรือทำการประกอบอาชีพต่างๆ การลงทุนนำไปสู่การใช้วัตถุดิบ ใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ใช้แรงงานคน ใช้เครื่องจักร ใช้ที่ดิน ฯลฯ กล่าวโดยรวมก็คือ ทำให้เศรษฐกิจพัฒนาเติบโต

ดังนั้น ในระบบนี้ "หนี้" โดยการใช้เงินไปใช้เป็นที่ได้ทั้งด้านที่เป็นคุณและด้านที่เป็นโทษ ด้านที่เป็นโทษคือ "หนี้" ที่เกิดจากการกู้ไปแล้วสิ้นเปลืองหมดไปโดยไม่ทำให้เกิดดอกออกผลเพิ่มขึ้นแต่อย่างใด หนี้เช่นนี้จำเป็นต้องนำทรัพย์สินอื่นๆ ที่มีอยู่ไปชำระหนี้จนหมดตัว หนี้เช่นนี้เป็นโทษ แต่ "หนี้" ที่เกิดจากการกู้เงินจากกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ โดยทั่วไปจะถูกระบบควบคุมทางสังคมคอยทำให้ "หนี้" ไม่เป็นโทษ คือ นำเงินไปใช้บรรเทาความเดือดร้อนและช่วยให้การทำการมาหากินของครอบครัวสะดวกขึ้น และที่สำคัญ ส่วนหนึ่งของเงินที่สมาชิกกู้ไปนั้นคือเงินของตนเองที่ได้ทำสัจจะการออมไว้กับกลุ่ม

ในด้านจิตใจและวัฒนธรรม ระบบสัจจะจะทำให้สมาชิกในชุมชนมีความไว้วางใจเชื่อใจกัน และสร้างระบบควบคุมทางสังคม นิยมคนดีและตำหนิคนไม่มีสัจจะ โดยเฉพาะคนที่กู้แล้วไม่ชำระ ให้สัจจะแล้วไม่ส่งเงินสมทบตามสัจจะ

นอกจากนี้ สมาชิกกลุ่มสัจจะกระชับเกลียวสัมพันธ์ผ่านกิจกรรมต่างๆสม่ำเสมอ โดยเฉพาะกิจกรรมที่กรรมการกลุ่มเป็นแกนนำ ดำเนินงานการขอความร่วมมือร่วมใจโดยกรรมการกลุ่ม ทำให้ได้รับการมีส่วนร่วมสูง เพราะกรรมการเป็นผู้กุมเงื่อนไข "กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์" เป็นผู้พิจารณาสวัสดิการและเงินกู้ รวมทั้งการสร้างสรรคกิจกรรมและผลได้ต่างๆให้แก่สมาชิกได้เห็นเป็นรูปธรรม

ดังนั้น จากการสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชนในหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 12 ของบ้านนาหว้า และจากการได้

สนทนาพูดคุยกับชาวบ้านที่เป็นสมาชิก ก็พอสรุปได้ว่า สภาพแวดล้อมทั้งด้านกายภาพและจิตภาพได้เปลี่ยนแปลงดีขึ้น ตัวอย่างเช่น เมื่อเกิดกรณีน้ำท่วมเมื่อวันที่ 20-25 ธันวาคม 2543 กรรมการกลุ่มออมทรัพย์สามารถระดมวัตถุดิบปัจจัยและการร่วมแรงร่วมใจจากสมาชิก ช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อนของสมาชิกได้ทันที เพราะสามารถกระจายจ่ายปันอาหารประเภทเนื้อหมู เนื้อไก่ ที่ทางกลุ่มส่งเสริมให้เลี้ยงไว้ นำมาแจกจ่ายให้สมาชิกอย่างทั่วถึง ไม่ขาดแคลน ต่างจากคนในเมืองที่ต้องขาดแคลนอาหารและต้องซื้ออาหารในราคาที่สูงมาก

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาหว่ามีลักษณะเป็นองค์กรธุรกิจชุมชนที่ดำเนินงานครบสามด้านของระบบเศรษฐกิจตลาด คือ การเงิน การผลิต และการค้า กล่าวคือ จัดตั้งกลุ่มระดมเงินออมเพื่อนำเงินออมไปทำการผลิต และนำเอากำไรจากการดำเนินงานไปจัดทำสวัสดิการ ซึ่งในวัตถุประสงค์ข้อ 1 บอกว่า เพื่อส่งเสริมช่วยเหลือเพิ่มพูนรายได้ของครอบครัวและบรรเทาความเดือดร้อนของสมาชิก ซึ่งรูปแบบคือสวัสดิการช่วยเหลือต่างๆ

ส่วนวัตถุประสงค์ข้อ 2 คือ ส่งเสริมในการประกอบอาชีพของสมาชิกให้มีรายได้เพิ่ม รูปแบบคือ การเลี้ยงตัว ผลิตปุ๋ยธรรมชาติ การปลูกผักสวนครัว เป็นต้น

การออมทรัพย์ลักษณะนี้จึงมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจตลาด เพราะเป็นการออมเงินเพื่อนำเงินไปทำการผลิต การผลิตก่อให้เกิดการลงทุน การจ้างงาน การสร้างมูลค่าเพิ่ม และนำไปสู่การเพิ่มผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญที่สุดของระบบเศรษฐกิจตลาดหรือเศรษฐกิจทุนนิยม แต่การเพิ่ม GDP โดยกลุ่มออมทรัพย์น่าจะเกิดประสิทธิผลของการกระจายรายได้ดีกว่าการเพิ่ม GDP ของระดับประเทศ เพราะระบบการออมและการผลิตโดยผ่านกลไกของกลุ่มออมทรัพย์ที่ทำให้เกิดกำไรนั้น กลุ่มออมทรัพย์ได้จัดสรรกำไรนั้นคืนกลับสมาชิกในรูปของสวัสดิการต่างๆ เป็นการเพิ่มรายได้ทางอ้อมให้แก่สมาชิกนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม กิจกรรมด้านการผลิตส่วนใหญ่คือ การผลิตของครัวเรือนหรือส่งเสริมการผลิตของครัวเรือน การผลิตที่อยู่ในลักษณะกลุ่มคือ การผลิตของสหกรณ์เลี้ยงโค ที่ได้รับการช่วยเหลือจากต่างประเทศและจากทางราชการ สหกรณ์เลี้ยงโคเป็นองค์กรคู่แฝดของกลุ่มออมทรัพย์นาหว่า แต่ไม่ได้ลงทุนโดยกลุ่มออมทรัพย์ อย่างไรก็ตาม กลุ่มออมทรัพย์ก็ให้สวัสดิการส่งเสริมให้ครัวเรือนเลี้ยงโค คือให้สมาชิกกู้เงินไปซื้อโคขุน 80 ตัว มาเลี้ยง โดยทางกลุ่มให้เงินช่วยเหลือตัวละ 100 บาท นอกจากนี้ให้เลี้ยงไก่บ้าน 2,000 ตัว โดยทางกลุ่มจ่ายเงินสวัสดิการให้ตัวละ 5 บาท

จุดประสงค์ของการส่งเสริมการเลี้ยงโคขุน แม่โค และไก่ ก็เพื่อต้องการให้สมาชิกเพิ่มรายได้จากการเลี้ยงสัตว์ และยิ่งกว่านั้นก็คือ ทางกลุ่มมีโครงการผลิตปุ๋ยชีวภาพจากมูลโคและมูลไก่ โดยทำเป็นปุ๋ยอัดแท่งขายให้แก่สมาชิก เพื่อให้สมาชิกลดการใช้ปุ๋ยเคมี การลงทุนโครงการปุ๋ยนับได้ว่าเป็นการลงทุนโดยกลุ่ม นำกำไรของกลุ่มมาแปรรูปวัตถุดิบ สร้างมูลค่าเพิ่มของผลผลิตใหม่ เป็นรูปแบบของการเพิ่ม GDP ของชุมชนที่น่าสนใจ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาหว่าได้พยายามที่จะทำให้การออมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ต่อการผลิตตามข้อที่ตั้งไว้ และนับได้ว่าทางกลุ่มได้พยายามทำให้เงินออมมีบทบาทตรงเป้าหมายของระบบเศรษฐกิจตลาดมากที่สุด คือ การนำเงินออมไปลงทุนเพิ่มการผลิต เพิ่มรายได้ เพิ่มกำไร เพิ่มการบริโภค เพิ่มเงินออม และเพิ่มการลงทุนต่อไปอีก นี่คือวัฏจักรของการเพิ่ม GDP ของเศรษฐกิจตลาด

หากพิจารณากิจกรรมของกลุ่มนาหว่า มีลักษณะเป็นธุรกิจชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมทั้งด้านการเงิน การผลิต และการค้า หรือเป็นองค์กรที่ดูเหมือนว่าเน้นบทบาททางด้านเศรษฐกิจมาก และบทบาททางด้านสังคมน้อย แต่แท้จริงแล้ว

องค์กรธุรกิจชุมชนแบบนี้ไม่อาจแยกบทบาททางสังคมออกจากบทบาททางเศรษฐกิจ เพราะองค์กรเน้นให้สมาชิก มีคุณธรรม 5 ประการ คือ ซื่อสัตย์ เสียสละ รับผิดชอบร่วมกัน เห็นอกเห็นใจกัน และไว้วางใจกัน ทั้งหมดนี้คือการ สร้างสังคมสมานฉันท์ สังคมที่มีความเอื้ออาทรต่อกัน โดยผูกพันกันที่ "ผลประโยชน์ร่วม" ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม

โดยทั่วไปกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆจะถูกล่วงไปได้ก็ต้องอาศัยแรงขับเคลื่อนทางสังคม ผ่านการชักจูง ผลักดัน ตรวจสอบ และปฏิสัมพันธ์ได้ตอบทางสังคม จึงควรสรุปว่า การเกิดขึ้น คงอยู่ และพัฒนา ขององค์กร เศรษฐกิจชุมชนจะต้องอาศัยทั้งปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม การไปสู่เป้าหมายขององค์กรจึงเป็นเป้าหมาย เศรษฐกิจสังคมที่พัวพันกันอยู่อย่างแยกไม่ออก ความเข้มแข็งของชุมชนและคุณภาพชีวิตของสมาชิกชุมชนจึงต้อง ประกอบด้วยสองด้านนี้พร้อมๆกันไป จะเป็นเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้

อย่างไรก็ตาม มีอยู่สิ่งหนึ่งที่ดูเหมือนว่ากลุ่มออมทรัพย์บ้านนาว่ายังไม่ค่อยสำเร็จ คือ การทำให้ เยาวชนคนรุ่นใหม่สนใจสืบทอดทักษะและภูมิปัญญาเดิมของบรรพบุรุษ นายเคล้าเองก็ยอมรับว่า เด็กรุ่นใหม่ที่ไม่ สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมไม่สนใจพัฒนากิจกรรมในนาในสวน ไม่มีทักษะการประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม และต้องการไปหางานทำนอกไร่ นาและนอกชุมชน นายเคล้าและกรรมการยังต้องพยายามค้นหาแนวทางต่อไปที่จะ ทำให้เยาวชนเหล่านี้สืบสานและพัฒนากิจกรรมของบรรพบุรุษ

ความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจสังคมของชุมชนจะเป็นปัจจัยที่นำไปสู่คุณภาพและความเข้มแข็งทางการเมือง เพราะการเมืองคือปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรทางเศรษฐกิจและสังคม หมายความว่า ผู้ที่มีพลัง มากย่อมมีโอกาสที่จะครอบครองปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมได้มาก นี่คือกฎเกณฑ์ของมนุษย์ที่ยังตกอยู่ภายใต้ อำนาจของ "โลกจริต"

ดังนั้น ปัจจุบันนี้สถานการณ์ทางการเมืองของบ้านนาว่าดีกว่าแต่ก่อนมาก เสียจาก "นาหว่า" ดังก้อน ไปไกลพอที่จะทำให้ใครๆได้ยิน และสามารถที่จะเข้าถึงทุนและทรัพยากรที่ "ถูกจัดสรร" มาให้ เช่น SIF (Social Investment Fund) ได้จัดสรรเงินทุนให้ 2 ล้านบาท เป็นต้น โอกาสเช่นนี้มีใช้ทุกกลุ่มหรือทุกองค์กรเศรษฐกิจชุมชน จะได้รับ แต่นานาว่าได้สร้างโอกาสและพลังให้แก่ตนเองมากพอที่จะได้รับ

7. กรณีศึกษากลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะ³

7.1) วิธีการผลิตและวิถีชีวิตของชุมชนคลองเปรี๊ยะ

ตำบลคลองเปรี๊ยะเป็นตำบลที่มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลนาหว่า ประชากรก็ใกล้เคียงกัน คือ ประมาณ 6,000-7,000 คน ทั้งตำบลจัดเป็นหมู่บ้านที่ได้รับการพัฒนาทางกายภาพในระดับที่ทัดเทียมกัน คือ มีทาง คมนาคมสะดวก มีน้ำ มีไฟฟ้า ส่วนโทรศัพท์ที่มีทั้งโทรศัพท์มือถือโทรศัพท์ตามบ้าน

วิถีชีวิตของประชาชน ส่วนใหญ่เป็นชาวสวนชาวไร่ อาชีพหลักคือ การทำสวนยางพารา สวนผลไม้ และ นาข้าว ส่วนการทำสวนครัวเพื่อปลูกพืชผักไว้บริโภคก็ทำกันแทบทุกครัวเรือน การเลี้ยงสัตว์เพื่อขายก็มีการเลี้ยงวัว

³ คลองเปรี๊ยะ มีการออกเสียงแตกต่างกันไปถึงสี่คำ คือ เปี๊ยะ เปี๊ยะ เปรี๊ยะ และเปรี๊ยะ แล้วแต่กลุ่มคน แต่หมายถึง สิ่งเดียวกัน นั่นคือ พืชตระกูลเตยชนิดหนึ่ง เป็นเตยที่ขึ้นริมฝั่งน้ำ ลักษณะคล้ายๆต้นลำเจียกแต่เล็กกว่า ส่วนใบยาวกว่าใบ ลำเจียก

และหมู่ ส่วนใกล้เคียงไว้ทั้งเพื่อบริโภคในครัวเรือนและขายตามโอกาสและเทศกาล โดยทั่วไปชาวคลองเปรี๊ยะมีฐานะพอกินพอใจไม่ขาดแคลน

บุตรหลานของชาวคลองเปรี๊ยะในปัจจุบัน ถ้าการศึกษาตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นขึ้นไปก็มักจะไม่ทำงานนอกชุมชน รับราชการบ้าง เป็นลูกจ้างบริษัทบ้าง แต่ถ้าจบการศึกษาระดับประถมศึกษาตอนปลายก็มีอาชีพทำสวนทำไร่อยู่ในคลองเปรี๊ยะ ที่ตำบลคลองเปรี๊ยะ คนรุ่นใหม่ๆที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่หันไปทำสวนทำไร่ก็พอมือ เด็กๆวัยเรียนก็ยังพอมือผู้ช่วยงานสวนงานไร่ของพ่อแม่ในวันหยุด เป็นการใช้แรงงานให้เป็นประโยชน์กับครอบครัว

คลองเปรี๊ยะเป็นตำบลเปิดเหมือนนาหว้า วิถีชีวิตของชุมชนมีความสัมพันธ์กับภายนอกสูง เศรษฐกิจชุมชนเชื่อมต่อกับเศรษฐกิจตลาด การยังชีพต้องพึ่งพาตลาดมาก แต่เช่นเดียวกับชุมชนนาหว้าที่ได้เกิดกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมาพัฒนาการออมและการผลิต เพื่อให้สมาชิกพึ่งพาตนเองให้มากขึ้น ลดการพึ่งพาตลาดมาบ้าง โดยเฉพาะด้านอาหารและยารักษาโรค

พื้นฐานการพึ่งตนเองของคลองเปรี๊ยะก็เหมือนนาหว้า คือ แต่ละครัวเรือนพอจะมีปัจจัยการผลิตของตนเอง คือ มีสวนมีไร่ของตนเอง บางรายที่มีสวนยางพารา 20-30 ไร่ ต้องจ้างคนภายนอกมาช่วยกรีดยาง

การเกิดกลุ่มออมทรัพย์ ทำให้ระบบการออมดีขึ้น เงินออมของชุมชนกลับสู่ชุมชนในรูปของเงินให้กู้ยืมไปพัฒนาอาชีพและใช้จ่ายในครัวเรือน

7.2) กลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะ

กลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะก็เช่นเดียวกับกลุ่มนาหว้า คือ มีกำเนิดมาจากแนวคิดของพัฒนาการของกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย โดยต้องการระดมเงินออมเพื่อให้สมาชิกกู้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ จัดตั้งขึ้นหลังนาหว้า 1 ปี คือ ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2523 ขณะที่นาหว้าจัดตั้งเมื่อวันที่ 16 มกราคม 2522 ระยะแรกของการจัดตั้งกิจกรรมหลักยังคงเป็นเพียงการระดมเงินสัจจะและปล่อยกู้ให้แก่สมาชิก ตั้งแต่ปี 2537 ทางกลุ่มจึงได้เริ่มโครงการสวัสดิการชุมชนเหมือนกลุ่มบ้านน้ำขาว (ครูชบ) และกลุ่มนาหว้า โดยมีกองทุนเริ่มต้น 73,300 บาท

กลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะมีลักษณะเหมือนภาพขยายของกลุ่มนาหว้า คือ มีวัตถุประสงค์และรูปแบบกิจกรรมที่คล้ายคลึงกันมาก แต่มีขนาดใหญ่กว่า เครือข่ายมากกว่า กล่าวคือ ไม่เพียงแต่ระดมการออมเท่านั้น แต่ยังไปจัดตั้งกองทุนเพื่อธุรกิจชุมชน เรียกว่า กองทุนบริหารธุรกิจชุมชน ซึ่งขณะนี้กำลังก่อสร้างโรงน้ำปลาและโรงสีข้าว

ในด้านการค้า ได้ส่งเสริมให้มีศูนย์สาธิตการตลาดในแต่ละหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภคและปัจจัยการผลิตให้แก่สมาชิก รวมไปถึงรวบรวมสินค้าเกษตรจากสมาชิกไปจำหน่ายให้แก่ผู้ค้าส่ง

ที่ว่ากลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะเหมือนภาพขยายของนาหว้าก็เพราะว่า กลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะมีขนาดใหญ่ ครอบคลุมหมู่ที่ 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8 และ 9 ของตำบลคลองเปรี๊ยะ และเลยไปถึงหมู่ที่ 8 และ 11 ของตำบลนาหว้า และหมู่ที่ 1 ของตำบลปาลิง รวมแล้วเป็น 11 หมู่บ้าน ขณะที่บ้านนาหว้าครอบคลุมเพียง 2 หมู่บ้านเท่านั้น

เมื่อมีขนาดใหญ่ กลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะจึงจัดการบริหารโดยการแยกกันดูแลเป็นหมู่ๆไป คือ ให้มีกรรมการทั้งหมด 47 คน จาก 11 หมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านก็มีคณะกรรมการ 3-4 คนคอยดูแล

คำว่า "ดูแล" หมายถึงว่า การจัดเก็บบัญชี การจัดเก็บเงินสัจจะ การพิจารณาเงินกู้ การรับชำระเงินกู้ และการพิจารณาสวัสดิการต่างๆ ให้แก่สมาชิก ซึ่งในแต่ละหมู่บ้านนั้นอาจมีการจัดตั้งคณะกรรมการประจำหมู่บ้านเพิ่มขึ้นมาทำงานร่วมกับกรรมการของกลุ่มก็ได้

กลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะมี นายอัมพร ด้วงปาน เป็นประธานและรับผิดชอบดูแลกิจกรรมออมทรัพย์ของหมู่ที่ 3 และ 8 โดยตรง ส่วนหมู่อื่นๆอยู่ภายใต้การดูแลของกรรมการคนอื่นๆร่วมกับกรรมการประจำหมู่บ้าน แม้ว่าเงินสัจจะของแต่ละหมู่บ้านจะให้หมุนเวียนเปลี่ยนมือกันไปในหมู่บ้านนั้นๆ แต่ตัวเลขยอดเงินจะต้องรายงานทางกลุ่มเพื่อทำบัญชียอดรวม และถ้าหากหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่งจำเป็นต้องให้กู้มากกว่าเงินสัจจะที่รวบรวมได้ทางกลุ่มก็สามารถยักยักถ่ายเทเงินจากหมู่บ้านอื่นๆที่ปล่อยไม่หมดเพื่อนำไปให้หมู่บ้านที่ขาดแคลนเงินกู้ได้

ลักษณะการหมุนเวียนเงินของกลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะจึงเป็นลักษณะของกลุ่มออมทรัพย์ตำบล ไม่ใช่กลุ่มออมทรัพย์ของหมู่บ้าน เงินกองทุนสัจจะรวมก็สูงถึง 70 ล้านบาท (ณ วันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2544) เทียบกับ 32 ล้านบาทของบ้านนาหว้า

7.3) การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน

(1) ความคิด

เช่นเดียวกับกลุ่มนาหว้า ความคิดแรกเริ่มมาจากบุคลากรของกรมพัฒนาชุมชน ที่ผลักดันให้มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ เหตุก็เพราะว่าชาวคลองเปรี๊ยะเป็นหนี้เป็นสินกันมาก ทั้งนี้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และหนี้กองทุนเงินกู้ซึ่งคิดดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ 5-10 ต่อเดือน แม้ว่าโดยทั่วไปชาวคลองเปรี๊ยะพอจะมีรายได้หมุนใช้หนี้ได้ แต่การมีหนี้สินมาก ดอกเบี้ยสูง ทำให้ไม่สามารถพัฒนาการผลิตและยกระดับคุณภาพของชีวิตได้

ดังนั้น ภายใต้การผลักดันของพัฒนากร จึงสามารถจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะได้สำเร็จเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2523 มีสมาชิกก่อตั้ง 51 คน จาก 7 หมู่บ้านของตำบลคลองเปรี๊ยะ มีนายอัมพร ด้วงปาน เป็นประธาน เงินออมสัจจะเริ่มต้น 2,850 บาท สิ้นปี 2523 ทางกลุ่มแบ่งเงินปันผลให้แก่สมาชิก 2% ทำให้สมาชิกรู้สึกว่ำนำเงินไปฝากธนาคารโดยตรงได้ดอกเบี้ยมากกว่า จึงได้ลาออกไป 24 คน

กรรมการกลุ่มจึงเห็นว่า ควรนำเงินออมสัจจะมาปล่อยให้สมาชิกกู้ ถ้าเงินเหลือจากการให้กู้ก็นำไปฝากธนาคาร เงินกู้ที่คิดดอกเบี้ยต่ำกว่านายทุนเงินกู้จึงใจให้มีผู้สมัครเป็นสมาชิกมากขึ้น เป็น 355 คน เมื่อสิ้นปี 2524 เมื่อมีสมาชิกมากขึ้น เงินออมมากขึ้น เงินปล่อยกู้มากขึ้น กำไรของกลุ่มก็มากขึ้น ทางกลุ่มจึงสามารถจ่ายเงินปันผลให้แก่สมาชิกมากขึ้น เป็นร้อยละ 6.50 เมื่อสิ้นปี 2525 การได้เงินปันผลใกล้เคียงกับเงินฝากธนาคาร และการมีสิทธิกู้เงินดอกเบี้ยต่ำกว่าการกู้จากนายทุนเงินกู้เป็นแรงจูงใจหลักที่ทำให้กลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะขยายสมาชิกได้มาก จนกระทั่งปี 2544 มีสมาชิกถึง 4,278 คน มีเงินกองทุนทั้งหมด 70,019,340 บาท นับเป็นกลุ่มที่มีเงินกองทุนมากที่สุดของกลุ่มออมทรัพย์ในอำเภอจะนะ

ความเชื่อมั่นและความศรัทธาต่อกลุ่มและผู้นำเป็นเงื่อนไขอย่างยิ่งสำหรับการเติบโตของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ความหวาดระแวง ความคิดที่ว่าผู้นำเห็นแก่พวกพ้อง แสวงหาผลประโยชน์เข้าพรรคเข้าพวกตนเอง เป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้สมาชิกไม่ยอมเข้าร่วม ซึ่งนายอัมพร ด้วงปาน เข้าใจดีว่า ความคิดทำนองนี้มีอยู่ในชาวบ้านบางกลุ่ม ดังนั้น การที่จะทำลายความคิดและความเชื่อแบบนี้ไม่ใช่โดยการพูด แต่โดยการทำตัวอย่างให้เห็น กล่าวคือ เมื่อญาติของนายอัมพร ด้วงปาน และครูคนหนึ่งของโรงเรียนวัดช่องเขา (นายอัมพรเป็นนักการของโรง

เรียนนี้) ทำผิดกติกาของกลุ่ม ทั้งญาติของนายอัมพรและครูก็ถูกลงโทษโดยการถูกปรับ และเมื่อกรรมการคนหนึ่งมีพฤติกรรมทุจริตก็ถูกปลดออก ตัวอย่างที่เป็นจริงนี้ทำให้สมาชิกรู้สึกเชื่อมั่นและศรัทธา และมีความไว้วางใจในการที่จะลงเงินออมและนำเงินไปฝากไว้กับกลุ่ม

(2) จิตวิญญาณ

วัฒนธรรมและประเพณีของคลองเปรี๊ยะก็เหมือนนาหว้า กลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะถูกก่อตั้ง ขยายตัว และรื้อวัดสมาชิกจาก 11 หมู่บ้าน เพราะความเชื่อมั่นในผู้นำและหลักธรรมของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ 5 ประการ ที่สำคัญที่สุด "ความเชื่อมั่น" ของสมาชิกเกิดจากผลสำเร็จของการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์ที่ค่อยๆปรากฏให้เห็นทีละเล็กละน้อย จนถึงระดับเกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับกายภาพของสมาชิกที่เห็นได้ชัด เช่น สมาชิกสามารถมีบ้านหลังใหม่ มีกองทุนรักษาพยาบาล เป็นต้น นอกจากนี้ การที่คนในชุมชนสามารถเห็นผลจากการร่วมมือกันก็ทำให้เกิดจิตวิญญาณของชุมชน เชื่อมั่นในความเป็นชุมชน เชื่อมั่นในระบบสัจจะ จึงเป็นสมาชิกกลุ่มประมาณร้อยละ 90

การเริ่มต้นของกลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะต้องผ่านการลองผิดลองถูก ปรับความคิดและนโยบายให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของสมาชิก เช่น เมื่อสมาชิกเห็นว่าเงินปันผลต่ำ ผู้นำเงินฝากธนาคารโดยตรงไม่ได้ เพราะได้ดอกเบี้ยสูงกว่า คณะกรรมการจึงปรับนโยบาย นำเงินออมสัจจะมาปล่อยให้สมาชิกกู้ แทนที่จะนำไปฝากกินดอกเบี้ยจากธนาคาร ซึ่งปรากฏว่าทำให้สมาชิกพอใจมากขึ้นและจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็ถูกหักหัวงจากเจ้าหน้าที่ของรัฐว่าไม่ควรด่วนนำไปปล่อยกู้ และถูกปราชญ์จากนายทุนเงินกู้ว่าไม่สามารถจะดำเนินงานต่อไปได้ เพราะดอกเบี้ยปล่อยกู้ต่ำและจะเกิดภาวะหนี้สูญ แต่ทางคณะกรรมการของกลุ่มก็เชื่อว่า การดูแลช่วยเหลือตรวจสอบกันเองจะทำให้สมาชิกผู้กู้ยืมนำเงินไปใช้ตามวัตถุประสงค์และจะไม่เกิดหนี้สูญ ซึ่งนายอัมพรบอกว่าระบบเช่นนี้ต้องการให้ชาวบ้าน "คิดเห็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น" ความเชื่อมั่นและความไว้วางใจต่อกันของกรรมการและสมาชิกเป็นลักษณะจิตวิญญาณขององค์กร เชื่อมประสานกันด้วยผลประโยชน์ร่วมกัน มองเห็นอนาคตและความเป็นไปได้ร่วมกัน กลุ่มคลองเปรี๊ยะจึงเติบโตขึ้นมาได้

การก่อตั้งและการปล่อยกู้ของกลุ่มคลองเปรี๊ยะเป็นไปด้วยวิธีการและจังหวะก้าวเหมือนกับกลุ่มนาหว้า กล่าวคือ นาหว้าก่อตั้งเมื่อวันที่ 16 มกราคม 2523 และเริ่มปล่อยให้สมาชิกกู้เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2523 คลองเปรี๊ยะก่อตั้งวันที่ 1 เมษายน 2523 เริ่มปล่อยให้กู้เดือนพฤษภาคม 2524 โดยที่นาหว้ามีสมาชิกก่อตั้ง 50 คน เงินออมสัจจะเริ่มต้นเพียง 860 บาท ขณะที่คลองเปรี๊ยะมีสมาชิกก่อตั้ง 51 คน แต่มีเงินออมสัจจะเริ่มต้นถึง 2,850 บาท ศักยภาพของการปล่อยกู้ช่วงเริ่มต้นจึงสูงกว่านาหว้า ดังนั้นเมื่อนาหว้าสามารถดำเนินงานได้ คลองเปรี๊ยะที่มีศักยภาพกองทุนสูงกว่าก็ควรจะดำเนินงานได้เช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ในตำบลคลองเปรี๊ยะนี้ ผู้วิจัยก็ยังได้พบเห็นสมาชิกดั้งเดิมของกลุ่มมีความแปลกแยกจากกลุ่ม เหตุเพราะว่าเป็นสมาชิกที่มีความใกล้ชิดกับระบบบริหารของศูนย์สหกิจการตลาดของหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ซึ่งต่อมาศูนย์สหกิจแห่งนี้ประสบปัญหาขาดทุน สินค้าที่มีขายในร้านก็มีจำนวนน้อยลง สหกรณ์นี้ไม่ได้แบ่งเงินปันผลมา 5 ปีแล้ว แรกเริ่มมีสมาชิกถึง 500 คน แต่เมื่อไม่ปันผลสมาชิกจำนวนหนึ่งก็ถอนตัวออก การตั้งข้อสงสัยในเชิงไม่ไว้วางใจผู้บริหารจึงเกิดขึ้น การตรวจสอบข้อมูลจากผู้นำได้มีการยอมรับว่าศูนย์สหกิจการตลาดประสบปัญหาจริง แต่เหตุผลจากแกนนำอธิบายว่า เกิดจากการที่ทุกหมู่บ้านพากันเปิดศูนย์สหกิจการตลาด จึงทำให้มีการแย่งลูกค้า

กันเอง แข่งขันกันเอง ครั้นเข้าสู่ช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ กำลังซื้อตกต่ำ ราคายางตกต่ำ ศูนย์สถิติการตลาดจึงประสบ
ปัญหายอดขายตกต่ำและขาดทุนในที่สุด

ข้อมูลจากทั้งสองฝ่ายพอฟังได้ทั้งสองด้าน ในขณะที่ไม่อาจสรุปได้ว่าด้านใดมีน้ำหนักกว่า แต่ก็พอจะสรุป
ได้ว่า เกิดปัญหาในการบริหารจัดการ ทำให้ศูนย์สถิติการตลาดกำลังจะยุบตัวเอง และจะต้องทบทวนกันใหม่ นั่น
คือ ประการแรก ต้องวางระบบงาน ระบบเงิน และระบบบุคลากร ให้รัดกุม โดยควรศึกษาระบบและกระบวนการงาน
เหล่านั้นจากบ้านนาหว้า ประการต่อมา ต้องมีความคิดเชิงกลยุทธ์ผนวกกับความคิดไว้วางใจกันเชิงวัฒนธรรม ตาม
หลักธรรม 5 ประการของกลุ่ม จากนั้นจึงจัดแบ่งงานกันทำตามความถนัด และเชื่อมโยงกันภายในตำบล เช่น
หมู่บ้านหนึ่งมีศูนย์สถิติการตลาด อีกหมู่บ้านหนึ่งทำโรงงานน้ำปลา อีกหมู่บ้านหนึ่งทำโรงสี ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น
ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนหมุนเวียนพึ่งพากันเองภายในตำบล ทำให้เกิดองค์รวมของการพึ่งพาตนเองระดับ
ตำบล และทำให้กิจกรรมเชิงธุรกิจของแต่ละหมู่บ้านดำรงอยู่ได้และเติบโตได้ และที่สำคัญ จำเป็นต้องมีบุคลากรที่
มีทักษะทางการค้าขายมาบริหารจัดการสหกรณ์

(3) การจัดตั้งและการจัดการ

การที่กลุ่มคลองเปรี๊ยะมีขนาดเติบโตใหญ่กว้างขวางกว่ากลุ่มออมทรัพย์อื่นๆในอำเภอจะนะ ก็เพราะว่า เป็น
กลุ่มออมทรัพย์ระดับตำบล แต่กระจายอำนาจในการดำเนินกิจกรรมไปยังหมู่บ้านต่างๆ เชื่อมโยงประสานกันด้วย
กรรมการกลางของกลุ่ม

ข้อดีคือ ทำให้เกิดเครือข่าย ขยายตัวได้ง่าย และสามารถระดมทุนจากส่วนที่มีเงินไปชดเชยให้แก่ส่วนที่ไม่
พอเพียง สร้างภาวะพอเพียงด้านเงินทุนในระดับตำบลได้

แต่ข้อเสียก็คือ ถ้าระบบงาน ระบบเงิน และระบบบุคลากร ไม่เข้มแข็งรัดกุม ก็จะทำให้ระบบการควบคุม
ทางสังคมไม่เข้มแข็ง บุคลากรที่เป็นเสาเอกคือ นายอัมพร ด่วงปาน เพียงคนเดียวอาจจะไม่เพียงพอต่อการสร้าง
ปฏิสัมพันธ์เพื่อให้เกิดการควบคุมทางสังคม แต่ละหมู่บ้านมีความจำเป็นต้องมีเสาเอกของตนเองที่รองจากนาย
อัมพร เพื่อเป็นหลักยึดทางความคิดและเป็นผู้นำทางให้แก่หมู่บ้าน เพราะนี่ยังคงเป็นลักษณะทั่วไปในชุมชนชนบท

จากการสังเกตเบื้องต้น ผู้วิจัยเห็นว่า ผู้นำชุมชนคนหนึ่งๆสามารถที่จะสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชุมชนและเป็น
เสาเอกให้ชุมชนได้ประมาณ 2-3 หมู่บ้านเท่านั้น ถ้าเกินจากนี้แล้วความสัมพันธ์ใกล้ชิดจะเจือจางลง และมีผลให้
การควบคุมทางสังคมเจือจางลงไปด้วย ซึ่งโดยปกติ เมื่อภาวะเช่นนี้เกิดขึ้น ก็จำเป็นต้องหันไปหากรอบระเบียบ
กฎเกณฑ์ทางกฎหมายและการปกครอง ถ้ากล่าวตามภาษาวิชาการคือ จำเป็นต้องเปลี่ยนความสัมพันธ์จาก
informal relations ไปสู่ formal relations

รูปแบบของกลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะจึงน่าสนใจ และเมื่อเทียบกับรูปแบบของนาหว้าที่คล้ายคลึงกันใน
ด้านกิจกรรมและเป้าหมาย แตกต่างกันในขนาดและเครือข่าย ก็น่าติดตามวิเคราะห์กันต่อไปว่า รูปแบบไหนน่าจะ
ยั่งยืนและเหมาะสมกับชุมชนมากกว่ากัน

ในเรื่องของการบริหารจัดการ หากเทียบกับนาหว้า ผู้วิจัยเห็นว่า ระบบบริหารและกระบวนการงานของ
นาหว้าลงตัว รัดกุม และชัดเจนกว่า อาจเป็นเพราะว่านาหว้ามีขนาดเล็กกว่า จึงดูแลจัดการได้ง่ายกว่าก็เป็นได้

ลักษณะการจัดการของกลุ่มคลองเปรี๊ยะเป็นการกระจายอำนาจ กระจายความรับผิดชอบ ให้หมู่บ้านต่างๆมี
บทบาทในการจัดการกิจกรรมของกลุ่มในหมู่บ้านของตนเอง ที่ชัดเจนที่สุดคือเรื่องระบบเงินออมสัจจะและเงินให้กู้

นั่นคือ แต่ละหมู่บ้านสะสมเงินออมสัจจะของตนเอง สมาชิกคนใดคนหนึ่งหมู่บ้านใดให้ "สัจจะ" ไว้ว่าจะส่งเงินออมเข้ากลุ่มในหมู่บ้านของตนเท่าไร ก็ต้องถือสัจจะส่งเงินจำนวนนั้นทุกเดือนตามที่ให้สัจจะไว้ กรรมการกลุ่มประจำหมู่บ้านมีหน้าที่คอยติดตามตรวจสอบให้แต่ละคนส่งเงินออมตามที่ให้สัจจะไว้ และคอยดูแลจัดการติดตามให้ผู้จ่ายดอกเบี้ยและเงินต้นตามสัญญา โดยกำหนดว่า กรรมการของหมู่บ้าน 1 คน ดูแลสมาชิก 100 คน ดูแลยอดเงินกู้ไม่เกิน 200,000 บาทต่อเดือน

โดยทั่วไปเงินออมจากหมู่บ้านใดก็ปล่อยกู้ให้แก่สมาชิกในหมู่บ้านนั้น แต่ตัวเลขยอดรวมจะถูกบันทึกรวบรวมไว้ที่ทำการของกลุ่ม ถ้าหมู่บ้านใดมีความต้องการกู้มากกว่าเงินออมที่มีอยู่ ทางกลุ่มก็จะดูว่ามีหมู่บ้านใดบ้างที่มีเงินออมเหลือ ปล่อยกู้ไม่หมด ก็จะโยกย้ายเงินจากหมู่บ้านที่มีเงินออมเหลือไปให้หมู่บ้านที่เงินออมไม่พอ จากตัวเลขตามตารางในย่อหน้าถัดไปจะเห็นว่า หมู่ 4 มียอดเงินกู้มากกว่ากองทุนรวมของหมู่บ้าน หมู่ 8 จากนาหว้า และหมู่ 1 จากป่าชิง ก็เช่นเดียวกัน ส่วนหมู่ 5 หมู่ 9 และหมู่ 4 (จากนาหว้า) มีกองทุนมากกว่ายอดเงินให้กู้

ส่วนระบบสวัสดิการต่างๆ สำนักงานกลางของกลุ่มจะเป็นผู้จัดการให้สมาชิกทุกคนจากทุกหมู่บ้านอย่างเท่าเทียมกัน ตามสิทธิและเงื่อนไขของแต่ละคน เช่น สมาชิกที่เป็นสมาชิกรุ่นแรกก็มีสิทธิได้รับค่ารักษาพยาบาลในวงเงินที่มากกว่า แต่ถ้าเป็นสมาชิกในเวลาเท่ากันก็มีสิทธิได้เท่ากัน เป็นต้น

ณ สิ้นเดือนมกราคม 2544 กลุ่มออมทรัพย์บ้านคลองเปรี๊ยะมีเงินกองทุนรวม (เงินออมสัจจะ+เงินฝาก+เงินจาก SIF) 70,013,380 บาท เป็นกองทุนสวัสดิการสำหรับสวัสดิการประเภทต่างๆรวมกัน 5,842,043 บาท เป็นกองทุนสำรอง 2,010,137 บาท เป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่มีกองทุนรวมและกองทุนสวัสดิการมากที่สุดในอำเภอจะนะ เงินเหล่านี้สะสมมาจากหมู่บ้านต่างๆ 10 หมู่บ้าน คือ คลองเปรี๊ยะ 7 หมู่บ้าน กินแดนเข้าไปในนาหว้า 2 หมู่บ้าน และป่าชิงอีก 1 หมู่บ้าน ตามตัวเลขข้างล่างนี้

เงินกองทุน ยอดเงินกู้ และอัตราดอกเบี้ยรับ ของกลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะ เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2543

หน่วย: บาท

หมู่	เงินกองทุนรวม	ยอดเงินกู้	ดอกเบี้ย
1	9,728,800	7,033,400	81,958.80
3	15,507,423	15,024,100	176,330.40
4	1,441,300	2,874,600	34,688.40
5	2,888,400	1,281,600	15,333.60
7	12,344,620	12,338,900	146,757.60
9	3,828,000	2,338,000	72,688.20
10	13,727,000	12,387,000	145,087.20
11 (นาหว้า)	4,198,750	2,585,900	31,050.00
8	3,466,300	6,872,300	75,376.80
1 (ป่าชิง)	3,392,400	6,405,900	31,050.00
รวม	69,567,993	69,142,100	810,321.00

จากตัวเลขข้างบนนี้จะเห็นได้ว่า เกือบทั้งหมดของเงินกองทุนทางกลุ่มจะนำไปให้สมาชิกผู้ เป็นการชี้ให้เห็นชัดเจนว่า ทางกลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะพยายามที่จะให้เงินไหลเวียนภายในกลุ่มสมาชิกให้มากที่สุด ไม่พยายามที่จะให้เหลือแล้วนำไปฝากธนาคาร เพราะการนำไปฝากธนาคารเงินก็จะถูกนำไปให้ธุรกิจภาคเมืองผู้ เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น ยังมีกลุ่มออมทรัพย์ประเภทนี้มากก็ยิ่งทำให้ปริมาณเงินอยู่ในชุมชนมากขึ้น ตรงปริมาณเงินไว้ไม่ให้ไปกระจุกตัวอยู่ในภาคธุรกิจกรุงเทพฯ และธุรกิจในเมืองใหญ่ๆ มากเกินไป กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ ในอำเภอ จะเน้นล้วนแต่ดำเนินกลยุทธ์เงินออมและเงินปล่อยกู้ในลักษณะเช่นนี้เหมือนกันทุกกลุ่ม

กระบวนการและระบบเอกสารของกลุ่มคลองเปรี๊ยะ อาจจะไม่รัดกุมเท่ากับกลุ่มนาหว้า แต่กลุ่มคลองเปรี๊ยะได้แสดงให้เห็นศักยภาพของระบบประสานงาน ระบบบริหารกลุ่มออมทรัพย์ขนาดใหญ่ และสามารถทำให้มันเติบโตเข้มแข็งได้ ก็ย่อมแสดงว่าระบบการนำและระบบประสานงานจะต้องดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นกลุ่มที่มีสมาชิกมากที่สุดในอำเภอ คือ 4,278 ราย แต่สามารถบริหารเงินกู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ ใช้เงินกองทุนปล่อยให้ผู้เกือบทั้งหมด แต่แทบจะไม่เกิดหนี้สูญเลย แสดงว่าการประสานงาน การแบ่งงานกันทำในแต่ละหมู่บ้านในเรื่องนี้มีประสิทธิภาพสูง จากการสอบถามสมาชิกก็ยืนยันว่าสามารถเข้าถึงสวัสดิการของกลุ่มตามสิทธิของตน

ด้านบุคลากร ผู้ทำงานหลักๆ ก็คือกรรมการของกลุ่มที่แบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบในแต่ละหมู่บ้าน ผู้ที่ไม่ใช่กรรมการที่ทำงานให้แก่กลุ่มคือพนักงานการเงินและการบัญชี ซึ่งมีอยู่ 3 คน แต่เมื่อครบ 4 ปี จะหมดวาระ (โดยการจับสลาก) เพื่อป้องกันมิให้อยู่ยาวนานจนรู้ช่องทางที่จะก่อให้เกิดความเสียหายทางการเงิน แต่ข้อเสียก็คือ คนทำงานการเงินจะต้องฝึกฝนกันใหม่ทุกๆ 4 ปี ขาดความต่อเนื่อง

สำหรับกลุ่มคลองเปรี๊ยะ กรรมการเป็นผู้บริหารกองทุนสวัสดิการทั้งหมด การกระจายอำนาจเป็นการกระจายในระหว่างกรรมการในแต่ละหมู่บ้าน ต่างจากกลุ่มนาหว้าที่ได้มีการจัดตั้งกรรมการบริหารกองทุนสวัสดิการขึ้นมาอีก แม้ว่ากรรมการกองทุนสวัสดิการจะมีกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ผสมอยู่ด้วย แต่กล่าวได้ว่า กลุ่มนาหว้ามีบุคลากรที่เข้าร่วมงานจัดการบริหารในอัตราส่วนที่สูงกว่าคลองเปรี๊ยะ ระบบการรับคนเข้าทำงาน ระบบการฝึกอบรมงาน และระบบการมอบหมายงาน หรือกล่าวโดยรวม ระบบการจัดการด้านบุคลากร ทางนาหว้าทำได้ดีกว่าคลองเปรี๊ยะ

7.4) สวัสดิการชุมชน

กลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะระดมทุนได้มาก เงินที่จัดสรรเป็นกองทุนต่างๆ จึงสูงกว่ากลุ่มอื่นๆ ตัวอย่างเช่น เงินกองทุนคำรักษายาบาล ปี 2543 จ่ายให้สมาชิกร้อยละ 90 ของที่จ่ายจริง ปี 2544 คาดว่าจะจ่ายเต็มจำนวนที่จ่ายจริง (100%) แต่มีข้อแม้ว่า จำนวนเงินคำรักษายาบาลนี้เมื่อรวมกันแล้วจะต้องไม่สูงกว่าเงินปันผลที่สมาชิกจะได้รับ รวมกับค่าพยาบาลที่สมาชิกมีสิทธิจะได้ กล่าวคือ สมาชิกใหม่มีสิทธิเบิกได้น้อย เป็นสมาชิกนานกว่ามีสิทธิเบิกได้มากกว่า และสมาชิกจะมีสิทธิได้รับค่าพยาบาลก็ต่อเมื่อได้สมทบเงินสะสมตั้งแต่ 1 ปีขึ้นไป ถ้าเทียบกับมาตรฐานของสำนักงานประกันสังคมที่จ่ายเบี้ยประกันเจ็บป่วยให้แก่ผู้ประกัน 1,100 บาทต่อคนต่อปี ก็นับได้ว่าสวัสดิการคำรักษายาบาลของกลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะก็สูงกว่ามาตรฐานของสำนักงานประกันสังคม

นอกจากคำรักษายาบาลแล้ว คลองเปรี๊ยะยังมีกองทุนอื่นๆ อีกประมาณ 12 กองทุน เช่น ส่งเสริมการศึกษา สาธารณภัย กองทุนคนชรา และกองทุนบริหารธุรกิจชุมชน ฯลฯ สำหรับทุนการศึกษาและกองทุนคนชรา

ด้านหลักยังพึ่งเงินจากภาครัฐ และ SIF แต่การที่กลุ่มพยายามจัดตั้งกองทุนเหล่านี้ขึ้นมาให้แก่สมาชิกก็นับได้ว่าช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐบาลและยกระดับการช่วยเหลือสมาชิกของกลุ่มให้สูงขึ้น

กลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะจึงเป็นทั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการและเพื่อพัฒนาอาชีพเหมือนนาหว้าประเด็นที่น่าสนใจในการพัฒนาอาชีพก็คือ การจัดตั้งกองทุนบริหารธุรกิจชุมชน ที่ต้องการทำการผลิตและการค้าเพื่อพัฒนาอาชีพและเพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชน

กองทุนบริหารธุรกิจชุมชนเป็นกองทุนเกิดใหม่ที่น่าสนใจ เกิดขึ้นเนื่องจากกลุ่มคลองเปรี๊ยะได้รับการคัดเลือกจาก SIF ให้บริหารกองทุนที่ SIF จัดให้ฟรี 2,700,300 บาท ทางกลุ่มได้จัดสรรเงินจากส่วนนี้ 700,000 บาท มาจัดตั้งเป็นกองทุนบริหารธุรกิจชุมชน หรือเพื่อนำเงินก้อนนี้มาลงทุนทำ "ธุรกิจชุมชน" เพื่อให้เกิดดอกออกผล หรืออย่างน้อยก็เพื่อให้ชุมชนมีผลิตภัณฑ์ราคาถูกไว้กินไว้ใช้ เป็นการสร้างสวัสดิการชุมชนด้านสินค้า ความคิดส่วนนี้จึงเป็นการลงทุนโดยตรงจากกลุ่ม เหมือนที่กลุ่มนาหว้าได้นำเงินจาก SIF ไปลงทุนในโครงการปุ๋ยคอก

ธุรกิจชุมชนที่กลุ่มคลองเปรี๊ยะกำลังเริ่มโครงการ คือ โรงงานน้ำปลา โรงกรองน้ำ และโรงสีข้าว สำหรับโรงงานน้ำปลาจัดตั้งที่ หมู่ 10 บ้านชายนา โรงกรองน้ำและน้ำดื่มบรรจุขวดจัดตั้งขึ้นที่ หมู่ 1 บ้านป่าพลู ส่วนโรงสีจัดตั้งขึ้นที่ หมู่ 3 บ้านปายาง ที่จริงตำบลคลองเปรี๊ยะทำนาน้อย เฉพาะปริมาณข้าวในคลองเปรี๊ยะไม่พอป้อนโรงสีแต่มีความคิดที่จะรับซื้อข้าวจากตำบลใกล้เคียง โดยเฉพาะจากนาหว้ามาทำการสี เพราะทั้งนาหว้าและคลองเปรี๊ยะได้ตกลงกันแล้วว่า ธุรกิจใดที่นาหว้าจัดตั้งขึ้นแล้วทางคลองเปรี๊ยะจะไม่จัดตั้งขึ้นมาแข่ง ซึ่งก็หมายความว่า คลองเปรี๊ยะจะไม่ทำธุรกิจเรื่องปุ๋ยคอกและธุรกิจการดูดส้วม (นำของเสียไปทำปุ๋ยเช่นกัน) ที่นาหว้ากำลังดำเนินงานอยู่ และธุรกิจใดที่คลองเปรี๊ยะจัดตั้งขึ้นนาหว้าก็จะไม่จัดตั้งขึ้นมาอีกเช่นกัน ทั้งนี้เพื่อลดการแข่งขันกันเอง และเพื่อให้ธุรกิจชุมชนที่จัดตั้งขึ้นนั้นมีตลาดรองรับพอเพียงที่จะดำรงอยู่ได้ แม้จะต้องแข่งขันกับสินค้าจากภายนอกก็ตาม

เป็นที่น่าสังเกตว่า ทั้งคลองเปรี๊ยะและนาหว้าได้เงินช่วยเหลือจาก SIF แต่เงินทุนจาก SIF จะถูกนำไปรวมกับเงินออมสะสมของกลุ่ม กลายเป็นเงินกองทุนรวมของกลุ่ม และถูกนำไปใช้ในกิจกรรมต่างๆตามโครงการของกลุ่ม คือ กิจกรรมเงินกู้ กิจกรรมการให้สวัสดิการ และขยายกิจกรรมการผลิตและการลงทุนโดยตรงจากกลุ่มซึ่งได้เริ่มต้นมาก่อนแล้ว ในโครงการศูนย์สาธิตการตลาด ทั้งที่คลองเปรี๊ยะและนาหว้า ที่คลองเปรี๊ยะบางหมู่บ้าน (เช่นที่ควนมืด) ยังคงดำเนินงานอยู่ แต่ที่นาหว้าได้เลิกไปแล้ว เพราะล้มลุกคลุกคลานมาแล้ว 4 ครั้ง ที่สุดจึงเปลี่ยนเป็นโครงการฝึกอาชีพการค้า คือให้สมาชิกของศูนย์ฝึกไปซื้อสินค้ามาจากเมืองแล้วนำมาขายให้แก่สมาชิกของกลุ่ม มีลักษณะเป็นร้านค้าของกลุ่ม

จากการสอบถามสมาชิกในชุมชน พบว่า สมาชิกส่วนใหญ่มีความพอใจในสวัสดิการที่ได้รับ แต่ดังที่กล่าวแล้ว ก็มีบางคนเหมือนกันที่เห็นว่ามิสสถานการณ์ที่ไม่น่าพอใจเกิดขึ้นในบางกิจกรรมของกลุ่ม แต่กระนั้นก็ยังคงสมทบเงินออมสะสมจะเข้ากลุ่มทุกเดือน โดยให้เหตุผลว่าเพราะได้เงินปันผลดี แม้ว่าเงินออมอีกส่วนหนึ่งของตนจะนำฝากธนาคาร แสดงให้เห็นว่าสมาชิกประเภทนี้รู้จักกระจายการลงทุน

7.5) การเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิต

คลองเปรี๊ยะมีการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ทั้งโดยโครงการของรัฐและโครงการที่ชุมชนสร้างสรรค์ขึ้นมาเองหลายสิ่งหลายอย่าง เช่น บ้านเรือน อาชีพ สวัสดิการ เกิดขึ้นจากการร่วมแรงร่วมใจกันในรูปแบบกลุ่มออมทรัพย์

ในเชิงวัฒนธรรม การที่ชุมชนมีการร่วมมือร่วมใจกันทำกิจกรรมต่างๆของชุมชนมีให้เห็นเป็นรูปธรรม ผู้วิจัยเองก็ได้มีโอกาสเข้าไปสังเกตกิจกรรมของชุมชนในโรงเรียนวัดช่องเขา ในการจัดงานวันเด็กที่ครู นักเรียน และสมาชิกชุมชนร่วมกันจัดขึ้นมา ประเพณีช่วยกันทำช่วยกันกินโดยใช้วัดและโรงเรียนเป็นกลไกร้อยรัดชุมชนซึ่งยังมีความเป็นจริงอยู่ในตำบลคลองเปรี๊ยะ

ถ้ากิจกรรมลักษณะนี้ยังคงอยู่อย่างต่อเนื่องยาวนานก็แสดงว่า ความสมานฉันท์ของชุมชนยังดีอยู่ ความไว้วางใจต่อกันก็ยังคงมีอยู่ หรือรูปธรรมจากข้อสังเกตประการหนึ่งก็คือ ประตูลานงานของกลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะไม่ใส่กุญแจ ไม่มีคนเฝ้า ไม่กลัวของหาย ก็แสดงว่าในชุมชนนั้นอยู่กันฉันพี่น้อง ไว้วางใจกันได้ นี่ก็น่าจะสรุปว่า กลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะบรรลุวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งอย่างน่าพอใจ ทั้งด้านความเข้มแข็งของชุมชน ด้านสวัสดิการ และด้านการเปลี่ยนแปลงคุณภาพของชีวิต

8. กรณีของกลุ่มบ้านน้ำขาว

8.1) วิถีการผลิตและวิถีชีวิต

ตำบลน้ำขาวเป็นอีกตำบลหนึ่งของอำเภอจะนะที่มีกลุ่มออมทรัพย์ในทุกหมู่บ้าน

ตำบลน้ำขาวเป็นตำบลที่ค่อนข้างจะอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร ทุกครัวเรือนมี "สวนสมรม" อยู่รอบๆบ้าน คำว่า "สวนสมรม" หมายถึง สวนผลไม้ที่มีผลไม้ต่าง ๆ ปลูกกันไป พื้นดินในสวนยังมีพวกพืชผักและสมุนไพรคาดดิน บ้านครูขบ ยอดแก้ว ประธานกลุ่มสัจจะออมทรัพย์แบบพัฒนาครอบครัวชีวิตเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะสวนสมรมที่สืบทอดกันมายาวนาน เพราะมีผลไม้พื้นเมืองคละเคล้ากันไปหลายชนิด เช่น ทุเรียน เงาะ มะพร้าว มะนาว ขนุน จำปาตะ พืชผักสวนครัว และเห็ด ในสวนของครูขบมีเห็ดโคนธรรมชาติชุกชุมเหลือกินและนำออกขายได้ดี

สวนสมรมของน้ำขาวมีผลไม้ผลัดเปลี่ยนกันออกผลตลอดปี เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2543 เป็นวันที่ผู้วิจัยไปเก็บข้อมูลที่บ้านน้ำขาว พบว่า ทั้งเงาะ ทุเรียน และมังคุด กำลังออกผล โดยเฉพาะเงาะ เป็นเงาะพันธุ์ดีเหมือนเงาะโรงเรียน ส่วนทุเรียน ส่วนใหญ่เป็นทุเรียนพันธุ์พื้นเมือง

นอกจากสวนสมรมแล้ว บ้านน้ำขาวยังมีการทำนา เลี้ยงสัตว์ในครัวเรือน และเลี้ยงวัวเนื้อไว้ขายด้วย หากดูจากสภาพการทำมาหากินของครัวเรือนต่างๆก็พอจะสรุปได้ว่า ชุมชนตำบลน้ำขาวมีระบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะด้านอาหารการกินไม่ขาดแคลน ผลิตเลี้ยงครัวเรือนได้พอเพียงทุกครัวเรือน การทำนาของที่นี่เน้นทำนาไว้กินมากกว่าจะทำนาไว้ขาย แต่ถ้ากินไม่หมดก็นำออกขาย

ชาวบ้านน้ำขาวแทบทุกครัวเรือนมีนาและมีสวนของตนเอง สำหรับสวนมีทั้งสวนผลไม้และสวนยางพารา และที่ทำกินส่วนใหญ่เป็นสวนยางพารา เมื่อเทียบกับนาหว้าและคลองเปรี๊ยะ ผู้วิจัยสรุปว่า ตำบลน้ำขาวมีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติมากกว่าสองตำบลที่กล่าวมา

เช่นเดียวกับนาหว้าและคลองเปรี๊ยะ น้ำขาวเป็นหมู่บ้านเปิด มีความสัมพันธ์เชื่อมต่อกับระบบเศรษฐกิจตลาดค่อนข้างจะสูงกว่า ระบบสิ่งอำนวยความสะดวกมากกว่า มีระบบโทรศัพท์ (ตามสาย) เข้าถึง และมีใช้กันอย่างหนาแน่นพอสมควร

8.2) กลุ่มออมทรัพย์บ้านน้ำขาว

ความจริงกลุ่มออมทรัพย์ในตำบลน้ำขาวไม่ได้กำเนิดจากการก่อตั้งของครูชบ แต่เกิดจากการแนะนำจัดตั้งของพัฒนากรจากกรมพัฒนาชุมชนเช่นเดียวกัน รูปแบบการจัดตั้งครั้งแรกก็เพื่อระดมเงินออม ปล่อยกุดดอกเบ๊ยดำให้สมาชิก แต่เมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2525 ครูชบ ยอดแก้ว ครูประจำบาลวัดน้ำขาว จัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์รุ่นในหมู่ 10 เพราะเห็นว่ากลุ่มที่จัดตั้งโดยกรมพัฒนาชุมชนล้มเหลว ทำให้กลุ่มของครูชบเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในเวลาต่อมา

กลุ่มออมทรัพย์ที่สร้างขึ้นใหม่นี้เรียกว่า กลุ่มสัจจะออมทรัพย์แบบพัฒนาครบวงจรชีวิต เป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่แตกต่างจากแบบเดิมๆตรงที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสวัสดิการให้แก่สมาชิก ทั้งในรูปแบบของการให้กู้เงินและสวัสดิการอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสวัสดิการด้านค่ารักษาพยาบาล นอกจากการมีวัตถุประสงค์เรื่องสวัสดิการแล้วยังมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาบุคคลให้รู้จักพึ่งตนเอง

กลุ่มสัจจะออมทรัพย์แบบพัฒนาครบวงจรชีวิตจึงกลายเป็นแบบอย่างให้กลุ่มออมทรัพย์อื่นๆนำไปปฏิบัติ โดยเฉพาะในประเด็นการนำเอากำไรจากกลุ่มไปจัดเป็นสวัสดิการต่างๆให้แก่สมาชิก และสำหรับครูชบเห็นว่า การนำกำไรไปจัดสวัสดิการเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ดังนั้น กำไรของกลุ่มออมทรัพย์แบบพัฒนาครบวงจรชีวิตจะแบ่งกำไรครึ่งหนึ่งไปตั้งกองทุนสวัสดิการ อีกครึ่งหนึ่งเป็นเงินปันผล

8.3) การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน

(1) ความคิด

หลังจากที่ ครูชบ ยอดแก้ว ครูโรงเรียนวัดน้ำขาวใน ได้ศึกษาติดตามการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์ที่ได้รับการแนะนำให้จัดตั้งโดยพัฒนากรจากกรมพัฒนาชุมชน ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นที่โรงเรียนบ้านน้ำขาวใน ครูชบพบว่าสมาชิกไม่ค่อยให้ความร่วมมือ เหตุก็เพราะว่าได้ผลประโยชน์น้อย ประกอบกับว่าคนบ้านน้ำขาวใช้จ่ายเกินตัว มั่วสุมอบายมุข ใจรัยชุกชุม ชุมชนแตกแยก โรคภัยไข้เจ็บชุกชุม ครูชบจึงคิดว่าคนบ้านน้ำขาวนั้นถ้าลดความฟุ่มเฟือย ลดอบายมุข ลงได้ ชีวิตก็จะพอเพียง แต่ประเด็นปัญหาอยู่ที่ว่า จะทำอย่างไรจึงจะจูงใจให้คนร่วมกันออม มีวินัย และลดความฟุ่มเฟือยลง

ในที่สุดก็คิดว่า ถ้าสามารถทำให้คนรู้จักออมและนำเงินออมมาจัดสวัสดิการต่างๆให้มากกว่าเดิม คือ ทั้งเงินยกุดดอกเบ๊ยดำ ค่ารักษาพยาบาล และสวัสดิการอื่นๆ ก็น่าจะเป็นแรงจูงใจให้คนร่วมกันออม ครูชบจึงได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์รูปแบบใหม่ที่มีวัตถุประสงค์กว้างกว่าเดิม ครูชบเรียกกลุ่มออมทรัพย์ประเภทนี้ว่า "กลุ่มออมทรัพย์แบบพัฒนาครบวงจรชีวิต" เริ่มตั้งกลุ่มแรกเมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2525 ที่หมู่ 10 ตำบลน้ำขาว เพื่อต้องการพัฒนาคนใน 7 ประการ คือ

1. พึ่งตนเอง มีความเสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม
2. มีวินัยในตนเอง มุ่งมั่นทำงานให้สำเร็จ
3. ขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์ ประหยัด และอดทน
4. รู้จักคิด วิจารณ์ และตัดสินใจ อย่างมีเหตุผล
5. มีขั้นตอนธรรมต่อคำวิจารณ์ รู้ถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลหรือหมู่เหล่า
6. มีน้ำมันเป็นนักกีฬา

7. ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้โดยรู้จักเป็นผู้ให้ ผู้รับ ผู้นำ และเป็นผู้ตามที่ดี

กลุ่มออมทรัพย์แบบครูขบจึงเป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่ใช้เงื่อนไขการออมทรัพย์เป็นเครื่องมือพัฒนาคน ต่อมาก็ได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ประเภทนี้ในทุกหมู่บ้านของตำบลน้ำขาว แต่ละกลุ่มก็มีชื่อกลุ่มของตัวเอง แต่เรียกรวมกันว่า กลุ่มออมทรัพย์แบบพัฒนาครอบครัวชีวิต บ้านน้ำขาว

การเกิดกลุ่มออมทรัพย์รูปแบบใหม่ทำให้มีสมาชิกเข้าร่วมมากและมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์แบบเดียวกันในทุกหมู่บ้านของตำบลน้ำขาว ซึ่งปัจจุบันมีรวมกันถึง 17 กลุ่ม และทั้งหมดนี้ก็ต้องยกความดีให้แก่ครูขบที่เป็นผู้นำทางความคิด สร้างความสำเร็จให้แก่กลุ่มออมทรัพย์ ขณะที่กรมพัฒนาชุมชนทำได้ไม่สำเร็จเท่า

(2) จิตวิญญาณ

การเชื่อมโยงผูกพันในรูปของกลุ่มออมทรัพย์และช่วยกันผลักดันให้กลุ่มออมทรัพย์เติบโต อาศัยปัจจัยทางวัฒนธรรมเป็นหลัก เช่น ครูขบได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เครือข่าย ซึ่งต่างจากกลุ่มออมทรัพย์อื่นๆที่เกิดขึ้นจากการเป็นสมาชิกของชุมชนในพื้นที่เดียวกัน ขณะที่กลุ่มเครือข่าย แม้อยู่ต่างถิ่นต่างแดนก็เป็นสมาชิกกันได้โดยอาศัยสายสัมพันธ์ทางเครือญาติ หรือการเกิดกลุ่มออมทรัพย์ของกลุ่มวันพระ ที่อาศัยการไปทำบุญที่วัดเป็นเงื่อนไขพบปะประชุมกัน เป็นต้น การจัดตั้งแบบนี้เองที่ทำให้บางหมู่บ้านมีกลุ่มออมทรัพย์มากกว่า 2 กลุ่ม กรณีหมู่ 3 มีถึง 5 กลุ่ม

ดังนั้น จิตวิญญาณของกลุ่มถูกสร้างขึ้นผ่านผลประโยชน์ร่วมกัน การทำกิจกรรมร่วมกัน และความเป็นเครือญาติเดียวกัน

ลักษณะกลุ่มแบบนี้ไม่มีในตำบลนาหว้าและตำบลคลองเปรี๊ยะ แม้ว่าวัฒนธรรมและประเพณีเป็นปัจจัยสำคัญของการสร้างจิตวิญญาณของชุมชนทั้งในนาหว้าและคลองเปรี๊ยะ แต่ที่น้ำขาวมีรูปธรรมที่ชัดเจนกว่ากันในประเด็นที่ว่า ใช้กิจกรรมทางวัฒนธรรมเป็นตัวเชื่อมโยงให้เกิดกลุ่มได้ กิจกรรมทางวัฒนธรรมทำให้คนมีความเสียสละทำเพื่อส่วนรวมได้

(3) การจัดตั้งและการบริหารจัดการ

ถ้าเทียบกับสองกลุ่มแรก อาจกล่าวได้ว่า กลุ่มน้ำขาวไม่ได้วางระบบการบริหารจัดการและการประสานงานให้มีรูปแบบที่แน่นอน กล่าวคือ ครูขบ ยอดแก้ว เป็นเพียงประธานกลุ่มออมทรัพย์แบบพัฒนาครอบครัวชีวิต หมู่ที่ 3 ตำบลน้ำขาว โดยใช้บ้านตนเองเป็นสำนักงาน ขณะที่สองกลุ่มแรกมีสำนักงานแยกเป็นสัดส่วนแน่นอน มีอาคารสำนักงานของส่วนรวมโดยตรง

กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆในตำบลน้ำขาวไม่มีการประสานเชื่อมโยงกันในรูปแบบที่แน่นอนเหมือนกลุ่มคลองเปรี๊ยะ ยิ่งกว่านั้น ผู้นำกลุ่มต่างฝ่ายต่างบริหารกิจกรรมของตนเอง โดยที่ไม่ค่อยมีกิจกรรมร่วมกัน หรือกล่าวได้ว่าไม่มีการกระชับการบริหารและการจัดการของเครือข่าย

ระบบงาน ระบบเงิน ระบบบุคลากร ของน้ำขาว ก็ไม่กระชับรัดกุมเหมือนกลุ่มนาหว้า กองทุนสวัสดิการบริหารโดยคณะกรรมการของกลุ่มทั้งหมดไม่ได้แยกออกไปเป็นกองทุนต่างๆเหมือนนาหว้า

กล่าวโดยสรุป การบริหารและการจัดการของน้ำขาวไม่ได้กำหนดแบบแผนแน่นอนตายตัว แต่มีลักษณะยืดหยุ่นสูง ปรับไปตามสภาพและเงื่อนไข ซึ่งอาจจะเป็นข้อดีที่ไม่ค่อยมีข้อจำกัด เปลี่ยนแปลงได้ง่าย แต่อาจมีข้อเสียที่ติดตามดูแลได้ยาก โดยเฉพาะถ้าระบบเอกสารไม่มีแบบแผนแน่นอน ก็ทำให้ยากต่อการบันทึกและตรวจสอบ

กลุ่มออมทรัพย์ 17 กลุ่มของบ้านนาหว้า ถ้าจะจัดโครงสร้างการประสานงานแบบเดียวกับคลองเปrière ก็จะมีสมาชิกรวมกัน 2,891 ราย มีเงินออมสัจจะ 8,016,950 บาท (ดูภาคผนวก) ตัวเลขนี้เป็นตัวเลขของสิ้นเดือนมกราคม 2544 แสดงให้เห็นว่า กลุ่มออมทรัพย์บ้านน้ำขาวส่วนใหญ่เป็นกลุ่มออมทรัพย์ขนาดเล็ก ที่มีเงินกองทุนเกินล้านบาทมีเพียง 3 กลุ่ม กลุ่มที่มีเงินออมสัจจะสูงสุด 2,505,300 บาท สมาชิก 390 ราย จัดตั้งเมื่อวันที่ 5 มกราคม 2535 กลุ่มที่มีเงินออมสัจจะต่ำสุด 48,650 บาท สมาชิก 100 คน จัดตั้งเมื่อวันที่ 14 กันยายน 2534 บางกลุ่มตั้งแต่วันที่ 10 พฤษภาคม 2526 แต่มีสมาชิก 102 คน มีเงินออมสัจจะเพียง 299,740 บาท จากสมาชิกเริ่มต้น 15 คน เงินออม 750 บาท

ดังนั้น ถ้าเทียบกับกลุ่มบ้านนาหว้าที่มีสมาชิกจาก 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ 1 กับหมู่ 12 มีสมาชิกรวมกัน 1,896 ราย มีเงินออมสัจจะ 19,912,820 บาท จากสมาชิกเริ่มต้น 56 คน เงินออม 860 บาท อัตราความเติบโตจะต่างกันมาก

เงินออมสัจจะจะเป็นเงินที่ได้จากการออมหรือการลงทุนแต่ละเดือนของสมาชิกในจำนวนคงที่ตลอดปี ครอบคลุมปีก็จะมีการตกลงหรือให้สัจจะกันครั้งหนึ่งว่าสมาชิกจะให้ "สัจจะ" ส่งเงินออมเข้ากลุ่มคนละเท่าไร เงินออมสัจจะจึงแสดงให้เห็นถึงพันธกิจ ความเชื่อมั่น ความศรัทธา ความร่วมมือร่วมใจ ของสมาชิกที่มีต่อกลุ่มออมทรัพย์

อย่างไรก็ตาม กลุ่มบ้านน้ำขาวทั้งหมดมีจุดเด่นด้านการสร้างกองทุนสวัสดิการ ซึ่งสร้างมาจากการนำเอากำไรจากการปล่อยกู้มาจัดตั้งขึ้น ซึ่งพบว่าหลายกลุ่มมีกองทุนสวัสดิการใหญ่กว่า เงินออมสัจจะ เช่น กลุ่มบ้านน้ำขาว หมู่ 3 (ดูภาคผนวก) มีทุนเงินออมสัจจะ 80,550 บาท แต่มีกองทุนสวัสดิการ 180,000 บาท ทำให้มีกองทุนรวมกัน 260,550 บาท หรือกลุ่มน้ำขาว 11 มีทุนเงินออมสัจจะ 48,650 บาท (ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 14 กันยายน 2534) ปัจจุบันมีกองทุนสวัสดิการ 780,895 บาท เป็นต้น และมีเฉพาะกลุ่มออมทรัพย์ในบ้านน้ำขาวเท่านั้นที่มีลักษณะเช่นนี้ กลุ่มอื่นๆโดยทั่วไปขนาดกองทุนเงินออมสัจจะจะมีขนาดเล็กกว่ากองทุนสวัสดิการมาก

กรณีนาหว้า ขณะที่กองทุนเงินออมสัจจะมีถึง 19,912,890 แต่กองทุนสวัสดิการมีเพียง 5,769,202 บาท คลองเปrière มีกองทุนเงินออมสัจจะ 62,167,200 บาท กองทุนสวัสดิการ 5,842,043 บาท แต่ในบ้านน้ำขาวมีกลุ่มออมทรัพย์ถึง 8 กลุ่ม ที่มีเงินกองทุนสวัสดิการใหญ่กว่ากองทุนเงินออมสัจจะ กลุ่มบ้านน้ำขาวจึงกลายเป็นแบบอย่างของกลุ่มออมทรัพย์ที่เน้นการจัดสวัสดิการให้สมาชิก กล่าวคือ กองทุนรวมของบ้านน้ำขาวทั้งหมดมีเพียง 14,389,753 บาท (กองทุนเงินออมสัจจะบวกด้วยกองทุนสวัสดิการ) เป็นกองทุนเงินออมสัจจะ 8,016,950 บาท และเป็นกองทุนสวัสดิการถึง 6,372,803 บาท หรือคิดเป็นประมาณร้อยละ 79.5 ของเงินออมสัจจะ เมื่อเทียบกับร้อยละ 30 ของกลุ่มนาหว้า และร้อยละ 9.4 ของกลุ่มคลองเปrière จะเห็นได้ว่า กลุ่มออมทรัพย์ในบ้านน้ำขาวถูกจัดตั้งและถูกจัดการให้เป็นกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชนอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม แม้บ้านน้ำขาวจะมีจุดเด่นด้านนี้ แต่อีกด้านหนึ่งก็แสดงให้เห็นความด้อยกว่านาหว้าและคลองเปrière ในด้าน "พันธกิจ" ของสมาชิกในการสะสมเงินออมสัจจะ คือ เงินออมสัจจะเพิ่มช้ากว่าสองกลุ่มแรกมาก

การกระจายกลุ่มออมทรัพย์ออกไปเป็นกลุ่มอิสระต่างๆทำให้กลุ่มออมทรัพย์ของบ้านน้ำขาวแต่ละกลุ่มมีขนาดเล็ก สมาชิกมากที่สุดเพียง 390 ราย กลุ่มอื่นมีสมาชิกไม่ถึง 300 ราย กิจกรรมต่างๆของแต่ละกลุ่มจึงไม่ได้มีขนาดใหญ่และซับซ้อน ทุกอย่างจึงดำเนินงานโดยกรรมการของแต่ละกลุ่ม แม้แต่งานด้านการเงิน การบัญชี ก็จัดการโดยกรรมการเป็นด้านหลัก ฟังพาดคนภายนอกน้อยมาก จะต่างจากกลุ่มนาหว้าและคลองเปrièreที่เป็นกลุ่มขนาดใหญ่ มีกิจกรรมขนาดใหญ่ จึงต้องจ้างบุคลากรอื่นๆมาทำงานให้กลุ่ม อีกประการหนึ่ง กลุ่มน้ำขาวปัจจุบันไม่

มีกิจกรรมด้านการผลิตและการค้า เน้นด้านสวัสดิการเป็นด้านหลัก จึงไม่จำเป็นต้องมีบุคลากรอื่นๆ ขณะที่กลุ่มนาหว้าและคลองเปรี๊ยะมีกิจกรรมด้านการผลิตและการค้าด้วย ระบบการเงิน การบัญชี ก็จะซับซ้อนยิ่งขึ้น จำเป็นต้องจ้างบุคลากรเพิ่มเติม โดยเฉพาะบุคลากรที่มีความรู้ทางด้านการเงินการบัญชี

ความจริงกลุ่มออมทรัพย์แบบพัฒนาครอบครัวชีวิตได้พยายามทำกิจกรรมด้านการผลิตและการค้ามาก่อน นั่นคือ เมื่อปี 2530 ได้มีการจัดตั้งศูนย์สวัสดิการตลาดตามแบบอย่างของนาหว้าและคลองเปรี๊ยะ เพื่อเป็นศูนย์กลางในการรับซื้อผลผลิตทางเกษตรจากสมาชิก แล้วนำไปจำหน่ายต่อ ศูนย์นี้เกิดจากความร่วมมือของกลุ่มออมทรัพย์ต่างๆในบ้านน้ำขาว โดยแต่ละกลุ่มถือหุ้นไม่เกินกลุ่มละ 10,000 บาท สมาชิกบุคคลถือหุ้นได้คนละ 100 บาท ศูนย์จึงสามารถรวบรวมเงินทุนได้ 246,000 บาท ในปี 2530

ตามความตั้งใจเดิม คุรุชบต้องการบุคลากรระดับปริญญาตรีสาขาสหกรณ์มาเป็นผู้จัดการสหกรณ์ ต้องการนักบัญชีระดับปริญญาตรี ต้องการพนักงานขายระดับป.6 เข้ามาทำงานให้ศูนย์ ซึ่งมีลักษณะเหมือนสหกรณ์ ได้มีการเตรียมบุคลากรเหล่านี้ โดยสภาพาลส่งไปเรียนเพื่อให้กลับมาทำงานให้ศูนย์ แต่กลับปรากฏว่าการดำเนินงานของศูนย์ประสบความล้มเหลว ดำเนินงานได้เพียง 2-3 ปี ก็ต้องหยุดดำเนินงาน เพราะไม่สามารถดำเนินงานแข่งกับพ่อค้าได้ ทักษะทางธุรกิจของสมาชิกก็ไม่มี ความยุ่งยากของการบริหารเงินไหลเข้า-ออกวันต่อวันและการบริหารสต็อกสินค้ามีปัญหามาก ความรู้เรื่องการจัดการทางการตลาดไม่มี ศูนย์สวัสดิการตลาดจึงต้องปิดตัวเองลง เงินที่พอเหลืออยู่นำเข้ากองทุนของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อนำไปปล่อยกู้และคืดดอกผลคืนให้แก่ผู้ลงทุน

ในที่สุดคุรุชบก็ตัดสินใจว่าตนเองและคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ไม่มีความสามารถพอที่จะบริหารศูนย์สวัสดิการตลาดได้ จึงทุ่มเทความพยายามไปทางด้านกลุ่มออมทรัพย์และด้านจัดสวัสดิการชุมชน เพราะได้พิสูจน์แล้วว่าสามารถที่จะทำให้เป็นจริงและเติบโตได้ ตั้งแต่นั้นมากลุ่มออมทรัพย์ของบ้านน้ำขาวจึงได้ยุติกิจกรรมทางด้านการผลิตและการค้าของกลุ่มโดยตรง ถ้าจะทำก็ให้เป็นเรื่องส่วนตัวของสมาชิกแต่ละคน โครงการพัฒนาการผลิตและการค้าอย่างที่วางไว้ว่าจะเริ่มต้นลงมือทำในปี 2534 ก็ต้องยกเลิกไปด้วย ขณะที่ทางกลุ่มนาหว้าและกลุ่มคลองเปรี๊ยะยังมีความพยายามต่อไป แม้ว่าทั้งนาหว้าและคลองเปรี๊ยะต่างก็ล้วนประสบปัญหาเรื่องศูนย์สวัสดิการตลาดเช่นเดียวกัน

8.4) สวัสดิการชุมชน

นับได้ว่าที่นี่คือต้นแบบของการจัดสวัสดิการชุมชนและเป็นจุดเด่นที่สุดของสัจจะออมทรัพย์แบบพัฒนาครอบครัวชีวิต แต่สวัสดิการของที่นี่เน้นไปที่การดูแลชีวิตและสุขภาพเป็นสำคัญ ไม่ค่อยมีการขยายตัวไปทางด้านอาชีพ การผลิตและการค้า สวัสดิการด้านการผลิตอย่างที่กลุ่มนาหว้าจัดทำขึ้น เช่น การให้เงินช่วยเหลือแก่ผู้เลี้ยงวัวและเลี้ยงไก่จึงไม่มีในบ้านน้ำขาว

ถ้าจะสรุปจากการสอบถามสมาชิก ก็คงสรุปได้ว่า สมาชิกส่วนใหญ่พอใจในกลุ่มออมทรัพย์ ในระบบสวัสดิการที่ทางกลุ่มจัดให้ บางคนเป็นสมาชิกมากกว่าหนึ่งกลุ่ม สามารถเบิกสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลได้มากกว่าหนึ่งแห่ง สมาชิกที่เป็นสมาชิกมาแล้วไม่น้อยกว่า 3 ปี เบิกได้ในวงเงิน 1,200 บาทต่อปี เป็นสมาชิกมาแล้วไม่น้อยกว่า 5 ปี เบิกได้ 1,800 บาทต่อปี เป็นสมาชิกมาแล้วไม่น้อยกว่า 7 ปี เบิกได้ถึง 2,400 บาทต่อปี สูงกว่ามาตรฐานของสำนักงานประกันสังคม นอกจากนี้ก็มีเงินช่วยค่าทำศพ เงินทุนการศึกษาเด็กและเยาวชน

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่า ก็มีบางรายที่ไม่ปรารถนาจะร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มอีก โดยการลาออกตลอดไป เนื่องจากไม่เห็นด้วยกับระเบียบของกลุ่มที่ไม่เคยกำหนดว่า เมื่อไรถึงจะถอนเงินออมสัจจะคืนได้ กล่าวคือ เงินสัจจะสมทบของทุกคนจะต้องสมทบตลอดไป ไม่มีการถอนคืน นอกจากตายหรือลาออกจากความเป็นสมาชิก ขณะที่บางคนเห็นว่าเมื่อถึงเวลาหนึ่งควรจะให้สมาชิกถอนคืนได้บางส่วนหรือทั้งหมด แล้วกลับมาเป็นสมาชิกเริ่มต้นใหม่ได้อีก

ประเด็นนี้เป็นประเด็นที่มีการถกเถียงกันว่า ควรจะให้สมาชิกถอนคืนได้หรือไม่? จะปล่อยให้วงเงินเติบโตไปถึงระดับใด สมาชิกบางส่วนที่สมทบทุกๆ เดือนแต่ไม่เคยกู้ รับแต่เงินปันผล อยากถอนเงินตัวเองบางส่วนไปลงทุนก็ทำไม่ได้ ครั้นจะกู้จากกลุ่มก็ไม่อยากจ่ายดอกเบี้ย กรณีเช่นนี้ยังคงเป็นกรณีที่ไม่มีข้อสรุป แต่สำหรับครูบ ไม่ต้องการให้ถอนเพราะกลัวกองทุนจะไม่มั่นคง

เทียบกับกลุ่มนาหว้า สมาชิกสามารถถอนเงินคืนบางส่วนได้ โดยมีเงื่อนไขว่า ไม่มีหนี้สินกับกลุ่ม และถ้าถอนไปส่วนหนึ่งแล้ว ยังมีส่วนที่เหลือไม่ต่ำกว่า 50,000 บาท ยังคงได้รับสวัสดิการ แต่ถ้าส่วนที่เหลือไม่ถึง 50,000 บาท จะถูกตัดสวัสดิการ 5 ปี

8.5) การเปลี่ยนแปลงคุณภาพของชีวิต

หากพิจารณาทางด้านกายภาพ จะพบว่า บ้านน้ำขาวมีสภาพด้านกายภาพค่อนข้างดี คือ มีสิ่งอำนวยความสะดวกพร้อม สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติก็สวยงาม และค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร ทั่วครัวเรือนอยู่ในระดับพอมีพอกิน ไม่อดขัดขาดแคลน ระบบสวัสดิการชุมชนช่วยให้มีหลักประกันด้านสุขภาพดีขึ้น

ในด้านสังคมและวัฒนธรรม การที่กลุ่มเป็นเครื่องร้อยรัดสมาชิกให้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ดูแลเอาใจใส่กันมากขึ้น ทำให้อบายมุขลดลง กิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น กิจกรรมของกลุ่มหญิงโสด กิจกรรมของกลุ่มวันพระ ทำให้เกิดชีวิตรวมหมู่ อันนำไปสู่การช่วยเหลือเกื้อกูลกันดีกว่าแต่ก่อน

หากพิจารณาจากประเด็นปัญหาของบ้านน้ำขาว แต่เดิมตามการวิเคราะห์ของครูบคือ ขาดแคลนทุนทรัพย์ ใจผู้ร้ายชุกชุม มั่วสุมอบายมุข โรคภัยไข้เจ็บชุกชุม ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่รัฐ และความแตกแยกของคนในหมู่บ้าน ประเด็นนี้ทำลายคุณภาพชีวิตของชุมชน แต่หลังจากเกิดกลุ่มออมทรัพย์และใช้กลุ่มออมทรัพย์เป็นเงื่อนไขและเครื่องมือพัฒนาคน ทั้งระดับกายภาพและจิตภาพ ผู้วิจัยก็เห็นว่าปัจจุบันนี้ปัญหาเหล่านี้ลดหายไปมาก จากการสังเกตพบเห็นและการพูดคุยกับชาวบ้าน ก็พอจะสรุปได้ว่า คนบ้านน้ำขาวมีระดับการยังชีพที่พอเพียง ใจผู้ร้ายแทบจะไม่มี อบายมุขน้อยลงมาก สุขภาพของชาวบ้านได้รับการรักษาดูแลดีขึ้นมาก เพราะมีเงินสวัสดิการช่วยเหลือ ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่รัฐลดลงมาก เพราะการเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เป็นการได้ประโยชน์ร่วมกัน แต่ประโยชน์จะเกิดมีได้ก็ต้องอาศัยการร่วมมือร่วมใจกัน ความรักความผูกพันต่อชุมชนและท้องถิ่นก็มีมากขึ้น

๘. สรุปกรณีศึกษา นานหัว คลองเปรี๊ยะ และน้ำขาว: มีอะไรที่ควรนำไปใช้เป็นอย่าง?

การขยายตัวอย่างรวดเร็วของกลุ่มออมทรัพย์ในอำเภอจะนะเกิดจากปัจจัยหลักๆ 4 ประการ คือ

1. ทรัพยากรและปัจจัยการผลิตในอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ เพียงแต่คนในชุมชนรู้จักขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ อุดม และตั้งใจ ก็จะสามารถมีชีวิตอย่างพอมีพอกินได้ไม่ยาก ภายใต้ภาวะเช่นนี้ เมื่อมีผู้เริ่มให้เกิดปัจจัยดังกล่าว กลุ่มออมทรัพย์จึงเกิดขึ้นได้ง่าย เพราะทุกครัวเรือนสามารถเข้าสู่จุดพอมีพอกินและมีเงินออมพอที่จะนำไปพัฒนาสวัสดิการให้ตนเองและชุมชน

2. มีการร่วมมือระหว่างราชการกับชาวบ้าน ซึ่งจะเห็นได้ว่า พัฒนาการของกรมพัฒนาชุมชนได้เข้าไปส่งเสริม/แนะนำให้เกิดกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนต่างๆอย่างต่อเนื่อง

3. มีผู้กล้าคิดริเริ่ม คือ กล้าคิด กล้าทำ ในสิ่งที่ดีกว่า ในสิ่งที่แตกต่างไปจากที่เคยทำกันมา ตัวอย่างเช่น ครูบ ยอดแก้ว ที่พัฒนากลุ่มออมทรัพย์ จากกลุ่มเพื่อออมเพื่อรู้ มาเป็นเพื่อออม เพื่อรู้ และเพื่อสวัสดิการ หรือ กรณี นายเคดำ แก้วเพชร ส่งเสริมการเลี้ยงวัว เลี้ยงไก่ เพื่อต้องการใช้ผลพลอยได้จากมูลโค มูลไก่ ไปทำปุ๋ยคอก หรือ นายรื่น จันทรเกิด ที่กำลังพัฒนากลุ่มออมทรัพย์ผู้ค้ารายย่อย

4. มีคนที่ทุ่มเททำงานเพื่อขยายผลการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ โดยเฉพาะครูบ ยอดแก้ว ดูเหมือนว่าทุ่มเทกายใจเผยแพร่กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการอย่างไม่ย่อท้อเหน็ดเหนื่อย

5. กลุ่มออมทรัพย์ในอำเภอจะนะมีการประชุม พบปะ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ กันบ่อยๆ จึงถ่ายทอดความคิดและประสบการณ์ให้แก่กันและกัน ทำให้กิจการออมทรัพย์พัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง

ในกรณีศึกษา นานหัว คลองเปรี๊ยะ และน้ำขาว ผู้วิจัยสรุปว่า จุดเด่นที่สุดของบ้านนานหัว (หมู่ 1) คือเรื่องการบริหารจัดการ ที่มีระบบระเบียบแบบแผนที่เหมาะสมกับการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์ที่เป็นธุรกิจชุมชน เป็นระบบที่สามารถทำให้ชาวบ้านทั่วไปเข้าใจได้และเรียนรู้ได้ง่าย แต่รัดกุม โปร่งใส จุดเด่นอีกประการหนึ่งคือ การจัดตั้งของทุนสวัสดิการที่หลากหลายและกระจายการบริหารไปยังกลุ่มต่างๆ สวัสดิการของกลุ่มนานหัวมีทั้งด้านบริการ คือ การรักษาพยาบาล การศึกษา และดูแลคนชรา และด้านการผลิตการค้า เช่น กลุ่มเลี้ยงโค (สหกรณ์) การส่งเสริมการเลี้ยงโคเลี้ยงไก่ในครัวเรือน โครงการผลิตปุ๋ยคอกราคาถูก เป็นต้น สรุปว่า จุดเด่นของกลุ่มนานหัว คือ เป็นกลุ่มที่สามารถบริหารจัดการให้กลุ่มเป็นหน่วยเศรษฐกิจชุมชนที่มีทั้งด้านการเงิน การผลิต และการค้า เป็นหน่วยธุรกิจชุมชนที่สามารถจะเติบโตได้ในระบบเศรษฐกิจตลาด รูปแบบนี้น่าจะเป็นรูปแบบที่หน่วยงานเศรษฐกิจอื่นๆ ควรศึกษาแบบอย่างและนำไปประยุกต์ใช้

กรณีคลองเปรี๊ยะ จุดเด่นที่สุดคือ การสร้างเครือข่ายที่ครอบคลุมกว้างขวางให้อยู่ภายใต้การประสานงานและกระบวนงานเดียวกันได้ จึงทำให้มีสมาชิกมากและสะสมทุนได้มาก และสามารถเคลื่อนย้ายเงินทุนจากหมู่บ้านที่มีเงินมากเกินความต้องการไปยังหมู่บ้านที่มีเงินไม่พอ จุดเด่นประการต่อมาก็คือ การที่ยังคงรักษาหน่วยการค้า (หรือศูนย์สวัสดิการตลาด) ไว้ได้ ขณะที่น้ำขาวและนานหัวต้องหยุดดำเนินงาน และขณะนี้กลุ่มคลองเปรี๊ยะกำลังเป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่ลงทุนในหน่วยผลิตที่ใหญ่ที่สุดในบรรดากลุ่มออมทรัพย์ในจะนะ คือ โรงงานน้ำตาล โรงสีข้าว และโรงกรองผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด เป็น 3 โครงการที่จะทำให้คลองเปรี๊ยะมีหน่วยการผลิตเชิงธุรกิจที่ใหญ่ที่สุด

หน่วยการผลิตและการค้าของคลองเปรี๊ยะและนาหว่ามีนัยสำคัญต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจของชุมชน เพราะหน่วยผลิตและหน่วยค้าเป็นการลงทุนเชิงธุรกิจ ที่มีผลต่อการเพิ่ม “มูลค่าเพิ่ม” คือสิ่งที่จะทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมของชุมชน (GDP) เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ และส่งผลให้เกิดการเพิ่มรายได้ของประเทศโดยรวม แต่การเพิ่มรายได้ของประเทศโดยเริ่มจากการเพิ่มรายได้ของชุมชนจะก่อให้เกิดผลในเรื่องการกระจายรายได้ดีกว่าการเพิ่มรายได้ของประเทศที่เริ่มจากการเพิ่มรายได้ของธุรกิจภาคเมืองและธุรกิจใหม่ๆ

อย่างไรก็ตาม กรณีของคลองเปรี๊ยะและนาหว่ายังมีข้อสงสัยในขนาดและเครือข่ายของกลุ่ม กล่าวคือ ถ้าหากจะมีการขยายขนาดของกลุ่มต่อไปจะมีปัญหาการประสานงานและการบริหารจัดการหรือไม่ หรือว่าในที่สุดก็ต้องหันไปใช้แบบแผนของการใช้อำนาจบริหารจัดการ (authority) ที่ต้องใช้กฎระเบียบและกฎหมายเป็นแกนหลักในการบริหารจัดการ เพราะดูเหมือนว่าขณะนี้ทั้งสองกลุ่มยังคงดำเนินงานได้ดีก็โดยอาศัย “ทุนทางสังคม” หรือสื่อโซทางสังคมวัฒนธรรม เป็นแกนหลักในการบริหารจัดการและร้อยรัดระบบของกลุ่ม “สัจจะออมทรัพย์” ถ้าวันหนึ่ง “โลกจริต” เป็นพาหนะนำเชื่อให้เกิดการ “ไม่ชำระหนี้” มากขึ้นๆ ทุนทางสังคมจะเพียงพอที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารหรือไม่

กรณีบ้านน้ำขาว จุดเด่นที่สุดคือ การเป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่เน้นสวัสดิการเพื่อสมาชิก เพราะเป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่มีสัดส่วนกองทุนสวัสดิการสูงสุด ครูชบเรียกกลุ่มออมทรัพย์แนวทางนี้ว่า กลุ่มออมทรัพย์แบบพัฒนาคบวงจรชีวิต ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นในตำบลน้ำขาวถึง 17 กลุ่ม มีชื่อกลุ่มต่างๆ กัน แต่ทุกกลุ่มจัดอยู่ในประเภทกลุ่มออมทรัพย์แบบพัฒนาคบวงจรชีวิต

จุดเด่นอีกประการหนึ่งของกลุ่มบ้านน้ำขาวคือ การจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาตามเงื่อนไขความสัมพันธ์ของสมาชิกแต่ละกลุ่ม เช่น กลุ่มออมทรัพย์ที่มีชื่อว่า นารีพิทักษ์วัย เป็นกลุ่มของหญิงโสดและแม่หม้าย ไม่มีผู้ชายเป็นสมาชิก หรือกลุ่มออมทรัพย์เครือญาติ ที่สมาชิกประกอบด้วยเครือญาติของครูชบทั้งหมด เป็นต้น

ลักษณะการตั้งกลุ่มเล็กๆ เป็นอิสระต่อกัน มีข้อดีที่ทำให้การควบคุมดูแลกันเองเป็นไปอย่างทั่วถึงและใกล้ชิด แต่ข้อเสียก็คือ จะระดมเงินออมสัจจะได้น้อยเกินไป แต่ละกลุ่มไม่สามารถไปลงทุนโดยตรงในกิจกรรมการผลิตและการค้าได้ เว้นเสียแต่ว่าทุกกลุ่มจะประสานร่วมมือกัน แต่เท่าที่ผู้วิจัยสังเกตเห็น กลไกการประสานยังไม่เหนียวแน่นพอ การลงทุนร่วมกันหรือการเคลื่อนย้ายเงินกองทุนเพื่อหนุนช่วยซึ่งกันและกันระหว่างกลุ่มอาจจะไม่ราบรื่น

ในทางเศรษฐศาสตร์ มีการวิเคราะห์ขนาดที่เหมาะสม (optimum size) คือ ถ้าเล็กเกินไป ขนาดของทุนจะน้อยไปจนไม่เกิดการประหยัดจากขนาด (economy of scale) เช่น การผลิตการซื้อคราวละน้อยๆ ต้นทุนต่อหน่วยจะแพงกว่าผลิตและซื้อคราวละมากๆ แต่ถ้าใหญ่เกินไปเกิดความเพ้อทะโหม่งไม่คล่องตัวในการบริหาร กลุ่มออมทรัพย์ก็น่าจะพิจารณาประเด็นนี้ด้วย

ยิ่งกว่านั้น การยกเลิกโครงการที่เกี่ยวกับการผลิตและการค้า แม้จะเป็นการถอยห่างออกไปจากความเสี่ยงต่อการขาดทุน และมีเงินเต็มเม็ดเต็มหน่วยไปใช้เพื่อการให้กู้และจัดสวัสดิการ แต่โดยภาพรวมของชุมชนและประเทศแล้ว การไม่ทำการผลิตและการค้าเป็นการจำกัดศักยภาพของการเพิ่ม GDP ในชุมชน เป็นการใช้จ่ายเงินออมของชุมชนไม่เต็มศักยภาพ เพราะในระบบเศรษฐกิจตลาดจะต้องนำเอาเงินออมไปลงทุนให้เกิดผลผลิต เกิดมูลค่าเพิ่ม และเกิดการจ้างงาน ถึงจะทำให้เงินออมเกิดประโยชน์เต็มศักยภาพ

ดังนั้น ถ้าจะสร้างแม่แบบของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์โดยการสรุปจากทั้งสามกลุ่ม กลุ่มออมทรัพย์ในอุดมคติควรมีคุณสมบัติดังนี้

1. จะต้องเป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่มีกิจกรรมครบวงจร ทั้งด้านสวัสดิการ ด้านพัฒนาอาชีพ ด้านการผลิต และการค้า เหมือนกลุ่มนาหว้า (หมู่ 1)
2. เป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่มีเครือข่ายเติบโต มีกองทุนมั่นคง เหมือนกลุ่มคลองเปรี๊ยะ
3. เป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่มีขนาดเหมาะสม (optimum size) ไม่เล็กเกินไปจนเงินหมุนเวียนไม่เพียงพอ แต่ไม่ใหญ่เกินไปจนไม่สามารถใช้กลไกทางสังคมควบคุมดูแลได้ทั่วถึง
4. เป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่มีผู้นำกล้าคิด กล้าทำ กล้าทดลอง และทุ่มเทการทำงานให้กลุ่มออมทรัพย์ เหมือนกลุ่มของครูชบ
5. ในกลุ่มออมทรัพย์นั้น จะต้องมียุทธศาสตร์งานเหมือนนายอัมพร ดั่งปาน มีนักบริหารจัดการเหมือนนายเคล้า แก้วเพชร และมีนักคิดนักทดลองเหมือนครูชบ ยอดแก้ว

ข้อมูลและเอกสาร

สัมภาษณ์

1. นายเคล้า แก้วเพชร และเอกสารดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาหว้า อ.จะนะ จ.สงขลา
2. นายชบ ยอดแก้ว และเอกสารดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์ หมู่ 3 ต.น้ำขาว อ.จะนะ จ.สงขลา
3. นายอัมพร ด้วงปาน ประธานกลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะ อ.จะนะ จ.สงขลา
4. นายเฉลิม ทองพรรณ เลขานุการกลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะ อ.จะนะ จ.สงขลา
5. นายเขียน เสงี่ยมื่น เภรณุกกลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะ อ.จะนะ จ.สงขลา
6. อาจารย์มณู ศรีสุธาสินี โรงเรียนวัดช่องเขา หมู่ 4 ต.คลองเปรี๊ยะ อ.จะนะ จ.สงขลา
7. นางบุญมาก ด้วงปาน หมู่ 10 บ้านชายนา ต.คลองเปรี๊ยะ
8. นายจำเริญ จันทรมณี ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 10 บ้านชายนา ต.คลองเปรี๊ยะ
9. นายวิชาญ วงศ์เกตุ บ้านควนมิต ต.คลองเปรี๊ยะ
10. นายปรีชา เพชรอ่อน บ้านควนมิต ต.คลองเปรี๊ยะ
11. นายลอย หนูเอียด บ้านควนมิต ต.คลองเปรี๊ยะ
12. นายชัยอนัน หนูเอียด บ้านควนมิต ต.คลองเปรี๊ยะ
13. นายวารี หนูเอียด บ้านควนมิต ต.คลองเปรี๊ยะ
14. นางสมจิตร จุณรัตน์ หมู่ 6 บ้านนาหว้า ต.น้ำขาว
15. นางพัต พุฒนัย และญาติๆ หมู่ ๘ ต.นาหว้า
16. นางโถมยง แก้วเกตุ หมู่ 12 ต.นาหว้า
17. นายคลี แก้วเกตุ หมู่ 12 ต.นาหว้า
18. นายรีน จันทรเกิด กลุ่มออมทรัพย์ผู้ค้ารายย่อย ตลาดอำเภอ จะนะ
19. การประชุมกลุ่มเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ อำเภอจะนะ เมื่อ 22 มกราคม 2544 (ป้าย)
20. การประชุมกลุ่มเครือข่ายประชาสังคม อำเภอจะนะ เมื่อ 22 มกราคม 2544 (เข้า)

เอกสาร

- รบ ยอดแก้ว (2542). การศึกษากับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง. (คำบรรยาย).
- วัฒนา สุกันศีล (2543). กองทุนและการจัดการสวัสดิการสุขภาพชุมชน: บทบาทและทางเลือกในการพัฒนา (กรณีศึกษาชุมชนภาคใต้). สถาบันวิจัยสาธารณสุข (โรเนียว).
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) (2541). คนดีศรีสังคม 2540.
- สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ (2543). ชบ ยอดแก้ว: นักเศรษฐศาสตร์ชุมชน.
- อภิสิทธิ์ อารวรารากร (2542). กองทุนออมทรัพย์ตำบลคลองเปรี๊ยะ. โครงการปฏิรูประบบบริการสาธารณสุข (สปรส.)

ภาคผนวก

สรุปข้อมูลเครือข่าย/องค์กร องค์การชุมชน ที่อยู่ติดต่อกับ 13 หมู่ที่ 1 ตำบลนาหว้า อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา วันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2544

ที่	ชื่อองค์กรทางการเงิน	วันก่อตั้ง	จำนวนสมาชิก		ทุนเรือนหุ้น		กองทุน สำรอง	กองทุน สวัสดิการ	รวมเงิน
			เริ่มต้น	ปัจจุบัน	เริ่มต้น	ปัจจุบัน			
1.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้า	16 ม.ค. 22	56	1896	860	19,912,830	5,463,740	5,769,202	31,145,762
2.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านแม่เตย	16 ก.พ. 39	76	167	2,560	386,640	240,000	395,000	1,021,642
3.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านจำใต้	15 ม.ค. 34	50	540	4,000	10,277,000	121,670	37,480	10,436,150
4.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านชีแรด	10 ส.ค. 32	114	321	17,350	3,459,000	87,650	101,235	3,647,885
5.	กลุ่มออมทรัพย์สังจะแรงงาน	15 ม.ค. 35	63	604	5,900	3,216,300	42,492	100,000	3,358,792
6.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านประจักษ์เหนือ	5 พ.ค. 28	113	562	5,300	7,855,400	51,315	1,224,125	8,930,840
7.	กลุ่มออมทรัพย์แม่ควรวีแรด	20 ม.ค. 40	30	78	4,400	671,600	10,394	26,446	714,440
8.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาโน	5 ธ.ค. 37	60	215	4,300	2,376,500	7,225	310,000	2,693,725
9.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านควนไม้ไผ่	20 ม.ค. 29	57	507	1,290	6,497,200	31,170	104,000	6,632,910
10.	กลุ่มออมทรัพย์เกาะกาใต้	10 มี.ค. 43	10	25	1,200	59,360	-	3063	62,423
11.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านคลองเปี้ยะ	1 เม.ย. 23	51	4,278	2,850	62,167,200	2,010,137	5,842,043	70,019,380
12.	กลุ่มออมทรัพย์กิจกรรมบ้านสกอม	1 พ.ค. 43	17	57	1,540	56,875	-	20,000	38,875
13.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาข้าม	1 ม.ค. 23	63	457	2,210	2,779,000	1,817	93,083	2,873,900
14.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านจัน	3 พ.ค. 43	74	115	6,900	87,400	1,722	11,000	100,122
15.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านศาลาหน้า	1 พ.ย. 23	50	504	1,800	6,256,800	18,900	327,500	6,306,200
16.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาบรีอ	10 ก.ค. 27	24	288	1,850	1,857,000	17,006	45,800	1,919,806
17.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านจะโหนด	10 พ.ย. 33	57	116	4,150	713,400	2,150	26,000	741,550
18.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านควนมีด	1 เม.ย. 23	50	1,249	3,000	13,581,200	1,087,100	287,340	15,346,640
19.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านเสียบนอก	9 ก.ย. 41	25	105	2,500	252,100	2,068	28,320	282,488
20.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านเสียบโน	15 ก.พ. 27	20	227	650	1,205,100	1,351	300,000	1,506,451

ภาคผนวก (ต่อ)

สรุปข้อมูลเครือข่าย/องค์กร องค์การชุมชน ที่อยู่ติดต่อกับได้ 13 หมู่ที่ 1 ตำบลนาหว้า อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา วันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2544

ที่	ชื่อองค์กรทางการเงิน	วันก่อตั้ง	จำนวนสมาชิก		ทุนเรือนหุ้น		กองทุน สำรอง	กองทุน สวัสดิการ	รวมเงิน
			เริ่มต้น	ปัจจุบัน	เริ่มต้น	ปัจจุบัน			
21.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านหัวควน	4 ต.ค. 53	251	618	6,590	4,268,500	17,350	558,000	4,861,850
22.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านขุนตืดหวาย	4 เม.ย. 42	47	110	4,700	307,000	688	2,000	209,688
23.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านต้นแฉะ	18 ม.ค. 39	23	159	2,580	551,550	1,286	16,004	568,790
24.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านสะพานไม้แก่น 1	10 ธ.ค. 33	180	568	6,000	2,188,000	10,248	240,620	2,448,868
25.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านขุนทอง	2 มิ.ย. 35	35	388	6,700	2,116,800	71,230	81,970	2,270,000
26.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านสะพานไม้แก่น 2	28 พ.ค. 30	45	558	3,250	2,322,100	16,200	186,782	2,525,082
27.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านสะพานไม้แก่น 3	1 มี.น. 30	40	500	1,320	5,247,400	212,146	531,575	5,991,121
28.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านต้นปราง	5 ม.ค. 35	71	214	3,900	2,990,400	17,840	299,780	3,317,020
29.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านควนไฟ	21 ก.ย. 41	46	156	3,450	344,500	1,225	27,780	373,505
30.	กลุ่มออมทรัพย์แม่บ้านบ้านไร่	18 มิ.ย. 41	25	73	2,500	802,600	1,075	21,210	524,885
31.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านทุ่งพะ	1 มี.ค. 24	31	530	1,500	4,427,100	11,200	123,700	4,569,000
32.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านป่าเต็ง 1	16 ต.ค. 29	64	1,108	6,800	30,664,700	182,100	340,000	31,186,800
33.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านบ้านไร่	1 ม.ค. 26	59	433	3,600	7,080,000	78,122	231,880	7,390,002
34.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านน้ำขาว 1	14 มี.ค. 25	37	132	900	266,500	1,767	75,523	375,790
35.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านน้ำขาว 2	5 ม.ค. 35	39	390	7,200	2,505,300	189,200	383,200	3,077,700
36.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านคลองขาว	5 ม.ค. 26	21	48	320	55,300	-	379,836	435,136
37.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านน้ำขาว 3	6 เม.ย. 36	38	88	1,470	80,550	-	180,000	260,550
38.	กลุ่มออมทรัพย์นิรโทษกรรมบ้านน้ำขาว 4	2 พ.ค. 41	31	32	3,100	97,020	-	41,714	138,734
39.	กลุ่มออมทรัพย์ อ.ส.ม. น้ำขาว 5	14 ธ.ค. 39	67	79	2,160	152,730	-	16,000	168,730
40.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านน้ำขาว 6	1 เม.ย. 39	30	43	1,000	46,990	-	5,000	51,990

ภาคผนวก (ต่อ)

สรุปข้อมูลเครือข่าย/องค์กร องค์การชุมชน ที่อยู่ติดต่อกับ 13 หมู่ที่ 1 ตำบลนาหว้า อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา วันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2544

ที่	ชื่อองค์กรทางการเงิน	วันก่อตั้ง	จำนวนสมาชิก		ทุนเรือนหุ้น		กองทุน สำรอง	กองทุน สวัสดิการ	รวมเงิน
			เริ่มต้น	ปัจจุบัน	เริ่มต้น	ปัจจุบัน			
41.	กลุ่มออมทรัพย์สภา ต.นาหว้า 7	5 พ.ค. 27	33	49	1,100	80,880	-	97,127	178,007
42.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้า 8	5 พ.ค. 31	46	77	1,780	156,780	-	96,249	252,999
43.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้า 9	1 มี.ค.26	57	288	1,100	779,075	-	815,086	1,594,161
44.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้า 10	10 พ.ค.26	15	102	750	299,746	-	258,525	558,065
45.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้า 11	14 ก.ย.34	44	100	1,800	48,650	-	780,855	829,575
46.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้า 12	8 เม.ย. 36	71	98	2,820	359,100	-	716,645	775,743
47.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้า 13	7 มี.ค. 26	44	281	440	1,029,090	-	1,471,375	2,500,465
48.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้า 14	9 มี.ค.26	24	164	1,600	463,290	-	453,891	916,981
49.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้า 15	6 ม.ค.26	60	285	1,300	1,535,850	-	1,058,504	2,594,394
50.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้า 16	30 ก.พ.42	28	60	6,126	114,700	-	31,200	145,900
51.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านคุณนายสัง 1	1 ม.ค.39	173	345	17,300	2,275,500	17,895	103,519	2,400,919
52.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านคุณนายสัง 2	8 ก.ค. 39	33	49	3,500	217,420	-	27,142	244,562
53.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านดอกช้าง	8 เม.ย.32	38	618	3,750	2,463,800	12,158	573,254	3,049,812
54.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านดอกช้าง	28 ก.ค.21	50	70	2,800	155,600	1,119	11,285	168,014
55.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านโน 1	12 พ.ย. 43	45	100	4,000	110,000	-	-	110,000
56.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านโน 2	7 ก.พ.29	43	443	7,000	2,967,000	-	33,000	3,000,000
57.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านกลางหาว	5 ม.ค. 30	23	104	2,300	917,990	-	69,711	987,701
58.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านพิจิตร 1	1 ส.ค.21	20	782	2,100	12,911,700	78,291	478,396	13,528,587
59.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านพิจิตร 2	20 มี.ค.21	72	132	7,000	316,200	-	27,166	343,366
60.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านทุ่งบัว	5 ก.พ.26	12	183	1,300	1,028,000	-	20,600	1,048,602

ภาคผนวก (ต่อ)

สรุปข้อมูลเครือข่าย/องค์กร ของการชุมชน ที่อยู่ติดต่อดำเนิน 13 หมู่ที่ 1 ตำบลนาหว้า อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา วันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2544

ที่	ชื่อองค์กรทางการเงิน	วันก่อตั้ง	จำนวนสมาชิก		ทุนเรือนหุ้น		กองทุน สำรอง	กองทุน สวัสดิการ	รวมเงิน
			เริ่มต้น	ปัจจุบัน	เริ่มต้น	ปัจจุบัน			
61.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหม่อม	5 ก.ย. 42	37	47	5,300	61,270	-	1,367	62,637
62.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านพิจิตร 3	4 ก.พ. 41	55	209	6,800	449,150	-	10,000	459,150
63.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านพิจิตร 4	17 พ.ย. 41	126	157	19,800	482,300	-	27,539	509,839
64.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านพิจิตร 5	4 ม.ค. 43	77	77	8,000	101,530	-	-	101,530
65.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านทุ่งขมิ้น 2	20 มิ.ย. 41	27	112	1,100	264,600	-	12,121	276,721
66.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านทุ่งขมิ้น 3	10 มี.ค. 43	17	25	850	21,600	-	-	21,600
67.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านเกาะแก้ว 1	1 ม.ค. 26	45	443	4,500	3,750,700	-	102,789	3,853,487
68.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านเกาะแก้ว 2	26 ก.ย. 42	69	172	6,500	188,430	-	3,598	192,028
69.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านเกาะแก้ว 3	1 ม.ค. 27	83	410	11,000	5,850,055	-	98,370	5,948,465
70.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านทุ่งพัง 1	15 มี.ค. 34	126	1,048	2,160	1,819,680	-	712,900	2,532,580
71.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านทุ่งพัง 2	9 ต.ค. 36	375	1,399	14,000	8,534,900	-	189,501	2,724,401
72.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านทุ่งพัง 3	10 ส.ค. 34	175	1,075	12,900	882,630	-	327,370	1,010,800
73.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านทุ่งพัง 4	30 ธ.ค. 34	300	1,279	1,000	1,557,500	-	572,500	2,130,000
74.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านทุ่งพัง 5	5 ก.พ. 32	15	867	3,000	1,427,400	-	127,509	1,354,909
75.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านทุ่งพัง 6	15 ต.ค. 33	31	340	4,000	1,689,580	-	107,733	2,290,313
76.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านทุ่งพัง 7	1 ก.พ. 39	87	250	5,700	572,680	-	264,850	819,500
77.	กลุ่มออมทรัพย์บ้านทุ่งพัง 8	3 พ.ค. 31	180	703	4,500	2,797,500	-	859,066	3,654,566

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การศึกษารูปแบบและความเป็นไปได้ในการจัดสวัสดิการโดยภาคชุมชน

กรณีศึกษา

กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต
พระอาจารย์สุบิน ปณีโต จังหวัดตราด

โดย

ดร.ปัตติยา กรรณสูต

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต

พระอาจารย์สุบิน ปณีโต จังหวัดตราด

ดร.ขัตติยา กรรณสูต

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

1. ความเป็นมาและแนวคิด

การศึกษาเรื่องกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ พระอาจารย์สุบิน ปณีโต จังหวัดตราด เป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์ ถึงกระบวนการการแก้ปัญหาแบบ "องค์รวม" อันเป็นการแก้ปัญหาที่เกิดจากสาเหตุหลายด้าน สะสมซับซ้อนกันอยู่ จนไม่อาจแยกสาเหตุออกเป็นส่วนๆที่อิสระจากกันได้ สาเหตุหลายประการก่อให้เกิดปัญหาลากหลาย ทั้งที่ซ่อนทับและที่เชื่อมโยงไปสู่ปัญหาอื่นๆด้วย วิธีการแก้ปัญหาจึงต้องมียุทธศาสตร์ประกอบที่เหมาะสม ทั้งผู้นำ ผู้ร่วมงาน วิธีการ และเครื่องมือ ซึ่งจะต้องใช้ให้ถูกกับสภาพการณ์ (Condition) เวลา (Time) และเทศะ (Space) ด้วย

ในส่วนนี้เป็นการวิเคราะห์สภาพการณ์ด้านความเป็นมาและแนวคิด อันจะนำไปสู่การพัฒนาวิธีการต่างๆ ให้เจ็บคมเพื่อแก้ปัญหาที่เปลี่ยนไปตามสภาพการณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.1) ความเป็นมา

พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ผู้ริเริ่มก่อตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ขึ้นที่จังหวัดตราด เมื่อปี 2533 เป็นบุตรคนที่ 3 ในจำนวน 6 คน ของนายจอย และนางชม สัมมา เกิดเมื่อปี พ.ศ.2496 ที่บ้านเกาะขวาง ต.ห้วยแร้ง อ.เมือง จ.ตราด ออกบวชเป็นสามเณรหลังเรียนจบภาคบังคับ และเมื่ออายุครบ 20 ปี ในปี 2516 ก็ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุที่วัดบางปรือ อันเป็นวัดในถิ่นกำเนิด ได้ศึกษาพระอภิธรรมอย่างลึกซึ้ง จนสามารถสอบเป็นนักธรรมเอกได้ในพรรษาที่ 5 หรือในปี พ.ศ.2521 จากนั้นก็ได้รุดงค์ไปศึกษาสภาพความเป็นจริงด้วยตนเอง ยังพื้นที่ต่างๆในหลายพื้นที่ แต่ที่ทันทสนใจและจำพรรษาอยู่นาน คือ จังหวัดภาคใต้ เนื่องจากเห็นว่าน่าศึกษา เพราะมีวิถีชีวิตผิดแผกไปจากถิ่นที่ท่านถือกำเนิด อันเนื่องมาจากความแตกต่างทางศาสนาและวัฒนธรรม

ในช่วงการไปรุดงค์นี้ พระอาจารย์สุบินได้พยายามติดตามและเสาะแสวงหาเอกสารวิชาการต่างๆทางโลก มาศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองอยู่ตลอดเวลา ทั้งในด้านปรัชญา เศรษฐศาสตร์ การเกษตร สิ่งแวดล้อม รวมทั้งสภาพสังคมไทย แนวคิดสำคัญที่นำมาประยุกต์ใช้ได้แก่ เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ การอยู่ร่วมกันของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ค่านิยมและวัฒนธรรม ภูมิปัญญา เครือข่ายและการเชื่อมโยงในสังคมไทย ที่พระอาจารย์สุบินได้นำมาบูรณาการเข้ากับความรู้ทางธรรมเป็นหลักการสำคัญของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ซึ่งพระอาจารย์สุบินได้ตั้งขึ้นในเวลาต่อมา

ในปี พ.ศ.2523 อันเป็นพรรษาที่ 8 แห่งบรรพชิตเพศของพระอาจารย์สุบิน ท่านได้ไปร่วมงานกับครูในโครงการสอนผู้ไม่รู้หนังสือตามหมู่บ้านต่างๆในจังหวัดสตูลของศูนย์ศึกษานอกโรงเรียน โดยเป็นผู้เทศนาสั่งสอนธรรม พระอาจารย์สุบินพบว่า การเทศนาธรรมให้ชาวบ้านรับฟังเพื่อนำไปปฏิบัตินั้นเป็นการสื่อสารทาง

เดียว ซึ่งไม่น่าจะได้ผล โดยเฉพาะเมื่อชาวบ้านกำลังเผชิญกับปัญหาทุกข์ร้อนต่างๆ เช่น จากการทำมาหากิน และจากอาชญากรรมที่นับวันจะรุนแรงยิ่งขึ้น ท่านจึงได้เปิดให้มีการประชาวิชันนาในรูปแบบของการสื่อสารหลายทาง โดยให้ชาวบ้านมาบอกเล่าปัญหาที่เผชิญอยู่ให้กันและกันฟัง อันเป็นการระบายความทุกข์ไปได้ระดับหนึ่งเมื่อมีผู้รับฟัง และเริ่มผ่อนคลายขึ้นเมื่อมีผู้เห็นอกเห็นใจ จากนั้นเมื่อพระอาจารย์ให้ตั้งสติช่วยกันคิดหาทางออกร่วมกัน ชาวบ้านจึงเริ่มมองเห็นความหวัง และเมื่อนำทางออกเพื่อแก้ไขปัญหามาปฏิบัติได้ผล ทุกชนชั้นก็จะหมดไป เกิดความสุขขึ้นมาแทน นี่คือการสร้างกระบวนการ คิดเป็น ทำเป็น เพื่อ แก้ปัญหา ที่มีอยู่จริงร่วมกันของพระอาจารย์สุบิน ซึ่งจะดำเนินไปโดยใช้หลักธรรมทางศาสนาเข้ามาประยุกต์สอดแทรก จนกระทั่งจับติดเป็นนิสัยธรรม ซึ่งดีกว่าวิธีเทศนาธรรมแบบดั้งเดิมหลายประการ เนื่องจากทำให้ชาวบ้านสนใจเข้ามาติดตามธรรมะเอง ไม่ใช่ต้องไปเกณฑ์ชาวบ้านให้มาฟัง และติดตัวเป็นนิสัยโดยไม่ต้องจดจำ

จากนั้น พระอาจารย์สุบินได้ไปจำพรรษาที่วัดในจังหวัดสงขลา ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและร่วมงานกับ คุณครูชบ ยอดแก้ว อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดน้ำขาวนอก อำเภอจะนะ ซึ่งขณะนั้นได้เริ่มโครงการกลุ่มออมทรัพย์แบบชาวบ้านขึ้นเพื่อแก้ปัญหาเดือดร้อนของชาวบ้าน การได้พบปะพูดคุยกับชาวบ้านที่มีความเดือดร้อนต่างๆ และการได้ศึกษาวิธีการแก้ปัญหาที่คุณครูชบได้นำมาใช้กับชาวบ้านจนประสบความสำเร็จ นอกจากจะช่วยตอกย้ำความเชื่อของพระอาจารย์สุบินที่ได้เรียนรู้มาจากการปฏิบัติด้วยตนเองเมื่อครั้งทำงานในจังหวัดสตูล ซึ่งเน้นเรื่องการประยุกต์หลักธรรมมาสู่การปฏิบัติมากกว่าการเรียนรู้เพียงตัวหลักธรรมเองแล้ว ยังได้แง่คิดเพิ่มเติมในเรื่องความจำเป็นที่จะต้องใช้ "เงิน" เป็นสื่อกลางในการยึดโยงชาวบ้านให้เข้ามาร่วมกันได้อย่างต่อเนื่อง และเมื่อมีเงินแล้วก็สามารถจัดทำกิจกรรมต่างๆที่จะเป็นประโยชน์ต่อพวกเขาและต่อส่วนรวมได้ กิจกรรมดังกล่าวย่อมจะดึงดูดให้ชาวบ้านได้รวมพลังกันในการแก้ปัญหาในวงกว้างขึ้น และอย่างยืนยาวยิ่งขึ้น

ในปี 2533 พระอาจารย์สุบินเดินทางกลับมายังภูมิลำเนาจังหวัดตรัง และได้เริ่มจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ขึ้นเป็นครั้งแรก ให้ชื่อว่า "กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต" เมื่อ 7 พฤษภาคม 2533 ด้วยการรวมตัวกันของชาวบ้านหมู่ 1 ต.ห้วยแร้ง อ.เมือง จ.ตรัง โดยมีสมาชิกเข้าร่วมในรุ่นแรกประมาณ 250 คน และมีเงินสะสมแรกเข้า 2,740 บาท ท่านได้นำแนวคิดและวิธีการที่ได้สั่งสมมาจากประสบการณ์ที่เรียนรู้และที่ลงมือปฏิบัติจริงมาใช้ นับแต่นั้นจนปัจจุบัน (31 ธันวาคม 2543) ได้ขยายไปเกือบทั้งจังหวัดตรัง รวม 151 กลุ่ม มีสมาชิกทั้งหมด 38,711 คน มีเงินทุนรวม คือ หุ้นสะสมและเงินสวัสดิการ รวม 123,389,630 บาท

1.2) แนวคิด

แนวคิดที่เป็นพื้นฐานหลักของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของพระอาจารย์สุบิน นับว่าเป็นการผสมผสานความคิดมาจากหลายด้าน โดยยึดหลักที่ว่า สามารถนำมาปฏิบัติได้จริง และก่อให้เกิดผลสนองความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้านได้

แนวคิดดังกล่าวสามารถแยกได้เป็น 3 กลุ่มคือ (1) แนวคิดของคุณครูชบ ยอดแก้ว (2) แนวคิดด้านสังคมไทย และ (3) แนวคิดด้านพุทธศาสนา

(1) แนวคิดของคุณครูชบ ยอดแก้ว

แม้พระอาจารย์สุบินจะเกิดความคิดพื้นฐานที่ได้จากการไปปฏิบัติงานร่วมกับครูของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดสตูล ในปี 2523 มาบ้างแล้ว แต่การไปร่วมเสวนาและร่วมงานกับ คุณครูชบ ยอดแก้ว ที่สงขลา มี

ส่วนอย่างยิ่งในการต่อยอดและเสริมเติมแนวคิดใหม่ๆให้แก่พระอาจารย์สุบิน เป็นอย่างมาก จนอาจกล่าวได้ว่าแนวคิดและวิธีการทำงานของคุณครูชบเป็นพื้นฐานที่พระอาจารย์สุบิน นำไปเสริมต่อ โดยเฉพาะใน 5 เรื่องต่อไปนี้

1.1 แนวคิดเรื่อง "ความสัมพันธ์ส่วนบุคคล" เพื่อดึงชาวบ้านเข้ามาร่วมกลุ่ม ความสัมพันธ์ส่วนบุคคลนี้ อาจเกิดจากความเป็นเครือญาติ การเป็นเพื่อนบ้านใกล้เคียงกัน การอยู่ในชุมชน (หมู่บ้าน ตำบล) เดียวกัน การรู้จักกับคนๆเดียวกันหรือกลุ่มเดียวกัน การมีอาชีพเดียวกัน (ทำให้ใช้วิธีการเดียวกันและมีปัญหาลักษณะคล้ายคลึงกัน) การไปวัดเดียวกัน ฯลฯ ความสัมพันธ์ส่วนบุคคลนี้สามารถขยายไปสู่ความสัมพันธ์ของกลุ่มได้โดยง่าย และทำให้กลุ่มเกิดความเข้าอกเข้าใจและความเหนียวแน่นกันมากขึ้น รวมทั้งทำให้การขยายกลุ่มเป็นไปได้ง่ายขึ้น ด้วยมีความไว้วางใจเชื่อใจมากกว่าวิธีการแบบเป็นทางการ เช่น การลงทะเบียนเป็นสมาชิกกลุ่ม การประกาศรับสมัคร การประชาสัมพันธ์โดยการกระจายเสียงตามสาย หรือการแจกรายชื่อทะเบียนสมาชิกกลุ่ม ฯลฯ

1.2 แนวคิดเรื่อง การใช้ "เงิน" เป็นสื่อกลาง เพื่อทำให้ความสัมพันธ์กระชับยิ่งขึ้น กลายเป็นการรวมกลุ่มที่เหนียวแน่น โดยมีผลประโยชน์ร่วมกันเป็นตัวเชื่อม แม้พระอาจารย์สุบินจะได้เริ่มใช้วิธีแก้ปัญหาให้ชาวบ้านในจังหวัดสตูล ด้วยการ "ออมเงิน" ร่วมกัน เพื่อนำไปแก้ปัญหของผู้เดือดร้อนในกลุ่มของตน และประสบผลสำเร็จมาแล้วก็ตาม แต่การมาทำงานร่วมกับคุณครูชบก็ช่วยเพิ่มความมั่นใจยิ่งขึ้น และขยายไปถึงการนำเงินออกไปให้กู้ยืมเพื่อก่อเกิดผลประโยชน์อื่นๆ รวมทั้งด้านสวัสดิการแก่สมาชิกด้วย เช่น การกู้ไปซดใช้นั้นนอกระบบ กู้ไปประกอบอาชีพ กู้ไปช่วยการศึกษาบุตร ฯลฯ

1.3 แนวคิดเรื่อง "การทำกิจกรรมร่วมกัน" เพื่อดำรงรักษากลุ่มให้เหนียวแน่นยืนนาน การทำกิจกรรมร่วมกันที่เริ่มจากกิจวัตรที่เคยปฏิบัติอยู่เดิม เช่น การไปทำบุญร่วมกันที่วัดในวันพระหรือวันทีนัดแนะกันจะทำให้เกิดความอบอุ่นใจ เกิดการมีส่วนร่วมโดยไม่ขึ้นกับจำนวนเงินหรือของที้นำไป (เอาไปมากไปน้อยก็ไม่มีใครรู้) และมีโอกาสได้พบปะสังสรรค์ได้ตามทุกข์สุข แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นต่างๆระหว่างกันเองในระดับกว้างขึ้นอีกด้วย โดยพระอาจารย์สุบินได้กำหนดไว้ในหลักเกณฑ์และเงื่อนไขในการเป็นสมาชิก¹ ว่าจะต้องนำเงินมาส่งเป็นประจำในวันประชุมทุกเดือน และปฏิเสธผู้ที่จะขอส่งเป็นงวดทีละหลายๆเดือนต่อครั้ง โดยท่านตอบว่า "ต้องการให้เดือนหนึ่ง โยมมาพบกันครั้งหนึ่ง ใครมีปัญหาสารทุกข์สุขดิบอะไร จะได้รู้ปัญหาของหมู่บ้านว่ามีอะไร ใครเจ็บไข้ได้รู้กัน"²

1.4 แนวคิดเรื่อง "สวัสดิการชุมชน" ที่คุณครูชบนำมาใช้นอกเหนือจากการออมเพื่อสมาชิกกู้ยืมไปใช้ประโยชน์แล้วคุณครูชบ ยังได้ใช้วิธีการแบ่งค่าบำรุง (ใช้เรียกแทนดอกเบี้ยย เพื่อเปิดกว้างให้ผู้ถือศาสนาอิสลาม ซึ่งถือว่าดอกเบี้ยเป็นบาป เข้ามาร่วมเป็นสมาชิกได้) ที่ได้จากการกู้ยืมออกเป็น 2 ส่วน คือ ร้อยละ 50 ใช้เป็นเงินปันผลคืนให้สมาชิก และอีกร้อยละ 50 รวมไว้เป็นกองทุนเพื่อสวัสดิการของสมาชิก เมื่อมีเหตุการณ์ที่ต้องใช้เงินอย่างกะทันหัน เช่น เมื่อถึงแก่กรรม เมื่อประสบอุบัติเหตุหรือเมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย สมาชิกก็มีเงินที่ตนสะสมไว้ร่วมกับกลุ่มเพื่อช่วยเหลือตนเองได้ในระดับหนึ่งตามหลักของ "การเจี่ยทุกข์เจี่ยสุข" และ "การพึ่งตนเอง"

¹ สุบิน ปณิโต, พระ (2540) กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต เอกสารโรเนียว, น.8-10.

² กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (2540) เครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด เอกสารกองทุนชุมชน, น.40-43.

1.5 แนวคิดเรื่อง "รวมกลุ่ม โดยกลุ่ม เพื่อกลุ่ม" หมายถึง การรวมของกลุ่ม บริหารจัดการโดยกลุ่ม และผลประโยชน์ของกลุ่มตกอยู่กับกลุ่มเอง แม้แนวคิดเรื่องการรวมกลุ่มเพื่อการรวม และปล่อยให้สมาชิกกู้ยืมด้วยดอกเบี้ยต่ำ จะริเริ่มนำมาใช้ก่อนคุณครูชบ โดยภาครัฐและเอกชน เช่น กรมพัฒนาชุมชน กลุ่มเครดิตยูเนียน ฯลฯ ก็ตาม แต่ก็มักไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากมีระเบียบกฎเกณฑ์ยุ่งยากตายตัวเนื่องจากต้องดำเนินการตามกฎหมาย ทว่าบ้านไม่ค่อยเข้าใจวิธีการและรู้สึกยุ่งยากในการปฏิบัติ แต่เมื่อคุณครูชบนำมาปรับปรุงแก้ไขให้ง่ายเข้า โดยชาวบ้านช่วยกันเป็นผู้ดำเนินการ จึงทำให้ชาวบ้านที่จะเข้าไปกู้ยืมมีความรู้สึกเป็นกันเอง สอบถามทำความเข้าใจง่ายและยืดหยุ่นได้ และที่สำคัญกว่านั้นก็คือ การรวมของกลุ่มนี้จะสะสมทรัพย์ ทำให้ผลประโยชน์ที่เกิดจากการกู้ยืมหรือดอกเบี้ยจะตกอยู่กับชาวบ้านเอง (ไม่ใช่ตกอยู่กับธนาคาร) ไม่ว่าในรูปของเงินปันผล หรือรูปของสวัสดิการก็ตาม

(2) แนวคิดด้านสังคมไทย

แนวคิดด้านสังคมไทยที่พระอาจารย์สุบิน นำมาใช้ประกอบด้วย แนวคิด 3 กลุ่มคือ (1) ค่านิยมพื้นฐานของสังคมไทย (2) แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และ (3) แนวคิดของปัญญาชนไทย

2.1 ค่านิยมพื้นฐานของสังคมไทย³ ซึ่งพระอาจารย์สุบินได้สรุปไว้ได้แก่

- การพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียร มีความรับผิดชอบ
- การประหยัดและออม
- การมีระเบียบวินัย และการเคารพกฎหมาย
- การปฏิบัติตามคุณธรรมตามศาสนา
- ความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

2.2 แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เฉพาะที่ได้นำมาใช้เป็นหลักการสำคัญ ได้แก่

- พระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทย⁴ "...ขอให้ทุกคนตั้งจิตอธิษฐาน ตั้งปณิธาน ในทางที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพอมีพอกิน มีความสงบ เปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ถ้าเรารักษาความพออยู่พอกินนี้ได้ เราก็ยังยืนยวดได้"

- พระบรมราโชวาท เกี่ยวกับขั้นตอนการพัฒนาประเทศ⁵ "...ต้องสร้างพื้นฐานคือความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เบื้องต้นก่อน ...เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอสมควร และปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจให้สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป ..."

³ สุบิน ปณีโต, พระ (2541) **สัจจะสะสมทรัพย์ : สะสมทุนสังคม** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

⁴ พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2517.

⁵ พระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 มกราคม 2517.

- พระราชนิพนธ์ เรื่อง คุณธรรมที่ทุกคนควรศึกษาและน้อมนำมาปฏิบัติ 4 ประการ⁶ คือ

- * การรักษาสัจจะ ความจริงใจต่อตนเอง ที่จะปฏิบัติแต่สิ่งที่มีประโยชน์และเป็นธรรม
- * การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัจ ความดี
- * การอดทน อดกลั้น และยอมที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัจสุจริตไม่ว่าด้วยเหตุประการใด
- * การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

- พระบรมราโชวาทเกี่ยวกับการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ⁷ ที่สรุปได้ว่า “การแก้ปัญหาเศรษฐกิจของราษฎรในชนบทนั้น ควรจัดให้มีระบบเงินทุนหมุนเวียนขึ้นในลักษณะ “ศูนย์สาธิตบริหารการเงิน” เพื่อช่วยแก้ปัญหาหนี้สินของราษฎรให้ได้ ถ้าสามารถหารูปแบบการสาธิตได้เป็นผลสำเร็จ ควรนำไปแพร่ขยายทุกหมู่บ้านทั่วประเทศ เป็นเศรษฐกิจหมู่บ้านและพัฒนาต่อไป เป็นระบบหมู่บ้านสหกรณ์ในอนาคต”

2.3 แนวคิดของปัญญาชนไทย ที่เป็นแก่นสำคัญ สรุปเป็นหลักการของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ได้แก่

- แนวคิดของพระธรรมปิฎก เรื่อง การพัฒนาที่ยั่งยืน⁸ คือ “...การพัฒนาที่เป็นบูรณาการ ทำให้เกิดเป็นองค์รวม ...องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้อง จะต้องมาประสานกันครบองค์ และ...มีดุลยภาพ”

- แนวคิดของ นายแพทย์ประเวศ วะสี เรื่องวิกฤตของสังคมไทยเกิดจากความอ่อนแอของสังคมไทย⁹ ที่จำเป็นต้องแก้ไข 5 ประการคือ

- * ศีลธรรมอ่อนแอ คือ การขาดจิตสาธารณะ จิตคับแคบเห็นแก่ตัว
- * ปัญญาอ่อนแอ โดยสังคมไทยมีวัฒนธรรมอำนาจมากกว่าวัฒนธรรมปัญญา
- * ระบบเศรษฐกิจอ่อนแอ เป็นระบบที่ทอดทิ้งและทำลายเศรษฐกิจฐานล่างให้อ่อนแอ ฐานบน

มีความเทียมและฉ้อฉล

* ระบบรัฐอ่อนแอ ระบบการเมืองและระบบราชการอ่อนแอยิ่ง เพราะขาดความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ ขาดปัญญา และมีคอร์รัปชันสูง

* สังคมอ่อนแอ เป็นโครงสร้างทางดิ่ง คือ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างคนข้างบนที่อำนาจกับคนข้างล่างที่ไม่มีอำนาจ โดยคนข้างบนจะดึงสิ่งต่างๆจากคนข้างล่างไปเข้าตัว ความสัมพันธ์เช่นนี้จะอ่อนแอทั้งทางศีลธรรม ทางปัญญา ทางเศรษฐกิจ ทางอำนาจ คนไม่รู้สิทธิมีเกียรติแห่งความเป็นคนที่เท่าเทียมกัน ไม่มีความร่วมมือในแนวราบ ...”

⁶ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในพระราชพิธีบรมวงศรรวมสมเด็จพระบรมมหากษัตริยาธิราชเจ้า ณ ท้องสนามหลวง เมื่อวันที่จันทร์ที่ 5 เมษายน 2525.

⁷ พระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานแก่ข้าราชการจังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2528.

⁸ ธรรมปิฎก, พระ (ป.อ.ปยุตโต) (2539) การพัฒนาที่ยั่งยืน. (พิมพ์ครั้งที่ 2). มูลนิธิพุทธธรรม. น.62.

⁹ ประเวศ วะสี (2541) ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจสังคมและศีลธรรม: ปาฐกถาปวยธิภากรณ์. สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน. น.5-9.

- แนวคิดของนิธิ เอียวศรีวงศ์ เรื่องการพัฒนาประเทศ¹⁰ "การพัฒนาทั้งสองด้าน (อุตสาหกรรมในเมือง และเกษตรกรรมในชนบท) มีส่วนสัมพันธ์กัน ชนบทที่เข้มแข็งจะช่วยให้การทะลักของแรงงานเข้าสู่เมืองน้อยลง เกิดเสถียรภาพทั้งทางการเมืองและสังคม อีกทั้งยังเป็นโอกาสให้พัฒนาฝีมือแรงงานที่จะเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมให้ดีขึ้น ..." และแนวคิดของนิธิ เอียวศรีวงศ์ เกี่ยวกับเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น¹¹ "... ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้เกิดอำนาจขึ้นในท้องถิ่น เนื่องจากว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความรู้ที่จะจัดการสิ่งรอบตัวได้ มีความรู้ที่จะไปต่อรองกับคนภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ ... ถ้าเป็นความรู้แบบสมัยใหม่แต่เพียงอย่างเดียว คนในท้องถิ่นจะต้องพึ่งพาคนภายนอกตลอดไป คนในเมืองก็ต้องพึ่งพาคนในเมืองอื่นที่ใหญ่กว่าตลอดไป จนกว่าเราจะทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาที่สมดุลได้เท่านั้น จึงจะสัมฤทธิ์ผล"

- แนวคิดของเอนก นาคะบุตร เกี่ยวกับเรื่องพลังทางวัฒนธรรม¹² "...พลังที่มีอยู่ในสังคมไทย ซึ่งเราไม่สามารถล้วงลูกเอาขึ้นมาใช้ใหม่ได้ หรือใช้ได้ในบางที่ ... พลังที่หนึ่ง คือ พลังจิตวิญญาณหรือพลังวัฒนธรรมที่มีอยู่ในวัฒนธรรมไทยของเรา มันเป็นรากหญ้าของเรา พลังนี้มีอยู่ในสังคมไทย แต่ว่ามันถูกมองข้ามและเหยียบย่ำกันมาไม่ได้ ... พลังที่สอง ซึ่งยากมากคือ การคิดค้นปัญญาใหม่ เพราะว่าปัญญาเก่าที่ได้มาแบบแยกส่วน ไม่พอ ภูมิปัญญาเก่าของชาวบ้านก็ไม่พอ ปัญญาใหม่ที่สังเคราะห์ขึ้นมาใหม่ก็ยังไม่พอ และยังไม่ใหม่พอกับสถานการณ์ที่กำลังกระแทกเข้ามา ... พลังที่สาม คือ พลังการสานประโยชน์ ... แต่พลังทั้งสามพลังที่สังคมไทยมีอยู่ถูกใช้ไม่มากนัก ใช้เป็นบางจุดและประสบความสำเร็จเฉพาะจุด ซึ่งไม่ถูกใช้ให้ขับเคลื่อนกระบวนการ"

(3) แนวคิดทางพุทธศาสนา ประกอบด้วย

แนวคิดทางพุทธศาสนานี้ได้มาจากของท่านพุทธทาสภิกขุ และของพระธรรมปิฎก กล่าวคือ

3.1 แนวคิดของพุทธทาสภิกขุ เรื่องไตรสิกขา¹³ ซึ่งหมายถึง "ขั้นตอนการปฏิบัติตามศาสนาประกอบด้วย 3 ขั้น ขั้น 1 ศีล หมายถึง การประพฤติปฏิบัติ...ไม่ทำให้ผู้อื่นและตนเองเดือดร้อน ขั้น 2 คือ สมาธิ ได้แก่ การบังคับจิตใจของตัวเองให้อยู่ในสภาพที่จะทำประโยชน์ให้มากที่สุดตามที่ตนต้องการ และ ขั้น 3 คือ ปัญญา หมายถึง การฝึกฝนอบรมให้เกิดความรู้ความเข้าใจถูกต้องและสมบูรณ์ถึงที่สุด...และควรจะถอนตนออกโดยการทำลายอุปทาน 4 คือ (1) กามุปาทาน (ยึดมั่นโดยความเป็นของรักใคร่) (2) ทิฏฐุปาทาน (ยึดติดในความคิดที่ตนมีอยู่เดิมๆ) (3) สิลัพพตูปาทาน (ยึดติดในวัตรปฏิบัติที่มุ่งหมายผิดทาง) (4) อัตตวาทูปาทาน (ยึดมั่นโดยความเป็นตัวเป็นตน)"

3.2 แนวคิดของพระธรรมปิฎก เรื่องคนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของชุมชน¹⁴ "คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของชุมชนนี้จะช่วยให้ชุมชนอยู่ร่วมกันด้วยดี มีธรรม ต้องมีหลักความประพฤติดังนี้ (ก) พึ่งตนเองได้ คือ ทำตนให้เป็นพึ่ง

¹⁰ นิธิ เอียวศรีวงศ์ "การพัฒนาอุตสาหกรรมกับการพัฒนาชนบท" มติชนรายวัน. 18 ตุลาคม 2531.

¹¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์ "ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร" บันทึกการสัมมนาเรื่องสมัชชาปาฐกถา (เอกสารแจกไม่ปรากฏที่พิมพ์และปี).

¹² เอนก นาคะบุตร. บันทึกเรื่องการสัมมนาเรื่อง "สิ่งแวดล้อมไทย" (เอกสารแจกไม่ปรากฏที่พิมพ์และปี).

¹³ พุทธทาสภิกขุ. คู่มือมนุษย์. ไซยา: โฆพลาราม. 2501 นน.55-56.

¹⁴ ธรรมปิฎก. พระ (ป.อ.ปยุตโต) ธรรมบุญแห่งชีวิต (พิมพ์ครั้งที่ 177) .มูลนิธิพุทธธรรม นน.9-19.

ของตนได้ พร้อมทั้งจะรับผิดชอบตนเอง ไม่ทำตัวเป็นปัญหาหรือเป็นภาระต่อหมู่คณะหรือหมู่ญาติด้วยการประพฤติธรรม สำหรับสร้างที่พึ่งแก่ตนเอง เรียกว่า นาคกรณธรรม 10 ประการ และ (ข) อยู่ร่วมในหมู่ด้วยดี ในด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เป็นผู้ร่วมงาน ร่วมกิจกรรมหรือร่วมชุมชน ตลอดพื้นที่ร่วมครอบครัว ทั้งปฏิบัติตามหลักการอยู่ร่วมกันที่เรียกว่า สาราณียธรรม (ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน 6 ประการ)"

พระอาจารย์สุบินได้นำแนวคิดข้างต้นมาขยายเพิ่มเติมให้ครบถ้วนยิ่งขึ้น ประกอบด้วย หลักธรรม 2 กลุ่ม คือ (1) หลักธรรมในการดำรงชีวิต 4 กลุ่ม (ฆราวาสธรรม 4, ทิฐฐัมมิกัตถะ 4, นาคกรณธรรม 10, มรรค 8) และ (2) หลักธรรมในการอยู่ร่วมกันอีก 4 กลุ่ม (อปปริหานิยธรรม 7, สังคหัตถัตถธรรม 4, สาราณียธรรม 6, อริยทรัพย์ 7)

1.3) สรุปแนวคิด

แนวคิดที่พระอาจารย์สุบินนำมาใช้เป็นการผสมผสานแนวคิดของคุณครูเข้ากับแนวคิดด้านสังคม โดยเฉพาะแนวคิดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน และแนวความคิดของปัญญาชนไทยสมัยปัจจุบัน แนวคิดเข้ากับหลักธรรมทางศาสนาที่เป็นสากล แนวคิดเหล่านี้มีความสอดคล้องและสนับสนุนกันอย่างมาก ทำให้เกิดแนวคิดที่ใช้เป็นหลักการแก่นของกลุ่มสัจจะธรรมเพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต สามารถสรุปได้ดังนี้

(1) การแก้ปัญหาแบบองค์รวม เพราะทุกข์ของชาวบ้านมาจากหลายด้านสะสม ซับซ้อนและแตกต่างกัน ในสภาพการณ์ กาละ และเทศะ

(2) การแก้ปัญหาในสังคมไทย จะต้องกระทำทั้ง 2 ระดับคือ

2.1 ระดับโครงสร้าง ได้แก่ การแก้ความอ่อนแอของสังคมไทย

2.2 ระดับชุมชน โดยยึดค่านิยมพื้นฐานของสังคมไทย และการรวมกลุ่มโดยใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวเป็นจุดเริ่ม และใช้เงินเป็นสื่อดึงดูด เพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม โดยดึงเอาพลังทางวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เคยยึดถือปฏิบัติกันมาปรับและปรับปรุงให้เหมาะสมสถานการณ์ แล้วกระจายประเภทกิจกรรมออกไปเพื่อสนองความต้องการที่แตกต่างกันของชุมชน

2.3 ระดับบุคคล หลักธรรมทางศาสนา คือหลักธรรมในการดำรงชีวิต และหลักธรรมในการอยู่ร่วมกัน

2.4 วิธีการพัฒนา โดยดึงเอาจิตวิญญาณหรือพลังทางวัฒนธรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์, ดึงคนให้อยู่คิด เพื่อพัฒนาถิ่นกำเนิดโดยประสานประโยชน์ระหว่างอุตสาหกรรมในเมืองกับเกษตรกรรมในชนบท พร้อมกับถอดแทรกหลักธรรมไปใช้วิธีการและกิจกรรม เพื่อให้เกิดเป็นนิสัย และศึกษาค้นคว้าภูมิปัญญาใหม่มาใช้ร่วมกับภูมิปัญญาดั้งเดิมให้พอเพียงที่จะรับมือกับสถานการณ์ที่แปรเปลี่ยนหนักหน่วงขึ้น เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถจัดการกับสิ่งรอบตัวในระดับท้องถิ่นได้ โดยไม่ต้องพึ่งพามภายนอก จึงต้องดึงภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาที่สมดุล อีกทั้งจะต้องทำตามลำดับขั้นจากประชาชนส่วนใหญ่ที่เป็นพื้นฐานให้พร้อมก่อนแล้วจึงสร้างความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจให้สูงขึ้นต่อไปตามลำดับ ด้วยการจัดระบบเงินทุนหมุนเวียน เพื่อแก้ปัญหาหนี้สินของราษฎรให้ได้ก่อน แล้วขยายเป็นเศรษฐกิจหมู่บ้าน

2.5 เป้าหมายอุดมการณ์ คือสังคมสงบสุขเมื่อคนพออยู่พอกิน เศรษฐกิจพอเพียงและสังคมมีคุณธรรม

2. องค์การและวิธีการดำเนินงาน

ในบทนี้จะกล่าวถึงวิธีการรวมกลุ่มเพื่อจัดตั้งองค์กร และวิธีการจัดการที่กลุ่มใช้ รวมทั้งการพัฒนาเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยจะใช้วิธีวิเคราะห์แบบระบบ คือ (1) สิ่งนำเข้า (2) วิธีดำเนินการ และ (3) ผลงาน

2.1) สิ่งนำเข้า

ในการจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ จังหวัดตราด มีสิ่งนำเข้าสำคัญ 2 ด้าน คือ (1) ทุนทางสังคม และ (2) ผู้นำ ซึ่งหมายถึงสิ่งต่อไปนี้

(1) ทุนทางสังคม อันประกอบด้วยทุนที่เป็นรูปธรรมเห็นได้ชัด ได้แก่ ทุนทางกายภาพต่างๆ และทุนที่เป็นนามธรรม จับต้องไม่ได้ แต่ก็มีอยู่จริง และมีบทบาทในการก่อเกิด อารงรักษาและทำให้องค์กรพัฒนาหรือเสื่อมสลายได้ ทุนมี 4 ประเภทคือ (1) ทุนทางกายภาพ (2) ทุนทางนามธรรม (3) วิธีชีวิตชนบท และ (4) วิธีชีวิตไทย

ทุนทางกายภาพ ได้แก่ สภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติของจังหวัดตราด นับว่าอยู่ในระดับอุดมสมบูรณ์ โดยในปี พ.ศ.2538 มีผลิตภัณฑ์มวลรวม 14,320 ล้านบาท เฉลี่ยต่อหัวประชากรเป็น 75,772 บาท มากกว่าเฉลี่ยต่อหัวทั่วประเทศ คือ 57,000 บาท และแม้จะถูกกระทบโดยสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในช่วงหลัง ก็ยังคงค่อนข้างน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่นๆ กล่าวคือ ในปี พ.ศ.2541 ผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดตราดก็ยังเพิ่มเป็น 17,124 ล้านบาท เฉลี่ยต่อหัวประชากร 87,817 บาท สูงกว่าเฉลี่ยต่อหัวทั่วประเทศ คือ 75,749 บาท จำนวนผู้อพยพไปทำงานที่อื่นมีน้อย เนื่องจากรูปแบบเกษตรกรรมส่วนใหญ่ของจังหวัดนี้ เป็นแบบเกษตรผสมผสาน มีการปลูกข้าวและพืชผักไว้กินไว้ใช้ในครัวเรือน และปลูกผลไม้หลายชนิดเพื่อให้ได้ผลครบฤดูกาล และคัดเอาผลผลิตที่ได้มาตรฐานส่งขาย ส่วนที่ไม่ได้มาตรฐานก็เอาไว้กินในครัวเรือน และแปรรูปเพื่อเป็นรายได้ เช่น ทูเรียน ผลามส่งขาย ที่ถูกแมลงเจาะเอาไว้รับประทานหรือกวนไว้ขาย ผลอ่อนที่ต้องปลิดทิ้งอาจไว้แกงหรือเอาไปหั่นเป็นแผ่นบางๆ ไว้ทอดหรืออบขาย แต่ละครั้วเรือนมักเลี้ยงเปิดไก่หรือแม่แต่สุกรไว้เพื่อบริโภค โดยใช้เศษอาหารและขี้หมูที่มีอยู่ รวมทั้งจับปลาจากแหล่งน้ำใกล้บ้าน วิธีชีวิตต่างๆ เช่นนี้จึงสอดคล้องกับแนวคิดที่กล่าวในบทแรก

ทุนทางนามธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมชนบท การเป็นชุมชนเกษตรผสมผสานทำให้สามารถพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่งและได้รับผลกระทบจากวัฒนธรรมเมืองและวัตถุนิยมไม่มากนัก รวมทั้งวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ยังพอหลงเหลืออยู่ในพื้นที่ และการปลูกจิตสำนึกโดยพระสงฆ์ คือ พระอาจารย์สุบินเป็นผู้นำ ซึ่งเมือญเป็นพระสงฆ์ที่มีวิสัยทัศน์และประสบการณ์สูงจากการไปดูตงค์มาหลายจังหวัด ทำให้ประชาชนมีศรัทธาเชื่อมั่นสูง รวมทั้งการนำเอาค่านิยม วัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น ความผูกพันเชื้ออาหาร การสามัคคีรวมพลัง การช่วยเหลือผู้ยากไร้ ฯลฯ และหลักธรรมพุทธศาสนา ซึ่งคนถิ่นนี้ยังยึดมั่นสูง ทั้งหลักธรรมการดำรงชีวิตและการอยู่ร่วมกัน ในการเทศกาลธรรมแต่ละครั้ง พระอาจารย์สุบินและคณะจะใช้วิธีการสื่อสารหลายทาง เช่น การสนทนาธรรมโดยการยกเอาแนวคิดและสภาพการณ์ปัจจุบันมาเป็นประเด็น (เช่น วิฤตเศรษฐกิจ จะเตรียมตัวรับอย่างไร การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชนจะลดปัญหาเสียดัดได้อย่างไร จะจัดการซื้อขายเสียงได้อย่างไร ฯลฯ) โดยท่านเองจะตื่นตัวในการแสวงหาความรู้และข้อมูลมาตั้งประเด็นให้ชาวบ้านซักถามและแสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยนกัน เพื่อให้เกิดภูมิปัญญาใหม่ ๆ ที่ผสมผสานคุณธรรม ทำให้ชาวบ้านไม่เบื่อและกระตือรือร้นที่จะมาร่วม เพราะได้อะไรใหม่ ๆ ที่สามารถนำไปใช้ได้

วิธีชีวิตชนบท ซึ่งยังคงมีวัดเป็นศูนย์กลางในการดำรงรักษา และเผยแพร่ด้านคุณธรรมและด้าน

ภูมิปัญญา ทั้งด้านศิลปวิทยา การดูแลรักษาสุขภาพ และกิจกรรมฝึกอาชีพที่หลากหลายทำให้คนได้มาพบปะ
สังสรรค์ ร่วมทำบุญกุศลและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ก่อให้เกิดความอบอุ่นและมีหลักยึดในชีวิต

วิถีชีวิตไทย ซึ่งยังคงเหนียวแน่นในความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ ทำให้ประชาชนเชื่อมั่นและ
ยึดถือพระราชดำรัส โดยเฉพาะเรื่องการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ โดยการสร้างพื้นฐานพออยู่พอกิน ชุมชนพึ่งตนเอง
เศรษฐกิจพอเพียง เมื่อนำมาผสมผสานกับคุณธรรมพุทธศาสนา โดยมีพระสงฆ์ผู้เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาทำให้ชัดเจน
เป็นรูปธรรมในรูปกิจกรรมต่างๆของกองทุนสัจจะออมทรัพย์ จึงมีส่วนทำให้ความนิยมในกองทุนเพิ่มมากขึ้น

(2) ผู้นำ ในเรื่องผู้นำจะได้พูดถึง 3 ระดับ คือ (1) ผู้นำหลัก (2) กลุ่มผู้นำ และ (3) กรรมการ

ผู้นำหลัก คือ พระสงฆ์ ซึ่งโดยความเชื่อดั้งเดิมที่ยังเหนียวแน่นในจังหวัดนี้ถือว่าเป็นผู้นำทางปัญญาและ
ทางคุณธรรมอยู่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อผู้นำ คือ พระอาจารย์สุบินเองก็เป็น “ลูกบ้าน” ถิ่นนี้ ชาวบ้านจึงไม่ได้
มีเพียงแต่ “ความเชื่อมั่นในจิตใจ” เท่านั้น แต่ยังมี “ความภาคภูมิใจ” ในบุคคลนี้เพิ่มขึ้นอีกด้วย อันเป็นสิ่งช่วยเสริม
ศรัทธาบารมี (Charismatic power) ให้สูงขึ้นอีกด้วย

กลุ่มผู้นำ ผู้นำของกลุ่ม คือ พระอาจารย์สุบินเองนั้น นอกจากจะสั่งสมทั้งความรู้และประสบการณ์ที่เกิด
จากการไปศึกษาดูงานและลงมือปฏิบัติงานจริงมาระยะหนึ่งแล้ว ยังเป็นผู้ที่นำความรู้ที่ได้มาวิเคราะห์ และสรุป
บทเรียนกับผู้อื่นอยู่เสมอ ทั้งกับผู้เชี่ยวชาญในงานแขนงต่างๆและกับผู้สนใจ รวมทั้งชาวบ้านผู้ประสบปัญหาจริง
ในทุกโอกาส เช่น ในระหว่างเดินทางไปเยี่ยมเยียนรับฟังปัญหาของกลุ่มในท้องที่ต่างๆ ในการเข้าร่วมประชุม
สัมมนาในระดับจังหวัด ระดับภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดให้มีกลุ่มอุดมการณ์ (คือกลุ่มที่เข้ามาร่วมเสนอประเด็น
ปัญหา และร่วมอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ เพื่อร่วมกันหาทางออก ซึ่งจัดขึ้นที่วัดไผ่
ล้อมทุกคำวันอังคาร โดยเป็นกลุ่มเปิดแบบไม่เป็นทางการ ใครจะเข้าร่วมก็ได้ จะกลับเมื่อใดก็ได้ จะเสนอปัญหาใด
ก็ได้ที่ที่ประชุมยอมรับ) เหล่านี้ล้วนเป็นการเสริมพลังความรู้ หรือปัญญาบารมี (Intellectual power) ให้กับตัวพระ
อาจารย์สุบินเอง รวมทั้งเป็นกระบวนการสร้างกลุ่มผู้นำใหม่ๆให้แก่กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์อีกด้วย

กรรมการ เมื่อรวมกลุ่มได้แล้วมีการเลือกตั้งกรรมการ ทำให้ได้ผู้นำตามธรรมชาติที่เป็นฆราวาส คุณสมบัติ
ที่สมาชิกส่วนใหญ่ใช้ในการเลือกกรรมการก็คือ “การได้รับการยอมรับว่าเป็นคนดี” ส่วนหนึ่งของการเป็นคนดี ก็คือ
การเป็นผู้ปฏิบัติตนในกิจกรรมศาสนา เช่นไปวัดได้รับการยอมรับจากพระสงฆ์ ดังนั้น กรรมการที่เป็นฆราวาสกับ
แกนนำหลักที่เป็นสงฆ์จึงเป็นกลุ่มผู้นำที่สมานสามัคคี ทำงานร่วมกันได้สะดวกและเป็นกระบวนการสรรหาผู้นำของ
กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ที่สร้างความพึงพอใจให้แก่กลุ่มด้วย

เมื่อพิจารณา สิ่งนำเข้าทั้ง 3 ด้านแล้ว สามารถสรุปได้ว่าอยู่ในระดับดี

2.2) วิธิดำเนินการ

หลักการสำคัญในการดำเนินงานของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ คือ “การมีส่วนร่วม” หรือการสร้างความรู้สึ
“เป็นเจ้าของร่วมกัน” หลักการนี้จะนำไปปฏิบัติในวิธีการด้านต่างๆ คือ (1) ด้านการรวมกลุ่มและขยายกลุ่ม (2) ด้าน
การจัดองค์กรและเครือข่าย (3) ด้านวิธีการประชุม (4) ด้านการจัดการทางการเงินและบัญชี และ (5) ด้านสวัสดิการ

(1) ด้านการรวมกลุ่มและขยายกลุ่ม

วิธีการรวมสมาชิกของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ คือ การ “รวมคน รวมใจ สร้างวินัยในตนเอง” โดยใช้กระบวนการ
การ “ร่วมคิด ร่วมปรึกษา ร่วมแก้ปัญหา ร่วมพัฒนา ให้หลักธรรมะเพื่ออนาคตชนบทไทย” โดยได้เขียนเป็นอุดมการณ์

ให้ชัดเจน และร่วมร้องเป็นเพลงกลุ่มเมื่อเปิดหรือปิดประชุมทุกครั้ง เพื่อให้ทุกคนจดจำนำไปปฏิบัติ คือ

“จะทำการสิ่งใดต้องใจมัน ร่วมแรงแข่งขันไม่หวั่นไหว
เล็กเป็นคนเห็นแก่ตัวเร่งกลัวภัย แยกกันตายรวมกันอยู่คิดดูเอา”

แนวคิดนี้เริ่มจากการที่พระอาจารย์สุบินได้พบว่า ในหลายหมู่บ้านที่ท่านไปเทศน์สั่งสอนชาวบ้านยังเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวเป็นที่ตั้ง แข่งขันและเอาตัวเอาเปรียบกันเพื่อให้ตนได้ประโยชน์สูงสุด ทำให้ชุมชนแตกแยกเพียงการเทศน์คงจะแก้ปัญหาไม่ได้ จึงเกิดแนวคิดที่ว่าถ้าชาวบ้านมีผลประโยชน์ร่วมกันก็จะทำให้เขาอยู่ร่วมกันได้ และจะช่วยกันปกป้องรักษาผลประโยชน์ของชุมชนอันเป็นของส่วนรวมไว้ด้วย จึงนำความคิดนี้มาทำให้เป็นกฎธรรม โดยให้ “เงิน” เป็นสื่อให้ชาวบ้านเก็บออมเงินร่วมกัน บริหารเงินด้วยกัน และได้ประโยชน์ด้วยกัน โดยสมาชิกจะมีส่วนร่วมอยู่ในทุกขั้นตอนดังต่อไปนี้

การมีส่วนร่วมครั้งแรก เกิดขึ้นหลังจากชี้แจงหลักการและเงื่อนไขการจัดตั้งกลุ่มสะสมทรัพย์แล้ว ใครมั่นใจและต้องการเข้ามีส่วนร่วมก็สมัครเข้าเป็นสมาชิก ซึ่งจะมีการเปิดรับสมัครเพียงวันเดียวในแต่ละปี มีการอธิบายวิธีการและกรอกข้อความในข้อตกลง ผู้สมัครเป็นสมาชิกต้องเสียค่าสมัครแรกเข้าคนละ 10 บาท อันเป็นการมีส่วนร่วมในครั้งแรก ทั้งทางจิตวิญญาณ (ร่วมมั่นใจ) และทางกายภาพ (ร่วมจ่ายเงิน) ในการคัดเลือกผู้เข้าร่วม ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะต้อง “คัดเลือกบุคคลที่เชื่อมั่น” จริงๆเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่ม ผู้ที่ยังลังเลก็ให้รอดูไปก่อน เมื่อมั่นใจแล้วจึงค่อยมาสมัคร

การมีส่วนร่วมครั้งที่สอง คือ การมีส่วนร่วมในการคัดเลือกคณะกรรมการดำเนินการ มีจำนวนตั้งแต่ 5-30 คน แล้วแต่ขนาดของกลุ่มตามมติที่ประชุม กรรมการให้ดำรงตำแหน่งวาระละปีเดียว ห้ามผูกขาดเพื่อกระจายการมีส่วนร่วมไปในวงกว้าง แต่คนดีก็มีสิทธิ์ได้รับเลือกใหม่ได้

การมีส่วนร่วมครั้งที่สาม คือ การกล่าวคำปฏิญาณร่วมกันต่อหน้าพระรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ซึ่งรวมทั้งคำสาบานตนว่าจะไม่คิดคดโกง หากผิดคำสัตย์ปฏิญาณก็ขอให้เป็นบ้า และถึงซึ่งความฉิบหาย

การมีส่วนร่วมถัดจากนั้น ก็คือ การมีส่วนร่วมโดยตลอดในฐานะสมาชิกกลุ่ม เช่น การกำหนดให้สมาชิกต้องมาส่งเงินด้วยตนเองในวันประชุม (คือ วันที่แต่ละกลุ่มกำหนดกันขึ้นเองตามความสะดวก ส่วนใหญ่เป็นวันในสัปดาห์แรกของทุกเดือน) ถ้าไม่สามารถมาส่งเงินได้จะถูกปรับ โดยนำเงินค่าปรับส่งเข้ากองทุนสวัสดิการ ทั้งนี้เพื่อสมาชิกได้มาพบกัน รู้ปัญหาของเพื่อนสมาชิกและของหมู่บ้านทุกๆเดือน โดยเริ่มจากการมาร่วมกันทำบุญฟังเทศน์ ฟังธรรมและร่วมรับประทานอาหาร กรรมการจะทำงานเพียงเดือนละวัน คือ ในวันนี้ตั้งแต่เช้าถึงเที่ยงร่วมกันทำบุญ ตั้งแต่บ่ายจนถึงสี่โมงเย็น ร่วมกันทำงาน เกี่ยวกับการฝากเงิน กู้เงิน ผ่อนส่งเงินชำระหนี้ และจัดสรรเงินเพื่อสวัสดิการ ทั้งหมดต้องทำให้แล้วเสร็จภายในวันเดียวเพื่อไม่ให้เสียเวลาทำมาหากินมากเกินไป

การมีส่วนร่วมในวันมงคลเสวนาของทุกปี ซึ่งมักจะจัดขึ้นในวันที่ 31 มกราคม เป็นวันประชุมใหญ่สิ้นปี ซึ่งสมาชิกจะต้องเข้าร่วมเพื่อเลือกตั้งกรรมการ ร่วมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคต่างๆ เพื่อปรับปรุงแก้ไข ร่วมกำหนดหลักการและกฎเกณฑ์ใหม่ๆของกลุ่ม โดยจะต้องมีผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีบุคคลเป็นสมาชิกเข้าร่วมประชุมด้วยอย่างน้อย 1 คน ถ้าไม่มีเลยถือว่าครอบครัวนั้นไม่ประสงค์จะเป็นสมาชิกอีกต่อไปโดยไม่มีข้ออ้างใดๆ

โดยสรุป จะเห็นได้ว่าการรวมและขยายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ไม่ได้ต้องการให้กลุ่มมี "จำนวน" มากและขยายไปอย่างรวดเร็ว แต่ต้องการคัดสรรเฉพาะคนที่มี "คุณภาพ" คือ ที่มีวินัย ไม่เห็นแก่ตัวอีกด้วย โดยการกล่าวคำปฏิญาณสาบานตน เพื่อให้คนรู้สึก "ผิด" หากไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของกลุ่ม และอาจจะต้องถึงขั้นถูกคัดออกจากกลุ่ม อันเป็นการลงโทษเพื่อประนามให้เกิดความ "อาย" นับเป็นเครื่องมือควบคุมทางสังคมที่มักจะได้ผล โดยเฉพาะสังคมขนาดเล็กในชนบทความพยายามที่จะไม่ให้กลุ่มขยายตัวรวดเร็วเกินไป ปรากฏชัดใน "หลักเกณฑ์และเงื่อนไขในการเป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์" ข้อ 3 ที่กำหนดวงเงินการออมไว้ว่า "สมาชิกต้องสะสมเงินประจำเดือนอย่างน้อย 1 หุ่น 10 บาท อย่างมาก 10 หุ่น 100 บาท" ข้อ 13 "สมาชิกเมื่อออกจากกลุ่มไปแล้ว ถ้าจะกลับมาเป็นใหม่ ต้องผ่านไปแล้ว 3 ปี จึงสมัครใหม่ได้" และข้อ 16 "กลุ่มผู้จะรับสมาชิกเพียง 4 รุ่น และจะปิดรับ"

เหตุผลในเรื่องการควบคุมขนาดของกลุ่มนี้ เนื่องมาจากเหตุผล 3 ประการ คือ เหตุผลด้านการบริหารจัดการ เหตุผลด้านหลักธรรมและเหตุผลอื่นๆ

เหตุผลด้านการบริหารจัดการ เนื่องจากกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ บริหารโดยการมีส่วนร่วมของกลุ่มทุกเรื่อง คือ ให้กลุ่มตัดสินใจออม จัดสรรเงินให้กู้ และติดตามการชำระเงินคืน ดังนั้น จึงต้องจำกัดให้อยู่ในขนาดและวิสัยที่สมาชิกกลุ่มสามารถตรวจสอบกันเองได้ทั่วถึง เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ และประสิทธิผลในการสนองตอบความต้องการของสมาชิก

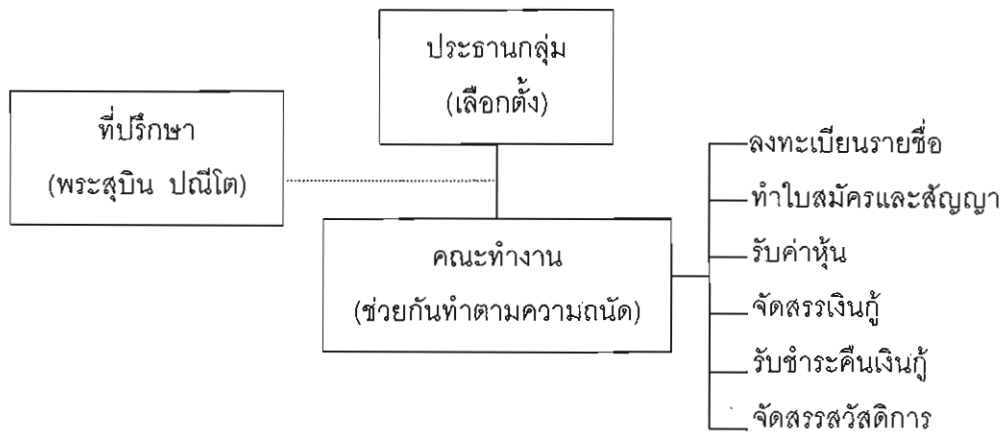
เหตุผลด้านหลักธรรม เนื่องจากหลักการของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ คือ การ "ออมเงิน เช่น ออมบุญ สัจจะลงทุนคือแบ่งปัน" ไม่ใช่การลงทุนเพื่อหากำไร คือต้องการให้สมาชิกรู้จักคบคนดี มีเหตุผลและมีสันโดษรู้พอดี (นาถกรณธรรม 10) รวมทั้งหลักธรรมในการอยู่ร่วมกัน คือ การรู้จักแบ่งปัน (สังคหวัตถุธรรม 4) ผูกพันกันด้วยธรรม (สาราณียธรรม 6) และถึงพร้อมซึ่งความไม่เสื่อม โดยการประชุมกันอย่างพร้อมเพรียง มีชีวิตเรียบง่าย ไม่เอาเปรียบผู้อื่น และตั้งใจให้ผู้อื่นมีความสุขด้วย (อุปราณียธรรม 7)

เหตุผลด้านอื่นๆ การเปิดรับสมาชิกเพียง 4 รุ่น ซึ่งเป็นหลักการที่คล้ายคลึงกันทั้งของกลุ่มคุณครูขบ และกลุ่มพระอาจารย์สุบิน แต่ก็มีวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกันอยู่ คือ กลุ่มคุณครูขบ เมื่อครบ 4 รุ่นแล้วก็จะปิดถาวร ถ้าใครต้องการเป็นสมาชิกเพิ่มก็ให้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มใหม่ แต่ของพระอาจารย์สุบิน เป็นการปิดรับชั่วคราว หลังจากนั้นถ้าใครต้องการเป็นสมาชิก ก็รับเพิ่มได้อีกตามมติของกลุ่ม โดยไม่จำเป็นต้องเปิดกลุ่มใหม่ เหตุผลก็คือ (1) เพื่อให้มีเวลาดังสติ คิดทบทวนอดีต ร่วมกันตรวจสอบดูผลงานของกลุ่มว่ามีปัญหาอะไรหรือไม่ และควรแก้ไขอย่างไร และ (2) เพื่อลดความเหลื่อมล้ำ เนื่องจากการแบ่งสรรสิทธิประโยชน์ทางการเงินทั้งด้านการกู้ยืมและด้านสวัสดิการของสมาชิกรุ่นต่างๆไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับการสมัครก่อนหลัง ซึ่งมีผลทำให้เงินออม และเงินสะสมแตกต่างกันไป คือรุ่นแรกจะได้มากกว่ารุ่นหลังๆ ดังนั้น การปิดรับระยะหนึ่งจึงเป็นการรอให้สมาชิกรุ่นหลังๆ ได้ขยับฐานะให้เท่าเทียมกับรุ่นแรก เพื่อให้ได้รับสิทธิประโยชน์เท่าเทียมกัน หรือใกล้เคียงกันมากขึ้น

(2) ด้านการจัดองค์กรและเครือข่าย

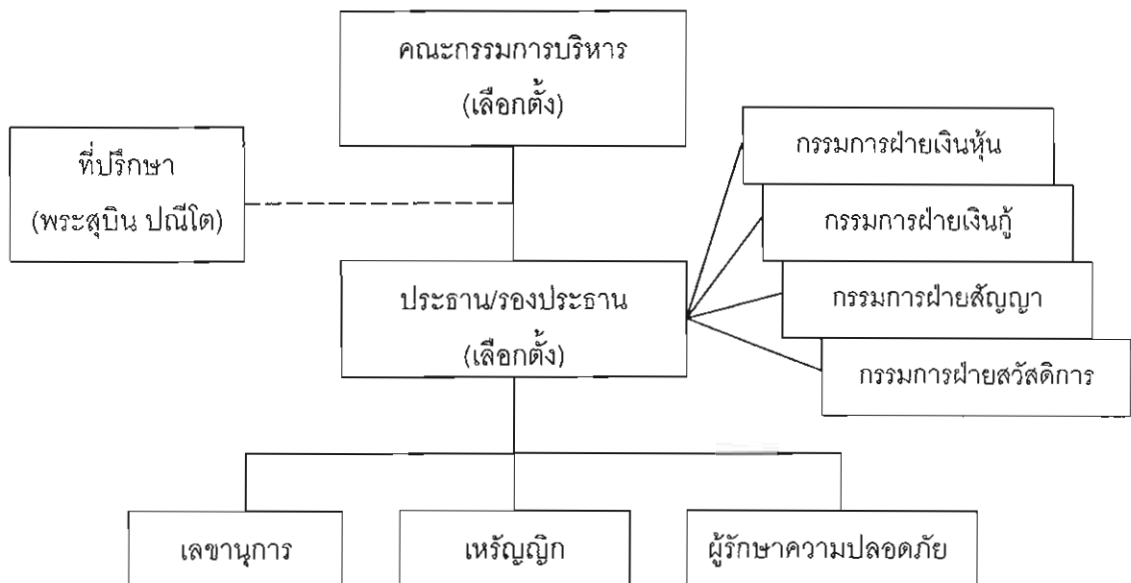
รูปแบบการจัดองค์กรเปลี่ยนแปลงไปตามการขยายตัวทั้งด้านขนาดและบทบาทหน้าที่ที่ขยายขึ้นดังนี้ ช่วงเริ่มแรก (2533-2540) สมาชิกยังน้อย จึงไม่ได้แบ่งงานและผู้รับผิดชอบชัดเจนคือช่วยกันตามถนัด

แผนภูมิที่ 1 โครงการองค์กรระดับกลุ่ม (หมู่บ้าน) เมื่อเริ่มแรกก่อตั้ง

ช่วงขยายตัว เมื่อสมาชิกเพิ่มขึ้น จำเป็นต้องมีการแบ่งงานและผู้รับผิดชอบตามงานอย่างชัดเจนขึ้น โดยแบ่งเป็นกรรมการ 4 ฝ่าย ใช้วิธีการเลือกตั้งโดยสมาชิกกลุ่มมีวาระ 1 ปี และมีเจ้าหน้าที่ช่วยดำเนินงาน 3 คน คือ เลขานุการการประชุม เภรณญิก และผู้รักษาความปลอดภัย ส่วนใหญ่มักได้แก่ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งสามารถพกอาวุธได้เป็นผู้ดูแลความปลอดภัยในวันส่งเงินและกู้เงินประจำเดือน รวมทั้งดูแลการนำเงินไปฝากธนาคารในวันรุ่งขึ้นด้วย โครงสร้างองค์กรระดับกลุ่มที่ขยายตัวมีดังนี้

แผนภูมิที่ 2 โครงสร้างองค์กรระดับกลุ่ม (หมู่บ้าน) เมื่อขยายตัว

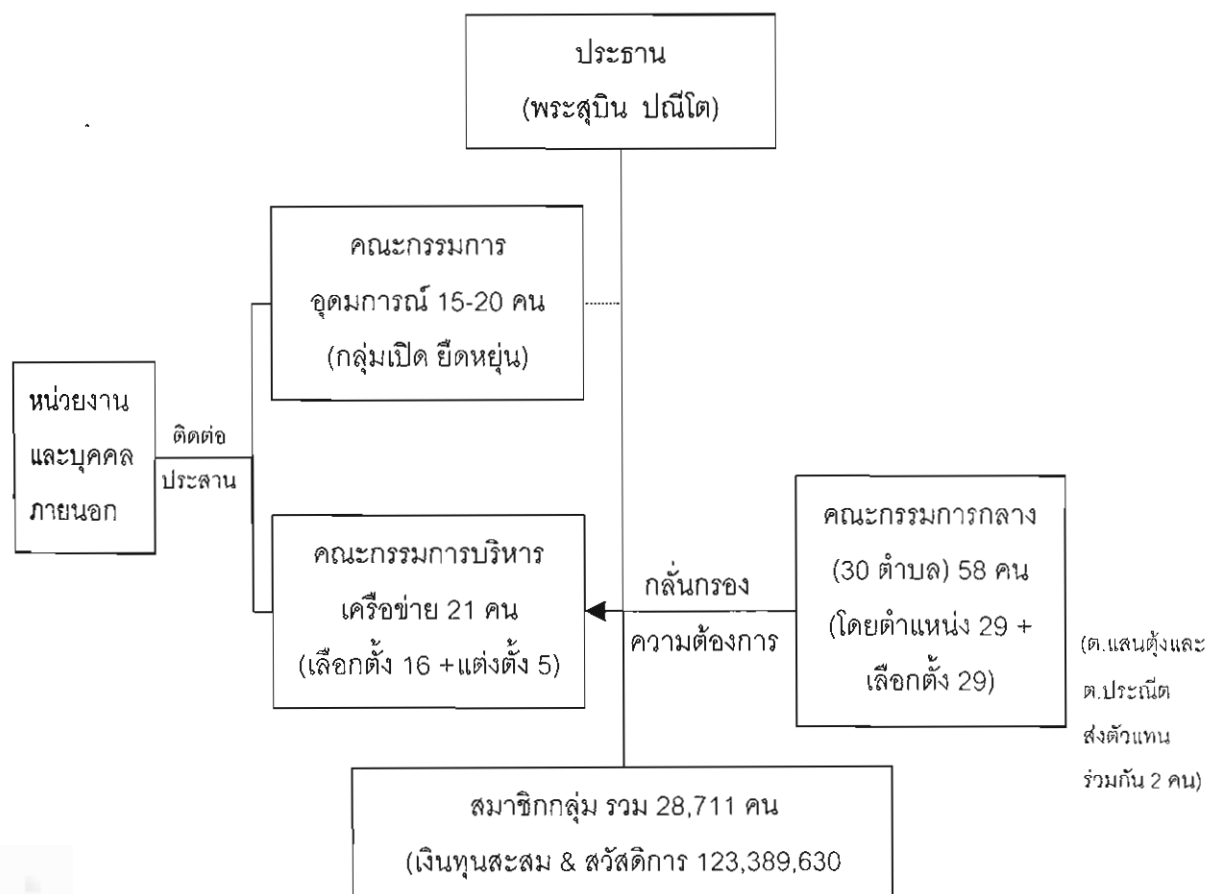

ระดับเครือข่าย (จังหวัดตราด) เมื่อจำนวนกลุ่มเพิ่ม และสมาชิกแต่ละกลุ่มขยาย จึงมีการจัดตั้งองค์กรเครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์ของจังหวัดตราด เพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วมในโครงสร้างการบริหาร เพื่อแบ่งเบาภาระของ

พระอาจารย์สุบิน เพื่อประสานงานระหว่างกลุ่ม และเพื่อประสานงานภายนอกด้วย เนื่องจากได้รับเงินสนับสนุนจากกองทุนเพื่อสังคม (Social Investment Fund, SIF) มาประมาณ 10 ล้านบาท

โครงสร้างองค์กรระดับกลุ่มที่ขยายตัวขึ้น จึงประกอบด้วยประธานกลุ่ม 151 กลุ่ม (หมู่บ้านสมาชิกคัดเลือกประธานกลุ่ม) และกรรมการกลาง 30 ตำบล ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนตำบลละ 2 คน เป็นประธานกลุ่มโดยตำแหน่ง 1 คน และตัวแทนที่สมาชิกทั่วไปในตำบลคัดเลือกมาอีก 1 คน (ตำบลแสนตุงและตำบลประณีต ขอส่งตัวแทนร่วมกันเพียง 2 คน) สำหรับกรรมการบริหารเครือข่าย 21 คน เป็นกรรมการที่เลือกตั้งโดยคณะกรรมการกลางในวันมงคลเสวนาประจำปี 16 คน รวมกับกรรมการที่แต่งตั้งโดยประธานอีก 5 คน มีวาระ 2 ปี

แผนภูมิที่ 3 โครงสร้างองค์กรระดับเครือข่าย (จังหวัดตราด)

ในส่วนคณะกรรมการอุดมการณ์นั้น เริ่มจัดตั้งขึ้นในปี 2541 เป็นคณะทำงานชุดพิเศษประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิจากหลายสาขาทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ซึ่งมีศรัทธาและสมัครใจมาช่วยงานสังคมสงเคราะห์ เพื่อให้เกิดความครอบคลุมและเพื่อแบ่งเบาภาระงานของพระอาจารย์สุบิน ซึ่งเริ่มหนักขึ้นทุกที กลุ่มนี้จะทำหน้าที่ทั้งเป็นที่ปรึกษาในเรื่องงานที่ต้องการความรู้เฉพาะด้าน เช่น การทำบัญชีและการสอบบัญชี การจัดทำแผนงานและโครงการ การประเมินผลงาน รวมทั้งช่วยคณะกรรมการเครือข่ายประสานงานกับหน่วยงานภายนอก เพื่อหาวิธีการสนองความต้องการของกลุ่มสมาชิกที่กลั่นกรองผ่านคณะกรรมการกลุ่มและคณะกรรมการกลาง

สำหรับเครือข่ายนอกเขตจังหวัด ไม่ได้มีการจัดองค์กรแบบทางการ เป็นเพียงการไปช่วยคิดให้คำปรึกษา แนะนำโดยพระอาจารย์สุบินและคณะตามที่เห็นเหมาะสม เช่นไปช่วยให้คำปรึกษาแนะนำในการจัดตั้งและดำเนินงานกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ที่เกิดขึ้นใหม่ เช่นกลุ่มของพระมนัส ชันติธัมโม ประธานสำนักสงฆ์จันทารักษ์โพธิทอง อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี และกลุ่มประมง/บ้านชน และบ้านปลา ตำบลตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เป็นต้น

(3) ด้านวิธีการประชุม จากประสบการณ์การไปเทศนาธรรมในสถานที่ต่างๆ พระอาจารย์สุบินเห็นว่า การเทศนาสอนหลักธรรมให้ชาวบ้านปฏิบัติเป็นการสื่อสารทางเดียว ซึ่งไม่น่าจะได้ผล โดยเฉพาะเมื่อชาวบ้านกำลังมีความเดือดร้อน จึงได้เปิดให้มีปัจจุวิสัยชนารูปแบบการสื่อสารหลายทาง โดยให้ชาวบ้านบอกเล่าปัญหา ทุกข์หรือที่เผชิญอยู่ อันเป็นการระบายในความทุกข์ร้อนไปได้ระดับหนึ่ง เมื่อมีผู้เห็นอกเห็นใจรับฟัง จากนั้นให้ตั้งสติช่วยกันคิดหาทางแก้ไขร่วมกัน โดย

ใช้ชาวบ้านเป็นศูนย์ คือ ชาวบ้านเป็นผู้บอกเล่าปัญหา สรุปปัญหา เป็นผู้คิดหาทางแก้ปัญห และเป็นผู้นำทางแก้ไขที่ช่วยกันคิดไปปฏิบัติ

ใช้ทุกข์เป็นประเด็น เพราะทุกข์หรือปัญหาของเขา ย่อมเป็นสิ่งที่เขาสนใจมากที่สุด

ใช้ความจริงเป็นหลัก ปัญหาที่ดี วิธีแก้ที่ดี เป็นเรื่องที่เป็นจริง จึงเป็นสิ่งที่คนต้องการและเมื่อแก้ได้ ก็จะได้เป็นนิสัย "คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น" ในทุกเรื่องที่เผชิญ ด้วยวิธีการประชุมเช่นนี้ พบว่า มีข้อดีเหนือวิธีการพบปะและร่วมฟังเทศน์ธรรมแบบดั้งเดิม อย่างน้อย 5 ประการ คือ

1. ชาวบ้านได้ระบายความทุกข์ ได้เพื่อนที่มีปัญหาล้ายคลึงช่วยกันสรุปปัญหาให้ชัดเจน (Problem identification) และแม้ผู้ที่ไม่มีปัญหาก็เข้าใจและเห็นใจกลายเป็นกัลยาณมิตรไปด้วย

2. ชาวบ้านได้ร่วมกันคิดหาทางออกในหลายแง่มุม (Solution alternatives) ก่อนที่จะสรุปไปสู่ทางออกที่ดีที่สุด หรือที่เป็นไปได้จริงตามสภาพที่เป็นอยู่ (The best practical solution)

3. ชาวบ้านได้เรียนรู้หลักการแห่งธรรมะ โดยการประยุกต์สู่การปฏิบัติได้จริง ซึ่งด้วยวิธีการเช่นนี้จะช่วยให้ธรรมะเกาะติดแนบแน่นกับชีวิตไปตลอด โดยไม่ต้องท่องจำ เพราะได้ซึมแทรกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตเสียแล้ว

4. พระภิกษุเองก็ได้เรียนรู้ว่าอะไรเป็นหลักการที่ไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เป็นจริงและอะไรคือหลักการที่เหมาะสม ควรเพิ่มเติมหลักการอะไรเข้าไปอีกเพื่อเสริมพลัง หรือเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องยั่งยืน ทำให้พระภิกษุได้ขัดเกลาดนเองไปด้วย พร้อมๆกับชาวบ้าน อันเป็นวิธีการ "เดินไปด้วยกัน" ไม่ใช่การ "เดินนำ" โดยอาจจะไม่มีผู้ตาม หรือตามแล้วแต่ตามไม่ทันก็ได้

5. ได้พบความจริงที่ว่า ทุกข์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น มีหลากหลายผูกพันเชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อน การคิดแก้ปัญหาใดเพียงด้านเดียวก็จะไม่ช่วยให้พ้นทุกข์ได้ และบางทีอาจจะไปเพิ่มทุกข์ (ปัญหา) ในด้านอื่นๆอีก เมื่อปัญหาลากหลายเช่นนี้ จึงต้องมองปัญหาแบบ "องค์รวม" หลายระดับ คือปัญหาที่เกิดขึ้นแก่คน และแก่ชุมชนในที่แห่งนั้น และอาจกระทบต่อสังคมใหญ่ ดังนั้น การแก้ปัญหาจึงต้องเป็น "องค์รวม" และเชื่อมโยงต่อกันตามระดับอีกด้วย

(4) ด้านการจัดการทางการเงินและบัญชี

การจัดการทางการเงินและบัญชีของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เน้น "ความง่าย" 4 ประการ ในเรื่องการทำ การดู การตรวจ และการนำไปใช้

ง่ายต่อการทำ คือ สามารถจัดทำโดยกลุ่มได้เอง หลังจากได้รับการแนะนำหรือการฝึกอบรมที่จัดให้แล้ว
ง่ายต่อการดู คือ สมาชิกแต่ละคนสามารถดูได้เข้าใจว่าตนจ่ายค่าหุ้นไปเท่าใด ส่งคืนค่ากู้ยืมเท่าใด ได้ผล
ประโยชน์เท่าใด เพื่อจะได้เห็นพัฒนาการของการออมที่เริ่มจากเงินหุ้นละ 10 บาท และผลที่มีต่อตนเอง ครอบครัว
และชุมชน

ง่ายต่อการตรวจ คือ ใครๆไม่ว่าสมาชิกหรือบุคคลภายนอกก็สามารถตรวจสอบการดำเนินงานของกลุ่มได้
โดยดูบัญชีที่สร้างขึ้นอย่างง่าย ๆ นับเป็นการสร้างความโปร่งใส ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของธรรมรัฐที่เริ่มจากกลุ่ม
รากหญ้า

ง่ายต่อการนำไปใช้ เมื่อเข้าใจและสามารถทำบัญชีกลุ่มสะสมทรัพย์แล้ว ชาวบ้านก็ย่อมจะทำบัญชีเรื่อง
อื่นๆ เช่น ค่าใช้จ่ายในครอบครัวหรือการลงทุนด้านอาชีพได้ โดยการประยุกต์วิธีการทำอย่างง่าย ๆ นี้มาใช้

แม้กลุ่มจะขยายใหญ่ขึ้นทั้งจำนวนสมาชิกและยอดเงิน แต่กลุ่มก็ยังคงจะรักษาวิธีการทำบัญชีอย่างง่าย
และทำด้วยมือเอาไว้ ด้วยถือว่าเป็นเรื่องที่สามารถทำได้ ไม่จำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีขั้นสูงมาช่วย เช่น คอมพิวเตอร์
และยังสามารถเปิดดูสมุดได้ตลอดเวลา ซึ่งถ้าใช้คอมพิวเตอร์ทุกอย่างจะอยู่ในเครื่อง มีผู้รู้เรื่องเพียงไม่กี่คน ชาว
บ้านที่ไม่รู้วิธีการก็จะดูหรือตรวจสอบไม่ได้

สำหรับการทำบัญชีก็จะมีเพียง 4 เล่ม คือ บัญชีรายชื่อสมาชิก บัญชีเงินหุ้น บัญชีเงินกู้ และบัญชีเงิน
สวัสดิการ ซึ่งสามารถนำมากระทยอดเพื่อสรุปเป็นรายรับ จ่าย และยอดคงเหลือของทุกเดือนได้ โดยจะต้องทำให้
เสร็จในเย็นวันรับเงินประจำเดือนของแต่ละเดือน

การแนะนำและตรวจสอบบัญชี ในระยะแรก พระอาจารย์สุบินและคณะ จะเดินทางไปให้คำแนะนำ
และตรวจสอบ ซึ่งเป็นการไปเยี่ยมเยียนให้กำลังใจ และให้คำปรึกษาหารือในทุกๆเรื่องไปด้วยในโอกาสเดียวกัน
หมุนเวียนกันไปทุกกลุ่มอย่างทั่วถึงในช่วงเวลา 3-4 เดือน ส่วนการสอบบัญชีจะทำในช่วงเข้าพรรษา โดยให้กลุ่ม
ต่างๆนำมาให้ตรวจสอบที่วัดไผ่ล้อม ซึ่งท่านเจ้าพรรษาอยู่ แต่เมื่อมีจำนวนกลุ่มมากขึ้น ท่านก็ไม่สามารถไปได้ด้วย
ตนเองทุกกลุ่มในช่วงเวลาดังกล่าว จึงได้มีการจัดกลุ่มเจ้าหน้าที่ฝ่ายบัญชีชุมชน หมุนเวียนกันไปให้การอบรมเรื่อง
การทำบัญชีขั้นต้น การให้คำปรึกษาแนะนำและตรวจสอบบัญชี โดยแบ่งเป็น 6 โซน ตามอำเภอ (อ.เมือง แบ่งเป็น
2 โซน คือ ผังตะวันออกและตะวันตก อ.เขาสมิง อ.แหลมงอม อ.คลองใหญ่)

กิจกรรมด้านการเงินการบัญชี แบ่งเป็น 3 ด้านคือ การออม การกู้ การแบ่งปันผลประโยชน์

การออม จัดเป็นหุ้นๆละ 10 บาท สมาชิกจะต้องถือหุ้นอย่างน้อย 1 หุ้น (10 บาท) แต่ไม่เกิน 10 หุ้น (100
บาท) โดยจะเพิ่มลดจำนวนเงินออมได้ในวันสิ้นปี สมาชิกจะต้องพิจารณาว่าตนเองจะออมได้เดือนละเท่าใด แล้ว
ตั้งสัจจะว่าจะส่งเงินออมทุกเดือนตามจำนวน ตรงเวลาในวันประชุมประจำเดือน ถ้าไม่สามารถมาส่งได้ไม่ว่ากรณี
ใดๆที่บ้านมีบัญชีต้องปรับให้หมด และเสียค่าหุ้นย้อนหลังให้ครบถ้วน เป็นการปรับความไว้สัจจะ เป็นการตอกย้ำ
ถึงความซื่อสัตย์ต่อตนเองและต่อกลุ่ม (ขรവാธธรรม 4 และอริยทรัพย์ 7)

สำหรับการกู้ สมาชิกรุ่นแรกกู้ได้ในวันแรกของการออม สำหรับรุ่นต่อไปต้องรอให้ครบ 3 เดือน หรือ 6
เดือน ตามข้อตกลงของกลุ่ม ผู้กู้จะต้องมีผู้ค้ำประกัน 2 ราย การกู้จะได้ทุกบัญชีละ 1,000 บาท ผ่อนส่งภายใน
10 เดือน โดยเสียค่าบำรุงตามที่กลุ่มกำหนด (มักจะเป็นร้อยละ 6 ต่อปี) กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ไม่ใช้คำว่าดอกเบี้ย
แต่เปิดโอกาสให้ผู้ถือศาสนาอิสลาม ซึ่งถือว่า การจ่ายหรือรับ "ดอกเบี้ย" เป็นเรื่องบาปสามารถเข้าเป็นสมาชิก

กลุ่มได้) สมาชิกต้องผ่อนชำระเงินกู้เป็นรายเดือนพร้อมค่าบำรุงพร้อมๆกับการส่งเงินออม ในวันประชุมประจำเดือน ซึ่งมักจะเป็นสัปดาห์แรกของเดือน แล้วแต่กลุ่มจะตกลงกำหนดเป็นวันใด ก็จะเป็นวันนั้นไปตลอดทั้งปี)

กรณีที่มีความจำเป็นไม่สามารถผ่อนชำระได้ตามเวลา กลุ่มจะผ่อนผันให้ 6 เดือน หลังจากนั้น หากยังไม่สามารถผ่อนส่งได้ กลุ่มจะปรับโดยเก็บค่าบำรุงเพิ่ม (อีกร้อยละเท่าใดแล้วแต่กลุ่มจะตกลงกันเอง) ยกเว้นเกิดอุบัติเหตุ อุบัติภัยอันเป็นเหตุสุดวิสัย 6 เดือนแล้วถ้าสภาพการณ์ไม่ดีขึ้น ก็ขยายต่อไปได้ตามมติของกลุ่ม

ในการกู้ใหม่ ผู้กู้จะต้องชำระบัญชีเก่าให้หมดก่อน หากใช้บัญชีเล่มอื่นต้องไม่เกิน 2-3 บัญชี ในคราวเดียวกัน

ในกรณีที่กลุ่มมีสมาชิกค้างชำระหนี้ ไม่จำเป็นต้องเชิญให้ผู้ค้างชำระกันรับผิดชอบโดยทันที เพราะไม่ใช่ความผิดของเขา แต่ให้ใช้วิธีให้ผู้กู้รายใหม่รับผิดชอบแทน ถ้ามีหลายคนให้เฉลี่ยความรับผิดชอบเท่าๆกัน เพื่อให้ทำบัญชีได้ลงตัว จากนั้นทั้งผู้ค้างชำระและผู้กู้รายใหม่ ก็จะช่วยกันติดตามทวงเงินคืนจากผู้กู้ เป็นการเพิ่มแรงกดดัน และรวมพลังช่วยกันไม่ให้กลุ่มต้องเสียหายคือมีหนี้สูญ

ด้านการแบ่งปันผลประโยชน์ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ การแบ่งปันผลและเงินสวัสดิการการแบ่งเงินปันผล ให้แบ่งตามจำนวนหุ้นจากผลประโยชน์ที่เกิดจากเงินออมและบวกกับผลประโยชน์ที่เกิดจากการให้กู้ โดยแบ่งปันผลให้สมาชิก 50% อีก 50% ส่งเข้าสวัสดิการ

เงินสวัสดิการ (โปรดดูข้อต่อไป)

การถอนเงิน สมาชิกจะถอนเงินคืนได้เมื่อมีเงินสะสมตั้งแต่ 10,000 บาทขึ้นไป โดยถอนได้เพียงครั้งเดียว ทั้งนี้เป็นไปตามหลักการแบ่งปันกัน (สังคหวัตถุธรรม 4)

(5) ด้านการจัดสวัสดิการ

สวัสดิการเป็นจุดเน้นที่เด่นชัดของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ที่เริ่มโดยคุณครูขบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสวัสดิการให้กู้เงินและสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาล อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินงานของพระอาจารย์สุบินในช่วงเริ่มแรกก็ได้เน้นเรื่องการให้กู้ยืมเช่นกัน เพราะถือเป็นการแบ่งเบาความทุกข์ที่หนักหน่วงของชาวบ้าน โดยกำหนดเกณฑ์พิจารณาให้กู้ไว้ 4 ลำดับ¹⁵ ดังนี้

- กู้เพื่อใช้จ่ายสำหรับคนป่วย ถือเป็นอันดับแรกที่ต้องให้ เพราะเป็นเรื่องรอไม่ได้
- กู้เพื่อใช้นั้นนอกระบบ ถ้ายังมีเงินเหลือ ให้พิจารณาการกู้เพื่อนำไปใช้นั้นนอกระบบ เพราะผู้กู้ชนิดนี้ถูกบีบคั้นมาก อาจก่อให้เกิดอาชญากรรมได้

- กู้เพื่อการศึกษาถ้ายังเหลือให้พิจารณาการกู้เพื่อใช้จ่ายด้านการศึกษา ไม่ให้เด็ก ๆ เสียนาคต
- ถ้ายังมีเงินเหลือแบ่งกันตามจำนวนผู้กู้ เพื่อความเป็นธรรมและความเสมอภาค

ในช่วงต่อมา เมื่อมีสมาชิกเพิ่มขึ้น เงินของกลุ่มเพิ่มขึ้น มีผลประโยชน์สะสมเพิ่มขึ้น และความเดือดร้อนของสมาชิกลดลงไปบ้างแล้ว ก็จะมีเงินเหลือพอเจียดจ่ายในด้านสวัสดิการมากขึ้น จึงได้กำหนดให้มีการดำเนินการด้านสวัสดิการไว้เป็นระเบียบดังนี้

¹⁵ สุบิน ปณิโต, พระ. กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต, อ้างแล้ว. น.24-25.

1. ประเภทของสวัสดิการ มี 2 ประเภท คือ

- สวัสดิการช่วยเหลือสมาชิกเสียชีวิต ในระยะแรก จ่ายให้สมาชิกทุกรุ่นเท่ากันหมด ในอัตรา 1,500 บาท ต่อมาเพิ่มเป็น 1,800 บาท และปัจจุบันเป็น 2,100 บาท

- สวัสดิการช่วยค่ารักษาพยาบาล จ่ายให้แก่ผู้ที่เป็นสมาชิกครบ 12 เดือน ทั้งคนไข้นอกและคนไข้ในที่ไปให้บริการโรงพยาบาลของรัฐ รวมทั้งคลินิกเอกชนด้วย โดยสมาชิกจะต้องนำไปเสร็จค่ารักษาพยาบาลมาประกอบ และสามารถเบิกได้ในอัตราที่กำหนดไว้ตามรุ่นของสมาชิก ในกรณีที่เป็นคนไข้ในเบิกได้ไม่เกิน 15 คืนต่อปี และเมื่อออกจากกลุ่มไปแล้วไม่ว่ากรณีใดๆจะหมดสิทธิ์ในสวัสดิการทันที สิทธิการเบิกลดหลั่นการตามรุ่น คือ รุ่นที่ 1 เบิกค่ารักษาพยาบาลได้ 100% รุ่นที่ 2 ได้ 50% รุ่นที่ 3 ได้ 25% รุ่นที่ 4 ได้ 10%

2. ที่มาของเงินสวัสดิการ เงินจ่ายเพื่อสวัสดิการนี้มาจากผลประโยชน์ที่เกิดจากเงินออมหรือเงินหุ้น (ดอกเบี้ยเงินฝากจากธนาคาร) บวกกับผลประโยชน์ที่เกิดจากสมาชิกกู้เงิน (ดอกเบี้ยเงินกู้ที่ผู้กู้จ่าย) แล้วนำมาจัดสรรคืนให้สมาชิกเป็นเงินปันผล 50% อีก 50% ใส่ไว้เป็นกองทุนสวัสดิการ ในกรณีที่กองทุนสวัสดิการเหลือ (ไม่มีผู้ตายหรือผู้ป่วยมาก) ก็ให้นำไปสมาชิกกู้ยืมได้มากขึ้นตามความต้องการของสมาชิกตามมติของกลุ่มที่เห็นว่าเหมาะสมตามกรอบขององค์กรใหญ่ ซึ่งปรับเปลี่ยนไปตามสภาพ

โดยสรุป การดำเนินงานทั้ง 5 ด้านของกลุ่ม มีการปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป เพื่อให้สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ การมีส่วนร่วมของสมาชิกทั้งด้านการดำเนินงานและด้านการรับสิทธิประโยชน์มีมากขึ้น แต่ยังคงรักษาแนวทางที่ควบคู่ไปกับการปลูกฝังคุณธรรม โดยการนำเอาพลังทางสังคมของชุมชนมาใช้ในการเสริมสร้างวินัยและความรับผิดชอบให้แก่สมาชิก

3. ผลงาน ประสิทธิภาพ และประสิทธิผล

ในสองบทแรกได้กล่าวถึงการก่อเกิดของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์และการจัดตั้งเป็นองค์กรมีวิถีทางที่ชัดเจนแต่บัดนี้ บทนี้จะพูดถึงผลงานของกลุ่มว่ามีประสิทธิภาพและประสิทธิผลหรือไม่ เพียงไร

3.1) ผลงาน

ในช่วงเวลา 10 ปีที่ผ่านมา ผลงานของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ซึ่งจัดตั้งเป็นองค์กรชาวบ้านมีผลงานสรุปได้ 2 ระดับคือ (1) ระดับบุคคล และ (2) ระดับกลุ่ม

(1) ผลงานระดับบุคคล ได้แก่การแก้ปัญหาใน 3 เรื่อง คือ หนี้สิน ความแตกแยก และการทำมาหากิน การแก้ปัญหานี้สินนอกระบบ ผลงานชัดเจนที่สุดของกลุ่ม ได้แก่ การแก้ปัญหานี้สินนอกระบบที่กู้เพื่อนำมาใช้จ่ายในด้านต่างๆได้ลดลงเป็นลำดับ จนเหลือไม่ถึงร้อยละ 10 ในปี 2544 นับว่าเป็นการปลดปล่อยทุกข์ในหมู่หลวงที่เกิดจากการเป็นหนี้สิน อันสามารถชักจูงบุคคลไปสร้างสิ่งเลวร้ายให้ครอบครัวและชุมชนได้ เมื่อหมดหนี้สินก็มีกำลังใจทำมาหากิน และมีความหวังในชีวิตอนาคตมากขึ้น เช่น หวังว่าจะมีรายได้พอเพียง ลูกหลานจะได้เล่าเรียนสูงขึ้น จะได้สร้างต่อเติมที่อยู่อาศัยให้มั่นคงพอเพียง จะได้มีชีวิตสงบสุขยามชรา ไม่ต้องดิ้นรนต่อสู้ในภัยพิบัติ ฯลฯ

การแก้ปัญหาเรื่องความแตกแยก ปัญหาเรื่องความแตกแยกของคนในชุมชนยังพบน้อย และมักจะเป็นเรื่องจุกจิก ไม่มีผลมากนักต่อการรวมพลัง อย่างไรก็ตาม การได้ไปร่วมทำบุญ และปฎิบัติศาสนธรรมร่วมกัน ในวันไปสงฆ์ประจำเดือน ก็มีผลช่วยให้คนสามัคคีปรองดอง ใช้สติตัดเรื่องขุ่นเคืองกันออกไปได้มาก จึงเป็นผลในด้านการป้องกันความแตกแยกไม่ให้เกิดขึ้นมากกว่า

การแก้ปัญหาเรื่องการทำมาหากิน ปัญหาเรื่องการทำมาหากิน เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหนี้สิน เพราะหนี้สินในระบบส่วนหนึ่งเกิดจากการกู้มาลงทุนทำมาหากิน เช่น ซื้อพันธุ์ ซื้อปุ๋ย ซื้ออุปกรณ์ ฯลฯ ซึ่งมักเกิดขึ้นเป็นประจำ โดยเดิมคาดว่าจะเป็นการกู้ระยะสั้น สามารถจะชำระล้างหนี้ได้หมดเมื่อขายผลผลิต แต่เมื่อมีเหตุการณ์พลิกผัน เช่น ดินฟ้าอากาศไม่อำนวย ราคาผลผลิตในตลาดตกต่ำ ฯลฯ ก็ทำให้การคาดหวังผิดพลาด ดอกเบี้ยซึ่งสูงมาก (40-60% ในการกู้และ 60-80% ในการเบี้ยแชร์) ก็จะทับทวีคูณ ทำให้โอกาสชำระหนี้เป็นไปได้ยากหรือเป็นไปได้เลย วิธีการที่ใช้แก้ไขได้แก่ ขายที่ดินทำกิน จ่ายชำระค่านีสินบวกดอกเบี้ย (ซึ่งมักจะเกือบครึ่งหรือแม้เกินครึ่งของเงินที่ขายได้) ส่วนที่เหลือเก็บไว้ให้ครอบครัวใช้เลี้ยงชีวิต และหัวหน้าหรือผู้ที่ยังมีกำลังแข็งแรงในครอบครัวเดินทางไปขายแรงงานในเมือง และนี่คือการเริ่มเข้าสู่วงจรใหม่ที่เลวลง แต่ทั้งๆที่รู้ก็ไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้

โรคติดต่อสภาพเช่นนี้มีไม่มากนักในหมู่บ้านที่ได้ไปสัมผัสและสัมภาษณ์มา อัตราการย้ายถิ่นไปทำงานในเมืองยังต่ำ เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดตราดยังไม่ถึงกับย่ำแย่ ความเชื่ออาถรรพณ์ของเครือญาติและเพื่อนบ้านยังพอหาได้ไม่ยาก ผู้คนจึงพอประทั่งชีวิตกันไปได้แม้ในยามวิกฤตเศรษฐกิจ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ จึงยังไม่ได้ก้าวเข้ามาในเรื่องนี้มากนัก อย่างไรก็ตาม ในการประชุมใหญ่วันมงคลเสวนา เมื่อวันที่ 31 มกราคม 2544 จากการประชุมกลุ่มย่อยทั้ง 4 กลุ่ม มีความเห็นสอดคล้องกันว่ากลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จะต้องเข้ามามีบทบาทในเรื่องการพัฒนาอาชีพให้ชัดเจนขึ้น

(2) ผลงานระดับกลุ่ม

การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของบุคคล ซึ่งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ทำได้ผลในระดับที่น่าพอใจนั้น ส่งผลต่อไปถึงระดับกลุ่มอย่างมาก และงานที่เด่นชัดของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ นอกจากเรื่องการออมเพื่อให้ผู้ยืมแล้ว ก็คือเรื่องสวัสดิการ ซึ่งจะพิจารณาใน 3 เรื่อง คือ ความหลากหลาย ความมากน้อย และความครอบคลุม โดยทั้ง 3 เรื่องนี้จะอยู่ในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม นอกจากจะขึ้นอยู่กับอุปสงค์ คือความต้องการของสมาชิกและของชุมชนแล้ว ยังขึ้นอยู่กับอุปทาน คือ ทรัพยากร อันเป็นปัจจัยให้เกิดกิจกรรมต่างๆอีกด้วย เช่น เวลาที่สมาชิกจะเสียสละได้ในการร่วมกิจกรรมเพื่อหมู่คณะ และขนาดของกองทุนที่จัดสรรมาใช้ได้ รวมทั้งการได้รับการสมทบจากภายนอก

ด้านความหลากหลาย ในประเภทของผลงานมีไม่มากนัก กล่าวคือในช่วงแรกมีเพียง 2 ประเภท คือ การระดมเงินออม การให้กู้ยืม และการจัดสวัสดิการจากเงินที่แบ่งมาครึ่งหนึ่งจากผลประโยชน์ที่เกิดจากการออมและการให้กู้ยืม ซึ่งแบ่งออกเป็นสวัสดิการช่วยเหลือเฉพาะสมาชิกผู้ถึงแก่กรรมและสมาชิกผู้เจ็บป่วยทั้งที่เป็นคนไข้ในและคนไข้นอก

แต่ต่อมาในปี 2541 มีการขยายกิจกรรมไปสู่ต้นทุนให้สังคมเพิ่มขึ้น เมื่อมีการจัดสรรเงินกองทุนทางสังคม (Social Investment Fund, SIF) เป็นเมนู 5 เพื่อการช่วยเหลือผู้ยากไร้ ก็ได้มีการตกลงกันในคณะกรรมการบริหารเครือข่าย ซึ่งเป็นกรรมการประสานงานของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ทั้งหมดในจังหวัดตราด ที่จัดตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกเพื่อรับงานนี้ (โปรดดูแผนภูมิที่ 3) ในเรื่องการกำหนดกรอบการช่วยเหลือ (ช่วยกลุ่มใดบ้าง ด้วยหลักเกณฑ์อย่างไร

๒) และการกำหนดผู้รับผิดชอบ (ใครรับผิดชอบในเขตพื้นที่ใด และมีหน้าที่ทำอะไรบ้าง) จึงได้ขยายสวัสดิการในการช่วยเหลือไปอีก 6 กองทุน คือ (1) เด็กยากจนในการศึกษา (2) คนชราอายุ 60 ปีขึ้นไป (3) คนพิการ (4) ผู้ติดเชื้อ HIV (5) ผู้เจ็บป่วยเรื้อรัง และ (6) คนยากจนที่ไม่มีที่ทำกิน ไม่มีที่อยู่ ไม่มีรายได้ประจำ หรือมีแต่ต่ำมาก การคืนทุนให้สังคมเช่นนี้ นับเป็นการขยายกรอบการ "เฉลี่ยสุข" ให้กว้างขึ้นไปถึงผู้ยากไร้ในชุมชน ถือเป็นการ "ทำบุญ" หรือสร้างความสุขทางใจเพิ่มขึ้นด้วย

ในด้านความมั่งคั่งน้อยนั้น จำนวนกองทุนเพื่อการกู้ยืมส่วนใหญ่มีพอเพียง เนื่องจากสามารถกู้ยืมได้พร้อมๆ กันหลายกอง และการใช้ความเร่งด่วนของปัญหาแต่ละบุคคล ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีในหมู่บ้าน รวมทั้งการเจรจาขอความเห็นใจเพื่อเฉลี่ยทุกข์เฉลี่ยสุข แทนที่จะใช้กฎเกณฑ์ตายตัว ทำให้สามารถเกลี้ยการกู้ยืมให้ทั่วถึงได้ง่าย

อย่างไรก็ดี แม้จะมีความหลากหลายของกองทุนเพิ่มขึ้นรวมไปถึงการคืนทุนให้สังคมด้วย แต่ในด้านความครอบคลุมก็ยังนับว่าไม่ครอบคลุมวงจรชีวิตตามชื่อของกองทุน ที่ยังขาดอยู่น่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพ และการพัฒนาสภาพแวดล้อม ในด้านการพัฒนาอาชีพนั้น แม้บางกลุ่มจะเริ่มคิดเริ่มทำในเรื่องธุรกิจชุมชนบ้างแล้ว แต่ก็ยังเป็นเพียงการรวมตัวของผู้บริโภค คือ การรวมตัวของผู้ใช้แก๊สโดยไปซื้อจากผู้ผลิตโดยตรง เพื่อตัดปัญหาคนกลาง แต่ยังไม่ถึงขั้นการรวมตัวของผู้ผลิต เพื่อจัดจำหน่ายสินค้า และแม้จะมีการรวมตัวกันในเรื่องการจัดตั้งศูนย์สาธิตชีวิเกษตร แต่ก็ยังอยู่ระหว่างดำเนินการ ยังไม่มีผลงานเป็นรูปธรรมนัก (ในขณะที่ผู้วิจัยไปสำรวจเมื่อเดือนมกราคม 2544) สำหรับการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ก็เพียงแต่มีส่วนช่วยในเรื่องการรวมกลุ่มที่มีอยู่แล้วให้เป็นพื้นฐานในการทำกิจกรรมด้านอื่นๆต่อไปเท่านั้น โดยยังไม่ได้มีการจัดสรรเงินทุนของกลุ่มให้แต่อย่างใด ตัวอย่างเช่น โครงการอนุรักษ์และพัฒนาปายายเลนบ้านเป็ดไร ซึ่งคนส่วนใหญ่ที่เป็นสมาชิกของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ได้รวมกันขอเงิน SIF มาดำเนินการ อันนับเป็นก้าวแรกของการสร้างเครือข่ายร่วมกับจังหวัดชายฝั่งทะเลอื่นๆ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาเชิงอนุรักษ์ที่ยั่งยืนได้ นอกจากนั้น กลุ่มยังพยายามขยายความครอบคลุมไปสู่เรื่องการเมืองในการเลือกตั้งครั้งที่แล้วเมื่อต้นปี 2544 โดยการหักเงินสวัสดิการจากสมาชิกที่กลุ่มสืบทราบว่ามีเงินซื้อเสียงจากนักการเมืองตามคำซื้อเสียงที่ได้รับโดยอ้างว่าเป็นการหักส่วนที่ได้เปล่านั้นแล้ว

3.2) ประสิทธิภาพ

ประสิทธิภาพในการดำเนินงานของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จะพิจารณาจาก 3 ด้าน คือ ด้านความรวดเร็วในการดำเนินงาน ด้านค่าใช้จ่ายในการจัดการ และด้านหนี้สิน

(1) ด้านความรวดเร็วในการดำเนินงาน

เนื่องจากมีข้อกำหนดให้ทำการรับเงินออม จ่ายเงินกู้ ส่งคืนเงินกู้และค่าบำรุง ตลอดจนจัดสรรสวัสดิการให้แล้วเสร็จภายในวันเดียวกันในช่วงบ่ายถึงเย็น รวมทั้งวิธีการทำบัญชีในรูปแบบง่ายๆ จึงทำให้เกิดความรวดเร็วในการดำเนินงาน ไม่เสียเวลาทำมาหากินเกินกว่า 1 วัน

(2) ด้านค่าใช้จ่ายในการจัดการ

เนื่องจากทุกอย่างทำโดยชาวบ้าน ด้วยพลังใจมุ่งมั่นเพื่อส่วนรวมกรรมการผู้ดำเนินการ (ซึ่งก็คือชาวบ้าน) ก็มาพบปะร่วมทำบุญอยู่แล้วในวันนั้น เสียเวลาและค่าใช้จ่ายในการเดินทางครั้งเดียว ซึ่งจะได้รับคำตอบแทนหรือไม่แล้วแต่ขนาดของกองทุน และมติของกลุ่ม (ส่วนใหญ่มักจะไม่นับถือว่าช่วยกันเพื่อส่วนรวม ซึ่งตนเองก็เป็นเจ้าของกองทุนอยู่ด้วย) ดังนั้น ค่าใช้จ่ายในการจัดการ จึงมักจะมีเพียงค่าวัสดุเล็กน้อยๆ เช่น กระดาษ ปากกา ฯลฯ

(3) ด้านหนี้สิน

หนี้ของระบบที่ชาวบ้านกู้ยืมก่อนเข้าเป็นสมาชิกลดลงจนเหลือหมู่บ้านละไม่ถึงร้อยละ 10 ส่วนจำนวนหนี้ของของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จากการสัมภาษณ์ผู้รับผิดชอบด้านบัญชีรวมของทุกกลุ่ม พบว่า การกระจายความรับผิดชอบในการติดตามทวงหนี้ดังกล่าวข้างต้น มีผลให้มีหนี้สูญเพียง 2-3 ราย ซึ่งเป็นเพราะผู้กู้ย้ายครอบครัวไปอยู่จังหวัดอื่น¹⁶

โดยสรุปจึงกล่าวได้ว่า การดำเนินงานของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์มีประสิทธิภาพสูง

3.3) ประสิทธิภาพ

การประเมินประสิทธิผลจะเป็นการประเมินใน 2 ด้านใหญ่คือ ด้านความเป็นธรรม และด้านความพึงพอใจ

(1) ด้านความเป็นธรรม ในเรื่องนี้จะพิจารณาจาก 4 เรื่อง คือ การออม การกู้ยืม การจ่ายดอกเบี้ย และการรับผิดชอบหนี้

ความเป็นธรรมในการออมหรือการสะสมหุ้น มีการแบ่งหุ้นๆละ 10 บาท การเข้าเป็นสมาชิกไม่ต้องมีผู้ค้ำประกัน แต่จะต้องถือหุ้นไม่ต่ำกว่า 1 หุ้น (10 บาท) และไม่เกิน 10 หุ้น (100 บาท) ซึ่งจะเพิ่มลดได้ในวันประชุมเมื่อสิ้นปี การกำหนดเช่นนี้ก็เพื่อลดความเหลื่อมล้ำให้น้อยที่สุด

ความเป็นธรรมในการกู้ยืม จำกัดเฉพาะสมาชิกเท่านั้น และจำเป็นต้องมีผู้ค้ำประกัน 2 ราย สมาชิกรุ่นแรกจะกู้ได้ทันที ส่วนรุ่นถัดไปจะต้องรอ 3-6 เดือน แล้วแต่มติของกลุ่ม จำนวนเงินกู้ยืม การส่งคืน และระยะเวลาขึ้นอยู่กับกิจกรรมที่นำไปใช้ และความสามารถในการส่งคืน การให้กู้พิจารณาตามความจำเป็นเร่งด่วน 3 ลำดับก่อน (เจ็บไข้ ใช้นั้นนอกระบบ เพื่อการศึกษา) ที่เหลือจากนั้นนำไปเฉลี่ยเท่าๆกันตามจำนวนผู้กู้

ความเป็นธรรมในการจ่ายดอกเบี้ย หรือที่เรียกว่าค่าบำรุง จ่ายในอัตราเดียวกันหมดตามที่กลุ่มกำหนด ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นร้อยละ 6 การส่งคืนแต่ละงวดและระยะเวลาผ่อนส่ง ขึ้นอยู่กับมติกรรมการ

ความเป็นธรรมในการรับผิดชอบหนี้ การกำหนดให้ผู้กู้รายใหม่ร่วมกันรับผิดชอบในหนี้ค้างจ่ายที่มีอยู่เดิม สักส่วนเท่าๆกันไปก่อนในวันเริ่มกู้ เพื่อให้สามารถปิดบัญชีได้ จากนั้นผู้กู้รายใหม่และผู้ค้ำประกันนี้ค้างจ่าย จะร่วมกันติดตามทวงหนี้คืน โดยวิธีการต่างๆแล้วแต่จะเหมาะสม ตั้งแต่ขอร้องส่วนตัวจนถึงวิธีรุนแรงโดยเขียนชื่อติดบอร์ดเพื่อประณามให้อับอาย นับเป็นการกระจายความรับผิดชอบที่เป็นธรรม เพราะการมีหนี้ค้างจ่ายเป็นการลดขนาดผลประโยชน์ของกองทุนรวม จึงควรเป็นภาระหน้าที่ของสมาชิกกลุ่มทั้งหมด

(2) ด้านความพึงพอใจ พิจารณาจาก 2 เรื่อง คือ การเข้าถึงข้อมูลและการเข้าถึงบริการ

ความพึงพอใจในการเข้าถึงข้อมูล มีสูง เพราะการเผยแพร่ข้อมูลมีค่อนข้างกว้างขวางโดยเฉพาะแบบปากต่อปาก ซึ่งขยายขอบเขตมากขึ้น ทำให้กองทุนเพิ่มขึ้น การรับทราบข่าวจากหอกระจายเสียงให้เข้าร่วมทำบุญที่วัดก็ทำให้ได้ข้อมูลเรื่องการรวมกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ไปด้วย ทั้งจากคำบอกเล่าของพระสงฆ์และฆราวาสที่เป็นสมาชิก รวมทั้งเอกสารที่พระอาจารย์สุบิน และศิษย์ ได้เขียนรวบรวมไว้แจกจ่าย

ส่วนความพึงพอใจในด้านการเข้าถึงบริการ มีสูงทั้ง 4 เรื่อง เนื่องจากมีความเป็นธรรมในทุกเรื่อง คือ การออม การกู้ยืม และจ่ายดอกเบี้ย การรับผิดชอบหนี้สินร่วมกัน รวมทั้งการได้รับ สวัสดิการเมื่อเจ็บป่วยและเมื่อตาย

¹⁶ การสัมภาษณ์กลุ่มผู้เข้าร่วมประชุมโดยผู้เขียนเมื่อวันที่ 31 มกราคม 2544 ที่วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด.

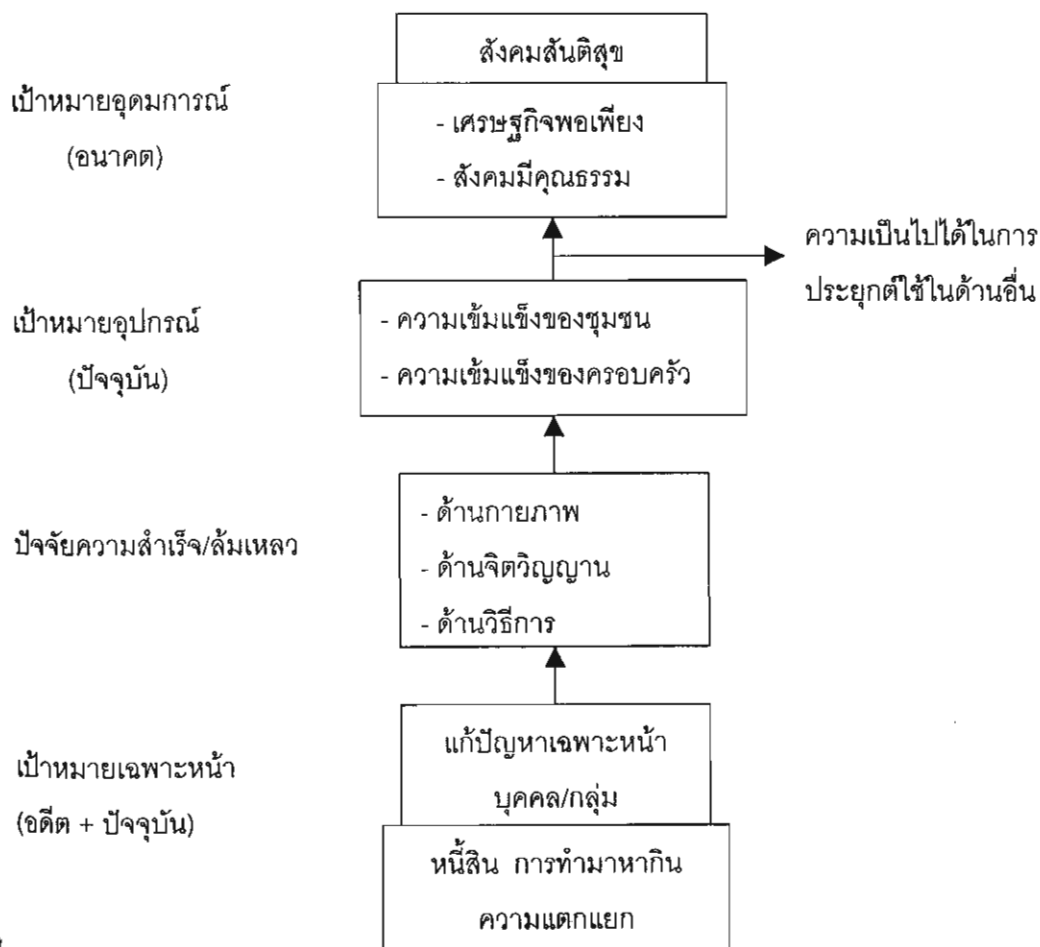
สำหรับการคืนทุนให้สังคมตามเมนู 5 สมาชิกก็ได้มีส่วนร่วมในการค้นหาและพิจารณาช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในท้องถิ่นของตนด้วย จึงเพิ่มความพอใจให้สูงขึ้น

สรุปได้ว่า ผลงานของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ สามารถสนองความต้องการของชาวบ้านได้ดีพอควร ทั้งทางโลกและทางธรรม การดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลค่อนข้างดี ก็มีส่วนในการสร้างความพร้อมให้แก่ชุมชนที่จะก้าวต่อไปร่วมกันพอควร รวมทั้งการเริ่มสร้างเครือข่ายกับจังหวัดใกล้เคียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วย

4. การประยุกต์ใช้

ในบทนี้จะพิจารณาถึงปัจจัยความสำเร็จ/ความล้มเหลวที่มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตชุมชน และความเป็นไปได้ในการนำไปประยุกต์ใช้ในที่อื่นๆ เพื่อเชื่อมต่อให้เกิดสังคมสันติสุขโดยรวม ก่อนอื่นจะแสดงถึงเป้าหมายในระดับต่างๆ ที่กลุ่มสัจจะออมทรัพย์คาดหวังให้เกิดขึ้น โดยผู้เขียนได้พยายามสรุปขึ้นเป็นแผนภูมิที่ชัดเจน โดยรวบรวมข้อมูลมาจากกฎเกณฑ์ต่างๆ ของกลุ่ม จากการเข้าร่วมฟังการอภิปรายของกลุ่ม และจากการสัมภาษณ์ และการตอบคำถามของพระอาจารย์สุบินและบรรดาสาธุศิษย์ใกล้ชิด

แผนภูมิที่ 4 เป้าหมายระดับต่างๆ ของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

สรุปจาก กฎเกณฑ์ของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ คำสัมภาษณ์ การตอบคำถามตามประเด็นต่างๆ ของพระอาจารย์สุบิน ปณิโต โดยผู้เขียน (การสัมภาษณ์พระอาจารย์สุบินและสาธุศิษย์หลายครั้งโดยผู้เขียน 2544)

การบรรลุเป้าหมายของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ สามารถแยกได้ 3 ระดับคือ (1) เป้าหมายเฉพาะหน้า (2) เป้าหมายอุปการณ และ (3) เป้าหมายอุดมการณ์ ซึ่งในส่วนนี้จะพูดถึงการบรรลุเป้าหมายเฉพาะหน้าไปแล้ว ทั้งระดับบุคคลและระดับกลุ่ม ซึ่งพบว่ามีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลในระดับน่าพอใจ ในบทนี้จะกล่าวถึงการก่อเกิดชุมชนคุณภาพ ที่เป็นผลมาจากปัจจัยความสำเร็จ/ล้มเหลวของกองทุนสัจจะสะสมทรัพย์ ซึ่งจะมีผลเชื่อมโยงไปถึงสันติสุขในสังคมโดยรวม อันเป็นเป้าหมายอุดมคติของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ด้วย

4.1) ปัจจัยความสำเร็จ/ล้มเหลว

ในส่วนของปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสำเร็จ/ล้มเหลวนี้จะได้กล่าวถึงปัจจัยความสำเร็จ/ล้มเหลว 3 ด้าน คือ (1) กิจกรรมด้านกายภาพ (2) กิจกรรมด้านจิตวิญญาณ และ (3) วิธีการที่ใช้ ซึ่งสิ่งนี้จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงให้เกิดชุมชนคุณภาพซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญที่จะเชื่อมโยงไปสู่สังคมสันติสุขโดยรวมด้วย

(1) กิจกรรมด้านกายภาพ ได้แก่ กิจกรรมด้านเศรษฐกิจและการคืนทุนแก่สังคม

กิจกรรมด้านเศรษฐกิจ เป็นกิจกรรมในกระบวนการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชุมชน ได้แก่ การฝากเงินออม การส่งเงินกู้และค่าบำรุง รวมทั้งพิจารณาอนุมัติเงินให้กู้ การชำระคืน การผ่อนผันการชำระ การจ่ายเงินปันผล และพิจารณาค่าใช้จ่ายในการจัดการ ฯลฯ

กิจกรรมคืนทุนแก่สังคม ได้แก่ การร่วมกันพิจารณาจัดสรรเงินเพื่อสวัสดิการให้แก่สมาชิกและแก่ชุมชน เช่น เงินช่วยค่ารักษาพยาบาล ค่าพาหนะ ค่าช่วยเหลือสมาชิกที่ถึงแก่กรรม รวมทั้งเงินช่วยเหลือผู้ยากจนและผู้ด้อยโอกาสในชุมชนของตน เช่น ผู้สูงอายุ และเด็กที่ขาดผู้อุปถัมภ์

(2) กิจกรรมด้านจิตวิญญาณ ได้แก่ ด้านศาสนาและคุณธรรม ด้านการสร้างสัมพันธ์และเสริมพลังกลุ่ม และด้านการเรียนรู้

กิจกรรมด้านศาสนาและคุณธรรม ได้แก่ การที่ที่ชาวบ้านนำอาหารมาทำบุญร่วมกันและฟังเทศน์ธรรมในช่วงเช้า เพื่อสืบทอดประเพณี ขัดเกลากิเลส และเพิ่มพูนคุณธรรมทางพุทธ ศาสนา ธรรมเทศนา และปฐชาวิสัยนาของพระสงฆ์ ซึ่งเป็นที่ปรึกษากลุ่มจะเน้นการเชื่อมโยงคุณธรรมทางศาสนาให้เข้ากับเหตุการณ์ปัจจุบันมากกว่าจะเป็นเรื่องหลักธรรมศาสนาแต่เพียงอย่างเดียว จึงสามารถนำไปประยุกต์ในการแก้ปัญหาต่างๆได้ด้วย

กิจกรรมสร้างสัมพันธ์และเสริมพลังกลุ่ม เป็นการสร้างสัมพันธ์ให้เหนียวแน่นยิ่งขึ้น รวมทั้งมีการถ่ายทอดข่าวสารความเป็นไปของสมาชิกชุมชน ปัญหาชุมชน และการแก้ไขปัญหาให้เกิดความสนิทสนมแน่นแฟ้นในสัมพันธภาพของสมาชิก การทำบุญร่วมกันสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของและความรับผิดชอบร่วมกันในวัด ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นมา (อดีต) ความเป็นอยู่ (ปัจจุบัน) และความเป็นไป (อนาคต) ของชุมชนของตน การนำสมาชิกครอบครัวโดยเฉพาะบุตรหลานมาร่วม (ตามคำขอของกลุ่มฯ) ช่วยให้เกิดการถ่ายทอดจิตวิญญาณชุมชนไปสู่รุ่นรุ่นหลัง

กิจกรรมด้านการเรียนรู้ เน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเองและกลุ่ม โดยมีแกนนำ ทั้งพระสงฆ์ (ที่ปรึกษากลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์) และผู้นำตามธรรมชาติของชุมชน (กรรมการกองทุนที่ชาวบ้านเลือกตั้ง) เน้นการรวมกลุ่มเพื่อเสนอปัญหาของบุคคลและของชุมชน และร่วมกันเสนอทางแก้ เช่น การช่วยเหลือการเจ็บไข้ได้ป่วยหรือความทุกข์ยากเดือดร้อนในเรื่องต่างๆของชุมชนด้วย มีการแสดงน้ำใจ “เอื้ออาทร” ได้ชัดเจนและสามารถปรับปรุงหรือเสนอแนะเพื่อนำไปใช้แก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสมเป็นรูปธรรมมากกว่าการเรียนรู้จากสื่อทางเดียว (เช่น หนังสือ

เขียน การกระจายข่าว ธรรมชาติทางเดียว ฯลฯ)

อย่างไรก็ดี บางกิจกรรมก็เป็นทั้งกิจกรรมด้านเศรษฐกิจและด้านจิตวิญญาณไปพร้อมๆกัน ได้แก่ กิจกรรม
ทุนแก่งสังคม และกิจกรรมด้านการเรียนรู้ ซึ่งต้องใช้ทั้งเศรษฐกิจ ทรัพยากร และปัญญาด้วย

(3) วิธีการที่ใช้

วิธีการเป็นสิ่งขับเคลื่อนกิจกรรมให้บรรลุถึงเป้าหมายได้ตามขั้นตอน วิธีการสำคัญที่กลุ่มสัจจะสะสม
ทรัพย์ใช้ในทุกกิจกรรมมี 2 ด้าน คือ การขจัดสิ่งไม่ดี และการเพิ่มสิ่งดีเข้าไปในกลุ่มการขจัดสิ่งไม่ดี เป็นการ
พยายามให้สิ่งไม่ดีเหลือน้อยที่สุด โดยการใช้กฎเกณฑ์ต่างๆ เช่น การปรับผู้ที่ไม่มาส่งเงินออม หรือชำระหนี้สินตรง
เวลา และการตัดสิทธิผู้ไม่เข้าร่วมในวันนัดประชุมประจำปี นอกจากการเป็นสมาชิก เหล่านี้ล้วนเป็นกฎเกณฑ์
จัดการไม่รักษาสัจจะ และการไม่เข้าร่วมกิจการของหมู่คณะ

นอกจากการขจัดสิ่งไม่ดีในตัวบุคคลแล้ว ยังมีความพยายามขจัดสิ่งไม่ดีภายนอก เช่น การอนุมัติเงินกู้
เพื่อนำไปปลูกผัก มีเงื่อนไขว่าจะต้องปลูกผักปลอดสารพิษเท่านั้นหรือการตั้งประเด็นสนทนาธรรมในเรื่องภัยใกล้
ตัว เช่น ภัยจากสารเสพติด ภัยจากการพนัน เป็นต้น เพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้รู้ถึงพิษภัยของสิ่งภายนอก และช่วยกันหา
ทางป้องกันเสียแต่ต้นมือ

การเพิ่มสิ่งดี ในทุกกิจกรรมได้พยายามเพิ่มเติมสิ่งดีงามเข้าไป เช่น การจัดรูปแบบกิจกรรม เพื่อสร้างพลัง
ร่วมในการคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาได้จริง โดยอาศัยทั้งจากการสรุปทบทวน จากประสบการณ์ของกลุ่มอื่น ๆ การ
ไปดูงานของกลุ่มต่างๆ และจากการเรียนรู้จากสิ่งภายนอก โดยการเชิญผู้ชำนาญการด้านต่างๆเข้ามาให้คำปรึกษา
แนะนำ และสาธิตสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มและชุมชน

4.2) ชุมชนคุณภาพ

จากสามสิ่งนี้ข้างต้น หากประสบความสำเร็จก็จะมีผลให้เกิดชุมชนคุณภาพ โดยชุมชนคุณภาพจะต้องมี
องค์ประกอบอย่างน้อย 3 ประการ คือ (1) บุคคลที่ขัดเกลาแล้ว (2) ความเข้มแข็งของครอบครัว และ (3) ความเข้ม
แข็งของชุมชน

(1) บุคคลที่ขัดเกลาแล้ว สมาชิกของกลุ่ม คือ บุคคลที่ได้รับการขัดเกลาแล้วระดับหนึ่ง โดยการแก้
ปัญหาเฉพาะหน้าอันเป็นทุกข์ร้อนใหญ่หลวงให้เขา ชักจูงเขาให้เขามาร่วมกลุ่ม ในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้
ปัญหา และร่วมเรียนรู้จากสิ่งต่างๆ ทั้งจากภายในและภายนอกกลุ่ม จึงนับได้ว่ามีคุณภาพระดับหนึ่ง

(2) ความเข้มแข็งของครอบครัว เมื่อครอบครัวพันผูกและได้เข้าร่วมกิจกรรมทั้งทางโลกทางธรรม
พร้อมหน้ากัน ย่อมก่อให้เกิดความเข้าใจในกันและกัน รวมทั้งลูกหลานก็ได้เรียนรู้กิจกรรมครอบครัวของตน ไป
พร้อมกับกิจกรรมเพื่อส่วนรวมด้วย โดยการได้เห็นตัวอย่างและได้ร่วมในประสบการณ์จริง

(3) ความเข้มแข็งของชุมชน การใช้กิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพื่อผลประโยชน์ร่วมกันควบคู่ไปดับคุณ
ธรรมการอยู่ร่วมกัน ทำให้ชุมชนเชื่อมโยงกันอย่างเหนียวแน่น และแผ่ขยายไปถึงกิจกรรมนอกกลุ่มด้วย ตัวอย่างที่
เห็นได้ชัด ได้แก่ การจัดทำโครงการเพื่อขอรับเงินสนับสนุนจากกองทุนการลงทุนเพื่อสังคม (SIF) พบว่า กลุ่มที่มี
การรวมตัวกันอยู่ก่อนแล้ว เช่น กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานสูง และสามารถต่อ
เชืความคิดในการทำงานไปสู่การสร้างเครือข่ายเพื่อส่วนรวมได้ง่ายขึ้น เช่น โครงการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชาย
เลนบ้านเป็ดไฉน และโครงการฝึกอบรมแปรรูปอาหาร และแสดงสินค้าชุมชน ห้วยน้ำขาว อ.เมือง จ.ตราด

4.3) การนำไปประยุกต์ใช้เพื่อนำไปสู่สังคมสันติสุข

การนำไปประยุกต์ใช้ในที่อื่นจะได้ผลหรือไม่ นอกจากจะขึ้นอยู่กับปัจจัยแห่งความสำเร็จ/ล้มเหลวดังที่กล่าวมาแล้ว ยังต้องใช้ปัญญาในการพิจารณาสิ่งต่อไปนี้ คือ (1) การค้นหาสภาพการณ์ (2) การตั้งพื้นฐานวัฒนธรรมดั้งเดิม (3) การผสมผสานเพิ่มเติมภูมิปัญญา โดย (4) มุ่งการพัฒนาที่ยั่งยืนดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) การค้นหาสภาพการณ์ หมายถึง การศึกษาสภาพการณ์ที่เป็นอยู่จริงในเขตพื้นที่นั้นอย่างเจาะลึกทั้งในด้านกายภาพ (เช่น ความอุดมสมบูรณ์หรือแร้นแค้นของทางภูมิประวัติศาสตร์) ด้านศักยภาพ (คือสภาพทางกายภาพซึ่งเมื่อรวมกับลักษณะและวิถีชีวิตของผู้คนแล้ว ทำให้ท้องถิ่นนั้นมีความสามารถด้านใดโดดเด่นเป็นพิเศษในเรื่องอะไร) และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น อันมีผลทำให้เกิดปัญหาต่างๆ

(2) การตั้งพื้นฐานวัฒนธรรมดั้งเดิมกลับคืนมา วัฒนธรรมในที่นี้ หมายถึง แนวคิดหรือปรัชญาในการดำรงชีวิต และวิถีชีวิตที่เป็นอยู่จริงในพื้นที่นั้นๆ ซึ่งสามารถยึดโยงผู้คนให้มีความรักและผูกพันกับท้องถิ่นและเพื่อนบ้านในฐานะผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาหลายชั่วอายุคน

(3) ผสมผสานเพิ่มเติมภูมิปัญญา ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถจัดการกับสิ่งรอบตัวในท้องถิ่นได้ แต่ในขณะที่ยังคงเป็นสังคมเปิดในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จึงจำเป็นต้องเพิ่มเติมภูมิปัญญาใหม่ๆ เข้าไปด้วยเพื่อรับสถานการณ์ใหม่ที่รุนแรงขึ้น¹⁷

(4) มุ่งการพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาที่ยั่งยืนเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีความต่อเนื่อง (เพราะการหยุดอยู่กับที่คือการถอยหลัง) มีการใช้ปัญญา (พิจารณาเลือกสรรสิ่งทำให้เกิดสุขแก่ทุกคน และหลีกเลี่ยงสิ่งที่จะทำให้เกิดทุกข์ไม่ว่าแก่ตนเองหรือแก่ผู้อื่น) โดยการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย (เครือข่ายในที่นี้หมายถึง ทั้งเครือข่ายความคิด เครือข่ายข้อมูล และเครือข่ายปฏิบัติการ)

ดังนั้น การไปสู่สังคมสันติสุขทั้งด้านเศรษฐกิจพอเพียง และด้านสังคมคุณธรรมจะเป็นไปได้หรือไม่ คงจะไม่เพียงการประยุกต์ใช้รูปแบบของสัจจะสะสมทรัพย์เพียงอย่างเดียว หากต้องหารูปแบบที่เหมาะสมอื่นๆ ในด้านต่างๆ มาสังเคราะห์และหาทางให้ปฏิบัติการร่วมกันได้ สังคมสันติสุขตามอุดมการณ์จึงจะบังเกิดได้จริง

¹⁷ โปรดดูเพิ่มเติมใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, อเนก นาคะบุตร (อ้างแล้ว) และ พัทยา ว่องกุล, **ชุมชนองค์กรร่วมสมัยใหม่: รูปแบบสังคมบูรณาการ เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง "คนจนจะดูแลคนจนได้อย่างไร"** สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมภาค 7 ที่สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 6 ธันวาคม 2543 และ อภิชัย พันธเสน **เศรษฐกิจพอเพียง ในฐานะรูปแบบที่พึงปรารถนาของระบบสวัสดิการสังคมไทย**, ปาฐกถาพิเศษเนื่องในการประชุมวิชาการ "วันปณิธาน 44", กรุงเทพฯ: โรงแรมปรีชาเลสเตอร์, 12 กุมภาพันธ์ 2544.

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การศึกษารูปแบบและความเป็นไปได้ในการจัดสวัสดิการโดยภาคชุมชน

กรณีศึกษา

ศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน
อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา

โดย

ดร.กนกศักดิ์ แก้วเทพ

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา

ดร.กนกศักดิ์ แก้วเทพ

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. นำเรื่อง

ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมไทย ได้มีความพยายามของบุคคล กลุ่มคน องค์กรทางสังคมที่อยู่กระจัดกระจายตามท้องถิ่นต่างๆ ในการหันกลับมาจัดการแก้ปัญหาให้กับตนเองและชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบของกลุ่ม ชมรม หรือองค์กรต่างๆ ซึ่งมีความหลากหลายไม่น้อย และหนึ่งในจำนวนนั้นก็คือ การรวมกลุ่มจัดตั้งองค์กรชุมชนของชาวบ้านในพื้นที่ 4 ตำบลของอำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ที่เรียกว่า “ธนาคารหมู่บ้าน” ซึ่งถือได้ว่าเป็นธุรกิจชุมชนประเภทหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์มุ่งเน้นการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจให้กับชาวบ้านด้วยกันเอง เป็นการส่งเสริมให้มีการออมด้วยการให้ชาวบ้านช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และนำเงินมาบริหารจัดการกันเอง อีกทั้งเพื่อลดภาระหนี้สินของสมาชิก โดยให้ธนาคารหมู่บ้านเป็นแหล่งเงินออมและให้เงินกู้ตลอดจนการปันผลประโยชน์กำไรที่ได้จากการดำเนินงานให้กับสมาชิกด้วย (สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับระเบียบและข้อตกลงของธนาคารหมู่บ้านจะดูได้ในภาคผนวก ก)

2. สภาพทั่วไปของชุมชน

อำเภอดอกคำใต้เป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดพะเยา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 14 กิโลเมตร ส่วนพื้นที่ 4 ตำบลอันประกอบด้วยตำบลปิน ตำบลถ้ำ ตำบลหนองหล่ม และตำบลคือเวียง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกันจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านขึ้นจะอยู่ทางตอนใต้ของอำเภอดอกคำใต้อีกทีหนึ่ง โดยธนาคารหมู่บ้านแห่งแรกได้จัดตั้งขึ้นในปี 2535 ที่บ้านจ้วงนก ตำบลปิน ต่อจากนั้นจึงมีการจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านขึ้นในหมู่บ้านอื่นๆ ตามมาอีก ปัจจุบัน (ปี 2543) มีการจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านขึ้นแล้ว 37 แห่งกระจายอยู่ในพื้นที่ 4 ตำบลนี้

การเดินทางไปยังศูนย์รวมน้ำใจ (เครือข่ายของธนาคารหมู่บ้าน) บ้านของครูมุกดา อินต๊ะสาร ผู้นำและพี่เขยหัวแรงคนสำคัญ ตลอดจนบ้านจ้วงนก (หมู่ 2 ตำบลปิน) สามารถกระทำได้อย่างง่ายดาย เพราะมีเส้นทางคมนาคมเป็นถนนลาดยาง ระยะทางห่างจากตัวอำเภอดอกคำใต้ประมาณ 15-20 กิโลเมตร โดยประมาณ มีรถ

โดยสารประจำทางวิ่งตั้งแต่เช้าถึง 6 โมงเย็น แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็นิยมใช้รถจักรยานยนต์เป็นพาหนะในการเดินทางเพราะสะดวกสบายกว่า

การตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านในแถบนี้ จะมีลักษณะการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มและปลูกบ้านเรียงไปตามถนนสายหลักของหมู่บ้าน มีการแบ่งกลุ่มบ้านออกเป็นคุ้ม แต่ละคุ้มจะประกอบด้วยบ้าน 7-10 หลังคาเรือน ลักษณะของบ้านเรือนจะมีตั้งแต่เป็นบ้านไม้ชั้นเดียวยกใต้ถุนสูงเพื่อเก็บผลผลิต บ้านไม้ชั้นครึ่งตลอดจนบ้านเป็นตึกซึ่งเพิ่งสร้างขึ้นใหม่

ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ เมื่อมีการแต่งงานข้ามหมู่บ้านจะมีการอพยพย้ายถิ่นตามผู้เป็นสามีหรือภรรยาตามไปด้วย แต่โดยส่วนใหญ่แล้วฝ่ายชายจะย้ายตามไปอยู่บ้านฝ่ายหญิงมากกว่า

อาชีพหลักของชาวบ้านในถิ่นนี้ ก็คือ การทำนาปีและการทำไร่ข้าวโพด ส่วยอาชีพรอง ได้แก่ การปลูกพืชระยะสั้น เช่น กระเทียม หอมแดง ถั่วดำ ถั่วลิสง เป็นต้น ในฤดูการทำนาทำไร่หรือเก็บเกี่ยว ชาวบ้านในวัยทำงานมักจะอาศัยอยู่ตามไร่นา ทำให้บ้านเรือนในหมู่บ้านมีแต่เด็ก คนชราและหญิงมีลูกอ่อนเท่านั้น นอกจากนี้ก็ยังมีหนุ่มสาวจำนวนมากที่ย้ายถิ่นออกไปหางานทำต่างจังหวัด จะกลับมาเยี่ยมบ้านในช่วงวันปีใหม่หรือสงกรานต์ งานที่ออกไปทำส่วนใหญ่ก็เป็นงานรับจ้าง เนื่องจากมีการศึกษาดำ อีกรั้งยังมีการออกไปประกอบอาชีพขายบริการของหญิงสาวทั้งในและต่างประเทศ

ผลผลิตข้าวที่ได้จากการทำนาจะมุ่งเพื่อการบริโภคภายในครอบครัวเป็นหลัก ไม่ได้มุ่งเพื่อขาย แต่จะขายเฉพาะเมื่อมีปัญหาจำเป็น ส่วนรายได้หลักส่วนใหญ่จะมาจากการขายข้าวโพดซึ่งจะได้เป็นเงินก้อนประจำปี ซึ่งต้องนำมาใช้จ่ายในหลายๆด้าน เช่น การชำระหนี้สินทั้งที่กู้มาเพื่อการเพาะปลูกหรือหนี้สินอื่นๆ ค่าใช้จ่ายในการศึกษาของบุตรหลาน ตลอดจนค่าใช้จ่ายในการกินอยู่ที่ต้องซื้อหา เป็นต้น รายได้นอกเหนือจากนี้ก็อาจมาจากการประกอบอาชีพเสริม หรือการออกไปทำงานรับจ้าง รวมทั้งการมีลูกหลาน ญาติพี่น้องออกไปทำงานและส่งเงินมาให้

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการผลิตต้องพึ่งพาธรรมชาติสูงมักจะประสบกับปัญหาภัยธรรมชาติ เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม ทำให้ผลผลิตที่ได้มีความไม่แน่นอน ตลอดจนการเพาะปลูกสมัยใหม่ทำให้ต้องใช้ทุนในการผลิตมากขึ้นทำให้ชาวบ้านต้องไปกู้หนี้ยืมสินมาใช้จ่ายลงทุนทั้งจากนายทุนในหมู่บ้านและธนาคารโดยเฉพาะธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ แต่ดูเหมือนว่ายิ่งทำลงไปเท่าไรก็ยังไม่หลุดพ้นจากปัญหาความยากจนเสียทีผนวกกับความอยากได้ออยากมีอยากสบายตามกระแสบริโภคนิยมก็ทำให้ชาวบ้านมีรายจ่ายที่ไม่จำเป็นมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงยังคงวนเวียนติดอยู่กับภาวะหนี้สินไม่รู้จักจบสิ้น ดังจะเห็นได้ว่าการสัมมนาปัญหาของชุมชนครั้งหนึ่ง (22-23 สิงหาคม 2538) ชาวบ้านเองก็ได้เห็นพ้องต้องกันว่าปัญหาสำคัญอันดับแรกก็คือ ภาวะหนี้สินและวัฏจักรหนี้สินซึ่งทำให้ชาวบ้านไม่มีความเป็นไทแก่ตัว รองลงมาก็คือ ปัญหาการว่างงานนอกฤดูการเกษตร ปัญหาโสเภณีและโรคเอดส์ และปัญหาผลผลิตตกต่ำ ตามลำดับ

ปัญหาและความพยายามในการรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหากันเองของชาวบ้านมีมาก่อนแล้วทุกยุคสมัย เพียงแต่กลวิธีของยุคสมัยหนึ่งอาจไม่เหมาะสมหรือเพียงพออีกยุคสมัยหนึ่ง ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีชุมชนให้ทันกับสภาพสังคมอยู่เสมอจึงจะรักษาความเป็นชุมชนให้คงอยู่รอดได้อย่างมีความสุข กล่าวสำหรับชาวบ้านในพื้นที่แถบนี้ก็เช่นกัน กระบวนการแก้ปัญหาร่วมกันของชุมชนมีมาตั้งแต่อดีต ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของการช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามจารีตธรรมเนียมประเพณีระหว่างญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง และคนในชุมชนเดียวกัน เช่น

การช่วยเหลือในยามมีงานศพ การลงแขกแลกเปลี่ยนแรงงาน เป็นต้น แต่เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนไปบางสิ่งบางอย่างก็ต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปบ้าง เช่น การเกิดเป็นกลุ่มฌาปนกิจ การเกิดกลุ่มออมข้าว กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มกระดาดสา ฯลฯ เป็นต้น จนสุดท้ายก็คลี่คลายเกิดเป็นธนาคารหมู่บ้านขึ้นมา

3. พัฒนาการของศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้านอำเภอดอกคำใต้

ในบรรดาตำบลทั้ง 4 ตำบลอันประกอบด้วยตำบลปิ่น ตำบลถ้ำ ตำบลหนองหล่มและตำบลคือเวียงนั้น ตำบลปิ่นเป็นตำบลที่เก่าแก่ที่สุดมีการจัดตั้งขึ้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2482 ตามชื่อของผู้อพยพมาตั้งถิ่นฐานรุ่นแรกคือ ท้าวขุนปิ่น ต่อมาเมื่อมีจำนวนราษฎรเพิ่มมากขึ้น จึงได้แยกตำบลปิ่น ออกเป็นตำบลถ้ำ ตำบลหนองหล่ม ตามลำดับ และในปี พ.ศ.2536 ก็ได้แยกพื้นที่บางส่วนของตำบลถ้ำและตำบลปิ่นออกมาเป็นตำบลคือเวียง ชาวบ้านทั้ง 4 ตำบลนี้จึงมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่อยู่ผูกพันกันด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีและสายสัมพันธ์ระบบเครือญาติเดียวกัน การประกอบอาชีพ ความเป็นอยู่ก็ไม่มี ความแตกต่างกันมากนัก

ส่วนหมู่บ้านจัวงกซึ่งเป็นหมู่บ้านแรกที่เกิดการจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านขึ้น เป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลปิ่นที่ก่อนหน้านี้หมู่บ้านก็ประสบกับปัญหาไม่ต่างไปจากหมู่บ้านอื่นๆในแถบนี้เช่นกัน แต่ต่อมาชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันแก้ปัญหาจนท้ายที่สุดก็เกิดเป็นธนาคารหมู่บ้านขึ้นมา อย่างไรก็ตาม กระบวนการรวมกลุ่มกันแก้ปัญหาของชาวบ้านนั้นเมื่อก่อนอยู่แล้วเพียงแต่อยู่ในรูปแบบอื่น ที่อาจไม่เหมาะสมเพียงพอกับปัญหาที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น จึงต้องมีการพัฒนาการในการแก้ไขปัญหามาให้เหมาะสมกับยุคสมัยด้วย กระบวนการนี้สามารถแบ่งได้ เป็น 3 ช่วงด้วยกัน ดังนี้

3.1 บริบทและเงื่อนไขทางสังคมก่อนการจัดตั้งธนาคารหมู่บ้าน

ในอดีต ชุมชนบ้านจัวงกเป็นหมู่บ้านเล็กๆมีผู้คนอยู่อาศัยไม่ถึง 20 หลังคาเรือน ต่อมาเมื่อมีผู้คนย้ายมาจากเมืองลำปางและเชียงรายนมาตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้น จึงได้ร่วมกันสร้างวัดขึ้นมาเรียกว่าวัดจัวงก หมู่บ้านจึงเรียกตามชื่อวัดไปด้วย และนับตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ การดำรงชีวิตของชาวบ้านต่างก็ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันเมื่อมีปัญหา ตัวอย่างหนึ่งก็คือ ยามสมาชิกในหมู่บ้านเสียชีวิต ญาติพี่น้องมักจะไม่มัวแต่ทำงานศพจึงได้เกิดการร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยในช่วงแรกๆนั้นการช่วยเหลือเป็นการนำข้าวของเครื่องใช้มาช่วยในงานได้แก่ ข้าวสาร มะพร้าว เกลือ เมียง เป็นต้น กิจกรรมนี้มีพัฒนาการต่อมาเรื่อยๆจนเกิดเป็น "กลุ่มฌาปนกิจ" ขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2525 เริ่มมีการช่วยเหลือบ้านที่มีผู้เสียชีวิตโดยการเรียกรับเงินแทนการนำสิ่งของมาช่วยมากขึ้น และมีการเรียกชื่อกันว่า "กลุ่มเจ้าบ้าน" กติกาที่ตั้งขึ้นคือบ้านที่ต้องการเข้าร่วมเป็นสมาชิกจะต้องลงชื่อกับตัวแทนที่ถูกเลือกขึ้นมาทำหน้าที่ในการประสานงานเก็บเงินให้ครบครันผู้เสียชีวิต โดยที่บ้านจัวงกเก็บเงินครบครันละ 30 บาท และเมื่อ 3-5 ปีที่ผ่านมา เกิดกติกาเพิ่มขึ้น คือ ถ้าสมาชิกจ่ายครบครันละ 50 บาท จะเรียกกลุ่มนี้ว่า "กลุ่มญาติ" ถ้าจ่ายคนละ 10 บาท จะเรียกว่า "กลุ่มอาวโส" สมาชิกในหมู่บ้านสามารถเข้าร่วมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งตามความสมัครใจได้ ซึ่งธรรมเนียมการช่วยเหลืองานศพ จนจัดตั้งเป็นกลุ่มฌาปนกิจนี้แพร่หลายอยู่ในพื้นที่แถบนี้มาแต่อดีต ไม่ใช่มีเพียงแต่หมู่บ้านจัวงกเท่านั้น

นอกจากการเกิดกลุ่มฌาปนกิจแล้ว ในหมู่บ้านจึงยังคงมีการรวมตัวกันทำกิจกรรมอื่นอีก ที่สำคัญประกอบด้วย กิจกรรมกลุ่มออมข้าว กิจกรรมกลุ่มแม่บ้านและกลุ่มกระต๊อ และกิจกรรมสหกรณ์ร้านค้า

กิจกรรมกลุ่มออมข้าว: เกิดครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ.2527 โดยมีชาวบ้านคนหนึ่ง ชื่อ นายจำ เป่ากันทะ ในอดีตเป็นพ่อค้าข้าวเดินทางค้าขายต่างถิ่นแต่ได้กลับมาทำไร่ทำนาและรับซื้อของเก่า จากประสบการณ์ที่ทำการค้า ทำให้นายจำทราบวิธีการเอาไรต์เอาเปรียบของพ่อค้าคนกลางในการซื้อข้าวจึงได้ชักชวนและพูดคุยกับญาติพี่น้อง บ้านใกล้เคียงซึ่งมีอาชีพทำนาเหมือนกันมาร่วมกลุ่มกันเป็นกลุ่มออมข้าว เริ่มแรกมีสมาชิก 20 คน เป็นชายล้วน โดยมีวัตถุประสงค์ในการตั้งกลุ่ม คือ เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันและเพื่อลดการเอาไรต์เอาเปรียบจากพ่อค้า นายทุน วิธีการดำเนินงานของกลุ่มเริ่มจากเมื่อมีการเก็บเกี่ยวข้าวแล้วให้สมาชิกแต่ละคนนำข้าวมารวมกันเป็นกองกลางคนละ 10 ต่าง (1 ต่าง = 14 กิโลกรัม) ครั้งแรกได้ข้าวรวมทั้งสิ้น 2,800 ก.ก. ขณะนั้นยังไม่มียุ้งข้าวเป็นของกลุ่มต้องนำไปฝากไว้กับยุ้งข้าวของสมาชิกคนหนึ่ง เมื่อนำข้าวออกขายครั้งแรก หลังจากเก็บไว้นาน 4 เดือน ได้เงินจากการขาย 6,737 บาท จากนั้นนำเงินที่ได้มาให้สมาชิกในกลุ่มกู้ โดยคิดดอกเบี้ยเป็นข้าว ในสัดส่วนสมาชิกกู้เงินไป 100 บาทต้องส่งดอกเบี้ยเป็นข้าว 2 ต่าง หลังจากที่ได้เงินและดอกเบี้ยแล้ว เงินที่ได้ก็นำไปซื้อข้าวต่อ รวมกับข้าวที่ได้เป็นดอกเบี้ยรวมเก็บไว้ในยุ้งข้าวรอเวลาขายต่อไปอีก การหมุนเวียนซื้อขายข้าวเพิ่มพูนขึ้นทุกปี ในปี 2530 เมื่อเพื่อนบ้านคนอื่นได้เห็นประโยชน์จากการเป็นสมาชิกจึงเกิดความสนใจสมัครเข้ามาเป็นสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น 48 ครอบครัว

และหลังจากที่มีสมาชิกเพิ่มขึ้นทำให้การจัดการมีความซับซ้อนมากขึ้น มีทั้งสมาชิกเก่าและใหม่ กฎกติกาที่ตั้งไว้บางเรื่องยังไม่ครอบคลุม ประธานกลุ่มก็คือนายจำ เป่ากันทะได้มาปรึกษากับครูมุกดา อินต๊ะสาร ครูฝ่ายชุมชนของโรงเรียนถ้ำปินวิทยาคม ซึ่งมีหน้าที่ประสานงานให้ความช่วยเหลือชุมชน โดยก่อนหน้านี้ครูมุกดาก็ได้ประสานกับองค์กรเอกชนภายนอกเพื่อจัดหาทุนการศึกษาให้กับเด็กนักเรียนยากจนอยู่ก่อนแล้ว ครูมุกดาได้ประสานงานให้โครงการพัฒนาการศึกษาเพื่อชุมชน (พศช.) เข้ามา โดยกลุ่มออมข้าวเสนอให้โครงการพศช. ช่วยเหลือในเรื่องสมทบทุนสร้างยุ้งข้าว และช่วยจัดการศึกษาฐานเกี่ยวกับการทำบัญชี การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าและอื่นๆอีก จากนั้นเมื่อโครงการพศช. หมุดระยะโครงการในพื้นที่นี้ ในปี พ.ศ. 2533 ก็มีมูลนิธิฟื้นฟูชนบทเข้ามาสานงานต่อ

ในปี พ.ศ.2535 ได้เกิดภาวะฝนแล้งติดต่อกันทำให้ชาวบ้านทำนาไม่ได้ผล กิจกรรมของกลุ่มออมข้าวจึงเปลี่ยนไป กล่าวคือ แทนที่จะเอาข้าวมารวมกันเหมือนก่อนก็เปลี่ยนมาเป็นการออมเงินแทนโดยนำข้าวที่ออมนำออกมาขายแล้วให้สมาชิกกู้ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 3 และนำดอกเบี้ยที่ได้มาสมทบทุนเพื่อให้กู้ยืมต่อไป เมื่อมีวงเงินมากขึ้นจึงลดอัตราดอกเบี้ยเหลือเพียงร้อยละ 2 มีสมาชิกเหลืออยู่ 36 คน (ปี 2538)

กลุ่มแม่บ้านและกลุ่มกระต๊อ: หลังจากที่มีกลุ่มออมข้าวเกิดขึ้นแล้ว ทางคณะกรรมการกลุ่มออมข้าวเห็นว่ากลุ่มของตนมีแต่สมาชิกผู้ชายเป็นส่วนใหญ่ขาดการมีส่วนร่วมจากผู้หญิง จึงขยายแนวคิดว่าจะมีกลุ่มผู้หญิงเข้าร่วมกลุ่มด้วย ในปี 2532 จึงมีการจัดตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้านขึ้น โดยผู้ที่เข้าเป็นสมาชิกต้องลงทุนหุ้น 100 บาท เพื่อเป็นกองกลางสำหรับการกู้ยืม กลุ่มแม่บ้านนี้ได้รับการส่งเสริมโดยมูลนิธิฟื้นฟูชนบทโดยมี ครูมุกดา อินต๊ะสาร เป็นผู้ประสานงาน หลังจากนั้นก็มี การคิดร่วมกันของคณะกรรมการกลุ่มออมข้าวและผู้นำกลุ่มบ้านว่าน่าจะมีกิจกรรมให้แม่บ้านได้ทำหลังจากฤดูการทำนาทำไร่เพื่อเป็นการช่วยเสริมฐานะทางเศรษฐกิจ มูลนิธิฟื้นฟูชนบทจึงได้นำสมาชิกไปดูงานยังต่างจังหวัด หลังจากกลับมาสมาชิกส่วนใหญ่สนใจที่จะทำหัตถกรรม

กระดาษสาซึ่งวัตถุดิบสามารถหาได้ในท้องถิ่น เริ่มต้นด้วยการระดมทุนจากสมาชิกหุ้นละ 20 บาท ครั้งแรกระดมทุนได้ทั้งหมด 78 หุ้นเป็นเงิน 1,560 บาท โดยมี นางจันทร์สม วงศ์ขัติย์ เป็นประธานกลุ่ม นอกจากนี้มูลนิธิฟื้นฟูสังคมไทยสนับสนุนในการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ในการทำกระดาษสาอีกด้วย การทำกระดาษจะจัดให้มีอาสาสมัคร 8 คนจากสมาชิกได้รับค่าตอบแทนวันละ 50 บาท เงินที่ได้จากการขายกระดาษสา ส่วนหนึ่งแบ่งไว้เพื่อให้สมาชิกได้กู้ยืมเป็นรายปีและรายเดือนตามความต้องการ ทั้งนี้มีสมาชิก 63 คน (ปี 2538) ในปัจจุบัน กิจกรรมนี้ได้เลิกไปแล้วเพราะขาดแคลนวัตถุดิบ

กลุ่มสหกรณ์ร้านค้า: เกิดจากการนำเงินที่เหลือจากค่าอุปกรณ์ในการทำยังนางข้าวของกลุ่มออมข้าวประมาณ 1,000 บาท คณะกรรมการกลุ่มออมข้าวจึงคิดกันว่าน่าจะมีกิจกรรมอื่นๆขึ้นอีก จึงได้จัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นในปี พ.ศ. 2533 โดยมีมูลนิธิฟื้นฟูสังคมไทยให้การสนับสนุน เริ่มต้นร้านค้าโดยการให้ผู้ที่เข้าเป็นสมาชิกลงหุ้นคนละ 100 บาท โดยใช้บ้านของนายจำจัดตั้งเป็นร้านค้า ให้สมาชิกผลัดเปลี่ยนกันมาขายสินค้า แต่ร้านค้าก็ดำเนินการได้เพียง 1 ปีเศษเท่านั้น เมื่อปันผลกันแล้วก็ล้มเลิกไป สาเหตุที่ต้องเลิกไปเพราะไม่มีผู้ทำหน้าที่ขายสินค้า เจ้าของบ้านต้องเป็นผู้ขายตลอด ไม่มีการตรวจสอบและสมาชิกไม่ค่อยมาซื้อของด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าก่อนที่จะมีการจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านขึ้น ชาวบ้านก็ได้มีการรวมกลุ่มกันแก้ปัญหาตนเองอยู่ก่อนแล้ว โดยส่วนใหญ่แล้วกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นกิจกรรมที่ต้องการมุ่งเน้นการแก้ปัญหาภาระหนี้สินและการถูกเอารัดเอาเปรียบของชาวบ้านเป็นสำคัญ กิจกรรมเหล่านี้จึงเป็นพื้นฐานของการเกิดเป็นธนาคารหมู่บ้านในเวลาต่อมา

3.2 การจัดตั้ง การดำเนินงาน และความเข้มแข็งของธนาคารหมู่บ้าน

ความคิดและผู้นำองค์กร:

โดยทั่วไปแล้ว การจัดตั้งองค์กรชุมชนจำเป็นต้องมีผู้นำที่มีความคิดและเสียสละเป็นที่ยอมรับของชุมชน กรณีของธนาคารหมู่บ้านนี้ก็เช่นกัน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็น ครูมุกดา อินต๊ะสาร ซึ่งนอกจากจะเป็นครูที่โรงเรียนถ้ำปินวิทยาคม ที่รับผิดชอบด้านแนะแนวสำหรับนักเรียนแล้ว ยังมีความสนใจในการแก้ปัญหาของชุมชนของตัวเองอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การรณรงค์ต่อสู้เรื่องการที่เด็กสาวในหมู่บ้านของดอกคำได้ออกไปทำงานบริการทางเพศ ตลอดจนร่วมงานกับกลุ่มออมข้าวและกลุ่มแม่บ้านที่ทำกระดาษสาฯ (ดูประวัติของครูมุกดาเพิ่มเติมได้ในภาคผนวก ข)

ธนาคารหมู่บ้านเกิดจากการที่ ครูมุกดา อินต๊ะสาร ผู้นำคนสำคัญของชุมชนได้รู้จักกับ นายจำนงค์ สมประสงค์ ซึ่งขณะนั้นเป็นอาจารย์อยู่ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในปี พ.ศ.2534 และได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดตั้งกลุ่มในชุมชน อาจารย์จำนงค์ได้ชักชวนให้เข้าร่วมประชุมสัมมนาและแลกเปลี่ยนประสบการณ์เกี่ยวกับการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกร โดยครูมุกดาได้นำผู้นำชาวบ้านคือ นางจันทร์สม วงศ์ขัติย์ ซึ่งเป็นประธานกลุ่มแม่บ้านและกลุ่มกระดาษสาไปร่วมด้วย ต่อจากนั้นทั้งสองคนจึงได้กลับมาเสนอความคิดเกี่ยวกับธนาคารหมู่บ้านให้สมาชิกในกลุ่มฟัง โดยมีสมาชิกสนใจเข้าฟังเป็นจำนวนมาก จากนั้นสมาชิกกลุ่มกระดาษสาจึงตัดสินใจจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านขึ้นเมื่อวันที่ 5 มกราคม พ.ศ.2535 ที่หมู่บ้านจั่วหงก โดยใช้บ้านของประธานกลุ่มเป็นที่ทำการ โดยคาดหวังว่า ธนาคารหมู่บ้านจะสามารถช่วยแบ่งเบาภาระหนี้สินจากเงินกู้ยืมระบบ ดอกเบี้ยร้อยละ 10-20 บาทต่อเดือนได้ (ดูแผนภูมิที่ 1 ในภาคผนวก ค)

ตอนแรกที่ตั้งธนาคารหมู่บ้านจื๋อหงกมีสมาชิกจำนวน 70 คน มูลค่าหุ้นจำนวน 2,000 บาท โดยสมาชิกต้องลงทุนอย่างต่ำคนละ 10 บาท แต่ต้องไม่เกิน 200 หุ้นหรือคนละไม่เกิน 2,000 บาท การดำเนินงานจะเปิดทำการให้สมาชิกมาฝากและกู้เงินในทุกวันที่ 5 ของเดือน เริ่มตั้งแต่เวลา 19.00 น. เป็นต้นไป เหตุที่ต้องเลือกเวลากลางคืนเพราะสมาชิกส่วนใหญ่ต้องทำงานในไร่กลางวัน ระเบียบการของธนาคารหมู่บ้านจะกำหนดไว้ว่า สมาชิกทุกคนจะต้องมีสัจจะในการออม คือ ทุกๆวันทำการของธนาคารหมู่บ้าน สมาชิกต้องนำเงินมาฝากอย่างน้อย 10 บาท แต่ไม่เกิน 2,000 บาท ถ้าสมาชิกคนใดขาดฝากเกิน 3 ครั้งจะถูกปรับโดยการตัดสิทธิ์กู้เงินภายในระยะเวลา 1 ปี ส่วนการกู้เงิน สมาชิกก็สามารถทำได้โดยไม่ต้องนำที่ดินหรือบ้านไปค้ำประกันแต่อย่างใดและยังคิดอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ที่ต่ำกว่าการกู้จากเงินทุนนอกระบบ

เงินกำไรที่จากการดำเนินงานในแต่ละปี ธนาคารหมู่บ้านได้กำหนดเกณฑ์การจัดสรรเงินกำไรไว้ 5 ประการ ประการแรก จัดสรร 20% ของกำไรไว้เป็นทุนสำรองของธนาคารหมู่บ้านเรียกว่า "ทุนสำรอง" ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงของธนาคาร ประการที่ 2 จัดสรร 20% ของกำไรเป็นค่าตอบแทนแก่คณะกรรมการ เรียกว่า "ค่าน้ำใจกรรมการ" ประการที่ 3 จัดสรร 10% ของกำไรไว้เป็นเงินทุนเพื่อพัฒนากลุ่มและความเจริญของหมู่บ้าน เรียกว่า "เงินพัฒนา" ประการที่ 4 จัดสรร 20% ของกำไรไว้สำหรับเป็นค่าสวัสดิการต่างๆแก่สมาชิกเมื่อสมาชิกเจ็บป่วยหรือเสียชีวิตจะนำเงินออกมาช่วยเหลือเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ประการที่ 5 จัดสรร 30% ของกำไรเป็นเงินตอบแทนแก่ผู้ถือหุ้นแยกเป็นผู้ฝาก 15% และผู้กู้ 15% ของกำไร

อนึ่ง เมื่อธนาคารหมู่บ้านเปิดดำเนินการมาจนครบ 3 ปีแล้ว ก็จะมีการปันผลเงินต้นคืนให้กับสมาชิกทั้งหมด จากนั้นจึงเปิดรับสมาชิกใหม่ ทั้งนี้เพราะไม่ต้องการให้กลุ่มมีขนาดใหญ่โตจนทำให้มีปัญหาต่อการบริหารจัดการ

จิตวิญญาณขององค์กร:

สมาชิกและกรรมการ: อาจกล่าวได้ว่า โดยหลักการแล้ว ธนาคารชุมชนเป็นองค์กรของชาวบ้าน เพื่อชาวบ้าน และโดยชาวบ้าน เพราะเป็นสิ่งชาวบ้านร่วมกันจัดตั้งขึ้นมาตั้งแต่แรกเริ่ม โดยอาศัยความสมัครใจ ด้วยเหตุนี้จึงมีมิติของระบบประชาธิปไตยที่สมาชิกมีส่วนร่วมอย่างสมบูรณ์เอาไว้ตั้งแต่ต้น

ดังจะเห็นได้จาก การดำเนินงานของธนาคารหมู่บ้านจะอยู่ในรูปของคณะกรรมการ ซึ่งสมาชิกทุกคนมีโอกาสเป็นกรรมการได้ เพราะกรรมการซึ่งมาจากการเลือกตั้งอย่างเปิดเผยจะดำรงตำแหน่งคราวละ 2 ปี แล้วจะมีการเลือกตั้งใหม่โดยสมาชิก คณะกรรมการจะประกอบด้วย ประธาน ผู้จัดการ เภรบุญญิก ผู้ช่วยเภรบุญญิกและกรรมการจำนวนคณะกรรมการจะมีอย่างน้อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับการตกลงของสมาชิก โดยทั่วไปจะอยู่ระหว่าง 7-11 คน

นอกจากนี้ ในการดำเนินงานของธนาคาร สมาชิกทุกคนมีสิทธิ์ในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการตั้งกฎกติกา ระเบียบข้อบังคับได้ตลอดเวลา เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ กล่าวคือเมื่อถึงวันปันผลประจำปีซึ่งเป็นวันที่นอกจากสมาชิกทั้งหมดจะมาประชุมกันอย่างพร้อมเพรียงเพื่อรับฟังคำชี้แจงจากคณะกรรมการถึงผลการดำเนินงานของธนาคาร การบริหาร ยอดรายรับรายจ่าย และการรับเงินปันผล ยังจะร่วมกันพิจารณาแก้ไขกฎระเบียบใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาอุปสรรคที่พบจากการดำเนินงานปีที่ผ่านมาด้วย ตัวอย่างเช่น อัตราดอกเบี้ยเงินกู้ของธนาคารหมู่บ้านจื๋อหงกได้มีการปรับเปลี่ยนจากร้อยละ 3 เป็นร้อยละ 2 ภายหลังจากดำเนินกิจการมาหนึ่งปี เพื่อเป็นการลดภาระของสมาชิกที่ต้องกู้เงิน หรือ กฎระเบียบในการปันผล โดยเมื่อดำเนินการมาครบ 1 ปี ธนาคารหมู่บ้านบางแห่งก็ปรับเปลี่ยนกฎใหม่จากเดิมที่ให้ปันผลเงินต้นคืนทั้งหมดแก่สมาชิก โดยจะยังคงมี

การปันผลเงินต้นคืนให้กับสมาชิกแต่จะไม่ทั้งหมด โดยให้สมาชิกฝากเงินไว้ต่อร้อยละ 70 ทั้งนี้เพราะมีประสบการณ่ว่า เมื่อปันผลเงินต้นคืนไปทั้งหมด สมาชิกของธนาคารหมู่บ้านมีจำนวนลดลง เป็นต้น

การขยายตัวของกิจกรรม:

ความเข้มแข็งด้านเงินทุน: นับตั้งแต่มีการก่อตั้งธนาคารหมู่บ้านขึ้นมาครั้งแรกในปี 2535 จำนวน 7 ธนาคารด้วยกันนั้น มีเงินทุนเริ่มต้น (จากค่าหุ้น) ทั้งสิ้นเพียง 8,547 บาท อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจพบว่า ในปัจจุบัน (2543) มีธนาคารหมู่บ้านเพิ่มจำนวนขึ้นเป็น 37 แห่ง อีกทั้งได้มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายศูนย์รวมน้ำใจฯ (จะกล่าวถึงต่อไปข้างหน้า) โดยมีเงินทุนหมุนเวียนทั้งสิ้นกว่า 16 ล้านบาท (ดูรายละเอียดได้ในภาคผนวก ง)

ความเข้มแข็งด้านสมาชิก: นับตั้งแต่มีการก่อตั้งธนาคารหมู่บ้านขึ้นมาครั้งแรกจำนวน 7 ธนาคารด้วยกันนั้น มีสมาชิกรวมกันเพียง 349 คน จากการสำรวจพบว่า ในปัจจุบัน (2543) นอกจากมีธนาคารจำนวนเพิ่มมากขึ้นดังได้กล่าวแล้ว จำนวนสมาชิกก็ได้เพิ่มขึ้นในทุกธนาคารหมู่บ้าน รวมทั้งสิ้นเป็นเกือบแปดพันคน ทั้งนี้ ชาวบ้านใน 4 ตำบลนี้ที่เห็นตัวอย่างความสำเร็จของธนาคารหมู่บ้านในชุมชนของตนต่างก็สมัครเป็นสมาชิกเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกัน สำหรับชาวบ้านที่ไม่มีธนาคารหมู่บ้านในชุมชนของตนเองก็ร่วมกันจัดตั้งธนาคารขึ้นมา ทั้งนี้และทั้งนั้น ภายใต้การให้คำปรึกษาอย่างแข็งขันจากครูมุกดาและผู้นำคนอื่นๆ

การสร้างเครือข่ายและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของธนาคารหมู่บ้าน: ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันกับการจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านจังหวัดง ก็มีการจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงตามมา ได้แก่ ธนาคารหมู่บ้านปางภูเวียง ซึ่งเกิดจากประธานกลุ่มแม่บ้านได้ไปศึกษาดูงานและร่วมสัมมนาที่ครูมุกดาเช่นกัน จึงได้ดำเนินการจัดตั้งโดยมีครูมุกดาเป็นผู้ให้คำแนะนำ ต่อมาก็ได้มีการประชุมกลุ่มผู้สนใจ ในวันที่ 23-24 พฤษภาคม 2535 โดยมีวิทยากรคืออาจารย์จำนงค์ร่วมกับสหพันธ์แรงงานภาคเกษตรกรรมอุปเปาเข้ามาให้ความรู้ด้วย ทำให้ชาวบ้านมีความมั่นใจในการจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านมากขึ้น มีธนาคารหมู่บ้านเกิดเพิ่มขึ้นในเวลาต่อมาอีก 2 แห่ง คือ ธนาคารหมู่บ้านท่านครพัฒนา ตำบลหนองหล่ม (ตั้งในปี 2535) และธนาคารหมู่บ้านสันตันศรี ตำบลบ้านถ้ำ (ตั้งในปี 2536)

ซึ่งจากลักษณะการเกิดขึ้นของธนาคารหมู่บ้านในเวลาต่อมา นั้น จะเห็นได้ว่า การเกิดขึ้นในลักษณะแรกเป็นธนาคารที่จัดตั้งขึ้นเองโดยการศึกษาเรียนรู้จากภายนอก โดยมีครูมุกดาเป็นที่ปรึกษาและพาไปดูงาน ธนาคารหมู่บ้านในลักษณะนี้มีอยู่ 2 ธนาคาร คือ ธนาคารจังหวัดงและธนาคารปางภูเวียง ส่วนลักษณะการเกิดธนาคารหมู่บ้านแบบที่สอง เป็นธนาคารหมู่บ้านที่สมาชิกได้เห็นการดำเนินงานของธนาคารหมู่บ้านที่ได้จัดตั้งขึ้นมาก่อนแล้วผู้นำในหมู่บ้านและชาวบ้านมาปรึกษากัน มีการศึกษาดูงานการดำเนินงานของธนาคารหมู่บ้านใกล้เคียง เชิญครูมุกดา รวมทั้งวิทยากรจากภายนอกมาให้ความรู้ ธนาคารหมู่บ้านที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้ ได้แก่ ธนาคารหมู่บ้านท่านครพัฒนา ธนาคารหมู่บ้านสันตันศรี ธนาคารหมู่บ้านม่อนผาค่า ธนาคารหมู่บ้านทุ่งกาไชย เป็นต้น ต่อมาจึงมีธนาคารหมู่บ้านในลักษณะที่สามเกิดขึ้น โดยธนาคารหมู่บ้านแบบนี้เกิดจากเมื่อสมาชิกของธนาคารหมู่บ้านที่เกิดขึ้นก่อนบางคนมาจากหมู่บ้านอื่น ทำให้มีความต้องการจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านในหมู่บ้านของตน จึงรวบรวมสมาชิกและดำเนินการจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านขึ้นมา ได้แก่ ธนาคารหมู่บ้านจันทามซึ่งแยกมาจากธนาคารหมู่บ้านจังหวัดง ธนาคารหมู่บ้านแม่พริกสามัคคีแยกมาจากธนาคารหมู่บ้านท่านครพัฒนา ธนาคารหมู่บ้านปางแยกมาจากธนาคารหมู่บ้านปางภูเวียง เป็นต้น

หลังจากที่ธนาคารหมู่บ้านได้ดำเนินการมาไ้ระยะหนึ่ง มีธนาคารหมู่บ้านแห่งที่ 3 คือธนาคารหมู่บ้านท่านครพัฒนาเกิดขึ้น (3 สิงหาคม 2535) กระบวนการสร้างเครือข่ายเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันก็เกิดขึ้น เพราะมีแนว

คิดว่าธนาคารหมู่บ้านที่เกิดขึ้นทั้งหมดน่าจะมีการช่วยเหลือและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตลอดจนปัญหาที่พบให้กันและกันทราบบ้าง จึงมีการประชุมสัมมนาครั้งแรกในวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ.2535 ผลจากการสัมมนาจึงเกิดคณะกรรมการกลางขึ้นมา โดยมีแนวคิดที่ว่า โครงสร้างของกลุ่มต้องเริ่มจากหมู่บ้านและต่อยอดด้วยระดับตำบล ระดับจังหวัดและระดับภาค ทั้งนี้วัตถุประสงค์ในการรวมกลุ่มกันครั้งแรกเพื่อร่วมกันสร้างพลังให้เกิดขึ้นในธนาคารแต่ละหมู่บ้านสำหรับการแก้ปัญหาเรื่องนี้ ต่อจากนั้นเพื่อให้เกิดพลังในการต่อรองการขยายผลผลิตทางการเกษตรกับพ่อค้าคนกลางให้ได้ ต่อมาจึงได้มีการกำหนดเป้าหมายของการดำเนินงานขึ้นอย่างเป็นทางการหลักๆ 4 ประการ คือ

(1) เพื่อจัดตั้งกลุ่มองค์กรชาวบ้านเพื่อประสานงานกันพัฒนาอาชีพให้กับสมาชิกของธนาคารหมู่บ้านและให้ธนาคารหมู่บ้านเป็นแหล่งออมเงิน กู้ยืมเงินของสมาชิก

(2) ธนาคารของแต่ละหมู่บ้านจะดำเนินการพัฒนาอาชีพด้านการเกษตรแบบผสมผสานขึ้น จำนวน 50% ของกลุ่มสมาชิกในหมู่บ้านนั้นให้จงได้

(3) กลุ่มธนาคารหมู่บ้านทั้งหมดจะรวมตัวกันจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าขึ้นมา 1 จุด เพื่อช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจให้แก่สมาชิกธนาคารหมู่บ้าน

(4) ขยายการดำเนินงานของธนาคารหมู่บ้านให้มีทุกหมู่บ้าน

อย่างไรก็ตาม การคัดเลือกคณะกรรมการกลางของเครือข่ายชุดแรกกว่าจะเป็นรูปร่างชัดเจนก็ล่วงมาถึงปี พ.ศ.2537 โดยในตอนนั้นคณะกรรมการจะประกอบด้วยตัวแทนจากธนาคารหมู่บ้านทั้งหมด 11 ธนาคาร โดยมีตัวแทนธนาคารหมู่บ้านละ 2 คน คณะกรรมการกลางนี้หรือที่เรียกกันว่า “กลุ่มใหญ่” จะทำการประชุมกันทุก 3 เดือน เพื่อนำเอาปัญหาและประสบการณ์ที่ได้รับมาแลกเปลี่ยนและเสนอแนะซึ่งกันและกัน ตลอดจนร่วมกันวางกฎระเบียบในการดำเนินการของแต่ละธนาคารร่วมกัน แต่กระนั้น กฎระเบียบของธนาคารหมู่บ้านแต่ละธนาคารก็ใช่ว่าจะเหมือนกันทั้งหมดทุกแห่ง เพราะจะมีบางประเด็นบางเรื่องที่ธนาคารหมู่บ้านแต่ละแห่งจะแตกต่างกันตามความเหมาะสมในพื้นที่และประสบการณ์ของปัญหาที่แต่ละธนาคารหมู่บ้านได้รับ นั่นก็หมายถึงว่า ธนาคารหมู่บ้านแต่ละแห่งมีความเป็นอิสระในตัวเองระดับหนึ่ง (relative autonomy)

สำหรับความสัมพันธ์ในเครือข่ายของธนาคารหมู่บ้านที่เกิดขึ้นอาจจัดได้ว่ามีลักษณะความสัมพันธ์ทั้งในแนวนอนและแนวตั้ง กล่าวคือ ในแนวนอนจะเป็นการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างธนาคารหมู่บ้านด้วยกันเอง ส่วนความสัมพันธ์ในแนวตั้งจะแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “ศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน” กับธนาคารหมู่บ้านซึ่งถือเป็นลูกข่าย โดยศูนย์รวมน้ำใจจะเป็นแกนกลางในการประสานงานบริหารจัดการ ซึ่งความสัมพันธ์แสดงได้ดังแผนภูมิ (ดูแผนภูมิที่ 2 ในภาคผนวก ค)

พัฒนาการที่สำคัญอีกระดับหนึ่งของธนาคารหมู่บ้านนอกเหนือจากการร่วมกันเป็นเครือข่ายแล้วก็คือ ธนาคารหมู่บ้านหลายๆแห่งพบว่า หากธนาคารหมู่บ้านดำเนินงานเฉพาะการออม การกู้ ทำให้กิจกรรมกลุ่มไม่เคลื่อนไหว จึงได้มีการปรึกษารื้อกันว่าควรจะมีกิจกรรมอื่นๆ เพื่อช่วยลดรายจ่ายของชาวบ้านนอกเหนือไปจากการออมเงิน ในที่สุดจึงตกลงที่จะจัดตั้งร้านค้าขึ้นมา

4. การจัดสวัสดิการชุมชนของธนาคารหมู่บ้าน

ในอดีตที่ผ่านมาชาวบ้านต่างก็อาศัยการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นหลักประกันสำหรับการดำรงชีวิต ตัวอย่างที่สำคัญสำหรับพื้นที่ใน 4 ตำบลนี้ก็คือ การช่วยเหลือจัดงานศพกรณีที่มีสมาชิกในครัวเรือนใดครัวเรือนหนึ่งเสียชีวิต แต่เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนไป วิธีการเช่นเดิมอาจไม่เหมาะสมเพียงพอ ชุมชนก็ต้องหากวิธีใหม่เพื่อรักษาความมั่นคงในชีวิตและของชุมชนไว้ ดังจะเห็นได้จาก เช่น การเกิดกลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มออมข้าว กลุ่มแม่บ้านและกลุ่มกระดาศาขึ้นมา แต่กระบวนการกลุ่มเหล่านั้นส่วนใหญ่ก็เป็นกิจกรรมที่มุ่งการแก้ปัญหาหนี้สินและการเป็นแหล่งเงินกู้ของชาวบ้านเป็นหลัก ยังไม่มีกิจกรรมใดที่จะมุ่งการจัดสวัสดิการให้กับชาวบ้านที่เป็นอุปสรรคขัดเจนโดยตรง จนกระทั่งเกิดการรวมกลุ่มจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านขึ้น จึงกล่าวได้ว่าชุมชนมีการจัดรูปแบบสวัสดิการที่ค่อนข้างชัดเจน

ภายใต้การดำเนินงานของธนาคารหมู่บ้านจากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าธนาคารหมู่บ้านจะจัดสรรผลกำไรของธนาคารออกเป็น 5 ส่วนด้วยกัน โดยส่วนหนึ่ง 20% ของกำไรจัดสรรไว้สำหรับเป็นค่าสวัสดิการต่างๆแก่สมาชิก (ธนาคารแต่ละแห่งอาจมีสัดส่วนและเงื่อนไขการจ่ายเงินส่วนนี้ไม่เหมือนกัน) นั่นคือสมาชิกของธนาคารหมู่บ้านทุกคนจะได้รับสวัสดิการในด้านต่างๆ ประกอบด้วย

(1) การรักษาพยาบาล โดยธนาคารจะจ่ายค่ารักษาพยาบาลให้กับสมาชิกที่เจ็บไข้ได้ป่วยเข้าโรงพยาบาล ครั้งละ 200 บาท ต่อมาเมื่อธนาคารหมู่บ้านส่วนใหญ่มีกำไรมากขึ้นก็ได้ขยายการเบิกค่ารักษาพยาบาลเป็นครั้งละ 300 บาท (เช่น ธนาคารหมู่บ้านจันทรง เป็นต้น) ขณะที่บางแห่งสามารถจ่ายได้ถึงครั้งละ 1,000 บาท (เช่น ธนาคารหมู่บ้านสันตันศรี-หมู่ 10 ตำบลบ้านถ้ำ เป็นต้น)

(2) การฌาปนกิจศพ เมื่อมีสมาชิกหรือคนในครอบครัวของสมาชิกธนาคารหมู่บ้านเสียชีวิต ธนาคารหมู่บ้านจะร่วมเป็นเจ้าภาพในการจัดงานศพเป็นเวลา 1 คืน

(3) การศึกษา ธนาคารหมู่บ้านจัดมอบทุนการศึกษาให้กับบุตรของสมาชิกหรือสมาชิกที่ยังเป็นเด็กนักเรียน รายละ 100-200 บาทต่อปี (ขึ้นอยู่กับแต่ละธนาคารหมู่บ้านจะกำหนด)

อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า เงินจ่ายค่ารักษาพยาบาลจำนวน 200-300 บาทต่อปีนั้นเป็นเงินที่ไม่มาก แต่จากการสอบถามพบว่า ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะใช้เงินจำนวนนี้สำหรับค่าเหมารถในการพาคนเจ็บจากหมู่บ้านไปโรงพยาบาล จึงเป็นความจำเป็นมากกว่า (ดูเปรียบเทียบกับกรณีของภาคอีสานได้จากการศึกษาของ นลินี (2543) ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านจะเสียเงินค่ารักษาพยาบาลไม่มากนัก หรือส่วนใหญ่อาจไม่ต้องเสียเลยเพราะมีบัตรสวัสดิการ (สปร.)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสมาชิกของธนาคารหมู่บ้านจะได้รับสวัสดิการด้านต่างๆโดยตรงดังได้กล่าวมาแล้ว แต่ก็ปรากฏว่า ในแต่ละปี เงินสวัสดิการนี้ก็ยังคงมีเหลืออยู่อีก ในบางครั้ง ธนาคารหมู่บ้านบางแห่งก็ได้มีการจัดสรรเงินส่วนที่เหลือนี้ให้กับวัดหรือโรงเรียนเพื่อใช้ในงานพัฒนาตามความเหมาะสม ตลอดจนสาธารณประโยชน์สำหรับชุมชนโดยรวมอีกด้วย เช่น ในปี 2542 ธนาคารหมู่บ้านจันทรง-หมู่ 2 ตำบลปิ่น ใช้เงินสวัสดิการที่เหลือ รวมกับเงินพัฒนากลุ่ม (ได้รับการจัดสรรจากผลกำไรของธนาคาร 10%) ซื้อที่ดินหนึ่งแปลงในหมู่บ้าน เพื่อใช้เป็นสถานที่สำหรับการก่อสร้างศาลาเอนกประสงค์ของชุมชน หรือในปี 2543 ธนาคารหมู่บ้านสันตันศรี-หมู่ 10 ตำบลบ้านถ้ำ ได้ใช้เงินสวัสดิการจำนวนเกือบหนึ่งหมื่นบาทสำหรับสนับสนุนการแข่งขันกีฬาของโรงเรียนประจำตำบล เป็นต้น

อนึ่ง นอกจากนี้ เครือข่ายศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน อำเภอดอกคำใต้ ยังได้มีการรณรงค์เพื่อช่วยกัน จัดสวัสดิการให้แก่กับสมาชิกผู้นำในชุมชน เพื่อให้สามารถร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายไปได้อย่างต่อเนื่อง (ความขาดตอนในการทำงานของผู้นำในชุมชนที่อุทิศตัวเองให้กับส่วนรวม แต่ขณะเดียวกัน ไม่สามารถแก้ปัญหาส่วนตัวได้ ทำให้ต้องยุติบทบาทไปนับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญอย่างหนึ่ง) โดยมีการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการของผู้นำขึ้นมาด้วย เงินที่ได้มาจากการจัดงานผ้าป่า สวัสดิการชุมชนขึ้นเมื่อปี 2541 ได้เงินจำนวน 55,000 บาท เงินจำนวนนี้ยังสามารถใช้สำหรับการเรียนรู้สำหรับสมาชิกในชุมชนที่เป็นสมาชิกของธนาคารหมู่บ้านอีกด้วย เพื่อให้เงินสวัสดิการก้อนนี้ไม่สูญหายไป จึงได้ให้ธนาคารหมู่บ้านนำไปปล่อยกู้ให้กับสมาชิกและนำผลกำไรมาจัดสวัสดิการดังนี้

๑	- สวัสดิการผู้นำชุมชน	10%
๒	- สวัสดิการสมาชิกผู้ยากไร้ในชุมชน	40%
๓	- ตั้งเป็นกองทุนพัฒนาเครือข่าย	20%
	- สำรองกลุ่ม	10%
๔	- สมทบกองทุนสวัสดิการ	20%

๕ ความมากน้อยของสวัสดิการ: เมื่อพิจารณาจากสวัสดิการของธนาคารหมู่บ้านดังที่กล่าวมาข้างต้น จากกล่าวโดยรวมได้ว่า มีปริมาณที่ไม่สูง ทั้งนี้และทั้งนั้นขึ้นอยู่กับผลกำไรของธนาคารหมู่บ้านแต่ละแห่งเป็นสำคัญ ซึ่งในแต่ละปีจะมีการจัดสรรในสัดส่วนที่แตกต่างกัน แต่ก็คิดว่ามีไว้เพื่อตอบสนองของความจำเป็นขั้นพื้นฐานของสมาชิกธนาคารหมู่บ้านมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเงินสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลจำนวน 200-300 บาทต่อปี

ความหลากหลายของสวัสดิการ: ในประเด็นนี้ก็เช่นกัน จะเห็นได้ว่าเป็นการพิจารณาจัดสวัสดิการโดยคำนึงถึงความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชีวิตในชุมชน อันได้แก่ การเจ็บไข้ได้ป่วย การตาย และการศึกษาของเยาวชน เป็นสำคัญ จึงไม่ค่อยหลากหลาย

๖ ความครอบคลุมของสวัสดิการ: ในประเด็นนี้ จะเห็นได้ว่าครอบคลุมเฉพาะความจำเป็นขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิตเท่านั้น ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าเนื่องจากมีข้อจำกัดด้านการเงิน อย่างไรก็ตาม จากข้อจำกัดด้านการเงิน ธนาคารหมู่บ้านบางแห่ง (เช่น ธนาคารหมู่บ้านจัวงก) ได้จัดให้สมาชิกสามารถกู้ยืมฉุกเฉินเพื่อการรักษาพยาบาลเพิ่มเติมได้อีก ไม่เกินครั้งละ 2,000 บาท โดยไม่คิดดอกเบี้ย โดยต้องชำระคืนเงินต้นภายในเวลาสองเดือน

โอกาสในการเข้าถึงสวัสดิการ: ในประเด็นนี้ สมาชิกทุกคนมีโอกาสเข้าถึงสวัสดิการที่ทางธนาคารจัดสรรเอาไว้ได้อย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสวัสดิการด้านการศึกษาของเด็กนักเรียน ซึ่งให้กับทุกคนที่อยู่ในเกณฑ์โดยมิได้คำนึงถึงความสามารถในการเรียนแต่อย่างใด

ความพึงพอใจในสวัสดิการของสมาชิก: โดยส่วนใหญ่แล้ว สมาชิกธนาคารหมู่บ้านมีความพึงพอใจกับระบบสวัสดิการที่มีอยู่ เพราะทุกคนต่างก็ตระหนักถึงข้อจำกัดด้านการเงิน อย่างน้อยก็คิดว่า ดีกว่าไม่มีเสียเลย

๖.๒ การเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของชุมชน

ในส่วนนี้จะเป็นการวิเคราะห์ถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมของธนาคารหมู่บ้าน

ผลประโยชน์ทางกายภาพ: อาจกล่าวได้ว่าผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของธนาคารหมู่บ้านเป็นสิ่งที่สมาชิกเห็นได้ชัดเจนและแสดงออกหลายทางด้วยกันคือ

ประการแรก แม้ว่าธนาคารหมู่บ้านยังไม่สามารถบรรลุเป้าหมายในการจัดการกับปัญหานี้สินที่ชาวบ้านมีอยู่ได้อย่างสิ้นเชิง โดยเฉพาะกับสถาบันการเงินที่อยู่นอกชุมชนอันได้แก่ ธ.ก.ส. ซึ่งเป็นการดึงเอาทรัพยากรออกจากชุมชนรูปแบบหนึ่ง แต่ก็อาจถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีที่จะแก้ปัญหานี้ด้วยตัวของชาวบ้านเองในอนาคต และอย่างน้อยที่สุดก็ทำให้การกู้ยืมเงินนอกระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยสูงลดลงอย่างชัดเจน โดยชาวบ้านที่เป็นสมาชิกธนาคารหมู่บ้านหันมากู้ยืมจากธนาคารแทน ทั้งในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำกว่า สะดวกสบายมากกว่า โดยไม่ต้องใช้ทรัพย์สินค้ำประกัน หากแต่ให้เพื่อนสมาชิกด้วยกันค้ำประกันแทน และแน่นอนว่าธนาคารหมู่บ้านได้เข้ามามีบทบาทในการเป็นแหล่งหมุนหนี้ด้วยไม่มากนักน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเป็นแหล่งเงินทุนสำหรับการลงทุนเพาะปลูกพืชผลในระยะสั้น ซึ่งแน่นอนว่าส่งผลให้ชาวบ้านมีรายได้หรืออาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่าเป็น ทรัพย์สิน (wealth) เพิ่มขึ้นด้วย

ประการที่สอง นอกจากนี้ ยังเป็นการฝึกให้ชาวบ้านมีวินัยในการออมมากขึ้น เพราะสมาชิกทุกคนต้องมีสัจจะในการออม อีกทั้งยังสามารถเก็บสะสมเงินของตัวเองไว้ใช้ในอนาคตอีกด้วย เพราะชาวบ้านสามารถออมได้ตามฐานะของตัวเองคือ ระหว่างเดือนละ 10 บาทน้อยที่สุดจนถึงไม่เกิน 2,000 บาท ซึ่งจากการสำรวจภาคสนามพบว่า ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะฝากกันเพียงคนละ 20-50 บาทเท่านั้น มีเพียงส่วนน้อยที่ฝากเกิน 500 บาทขึ้นไป ซึ่งคนกลุ่มหลังนี้มักจะมียาได้จากงานประจำ เช่น ครู เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ฯลฯ ทั้งนี้ ผลที่เห็นได้ชัดเจนในภาพรวมคือขนาดของธนาคารใหญ่ขึ้น ทั้งในด้านจำนวนสมาชิกและเงินทุน ตลอดจนความสม่ำเสมอในการออมของสมาชิก

ประการที่สาม เมื่อการดำเนินงานของธนาคารหมู่บ้านครบปี สมาชิกจะได้รับเงินปันผลจากการฝาก การกู้ และสวัสดิการการรักษาพยาบาล ซึ่งถือได้ว่าเป็นการคืนกำไรให้กับสมาชิก

ผลประโยชน์ที่ไม่ใช่ทางกายภาพ: อันได้แก่ การเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตที่ไม่ใช่ทางวัตถุ ที่ไม่อาจประเมินค่าได้จากการมีธนาคารหมู่บ้านเกิดขึ้นอีกด้วย ที่สำคัญได้แก่

ประการแรก การรื้อฟื้นคุณค่าการช่วยเหลือเกื้อกูล เพราะสภาพเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่แทรกเข้าไปในชนบท ทำให้ทุกคนในหมู่บ้านต่างต้องทำมาหากินเพื่อความอยู่รอด ความสัมพันธ์แบบเดิม ที่ชาวบ้านพบปะสังสรรค์และเยี่ยมเยียนกัน ฯลฯ ลดน้อยลงไปทุกที ธนาคารหมู่บ้านนับเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความไว้วางใจ ความสามัคคี ในการทำงานร่วมกัน เช่น การเป็นผู้ค้ำประกันหนี้ให้เพื่อนสมาชิก เป็นต้น ตลอดจนการได้รับรู้สารทุกข์สุกดิบของชาวบ้านด้วยกันซึ่งมาประชุมประจำเดือน การติดตามหนี้สินที่ยืมไป ฯลฯ อีกทั้งร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานต่างๆ ตลอดจนร่วมกันวางแผนงานสำหรับอนาคตอีกด้วย

ประการที่สอง การมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับภายนอก เนื่องจากธนาคารหมู่บ้านมีขอบเขตการดำเนินกิจกรรมทางการเงินเฉพาะภายในชุมชน แต่การที่ธนาคารฯ มีการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นเครือข่ายในชื่อของ ศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน ทำให้การเรียนรู้และเพิ่มประสบการณ์ขยายออกไปอย่างมาก ดังเช่น กิจกรรมการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และศึกษาดูงานระหว่างหมู่บ้าน การติดตามช่วยเหลือกันระหว่างกลุ่มอย่างต่อเนื่องเปรียบดังกลุ่มพี่กลุ่มน้อง หรือการประชุมร่วมกันทุก 3 เดือน ของกรรมการของศูนย์ฯซึ่งมาจากกรรมการของธนาคารหมู่บ้าน เป็นต้น แม้ว่าการรวมธนาคารหมู่บ้านจะมีโอกาสมากกว่าสมาชิกทั่วไป แต่เมื่อได้รับความ

มาแล้วก็จะนำมาถ่ายทอดกับเพื่อนสมาชิกอีกต่อหนึ่ง กล่าวโดยสรุปได้ว่า การเรียนรู้ที่สมาชิกรู้นาการหมู่บ้านได้
รับและได้มีการขยายเครือข่ายออกไปนั้นสอดคล้องกับข้อสรุปของคุณหมอประเวศ วัชระคือ

“ชาวบ้านรวมตัว → มีการเรียนรู้ → องค์กรชุมชน → เชื่อมโยงเครือข่าย”

ประการที่สาม การเพิ่มบทบาทของผู้หญิงในองค์กรชุมชน เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้นำคนสำคัญของธนาคาร
หมู่บ้านคือ ครูมุกดา เป็นผู้หญิง ประธานธนาคารหมู่บ้านจันทก ซึ่งเป็นธนาคารหมู่บ้านแห่งแรกของอำเภอดอก
คำใต้คือ นางจันทร์สม วงศ์ขัติย์ ก็เป็นผู้หญิง ธนาคารหมู่บ้านบางแห่งที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมา เช่น ธนาคารบ้าน
ปางภูเวียง ธนาคารหมู่บ้านปิ่น ผู้หญิงจากกลุ่มแม่บ้านเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงที่สำคัญในการก่อตั้งธนาคาร ไม่ว่าจะ
เป็นในด้านการเข้าร่วมเป็นสมาชิก หรือ การเป็นกรรมการ ฯลฯ ทำให้ผู้หญิงมีความมั่นใจว่าสามารถทำงานกลุ่มได้
ทั้งในด้านการบริหารจัดการกลุ่ม ตลอดจนการจัดสรรผลประโยชน์ให้แก่สมาชิกอย่างเป็นธรรม ฯลฯ

ประการที่สี่ การเสริมสร้างศักยภาพของชาวบ้านด้านบริหารจัดการ การร่วมกันก่อตั้งธนาคารหมู่บ้าน ทำ
ให้ชาวบ้านต้องเรียนรู้และเสริมสร้างศักยภาพหลายอย่างสำหรับการบริหารและจัดการกลุ่ม นับตั้งแต่เรื่องพื้นฐาน
ที่สุดคือ การทำบัญชีเพื่อบันทึกการฝากเงิน การกู้ยืม การปันผล ฯลฯ ซึ่งบางคนไม่มีความรู้ในเรื่องนี้เลย แต่เมื่อได้
รับเลือกเข้ามาเป็นกรรมการ ก็ต้องเรียนรู้ด้วยความอดทน แต่อาศัยทำการร่วมกันเป็นกลุ่ม ด้วยการลองผิดลองถูก
อย่างยากลำบาก ในที่สุดก็สามารถผ่านพ้นอุปสรรคนี้ไปได้

ความหวัง/ความไม่ฝัน:

อาจกล่าวได้ว่า การที่ชาวบ้านในอำเภอดอกคำใต้บางส่วนได้ร่วมกันจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านขึ้นมานั้นมีจุด
ประสงค์สำคัญอยู่ที่การแก้ไขปัญหาหนี้สินเป็นสำคัญ โดยการรณรงค์การขยายการดำเนินงานของธนาคารหมู่บ้าน
ให้มีในทุกหมู่บ้าน แต่ชาวบ้านก็ยังมีความปรารถนาต่อไปอีกถึงการสร้างกลไกการต่อรองการขยายผลผลิตทางการ
เกษตรให้กับพ่อค้าคนกลาง (ยังไม่มีกิจกรรมที่ชัดเจน) การลดการเอาเปรียบจากระบบตลาดโดยรวมกันตั้งสหกรณ์
ร้านค้าขึ้นมา ขณะเดียวกัน ธนาคารหมู่บ้านยังต้องการส่งเสริมการพัฒนาอาชีพด้านการเกษตรแบบผสมผสานอีก
ด้วย (ในส่วนนี้เริ่มมีความเป็นจริงขึ้นมาบ้างแล้ว ภายหลังจากได้รับเงินจากกองทุนเพื่อสังคม แต่ยังคงเป็นประเด็น
สำคัญต่อไปในอนาคต เพราะชาวบ้านจะต้องต่อสู้กับตัวเอง และสังคมรอบข้างอย่างมาก หากต้องการให้เป้า
หมายในส่วนนี้เป็นความจริง)

อย่างไรก็ตาม อาจตั้งเป็นข้อสังเกตได้ว่า แม้ว่าธนาคารหมู่บ้านจะสามารถบรรลุเป้าหมายที่ตั้งเอาไว้ใน
ระดับหนึ่ง และผลประโยชน์ที่ได้จากธนาคารส่วนใหญ่จะตกอยู่กับสมาชิกเป็นสำคัญและมากกว่าผู้ที่ไม่ได้เป็น
สมาชิก(non-member) แม้ว่าจะมีกลไกและมาตรการบางอย่างในการชักนำให้คนเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนจน
ให้เข้ามาเป็นสมาชิกก็ตาม ทำให้การกระจายความมั่งคั่ง (redistribution of wealth) ที่เกิดขึ้นจากธนาคารหมู่บ้าน
สู่ชุมชนในวงกว้างยังมีอยู่ในขอบเขตที่จำกัด

ในประเด็นข้างต้นนี้ อาจเป็นไปได้ว่า

ในด้านหนึ่ง ชาวบ้านส่วนใหญ่ซึ่งเป็นสมาชิกของธนาคารมีฐานะยากจนอยู่แล้ว จึงมุ่งช่วยตัวเองก่อนเป็น
ลำดับแรก รอจนกว่าธนาคารจะมั่นคงยั่งยืนจึงจะหาโอกาสช่วยกลุ่มคนที่ยากจนกว่าในชุมชน ในแง่นี้ ธนาคารหมู่บ้าน
ซึ่งเปิดโอกาสให้กับชาวบ้านในชุมชนเข้ามาเป็นสมาชิกได้โดยมีเงินลงทุนเพียงแค่ 10 บาทต่อเดือน (1 หุ่น) ซึ่ง

เงินจำนวนเงินที่ไม่มากมายและไม่น่าจะเป็นภาระแม้แต่ต่อ “คนที่จนที่สุด” (The Poor) และในประเด็นนี้เอง เป็นไปได้หรือไม่ว่า ธนาคารหมู่บ้านเป็นเค้าโครงของธนาคารคนจนที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคต

ในอีกด้านหนึ่ง เป็นไปได้หรือไม่ว่าธนาคารหมู่บ้านเพิ่งก่อตั้งกันมาได้ไม่นาน (ธนาคารหมู่บ้านแห่งแรกเพิ่งตั้งมาได้เพียงแปดปีเท่านั้น) ความรู้สึกไม่มั่นใจของสมาชิกอาจมีอยู่สูง อีกทั้งผลประโยชน์ของสวัสดิการที่ได้รับก็มีไม่มากเท่าใด

6. เครือข่ายศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้านกับกองทุนเพื่อสังคม (SIF เมนู 5)

ในปี 2542 เครือข่ายศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน อำเภอดอกคำใต้ โดยการประสานงานกับมูลนิธิหมู่บ้านได้รวมกันกับเครือข่ายภูมิปัญญาไทต่างๆรวมทั้งสิ้น 54 เครือข่าย ใน 40 จังหวัด จัดทำโครงการเพื่อขอเงินสนับสนุนจากกองทุนสังคมจำนวน 169 ล้านบาท กล่าวเฉพาะในส่วนของเครือข่ายศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน อำเภอดอกคำใต้ได้รับเป็นเงินทั้งสิ้น 12 ล้านบาท

เงินจากกองทุนสังคมจำนวนทั้งสิ้น 12 ล้านบาท นั้นได้นำมาจัดสรรเป็น 2 ส่วนใหญ่คือ

ส่วนที่หนึ่ง เงินให้เปล่า จำนวน 1.6 ล้านบาท จัดสรรให้แก่ผู้ยากลำบาก (เด็กติดเชื้อเอดส์ ผู้ใหญ่ติดเชื้อเอดส์ เด็กกำพร้า เด็กด้อยโอกาส คนพิการ และคนชรา) จำนวน 446 คนๆละ 300 บาทต่อเดือน ซึ่งส่วนใหญ่แล้วคนเหล่านี้ไม่ได้เป็นสมาชิกของธนาคารหมู่บ้านมาก่อน แต่ทางธนาคารหมู่บ้านได้หักเงินนี้ไว้คนละ 100 บาทต่อเดือน เพื่อที่จะทำให้คนเหล่านี้ได้เข้าเป็นสมาชิกของธนาคารหมู่บ้าน ซึ่งจะมีสิทธิได้รับสวัสดิการต่างๆจากธนาคารหมู่บ้านที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ส่วนที่สอง เงินทุนหมุนเวียน จำนวน 10 ล้านบาท ให้สมาชิกเครือข่ายจำนวน ประมาณ 1,300 คนกู้ยืมไปเพื่อลงทุนในการประกอบอาชีพ (โครงการส่งเสริมเพื่อเกษตรกร) รายละไม่เกิน 10,000 บาท อัตราดอกเบี้ย 8% ระยะเวลา 2 ปี โดยต้องส่งเงินต้น 20%พร้อมทั้งดอกเบี้ยทุก 6 เดือน (งวดสุดท้ายส่งเงินต้นจำนวน 40%)

ทั้งนี้ดอกเบี้ยรับประมาณ 6 แสนบาทต่อปี จำนวนนี้ 50% จะนำไปจัดสรรให้แก่ผู้ยากลำบากต่อไป ส่วนที่เหลืออีก 50% จะจัดสรรให้แก่ การบริหารจัดการ การอบรม/ดูงาน/ประชุมของสมาชิก สมทบกองทุนสวัสดิการชุมชน และอุดหนุนโครงการบ้านพักนักเรียนพัฒนาคุณภาพชีวิต

ส่วนเงินต้นที่จะได้รับคืนจำนวนประมาณ 2 ล้านต่อทุกหกเดือนนั้น ก็จะนำมาจัดสรรให้แก่สมาชิกที่เหลือที่ยังไม่ได้กู้คราวแรกๆต่อไปได้อีกราว 200 ราย รวมเป็นผู้กู้รายใหม่ทั้งสิ้นมากกว่าหนึ่งพันราย

บรรณานุกรม

รายชื่อเอกสารประกอบการค้นคว้า

เครือข่ายศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน. 2542. โครงการจัดสวัสดิการชุมชนเร่งด่วนเพื่อผู้ยากลำบาก. เสนอต่อกองทุนเพื่อสังคม (เอกสารอัดสำเนา).

มุกดา อินต๊ะสาร. 2542. บทเรียนการดำเนินงานศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน อำเภอดอกคำใต้ จ.พะเยา. (เอกสารอัดสำเนา).

ทิพรณ กิจนา. 2540. การศึกษาผลลัพธ์และผลกระทบอันเนื่องมาจากการดำเนินงานของธนาคารหมู่บ้านที่มีต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนในเขตอำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา. (วิทยานิพนธ์หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

ศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน. 2542. ประวัติความเป็นมาและโครงสร้างของธนาคารหมู่บ้าน. (เอกสารอัดสำเนา).

สัมภาษณ์บุคคล

1. ครูมุกดา อินต๊ะสาร วันที่ 7, 8 และ 21 ธันวาคม 2543
2. นายชนะพล แก้วเทพ (ผู้ช่วยของครูมุกดา) วันที่ 7, 21 และ 23 ธันวาคม 2543
3. นายจันทร์เป็ง อินทะสุวรรณ (หมู่ 2 ต.ปิ่น) วันที่ 8 ธันวาคม 2543
4. นายคำปน ภาเกตุศรี (หมู่ 2 ต.ปิ่น) วันที่ 8 ธันวาคม 2543
5. นางจันทร์สม วงศ์ขัติย์ (หมู่ 2 ต.ปิ่น) วันที่ 8 ธันวาคม 2543
6. นายจันทร์ไชยสาร (หมู่ 10 ต.ถ้ำ) วันที่ 8 ธันวาคม 2543
7. นางจันทร์แก้ว แก้วเทพ (หมู่ 3 ต.ปิ่น) วันที่ 23 ธันวาคม 2543
8. นางนิตยา แก้วฉาย (หมู่ 11 ต. ถ้ำ) วันที่ 23 ธันวาคม 2543
9. นางสาววิลาวัลย์ ยารังสี (ผู้ประสานงานท้องถิ่น กองทุนรวม) วันที่ 8 ธันวาคม 2543

ภาคผนวก ก

ระเบียบการของธนาคารหมู่บ้าน

ระเบียบการของธนาคารหมู่บ้าน จะมีการตกลงกันในวันแรกตั้งธนาคารหมู่บ้าน แต่อาจจะมีบางประการแตกต่างกันไปแล้วแต่ประสบการณ์ของแต่ละธนาคารได้รับ และแก้ไขเปลี่ยนแปลง แต่ระเบียบโดยรวมที่เหมือนกันคือ

ข้อ 1 การเข้าไปเป็นสมาชิก

- 1.1 สมาชิกหมายถึง ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ที่สมัครเป็นสมาชิกของธนาคารหมู่บ้าน
- 1.2 สมาชิก การเป็นสมาชิกเริ่มแรกต้องฝากไม่ต่ำกว่า 5 หุ้นๆละ 10 บาท และ เสียค่าธรรมเนียมแรกเข้าคนละ 10 บาท ส่วนสมาชิกเข้าใหม่ในเดือนที่ 2 หลังจากธนาคารเปิดทำการแล้ว ต้องเสียค่าสมุดคู่มือฝากอีกคนละ 5 บาท

1.3 สมาชิกต้องมาร่วมประชุมประจำเดือนทุกๆเดือน ในวันฝากเงิน

1.4 สมาชิกจะต้องเขียนใบสมัคร

สมาชิกจะพ้นจากการเป็นสมาชิก ก็ต่อเมื่อ

- ตาย
- ลาออก
- ย้ายภูมิลำเนาไปอยู่ที่อื่น
- คณะกรรมการพิจารณาให้ลาออก

ข้อ 2 การฝาก-การถอนหุ้น

2.1 การฝากเงิน ต้องมาฝากทุกเดือนในวันที่ที่เปิดทำการ (วันที่เปิดทำการมาจากการตกลงร่วมกันของสมาชิกในวันแรกเปิดธนาคาร)

2.2 ต้องฝาก อย่างน้อยเดือนละ 10 บาท (=1 หุ้น) และฝากได้ไม่เกินเดือนละ 2,000 บาท (=200 หุ้น)

2.3 กรณีถ้าขาดฝาก 3 เดือน จะถูกตัดออกจากการเป็นสมาชิกทันที (จะคืนเงินให้เมื่อสิ้นปี พร้อมดอกเบี้ย)

2.4 การถอนหุ้น สมาชิกจะถอนหุ้นได้ เมื่อเป็นสมาชิกมา 3 ปี

ข้อ 3 การกู้ยืม-ดอกเบี้ย

3.1 สมาชิกที่จะกู้เงินได้ต้องเป็นสมาชิกมาแล้ว 3 เดือน

3.2 ระยะเวลาในการกู้ 3 เดือน (บางธนาคารจะปรับเปลี่ยน แล้วแต่จะตกลงกัน เช่น 4 เดือน หรือ 6 เดือน)

3.3 สมาชิกจะต้องส่งดอกเบี้ยทุกเดือนพร้อมเงินฝาก คือ ร้อยละ 3 บาทต่อเดือน

3.4 สมาชิกจะกู้เงินได้ ต้องมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ (หรือสมรสแล้วถ้าอายุยังไม่ถึง 20 ปี)

3.5 สมาชิกที่กู้ยืม จะต้องหักฝากเข้าบัญชีร้อยละ 10 (ยกตัวอย่างคือ ถ้าสมาชิกกู้เงิน 1,000 บาท จะถูกหักฝากเข้าบัญชี 100 บาท)

ข้อ 4 การปันผล-กำไร

4.1 สมาชิกจะได้รับการปันผลทุกๆ 1 ปี

4.2 สมาชิกจะได้รับดอกเบี้ยเงินฝากร้อยละ 12 บาทต่อปี

4.3 การปันผลกำไร จะแบ่งออกดังนี้

- ทูลสำรอง 20%
- โบนัสคณะกรรมการ 20%
- สมาชิก โดยผู้กู้ 15%
- ผู้ฝาก 15%
- เงินพัฒนากลุ่ม 10%
- สวัสดิการรักษายาบาล 20%

ข้อ 5 อื่นๆ

5.1 ในวันทำการ ห้ามสมาชิกดื่มของมึนเมา เสพสุรา เข้ามาในที่ทำการ

5.2 ธนาคารยินดีเปิดรับการสนับสนุนจากหน่วยงาน องค์กรอื่นๆ ทุกองค์กร

5.3 เมื่อสมาชิกมีการตาย ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ จะเป็นสมาชิกในครอบครัวคือ สามี ภรรยา และบุตร

5.4 ธนาคารเป็นของทุกคน สมาชิกทุกคนต้องเป็นประชาสัมพันธ์ให้กับกลุ่ม

5.5 การเปลี่ยนแปลงระเบียบการใดๆ จะต้องเปลี่ยนในวันปันผลประจำปี

ภาคผนวก ข

ประวัติของครูมุกดา อินตะสาร

"ฉันคิดถึงชีวิตในวัยเด็ก... วัยเด็กฉันเป็นอย่างไร ฉันก็อยากให้ลูกๆ ของฉันได้มีโอกาสนั้นบ้าง สังคมต้องให้โอกาสแก่ผู้อ่อนเยาว์"

"แม่หญิงดอกคำใต้" คำพูดนี้เคยเสียดแทงใจครูมุกดาเหลือเกิน แม้เธอจะมีฐานะทางบ้านไม่ลำบากนัก จึงคิดดีกว่าเพื่อนเด็กสาวคนอื่นๆ แต่ภาพโดยรวมของผู้หญิงดอกคำใต้ อันเป็นตราบาปแห่งโสเภณีได้สลักแน่นยิ่งกว่าถ้อยคำบนแผ่นหินโบราณบ้านถ้ำด้วยซ้ำ

"บอกวามาจากดอกคำใต้ แม้แต่เพื่อนผู้หญิงด้วยกันยังมองด้วยสายตาหมิ่นแคลน ฉันจึงอดทนไว้ในใจ... สักวันหนึ่งฉันต้องทำให้คนทั่วโลกรู้จักผู้หญิงดอกคำใต้ในอีกแง่มุมหนึ่ง" อดีตเด็กสาวบ้านถ้ำปิ่นกล่าวด้วยน้ำเสียงอันหนักแน่น

ครูมุกดา เกิดเมื่อวันที่ 27 สิงหาคม 2502 เป็นลูกพี่อนุญลื้อ แม่ขจร วิทยานันท์ จบการศึกษาชั้นประถมที่บ้านเกิด และไปเรียนต่อชั้นมัธยมที่จังหวัดเชียงราย จากนั้นจึงเข้าเรียนที่วิทยาลัยพาณิชยศาสตร์ เชียงใหม่ สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ก่อนที่จะสอบบรรจุเป็นครูที่โรงเรียนภูซางวิทยาคม จังหวัดพะเยา

"ฉันมีความสุขมากที่ได้ทำงานอยู่กับเด็กๆ ได้รับรู้ปัญหาของพวกเขาโดยตรงและช่วยกันคิดหาทางออกด้วยกัน"

ด้วยเพราะครูมุกดานอกจากจะสอนหนังสือแล้ว เธอยังรับหน้าที่เป็นครูแนะแนว หลังเลิกเรียนเธอมักจะปั่นจักรยานไปเยี่ยมบ้านเด็กๆ เสมอ จึงได้เรียนรู้ปัญหาของเด็กอย่างเข้าใจ มากไปกว่านั้นยังได้พบปะและแลกเปลี่ยนความคิดกับผู้ปกครองเด็ก ได้รับทราบปัญหาของชาวบ้านมากขึ้น ไม่น่าแปลกที่เธอจะเข้าใจและมีความจริงใจที่จะทำงานเพื่อสังคมในเวลาต่อมา

หลังจากปี 2529 ครูมุกดาได้ขอย้ายกลับบ้านเกิดที่ดอกคำใต้ ในระยะนั้นสถานการณ์ผู้หญิงดอกคำใต้ออกไปขายตัวเริ่มรุนแรงพอดี

"คิดเสมอว่าจะทำอย่างไรให้บ้านเกิด ทำให้เพื่อผู้หญิงลูกหลานพี่น้องของเรามีชีวิตที่ดีขึ้น อยู่อย่างมีเกียรติและศักดิ์ศรี แม้จะไม่ร่ำรวยอะไรมากนัก จึงคิดว่าเราเป็นครู เราอยู่กับการศึกษา เราดีขึ้นมาเพราะมีโอกาสได้เรียนหนังสือ ดังนั้น ต้องเริ่มต้นที่เด็กๆ และพร้อมกับเดินไปหาชาวบ้าน สอนหนังสือและพัฒนาชุมชนควบคู่ไปด้วยกัน"

ครูมุกดาย้ำเตือนตัวเองเสมอว่า เธอเป็นลูกชาวบ้านและแม่จะมีหน้าที่เป็นครู แต่สถานะจริงๆ นั้นเธอก็เป็นชาวบ้าน งานในช่วงแรกที่เธอกลับมาอยู่บ้านเกิดคือ การจัดหาทุนการศึกษาเพื่อเด็กๆ การจัดหากิจกรรมที่ส่งเสริมให้เด็กมีรายได้และช่วยเหลือตัวเองได้ ให้เด็กรักงาน รู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่

...ห้องเรียนของครูมุกดา คือ ใต้ต้นไม้และในชุมชนหมู่บ้าน ฯลฯ

ในส่วนของการพัฒนาชุมชน ครูมุกดาเริ่มต้นโดยจัดตั้งกลุ่มออมข้าว กลุ่มตัดเย็บ กลุ่มกระดาดสา กลุ่มแปรรูปไม้ซัดบิ๊ป โครงการธนาคารหมู่บ้าน กลุ่มประดิษฐ์ดอกไม้ โครงการศูนย์เลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียน โครงการบ้านพักพัฒนาคุณภาพชีวิต ฯลฯ

สิบกว่าปีที่เธอทุ่มเทให้กับงานที่บ้านเกิด ไม่น่าเชื่อว่าจากเดิมห้องเรียนชั้นประถม 15% เด็กสาวดอกคำใต้
ก้าวไปสู่อาชีพโสเภณี ปัจจุบันนี้ครูมุกดาบอกว่า เหลือเพียง 1%-เท่านั้น แน่แน่นอนอาจจะไม่ได้เป็นผลงานของครู
มุกดาคนเดียว แต่ในช่วงเวลาที่ผ่านมอดอกคำใต้เปลี่ยนโลกทัศน์ของชุมชนจากเมืองโสเภณีกลายเป็นเมืองแห่ง
การศึกษาได้อย่างดีเยี่ยม ครูมุกดามีส่วนสำคัญต่อเรื่องนี้ที่สุด

“แม้ว่าเราไม่เห็น โลกก็จะเห็น” ครูมุกดาเคยพูดไว้

และก็เป็นจริงเมื่อสังคมทั่วไปได้ยกย่องชูเกียรติครูมุกดา ด้วยรางวัลและประกาศเกียรติคุณต่างๆมากมาย
ชาติ คนดีศรีสังคม ปี 2539 และรางวัลสูงสุดขององค์การสหประชาชาติ สาขาต่อสู้กับปัญหาความยากจน เป็น
หนึ่งใน 6 คนทั่วโลก และเธอเป็นผู้หญิงไทยคนแรก...

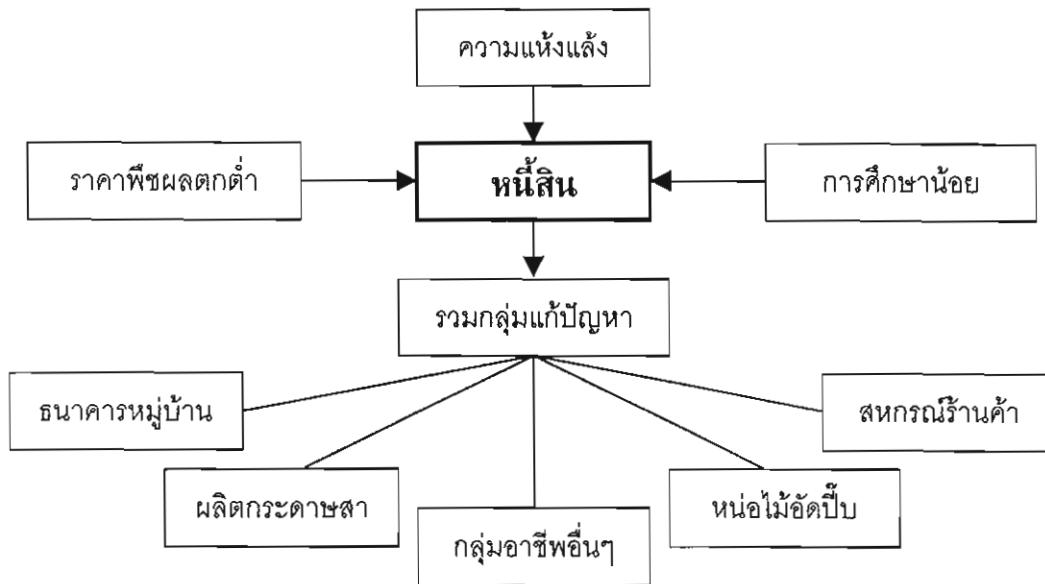
นางภูมิใจสำหรับแม่หญิงดอกคำใต้

ที่มา: ประชาญเมืองผยาว, 2543, หน้า 41-43

ภาคผนวก ค

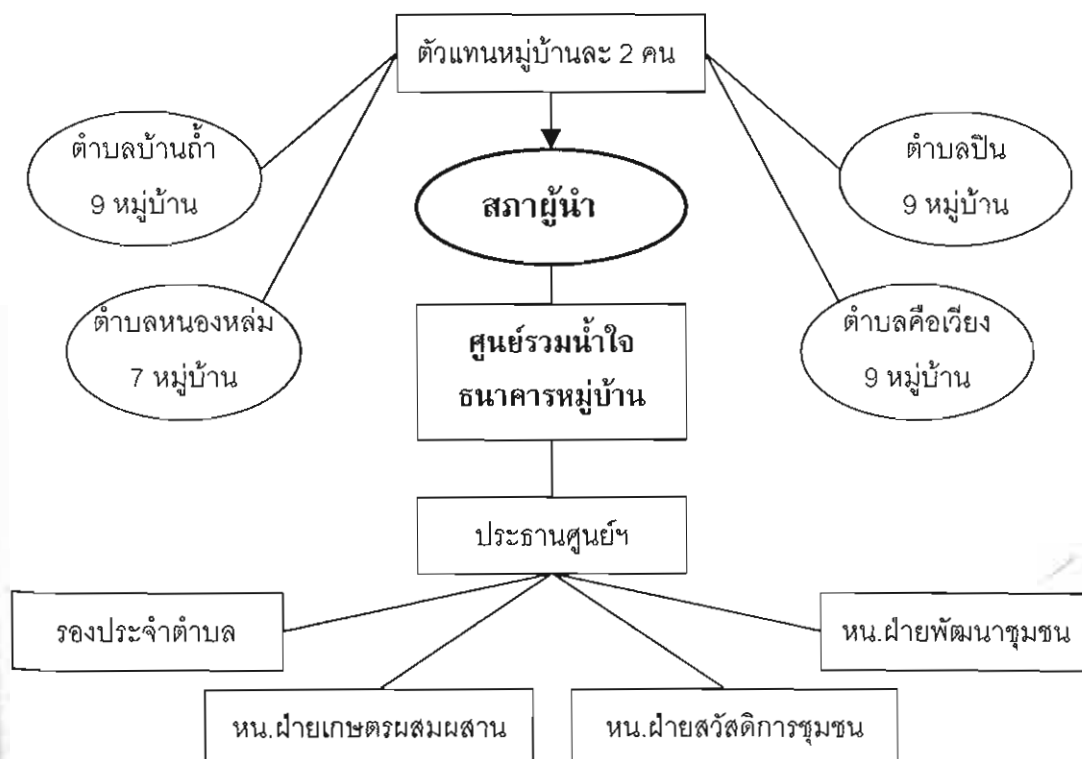
แผนภูมิที่ 1

ประวัติความเป็นมาของธนาคารหมู่บ้าน

แผนภูมิที่ 2

โครงสร้างการบริหารจัดการของศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน

ลักษณะของกิจกรรมและระเบียบข้อบังคับของศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน

ลักษณะของศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน

1. เป็นเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ปัญหาในการทำงานร่วมกัน
2. พี่เลี้ยงให้กับชุมชนอื่นที่สนใจลักษณะการรวมกลุ่มการดำเนินกิจกรรมธนาคารหมู่บ้าน
3. สมาชิกของศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน คือ สมาชิกของธนาคารหมู่บ้านทั้งหมดใน 4 ตำบล (ตำบล

ต้า ตำบลปิ่น ตำบลหนองหล่ม และตำบลคือเวียง

4. คณะกรรมการของศูนย์รวมน้ำใจจะได้รับการคัดเลือกจากธนาคารหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านๆ ละ 2 คนมา

เป็นกรรมการศูนย์

5. กรรมการเมื่อจะใช้ในการออกเสียงหรือมติ จะใช้หลัก 1 หมู่บ้านจะออกเสียงได้ 1 เสียง
6. เมื่อจะมีกิจกรรมของศูนย์รวมน้ำใจธนาคารจะมีการขอรับความคิดเห็นจากตัวแทนของแต่ละหมู่บ้าน

หรือ กรรมการศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้านใด ไม่เข้าประชุมจะถือว่าสละสิทธิ์ในการออกเสียงจะนำเสียงส่วนใหญ่ในที่ประชุมมาพิจารณา

7. ในการสมัครเป็นสมาชิกของกลุ่มเสียค่าลงทะเบียน 20 บาท ต่อสมาชิก 1 คน
8. เป็นจุดประสานงานทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อประโยชน์ธนาคารหมู่บ้านที่เป็นสมาชิกของศูนย์รวมน้ำใจฯ
9. แต่ละธนาคารสามารถยืมเงินจากกองทุน (เป็นเงินที่อาจารย์มุกดา อินต๊ะสาร ได้รับจากเงินรางวัลคนดีศรีสังคม จำนวน 50,000 บาท) ไปดำเนินกิจกรรมในกลุ่มๆละไม่เกิน 10,000 บาท ชำระคืนภายใน 1 ปี ดอกเบี้ยร้อยละ 5 ต่อปี

ภาคผนวก ง

รายชื่อธนาคารหมู่บ้าน ปี 2542

ชื่อธนาคารหมู่บ้านในตำบลต่างๆ	ปีที่เริ่มทำการ	จำนวนสมาชิกปี 2543 (คน)
ตำบลหนองหล่ม		
1. บ้านห้วยฮัง	2538	195
2. บ้านใหม่เหนือ	2539	223
3. บ้านใหม่พัฒนา	2536	480
4. บ้านท่านคร	2535	186
5. บ้านแม่พริก	2536	301
6. บ้านใหม่ไชยมงคล (หมู่ 7)	2536	180
7. บ้านหนองหล่ม (หมู่ 8)	2535	116
รวม		1,681
ตำบลบ้านถ้ำ		
1. บ้านถ้ำโน	2542	180
2. บ้านสันหัวหม่น	2538	236
3. บ้านถ้ำอนามัย	2538	175
4. บ้านถ้ำเจริญราษฎร์	2540	264
5. บ้านสันทรายทอง (หมู่ 8)	2539	242
6. บ้านถ้ำจอมศิลป์ (หมู่ 9)	2538	280
7. บ้านสันตันศรี (หมู่ 10)	2536	341
8. บ้านสันตันเปา (หมู่ 11)	2539	170
9. บ้านสันทรายเงิน (หมู่ 12)	2538	227
รวม		2,115
ตำบลคือเวียง		
1. บ้านป่าเฮี้ย	2538	273
2. บ้านโพธิ์ทอง	2538	245
3. บ้านไม้ทอง	2538	170
4. บ้านร่มโพธิ์	2536	117
5. บ้านทุ่งกาไชย	2535	150
6. บ้านทุ่งพัฒนา	2536	230
7. บ้านปางเจริญศึกษา	2536	242
8. บ้านปางภูเวียง	2535	365
9. บ้านปางแม่หล่าย	2537	430
รวม		2,222

รายชื่อธนาคารหมู่บ้าน ปี 2542 (ต่อ)

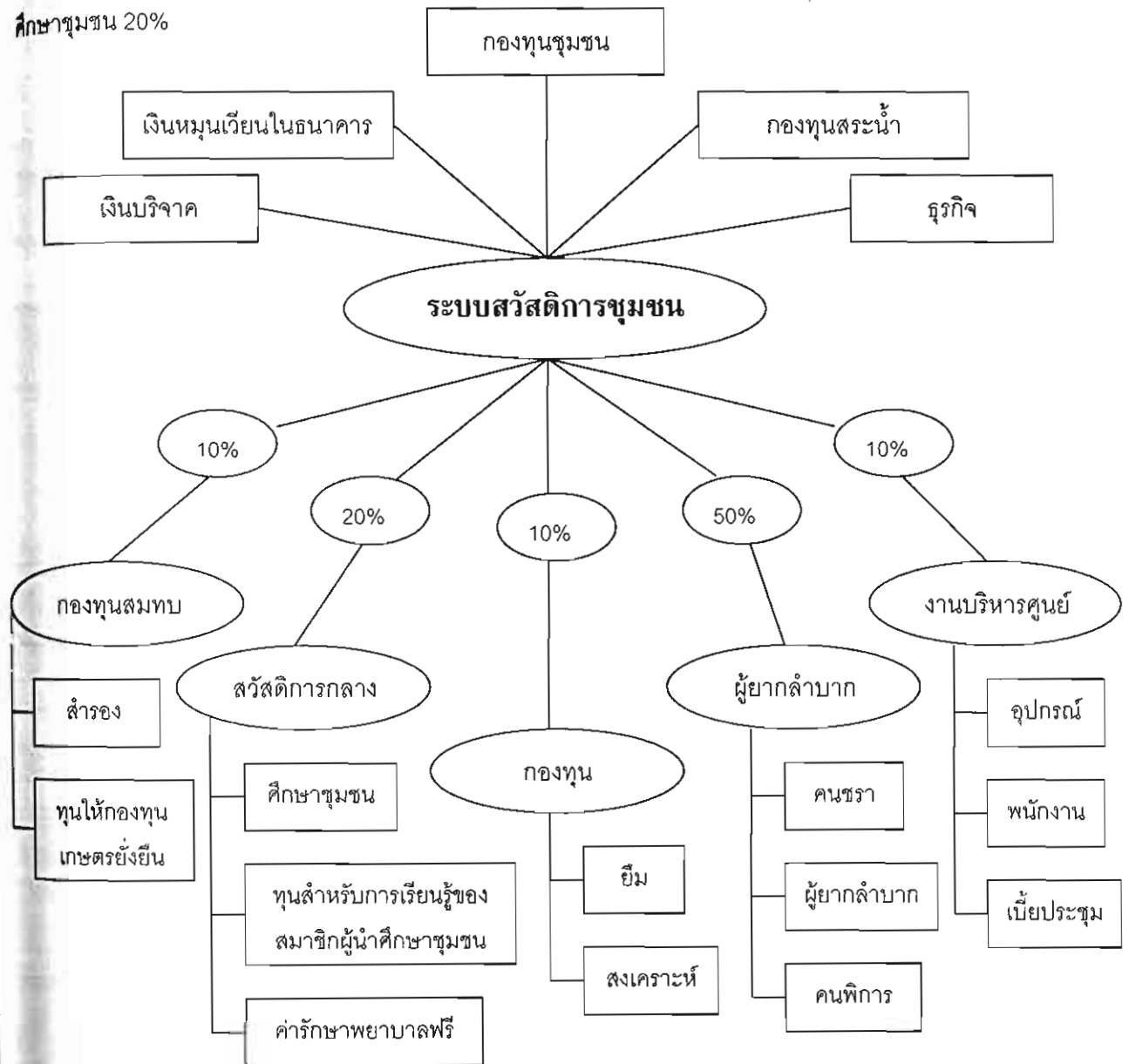
ชื่อธนาคารหมู่บ้านในตำบลต่างๆ	ปีที่เริ่มทำการ	จำนวนสมาชิกปี 2543 (คน)
ตำบลปิ่น		
1. บ้านสบจ้อม	2539	120
2. บ้านจันทก	2535	373
3. บ้านปิ่นใต้	2535	250
4. บ้านปิ่นเหนือ	2536	93
5. บ้านจันทาม	2537	235
6. บ้านม่อนผาดำ	2542	112
7. บ้านบานเย็น	2541	89
8. บ้านปิ่นพัฒนา	2535	170
9. บ้านปงเสด็จ	2542	105
รวม		1,947

ที่มา: มุกดา อินทิสาร. บทเรียนการดำเนินงานศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน 182 หมู่ 5 ตำบลปิ่น อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา

ภาคผนวก จ

การจัดการกองทุนสวัสดิการศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน

ศึกษาชุมชน 20%

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การศึกษารูปแบบและความเป็นไปได้ในการจัดสวัสดิการโดยภาคชุมชน

กรณีศึกษา

กลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนคนงาน
ย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่

โดย

ผศ.ดร.กิติพัฒน์ นนทบุรีมะตุลย์

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนคนงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่

ผศ.ดร.กิติพัฒน์ นนทปัทมดลย์

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

1. จุดกำเนิด

จุดกำเนิดของกลุ่มออมทรัพย์ของคนงานย่านอ้อมน้อยอ้อมใหญ่ มาจากพื้นฐานการรวมตัวของสหภาพแรงงานย่านอ้อมน้อยอ้อมใหญ่ ซึ่งมีประวัติการเคลื่อนไหวมายาวนาน มูลนิธิเพื่อนหญิงได้เข้ามาทำกิจกรรมในพื้นที่ชุมชนคนงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ โดยโครงการแรงงานหญิง เข้ามาประสานงานและดำเนินกิจกรรมช่วยเหลือแรงงานหญิงที่ประสบปัญหาในการทำงาน ตลอดจนให้การสนับสนุนการรวมตัวเป็นกลุ่มของแรงงานหญิง

ในประมาณเดือนพฤษภาคม 2529 โครงการแรงงานของมูลนิธิเพื่อนหญิง ได้จัดเสวนาในหมู่ผู้นำสหภาพแรงงานหญิง ในประเด็นเกี่ยวกับ ปัญหาของผู้ใช้แรงงานหญิงกับการทำงานสหภาพ รวม 3 ครั้ง ผู้เข้าร่วมการสนทนาในช่วงนั้น ประกอบด้วยผู้นำสหภาพแรงงานทั้งจากรัฐวิสาหกิจและบริษัทเอกชนเข้าร่วมประมาณ 8 สหภาพ จากการเสวนาได้ข้อสรุปว่าผู้ใช้แรงงานหญิงในย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ต้องการแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพ ด้วยการจัดตั้งกองทุนขึ้นมาช่วยเหลือเพื่อนแรงงานในด้านสุขภาพอนามัย

ต่อมาผู้ใช้แรงงานหญิงในย่านนี้ได้จัดตั้งกองทุนสุขภาพและสวัสดิภาพของคนงาน โดยการสนับสนุนของสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชนและมูลนิธิเพื่อนหญิง

ในช่วงปี พ.ศ.2532 มีการเคลื่อนไหวจัดตั้งโครงการให้คำปรึกษาการดำเนินชีวิต และในปี พ.ศ.2533 ได้ปรับปรุงขยายผลของกิจกรรมต่อเนื่องออกมาเป็นโครงการพัฒนาศักยภาพคนงานหญิง โครงการแลกเปลี่ยนปัญหาแรงงานหญิงในเขตอุตสาหกรรมต่างๆ โครงการสนับสนุนและประสานงานกับกลุ่มผู้ใช้แรงงาน ยิ่งไปกว่านั้นผู้ใช้แรงงานหญิงในย่านอ้อมน้อยอ้อมใหญ่ยังเข้าร่วมการเคลื่อนไหวผลักดันนโยบายแรงงานที่สำคัญๆ เช่น กฎหมายประกันสังคม กฎหมายลาคลอด 90 วัน นโยบายและกฎหมายด้านสุขภาพและความปลอดภัย เป็นต้น หลังจากปี พ.ศ.2533 การประกาศใช้กฎหมายประกันสังคม ทำให้สมาชิกกองทุนสุขภาพของคนงานย่านอ้อมน้อยอ้อมใหญ่หันไปใช้บริการการรักษาพยาบาลจากกองทุนประกันสังคมมากขึ้น ทำให้กองทุนสุขภาพต้องปรับเปลี่ยนบทบาทและการดำเนินกิจกรรมให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของสมาชิกมากขึ้น

ในช่วงปี พ.ศ.2538 ผู้ใช้แรงงานหญิงได้มีการเสวนาพูดคุยกัน มีข้อคิดเห็นว่า จะทำอย่างไรคนงานหญิงในพื้นที่อ้อมน้อยอ้อมใหญ่จึงจะพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ทั้งนี้มีการวิเคราะห์ถึงเหตุผลความจำเป็นอย่างน้อย 3 ประการ คือ

ประการแรก กลุ่มคนงานหญิงเห็นว่าการพึ่งพิงมูลนิธิหรือองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ในระยะยาวนั้นไปไม่ได้ เนื่องจากองค์กรเหล่านี้ก็ต้องพึ่งพาเงินทุนสนับสนุนจากองค์กรต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ ในระยะยาวองค์กรต่างประเทศเริ่มลดความสนับสนุนและไปช่วยเหลือประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆที่มีความยากจนมากกว่า

ประการที่สอง การพึ่งตนเองของกลุ่มย่านจะช่วยให้กลุ่มมีอิสระทางความคิดมากกว่า การพึ่งพิงเงินสนับสนุนนอกกลุ่มมีผลให้ติดขัดในเงื่อนไขหลายๆอย่าง ไม่มีอิสระเท่าที่ควร หากกลุ่มสามารถดำเนินกิจกรรมที่มีผลให้พึ่งตนเองได้ จะเป็นการแสดงความเข้มแข็งของกลุ่มอีกทางหนึ่งด้วย

ประการที่สาม สภาพการทำงานของคนงานเองขาดความมั่นคง สามารถที่จะตกงานถูกเลิกจ้างเมื่อไรก็ได้ การทำกิจกรรมพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจจะช่วยให้คนงานมีความมั่นคงมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาเฉพาะหน้าที่สำคัญของคนงานคือ การที่จำเป็นต้องไปกู้เงินนอกระบบมาตลอด การกู้เงินนี้คนงานต้องเสียดอกเบี้ยแพงมาก ถึงร้อยละ 20 ต่อเดือน กิจกรรมด้านการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เป็นการสร้างแหล่งเงินกู้ราคาถูกที่เป็นของคนงานเอง ทั้งยังเป็นการสร้างการออมให้คนงานด้วย กิจกรรมนี้จะนำไปสู่ความมั่นคงและเข้มแข็งทั้งของคนงานรายบุคคล กลุ่มและขบวนการแรงงานในระยะยาว

2. การเริ่มต้น

ในระยะแรก ปี พ.ศ.2539 กลุ่มคนงานย่านอ้อมน้อยอ้อมใหญ่ เริ่มกิจกรรมด้วยการจัดทอดผ้าป่าหาทุนเข้าสู่ขวัญวัฒนธรรมคนงานย่านอ้อมน้อยอ้อมใหญ่ โดยตั้งวัตถุประสงค์การใช้เงินทุนก้อนนี้อย่างชัดเจน เงินทุนจากการทำบุญทอดผ้าป่านำไปเป็นค่าเช่าศูนย์วัฒนธรรม ค่าใช้จ่ายในการจัดกิจกรรมการศึกษาให้คนงาน การติดต่อประสานงาน การรับเรื่องราวร้องทุกข์ และการเคลื่อนไหวในประเด็นแรงงานและประเด็นทางสังคมอื่นๆ การทอดผ้าป่าในครั้งนั้นได้เงินทุนประมาณ 90,000 บาท ต่อมาการทอดผ้าป่าได้จัดทำมาทุกปี

ในการจัดกิจกรรมการศึกษาหรือการเสวนานอกสถานที่ กลุ่มคนงานจะพึ่งพิงองค์กรภายนอกน้อยลง โดยขอการสนับสนุนเงินทุนสำหรับกิจกรรมการศึกษาจากองค์กรภายนอกประมาณร้อยละ 50 อีกร้อยละ 50 สภาพแรงงานร่วมให้การสนับสนุน

การเริ่มต้นที่สำคัญอีกจุดหนึ่ง ได้แก่ การเริ่มความสนใจที่จะจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ของคนงานย่านอ้อมน้อยอ้อมใหญ่ โดยเริ่มไปศึกษาดูงานกลุ่มออมทรัพย์หลายๆแห่ง เช่น กลุ่มออมทรัพย์ที่คลองเตย (ป่าร้อย) กลุ่มออมทรัพย์บ้านบ่อกุล และกลุ่มออมทรัพย์บ้านคลองเปรี๊ยะ เป็นต้น มีข้อสรุปว่าคนงานย่านอ้อมน้อยอ้อมใหญ่จะจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์กันในกลางปีพ.ศ. 2540

จากการระดมความคิด การศึกษาดูงานของกลุ่มอื่นๆ ในเวลาประมาณ 2 ปี กลุ่มคนงานย่านอ้อมน้อยอ้อมใหญ่ค่อยๆรวบรวมความรู้ ประสบการณ์และความมั่นใจ ในที่สุดก็ได้ตัดสินใจจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ของคนงานย่านอ้อมน้อยอ้อมใหญ่ขึ้นมา เมื่อเดือนมิถุนายน 2540 โดยใช้กรรมการกองทุนสุภาพาเป็นกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ วัตถุประสงค์ของกลุ่มมีดังนี้

1. เพื่อสร้างสรรการรวมตัวกันช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันของคนงานและชุมชนด้านเศรษฐกิจ
2. เพื่อส่งเสริมให้คนงานและชุมชนได้เรียนรู้และเห็นความสำคัญของการออมทรัพย์
3. เพื่อส่งเสริมให้คนงานและชุมชนได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มและสร้างความสัมพันธ์ที่ตระหว่งกัน
4. เพื่อพัฒนากลุ่มสหภาพแรงงานย่านอ้อมน้อยอ้อมใหญ่ให้สามารถพึ่งตนเองได้ในอนาคต

3. รูปแบบ

แนวคิดเบื้องต้น:

การดำเนินการของกลุ่มออมทรัพย์ ตั้งอยู่บนหลักการช่วยเหลือ ส่งเสริม สร้างสรรค์ พัฒนาไปสู่กระบวนการพึ่งตนเอง อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการทำกลุ่มออมทรัพย์ ทั้งนี้ปรากฏการณ์ที่เป็นการท้าทายก็คือ คนงานส่วนใหญ่ยังมีความคิดติดติดอยู่กับเศรษฐกิจแบบตัวใครตัวมันอย่างสูง การไว้นื้อเชื่อใจระหว่างกันเป็นสิ่งที่ยากลำบาก ฉะนั้น การนำเงินมาวางกองไว้รวมกัน จึงต้องตั้งอยู่บนสัจจะของความไว้วางใจในกันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการไว้วางใจในเรื่องของการเงิน ดังนั้น รูปแบบที่กรรมการและสมาชิกกลุ่มฯ คิดกันก็คือ ต้องเป็นรูปแบบที่รัดกุมและโปร่งใส ทั้งในด้านตัวบุคคลและบัญชีการเงิน

สมาชิก:

สมาชิกต้องมีรายได้ เป็นสมาชิกของสหภาพแรงงาน และเห็นด้วยกับหลักการออมทรัพย์และหลักการของสหภาพแรงงาน ตลอดจนสามารถปฏิบัติตามกฎข้อบังคับของกลุ่ม บุตรของคนงานสามารถเก็บเงินออมและเป็นสมาชิกกลุ่มได้

รูปแบบการเข้าเป็นสมาชิก:

กลุ่มออมทรัพย์ได้พยายามเน้นบทบาทของกรรมการสหภาพแรงงานและการรวมกลุ่ม สมาชิกสหภาพแรงงานที่สนใจต้องมีการรวมกันเป็นกลุ่มย่อยและมีหัวหน้ากลุ่มหรือหัวหน้าสายรับผิดชอบ กลุ่มย่อยเหล่านี้เป็นไปเพื่อส่งเสริมการรวมตัวกันอย่างใกล้ชิด ส่งเสริมระบบตรวจสอบในด้านการเงิน ความคิด ความเชื่อถือ และการค้าประกันซึ่งกันและกัน เมื่อมีความจำเป็นในการกู้ยืมเงิน หัวหน้าสายหรือกลุ่มย่อยจะมีบทบาทสำคัญ ส่วนใหญ่หัวหน้าสายจะเป็นกรรมการของสหภาพแรงงานหรือเป็นบุคคลที่กลุ่มย่อยให้ความเชื่อถือ เพราะจะต้องทำหน้าที่ในการเก็บรวบรวมเงิน เป็นที่ปรึกษา และเป็นช่องทางสะท้อนปัญหาของสมาชิกระดับล่างไปสู่กรรมการกลุ่มออมทรัพย์ ปัจจุบัน กลุ่มมีสมาชิกมากกว่า 300 คน (สัมภาษณ์ มกราคม 2544) มีหัวหน้าสายประมาณ 15-16 สาย แต่ละสมาชิกสายละประมาณ 20-50 คน

รูปแบบการออมเงิน:

สมาชิกต้องออมเงินอย่างต่อเนื่องทุกเดือน ยึดหยุ่นไปตามกำลังของสมาชิกแต่ละคน แต่มีความสม่ำเสมอ กล่าวคือ สมาชิกคนหนึ่งอาจส่งเงินออมเพียง 100 บาทก็ต้องส่ง 100 บาททุกเดือน สมาชิกที่มีกำลังส่ง 500 บาทก็ส่ง 500 บาททุกเดือน เงินออมขั้นต่ำที่สุดคือ 100 บาทต่อเดือน และสูงสุด 500 บาทต่อเดือน นอกจากนี้ เดือนไหนรายได้ดี มีเงินคล่องสมาชิกจะออมมากกว่า 100 ก็ได้ แต่ไม่เกิน 500 บาท

รูปแบบการกู้ยืมเงิน:

มีหลักการที่เน้นอัตราเสี่ยงต่ำ เน้นความปลอดภัยและความสบายใจมากกว่ากำไรในเชิงธุรกิจการเงิน การไว้น้ำหนักเป็น 3 ประเภท คือ

1. การกู้ประเภทสามัญ สมาชิกกู้ได้เท่ากับวงเงินออมของตนเอง และชำระคืนภายในระยะเวลา 24 เดือน ดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาทต่อเดือน การกู้แบบนี้เน้นให้สมาชิกเห็นคุณค่าของการออม และเป็นการค้าประกันตนเอง กล่าวคือสมาชิกไม่ต้องพึ่งใครในการค้าประกัน เพราะเป็นเงินของตนเองที่ฝากไว้กับกลุ่ม

2. การกู้ประเภทพิเศษ สมาชิกสามารถกู้เงินวงเงินของตนเองได้ไม่เกิน 2 เท่าของเงินออมของตนเอง ดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาทต่อเดือน โดยต้องมีเพื่อนสมาชิกในกลุ่มมากกว่า 2 คนขึ้นไปมาค้ำประกันให้ ทั้งนี้ เงินออมของเพื่อนผู้ค้ำประกันรวมกันต้องมากกว่าหรือเท่ากับวงเงินที่จะกู้ยืม ผู้ค้ำประกันต้องนำสมุดเงินออมของตนเองมาทวงค่าให้เพื่อน เมื่อสมาชิกที่กู้ส่งเงินกู้พร้อมดอกเบี้ยไปแล้วครั้งหนึ่ง ผู้ค้ำประกันก็จะเป็นไทสามารถกู้เงินกับกลุ่มได้ต่อไป การใช้ระบบการกู้และการค้ำประกันแบบนี้เป็นการกระจายความเสี่ยงและความรับผิดชอบแบบทั่วกระจาย ถ้าหากเกิดกรณีกู้แล้วไม่มาส่งคืน ผู้ค้ำประกันจะไม่ต้องรับผิดชอบต่อหนี้หนี้จนเกินไป และการกู้แบบนี้ยังเป็นการตรวจสอบความน่าเชื่อถือในพฤติกรรมทั้งทางด้านการเงินและด้านสังคมได้เป็นอย่างดี

3. การกู้ประเภทฉุกเฉิน การกู้ประเภทนี้สมาชิกกู้ได้ไม่เกินวงเงิน 2,000 บาท และส่งคืนภายใน 4 เดือน โดยสามารถรับเงินได้ทันที เสียดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาทต่อเดือน โดยสมาชิกต้องออมเงินกับกลุ่มมาแล้วอย่างน้อย 6 เดือน ถ้าสมาชิกมีเงินเพียง 600 บาทใน 6 เดือนก็สามารถกู้ฉุกเฉินได้เพียง 600 บาท จะกู้ถึง 2,000 บาทไม่ได้ ยกเว้นต้องมีเงินออม 2,000 บาท หรือมากกว่า จึงจะสามารถกู้เงินฉุกเฉินได้ไม่เกิน 2,000 บาท ทั้งนี้เป็นการลดความเสี่ยงและลดโอกาสของการขาดทุนของสมาชิกและกลุ่มฯ

ระบบเงิน:

การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ของคนงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ถือเป็นการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ที่มีลักษณะพิเศษและเป็นแนวคิดใหม่ในเชิงองค์กรแรงงาน คนงานและชุมชนคนงานที่ต้องต่อสู้และเผชิญปัญหาการต่อสู้ทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ดังนั้น การช่วยเหลือกันทางการเงินของกลุ่มจึงมีแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการพึ่งตนเองและการเคลื่อนไหวของขบวนการแรงงานไปพร้อมกัน (จเด็จ เชาวน์วิไล และบัณฑิต เป้นวิเศษ, มปป.)

เงินกำไรที่ได้มาของกลุ่มออมทรัพย์ฯ มาจาก การส่งคืนดอกเบี้ยเงินกู้รวมกับดอกเบี้ยธนาคาร แท้จริงแล้วเป็นเงินของสมาชิกที่เดิมก่อนมีกลุ่มได้ไปอยู่กับนายทุนท้องถิ่น แล้วเสียดอกเบี้ยถึงร้อยละ 10 20 หรือ 30 บาทต่อเดือน แต่ไม่เคยได้ดอกเบี้ยคืน แต่สำหรับกลุ่มออมทรัพย์ฯ ได้นำเงินผลกำไรของกลุ่ม 100 % มาปันผลโดยจำแนกออกเป็น 4 กองทุน ดังนี้

1. กองทุนปันผลสมาชิกร้อยละ 60 การปันผลให้สมาชิกร้อยละ 60 ถือเป็นการปันผลให้กับเจ้าของกลุ่มออมทรัพย์ฯ โดยมีหลักการว่าสมาชิกทุกคนเป็นเจ้าของกลุ่ม ฉะนั้น สมาชิกทุกคนจะต้องได้เงินปันผลนี้ แต่จะได้รับเงินปันผลมากหรือน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับจำนวนหุ้นที่ออม และการปล่อยกู้ช่วยเหลือเพื่อนสมาชิกได้มากน้อยเพียงใดในแต่ละปี ซึ่งเงินส่วนนี้เป็นขวัญและกำลังใจของสมาชิกที่ออมและกู้เงินกลุ่มว่าไม่ได้เสียไปไหน และสุดท้ายเงินก็กลับคืนสู่ตนเอง

2. กองทุนพัฒนากลุ่มร้อยละ 20 เมื่อแรกตั้งกองทุนส่วนนี้มีเพียง 2% เท่านั้น ต่อมากรรมการกลุ่มออมทรัพย์เห็นความสำคัญว่า กลุ่มออมทรัพย์ฯ จะมีความมั่นคงเข้มแข็งในเชิงองค์กรได้นั้น บุคลากร สมาชิกและกรรมการของกลุ่มจะต้องมีความรู้ความสามารถ ตลอดจนมีระบบการจัดการ มีวัสดุอุปกรณ์ ที่สนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มให้ราบรื่น ฉะนั้น กลุ่มจึงจัดสรรกองทุนพัฒนากลุ่มร้อยละ 20 เพื่อใช้ในการพัฒนาความรู้ความสามารถของสมาชิกและกรรมการ กองทุนนี้ใช้สำหรับจัดการศึกษาอบรมกรรมการและสมาชิกในด้านต่างๆอย่างต่อเนื่อง

3. กองทุนพัฒนาสังคมร้อยละ 15 เงินกองทุนก้อนนี้เดิมจัดสรรไว้ 5 % เท่านั้น ต่อมากลุ่มเห็นว่า การปันผลกองทุนก้อนนี้น่าจะนำไปสู่การเสริมสร้างแนวทางการพึ่งตนเองในระยะยาวของกลุ่มสหภาพแรงงานย่านอ้อม

น้อย-อ้อมใหญ่ กลุ่มนี้จะนำกองทุนนี้ไปดำเนินงานกิจกรรมของกลุ่มคนงานย่านอ้อมน้อยอ้อมใหญ่โดยไม่ต้องพึ่งพาแหล่งเงินทุนภายนอก เงินทุนส่วนนี้จะนำไปใช้ในกิจกรรมการอบรม การศึกษา การรับเรื่องร้องทุกข์ การเคลื่อนไหวต่างๆอย่างเป็นอิสระ

4. กองทุนธุรกิจร้อยละ 5 การปันผลกองทุนนี้ลดลงจากร้อยละ 30 เหลือร้อยละ 5 กลุ่มออมทรัพย์นำกองทุนนี้มาตั้งร้านค้าสวัสดิการของสมาชิกและคนงานในชุมชน วัตถุประสงค์เพื่อจำหน่ายสินค้าให้กับสมาชิกในรูปเงินเชื่อ เป็นการช่วยเหลือสมาชิกสภาพแรงงานในเรื่องปากท้อง กลุ่มออมทรัพย์เป็นเจ้าของร้านค้าสวัสดิการและมีเงินทุนหมุนเวียนประมาณ 100,000 บาท

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ล่าสุด เมื่อมกราคม 2544 กรรมการกลุ่มที่ทำหน้าที่ดูแลร้านค้า (เดือนใจ สุวรรณเบญจาง) ให้ข้อมูลว่าร้านค้าหยุดดำเนินงานมาตั้งแต่พฤศจิกายน 2543 ทั้งนี้เพราะกรรมการไม่มีเวลามาดูแล สมาชิกให้ความสนใจอดทนดี โดยเฉพาะข่าวสารเป็นสินค้าที่ขายดีมาก และเป็นการช่วยเหลือสมาชิกอย่างแท้จริง แต่กลุ่มขาดกรรมการที่จะมาดำเนินงาน บางครั้งต้องมาดักข่าวสารขายสมาชิก ในขณะที่กรรมการประชุมอยู่ ประธานก็จะถามว่ากรรมการหายไปไหน ในที่สุดกรรมการกลุ่มต้องมีมติให้เลิกดำเนินงานร้านค้าลง ไม่ทราบรายละเอียดว่าจะดำเนินการต่ออีกเมื่อใด

เราจะเห็นว่าการปันผลของกำไรที่กลุ่มออมทรัพย์ดำเนินการอยู่นั้นเป็นการให้ภาพของการพัฒนาระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่สมาชิก โดยใช้เงินตราเป็นสื่อกลาง นอกจากนั้นการแบ่งสัดส่วนของกำไรจำแนกเป็นกองทุนต่างๆนั้น ยังสะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มออมทรัพย์คิดอย่างไร และทำเพื่ออะไร กลุ่มออมทรัพย์ของคนงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่มีทิศทางที่ให้ความสำคัญในการพัฒนาขบวนการแรงงาน เช่น กองทุนพัฒนาสังคมที่เพิ่มสัดส่วนมากขึ้น เพื่อต้องการให้สามารถเป็นอิสระในการเคลื่อนไหวเรื่องการรับเรื่องร้องทุกข์ การพิทักษ์สิทธิประโยชน์ของคนงาน ตลอดจนการให้การศึกษาอบรมแก่เพื่อนคนงานด้วยกัน โดยไม่ต้องพึ่งพิงองค์กรภายนอกใดๆ

ระบบบัญชีและระบบการตรวจสอบแบบมีส่วนร่วม:

หัวใจสำคัญของการเติบโตอย่างมั่นคงของกลุ่ม คือ การทำบัญชี กลุ่มออมทรัพย์ของคนงานย่านอ้อมน้อยอ้อมใหญ่ดำเนินงานมา 3 ปี มีการพัฒนามาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยระบบการตรวจสอบนี้กลุ่มได้ความรู้มาจากการดูงานที่กลุ่มออมทรัพย์ชาวบ้านบ้านบ่อกุล จังหวัดสงขลาและคุณสามารถ สระกวีมาถ่ายทอดประสบการณ์และหลักการทำบัญชีแบบชาวบ้านเน้นการมีส่วนร่วมเป็นหลัก

ระบบบัญชีของกลุ่มมีดังนี้

1. กรรมการทุกคนเมื่อเข้ารับตำแหน่งจะต้องฝึกอบรมเกี่ยวกับเส้นทางบัญชีและแนวคิดกลุ่มออมทรัพย์
2. กรรมการทุกคนต้องมาอบรมบัญชีและทำบัญชีด้วยกัน โดยกรรมการทุกคนจะต้องมีสมุดบัญชีคนละ 5 เล่ม
3. กรรมการทุกคนต้องมาปิดบัญชีร่วมกันทุกวันที่ 20 ของเดือน
4. กรรมการทุกคนต้องมาถ่ายทอดประสบการณ์งานออมทรัพย์และระบบบัญชีให้เท่าทันกัน

การทำบัญชีร่วมกันของกรรมการทำให้เกิดประโยชน์ต่อการตรวจสอบความโปร่งใส อย่างน้อย 7 ประการด้วยกัน คือ

1. กรรมการกลุ่มออมทรัพย์สามารถรู้ความเป็นไปและฐานะทางการเงินของกลุ่มได้เท่าๆกัน
2. กรรมการได้ตรวจสอบกันเองทางระบบบัญชีการเงิน ตลอดจนตรวจสอบกับสมาชิกของกลุ่มได้
3. เกิดการร่วมกันพัฒนาทักษะการทำบัญชี และนำไปประยุกต์ใช้ได้
4. เกิดการพัฒนาและถ่ายทอดทักษะทางบัญชีให้กับผู้อื่นได้
5. เกิดความโปร่งใสและสามารถตรวจสอบได้ถ้ามีปัญหาทางการเงิน
6. เกิดการพึ่งพาตนเองในเชิงทักษะบัญชีและการเงินอย่างแท้จริง
7. กรรมการมีความสัมพันธ์กันและทำงานเป็นทีมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. สถานะของกลุ่มในปัจจุบัน

ตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 สมาชิกแรกเข้ามี 60 คน มีเงินออมประมาณ 60,000 บาท เปิดรับสมาชิกทุก 6 เดือน โดยกลุ่มขอให้สมาชิกออมเงิน 1 ปี และจะมีการปล่อยกู้ภายใน 2 ปี ถึงจะมีการปันผลให้กับสมาชิก ในปีพ.ศ. 2542 สมาชิกเพิ่มเป็น 351 คนมีเงินออมทั้งสิ้น 700,000 บาท เปิดรับสมาชิกทุก 3 เดือน ปัจจุบันมีสมาชิกประมาณ 300 คน สมาชิกที่ลาออกไปเป็นเพราะย้ายที่ทำงานไปหางไกล หรือกลับไปทำงานที่บ้านต่างจังหวัด ไม่สะดวกในการออมทรัพย์กับกลุ่ม ปัจจุบันกลุ่มมีเงินออมทั้งสิ้นประมาณ หนึ่งล้านบาทเศษ ไม่มีประวัติหนี้เสีย การขาดทุน หรือปัญหาการทุจริตใดๆ

รายนามคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ฯ

ประธาน: สมชาย วงษา

รองประธาน: สุรินทร์ พิมพา

เหรัญญิก: จิรวัฒน์ ระดมบุญ

กรรมการศึกษา: สำรวย ค้างเดช

ฝ่ายทะเบียน: คำปน โลกศ

ประชาสัมพันธ์: อำไพ (ไม่ทราบนามสกุล)

กรรมการไม่มีค่าตอบแทน ทำงานด้วยความเสียสละ โดยใช้เวลาเลิกงานระหว่าง 17.00 น.เป็นต้นไป มาเปิดกลุ่มเป็นอาคารพาณิชย์เล็กๆตั้งอยู่ที่หน้าจิราภพพาร์ตเมนต์ ใกล้สามแยกอ้อมน้อย อาคารนี้ใช้เป็นที่ทำการศูนย์ศึกษาของคณงานและศูนย์วัฒนธรรมคณงานย่านอ้อมน้อยอ้อมใหญ่เป็นหลัก ที่ทำการกลุ่มออมทรัพย์ฯอยู่ด้านหลังของอาคาร จากการสังเกตการทำงานของกรรมการพบว่าสมาชิกมาร้องเรียน มาขอกู้เงิน มาติดต่อเป็นจำนวนมาก บางครั้งเลิกงานถึง 21.00 น. หรือดึกกว่านั้น

5. ความเห็นเรื่องความสำเร็จของกลุ่ม

ผู้ให้ข้อมูลเป็นกรรมการและหัวหน้าสาย มีความเห็นว่ากลุ่มประสบความสำเร็จ โดยดูจากภายในสามปี กลุ่มมีเงินทุนมากขึ้น ไม่มีหนี้เสีย ไม่มีปัญหาการทุจริตใดๆ สมาชิกส่วนใหญ่พอใจที่ไม่ต้องเป็นหนี้สินนายทุนพ่อค้าแม่ค้า สมาชิกพอใจที่มีแหล่งกู้เงินของตนเอง สามารถกู้เงินได้เมื่อมีภาวะฉุกเฉินต้องการใช้เงินก็กู้ได้ โดยดอกเบี้ยไม่แพง สมาชิกให้ความสนใจเพิ่มมากขึ้น เช่น ผู้ที่อยากเป็นสมาชิกเกิดจากการเห็นเพื่อนคนงานในโรงงานมีสมุดออมทรัพย์สีเหลืองก็จะถามว่าอะไร เมื่อได้รับคำตอบว่าเป็นการออมทรัพย์และสามารถกู้เงินได้ประเภทใดบ้าง ก็จะรีบร้อนเข้าเป็นสมาชิกด้วย ก็จะมีการติดต่อหัวหน้าสายขอเข้ากลุ่ม หัวหน้าสายก็จะอธิบายในรายละเอียดให้ฟังว่า สมาชิกจะต้องสมาชิกของสหภาพแรงงานและต้องมีรายได้ ฯลฯ

ผู้ให้ข้อมูลอีกท่านหนึ่งเห็นแตกต่างออกไปว่า อยากให้สมาชิกใหม่เป็นฝ่ายกระตือรือร้นเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มมากกว่านี้ เพราะเท่าที่เป็นอยู่ ตนต้องเป็นฝ่ายพูดจาชักชวนโน้มน้าวจิตใจมากกว่า แม้ในการเก็บเงินออมและเงินกู้คืนพร้อมดอกเบี้ย ตนในฐานะหัวหน้าสายก็ต้องเป็นฝ่ายไปติดต่อสมาชิก จริงๆแล้วสมาชิกควรเป็นฝ่ายกระตือรือร้นที่จะมาส่งเงินให้ตนมากกว่า

การเติบโตขยายตัวของสมาชิกใหม่ยังเป็นไปได้ช้า ขณะเดียวกันสมาชิกเก่าจำนวนหนึ่งก็ลาออกไปเพราะต้งงาน ต้องกลับไปทำงานต่างจังหวัดบ้าง ยกตัวอย่างรายหนึ่ง ขอลาออกไปเพราะ “ห่อแล้ว” คือ ไม่สามารถออมเงินได้ทุกเดือน เนื่องจากมีรายจ่ายมาก เขาก็มาลาออกไป โดยได้เงินออมกลับไปครบ กลุ่มไม่ขาดทุน เมื่อเขาพร้อมก็กลับมาใหม่ได้ โดยทั่วไป สมาชิกเป็นคนงานหญิง มีคนงานชายบ้างไม่มากนัก สมาชิกมักกู้เงินไปใช้ในโอกาสที่กลับบ้านต่างจังหวัด เวลาเทศกาล เช่น สงกรานต์ ปีใหม่ ตรุษจีน เป็นต้น เท่าที่ทราบสมาชิกใช้เงินในเรื่องที่จำเป็น เป็นค่ารถกลับบ้านต่างจังหวัด หรือซื้อของฝากทางบ้าน สมาชิกไม่ใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย ไม่ส่ำมะเลเทเมาหรือเล่นการพนัน

เหตุที่กลุ่มขยายตัวได้ช้า ผู้ให้ข้อมูลท่านหนึ่งเห็นว่า เพราะการปันผลปลายปีไม่สามารถทำให้สมาชิกเห็นชัดเจนเป็นรูปธรรมว่าตนได้ผลกำไร ความจริงหากไม่มีกลุ่มสมาชิกจะลำบากมากถ้าต้องไปกู้เงินนายทุน อาศัยเขาเจตต่างๆ แต่พอออมเงินกับกลุ่มไปนานๆ สมาชิกกลับมามองไม่เห็นตรงนี้ กลับไปรู้สึกว่าเป็นการกู้เงินของตนเอง บางทีกลุ่มอาจต้องคิดถึงสวัสดิการต่างๆ ที่จะต้องให้ตอบแทนแก่สมาชิกเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้นก็ได้

เมื่อถามถึงการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับกลุ่มออมทรัพย์อื่นๆ ผู้ให้ข้อมูลตอบว่าเคยมีกลุ่มออมทรัพย์อื่นๆ ในย่านนี้ได้เคยมาพูดคุยติดต่อ แต่กรรมการกลุ่มออมทรัพย์ย่านอื่นน้อยอ้อมใหญ่ค่อนข้างกังวลกับความเป็นอิสระในการเคลื่อนไหว หรือดำเนินงานด้านอื่นๆ ด้วย การผูกติดกับกลุ่มอื่นๆ อาจมีพันธะหรือข้อจำกัดบางประการที่ทำให้ขาดอิสระก็ได้

ผู้ให้ข้อมูลมีความเห็นสอดคล้องกันว่ากลุ่มประสบผลสำเร็จพอสมควร ส่วนหนึ่งเพราะกรรมการเข้มแข็งเสียสละ ประธานเป็นคนดี อดทน รู้ปัญหา ใจเย็นและรู้จักแก้ไขปัญหากฎเกณฑ์ต่างต่างๆ ได้ดี ผู้นำของกลุ่มออมทรัพย์มีลักษณะเป็นผู้นำที่สั่งสมบารมีมานานนับสิบปีอันที่จริง ตนอยากให้มีการหมุนเวียนการทำงานบ้าง เพื่อจะได้เกิดความโปร่งใสดียิ่งขึ้น เท่าที่ผ่านมามีกรรมการหน้าเก่าทุกปี ตนคิดว่าหากมีการพิจารณาให้ถอดถอนกรรมการบ้าง อาจทำให้มีผู้ยอมเป็นกรรมการหน้าใหม่มากขึ้นก็ได้

ผู้ให้ข้อมูลเห็นความสำคัญของการศึกษาเพิ่มเติม กรรมการและสมาชิกควรได้มีโอกาสไปแลกเปลี่ยน
สัมมนากับกลุ่มอื่นๆมากยิ่งขึ้น แต่ปัญหาใหญ่คือ ไม่มีใครมีเวลาไป เพราะต้องทำงานตลอดเวลา ทั้งงานอาชีพและ
งานของกลุ่ม

ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า ขณะนี้กลุ่มกรรมการกลุ่มต้องการที่จะสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดระหว่างกรรมการ
สมาชิกและบุคคลภายนอกว่า จังหวะก้าวต่อไปของกลุ่มควรเป็นเช่นใด กลุ่มควรจะทำเนกิจการอะไร ต่อไป อย่าง
ไร ผู้ให้ข้อมูลต้องการได้รับข้อมูลข่าวสาร ความรู้และประสบการณ์ด้านกลุ่มออมทรัพย์เพิ่มเติมและคิดว่ากรรมการ
ท่านอื่นๆก็เช่นเดียวกัน

การมองว่ากลุ่มประสบความสำเร็จเพียงใดมีหลายด้านหลายมุม เท่าที่สมาชิกจำนวน 300 กว่าคน ซึ่งมี
การลาออกและสมัครเข้าใหม่ทุก 3 เดือน และได้ดำเนินกิจกรรมออมทรัพย์มาประมาณ 3 ปี โดยไม่มีหนี้เสีย ขณะ
เดียวกันกลุ่มขนาด 300 คนนี้ก็พอจะดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง ทั้งนี้ บนพื้นฐานการดำเนินงานที่มีระบบความโปร่งใส
ตรวจสอบได้และมีความรัดกุมระมัดระวังอย่างมาก ไม่ใช้วิธีการเสี่ยงเพื่อหากำไรสูงสุด แต่เป็นไปอย่างค่อยเป็น
ค่อยไป ทำให้การขยายตัวของกลุ่มเป็นไปอย่างเชื่องช้า ประกอบกับกลุ่มมีวัตถุประสงค์พิเศษว่ากลุ่มออมทรัพย์ที่
เป็นของชุมชนทั่วไป คือ กลุ่มเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการสหภาพแรงงาน จะเห็นว่า กลุ่มออมทรัพย์ของคนงานย่าน
ช่อม้อย-ช่อมใหญ่ต้องการ “ความเป็นอิสระ” ในการดำเนินงานค่อนข้างสูง ข้อมูลในเอกสารที่เกี่ยวข้อง และข้อ
มูลจากผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยกล่าวถึง “ความเป็นอิสระ” จากองค์กร มูลนิธิ หรือแม้แต่สหภาพแรงงานกลุ่มย่าน
อื่นๆ จนเป็นคำสำคัญ (Keyword) ที่บ่งบอกลักษณะพิเศษประการหนึ่งของกลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลบอกว่ามีการชักชวนใน
ลักษณะสร้างเครือข่ายหรือร่วมกิจกรรมกับกลุ่มอื่นๆ ซึ่งกลุ่มของตนได้ปฏิเสธไป เหตุผลที่ให้กับก็คือ เรื่องของความ
ต้องการเป็นอิสระของกลุ่ม ซึ่งประเด็นนี้จะวิเคราะห์เพิ่มเติมภายหลัง

โดยสรุปผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยมองว่ากลุ่มออมทรัพย์ของตนประสบความสำเร็จในด้านการเป็นที่พึ่งยาม
ที่ต้องการกู้เงินได้ ทำให้ไม่ต้องเสียดอกเบี้ยเงินกู้แพงอย่างเช่นเคย และกลุ่มไม่มีปัญหานี้เสีย อย่างไรก็ตาม การกู้
เงินของสมาชิกเป็นลักษณะการกู้เงินออมของตน กลุ่มไม่ดำเนินการในเชิงธุรกิจที่มีความเสี่ยงแต่ประการใด การ
เติบโตในเชิงธุรกิจจึงเชื่องช้ากว่า เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนอื่นๆ

8. ประเด็นการวิเคราะห์

(1) ประชาชนผู้ได้ประโยชน์เป็นใคร

ประเด็นที่น่าสนใจซึ่งที่ประชุมรายงานความก้าวหน้า 18 มกราคม 2544 ณ สำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย ตั้งข้อสังเกตไว้ได้แก่ ใครคือประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากกลุ่มออมทรัพย์ ผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน โดย
เฉพาะอย่างยิ่ง ศาสตราจารย์ ดร.อภิชาติ พันธุเสน มีความเห็นว่าโครงการพัฒนาสังคมต่างๆที่มีการดำเนินการเพื่อ
ช่วยเหลือคนยากจนนั้น เมื่อวิเคราะห์กันจริงๆแล้ว มักไม่สามารถส่งผลต่อคนยากจนที่สุดในสังคม คนที่ยากจน
อย่างแท้จริงในที่สุดก็ถูกกลืน การรวมกลุ่มออมทรัพย์ก็เช่นเดียวกัน มักจะพบว่าคนที่พอมีรายได้อยู่บ้างเท่านั้น ที่พอ
จะกู้เงินออมทรัพย์ได้ นั่นคือ คนที่ยากจนที่สุดไม่มีรายได้เลยก็จะมีทางได้มาร่วมออมทรัพย์หรือได้มากู้เงิน
ไม่ได้ คนยากจนที่สุดจึงมักถูกตัดขาดจากกิจกรรมการพัฒนาอยู่เสมอ ฯลฯ

กลุ่มออมทรัพย์ของคนงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ก็เช่นเดียวกัน สมาชิกกลุ่มนอกจากจะต้องเป็นคนงาน และเป็นสมาชิกของสหภาพแรงงานแล้ว ต้องมีรายได้ อย่างน้อยที่สุดก็ต้องมีรายได้พอใช้จ่ายและมีเงินเหลือ สำหรับออมเดือนละ 100 บาท อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่าคนงานที่เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์กลุ่มนี้ แม้จะมีสภาพที่ดีกว่าคนยากจนอย่างที่สุดที่ไม่มีรายได้ แต่ก็ไม่ใช่กลุ่มประชาชนที่มีความมั่นคงทางรายได้สักเท่าใด คนกลุ่มนี้ ยังคงมีความเสี่ยงที่จะตกอยู่ในภาวะยากลำบากที่สุดไม่ต่างจากคนที่ไม่มีรายได้มากนัก

ผู้วิจัยมีตัวอย่างจากชีวิตของอดีตคนงานหญิงผู้นึ่ง ที่ได้รับฟังโดยบังเอิญจากรายการวิทยุ จส.100 เมื่อ 24 มกราคม 2544 ออกอากาศในเวลาประมาณ 4:15 น. มีการสนทนาเรื่องราวเกี่ยวกับการเข้ามาสู่ตลาดการค้า ประเพณี อดีตคนงานหญิงผู้นึ่งใช้นามว่า "ทิพวรรณ" อายุประมาณ 24 ปี ได้เล่าว่าเดิมเป็นคนงานในโรงงานแห่งหนึ่งในเขตปริมณฑลกรุงเทพมหานคร

ทิพวรรณต้องรับผิดชอบส่งเงินไปยังต่างจังหวัดเพื่อดูแลมารดาที่พิการและลูกในวัยเรียนอีก 1 คน ประวัติเดิม เธอแต่งงานตั้งแต่อายุ 16 ปี อยู่กินกับสามีจนมีลูกด้วยกัน ครอบครัวเป็นปกติทุกประการ จนสามีมาเสียชีวิต ไม่ด้วยโรคมะเร็ง ทิพวรรณต้องเลี้ยงตนเอง ลูกและแม่ เธอจึงตัดสินใจเข้ามาทำงานในกรุงเทพ และโชคดีได้ทำงานในโรงงานแห่งนี้ รายได้ไม่มากนัก แต่เพียงพอที่จะส่งไปเลี้ยงดูลูกและแม่ที่ต่างจังหวัด

เมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ปี 2540 โรงงานได้เลิกกิจการ เธอมีความรู้บ้าง ไม่สามารถหางานอื่นทำได้ ขณะทำงานต่างจังหวัดต้องการเงินจากเธอมาก ในวันที่เธอไม่มีเงินติดกระเป๋าแม้แต่บาทเดียว เธอถามเพื่อนที่รู้จักกันว่า จะแก้ปัญหาอย่างไร เธอต้องการเงินจำนวนหนึ่งที่พอจะส่งไปบ้านต่างจังหวัดได้ และเธอหมดเงินไปกับการกินขนมหวานอื่นจนเกลี้ยงกระเป๋าแล้ว ในที่สุด เพื่อนก็แนะนำให้เธอขายบริการทางเพศ เมื่อผู้ดำเนินรายการวิทยุถามว่า ทำไมไม่กลับบ้านต่างจังหวัด ทิพวรรณตอบว่าถึงเธอกลับไปก็ไม่สามารถจะหาเงินได้เพียงพอกับภาระที่ต้องรับผิดชอบ ฯลฯ

นี่เป็นตัวอย่างของคนงานหญิงที่มีโอกาสทางเศรษฐกิจสังคมน้อยมาก ไม่มีความมั่นคงในหน้าที่การงาน เดิมทีพอมีรายได้บ้างจากการเป็นคนงานในโรงงาน แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจ เธอพยายามหาทางหาเงินสุดความสามารถ ไม่ได้เกียจคร้าน (ดังเช่นความหมายของวาทกรรมที่ว่า "ไม่มีความยากจนในหมู่ชนที่ยืน") ทว่าในที่สุดเธอก็เป็นคนยากจนที่สุดอย่างฉับพลันทันที ลองพิจารณาดูว่า คนงานหญิงคนอื่นๆ ที่มีสภาพไม่ได้ดีไปกว่าทิพวรรณนัก โอกาสที่จะ "ยากจนฉับพลัน" หรือ "ประสบความยากลำบากที่ยิ่งไปกว่าเดิม" เช่นทิพวรรณก็เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติของสังคมทุนนิยมที่เน้นแต่การเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ปราศจากความมั่นคงทางสังคมที่จะให้แก่ประชาชนอย่างกว้างขวาง อย่างทั่วถึงและอย่างได้ผล

แน่นอนที่สุด โครงการหรือกิจกรรมทางสังคมใดๆ ควรจะเข้าไปถึงคนยากจนที่สุดในสังคม ขณะเดียวกัน น่าจะมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมที่จะกางกันไม่ให้คนจนอย่างทิพวรรณ ต้องถลาลดลงไปภาวะยากลำบากอย่างที่สุด ทิพวรรณบอกในรายการวิทยุว่า เธอคิดว่าจบแค่ ป.6 น้อยเกินไปที่จะมาทำงานในเมืองหลวง ความรู้ที่น้อยเกินไป ทำให้เธอไม่มีโอกาสได้งานทำที่ดี ที่มั่นคงเพียงพอ

ความยากจนที่มีอยู่ในประชาชนจึงไม่ได้เป็นเส้นตรงเส้นเดียวที่วัดด้วยระดับรายได้ ทว่าเป็นสภาวะที่มีเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา แต่มักจะเปลี่ยนแปลงไปในทางเลวร้ายกว่าเดิม เมื่อไม่มีโอกาสหรือแหล่งที่ให้ความมั่นคงปลอดภัยทางสังคมกับประชาชนที่อยู่ริมๆ ขอบเหวเหล่านี้ได้

การกู้เงินของคนงานหญิงเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นการกู้ในวงเงินไม่มาก และเป็นการกู้ไปใช้จ่าย มักจะกู้กันมากในช่วงที่มีวันหยุดเทศกาล เช่น ปีใหม่ สงกรานต์และวันครอบครัว หรือตรุษจีน ที่สถานประกอบการมักหยุดเป็นเวลานานเพียงพอที่คนงานจะกลับไปเยี่ยมพ่อแม่ญาติพี่น้องของตนที่ต่างจังหวัด มีสมาชิกเพียงหนึ่งหรือสองรายที่นำเงินกู้ไปสมทบกับการผ่อนบ้านที่อยู่อาศัย มีสมาชิกเป็นชายอยู่บ้าง แต่มีจำนวนไม่มากนัก

ในความเห็นของผู้วิจัย กลุ่มออมทรัพย์ของคนงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่นี้ได้ทำหน้าที่ด้านสวัสดิการสังคมด้านการกู้ยืมเงินได้ผลระดับหนึ่ง โดยหากเปรียบเทียบกับการที่ไม่มีกลุ่มออมทรัพย์เลย คนงานหญิงประมาณ 300 กว่าคนอาจต้องเป็นหนี้สินที่พอกพูนมากขึ้น จนต้องตัดสินใจดำเนินชีวิตอย่างยากลำบากยิ่งขึ้นก็ได้ คนงานหญิงเหล่านี้ถึงมีรายได้ก็ไม่ใช่ว่าจะมีเพียงพอในระดับมั่นคง ทว่าเป็นรายได้ที่ไม่แน่นอน ไม่ได้มีความมั่นคงสักเท่าใด ยังอยู่ในกลุ่มที่เสี่ยงต่อการตกไปอยู่ในภาวะยากลำบากอย่างที่สุด

กล่าวต่อเนืองไปกว่านั้น เมื่อกลุ่มออมทรัพย์กลุ่มนี้มีความสำคัญต่อการพึ่งพิงตนเองด้านเงินกู้ การดำรงกลุ่มให้อยู่ไปนานๆ หรืออยู่อย่างยั่งยืนก็ยิ่งเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา ดังนั้น ค่อนข้างชอบด้วยเหตุผล ที่ผู้นำของกลุ่มจะไม่ผลิผลามนำกลุ่มไปเพื่อความเติบโตเชิงธุรกิจ แม้ว่ากิจกรรมของกลุ่มจะเป็นเรื่องของเงินและสามารถทำกำไรจากเงินได้ แต่ผู้นำของกลุ่มก็เลือกที่จะดำเนินงานอย่างรัดกุม เน้นการไม่เสี่ยงต่อการขาดทุนอย่างที่สุด

แนวทางการดำเนินงานของกลุ่มเช่นนี้สอดคล้องกับความเห็นของเสรี พงศ์พิศที่เห็นว่า เงินและกำไรสูงสุดไม่ใช่คำตอบต่อการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์

"กลุ่มออมทรัพย์เป็นส่วนสำคัญของระบบสวัสดิการชุมชน การออมเงินคนละไม่กี่สิบบาทต่อเดือนดูเหมือนเป็นเงินจำนวนไม่มาก แต่อาศัยจำนวนประชากรหรือสมาชิกที่มาก ทำให้เงินที่ได้น้อยนิดกลายเป็นเงินก้อนใหญ่ และหมุนเวียนแก้ไขปัญหาดังๆในชุมชนได้ ก่อให้เกิดกิจกรรมอื่นๆตามมา และที่สำคัญทำให้ชาวบ้านเริ่มเชื่อมั่นในตัวเอง ว่าแม้ไม่รวยก็สามารถสร้างระบบสวัสดิการและสร้างความมั่นคงให้กับตนเองได้...เงินจึงเป็นเพียงเครื่องมือเพื่อการเรียนรู้ แทนที่เงินจะทำให้ชาวบ้านแตกแยกและแย่งชิงผลประโยชน์ เงินทำให้ชาวบ้านมาพบกัน มาร่วมงานกัน มาช่วยเหลือกัน เงินทำให้ชาวบ้านจัดความสัมพันธ์ใหม่ เงินมาเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ผู้คน เหมือนกับที่พริก มะเขือ เกลือ ข้าวเคยเป็นในอดีต โดยมีการจัดระบบระเบียบและตั้งกฎเกณฑ์ดำเนินการกันใหม่ เพื่อให้การจัดการมีประสิทธิภาพในยุคสมัยที่สังคมได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ววันนี้...เงินมิใช่เป้าหมาย เพราะหากเป็นเป้าหมาย ชาวบ้านคงพยายามฝากเงิน หมุนเงิน ลงทุนและทำทุกอย่างให้เงินเพิ่มจำนวนให้มากที่สุดและเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่เนื่องจากเงินเป็นเพียงส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนา กระบวนการเรียนรู้และกระบวนการจัดสวัสดิการ ชาวบ้านจึงไม่ได้เน้นที่ปริมาณเงิน แต่เน้นที่การจัดระบบสวัสดิการ ซึ่งพร้อมที่จะช่วยเหลือข้าราชการพยาบาล ยามเกิดภัยพิบัติ ภาวะฉุกเฉิน ทุนการศึกษา ทุนช่วยเหลือคนชรา คนพิการ คนด้อยโอกาส" (เสรี พงศ์พิศ, มปป., น. 5)

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตของคนงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่เป็นกลุ่มที่มีวิธีการจัดการกับเงินที่สอดคล้องกับข้อสังเกตของเสรี พงศ์พิศดังกล่าวข้างต้น

อย่างไรก็ตาม ในด้านการนำเงินที่ได้ของกลุ่มมาหมุนเวียนทำกิจกรรมที่เป็นสวัสดิการนั้นผู้วิจัยเห็นว่ายังไม่สอดคล้องกับข้อสังเกตข้างต้น กลุ่มออมทรัพย์ของคนงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ยังไม่ได้มุ่งจัดระบบสวัสดิการให้แก่สมาชิกอย่างจริงจังและกว้างขวางเท่าที่ควร ทั้งนี้เราจะเห็นจากหลักฐานการเปลี่ยนแปลงการจัดการในกองทุนธุรกิจ (ร้อยละ 5) ซึ่งการปันผลกองทุนนี้ลดลงจากร้อยละ 30 เหลือร้อยละ 5 โดยกลุ่มออมทรัพย์นำกองทุนนี้มาตั้งร้านค้าสวัสดิการของสมาชิกและคนงานในชุมชน วัตถุประสงค์เพื่อจำหน่ายสินค้าให้กับสมาชิกในรูปเงินเชื่อ เป็นการช่วยเหลือสมาชิกสภาพแรงงานในเรื่องปากท้อง กลุ่มออมทรัพย์เป็นเจ้าของร้านค้าสวัสดิการและมีเงินทุนหมุนเวียนประมาณ 100,000 บาท

แต่ในสถานการณ์ล่าสุด ร้านค้าหยุดดำเนินงานมาตั้งแต่พฤศจิกายน 2543 ทั้งนี้เพราะกรรมการไม่มีเวลา มาดูแล ทั้งๆที่สมาชิกให้ความสนใจอุดหนุนดี โดยเฉพาะข่าวสารเป็นสินค้าที่ขายดีมาก และเป็นการช่วยเหลือสมาชิกอย่างแท้จริง แต่กลุ่มขาดกรรมการที่จะมาดำเนินงาน ผู้วิจัยไม่แน่ใจในเหตุผลของการระงับกิจกรรมด้านร้านค้าสวัสดิการของกลุ่มว่ามีประเด็นที่นอกเหนือจากภารกิจของกรรมการหรือไม่ ผู้วิจัยยังไม่ได้ข้อมูลอื่นที่มาวิเคราะห์เทียบเคียงได้ ทว่าตั้งข้อสังเกตได้ว่า พฤติกรรมการตัดสินใจระงับการดำเนินการร้านค้าสวัสดิการของกลุ่มออมทรัพย์อาจมีสาเหตุมาจากหลายๆเรื่องก็ได้ ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยอาจไม่ได้ให้ข้อมูลในด้านนี้อย่างครอบคลุมเพียงพอ

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่าการนำดอกผลรายได้ของกลุ่มมาดำเนินงานจัดสวัสดิการให้สมาชิกน่าจะทำต่อไป ทั้งควรจะขยายขอบเขตออกไปให้กว้างขวาง มีสินค้าและบริการที่จำเป็นเพื่อ จะได้เป็นประโยชน์แก่สมาชิก ในหลายๆด้าน โดยไม่จำเป็นต้องสร้างกำไรในรูปปริมาณเงิน กิจกรรมร้านค้าสวัสดิการของกลุ่มออมทรัพย์น่าจะดำเนินการต่อไป เพราะเป็นการตอบสนองปัญหาปากท้องโดยตรงและเป็นสวัสดิการที่เป็นรูปธรรมที่สุด การลดภาระด้านค่าใช้จ่ายที่จำเป็นแก่สมาชิก เป็นการตัดโอกาสที่จะต้องไปกู้เงินและจะช่วยเหลือสมาชิกจากการเป็นหนี้เป็นสินนายทุนได้อย่างมาก

(2) สัดส่วนสมาชิกของกลุ่มต่อสมาชิกสภาพแรงงาน

ที่ประชุมรายงานความก้าวหน้า 18 มกราคม 2544 ณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ยังตั้งข้อสังเกตในเรื่องข้อมูลเชิงปริมาณที่เกี่ยวข้อง เช่น ประชาชนที่ได้ประโยชน์จากกลุ่มออมทรัพย์นั้นเป็นสัดส่วนเท่าไร เมื่อเปรียบเทียบกับประชาชนในชุมชนที่กลุ่มดำเนินการอยู่

ดังได้กล่าวแล้วว่า สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์จะต้องเป็นสมาชิกของสภาพแรงงานด้วย สำหรับข้อมูลด้านปริมาณเกี่ยวกับสภาพแรงงาน ผู้วิจัยได้ติดต่อสอบถามคุณอนันต์ชัย อุทัยพัฒนาชีพ หัวหน้าฝ่ายวิชาการ กองแรงงานสัมพันธ์ กรมคุ้มครองแรงงานและสวัสดิการ (กุ่มภาพันธ์ 2544) ได้ทราบว่

จำนวนสภาพแรงงานทั่วประเทศ ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2543 มี 1,063 แห่ง มีสมาชิกทั้งสิ้น 283,124 คน

ในจังหวัดสมุทรสาคร (ซึ่งย่านอ้อมน้อยอยู่ในเขตจังหวัดสมุทรสาคร ทั้งนี้ไม่มีตัวเลขแยกเป็นตำบล อำเภอ) มีสภาพแรงงานทั้งสิ้น 38 แห่ง มีสมาชิก 6,500 คน (ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2542 ตัวเลขปี 2543 ยังไม่ส่งปากองแรงงานสัมพันธ์)

ส่วนในจังหวัดนครปฐม (ย่านอ้อมใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดนครปฐม ทั้งนี้ไม่มีตัวเลขแยกเป็นตำบล อำเภอ) มีสภาพแรงงานทั้งสิ้น 18 แห่ง มีจำนวนสมาชิกเท่ากับ 3,100 คน (ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2542 ตัวเลขปี 2543 ยัง

ไม่ส่งเข้ากองแรงงานสัมพันธ์)

สถิติของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเป็นการเก็บอย่างหลวมๆ ไม่ได้แบ่งเป็นอำเภอ ตำบล และมีความล่าช้าของกระบวนการนำส่งข้อมูลจากจังหวัดต่างๆที่จะส่งเข้าสู่ส่วนกลาง ทำให้ข้อมูลในเขตย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ไม่ได้ให้ภาพที่ชัดเจนและยังล่าช้าไปเกือบสองปี

เท่าที่จะทำให้พอเห็นภาพได้ สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ของคนงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่มีประมาณ 300 คน ซึ่งน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนสมาชิกสหภาพสองจังหวัดรวมกันเท่ากับ 9,600 คน อย่างไรก็ตาม ข้อมูลเชิงปริมาณที่ได้ไม่ได้ให้ความเข้าใจต่อภาพของกลุ่มออมทรัพย์ของคนงานอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่เมื่อเปรียบเทียบกับสหภาพแรงงานมากนัก

ขณะเดียวกัน อาจจะมีกลุ่มออมทรัพย์ของคนงานในย่านอื่นๆของจังหวัดนครปฐมและสมุทรสาคร นอกเหนือจากย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่อีกก็ได้ หรืออาจจะมีกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนชาวบ้านที่อยู่ในเขตอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ที่สมาชิกไม่ได้เป็นคนงานแต่เป็นชาวบ้านมารวมตัวกันก็ได้ นักวิจัยไม่สามารถให้ภาพตรงนี้ได้ เพราะข้อจำกัดเรื่องเวลาและไม่ได้ให้ความสำคัญของเรื่องนี้ไว้ในลำดับต้นๆ

(3) ความเป็นชุมชน

ในด้านของความเป็นชุมชน ในเขตพื้นที่ย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่เป็นชุมชนแบบเมือง มีโรงงานสถานประกอบการจำนวนมาก มีตลาดสดหลายแห่ง มีย่านการค้า มีสถานบันเทิง โรงภาพยนตร์ขนาดเล็กและมีบ้านเช่าสำหรับคนงานอยู่ในตรอกซอยต่างๆจำนวนมาก การดำเนินชีวิตเป็นลักษณะสังคมเมือง ไม่มีความผูกพันกันอย่างชุมชนชาวบ้าน

ฉะนั้น กลุ่มย่อยหรือสายย่อยๆของกลุ่มออมทรัพย์ ที่มีหัวหน้าสายเป็นผู้รับผิดชอบนั้นนับเป็นกลุ่มที่มีแบบแผนความสัมพันธ์ที่น่าสนใจ เพราะจะต้องรู้จักกันดีพอสมควรในระหว่างคน 20-50 คน ซึ่งมักอยู่ในโรงงานเดียวกัน เป็นสมาชิกสหภาพแรงงานเดียวกัน แม้ว่า อาจจะมาจากภูมิลำเนาคนละจังหวัดหรือคนละภาคก็ตาม

สมาชิกเหล่านี้จะต้องมีความสัมพันธ์ที่ไว้วางใจกัน แต่ในการค้าประกันกู้ยืมเงินกันก็ไม่ได้มีความเสี่ยงมากนัก เพราะกู้ภายในวงเงิน ระบบการดำเนินการรัดกุม ทั้งสมาชิกยังต้องมองถึงความต้องการของตนด้านการเงินในอนาคตด้วย หากตนไม่ค้าประกันให้เพื่อน (ในกรณีกู้ยืมพิเศษ) เมื่อถึงคราวตนมีความต้องการบ้างก็จะมีเพื่อนมาค้าให้เช่นกัน จิตสำนึกตรงนี้จะเกิดขึ้นจากการมองเห็นความจำเป็นที่ต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จากระบบของกลุ่มที่รัดกุมไม่ทำให้เสี่ยงเกินไป ตลอดจนการผนึกกันเป็นกลุ่มย่อย ไม่ได้เกิดจากความเป็นเครือญาติ ความเป็นคนใกล้บ้านเรือนเคียง หรือคนหมู่บ้านเดียวกันอย่างกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนชาวบ้าน

ความเป็นชุมชนของกลุ่มออมทรัพย์ของคนงานย่านอ้อมน้อยอ้อมใหญ่ผูกพันกันด้วยจิตสำนึกในพันธกิจสำคัญสองเรื่องคือ การเข้าร่วมเป็นขบวนการแรงงานในรูปของสมาชิกสหภาพแรงงาน และการเข้าร่วมในความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันในด้านการกู้ยืมเงินเมื่อมีความจำเป็นโดยเฉพาะในวงของกลุ่มย่อยที่อยู่ภายในกลุ่มออมทรัพย์

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ถึงแม้ความสัมพันธ์ระหว่างจิตสำนึกสองชุดนี้ไม่ได้ดำรงอยู่อย่างขัดแย้งกัน แต่ก็ไม่เกื้อหนุนปล้องขึ้นกันอย่างราบรื่นเท่าใดนัก ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ผู้นำกลุ่มออมทรัพย์ค่อนข้างเห็นความสำคัญของพันธกิจประกอบที่เข้มแข็งส่วนหนึ่งของขบวนการแรงงานค่อนข้างมาก จะเห็นได้จากหลักฐานสำคัญ 3 ประการ

ประการที่หนึ่ง การให้ความสำคัญกับ "ความเป็นอิสระ" ของกลุ่มอย่างมาก เป็นความหมายของการเป็นอิสระในการเคลื่อนไหวกิจกรรมทางด้านแรงงาน ไม่ใช่ความหมายของการเป็นอิสระที่เกี่ยวกับกิจกรรมออมทรัพย์ของกลุ่ม

ประการที่สอง ยิ่งไปกว่านั้น ในขั้นจุดกำเนิดเริ่มแรก มีการเสวนาของคณงานหญิงช่วงปีพ.ศ. 2538 เกี่ยวกับข้อคิดเห็นว่า จะทำอย่างไรคณงานหญิงในพื้นที่อ้อมน้อยอ้อมใหญ่จึงจะพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ชื่อของการเสวนาแบ่งออกเป็นสมาชิกระดับรายบุคคล ทว่าในการสรุปผลการเสวนากลับสะท้อนให้เห็นความจำเป็นในการพึ่งตนเองของกลุ่มสหภาพแรงงาน ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่มาจากการรวมตัวของสหภาพแรงงานย่านอ้อมน้อยและอ้อมใหญ่หลายสหภาพ (บันทึกถ้อย ทัศนัยเศรษฐาธิ, 2537)

ทั้งนี้มีการวิเคราะห์เห็นความจำเป็นว่า การพึ่งตนเองของกลุ่มสหภาพแรงงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ จะช่วยให้กลุ่มมีอิสระทางความคิดมากกว่า การพึ่งพิงเงินสนับสนุนนอกกลุ่มมีผลให้ติดขัดในเงื่อนไขหลายๆอย่าง ไม่มีอิสระเท่าที่ควร หากกลุ่มสามารถดำเนินกิจกรรมที่มีผลให้พึ่งตนเองได้ จะเป็นการแสดงความเข้มแข็งของกลุ่มอีกทางหนึ่งด้วย เพราะฉะนั้น เมื่อมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในเดือนมิถุนายน 2540 ก็มีการ ระบุนโยบายประสงค์ของกลุ่มออมทรัพย์ข้อ 4 ไว้อย่างชัดเจนว่า เพื่อพัฒนากลุ่มสหภาพแรงงานย่านอ้อมน้อยอ้อมใหญ่ให้สามารถพึ่งตนเองได้ในอนาคต นั่นก็คือ จุดกำเนิดของกลุ่มออมทรัพย์ของคณงานนี้ มีส่วนอย่างสำคัญต่อการส่งเสริมหรือสนับสนุนสหภาพแรงงานในย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ให้เข้มแข็ง เป็นอิสระและพึ่งตนเอง หรือกล่าวง่ายๆ คือ กลุ่มเล็กที่มีสมาชิก 300 กว่าคนต้องดำเนินไปเพื่อผลักดันกลุ่มสหภาพแรงงานกลุ่มใหญ่ให้เข้มแข็ง

เราจะเห็นว่า หากเง้าไขของกลุ่มออมทรัพย์ของคณงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่มาจากจิตสำนึกที่มีต่อพันธกิจสำคัญที่ไม่ได้แย้งกัน แต่มีความเหลื่อมล้ำต่างกันสองชุด คือ (1) ผลักดันความเป็นอิสระ ความเข้มแข็งและความสามารถพึ่งตนเองได้ของสหภาพแรงงาน และ (2) ให้สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ช่วยเหลือตนเองได้ มีแหล่งเงินทุนตามต้องการจำเป็น โดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ยแพง

ประการที่สาม การเปลี่ยนแปลงสัดส่วนของเงินกองทุนพัฒนาสังคม จากเดิมจัดสรรไว้ร้อยละ 5 เท่านั้นมาเป็นร้อยละ 15 เพราะผู้นำกลุ่มเห็นว่าการปันผลกองทุนก่อนหน้านี้จะนำไปสู่การเสริมสร้างแนวทางการพึ่งตนเองในระยะยาวของกลุ่มสหภาพแรงงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ กลุ่มน่าจะนำกองทุนนี้ไปดำเนินงานกิจกรรมของกลุ่มคณงานย่านอ้อมน้อยอ้อมใหญ่โดยไม่ต้องพึ่งพาแหล่งเงินทุนภายนอก เงินทุนส่วนนี้นำไปใช้ในกิจกรรมการอบรมการศึกษา การรับเรื่องราวร้องทุกข์ การเคลื่อนไหวต่างๆอย่างอิสระ

ความเป็นชุมชนของกลุ่มออมทรัพย์ของคณงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่จึงไม่ได้ร้อยรัดกันด้วยความเชื่อในการในหมู่เครือญาติหรือเพื่อนบ้านใกล้ชิด แต่เป็นจิตสำนึกต่อพันธกิจที่สำคัญสองชุดดังกล่าว โดยภาพรวม กลุ่มออมทรัพย์ฯ มีจิตสำนึกทั้งสองชุดนี้ในระดับความเข้มข้นแตกต่างกัน แม้ไม่ขัดแย้งกัน กลุ่มต้องการสนับสนุนสหภาพแรงงานเช่นเดียวกันกับต้องการแหล่งเงินทุนที่มาจากออมทรัพย์ของสมาชิก ต้องการช่วยให้สหภาพแรงงานเข้มแข็งพร้อมๆกับการพึ่งพาอาศัยเพื่อนในกลุ่มด้านการเงิน

(4) ความหลากหลายของสมาชิก

ในประเด็นความหลากหลายของสมาชิก สมาชิกของกลุ่มส่วนใหญ่เป็นหญิง มาจากภูมิลำเนาที่แตกต่างกัน ประเด็นนี้จะแตกต่างจากกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนชาวบ้านทั่วไป ซึ่งมักจะมีความสัมพันธ์ในชุมชนอย่าง

เป็นธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ของคนงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ต้องเป็นสมาชิกสหภาพแรงงาน ต้องมีรายได้และสามารถส่งเงินออมทุกเดือนและต่อเนื่อง ระบบกลุ่มย่อยที่มีหัวหน้าสายหรือหัวหน้ากลุ่มดูแลรับผิดชอบ ทำให้สมาชิกมีความสัมพันธ์กันระดับหนึ่ง นอกจากนั้น หากสมาชิกในกลุ่มต้องการกู้เงินประเภทพิเศษ ในวงเงินมากกว่าเงินออมของตน 2 เท่า สมาชิกก็ต้องสร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้น มิฉะนั้นก็จะหาคนค้ำประกันให้ไม่ได้

การที่มีสมาชิกที่หลากหลาย ทว่าสมาชิกแต่ละคนไม่ได้มีความมั่นคงในหน้าที่การงาน มีโอกาสสูงที่จะตกงาน ว่างงานหรือเปลี่ยนงานไปจากย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ ทำให้กลุ่มออมทรัพย์จำเป็นต้องมีหลักการและระบบการกู้ยืมเงินที่รัดกุม การมีวงเงินที่จำกัดอย่างมากในการกู้ยืมทำให้กลุ่มลดความเสี่ยง ที่สมาชิกอาจผลงานแล้วย้ายออกจากพื้นที่ไปโดยไม่บอกกล่าว

กติกากหรือระเบียบด้านนี้เป็นที่พอใจของสมาชิกโดยทั่วไปด้วย เพราะสมาชิกก็อยากที่จะมีกลุ่มออมทรัพย์ของตนที่เป็นที่พึ่งพิงทางการเงินยามเดือดร้อนได้ อยากให้กลุ่มอยู่ไปนานๆ ไม่อยากให้ต้องเลิกกิจการไปอย่างรวดเร็ว

(5) แบบแผนความสัมพันธ์ในกลุ่ม

แบบแผนความสัมพันธ์ในกลุ่มออมทรัพย์ของคนงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่มีพื้นฐานที่สำคัญสองชุดใหญ่ ชุดแรกเป็นความสัมพันธ์ที่มาจากกลุ่มย่อยที่มีสมาชิกแต่ละกลุ่มประมาณ 20-50 คน และมีอยู่ประมาณ 16 กลุ่มย่อย สมาชิกในกลุ่มย่อยมีความสัมพันธ์กัน โดยมองเห็นความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกัน หากมีความจำเป็นต้องกู้ยืมกรณีพิเศษ หรืออย่างน้อยก็ร่วมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในการนำเงินของตนมาร่วมสะสมเดือนละหนึ่งครั้ง อย่างสม่ำเสมอ

แบบแผนความสัมพันธ์ชุดที่สอง เป็นเรื่องของความผูกพันต่อการเคลื่อนไหวของขบวนการแรงงาน ดูเหมือนว่า ประวัติศาสตร์ของการเคลื่อนไหวของขบวนการแรงงานโดยรวม เป็นเรื่องของผู้นำแรงงานที่ถูกแทรกแซงจากอิทธิพลของพรรคการเมืองหรือผลประโยชน์ภายนอกค่อนข้างมาก เมื่อพูดถึง "ความเป็นอิสระ" หรือ "การพึ่งพิงตนเอง" ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยค่อนข้างจะให้ความสำคัญมาก

เป็นเรื่องที่น่าสนใจและเป็นข้อสังเกตว่า สมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์ของคนงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ ทั้ง 300 คน มีการรับรู้ต่อแบบแผนความสัมพันธ์ทั้งสองชุดอย่างไร สมาชิกทั้งหมดเห็นความสำคัญต่อการสนับสนุนให้สหภาพแรงงานเข้มแข็งเท่าๆ กับการมีแหล่งเงินกู้ของตนหรือไม่ หรือสมาชิกส่วนหนึ่งอยากให้ปันผลหรือจัดการกับผลกำไรของกลุ่มไปในด้านสวัสดิการมากกว่าเอาไปพัฒนาระบบสหภาพแรงงาน หรือไม่

เป็นไปได้หรือไม่ว่า สมาชิกสหภาพแรงงานคนอื่นๆ ที่ไม่มาเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ เพราะเห็นว่าการเป็นเพียงสมาชิกสหภาพแรงงานก็เป็นการร่วมขบวนการเคลื่อนไหวอย่างเพียงพอแล้ว สมาชิกต้องการผลประโยชน์จากกลุ่มออมทรัพย์ในฐานะสมาชิกรายบุคคลในสัดส่วนที่มากกว่านี้ การเข้ากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการกู้ยืมเงินของตนเอง แล้วเอาดอกเบี้ยไปสนับสนุนสหภาพแรงงานให้เข้มแข็งเป็นการเรียกร้องมากเกินไป หรือไม่

ที่น่าสนใจในเรื่องการมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการผลักดันขบวนการแรงงานที่เป็นของตนเองอย่างแท้จริงนั้นมีตกรวมเพิ่มขึ้นอยู่ในมวลสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์สักแค่ไหน เพียงใด

หากสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ทั้งหมด 300 คน เห็นว่า การสนับสนุนสหภาพแรงงานให้พึ่งตนเองได้เป็นสิ่งสำคัญ เพราะทำให้เป็นที่พึ่งแก่คนงานที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมได้อย่างเข้มแข็ง นั้นหมายความว่า สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์มีจุดยืนหรือมีจิตสำนึกของสหภาพแรงงานเป็นหลักและมองเห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างความสำเร็จของกลุ่มออมทรัพย์กับความเข้มแข็งของขบวนการแรงงานอย่างชัดเจน ดังนี้ นับว่าเป็นรากฐานของการพัฒนาขบวนการแรงงานที่น่าประทับใจ

แต่หากเป็นตรงกันข้าม กล่าวคือ สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เห็นว่าสวัสดิการของสมาชิกควรจะเป็นภารกิจที่มีความสำคัญมากกว่า ก็เป็นเรื่องที่น่าติดตามในลักษณะของวิถีคิดวิถีจัดการภายในของกลุ่มว่าจะเน้นให้ความสำคัญในเป้าหมายของจิตสำนึกในพันธกิจชุดใดมากกว่าอีกชุดหนึ่ง ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่า การให้ความสำคัญของทั้งสองด้านไปพร้อมกันเป็นเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจกับสมาชิกทั้งมวลของกลุ่ม ยิ่งไปกว่านั้นยังเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์และความเหมาะสมของสภาพการณ์ที่เกี่ยวข้อง

(6) การหน้าที่เชิงการตลาดและความเสมอภาคของกลุ่มออมทรัพย์ฯ

(Equality VS Market Function)

ในด้านการหน้าที่ในเชิงธุรกิจ การตลาด หรือเชิงพาณิชย์ ของกลุ่มออมทรัพย์ของคนงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ ในที่ประชุมรายงานความก้าวหน้า 18 มกราคม 2544 ณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ดร.สีลาภรณ์ บัวสายได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับประเด็นบทบาทหรือการหน้าที่สำคัญสองด้านที่มักจะขัดแย้งว่าจะกระทำไปพร้อมกันได้ หรือไปด้วยกันไม่ได้ หรือประการใด

การหน้าที่ดังกล่าวก็คือ (1) การหน้าที่ด้านกำไรทางธุรกิจหรือการตลาด กับ (2) การหน้าที่ด้านการสร้างความเป็นธรรมหรือความเสมอภาคเท่าเทียมในกลุ่ม

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า กลุ่มออมทรัพย์ของคนงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ไม่ได้เน้นการหน้าที่ในเชิงธุรกิจหรือการตลาดเป็นหลัก แม้ว่า ข้อเท็จจริงปรากฏว่า กลุ่มออมทรัพย์มีกำไรจากการกู้เงินตนเองและการนำเงินมาสะสมมากพอสมควร ทว่าจิตสำนึกในพันธกิจแสดงออกอย่างชัดเจนจากความรัดกุมอย่างยิ่งในการดำเนินงานและการปฏิเสธการลงทุนที่เสี่ยงเพื่อหวังผลกำไรมากมาย จนกระทั่งกิจกรรมร้านค้าสวัสดิการที่น่าจะทำการให้พอสมควรให้แก่กลุ่มออมทรัพย์ฯ กรรมการกลุ่มยังตัดสินใจที่จะระงับการดำเนินงานไป ด้วยเหตุผลว่ากรรมการไม่สามารถจะให้เวลามาดูแลรับผิดชอบได้ เพราะต้องเคลื่อนไหวในกิจกรรมด้านอื่นๆ ด้วย

ทั้งนี้ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า กิจกรรมที่เคลื่อนไหวที่เป็นภาระที่กรรมการให้ความสำคัญสูง ไม่ใช่กิจกรรมเคลื่อนไหวในกรอบด้านการออมทรัพย์ของกลุ่มเพียงประการเดียว ทว่าเป็นกิจกรรมการเคลื่อนไหวของกลุ่มใหญ่ทั้งหมดในกลุ่มสหภาพแรงงาน ซึ่งมีสหภาพแรงงานหลายๆ แห่งในย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่มารวมตัวกัน

การหน้าที่ที่เข้มข้นที่สุดของกลุ่มออมทรัพย์ฯ ก็คือการหน้าที่ด้านความเสมอภาคความเท่าเทียม ยิ่งไปกว่านี้ผู้วิจัยยังเห็นว่ากลุ่มออมทรัพย์ฯ ดำเนินการหน้าที่ด้านความเสมอภาคเท่าเทียมนี้อย่างแยกแยะไปเป็น 2 ระดับ

1. ระดับที่พิจารณาจากสถานภาพการเป็นสมาชิกออมทรัพย์ฯ กล่าวคือ การพยายามให้สมาชิกไม่เป็นหนี้สิน ด้วยการใช้การออมทรัพย์ กู้ยืมเงินตนเอง และค้าประกันให้เพื่อนสมาชิก เหล่านี้คือสัญลักษณ์ที่จะบ่งบอกว่า

สมาชิกในจุดยืนรายบุคคลต้องการสร้างโอกาสความเท่าเทียมด้านเศรษฐกิจ (รูปธรรมคือการกู้ยืมเงินดอกเบี้ยต่ำ) ในสภาพสังคมปัจจุบันที่ผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมมีโอกาสเหนือกว่าพวกเขาอย่างมากมาย และ

2. ระดับที่พิจารณาจากกรอบของขบวนการสหภาพแรงงานทั่วไป ผ่านกิจกรรมของกลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มสหภาพแรงงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ ความเสมอภาคและเท่าเทียมในระดับนี้เป็นเรื่องของสิทธิของคนงานที่ต้องร่วมต่อสู้อย่างแข็งขัน เพื่อให้ได้มาซึ่งความเสมอภาคเท่าเทียมด้านต่างๆ ในจุดยืนของแรงงาน

ผู้วิจัยเห็นว่าความเสมอภาคและเท่าเทียมในระดับที่สองเป็นเรื่องสำคัญ กลุ่มสหภาพแรงงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่เป็นร่มใหญ่ที่ครอบคลุมอ้อมทรัพย์ฯ (กลุ่มเล็ก) นี้อยู่ การตั้งกลุ่มเล็กก็เพราะต้องการให้คำจูงกลุ่มใหญ่ โดยมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะ "เป็นอิสระ" "เป็นตัวของตัวเอง" อย่างเต็มที่ ขณะเดียวกัน กลุ่มเล็กที่มีสมาชิกเพียง 300 กว่าคนนั้น สามารถสร้างดอกผลให้เพียงพอต่อการผลักดันความเป็นอิสระของกลุ่มใหญ่เพียงใด การปันผลกำไรเป็นกองทุนพัฒนาสังคม อาจต้องเพิ่มสัดส่วนมากกว่านี้ยิ่งขึ้นหรือไม่ และการเพิ่มสัดส่วนนี้จะทำให้ความเสมอภาคระดับรายบุคคลได้รับการกระทบกระเทือนหรือไม่

การระดมสมาชิกกลุ่มใหญ่ให้เข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มเล็กมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ จะเป็นทางออกที่สำคัญที่จะคำจูงกลุ่มใหญ่ให้เข้มแข็งได้ อย่างไรก็ตาม คนงานในจำนวนมากขึ้นนั้นมิจิตสำนึกต่อขบวนการแรงงานกลุ่มใหญ่มากน้อยเพียงไร สมาชิกรายบุคคลของกลุ่มเล็กก็ต้องการประโยชน์โดยตรงจากการปันผลของกลุ่มด้วย การที่กลุ่มเล็กโตขึ้นอย่างรวดเร็วก็อาจจะมียผลกระทบหลายประการ เหล่านี้เป็นเรื่องที่ต้องของคณะกรรมการของกลุ่มต้องพิจารณาดำเนินการต่อไป

(7) วาทกรรมว่าด้วยความเป็นอิสระ

คำสำคัญ (Keywords) ที่ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยกล่าวถึงบ่อยครั้งและสอดคล้องกับเอกสารของโครงการแรงงานหญิง มุลินีเพื่อนหญิงอย่างที่สุดก็คือคำว่า "ความเป็นอิสระ" "อิสระทางความคิด" "อิสระในการดำเนินงาน" "การพึ่งพาตนเอง" และ "ความเป็นตัวของตัวเอง" วาทกรรมชุดนี้จะสะท้อนให้เห็นว่า กรรมการและสมาชิกกลุ่มมีประสบการณ์ของการรวมตัวในรูปของสหภาพแรงงาน ที่ถูกแทรกแซงหรือได้รับอิทธิพลจากองค์กรภายนอก กลุ่มสหภาพฯ อาทิ นักการเมือง นักธุรกิจ รัฐบาล องค์กรเอกชนต่างชาติ องค์กรเอกชนของไทย สหภาพแรงงานกลุ่มอื่นๆ ตลอดจนผู้นำคนงานที่ไม่ได้ดำเนินงานเพื่อคนงานอย่างแท้จริงแต่เป็นเครื่องมือของกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ

ผู้วิจัยไม่ชัดเจนในประวัติศาสตร์ของการรวมตัวของสหภาพแรงงาน ทว่าวิเคราะห์จากวาทกรรมชุดนี้ มองว่ากลุ่มอ้อมทรัพย์ฯ และกลุ่มสหภาพแรงงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่น่าจะมีประสบการณ์ด้านลบจากการไม่เป็นอิสระ ไม่เป็นตัวของตัวเอง ตลอดจนการถูกอิทธิพลภายนอกเข้าแทรกแซงค่อนข้างมาก จึงมีความปรารถนาในการเป็นอิสระอย่างแรงกล้า ความเข้มแข็งในการดำเนินงานของกลุ่ม (ทั้งกลุ่มใหญ่และกลุ่มเล็ก) อยู่ที่ความเป็นอิสระของกลุ่มเป็นสำคัญ

ในความหมายของการเป็นอิสระ กลุ่มอ้อมทรัพย์ฯ (แน่นอนว่า หมายถึงถึงกลุ่มใหญ่ด้วย) แสดงให้เห็นในแนวเดียวโดดๆ คือ ต้องเป็นอิสระด้านเงินทุนดำเนินงานให้ได้ ถ้าจะต้องเคลื่อนไหวเรียกร้องกิจกรรมเรื่องใด แล้วขออาศัยทุนจากมูลนิธิ องค์กรหรือบุคคลใด ดูเหมือนว่าจะขาดความเป็นอิสระ กลุ่มค่อนข้างจะมองว่าในอนาคต

ต้องเป็นอิสระให้ได้อย่างเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ คือ ดำเนินการเรียกร้องใดๆ ด้วยเงินทุนของกลุ่มเอง และกลุ่มออมทรัพย์ฯ นี้ได้รับการคาดหวังอย่างสูงให้เป็นกลไกในการระดมทุนเพื่อให้กลุ่มเข้มแข็งและเป็นอิสระได้

ผู้วิจัยเห็นว่า คำตอบต่อ “การเป็นอิสระ” น่าจะมีหลายๆคำตอบโดยที่อำนาจของกลุ่มไม่สูญเสียไป การเป็นอิสระบนความช่วยเหลือทางการเงินจากบุคคลหรือองค์กรภายนอกก็น่าจะเป็นไปได้ ทว่า กลุ่มอาจจะต้องไม่ติดอยู่กับบุคคลเดียว องค์กรเดียว หรือมูลนิธิเดียว และการรับความช่วยเหลือด้านเงินทุน กลุ่มก็อาจจะต้องต่อรองขอเป็นฝ่ายตั้งเงื่อนไขบ้าง โดยไม่ยอมให้ผู้เป็นเจ้าของทุนมาก้าวร้าวความเป็นอิสระ เป็นเรื่องไม่ยากที่จะยืนบนขาของตนเอง และการยืนบนขาของตนเองก็ไม่จำเป็นต้องปฏิเสธความช่วยเหลือที่จำเป็นจากผู้อื่น

ประเด็นสำคัญ คือ ความช่วยเหลือนั้นต้องมีเจตนาที่สอดคล้องกับความเป็นอิสระของเรา มิใช่การให้ความช่วยเหลือเพื่อแสวงหาประโยชน์จากเรา มาใช้อำนาจเหนือเรา หรือทำให้ศักดิ์ศรีและสิทธิเสรีภาพของคนงานต้องด้อยลง แท้จริงแล้ว ทั้งรัฐและเอกชนหลายๆฝ่าย ทั้งองค์กรแสวงหากำไรและไม่แสวงหากำไรต้องเข้ามาร่วมรับผิดชอบการพัฒนาสังคมร่วมกัน สิทธิของแรงงานเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องระดมความร่วมมือจากทุกฝ่าย การได้รับความช่วยเหลือไม่ใช่เรื่องน่ารังเกียจ ทว่าต้องมีการวิเคราะห์สถานการณ์ที่แหลมคมมากขึ้น เลือกที่จะรับความช่วยเหลือที่จะไม่กระทบความเป็นอิสระและปฏิเสธความช่วยเหลือที่อยู่บนพื้นฐานตรงกันข้าม

ในขณะที่สถานการณ์ทางสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปค่อนข้างมากจากจุดที่กลุ่มออมทรัพย์ของคนงานย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่กำเนิดขึ้นมา ผู้วิจัยเห็นว่า มีปัจจัยบวกหลายๆประการและมีโอกาสมากขึ้น ที่ขบวนการแรงงานจะเลือกเพื่อเคลื่อนไหวเรียกร้องได้อย่างเหมาะสมมากขึ้น แนวความคิดเรื่องการเป็นอิสระไม่จำเป็นต้องอ้างคุณค่าและความหมายเช่นเดิม การสร้างความหมายใหม่ (Redefine) เป็นสิ่งที่จำเป็น เพื่อให้การเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรม ความเสมอภาคเท่าเทียม ไม่ต้องรอนานเกินไป หรือไม่สามารถเห็นผลได้เลย

เมื่อวาทกรรมเรื่องการเป็นอิสระเปลี่ยนแปลงไปอย่างยืดหยุ่นมากขึ้น ความต้องการความเท่าเทียมในสมาชิกรายบุคคลก็เป็นไปได้มากขึ้น กลุ่มจะสามารถจัดสรรปันผลกองทุนใหม่ ให้การตอบแทนแก่สมาชิกรายบุคคลมากขึ้น ดำเนินงานร้านค้าสวัสดิการต่อไป และเริ่มดำเนินงานสวัสดิการด้านอื่นๆให้เป็นประโยชน์แก่สมาชิก ได้ การที่สมาชิกได้รับผลตอบแทนที่ดีขึ้น จะส่งผลให้กลุ่มเข้มแข็งขึ้น ขอบเขตของกลุ่ม จำนวนของสมาชิกจะขยายตัวมากขึ้น เพราะสมาชิกได้รับผลตอบแทนที่ดีขึ้น

ผู้วิจัยเห็นว่า กลุ่มออมทรัพย์ฯไม่จำเป็นต้องรีบร้อนผลิตผลมาในการดำเนินการหน้าที่ในเชิงธุรกิจ ทว่าในด้านการเป็นธรรม ความเสมอภาคและความเท่าเทียม กลุ่มสามารถส่งเสริมให้สมาชิกรายบุคคลได้บรรลุผลอย่างจริงจัง พร้อมกับกลุ่มใหญ่ โดยการให้ความหมายที่ยืดหยุ่นมากขึ้นกับวาทกรรมชุดที่เกี่ยวข้องโดยตรง

(8) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมของคนยากจน โดยคนยากจน และเพื่อคนยากจน

ในระบบสังคมที่มีความเชื่อว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วมีความสำคัญสูงสุด (แนวคิดแบบทวงขวาใหม่) มองว่าความไม่เท่าเทียมกันของประชาชน ไม่เพียงแต่เป็นปรากฏการณ์อันปกติธรรมดา ทว่าเป็นความจำเป็นที่ต้องให้เกิดความไม่เสมอภาค ไม่เท่าเทียม เพื่อว่าคนจะได้ขยันมากๆ ประชาชนในสังคมต้องคิดว่าตนต้องทุ่มเทให้กับการทำงานมากๆ มิฉะนั้นจะไม่มีรายได้เพียงพอ การคิดเช่นนี้เป็นการสนับสนุนให้การเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นไปอย่างรวดเร็ว เพราะเจ้าของสถานประกอบการจะได้แรงงานที่ดี ทำงานอย่างทุ่มเทล้มตายเพื่อจะได้มีกินมีใช้ หรือไม่ถูกสังคมประณามว่าเป็นคนเกียจคร้าน มิใช่ว่าโครงสร้างของสังคมเศรษฐกิจการเมืองจะขาด

ความเป็นธรรมเช่นไร

ในด้านแนวคิดทฤษฎี ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การดำเนินการด้านกลุ่มอ้อมทรัพย์สินของคนงานย่านอ้อมน้อย อ้อมใหญ่เป็นการจัดสวัสดิการสังคมของชุมชนรูปแบบหนึ่ง เป็นส่วนหนึ่งของการปลดปล่อยตนเองออกจากโครงสร้างของเศรษฐกิจที่ไม่เป็นธรรม ที่เป็นไปได้จริง และเป็นไปด้วยน้ำมือของกลุ่มประชาชนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมทุนนิยมปัจจุบัน เป็นไปไม่ได้ที่เราจะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมขนาดใหญ่ ที่รับเอาความไม่เท่าเทียมและความอยุติธรรมไว้เป็นแรงจูงใจให้คนในสังคมแข่งขันกันสังคมความมั่งคั่ง

การดำเนินงานด้านกลุ่มอ้อมทรัพย์สินของคนงานย่านอ้อมน้อยอ้อมใหญ่เป็นการเพิ่มโอกาสในการปลดปล่อยตนเองให้มีเสรีและลดโอกาสที่จะถูกเอารัดเอาเปรียบจากระบบสังคมทุนนิยม

ในกระบวนการทบทวนแบบโครงสร้างการหน้าที่ มักจะมองว่าโครงสร้างสังคมเป็นของใหญ่และเป็นสิ่งที่ค่อนข้างจะนิ่งสถิตย์ หากเราจำนนต่อกระบวนการทบทวนใหญ่ชุดนี้ เราก็ไม่สามารถที่จะดิ้นรนแก้ไขสถานการณ์ที่มีแต่ข้อจำกัดและอุปสรรครายล้อมเราให้ลุล่วงไปได้ ในกระบวนการทบทวนความขัดแย้งแบบมาร์กซิสต์ เห็นความขัดแย้งแต่ต้องการเปลี่ยนแปลงที่สังคมพลังมวลชนขนาดใหญ่และโค่นล้มคู่ความขัดแย้งอย่างรุนแรงเฉียบพลัน เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า เป็นไปไม่ได้อีกต่อไปแล้วในสหัฐวรรษใหม่ ความขัดแย้งมาจากพื้นฐานหลายๆชั่ว ในสังคมที่มีความหลากหลายอย่างมาก เราจำแนกแยกแยะผู้กดขี่และผู้ถูกกดขี่ออกเป็นสองชั่ว (Dichotomy) อย่างแน่นอนตายตัว เช่นยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมไม่ได้อีกต่อไป ในกระบวนการทบทวนหลังความทันสมัย (Postmodernism) โครงสร้างของสังคมใดก็คือผลผลิตของคนในสังคมนั้น (Social construction) ดังนั้น แทนที่จะยอมให้โครงสร้างของสังคมมากำหนดตัวเรา เราก็สามารถที่จะกำหนดโครงสร้างของสังคมที่เป็นของเราเองได้ การกำหนดโครงสร้างสังคมของเราเอง สามารถลดผลกระทบจากการถูกเอารัดเอาเปรียบภายในโครงสร้างสังคมใหญ่ได้ ถ้าเราเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมใหญ่ไม่ได้ เราก็ต้องพยายามสร้างโครงสร้างสังคมของเราเอง (Mullaly, 1993) การสร้างโครงสร้างสังคมของเราเองก็ไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องของการใช้กำลัง อาวุธ ความรุนแรงหรือการลุกมาฆ่าแกงผู้คน แต่เราดำเนินการไปด้วยการวิพากษ์สถานการณ์อย่างชัดเจน ขจัดสิ่งที่เป็นอุปสรรคออกไป นำจุดแข็งที่มีมาเป็นประโยชน์สูงสุด ให้ความหมายใหม่ของวิกฤตมาเป็นโอกาส และเชื่อมั่นว่า เราจะเติบโตเข้มแข็ง เป็นอิสระและเป็นตัวของตัวเองได้

กลุ่มอ้อมทรัพย์สินพยายามกำหนดโครงสร้างของสถาบันการกักเงินของตนเอง เพื่อลดโอกาสที่ถูกโครงสร้างสังคมทุนนิยมเอารัดเอาเปรียบให้เหลือน้อยที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ เสมือนสังคมผึ้งที่สร้างรังรังของตนเองเพื่อพิทักษ์ปกป้องและดูแลกันเอง ไม่ให้สัตว์อื่นๆเข้ามารบกวน เพราะผึ้งไม่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับป่าทั้งป่าได้ แต่สามารถปกป้องให้ประชาคมของตนมีอาหาร มีการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขได้

สิ่งที่กลุ่มอ้อมทรัพย์สิน น่าจะกระทำต่อไป ก็คือการเพิ่มพูนความเข้มแข็งของกลุ่มและประชาคมของตนเอง การวิเคราะห์และทบทวนว่าอะไรจะเป็นสิ่งที่ทำให้กลุ่มอ้อมทรัพย์สิน ของตนเองนอกกลุ่มนอกทาง พินาศหรือถูกกระแสทุนนิยมพังทลายลงไป กลุ่มจะต้องเสริมสร้างความเข้มแข็งที่จุดใดต่อไป การขยายสวัสดิการสังคมของชุมชนออกไปอย่างครบวงจรควรจะดำเนินการอย่างไร และจะก้าวออกไปสู่ภาคีแห่งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างนี้ต่อไปได้อย่างไร สถานการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ได้ก่อให้เกิดปัจจัยตัวแปรที่จะส่งเสริมความเข้มแข็งของกลุ่มหรือไม่ กลุ่มจะใช้โอกาสใหม่ๆ เหล่านี้ให้เป็นประโยชน์ต่อสมาชิก กลุ่มเล็กและกลุ่มใหญ่อย่างไร หรือแม้กระทั่ง วิกฤตอย่างที่สุดของกลุ่ม จะสามารถสร้างความหมายใหม่ให้เป็นโอกาสได้เพียงไร.

เอกสารอ้างอิง

- จะเด็จ เชาวน์วิไล และบัณฑิต เป้นวิเศษ. (มปป.). กลุ่มออมทรัพย์กับการพึ่งตนเองของชุมชนคนงานย่าน
อ้อมน้อย-อ้อมใหญ่. ฝ่ายแรงงานหญิง มูลนิธิเพื่อนหญิง.
- นลินี ตันฐานิตย์. (2543). กลุ่มออมทรัพย์: องค์การนำในการพัฒนาและจัดสวัสดิการชุมชน? กรณีศึกษา
ภาคอีสาน. สนับสนุนการวิจัยโดย สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- บัณฑิตย์ ธนชัยเศรษฐวุฒิ. (2537). บทวิเคราะห์เสรีภาพการรวมตัวต่อรองของลูกจ้างในสังคมไทย. ใน บัณฑิตย์
ธนชัยเศรษฐวุฒิ. (บก.). สิทธิแรงงานไทยยุคโลกาภิวัตน์. (น.65-117). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิอารมณ์
พงศ์พันธ์และสถาบันการศึกษาแรงงานเสรีเอเชีย-อเมริกัน.
- พิทยา ว่องกุล. (2543). ชุมชนแบบองค์รวมสมัยใหม่: รูปแบบสังคมบูรณาการ. เอกสารประกอบการเสวนาโต๊ะ
กลม เรื่อง "คนจนจะดูแลคนจนได้อย่างไร" จัดโดย สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ภาค 7 วันที่ 6 ธันวาคม
2543 ณ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น จ.ขอนแก่น.
- เสรี พงศ์พิศ. (มปป.). กลุ่มออมทรัพย์กับสวัสดิการสุขภาพชุมชน.
- Hewitt, M. (1992). Welfare, ideology and need: Developing perspectives on the welfare state.
Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.
- Mullaly, R. (1993). Structural Social Work: Ideology, theory, and practice. Toronto, ON: McClelland &
Stewart Inc.
- Rea, D. (1998). *The myth of the market in the organisation of community care*. In A. Symonds, & A.
Kelly. (Eds.). *The social construction of community care*. (pp.199-207). London: MacMillan Press.
- Symonds, A. (1998a). *Social construction and the concept of 'community.'* In A. Symonds, & A. Kelly.
(Eds.). *The social construction of community care*. (pp.7-17). London: MacMillan Press.
- Symonds, A. (1998b). *The social construction of public care: From community care to care by the state*.
In A. Symonds, & A. Kelly. (Eds.). *The social construction of community care*. (pp.18-32).
London: MacMillan Press.
- Williams, F., Popay, J., & Oakley, A. (1999). Welfare research: A critical review. London: UCL Press.
- World Bank. (2001). World Development Report 2000/2001: Attacking poverty; Overview. Washington,
DC: World Bank.

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การศึกษารูปแบบและความเป็นไปได้ในการจัดสวัสดิการโดยภาคชุมชน

กรณีศึกษา

ชุมชนพี่น้องนครมเก่า

โดย

อ.จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

กรณีศึกษาชุมชนพื้นนครมเกล้า

จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

1. ความเป็นมา

ชุมชนแออัด นับเป็นผลพวงของยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศแบบไม่สมดุลย์ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในเมือง ทำให้เมืองกลายเป็นแหล่งดึงดูดและรองรับผู้มีรายได้น้อยจากชนบทที่หลั่งไหลเข้ามาอยู่อาศัยและหางานทำเป็นจำนวนมากขึ้นทุกปี การมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจของเมืองอย่างต่อเนื่องไม่เพียงแต่ทำให้เศรษฐกิจโดยภาพรวมเติบโตขึ้นเท่านั้น แต่ส่งผลกระทบต่อผู้มีรายได้น้อยในเมืองที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด หรือผู้ที่อยู่ในพื้นที่ที่จะมีการใช้ที่ดินเพื่อสาธารณประโยชน์ เช่น สร้างถนน สร้างทางด่วนพิเศษ สร้างสถานที่ราชการต้องถูกไล่รื้อหรือถูกเวนคืนที่ดินจำนวนมาก

การเคหะแห่งชาติ ซึ่งเป็นรัฐวิสาหกิจสังกัดกระทรวงมหาดไทย ทำหน้าที่หลักในการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยและแก้ปัญหาการขาดแคลนที่อยู่อาศัยให้แก่ผู้มีรายได้น้อยถึงปานกลาง การดำเนินงานที่ผ่านมาการเคหะแห่งชาติได้พัฒนาที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อยเป็น 4 รูปแบบ คือ การสร้างแฟลตหรืออาคารชุด การสร้างบ้านพร้อมที่ดินราคาถูก การหาที่ดินพร้อมบริการพื้นฐานและการปรับปรุงชุมชนแออัด การดำเนินงานทั้ง 4 รูปแบบมีปัญหาบางประการ เช่น การสร้างแฟลตหรืออาคารชุดมีปัญหาไม่คุ้มทุน การสร้างบ้านพร้อมที่ดินราคาถูกและที่ดินพร้อมบริการพื้นฐานเป็นโครงการที่ให้ความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย แต่ผู้มีรายได้น้อยไม่สามารถเข้าอยู่ในโครงการได้ ส่วนการปรับปรุงชุมชนแออัดเข้าถึงกลุ่มผู้มีรายได้น้อยตรงตามเป้าหมาย แต่มีข้อจำกัดคือ ไม่สามารถให้กรรมสิทธิ์หรือความมั่นคงในที่ดินระยะยาวแก่ผู้อยู่อาศัยได้ ดังนั้นการเคหะแห่งชาติจึงจัดทำโครงการปรับปรุงชุมชนแออัดในแนวทางใหม่ โดยเน้นการให้ความมั่นคงและการมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นสำคัญ เรียกชื่อว่า “โครงการพื้นนคร” (วรินทร์ นาคสุข, 2530: 29-30)

ชุมชนพื้นนครมเกล้าเป็นโครงการปรับปรุงชุมชนแออัดแนวใหม่โครงการหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ที่แขวงคลองสองต้นนุ่น เขตลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร จัดตั้งขึ้นโดยการเคหะแห่งชาติ ตามนโยบายย้ายที่อยู่ใหม่ (Relocation) ที่การเคหะแห่งชาติเห็นว่าเป็นวิธีที่จะทำให้ชาวชุมชนแออัดมีความมั่นคงและมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ตนอยู่อาศัย เดือนกันยายน 2527 กรุงเทพมหานครได้อนุมัติเงิน 10.2 ล้านบาทให้การเคหะแห่งชาติดำเนินการหาพื้นที่เพื่อรองรับผู้ที่ต้องถูกรื้อย้ายอันเนื่องมาจากการบุกรุกคูคลองสาธารณะในที่ดินขนาดเนื้อที่ 29.2 ไร่ ซึ่งแบ่งแปลงที่ดินได้จำนวน 412 แปลง ต่อมาในช่วงที่เศรษฐกิจเฟื่องฟู ภาครัฐและภาคธุรกิจเห็นถึงความจำเป็นในการใช้พื้นที่ชุมชนแออัดมาพัฒนาเชิงพาณิชย์และสร้างทางด่วน ทำให้เกิดการไล่รื้อและโยกย้ายชุมชนแออัดในเมืองไปรวมอยู่ในชุมชนพื้นนครมเกล้าอีกจำนวนมาก นับตั้งแต่ปี 2527 เป็นต้นมามีการโยกย้ายรวมทั้งสิ้น 6 ระยะ พื้นที่ขยายเป็น

212 ไร่ 85 ตารางวา จำนวน 3,250 แปลง และแบ่งพื้นที่อาศัยเป็นโซนต่างๆ ดังนี้ (สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง, 2543: 1-2)

ระยะที่ 1 ย้ายผู้บุกรุกที่ดินสาธารณะของกรุงเทพมหานคร ได้แก่ ชุมชนสวนลุมพินี โรงเป็ดดินแดง คลองหัวลำโพง ฯลฯ มาปลูกสร้างและอยู่อาศัยจำนวน 354 แปลง ในพื้นที่โซน 7

ระยะที่ 2 ย้ายผู้ถูกไฟไหม้บริเวณที่จัดตั้งศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ ได้แก่ ชุมชนดาวพิทักษ์ ตรอกบวรพิษณุฯ มาปลูกสร้างและอยู่อาศัยจำนวน 375 แปลง ในพื้นที่โซน 9

ระยะที่ 3 ย้ายผู้ที่อยู่ในแนวเขตเวนคืนโครงการทางพิเศษแห่งประเทศไทย ถูกไฟไหม้ ถูกไล่ที่ ได้แก่ ชุมชนรัษฎาภิบาล ชุมชนเพชรอุทัย มาปลูกสร้างและอยู่อาศัยจำนวน 567 แปลง ในพื้นที่โซน 8

ระยะที่ 4 ย้ายผู้ที่ถูกเวนคืนเพื่อจัดสร้างทางด่วน ได้แก่ ชุมชนโรงแก้วอร่ามดวง ชุมชนบางกะปิ ชุมชนโสมพวง ฯลฯ มาปลูกสร้างและอยู่อาศัยจำนวน 307 แปลง ในพื้นที่โซน 10

ระยะที่ 5 ย้ายผู้ที่ถูกเวนคืนเพื่อจัดสร้างทางด่วน ได้แก่ ชุมชนบ้านครัว หลังวัดปทุมวนาราม ฯลฯ มาปลูกสร้างและอยู่อาศัยจำนวน 523 แปลง ในพื้นที่โซน 11

ระยะที่ 6 ย้ายผู้ที่ถูกเวนคืนตามโครงการของการทางพิเศษแห่งประเทศไทยและโครงการรถไฟฟ้าหมอชิต มาปลูกสร้างและอยู่อาศัย 244 แปลง ในพื้นที่โซน 12

จะเห็นได้ว่า ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนที่มีผู้คนมาจากทั่วทุกสารทิศ และมีภูมิลำเนาเดิมที่มาจากทั่วทุกภาคของประเทศ การเป็นผู้ที่เคยอยู่ในชุมชนแออัดหรือเป็นผู้บุกรุกที่ดินสาธารณะจึงเป็นผู้ที่มีพื้นฐานทางเศรษฐกิจไม่มั่นคง เมื่อถูกโยกย้ายมาอยู่ในที่ใหม่ก็ต้องเริ่มต้นชีวิตใหม่ ซึ่งในระยะแรกต้องพบกับปัญหาและอุปสรรคมากมาย

2. วิธีการผลิตและวิถีชีวิตของชุมชน

ลักษณะทางกายภาพของชุมชนพื้นนคร่วมเกล้าประกอบด้วยที่อยู่อาศัยซึ่งแบ่งเป็นแปลงๆ คล้ายบ้านจัดสรร ภายในชุมชนมีโรงเรียนประถมศึกษาของกทม. โรงเรียนมัธยมศึกษาของกรมสามัญศึกษา ศูนย์สาธารณสุข 46 สาขาร่วมเกล้า สำนักงานที่ดินเขตลาดกระบัง สนามกีฬา บ่อบำบัดน้ำเสีย และสถานีตำรวจ การคมนาคมมีรถเมล์ประจำทาง รถเมล์ปรับอากาศพิเศษ รถสองแถวและรถตู้ เนื่องจากชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ที่ห่างไกลศูนย์กลางของกรุงเทพมหานคร สภาพที่พบเห็นในช่วงเวลาเช้าของวันจันทร์ถึงวันศุกร์คือ ความแออัดของผู้คนในรถสองแถวที่รับส่งผู้ที่อยู่ในชุมชนแห่งนี้ไปทำงานตามโรงงานต่างๆ และเดินทางเข้ากรุงเทพฯ ซึ่งมีอาชีพที่หลากหลายให้เลือกทำ

เนื่องจากการเป็นชุมชนใหม่และเป็นรูปแบบใหม่ของการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด จึงได้รับความสนใจจากหน่วยงานที่รับผิดชอบและสถาบันการศึกษาที่มีการเรียนการสอนสาขาวิชาการวางแผนภาคและเมืองและสาขาวิชานโยบายและการวางแผนสังคม ดังนี้

ชรินทร์ นาคสุข (2530: 71-79) ทำการศึกษาการระดมทรัพยากรเพื่อที่อยู่อาศัยโครงการพื้นนคร่วมเกล้า พบว่า ชุมชนพื้นนคร่วมเกล้า หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างขายแรงงานทั่วไป เป็นคนงานก่อสร้าง เป็นลูกจ้างโรงงาน และกลับไปทำงานรับจ้างที่ทำเรือคลองเตย ผู้ที่มีอาชีพอย่างไม่เป็นทางการมีรายได้ไม่แน่นอน เป็นรายวันต่อวัน บางอาชีพ เช่น กรรมกรก่อสร้าง และรับจ้างทั่วไป ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากไม่ได้มีงานทำตลอดทั้งเดือน

หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่มีรายได้ไม่เกิน 3,000 บาทต่อเดือน ในแต่ละครัวเรือนมีสมาชิกเฉลี่ย 6.5 คน มีเด็กทารก เด็กนักเรียน คนชรา และคนในวัยทำงาน ซึ่งอยู่บ้านเฉยๆโดยไม่มีรายได้ เช่น แม่บ้าน คนว่างงาน คนเจ็บป่วย ผู้พิการ ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ต้องพึ่งพาคนอื่น และครัวเรือนส่วนใหญ่มีหนี้สินลักษณะต่างๆ ได้แก่ การค้างชำระค่าที่ดิน หนี้ค่าน้ำ ค่าไฟ หนี้เงินกู้ เงินยืม หนี้แชร์ หนี้สินค่าเงินผ่อน ฯลฯ

ทวิชัย งามถิ่น (2537: 37-41) ได้ทำการศึกษาประสิทธิผลของโครงการที่อยู่อาศัยสำหรับผู้ถูกไล่รื้อและถูกเวนคืนที่ดิน: ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการฟื้นฟูนครมเก่า 3 การเคหะแห่งชาติ พบว่า ชาวชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างถึงร้อยละ 71 และมีรายได้ระหว่าง 3,001-4,500 บาทต่อเดือน ในภาพรวมพบว่า โอกาสในการทำรายได้ลดลงถึงร้อยละ 40.6 ช่องทางหารายได้พิเศษลดลงร้อยละ 33.1 โอกาสเข้าถึงแหล่งงานลดลงร้อยละ 73.1 และความสามารถในการออมลดลงร้อยละ 33.8

ภายหลังจากเกิดวิกฤตเศรษฐกิจเมื่อกลางปี 2540 ในเดือนมีนาคม 2541 สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง (พชม.) ได้ทำการสำรวจข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับการอยู่อาศัยและปัญหาต่างๆภายในชุมชน พบว่า โดยภาพรวมผู้ที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มาอยู่นานไม่เกิน 10 ปี ที่อยู่อาศัยร้อยละ 74 เป็นบ้านของตนเองในที่เช่า โดยเสียค่าเช่าเฉลี่ยเดือนละไม่เกิน 1,000 บาท ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว มีสมาชิกครอบครัวละ 4-6 คน มีประชากรอยู่ในวัยทำงาน (อายุ 21-40 ปี) มากที่สุด รองลงมาเป็นผู้มีอายุไม่เกิน 20 ปี นอกจากนี้ยังพบว่าในชุมชนแห่งนี้มีเด็กเล็กที่ด้อยคุณ (อายุไม่เกิน 10 ปี) เกือบ 300 คน และมีผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) อีกเกือบ 100 คน

ด้านอาชีพ พบว่า ส่วนใหญ่ยังคงมีอาชีพรับจ้างทั่วไปที่ได้รับค่าจ้างเป็นรายวันร้อยละ 31.91 และได้รับค่าจ้างเป็นรายเดือนร้อยละ 31.45 นอกนั้นมีอาชีพค้าขาย ประกอบกิจการของตนเอง รับช่วงงานมาทำที่บ้าน ขับรถแท็กซี่ มอเตอร์ไซด์รับจ้าง และอื่น ๆ

ปัญหาของชาวชุมชนที่เป็นปัญหามากคือ ตกงานและมีงานทำน้อยลง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่อยู่ในโซนที่ 8 และ 9 จากปัญหาดังกล่าวส่งผลให้รายได้ของครอบครัวลดลง ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย และจากการสำรวจพบว่า ประมาณกว่า 500 ครอบครัวมีภาระหนี้สิน โดยแหล่งเงินกู้ส่วนใหญ่ได้แก่ กลุ่มออมหรือสหกรณ์ รองลงมาคือ กู้เงินนอกระบบจากผู้ปล่อยเงินกู้นอกชุมชน เงินที่ได้จากการกู้ยืมส่วนใหญ่นำไปใช้ซ่อมแซมบ้านและเป็นค่าใช้จ่ายในบ้าน รองลงมาใช้เป็นทุนประกอบอาชีพและค่าเล่าเรียนลูก ภาระหนี้สินที่ยังติดค้างอยู่ส่วนใหญ่ครอบครัวละ 20,000 บาทขึ้นไป และพบว่ามีผู้เสียดอกเบี้ยร้อยละ 15-20 บาทต่อเดือนอยู่จำนวนไม่น้อย

นอกจากนี้ยังมีปัญหาการศึกษาของเด็กในวัยเรียนที่ไม่มีโอกาสศึกษาต่อ ปัญหายาเสพติด ปัญหาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ปัญหาสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ปัญหาท่อระบายน้ำซึ่งก่อให้เกิดน้ำท่วมขัง ปัญหายุงลาย ฝุ่นจระจัด เสียงดัง ขยะ สิ่งปฏิกูล เป็นต้น

สำหรับด้านสวัสดิการ พบว่า ประมาณครึ่งหนึ่งของชุมชนไม่มีสวัสดิการแม้แต่อย่างใดเลย ผู้ที่มีสวัสดิการส่วนใหญ่เป็นสวัสดิการจากการประกันสังคม (108 ราย) และฌาปนกิจสงเคราะห์ (84 ราย) นอกนั้นเป็นผู้ที่ผ่านการเบิกค่ารักษาพยาบาลจากที่ทำงานได้ มีบัตรสุขภาพ มีประกันชีวิต และมีสวัสดิการการศึกษาบุตร

ตารางแสดงสภาพปัญหาของชุมชนในเครือข่ายลาดกระบัง

ปัญหา	โซน 7	โซน 8	โซน 9	โซน 10	จิตรา	วัดพลมานิย์	รวม
1. ปัญหาเศรษฐกิจ							
คนว่างงาน/ไม่มีงานทำ	มาก	2	23	7	21	20	73
คนตกงาน		36	60	10	32	2	140
คนที่มีรายได้น้อยลง		31	17	14	-	25	87
รวม		69	100	31	53	47	300
2. ปัญหาเด็กขาดการศึกษา							
2.1 เด็กในวัยเรียนไม่มีโอกาสศึกษาต่อ	มี	55	21	15	11	33	135
3. ปัญหายาเสพติด							
3.1 มี - ระดับรุนแรง	-	8	12	5	-	-	25
3.2 มี - ระดับปานกลาง	มี	40	8	8	21	13	90
3.3 มี - ระดับน้อย	-	6	8	5	6	-	25
รวม		54	28	18	27	13	140
4. ปัญหาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน							
4.1 ภัยน้ำ		40	10	11	31		92
4.2 ภัยไฟ		9	-	-	19		28
4.3 ภัยรถ		8	-	-	1		9
4.4 ภัยโจร		18	1	1	3		23
4.5 อื่น ๆ	มี	6	-	-	-		6
รวม		81	11	12	54		158
5. ปัญหาสิ่งแวดล้อม							
5.1 ท่อระบายน้ำ น้ำท่วมขัง	/	/	/	/	-	-	4 ชุมชน
5.2 ขยะ	/	-	/	-	-	-	2 ชุมชน
5.3 น้ำเน่า	/	-	-	/	-	-	2 ชุมชน
5.4 ขยะ สิ่งปฏิกูล	-	-	-	/	/	-	2 ชุมชน
5.5 สุนัขจรจัด	-	-	/	/	-	-	2 ชุมชน
5.6 เสียงดัง	-	/	-	/	-	-	2 ชุมชน
5.7 ควัน	-	-	-	/	-	-	1 ชุมชน
5.8 ทางเดิน	-	-	-	-	/	-	1 ชุมชน
5.9 อื่นๆ (น้ำประปา, วิทยุ, รถเมล์)	-	/	-	-	-	-	1 ชุมชน
6. ปัญหาสวัสดิการ							
6.1 ไม่มีสวัสดิการ	(ไม่ระบุ)	189	59	22	35	(ไม่ระบุ)	305

ส่วนข้อมูลและการวางแผน สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง, 2541

ในปัจจุบัน จากการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้นำชุมชนและเข้าร่วมการประชุมกับคณะกรรมการเครือข่าย
หมักกล้า-ลาดกระบัง รวมทั้งการสังเกตสภาพทั่วไปในชุมชน พบว่า วิถีชีวิตและสภาพปัญหาของคนในชุมชนไม่แตกต่าง
จากผลการวิจัยของ ชรินทร์ นาคสุข (2530) ทวีชัย งามถิ่น (2537) และผลการสำรวจของสำนักงานพัฒนา
ชุมชนเมื่อเดือนมีนาคม 2541 แต่ข้อมูลด้านลึกที่ได้เพิ่มขึ้นคือ ท่ามกลางปัญหาที่ชาวชุมชนจำต้องเผชิญอยู่
นั้น ยังคงมีการพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชนค่อนข้างสูง คุณลักษณะดังกล่าวถือได้ว่าเป็นปัจจัยภายในชุมชนที่มีความ
สำคัญ ซึ่งส่งผลต่อการรวมตัวกันเป็นกลุ่มและเครือข่ายที่เข้มแข็ง มีความผูกพันกัน สิ่งนี้เป็นสิ่งที่สำนักงานพัฒนา
ชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ที่เข้ามาทำงานในพื้นที่นี้ได้พยายามส่งเสริมและรักษาไว้ ให้ผู้ที่ย้าย
มาจากชุมชนต่างๆ หลากแห่งรวมกลุ่มกัน มีคณะกรรมการของแต่ละชุมชน มีการจัดงานประเพณีร่วมกันในวัน
สำคัญต่างๆ เพื่อร้อยรัดจิตวิญญาณของชาวชุมชนให้มุ่งไปสู่การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และการร่วมกันทำ
ประโยชน์ให้แก่ส่วนรวม

การรวมกลุ่มและการมีจิตวิญญาณเพื่อส่วนรวมของชาวชุมชนพื้นนครวมเกล้าจึงถือได้ว่าเป็น "ทุนทาง
สังคม" (Social Capital) ที่ชุมชนนี้มีอยู่ และเป็นต้นทุนที่น่าจะขยายตัวมากขึ้นได้หากมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง มีการ
จัดการที่มีประสิทธิภาพ และมีการหนุนเสริมจากองค์กรภายนอกอย่างเหมาะสม

3. การก่อเกิดและการพัฒนาการของกลุ่มออมทรัพย์ โชน 8

ในระยะแรกๆของการย้ายประชาชนจากที่ต่างๆมาอยู่ในชุมชนพื้นนครวมเกล้า การเคหะแห่งชาติได้เนะ
นำให้มีการเลือกตั้งประธานชุมชนและช่วยเหลือในการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านของชุมชน แต่ไม่ได้รับความสนใจจาก
ชาวชุมชนมากนัก ในขณะที่เดียวกันองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ที่เคยทำงานกับชุมชนต่างๆก่อนที่จะถูกโยกย้าย
มาอยู่ในชุมชนพื้นนครวมเกล้าก็ได้ตามมาให้การช่วยเหลือ เช่น มูลนิธิดวงประทีป ชุมชนสหกรณ์เครดิตยูเนียน มูล
นิธิเพื่อการพัฒนาชุมชนเมือง มูลนิธิศุภนิมิตฯ เป็นต้น องค์กรเหล่านี้เข้ามาให้ความช่วยเหลือด้านอาชีพ ทุนการ
ศึกษาเด็ก รวมทั้งส่งเสริมให้ชาวชุมชนจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์

สำหรับชุมชนพื้นนครวมเกล้า โชน 8 ในปี 2535 เจ้าหน้าที่ของมูลนิธิศุภนิมิตฯที่เข้ามาช่วยเหลืองาน
พัฒนาชุมชนแห่งนี้ได้เผยแพร่ชวนการออมทรัพย์ และแนะนำให้ชาวบ้านจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ภายใต้การ
สนับสนุนของการเคหะแห่งชาติและมูลนิธิศุภนิมิตฯ ชาวบ้านจึงตกลงรวมตัวกันเป็นกลุ่มออมทรัพย์เคหะชุมชนร่ม
เกล้า โชน 8 ในช่วงเริ่มต้นรวบรวมสมาชิกได้ 8 คน มีการออมเงินคนละ 100 บาท จึงมีทุนเริ่มแรกเพียง 800 บาท
กลุ่มได้มีการเลือกตั้ง นายกิจเชื่น ตันอร่าม เป็นประธานกลุ่ม และ นางพิกุล ธัญญะเจริญ เป็นรองประธานกลุ่ม
การดำเนินงานในช่วงแรกต้องประสบกับปัญหาและอุปสรรค อัตราสมาชิกเข้ามาสมัครและลาออกสูง เนื่องจาก
กรรมการและสมาชิกยังไม่เข้าใจขอบเขตการออมทรัพย์อย่างดีพอ เมื่อกลุ่มออมทรัพย์ตั้งมาได้ 6 เดือน ก็ถึงกำหนดที่
ต้องปล่อยสินเชื่อให้กับสมาชิก แต่กลุ่มมีเงินออมไม่เพียงพอที่จะให้สมาชิกกู้ วิธีการขอกู้เงินก็ยุ่งยาก สับสน ทำ
ให้ประธานกลุ่มขอลาออกจากตำแหน่ง กลุ่มจึงได้เลือกตั้ง นางพิกุล ธัญญะเจริญ ขึ้นเป็นประธานกลุ่มแทน ซึ่งได้
มีความไว้วางใจและได้รับการเลือกตั้งให้เป็นประธานมาจนถึงปัจจุบันนี้ (มุกเหรียญ สิตลานูชิต, 2539: 2)

ในระยะนี้เอง เพื่อแก้ปัญหาเรื่องเงินกู้ยืมไม่เพียงพอ การเคหะแห่งชาติจึงได้แนะนำให้กลุ่มสมัครเป็นสมาชิกของสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง (พชม.) และขอใช้บริการสินเชื่อโดยนำเงินออมของกลุ่มไปค้ำประกันเงินกู้จากพชม. 10% ของวงเงินกู้ เพื่อให้มีเงินสำหรับปรับสภาพคล่องให้บริการกู้ยืมแก่สมาชิกมากขึ้น (ปนัดดา ใจเอื้อ, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2544)

ปี 2537 กลุ่มออมทรัพย์เริ่มมีความเจริญก้าวหน้า จึงได้สมัครเป็นสมาชิกของสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง (พชม.) เลขที่สมาชิก 0010 เนื่องจากสมาชิกเริ่มให้ความร่วมมือมากขึ้น จึงมีการจัดแบ่งเป็นกลุ่มย่อย 10 กลุ่ม แต่ละกลุ่มมีสมาชิกประมาณ 5-7 คน มีผู้นำกลุ่มใหม่ๆเพิ่มมากขึ้น เช่น นางดุขติ กุมมิน นางจารุณี สุนทพะวงษ์ นางภานา เชื้อชาติ นางสนม จันทร์ท่อนทอง และนางสุมิตรา ควรเลี้ยง (พิบูล ธัญญะเจริญ, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2544)

ในปี 2539 กลุ่มมีสมาชิกเพิ่มเป็น 140 คน มีเงินทุนเรือนหุ้น 650,430 บาท ให้สมาชิกกู้ยืมเงินจำนวน 133 ราย เป็นจำนวนเงินรวม 1,534,057 บาท มีหนี้คงเหลือ 1,187,238 บาท มีกำไรสุทธิ 18,623.60 บาท (อุษา ประเสริฐสิงห์, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2544)

กลุ่มได้เติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่อง ณ วันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2544 มีสมาชิก 155 คน มีเงินทุนเรือนหุ้น 1,214,330 บาท มีเงินกู้ค้างชำระ 2,722,441 บาท มีเงินสดฝากอยู่ในธนาคาร 331,526.14 บาท ในปี 2543 ปล่อยกู้ให้สมาชิก 3 ราย เป็นเงิน 136,500 บาท (อุษา ประเสริฐสิงห์, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2544)

4. รูปแบบและวิธีการบริหารจัดการ

การบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์ ดำเนินการโดยคณะกรรมการที่มาจากการเลือกตั้งจากที่ประชุมใหญ่ สมาชิกจำนวน 9 คน มีวาระ 2 ปี มีผู้ตรวจสอบกิจการซึ่งมาจากการเลือกตั้งเช่นเดียวกันอีก 2 คน แต่เมื่อครบปีแรกจะมีการจับสลากออกครั้งหนึ่ง และมีการเลือกตั้งซ่อมเข้ามาใหม่ให้ครบจำนวน เมื่อถึงปีที่สองคณะกรรมการทั้งชุดหมดวาระและต้องทำการเลือกตั้งใหม่

คณะกรรมการ 9 คน จะแบ่งหน้าที่กันเป็นคณะกรรมการอำนวยการและคณะกรรมการเงินกู้ คณะกรรมการจะมีการประชุมต่อเนื่องเดือนละ 1 ครั้ง มีข้อสรุปการประชุมและบันทึกการประชุมเป็นหลักฐาน มีการทำบัญชีเป็นปัจจุบัน มีการส่งรายงานประจำเดือนให้แก่สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนเงินเชื่อต่างๆ ให้สินเชื่อหมุนเวียน สินเชื่อด้านพัฒนาอาชีพ และสินเชื่อที่อยู่อาศัย

ด้านการบริหารสินเชื่อ กลุ่มมีระเบียบการพิจารณาเงินกู้ดังนี้

- ประเภทเงินกู้ฉุกเฉินไม่เกิน 2,000 บาท ชำระคืนภายใน 2 เดือน ดอกเบี้ยร้อยละ 18 ต่อปี
- ประเภทเงินกู้สามัญ ดอกเบี้ยร้อยละ 18 ต่อปี
 - เป็นสมาชิก 6 เดือน ไม่ถึง 12 เดือน กู้ได้ 2 เท่าไม่เกิน 10,000 บาท
 - เป็นสมาชิก 12 เดือน ไม่ถึง 18 เดือน กู้ได้ 3 เท่าไม่เกิน 20,000 บาท
 - เป็นสมาชิก 18 เดือน กู้ได้ 5 เท่าไม่เกิน 30,000 บาท ชำระคืนภายใน 3 ปี
- ประเภทเงินกู้พิเศษ ดอกเบี้ยร้อยละ 18 ต่อปี

- เป็นสมาชิก 12 เดือน ไม่ถึง 18 เดือนกู้ได้ 5 เท่าไม่เกิน 50,000 บาท
- เป็นสมาชิก 18 เดือน กู้ได้ 10 เท่าไม่เกิน 50,000 บาท ชำระคืนภายใน 5 ปี
- กู้พิเศษเพื่อที่อยู่อาศัย ดอกเบี้ยร้อยละ 18 ต่อปี
- เป็นสมาชิก 18 เดือน กู้ได้ 8 เท่าไม่เกิน 100,000 บาท ชำระคืนภายใน 7 ปี

ผลกำไรจากการบริหารสินเชื่อ กลุ่มนำมาจัดสรรเป็นเงินทุนสำรอง 10% เป็นเงินทุนสาธารณประโยชน์ 5% เป็นกองทุนฌาปนกิจ 5% และเป็นเงินปันผล 80% (พิกุล ธัญญะเจริญ, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2544)

การขยายกลุ่มออมทรัพย์สู่ร้านค้าชุมชน

นอกจากการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว กิจกรรมอีกประเภทหนึ่งที่ดำเนินควบคู่ไปกับกลุ่มออมทรัพย์คือร้านค้าชุมชน ซึ่งมีสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์เป็นแกนในการดำเนินการ

จุดเริ่มต้นของร้านค้าชุมชน เริ่มขึ้นในปี 2535 หลังจากการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ โดยการแนะนำของเจ้าหน้าที่มูลนิธิศุภนิมิตฯ แนะนำให้กลุ่มออมทรัพย์นำเงินไปลงทุนขายข้าวสาร โดยมูลนิธิให้ยืมเงินสมทบอีก 20,000 บาท โดยไม่คิดดอกเบี้ย การดำเนินธุรกิจขายข้าวสารในระยะแรกไม่ประสบผลสำเร็จนัก เนื่องจากขาดประสบการณ์ในการบริหารร้านค้า จึงต้องยุติลงในปี 2536 ต่อมาสำนักพัฒนาชุมชนได้ทำการสำรวจปัญหาและความต้องการในการส่งเสริมอาชีพและรายได้ ผลการสำรวจพบความต้องการหลายเรื่อง และเรื่องหนึ่งที่สำคัญคือ ชาวบ้านต้องการให้มีการฟื้นฟูร้านค้าชุมชนซึ่งล้มไปเมื่อปี 2536 ในที่สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง และกลุ่มออมทรัพย์ โดยการสนับสนุนของมูลนิธิศุภนิมิตฯ จึงได้ส่งเสริมให้มีการฟื้นฟูและจัดตั้งร้านค้าชุมชนขึ้นใหม่ ควบคู่ไปกับการส่งเสริมกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน

ปี 2538 จึงทำการระดมหุ้นเพิ่มขึ้น มีสมาชิกในชุมชนสนใจเข้าร่วม 50 ราย ระดมทุนเรือนหุ้นๆละ 10 บาท ให้ทุนประเดิมรวมเป็นเงินทั้งสิ้น 25,000 บาท คณะกรรมการร้านค้าจึงนำเงินนี้ไปฝากกับกลุ่มออมทรัพย์ จากนั้นกลุ่มออมทรัพย์ได้นำเอาหุ้นออมทรัพย์ของกลุ่มมาค้ำประกันเงินกู้จากสำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองจำนวน 250,000 บาท มีกำหนดชำระคืน 5 ปี อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 13 ต่อปี ร้านค้าชุมชนได้ใช้เงินนี้มาหมุนเวียนเป็นเงินทุนดำเนินงานในกลุ่ม โดยเฉพาะการสั่งซื้อสินค้าเข้ามาขายในร้าน ปัจจุบันร้านค้าได้ชำระเงินคืนเงินกู้จำนวนดังกล่าวให้กับกลุ่มออมทรัพย์หมดแล้ว และยังมีเหลือสินค้าหมุนเวียนในร้านมูลค่าประมาณ 80,000 บาท (ข้อมูล ณ วันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2544)

การบริหารเงินทุนของร้านค้าจะใช้เงินส่วนใหญ่ไปในการหมุนเวียนซื้อสินค้ามาจำหน่าย โดยจะซื้อเก็บทุกวันตามความจำเป็นและความต้องการของลูกค้า ทำให้มีการหมุนเวียนเงินและสินค้าอยู่ตลอดเวลา

ร้านค้าชุมชนและกลุ่มออมทรัพย์มีความเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด กล่าวคือ ร้านค้าเป็นสมาชิกพิเศษของกลุ่มออมทรัพย์ที่จะต้องลงหุ้นในกลุ่มออมทรัพย์ทุกเดือนๆละ 100 บาทเป็นอย่างน้อย ปัจจุบันร้านค้ามีเงินหุ้นในกลุ่มออมทรัพย์ 40,300 บาท

ในแต่ละเดือนร้านค้าชุมชนมีค่าใช้จ่ายในการดำเนินจากประจำ ได้แก่ เงินเดือนพนักงานขาย 3 คน เดือน 6,000 บาท และค่าใช้จ่ายอื่นๆ ได้แก่ ค่าเดินทาง ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า รวมเดือนละประมาณ 10,000 บาท กำไรสุทธิ

หลังจากหักค่าใช้จ่ายแล้วประมาณเดือนละ 10,000 บาท ผลกำไรนำมาเฉลี่ยคืนให้กับสมาชิกตามยอดซื้อ 5% เป็นเบี้ยเลี้ยงกรรมการ 5% ที่เหลือเป็นเงินสำรอง

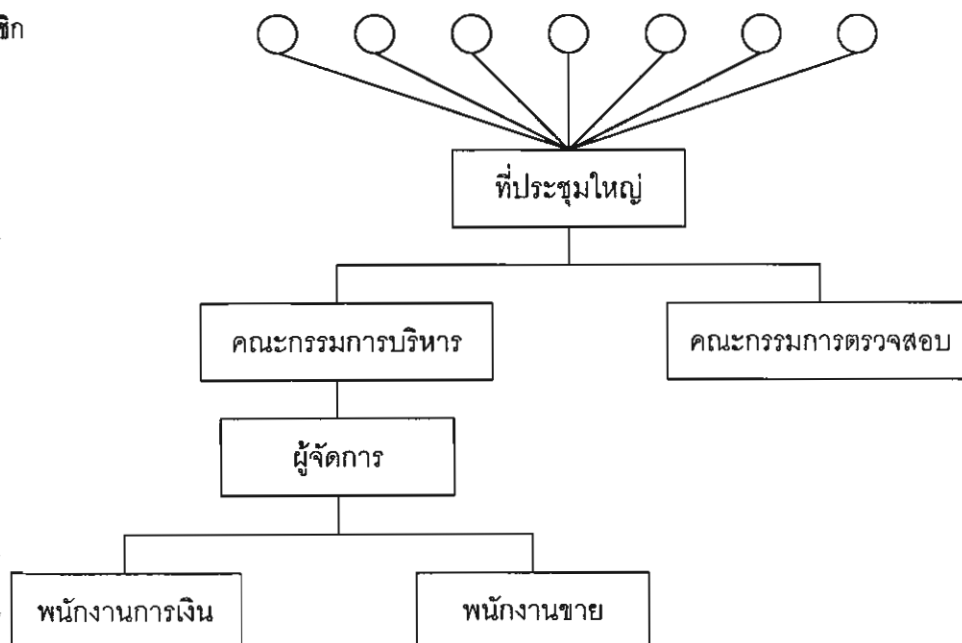
ปัญหาของร้านค้าชุมชนที่ยังคงเป็นปัญหาอยู่คือ ระบบบัญชีและการบันทึกรายการบัญชี ร้านค้าชุมชนได้รับการส่งเสริมจากสำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองให้มีการวางระบบบัญชีในเรื่องการลงใบเสร็จรับ-จ่าย สมุดบันทึกเงินสด การบันทึกยอดซื้อของสมาชิกรายบุคคล ระบบการรายงานฐานะการเงินประจำเดือนและประจำปี และระบบควบคุมสินค้า

จากการสำรวจ ร้านค้าชุมชนสามารถจัดทำบัญชีได้เพียง 2 รายการ คือ รายการซื้อ โดยจะบันทึกตามบิลที่ได้รับมา แต่รายการขายประจำวันจะบันทึกได้เพียงแต่ยอดขายรวมทั้งสิ้นในวันเท่านั้น ไม่สามารถแยกแยะรายการสินค้าที่ขายไปในแต่ละรายการได้ ซึ่งส่งผลให้ไม่สามารถแยกแยะรายการสินค้าที่ขายไปในแต่ละรายการได้ ซึ่งส่งผลให้ไม่สามารถเช็คสต็อกได้ อีกรายการหนึ่งที่สามารถบันทึกได้คือ ยอดซื้อของสมาชิกผู้ถือหุ้นแต่ละคน เพื่อคำนวณเงินปันผลและเงินเฉลี่ยคืนประจำปี

รายการอื่นๆที่ไม่สามารถดำเนินการได้ นางพิกุล รัญญะเจริญ ประธานร้านค้าชุมชนให้ความเห็นว่า ระบบบัญชีที่วางไว้ยากเกินกว่าที่ชาวบ้านจะทำได้ และเห็นว่าการบันทึกบัญชีที่ดำเนินการอยู่ก็เพียงพอแล้ว

โครงสร้างการบริหารร้านค้าชุมชน

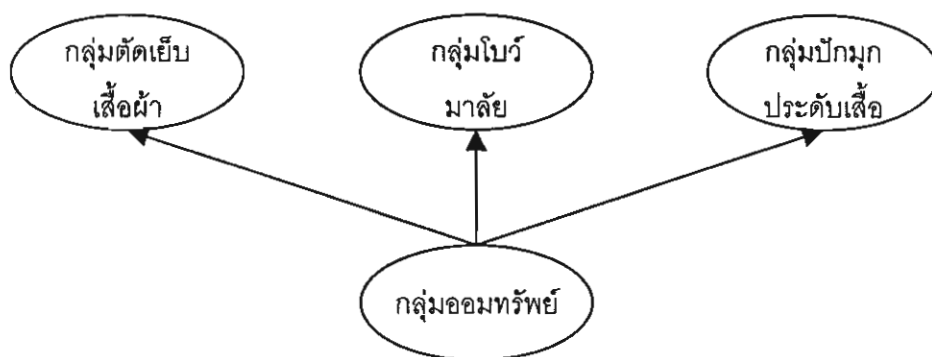
สมาชิก

บทบาทในการส่งเสริมกลุ่มอาชีพในชุมชนของกลุ่มออมทรัพย์

ในการส่งเสริมอาชีพในชุมชนของกลุ่มออมทรัพย์คือ การปล่อยเงินกู้ให้สมาชิกเพื่อนำไปลงทุนประกอบอาชีพต่างๆ โดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 6 ต่อปี กลุ่มที่ได้รับการส่งเสริมให้กู้เงินคือ กลุ่มผู้รับงานมาทำที่บ้าน (Home Workers) ได้แก่ กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า ซึ่งก่อตั้งในปี 2540 กลุ่มโบว์มาลัย และกลุ่มปักมุกประดับเสื้อ ซึ่งก่อตั้งในปี 2541 การเริ่มธุรกิจรับช่วงงานมาทำที่บ้าน หัวหน้ากลุ่มจะต้องมีเงินทุนซื้อวัตถุดิบและเครื่องจักรที่จำเป็น จึงต้องการเงินก้อนหนึ่งในการลงทุน

ในช่วง 3 ปีที่ผ่านมา นับตั้งแต่เริ่มมีกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า กลุ่มโบว์มาลัย และกลุ่มปักมุกประดับเสื้อ ทำให้กลุ่มแม่บ้านในชุมชนที่ว่างงานได้มีรายได้จุนเจือครอบครัว ช่วยผ่อนเบาภาระของหัวหน้าครอบครัวได้พอสมควร การที่กลุ่มออมทรัพย์ส่งเสริมอาชีพเหล่านี้จึงมีส่วนสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับสมาชิก ซึ่งเมื่อมีผลกำไรก็จะทำให้สมาชิกมีศักยภาพในการออมเพิ่มขึ้น

7. ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการบริหารจัดการ

จากการศึกษารูปแบบและวิธีการบริหารจัดการของกลุ่มออมทรัพย์และร้านค้าชุมชน พบว่า ประสิทธิภาพของการบริหารจัดการอยู่ในระดับที่น่าพอใจ ทั้งนี้ดูจากเงินเรือนหุ้นของกลุ่มออมทรัพย์ที่เพิ่มสูงขึ้นจาก 800 บาท เป็น 1 ล้านบาทกว่าบาท ในเวลา 8 ปี มีเงินให้สมาชิกกู้กว่า 3 ล้านบาท มีกำไรสุทธิต่อปีเกือบ 2 หมื่นบาท ส่วนประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการดำเนินงานร้านค้าชุมชนซึ่งเป็นกิจกรรมที่ต่อยอดกลุ่มออมทรัพย์ แม้จะล้มในช่วงปีแรก แต่ในปีต่อมาเมื่อฟื้นตัวได้แล้วสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง และมีผลกำไรสุทธิเฉลี่ยเดือนละประมาณ 1 หมื่นบาท สามารถคืนเงินกู้ที่กลุ่มออมทรัพย์ค้ำประกันให้เป็นเงิน 250,000 บาทก่อนกำหนดเวลา ย่อมแสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการบริหารจัดการที่น่าพอใจ

นอกจากผลการดำเนินงานเชิงปริมาณดังกล่าวแล้ว เมื่อพิจารณาด้านคุณภาพ พบว่า ทั้งกลุ่มออมทรัพย์และร้านค้าชุมชน ไม่มีปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน ในยามที่เศรษฐกิจตกต่ำ สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์บางรายที่กู้เงินไป กลุ่มออมทรัพย์ไม่สามารถส่งเงินต้นและดอกเบี้ยได้ตามที่ตกลงกันในสัญญา คณะกรรมการได้ใช้ความพยายามในการติดตามสอบถามปัญหาและผ่อนผันให้ตามศักยภาพของแต่ละบุคคล การบริหารจัดการในลักษณะ

ไม่ช่วยให้สมาชิกสบายใจ ไม่ทำให้เกิดหนี้เสียหรือหนี้ที่ไม่เกิดรายได้ และยังเป็นวิธีการบริหารจัดการที่อยู่บนข้อเท็จจริง เป็นการช่วยเหลืออย่างเห็นอกเห็นใจกันในชุมชน ซึ่งดีกว่าการกู้เงินจากธนาคารพาณิชย์ที่มีเงื่อนไขที่เข้มงวด และดีกว่าการกู้เงินนอกระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยสูงกว่ามาก

๘. ปัจจัยในการกำหนดความสำเร็จและความเข้มแข็งขององค์กร

จากการศึกษาปัจจัยที่ทำให้การดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์และร้านค้าชุมชนประสบความสำเร็จและทำให้องค์กรเข้มแข็ง ประกอบด้วย ผู้นำ การมีส่วนร่วมของสมาชิก และบทบาทของหน่วยงานภายนอก กล่าวคือ

(1) ผู้นำ

ภาวะผู้นำเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งในการบริหารงานและเป็นจุดรวมพลังของทุกคนในองค์กร คุณภาพและคุณลักษณะของผู้นำย่อมจะมีผลสะท้อนต่อวิถีปฏิบัติงานและผลงานของกลุ่มออมทรัพย์ และร้านค้าชุมชนร่วมเกล้า ไชน 8 ซึ่งมี นางพิกุล ธัญญะเจริญ เป็นผู้นำ โดยมีตำแหน่งเป็นประธานกรรมการ จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมพบว่า นางพิกุลมีจุดแข็ง ซึ่งเป็นลักษณะของผู้นำที่ดี คือ มีความซื่อสัตย์ มีมนุษยสัมพันธ์ดี เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในชุมชนไชน 8 และชุมชนอื่น ตลอดจนหน่วยงานราชการและเอกชน เช่น การเคหะแห่งชาติ สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง มูลนิธิศุภนิมิตฯ เป็นต้น รวมทั้งเคยได้รับรางวัลสดุดีชน ซึ่งเป็นรางวัลสำหรับผู้นำชุมชนดีเด่นประจำปี 2541 จากมูลนิธิดวงประทีป นอกจากนี้ยังเป็นผู้มีอารมณ์ดี สามารถควบคุมตนเองได้มีพฤติกรรมที่เหมาะสมในการแสดงออกต่อผู้อื่น ทำให้เป็นที่เชื่อถือและยอมรับของทั้งพนักงาน กรรมการ และสมาชิก มีความอดทน มุ่งมั่น และตั้งใจจริงในการทำงาน ตลอดจนมีความกระตือรือร้นจนสามารถผลักดันการทำงานให้เป็นไปอย่างต่อเนื่องและเป็นไปด้วยดี ส่งผลให้กลุ่มออมทรัพย์และร้านค้าประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง

(2) การมีส่วนร่วมของสมาชิก

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เจ้าหน้าที่สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง (ปนัดดา ใจเอื้อ, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2544) เรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่า ชุมชนเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพราะต้องการให้คนในชุมชนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ส่วนการเข้ามาเป็นสมาชิกถือหุ้นร้านค้า เป็นความเห็นชอบร่วมกันในช่วงการก่อตั้ง โดยผ่านการสำรวจความต้องการในการจัดตั้งและศึกษาดูงานที่ร้านค้ากลาง จังหวัดสกลนคร และร้านค้าในชนอื่นๆด้วยแล้ว

แม้ว่าในช่วงแรกของการก่อตั้ง สมาชิกไม่ค่อยมีความเข้าใจมากนัก แต่หลังจากมีการแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารงานและมีการประชุมและอบรมสมาชิกอย่างต่อเนื่อง ทำให้สมาชิกมีความเข้าใจมากขึ้น ประชาชนมีความรู้สึกว่าคุณสมบัติและร้านค้าชุมชนเป็นของชุมชน และจากการสอบถามพบว่าคนในชุมชนที่ยังไม่ได้เป็นสมาชิกเอาใจใส่และกระตือรือร้นที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกและเข้ามามีส่วนร่วม (หนูคล้าย สุโพธิ์, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2544)

(3) บทบาทของหน่วยงานภายนอก

หน่วยงานภายนอกที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมกลุ่มออมทรัพย์และร้านค้าชุมชนร่วมเกล้า ไชน 8 ได้แก่

3.1) มูลนิธิศุภนิมิตร์ ซึ่งเป็นมูลนิธิที่ลงไปทำงานเรื่องเด็กและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชุมชน ใน
ชุมชนเดิมของสมาชิกก่อนถูกรื้อย้ายมาอยู่ที่ชุมชนร่มเกล้า เช่นที่คลองเตยและดินแดงเป็นต้น มูลนิธิจึงมีโครงการ
ต่อเนื่องมาดำเนินการในชุมชนร่มเกล้าด้วย

กลุ่มออมทรัพย์และร้านค้าชุมชนจัดตั้งครั้งแรกในปี 2535 โดยการส่งเสริมแนะนำของมูลนิธิ โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งร้านค้าชุมชน มูลนิธิได้สนับสนุนการสร้างอาคารไม้สำหรับเป็นร้านขายของหลักเล็กหลังหนึ่ง (ปัจจุบันเป็น
ที่เก็บสต็อกสินค้า) ดำเนินการได้ 1 ปี ร้านก็ปิดตัวลง เพราะทั้งมูลนิธิและชาวบ้านต่างขาดประสบการณ์ เมื่อ
ดำเนินงานมีปัญหาไม่มีใครที่มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่จะแก้ปัญหาได้ เมื่อชาวบ้านได้ฟื้นฟูจัดตั้ง
ร้านค้าชุมชนขึ้นมาใหม่ในปี 2538 มูลนิธิก็ยังยินดีให้การสนับสนุนเรื่องการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน และการใช้
สถานที่ แต่ในระยะหลังมูลนิธิเริ่มลดบทบาทในการพัฒนาชุมชนร่มเกล้าลง และได้ถอนตัวจากชุมชนไปในที่สุดในปี
2540 (เพ็ญสุภา จิตรชูม และคณะ, 2542: 71)

3.2) สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง (พชม.) ซึ่งเป็นหน่วยงานพิเศษของการเคหะแห่งชาติ แต่มีการบริหาร
งานที่เป็นอิสระ มีคณะกรรมการบริหารของตนเองมีงบประมาณแยกบริหารต่างหากจากการเคหะแห่งชาติ ถูกจัด
ตั้งขึ้นมาเพื่อส่งเสริมการจัดตั้งและพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในเขตเมือง ชุมชนร่มเกล้าก็เป็นชุมชนเป้า
หมายที่ พชม.ลงไปปฏิบัติงาน ตั้งแต่ปี 2535 พชม.ร่วมกับการเคหะแห่งชาติและมูลนิธิศุภนิมิตร์ร่วมกันส่งเสริม
ให้ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นในชุมชนร่มเกล้าหลายโซน รวมทั้งโซน 8 ด้วย โดย พชม.รับหน้าที่หลักในการส่งเสริม
เพราะเป็นหน้าที่โดยตรง พชม.มีงบประมาณในการส่งเสริมพัฒนาความรู้ความสามารถให้กับคณะกรรมการกลุ่ม
ออมทรัพย์ และมีสินเชื่อให้ด้วยหากกลุ่มขาดสภาพคล่อง รวมทั้งมีโครงการพัฒนาอาชีพหรือที่อยู่อาศัยให้กับ
สมาชิก ในปี 2537 กลุ่มออมทรัพย์ โซน 8 ได้ร่วมกับพชม.สำรวจความต้องการในด้านการส่งเสริมอาชีพ/รายได้
ของคนในชุมชนร่มเกล้า โซน 8 เนื่องจากในขณะนั้นคนในชุมชนซึ่งเกือบทั้งหมดย้ายมาจากชุมชนอื่น เมื่อมา
พักหลักที่ร่มเกล้าก็ต้องลงทุนในการสร้างอาคารบ้านเรือนไปมาก ทำให้หลายครอบครัวมีปัญหาหนี้สินซึ่งต้องกู้มา
เพื่อดำเนินการ ประกอบกับค่าใช้จ่ายก็สูงขึ้นเพราะต้องออกไปทำงานในเมือง ขณะที่แม่บ้านก็ไม่มียานพาหนะ
ชุมชนร่มเกล้าอยู่ห่างไกลแหล่งงาน ซึ่งปัญหาดังกล่าวส่งผลต่อการออมในกลุ่มออมทรัพย์ด้วย กลุ่มออมทรัพย์จึง
ขอให้พชม.ช่วยดำเนินการในเรื่องการสำรวจเพื่อจะทราบปัญหาและความต้องการในการส่งเสริมอาชีพ/รายได้
จากผลการสำรวจพบความต้องการในหลายเรื่อง และเรื่องหนึ่งที่สำคัญคือ ชาวบ้านต้องการให้มีการฟื้นฟูร้านค้า
ชุมชนซึ่งล้มไปเมื่อปี 2536 เพราะชาวบ้านยังเห็นประโยชน์ ในที่สุดพชม.และกลุ่มออมทรัพย์ โดยความสนับสนุน
ของมูลนิธิศุภนิมิตร์และการเคหะแห่งชาติ จึงได้ส่งเสริมให้มีการฟื้นฟูและจัดตั้งร้านค้าชุมชนขึ้นใหม่ สำเร็จในปี
2538 จากนั้นพชม.ก็มีบทบาทในการส่งเสริมแนะนำในเรื่องการดำเนินงานของร้านค้าชุมชนแห่งนี้เป็นหลักมาโดย
ตลอดควบคู่ไปกับการส่งเสริมกลุ่มออมทรัพย์ด้วย โดยพชม.ได้แนะนำให้ร้านค้าถือหุ้นในกลุ่มออมทรัพย์เป็น
สมาชิกพิเศษ และเมื่อมีความจำเป็นในการลงทุนหรือขยายร้านค้าก็ยื่นโครงการของร้านค้าร่วมกับโครงการของ
สมาชิกคนอื่น ๆ ไปขอใช้สินเชื่อจากพชม. เจ้าหน้าที่พชม. (ปนัดดา ใจเอื้อ, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2544) ให้
ความเห็นในเรื่องนี้ไว้ว่า การที่จัดความสัมพันธ์ของกลุ่มออมทรัพย์และร้านค้าในลักษณะนี้มีข้อดีคือ ทำให้มีการ
มีการบริหารจัดการกันเด็ดขาด มีคณะกรรมการคนละชุด จัดทำบัญชีแยกกันต่างหากไม่ปะปนกัน และในส่วนของ
ตนเองในการส่งเสริมก็แบ่งเจ้าหน้าที่ที่ลงไปส่งเสริมกลุ่มออมทรัพย์และร้านค้าชุมชนคนละชุด

เฉพาะในเรื่องร้านค้าชุมชน นอกจากการส่งเสริมจัดตั้งการให้สินเชื่อผ่านกลุ่มออมทรัพย์มาเพื่อจัดซื้อสินค้ามาจำหน่ายและก่อสร้างร้านค้าแล้ว พชม.ยังมีบทบาทในเรื่องการช่วยจัดวางระบบการบริหารจัดการร้านในเบื้องต้น อันได้แก่ การส่งเสริมให้มีการจัดทำระเบียบของร้าน การจัดวางระบบการบริหารงาน การแบ่งหน้าที่ของคณะกรรมการ การแบ่งบทบาทหน้าที่ในการขายของในร้าน การวางระบบบัญชี การอบรมเรื่องบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการและพนักงาน การอบรมการจัดทำบัญชี เป็นต้น

ในการส่งเสริมและวางระบบต่างๆให้ชัดเจน ในทางปฏิบัติคณะกรรมการและพนักงานก็ไม่ได้ขัดข้องและมีความพยายามที่จะปฏิบัติตาม แต่ก็มีข้อจำกัดมากในด้านขีดความสามารถของชาวบ้าน ซึ่งเกือบทั้งหมดจบการศึกษาประถมปีที่ 4 ไม่สามารถปฏิบัติตามระบบที่ค่อนข้างซับซ้อนที่พชม.ช่วยวางระบบไว้ให้ได้ เจ้าหน้าที่เองยอมรับว่าระบบและวิธีปฏิบัติที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านทำก็คือ การดำเนินธุรกิจสหกรณ์ร้านค้า ซึ่งใช้โดยทั่วไปในการส่งเสริมสหกรณ์ร้านค้า เจ้าหน้าที่ยังไม่มีความสามารถที่จะพัฒนาระบบหรือวิธีปฏิบัติที่สอดคล้องหรือประยุกต์ให้ชาวบ้านที่มีความรู้จำกัดได้อย่างเหมาะสม อย่างไรก็ตาม แม้การบริหารจัดการเรื่องต่างๆไม่สมบูรณ์ครบถ้วน แต่ผลการประกอบการก็มีความเจริญก้าวหน้า ชาวบ้านให้การยอมรับและยังไม่มีสัญญาณให้เห็นถึงเรื่องการทุจริตและความเสียหายในการบริหารร้านค้า และที่สำคัญ ชาวบ้านสามารถดำเนินการได้เองแม้พชม.ไม่ได้เข้าไปส่งเสริม

นอกจากนี้พชม.ยังมีบทบาทในการส่งเสริมให้คณะกรรมการได้มีความสามารถในการประสานงาน ประสานประโยชน์กับภายนอก โดยการช่วยประสานกับหน่วยงานต่างๆที่ชาวบ้านสามารถประสานประโยชน์ได้ เช่น กับมูลนิธิ หน่วยงานพัฒนาชุมชนต่างๆ รวมทั้งภาครัฐกิจ เช่น เครือสหพัฒน์ ซึ่งในปัจจุบันชาวบ้านสามารถดำเนินการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานและองค์กรต่างๆเหล่านี้ได้เอง

โดยภาพรวมในระยะเริ่มก่อตั้งและขยายกิจการ หน่วยงานภายนอกมีบทบาทค่อนข้างสูง โดยเฉพาะพชม.เพราะชาวบ้านต้องการทั้งในด้านเงินทุน ความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ และการประสานงานกับภายนอก การส่งเสริมของภายนอกนอกจากจะเพิ่มขีดความสามารถในด้านการบริหารจัดการเพียงพอที่จะทำให้กิจการดำเนินการไปได้โดยไม่มีปัญหาแล้ว ยังเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้ผู้นำ สร้างภาพพจน์และความน่าเชื่อถือให้ผู้บริโภคที่ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานภายนอก ส่งผลต่อการยอมรับในการบริหารงานและการยอมรับของสมาชิกตลอดจนคนในชุมชนด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้หน่วยงานภายนอกโดยเฉพาะหน่วยงานใกล้ชิด เช่น พชม. จะเห็นว่าในปัจจุบันร้านค้ามีความสามารถดำเนินการได้ด้วยตัวเอง ซึ่งกรรมการส่วนใหญ่เองก็คิดเช่นนั้น แต่ก็เกือบทั้งหมดก็ยังไม่ค่อยมั่นใจในตัวเองนัก และยังต้องการการส่งเสริมจากหน่วยงานภายนอกอยู่ การที่หน่วยงานภายนอกมีบทบาทสูงในช่วงก่อตั้งและขยายงาน จุดแข็งคือ ได้ช่วยส่งเสริมแนะนำการจัดทำระบบและวิธีปฏิบัติงานไว้ชัดเจน มีบทบาทในการให้ผู้ไปศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับภายนอก ทำให้ผู้นำได้รับการยอมรับจากประชาชน ผู้นำมีความมั่นใจและมีความอบอุ่นใจ

๑๖.สวัสดิการโดยองค์กรชุมชนและองค์กรเครือข่าย

กลุ่มออมทรัพย์ โชน 8 มีการจัดสวัสดิการใน 2 รูปแบบ รูปแบบแรกคือ การบริการเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำให้กับสมาชิก โดยมีการจำแนกเงินกู้เป็นประเภทต่างๆ และกำหนดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 18 ต่อปี ซึ่งต่ำกว่าการกู้เงินในระบบที่ต้องเสียดอกเบี้ยร้อยละ 15-20 ต่อเดือน ยิ่งกว่านั้นยังกำหนดอัตราดอกเบี้ยสำหรับการกู้เพื่อประกอบอาชีพเพียงร้อยละ 6 ต่อปี ซึ่งเป็นอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำมาก การกำหนดอัตราดอกเบี้ยไว้ในระดับนี้จึงน่าจะได้ว่าเป็นสวัสดิการที่สมาชิกได้รับโดยตรง

อีกรูปแบบหนึ่งคือ การนำผลกำไรสุทธิในการบริหารสินเชื่อของกลุ่มออมทรัพย์ 5% มาเป็นเงินทุนในการณประโยชน์ของชุมชน และอีก 5% เป็นกองทุนฌาปนกิจ ในกรณีที่สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เสียชีวิต จะได้รับเงินช่วยเหลือค่าทำศพ 1,000 บาท และหากญาติเสียชีวิตจะได้รับ 500 บาท

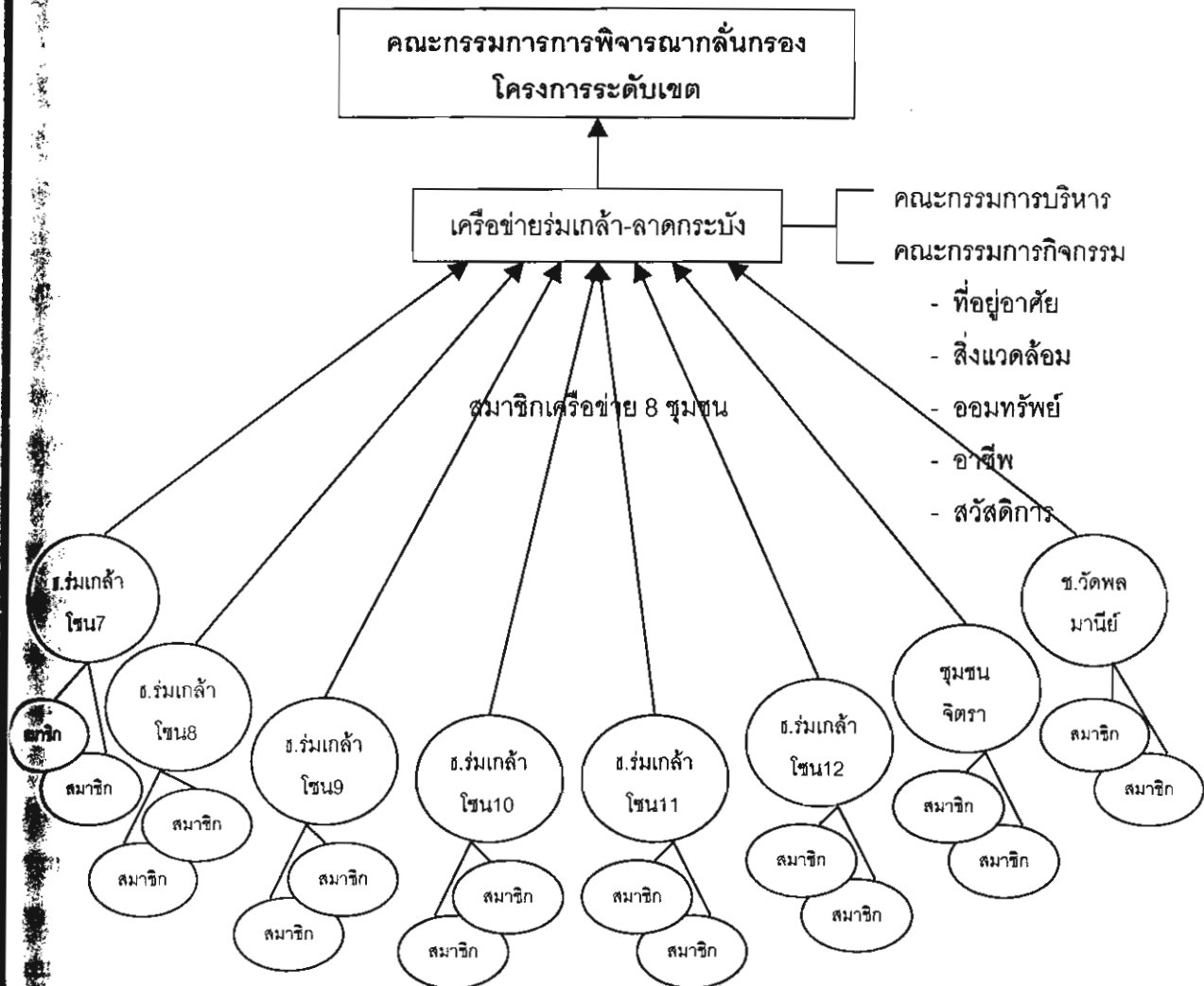
สำหรับร้านค้าชุมชน มีการนำผลกำไรส่วนหนึ่งช่วยเหลือชุมชนในรูปแบบต่างๆ เช่น สมทบค่าใช้จ่ายในการจัดงานสำคัญของชุมชน

โดยภาพรวมจึงกล่าวได้ว่า สวัสดิการชุมชนที่จัดโดยกลุ่มออมทรัพย์ยังมีไม่มาก ยังไม่หลากหลาย และยังไม่ครอบคลุมสวัสดิการประเภทต่างๆอีกมาก เช่น การรักษาพยาบาล การศึกษา การให้ความช่วยเหลือกลุ่มผู้ยากลำบากในชุมชน เช่น ผู้สูงอายุ ผู้ป่วยเรื้อรัง ผู้พิการ เป็นต้น สาเหตุที่ยังไม่สามารถจัดสวัสดิการได้มาก หลากหลาย และครอบคลุม เพราะผลกำไรจากการดำเนินงานของทั้ง 2 กลุ่มยังมีไม่มากนัก

อย่างไรก็ตาม การมีกลุ่มออมทรัพย์ ร้านค้าชุมชน และกลุ่มอาชีพต่างๆ เป็นต้นทุนทางสังคมของชุมชนที่มีศักยภาพในการเชื่อมโยงกับชุมชนอื่นๆที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง และก่อรูปเป็นเครือข่ายทางสังคมด้วยการสนับสนุนของสำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองและมูลนิธิพัฒนาชุมชนเมือง ชุมชนพื้นนครรมเกล้า โชน 8 ได้ร่วมกับชุมชนพื้นนครรมเกล้าโชน 7 โชน 9 โชน 10 โชน 11 โชน 12 ชุมชนจิตรา และชุมชนวัดพลมานีย์ จัดตั้งเป็น "เครือข่ายร่วมเกล้า-ลาดกระบัง" โดยรวมตัวกันเมื่อปี 2540 เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น กิจกรรมที่ทำร่วมกันคือ การออมทรัพย์ การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน การพัฒนาอาชีพ และสวัสดิการชุมชน

โครงสร้างของเครือข่ายร่วมเกล้า-ลาดกระบัง ประกอบด้วย คณะกรรมการบริหารและคณะกรรมการกิจกรรม คณะกรรมการทั้ง 2 ชุดมาจากตัวแทนของชุมชนต่างๆทั้ง 8 ชุมชน นอกจากนี้ยังมีคณะกรรมการกลั่นกรองโครงการระดับเขตทำหน้าที่กลั่นกรองโครงการจากชุมชน โดยเชิญบุคคลภายนอกเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ ได้แก่ อาจารย์โรงเรียนเทพศิรินทร์ร่มเกล้า ตำรวจจากสถานีตำรวจร่มเกล้า ข้าราชการจากเขตลาดกระบัง ข้าราชการจากศูนย์สาธารณสุขสาขาร่มเกล้า เจ้าหน้าที่สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง เจ้าหน้าที่การเคหะแห่งชาติ ซึ่งเป็นภาคีประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกในลักษณะพหุภาคี

แผนภูมิแสดงโครงสร้างของเครือข่ายร่วมเกล้า-ลาดกระบัง

เครือข่ายร่วมเกล้า-ลาดกระบังได้เสนอโครงการสวัสดิการผู้ยากไร้ไปยังกองทุนเพื่อสังคม (SIF) เพื่อนำเงินมาจัดสรรเป็นทุนการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชน จัดตั้งกองทุนพัฒนาอาชีพ จัดตั้งกองทุนผู้สูงอายุ ผู้พิการ ผู้เจ็บป่วยเรื้อรัง ซึ่งเป็นปัญหาและความต้องการของชุมชนที่องค์กรชุมชนยังไม่สามารถจัดสวัสดิการให้ครอบคลุมได้

ชุมชนพื้นนคร่วมเกล้า ไชน 8 ได้รับการจัดสรรงบประมาณเพื่อตั้งเป็นกองทุนผู้สูงอายุ 88,800 บาท นำมาจ่ายให้ผู้รับประโยชน์ใหม่ 19 รายๆละ 1,000 บาท กองทุนพัฒนาอาชีพ 35,300 บาท นำมาขยายผลให้สมาชิกใหม่ 7 รายๆละ 5,000 บาท กองทุนการศึกษาได้รับทุน 279,173 บาท ผู้รับประโยชน์เป็นเด็กอนุบาล 7 คน ประถมศึกษา 27 คน มัธยมต้น 8 คน มัธยมปลาย 1 คน ปวส.และปวช.รวม 6 คน รวมเงินที่จัดสรรด้านการศึกษาทั้งสิ้น 142,100 บาท (อุษา สิงห์โพธิ์, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2544)

จะเห็นได้ว่า การรวมตัวกันของชุมชนต่าง ๆ เป็นเครือข่ายนั้น ทำให้เกิดการระดมทุนจากภายนอกเพื่อนำมาจัดสวัสดิการให้กับชุมชนได้มากขึ้น นอกจากนั้นยังเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชน ก่อให้เกิดความร่วมมือในการแก้ไขปัญหา ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ ลดปัญหาทางสังคม และสร้างขวัญกำลังใจให้กับผู้ด้อยโอกาสในชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นกว่าเดิม

10. ผลกระทบที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

กลุ่มออมทรัพย์และร้านค้าชุมชนร่มเกล้า โซน 8 เกิดขึ้นได้ก็เพราะการกระตุ้นขององค์กรภายนอกและความต้องการของคนในชุมชนร่มเกล้า กระบวนการจัดตั้งและการดำเนินงานจึงอยู่ในความรับรู้และความสนใจขององค์กรภายนอกที่ให้การสนับสนุนและคนในชุมชนตลอดเวลา การดำเนินงานต่างๆในช่วง 8 ปีที่ผ่านมาส่งผลกระทบต่อชุมชนในหลายๆด้านดังนี้

1. เกิดการเรียนรู้และการสร้างโอกาสในการพัฒนาของชุมชน กล่าวคือ ทั้งกลุ่มออมทรัพย์ ร้านค้าชุมชน และกลุ่มอาชีพต่างๆ ทำให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาในเรื่องต่างๆ คือ

1.1 การเรียนรู้เรื่องการรวมกลุ่มและเครือข่าย เมื่อมีการรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มออมทรัพย์ ทำให้ชุมชนมีพลังสามารที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การทำธุรกิจชุมชนด้วยการตั้งร้านค้าก็ทำให้สามารถซื้อสินค้าได้ครั้งละมากๆในราคาที่ถูกลงแล้วนำมาขายในราคายุติธรรมและได้ประโยชน์จากการปันผล นอกจากนี้ การที่ร้านค้ามีการรวมกลุ่มที่ดีและผลประกอบการที่ดียังเป็นเครดิตให้ชาวบ้านได้มาเรียนรู้ เกิดแรงบันดาลใจให้เกิดการรวมกลุ่มของชาวบ้านในการทำกิจกรรมอื่นๆอีก เช่น กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า กลุ่มผลิตโบว์มาลัย กลุ่มปักมุกประดับเสื้อ เป็นต้น นอกจากนี้ผู้นำของร้านค้ายังมีบทบาทในการผลักดันให้เกิดการรวมตัวขององค์กรชุมชนต่างๆในเขตลาดกระบังที่สนใจในการทำธุรกิจชุมชนจัดตั้งเป็น “เครือข่ายธุรกิจชุมชนร่มเกล้า-ลาดกระบัง” และมีบทบาททรงพลังส่งเสริมให้กลุ่มออมทรัพย์และองค์กรชาวบ้านต่างๆหันมาสนใจเรื่องการจัดทำธุรกิจชุมชน

1.2 การเรียนรู้ของชุมชนเรื่องการประสานงานและประสานประโยชน์กับภายนอก ความสำเร็จของร้านค้าชุมชนทำให้มีองค์กรชาวบ้านและองค์กรพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชนต่างๆได้มาศึกษาดูงาน ทำให้รู้จักชุมชนร่มเกล้า โซน 8 มากขึ้น หลายองค์กรยื่นความประสงค์ที่จะให้การช่วยเหลือสนับสนุนในด้านต่างๆแก่คนในชุมชน เช่น ด้านสวัสดิการต่างๆ ด้านการส่งเสริมอาชีพ เป็นแรงบันดาลใจ ทำให้เกิดการรวมตัวของชาวบ้านเป็นกลุ่ม เช่น กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าได้รับความสนับสนุนจากเขต กลุ่มโบว์มาลัยได้รับการสนับสนุนจากกรมประชาสัมพันธ์ กลุ่มสวัสดิการได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากกองทุนเพื่อสังคม (SIF เมนู 5) กลุ่มออมทรัพย์ได้รับการสนับสนุนจากโครงการเสริมสร้างการแก้ไขปัญหาคนจนในเมืองในภาวะวิกฤต (มียาชาวาภาคเมือง) ประสบการณ์ของร้านค้าชุมชนนับได้ว่าได้ช่วยเปิดโอกาสให้ชุมชนได้สัมผัสกับภายนอก ทำให้เกิดช่องทางการรวมกลุ่ม และการเลือกประสานประโยชน์ของกลุ่มต่างๆมาเพื่อการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆให้มากขึ้นอย่างชัดเจน

1.3 การเรียนรู้เรื่องการทำธุรกิจของคนในชุมชน ร้านค้าเป็นต้นแบบในเรื่องการรวมตัวกันทำธุรกิจทำให้เกิดประโยชน์กับสมาชิกทำให้งิจกรรมโดยเฉพาะด้านการประกอบอาชีพบางอย่างที่ใช้การรวมกลุ่มประกอบการ เช่น เรื่องการตัดเย็บเสื้อผ้า ซึ่งเมื่อมีการรวมกลุ่มแล้วจะทำให้มีเครดิตในการที่จะมีหน่วยงานมาพัฒนาฝีมือแรงงาน และมีเครดิตที่จะต่อรองกับแหล่งจ้างงาน หรือกลุ่มโบว์มาลัยที่สามารถกำหนดในราคาเดียวกัน และต่อเรื่องราคากับผู้สั่งทำได้ เป็นต้น นอกจากนี้ยังเกิดการเรียนรู้ในเรื่องการพึ่งพากันทางธุรกิจระหว่างกลุ่มด้วย เช่น ร้านค้าสามารถเป็นพี่เลี้ยงขายโบว์มาลัยที่กลุ่มโบว์มาลัยผลิตขึ้น กลุ่มปักมุกประดับเสื้อฝากขายผลิตภัณฑ์ที่ร้านค้า การเกื้อกูลช่วยเหลือกันระหว่างกลุ่มอาชีพในชุมชนเป็นประเด็นที่น่าสนใจประเด็นหนึ่งที่ผู้ศึกษาได้สำรวจพบ นอกจากนี้ยังพบว่ามีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งที่เคยเป็นชาวบ้านธรรมดาสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มธุรกิจอื่นๆ เช่น นีโอเลฟเว่น เครือสหพัฒน์ ทำให้เพิ่มขีดความสามารถ ทักษะด้านธุรกิจ จนสามารถบริหารธุรกิจร้านค้าชุมชน

จนเจริญเติบโตมาได้อย่างน่าพอใจ และเป็นที่ศึกษาเรียนรู้ให้กับกลุ่มคนอื่นๆ ทั้งในและนอกชุมชนในเรื่องการทำ
ทุกอย่างเป็นอย่างดี

2. เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

2.1 การพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกและกรรมการกลุ่มออมทรัพย์และร้านค้า ในด้านเศรษฐกิจ
สมาชิกจะได้เงินปันผลสิ้นปี ส่งผลต่อการประหยัดรายจ่ายในครอบครัว ในด้านสังคมสมาชิกรู้สึกอบอุ่นมีเพื่อนจาก
การได้รวมตัวกัน กลุ่มคนที่เห็นได้ชัดว่ามีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นคือ กรรมการ โดยเฉพาะกรรมการที่ทำหน้าที่เป็น
พนักงาน จากเดิมซึ่งเป็นแม่บ้านไม่ได้มีรายได้อะไรและเป็นชาวบ้านธรรมดาๆ ที่รู้สึกว่าตัวเองไม่ได้มีคนรู้จักนับถือ
แต่จากการได้เข้ามาทำงานในร้านค้าชุมชนทำให้ได้รับการยอมรับ เป็นผู้ที่ชาวบ้านรู้จักให้ความรักและ
นับถือ และยังมีรายได้จากการทำงานให้ร้านค้าแม้ไม่มากนักแต่ก็ช่วยให้เศรษฐกิจในครอบครัวดีขึ้น

2.2 ร้านค้าเป็นโอกาสให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ให้คนในชุมชน ที่เห็นชัดเจนได้แก่ ทำเลที่ดี
ตรงร้านค้า ทำให้เกิดตลาดนัดหน้าที่ทำการของร้านค้าทุกวันตอนเช้า ทำให้ชาวบ้านหลายครอบครัวมีรายได้เพิ่ม
จากการขายของที่ตลาดนัด ทำให้เกิดการสร้างงานสร้างรายได้ ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น นอกจากนี้การช่วย
ประสานงานให้หน่วยงานต่างๆ ได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาในด้านต่างๆ เช่น ด้านอาชีพ ด้านสวัสดิการ ก็นับ
ที่ร้านค้าได้มีบทบาทในการพัฒนาชีวิตของคนในชุมชนในทางอ้อมที่สำคัญ

3. เกิดการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน

กลุ่มออมทรัพย์และร้านค้าชุมชน คือองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาด้านต่างๆ และส่ง
ผลต่อการเกิดกลุ่มต่างๆ ที่เข้มแข็ง เชื่อมร้อย เกื้อกูล ประสานงานกันด้วยความสามัคคี ส่งผลให้ชุมชนร่มเกล้า โชน
8 เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง อย่างน้อยที่สุดจากประสบการณ์ในการส่งเสริมชุมชนหลายๆ ชุมชนในเขตนี้เจ้าหน้าที่ พชม.
เห็นว่าชุมชนร่มเกล้า โชน 8 เป็นชุมชนที่เข้มแข็งกว่าชุมชนอื่นๆ กิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ที่ลงไปจะประสบผล
สำเร็จเป็นส่วนใหญ่ กลุ่มออมทรัพย์และร้านค้าชุมชนมีบทบาทสำคัญในการประสานให้เกิดกิจกรรมการพัฒนาดัง
กล่าวด้วย

4. เกิดการจัดสวัสดิการชุมชน

การดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์และร้านค้าชุมชน มีผลการประกอบกรที่มีกำไร และสามารถ
ขยายกิจการมาได้อย่างต่อเนื่อง กำไรส่วนหนึ่งปันผลให้สมาชิก อีกส่วนหนึ่งใช้สำหรับการจัดสวัสดิการชุมชน เช่น
จัดตั้งกองทุนฌาปนกิจ สนับสนุนกิจกรรมพัฒนาในรูปแบบตัวเงิน เช่น สมทบในโครงการกีฬาต้านยาเสพติดของชุมชน
สมทบในกิจกรรมพัฒนาสาธารณะประโยชน์ของชุมชนประจำปีร่วมกับกรรมการชุมชน และยังให้ความช่วยเหลือ
ในการสมทบสิ่งของ เช่น อาหาร เครื่องดื่ม นม ในงานสำคัญของชุมชน เช่น งานวันเด็ก เป็นต้น

1.6. ความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบนี้ไปประยุกต์ใช้

การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์หรือร้านค้าชุมชนมิใช่เรื่องใหม่ กิจกรรมทั้ง 2 รูปแบบนี้ดำเนินการกันมานานแล้ว
หลายชุมชน ซึ่งมีทั้งที่ประสบความสำเร็จ และล้มเหลวเป็นไปตามเงื่อนไขของแต่ละชุมชน สำหรับกลุ่มออม
ทรัพย์และร้านค้าชุมชนร่มเกล้า โชน 8 มิใช่กลุ่มที่ประสบความสำเร็จสูงในด้านผลกำไรที่เป็นตัวเงิน เนื่องจากเงื่อนไข

ในองค์สมาชิกทั้ง 2 กลุ่มในชุมชนนี้เป็นกลุ่มของผู้ที่ยังไม่มีความมั่นคงด้านอาชีพและรายได้ นอกจากนี้ในด้านการบริหารงานซึ่งบริหารโดยชาวบ้านแท้ๆที่เรียนรู้พร้อมกับการปฏิบัติไปด้วยนั้น หากนำไปเปรียบเทียบกับมาตรฐานขององค์กรที่บุคลากรมีความรู้ความสามารถก็ยังคงมีข้ออ่อนอยู่มากมาย แต่สิ่งที่สำคัญคือ กิจกรรมทั้ง 2 รูปแบบมีความเชื่อมโยงกัน การนำเงินจากการออมไปขยายสู่การผลิตในรูปของการกู้ยืมเพื่อไปประกอบอาชีพ หรือการจัดร้านค้าชุมชนย่อมก่อให้เกิดการจ้างงาน การเพิ่มรายได้ นำไปสู่การคืนทุน การนำผลกำไรไปออม การลงทุน การทำงาน การเพิ่มรายได้ในรอบต่อไปได้ หากมีแต่การออมโดยไม่นำเงินออมไปลงทุนประกอบอาชีพ ก็จะไม่มีการจ้างงาน ไม่มีการเพิ่มรายได้ ซึ่งไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างใด

ประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงคือ การนำผลกำไรไปจัดสวัสดิการชุมชน ซึ่งเป็นความแตกต่างระหว่างองค์กรธุรกิจที่มุ่งแต่การแสวงกำไรสูงสุด (Maximized Profit) กับองค์กรชุมชนที่ให้ความสำคัญกับกำไรทางสังคม (Social Profit) เป็นสำคัญ กลุ่มออมทรัพย์หรือร้านค้าชุมชนจะต้องแสดงจุดยืนของตนให้ชัดเจนว่ามีความแตกต่างจากองค์กรธุรกิจในพื้นที่ มิฉะนั้นจะกลายเป็นการรวมตัวกันเพื่อแสวงกำไรและแบ่งปันผลประโยชน์กันเองเฉพาะในกลุ่มสมาชิกเท่านั้น

การนำรูปแบบนี้ไปประยุกต์ใช้จึงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ และน่าจะประสบผลสำเร็จดีในชุมชนที่มีพื้นฐานทางเศรษฐกิจดี แต่สิ่งที่ต้องให้ความสนใจคือ ความเข้าใจในปรัชญาหรือเป้าหมายของกลุ่มออมทรัพย์หรือร้านค้าชุมชนที่แตกต่างจากองค์กรธุรกิจดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น รวมทั้งการสร้างระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ การเปิดสมองที่จะเรียนรู้และปรับตัวตลอดเวลาของผู้บริหารกลุ่ม การสร้างระบบและการปลูกฝังให้สมาชิกกลุ่มและชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิด วางแผน ติดตาม และตรวจสอบการดำเนินงาน การมีองค์กรหรือสถาบันภายนอกสนับสนุนหรือให้คำปรึกษาบนหลักการที่ไม่ครอบงำทางความคิด ไม่ทำให้ชุมชนหวังพึ่งพิงตลอดไป

หากทำได้เช่นนี้ แนวทางที่ต้องการเห็นชุมชนรวมตัวกันเป็นองค์กร มีกิจกรรมที่ช่วยสร้างงาน สร้างรายได้ และนำผลกำไรไปจัดสวัสดิการชุมชน ดูแลกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในชุมชน รวมทั้งนำไปพัฒนาชุมชนซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ในลักษณะของสวัสดิการสังคมเพื่อทุกคน (Welfare for all) ก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่างแน่นอน

บรรณานุกรม

วิทยานิพนธ์ ภาคนิพนธ์ และรายงานการวิจัย

จันทร์ นาคสุข (2530) การระดมทรัพยากรเพื่อที่อยู่อาศัยในโครงการฟื้นฟูนคร. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พิชัย งามถิ่น (2537) ประสิทธิภาพของโครงการที่อยู่อาศัยสำหรับผู้ถูกไล่ออกจากที่ดิน: ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการฟื้นฟูนครร่มเกล้า 3 การเคหะแห่งชาติ. ภาคนิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานโยบายและการวางแผนสังคม บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันเทคโนโลยีสังคม (เกริก).

ปัทมา จิตรชุม และคณะ (2542) ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานของธุรกิจชุมชน: กรณีศึกษาร้านค้าชุมชนร่มเกล้า โซน 8. รายงานการวิจัยประกอบวิชาการศึกษาตามแผนหลักสูตรปริญญาโทภาคพิเศษ กรุงเทพมหานคร รุ่นที่ 11 คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

กฤตเกียรติ สัตยานุชิต (2539) รายงานการศึกษารูปแบบธุรกิจชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณีในกรุงเทพมหานคร และภาคกลาง. กรุงเทพฯ: สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม และมูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์.

เอกสารอื่นๆ

สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง.(2541) รายงานสำรวจผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจและฐานข้อมูลของเครือข่าย ลาดกระบัง. (อัดสำเนา).

.....(2543) ชุมชนพื้นนครร่วมเกล้าระยะที่ 1-6 (อัดสำเนา).

กหนดากลุ่ม (8 มกราคม 2544)

กฤษดา ไสภา. คณะกรรมการเครือข่ายจาก โซน 7

กฤต ธีบุญเจริญ. คณะกรรมการเครือข่ายจาก โซน 8

ทองแดง ทิพย์สาร. คณะกรรมการเครือข่ายจาก โซน 9

กษัตริ์รุ่ง สว่างวงศ์.กรรมการชุมชน โซน 9

กฤษณ์ เวียนฉาย. ประธานกลุ่มออมทรัพย์ โซน 9

กฤษณอย หัสสินทร์. คณะกรรมการเครือข่ายจาก โซน 10

กฤษณวรรณ ไม้จันทร์. คณะกรรมการเครือข่ายจาก โซน 11

กฤษณ์ เทียนโตเลศ. คณะกรรมการเครือข่ายจาก โซน 11

ประเสริฐ ทรัพย์สมบัติ. คณะกรรมการเครือข่ายจาก โซน 12

กฤษณ์พล เกิดเกษม. คณะกรรมการเครือข่ายชุมชนจิตรา

นิพนธ์

ปนัดดา ใจเอื้อ. 15 กุมภาพันธ์ 2544

กฤษณ์ ธีบุญเจริญ. 15 กุมภาพันธ์ 2544

กฤษณ์ชัย สุโพธิ์. 15 กุมภาพันธ์ 2544

กฤษณ์ ประเสริฐสิงห์. 15 กุมภาพันธ์ 2544

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การศึกษารูปแบบและความเป็นไปได้ในการจัดสวัสดิการโดยภาคชุมชน

กรณีศึกษา

โรงเรียนมรรักษ์ธรรมชาตชุมชนนาไส
อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร

โดย

ดร.กนกศักดิ์ แก้วเทพ

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โรงสีขมมรรักษ์ธรรมชาติชุมชนนาโส

อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร

ดร.กนกศักดิ์ แก้วเทพ

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. นำเรื่อง

คำกล่าวที่ว่า “ชาวนาเป็นกระดูกสันหลังของชาติ” แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของชาวนาได้อย่างชัดเจน เพราะหากเปรียบร่างกายมนุษย์เป็นดั่งประเทศชาติ ร่างกายดำรงอยู่ได้ก็โดยอาศัยกระดูกสันหลังเป็นแกนแกนให้ร่างกายอื่นๆ ได้ยึดเกาะเป็นรูปร่างขึ้นมาได้ ประเทศชาติก็เช่นกันที่มีชาวนาเป็นแกนแกนในฐานะผู้ผลิตข้าวซึ่งเป็นอาหาร เป็นกำลังแรงงานที่สำคัญที่สุดให้กับส่วนอื่นในสังคม แต่ภายใต้กระบวนการพัฒนาสมัยใหม่ ทั้งที่ชาวนาเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญยิ่งเช่นนี้ ชาวนากลับไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่ ตลอดทั้งการเห็นอกเห็นใจเท่าที่ควร ชาวนายังคงยากจนและนับวันจะยิ่งจนลงเรื่อยๆ และกลายเป็นฐานรองรับให้กับคนส่วนบนของสังคมได้โดยประโยชน์จากหยาดเหงื่อแรงงานของชาวนา

ท่ามกลางกระบวนการพัฒนาที่ก่อให้เกิดปัญหา ก็ยังมีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งในตำบลนาโส อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ซึ่งได้รับผลกระทบจากการพัฒนาและได้เล็งเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับพวกเขา ดังนั้นจึงได้รวมตัวกันทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อที่จะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นให้ลุล่วงได้ โดยหวังว่าจะสามารถดำเนินชีวิตและมีหลักประกันที่มั่นคงในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ จากการเริ่มต้นด้วยกิจกรรมเล็กๆ ในการฟื้นฟูการดูแลรักษาสุขภาพกายสมุนไพรรักษาและแพทย์พื้นบ้าน ต่อมาก็ได้ขยายเติบโตสร้างสรรค์กิจกรรมอื่นๆ ตามมาอีกมาก จนทุกวันนี้ชาวบ้านมีการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ในระดับหนึ่ง

2. สภาพทั่วไปของชุมชน

นาโสเป็นชื่อของตำบลหนึ่งของอำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 38 กิโลเมตร และห่างจากตัวอำเภอประมาณ 9 กิโลเมตร ประกอบด้วยหมู่บ้านต่างๆ จำนวน 11 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านดง บ้านกุดแดง บ้านปาดวย บ้านนาโส บ้านโสกชุมพูน บ้านท่าลาด บ้านหนองผือน้อย บ้านสันติสุข บ้านหนอง บ้านนาซิม และบ้านโคกสวาท โดยทั้ง 11 หมู่บ้านมีจุดกำเนิดจากบ้านนาโสซึ่งเป็นหมู่บ้านแรกที่มีการตั้งถิ่นฐาน ต่อมาเมื่อมีประชากรหนาแน่นขึ้นจึงเริ่มมีการขยายออกไปยังบริเวณอื่นๆ กลายเป็นหมู่บ้านต่างๆ ตามมา เหตุนี้ หมู่บ้านทั้ง 11 แห่งนี้จึงมีความผูกพัน เป็นญาติพี่น้องกันอยู่แล้วมาตั้งแต่อดีต

ปัจจุบันพื้นที่ของตำบลหรือชุมชนนาไผ่ทั้งหมดประมาณ 20,000 ไร่ ซึ่งแบ่งออกเป็นพื้นที่ที่ตั้งของหมู่บ้านประมาณ 500 ไร่ (2.5%) พื้นที่ทำนาประมาณ 15,000 ไร่ (75%) และพื้นที่ป่าสาธารณะกระจายอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆประมาณ 3,800 ไร่ (15%) นอกจากนี้แล้ว ชุมชนนาไผ่ยังมีลำห้วย หนอง และสระทั้งที่มีอยู่ตามธรรมชาติและขุดลอกขึ้นมาใหม่หลายแห่งกระจายอยู่เกือบทุกหมู่บ้าน จึงทำให้กล่าวได้ว่า โดยรวมแล้วชุมชนนาไผ่มีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติไม่น้อยเลย

บ้านเรือนในชุมชนนาไผ่มีอยู่ประมาณ 750 ครัวเรือน มีประชากรรวมกันประมาณ 4,000 คน การเดินทางระหว่างหมู่บ้านจะมีถนนเชื่อมต่อกับหมู่บ้านแต่ละแห่งเข้าด้วยกัน ทุกหมู่บ้านมีไฟฟ้าเข้าถึงและสามารถให้บริการระบบประปาหมู่บ้านได้ทั้งหมด บางหมู่บ้านมีโทรศัพท์สาธารณะให้บริการด้วยอีกต่างหาก และมีถึง 8 หมู่บ้านที่มีวัดเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมร่วมกัน มีโรงเรียนระดับประถมศึกษาอยู่ 5 แห่งและแห่งหนึ่งก็เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาเปิดสอนถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 (ดูรายละเอียดใน ตารางที่ 1)

2. พัฒนาการของชุมชนโรงสีรักธรรมชาติ

3.1 การอพยพและการตั้งถิ่นฐาน

ชุมชนนาไผ่เป็นชุมชนที่เกิดจากการย้ายถิ่นของราษฎรส่วนหนึ่งมาจากบ้านไผ่สร้างช้าง อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร เมื่อประมาณเกือบ 100 ปีที่ผ่านมา ทั้งนี้เพราะเมื่อพื้นที่เดิมมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น ขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติมีอยู่จำกัด ทำให้ต้องมีการอพยพหาแหล่งทำมาหากินใหม่ ซึ่งสมัยนั้นต้องอาศัยการเดินทางจากพื้นที่เดิมจึงได้มาพบพื้นที่แห่งนี้ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ มีทั้งลำห้วยและหนองน้ำ ในป่าก็มีสัตว์ป่าซึ่งใช้เป็นอาหารได้ กลุ่มชาวบ้านอพยพจึงตัดสินใจตั้งถิ่นฐานกันที่นี่ ช่วยกันสร้างบ้านสร้างชุมชนกันขึ้นมาที่บ้านนาไผ่เป็นหมู่บ้านแรก สาเหตุที่เรียกว่าบ้านนาไผ่เพราะในปีไหนที่มีน้ำมาก น้ำก็จะไหลไหลรวมกันจนทำความเสียหายให้กับไร่นา ดังนั้น จึงเรียกบ้านนี้ว่าบ้านนาไผ่ด้วยเหตุนี้เอง ต่อมาเมื่อมีคนมากขึ้นจึงได้ขยายออกไปในบริเวณอื่นๆที่ไม่ห่างกันนักกลายเป็นหมู่บ้านต่างๆทั้ง 11 หมู่บ้านตามมา ต่อมาเมื่อทางการได้จัดให้อยู่ในเขตปกครองเดียวกันจึงเรียกที่ "ตำบลนาไผ่"

ในระยะแรกของการตั้งรกราก เนื่องจากคนยังมีจำนวนน้อยอยู่ ทั้งสภาพดิน น้ำ ป่าก็ยังอุดมสมบูรณ์ การจับจองที่อยู่อาศัยและทำมาหากินจึงมีคนละไม่มากนัก แค่ 5-10 ไร่ก็พอกินกันแล้ว ทั้งลักษณะของการจับจองที่ดินก็ไม่มีเอกสารสิทธิ์ใดๆ ใครอยากจับจองตรงไหนก็ไปถางป่าให้เตียน ปรับพื้นที่ ขุดต่อไม้ แล้วปักคันทนาให้ขังน้ำฝนไว้ก็สามารถทำนาปลูกข้าวได้แล้ว ซึ่งจำนวนที่นา ก็จะขึ้นกับความสามารถของแต่ละคน ใครจะทำมากน้อยเท่าไรก็ได้ตามความต้องการ โดยทุกคนจะรู้กันว่าตรงไหนเป็นเขตของใคร

ชาวบ้านจะทำนาซึ่งเป็นกิจกรรมการผลิตหรืออาชีพหลักปีละ 1 ครั้งหรือที่เรียกว่าทำนาปีโดยอาศัยน้ำฝนเป็นธรรมชาติเป็นหลัก ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้าวเพียงพอสำหรับการบริโภคเป็นสำคัญ วิธีการก็เป็นทำนาดำด้วยแรงงานคน ไม่มีการใช้เครื่องจักรมาช่วย แม้แต่ผลาไถที่ใช้สำหรับไถนาเพื่อเปิดหน้าดินให้ดินพลิกตัวกลบเอาหญ้าและวัชพืชที่ตายเป็นปุ๋ยก็เป็นผลาไถที่ทำด้วยไม้

สำหรับพันธุ์ข้าวที่ปลูกมักจะเป็นข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งคนในชุมชนบริโภคเป็นหลัก ส่วนข้าวเจ้าจะมีปลูกบ้างเล็กน้อยไว้สำหรับทำขนมหรืออาหารบางประเภท ซึ่งการที่ชาวบ้านจะเลือกปลูกข้าวพันธุ์อะไรนั้นขึ้นกับปัจจัยหลายอย่างด้วยกัน เช่น ระยะเวลาที่ข้าวสุกพอจะเก็บได้ เพราะสำหรับครอบครัวหนึ่งๆ ถ้าหากข้าวสุกเร็วเกินไปหรือมากเกินไป อาจจะทำให้เก็บเกี่ยวไม่ทัน ดังนั้นจึงต้องมีการเลือกพันธุ์ที่สุกไม่พร้อมกัน ให้ลดหลั่นกันด้วย

นอกจากการทำนาเพื่อให้ได้ข้าวไว้กินแล้ว ชาวบ้านก็ยังอาศัยพืชผักทั้งที่ปลูกเอาไว้เอง เช่น หอม กระเทียม หรือได้จากการเก็บของป่าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ อาหารมีทั้งการเข้าป่าล่าสัตว์ การจับสัตว์น้ำจากแหล่งน้ำใน ห้วย หนอง บึงซึ่งมีอยู่หลายแห่งมาเป็นอาหาร ส่วนน้ำกินน้ำใช้ตามบ้านเรือนนั้นจะใช้น้ำจากบ่อซึ่งขุดไว้ประจำบ้านอยู่แล้ว ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการดำรงชีวิตแบบหาอยู่หากิน มีการพึ่งพิงธรรมชาติสูง

ระบบการดำรงชีวิตของชุมชนเช่นนี้มีความสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกกับความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ซึ่งคนในชุมชนใหญ่มีความเป็นเครือญาติ การนับถือทางสายเลือด คนยังมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดเป็นพวกเดียวกัน เพื่อพ่อแม่ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันสูง ใครมีอะไรก็นำมาแบ่งปันกัน เป็นการอยู่ร่วมกันก่อนที่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมจะเข้ามา ความสัมพันธ์ภายในชุมชนเช่นนี้จะอยู่บนพื้นฐานของระบบอาวูโส การเคร่งครัดในประเพณี ในหมู่บ้านจะมีผู้อาวูโสซึ่งเป็นคนแก่คนแก่ของหมู่บ้านที่มีความประพฤติดี มีศีลธรรม ช่วยเหลือผู้อื่น ผู้อาวูโสเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในชุมชน เช่น หากเกิดกรณีทะเลาะขัดแย้งกัน ผู้อาวูโสก็จะเข้าไปช่วยตัดสินอย่างตรงไปตรงมา ยุติเฉย เป็นที่ยอมรับกัน นอกจากการนับถืออาวูโส ผู้เฒ่าผู้แก่แล้ว ชาวบ้านก็ยังมีความเชื่อนับถือผี เช่น ผีปู่ผีตาที่อยู่กับป่าเขาคอยดูแลรักษาป่า ต้นน้ำ ลำธาร ซึ่งความเชื่อนี้ทำให้ชาวบ้านเคารพธรรมชาติ ไม่ใช่แบบทำลายหรือใช้มากเกินไป

ในยามเจ็บไข้ได้ป่วยชาวบ้านก็จะพึ่งพาหมอลุงบ้าน ซึ่งเป็นหมอแผนโบราณที่จะมีอยู่ทุกหมู่บ้าน หมอหมู่บ้านเหล่านี้มีวิธีการที่ผนวกเอาทั้งพิธีกรรม/ความเชื่อต่างๆ เข้าประกอบเชื่อมโยงระหว่างศรัทธากับการรักษาอาการป่วยทางร่างกายและจิตใจ ตลอดจนการดูแลสุขภาพเข้าด้วยกันได้อย่างกลมกลืน หมออายุส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ปฏิบัติดีชอบเป็นตัวอย่างได้ นอกเหนือจากความสามารถในการรักษาอยู่แล้วโดยธรรมชาติ

3.2 การเข้ามาของระบบทุนนิยมและผลกระทบ

ประเทศไทยมีการพัฒนาตามระบบทุนนิยมที่ชัดเจนก็เมื่อเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรกปี พ.ศ.2504 ซึ่งมีวัตถุประสงค์สำคัญก็เพื่อประเทศไปสู่การเป็นชาติอุตสาหกรรม ผลจากนโยบายดังกล่าวก็ได้ส่งผลกระทบไปสู่ชุมชนและหมู่บ้านทั่วประเทศ ชุมชนนาไร่ก็ไม่แตกต่างกัน เพราะชุมชนนาไร่เริ่มมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันเป็นตัวเงินราวปี พ.ศ. 2501 เงินตราได้เข้ามามีความสำคัญต่อชีวิตมากขึ้นเรื่อยๆ พร้อมกับการร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติอย่างรวดเร็ว ชีวิตของชาวบ้านเริ่มประสบกับปัญหาการผิเคืองในการดำรงชีวิต ไม่สามารถควบคุมวิถีชีวิตของตนเองที่ผูกพันกับภายนอกมากเกินไปได้

จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ชาวบ้านต่างก็เรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นเพื่อที่จะสามารถดำรงชีวิตอยู่รอดได้ชั่วคราวครั้งชั่วคราวแต่เมื่อปัญหาหนึ่งหมดไปปัญหาใหม่ก็ตามมาอีก เพราะปัญหาของชาวบ้านไม่ใช่ว่าเป็นเพียงแค่ปัญหาเฉพาะหน้าหรือเฉพาะบุคคลเท่านั้นแต่ยังเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมทั้งระบบด้วย ดังนั้นสภาพกระบวนการแก้ปัญหาที่ยั่งยืนได้จะต้องสามารถแก้ปัญหาทั้งเฉพาะบุคคลและของสังคมได้ด้วย ดังนั้นสภาพ

ปัญหาเช่นนี้จึงดำรงอยู่จนล่วงมาสู่ทศวรรษ 2520 จึงจะเป็นการเริ่มต้นของกระบวนการปรับตัวเพื่อการพึ่งตนเอง
จึงเป็นการแก้ปัญหาของชาวบ้านอย่างแท้จริง

3.3 กระบวนการปรับตัวเพื่อการพึ่งตนเอง

กระบวนการปรับตัวเพื่อการพึ่งตนเองของชาวบ้านชุมชนนาโสเริ่มต้นขึ้นในช่วงทศวรรษ 2520 โดยกิจกรรม
แรกเกิดขึ้นที่บ้านโลกชุมปูนในปี 2523 เมื่อกลุ่มผู้นำของชาวบ้านทราบถึงการจัดตั้งกองทุนร้านค้าในหมู่บ้านอื่นๆ
จึงคิดที่จะจัดตั้งขึ้นมาบ้าง โดยการจัดตั้งกองทุนร้านค้าและสร้างร้านค้าในหมู่บ้านขึ้นให้ชาวบ้านร่วมกันบริหาร
ดำเนินการในรูปของกลุ่ม ต่อมากองทุนร้านค้านี้ก็ได้พัฒนามาเป็นกองทุนพัฒนาหมู่บ้านในที่สุด ปัจจุบันร้านค้า
และกองทุนก็ยังคงดำเนินการมาจนทุกวันนี้ แต่อย่างไรก็ตามกิจกรรมสำคัญที่ชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมจนคลี
กลายเป็นกิจกรรมอื่นๆในชุมชนตามมามากอีกมากนั่นคือ การร่วมกันทำกิจกรรมชมรมหมอยาพื้นบ้านและผู้สนใจ
สมุนไพรอำเภอภูทอกและกิจกรรมโรงเรียนวิชาชีพชาวมรรักษ์ธรรมชาติ ซึ่งแม้ว่ากิจกรรมโรงเรียนวิชาชีพชาวมรรักษ์
จะมาเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่อง
ความมาจากกิจกรรมชมรมหมอยา ก็ตาม แต่ก็ยังเป็นกิจกรรมที่มีบทบาทในชุมชนอย่างมากในปัจจุบัน จึงต้องกล่าว
ถึงโดยละเอียดในที่นี้เนื่องจากกิจกรรมของชมรมหมอยา

3.3.1 ชมรมหมอยาพื้นบ้านและผู้สนใจสมุนไพรอำเภอภูทอก

ชมรมหมอยาเริ่มต้นจากการที่ คุณสุจิตรา มิตราวงศ์ ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ด้านสาธารณสุขมูลฐานของโรง
พยาบาลภูทอกรับนโยบายการจัดตั้งกองทุนยามาจากกระทรวงสาธารณสุขมาดำเนินการ แต่กลับพบเห็นสภาพ
ปัญหาว่าชาวบ้านในเขตอำเภอภูทอกนิยมใช้ยาชุดในการรักษาโรคด้วยตนเองเป็นจำนวนมากโดยที่ไม่มีความรู้
ความเข้าใจในการใช้ยาที่ถูกต้อง ทำให้มีอาการของการแพ้ยาและได้รับอันตรายจากการใช้ยาเป็นจำนวนมาก
เนื่องจากนี้ยาสมัยใหม่ก็มีราคาแพงเมื่อเทียบกับรายได้โดยทั่วไปของชาวบ้าน ด้วยเหตุนี้เมื่อประกอบกับความเชื่อ
ที่ว่าในอดีตที่ผ่านมาชาวบ้านสามารถป้องกันรักษาโรคได้ด้วยยาพื้นบ้านและสมุนไพรได้ด้วยตนเอง แม้
ว่าปัจจุบันการแพทย์เช่นนี้จะถูกลดบทบาทลงเมื่อการแพทย์แผนใหม่แพร่เข้ามา แต่คุณสุจิตราเห็นว่าในชุมชนยังมี
หมอพื้นบ้านและชาวบ้านที่สืบทอดความรู้จากคนรุ่นก่อน ๆ มาอยู่ ดังนั้นถ้ามีการฟื้นฟูบทบาทของหมอยาพื้นบ้าน
ให้แล้วและส่งเสริมการใช้สมุนไพรขึ้นมาใหม่น่าจะช่วยลดปัญหาข้างต้นลงได้และชาวบ้านก็จะสามารถพึ่งตนเอง
ในการรักษาโรคได้ด้วยทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเอง

ดังนั้น คุณสุจิตราจึงได้เริ่มประสานงานกับกลุ่มข้าราชการครูท้องถิ่น หมอยาพื้นบ้านและชาวบ้านที่สนใจ
ก่อตั้งชมรมหมอยาพื้นบ้านและผู้สนใจสมุนไพรอำเภอภูทอกขึ้นมา จนในท้ายที่สุดก็สามารถจัดตั้งชมรมหมอยา
ได้เป็นผลสำเร็จเมื่อวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ.2526

วัตถุประสงค์เริ่มแรกในการก่อตั้งชมรมหมอยา ขึ้นมานั้นประกอบด้วย

1. เพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้ด้านสมุนไพรแก่สมาชิกและผู้สนใจทั่วไป
2. เพื่อส่งเสริมบทบาทของหมอยาพื้นบ้านให้ได้เผยแพร่ความรู้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม
3. เพื่อส่งเสริมการปลูกและการใช้สมุนไพรรักษาโรคให้มากขึ้น

โครงสร้างการดำเนินงานของชมรมหมอยาจะประกอบด้วยคณะกรรมการดำเนินการจำนวน 15 คน ซึ่ง
มาจากการเลือกของสมาชิก คณะกรรมการจะประกอบด้วยตำแหน่งประธาน รองประธาน เหรัญญิก เลขานุการ
คณะกรรมการ โดยจะรับผิดชอบงานต่างๆของชมรมหมอยา คราวละ 1 ปี ในช่วงแรกของการก่อตั้งชมรมหมอยา

คณะกรรมการส่วนใหญ่มักจะเป็นข้าราชการครูหรือเจ้าหน้าที่สาธารณสุข จนกระทั่งปี พ.ศ.2530 เป็นต้นมา คณะกรรมการโดยส่วนมากจึงเป็นชาวบ้านจนถึงทุกวันนี้ ส่วนสมาชิกชมรมหมอยาส่วนใหญ่ก็มาจากหมู่บ้านต่างๆของอำเภอภูทอก มีเป็นส่วนน้อยที่มาจากต่างอำเภอหรือจังหวัดอื่นๆ นอกจากนี้ก็ยังมีสมาชิกไม่น้อยที่เป็นข้าราชการในท้องถิ่นรวมทั้งพระภิกษุด้วย ส่วนจำนวนของสมาชิกนั้นไม่ค่อยแน่นอนนัก บางปีก็มีการเก็บค่าสมาชิกแต่บางปีก็ไม่เก็บ อย่างไรก็ตามในระยะ 2-3 ปีแรกจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นค่อนข้างมาก จากจำนวน 26 คนในปีแรก เพิ่มเป็น 102 คน และเกือบ 300 คนในปีถัดมา บางปีก็สูงเกือบ 400 คน และที่น่าสนใจก็คือสมาชิกส่วนใหญ่เกือบร้อยละ 70 มาจากตำบลนาโงและเป็นแกนหลักในการทำงานของชมรมหมอยาในเวลาต่อมา

ชมรมหมอยาสามารถดำเนินการบริหารจัดการกิจกรรมต่างๆได้อย่างอิสระโดยไม่ต้องขึ้นกับโรงพยาบาลภูทอกซึ่งเป็นผู้ที่ให้ความร่วมมือและการสนับสนุนมาตั้งแต่ต้น รวมทั้งการไม่ขึ้นต่อกับโครงการสมุนไพรรักษาตัวเอง (ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นมูลนิธิสุขภาพไทย) ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ได้เข้ามาสัมพันธ์กับชมรมหมอยาตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2527 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ชมรมหมอยาได้ดำเนินการมาแล้วเป็นเวลา 1 ปี จากการดำเนินกิจกรรมของชมรมหมอยาตั้งแต่แรกเริ่มจนสามารถก่อให้เกิดการสร้างสรรค์กิจกรรมอื่นๆตามมาอีกมากในปัจจุบัน เช่น การจัดประชุมทางวิชาการเพื่อให้ความรู้ทางการแพทย์ทั้งแผนสมัยใหม่และแผนไทย การให้สมุนไพรรักษาในโรงพยาบาลภูทอก กิจกรรมสมุนไพรรักษาชมรม กิจกรรมการศึกษาดูงานเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับชมรมอื่นๆ กิจกรรมถวายความรู้พระ ฯลฯ ซึ่งการดำเนินกิจกรรมต่างๆข้างต้นของชมรมฯได้ส่งผลสำเร็จในระดับหนึ่งที่น่าสนใจ ดังจะเห็นได้จากการใช้จ่ายสมุนไพรรักษากว้างขวางมากขึ้น ดังเช่นที่บ้านโลกชุมพลซึ่งเป็นหมู่บ้านเป้าหมายแห่งหนึ่ง มีสถิติการใช้จ่ายแผนใหม่ลดลง ในปี พ.ศ.2525 มีค่าใช้จ่ายในการซื้อยาแผนใหม่มาใช้เป็น 12,000 บาท แต่ในปี พ.ศ.2529 ปรากฏว่ายอดการซื้อยาแผนใหม่ลดลงเหลือไม่ถึง 3,000 บาท เพราะชาวบ้านหันมาใช้ยาสมุนไพรรักษา เป็นต้น

หลังจากที่ชมรมฯประสบความสำเร็จในการรณรงค์และกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดความตื่นตัวในการใช้ยาสมุนไพรแล้ว ชมรมฯก็ได้ขยายขอบเขตงานไปสู่เรื่องการเกษตรแบบผสมผสาน เพราะมองเห็นว่าปัญหาหลักของชาวบ้านนั้นอยู่ที่ปัญหาทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะปัญหาทางด้านการเกษตรนั่นเอง อย่างไรก็ตาม กิจกรรมทางด้านเกษตรแบบผสมผสานนี้ชมรมฯก็ได้ดำเนินการส่งเสริมมาก่อนหน้านี้อยู่บ้างแล้ว เช่น การส่งเสริมการปลูกพันธุ์ไม้หลากหลายมาปลูกในพื้นที่ของชาวบ้าน เป็นต้น จนกระทั่งปี พ.ศ.2532 ชมรมฯจึงได้ขยายงานให้ครอบคลุมด้านเกษตรแบบผสมผสานอย่างชัดเจน ซึ่งในเวลานั้นแนวคิดเรื่องการทำเกษตรกรรมแบบธรรมชาติของมาซาโนบุ ฟูกูโอกะกำลังเป็นกระแสสำคัญที่ทำให้ชุมชนได้เห็นความสำคัญของการทำเกษตรกรรมธรรมชาติปลอดสารพิษสารเคมีและการเกษตรแบบผสมผสานยิ่งขึ้น กิจกรรมต่างๆที่เป็นรูปธรรมมากขึ้นก็ตามมา ที่สำคัญควรกล่าวถึงได้แก่

- โครงการผ้าป่าพันธุ์ไม้สุชาวอีสาน ในปี พ.ศ.2532 ชมรมหมอยาร่วมกับโรงพยาบาลภูทอกและโครงการสมุนไพรรักษาตัวเองจัด "ผ้าป่าพันธุ์ไม้สุชาวอีสาน" ขึ้น ซึ่งเป็นการทอดผ้าป่ากองแรกที่เป็นต้นไม้พร้อมใบเงินกว่า 3 แสนบาท มาทอดที่วัดท่าลาด ตำบลนาโง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมสนับสนุนพันธุ์ไม้ผลและสมุนไพรแก่ชาวชนบท และได้นำเงินจากการนี้มาจัดตั้งเป็นกองทุนพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและให้ชาวบ้านที่สนใจสามารถกู้ยืมเงินจากกองทุนไปใช้ในการประกอบอาชีพได้ มีการตั้งกรรมการขึ้นมาดูแลโครงการและกองนี้จึงเปิดให้กู้ทุกๆปีจนถึงปี พ.ศ.2539 และยุติการให้กู้ในปี พ.ศ.2540

- โครงการอนุรักษ์ป่า เกิดขึ้นในปี พ.ศ.2533 เป็นกิจกรรมที่สืบเนื่องจากการที่ชมรมหมอยาฯ ได้เห็นความสำคัญของป่าไม้จึงได้พยายามรักษาพื้นที่ป่าสาธารณะซึ่งมีอยู่เดิมและจัดตั้งขึ้นเป็นป่าอนุรักษ์จนเป็นผลสำเร็จเป็นครั้งแรกคือป่าหนองแคน โดยเป็นป่าที่อยู่กลางชุมชนซึ่งมีหลายหมู่บ้านติดต่อกัน ครอบคลุมเนื้อที่กว่า 100 ไร่ ปัจจุบันพื้นที่ป่าแห่งนี้มีความสมบูรณ์กลายเป็นแหล่งอาหารที่ชาวบ้านเข้าไปเก็บหาของป่าได้ ผลที่ตามมาทำให้หมู่บ้านอื่นๆ เกิดจิตสำนึกหันมาดูแลรักษาป่าสาธารณะอื่นๆ มากขึ้น ตลอดจนพื้นที่ป่าแห่งอื่นๆ ในจังหวัดยโสธรด้วย ปัจจุบันชมรมฯ ยังได้รวบรวมเงินซื้อป่าผืนหนึ่งที่บ้านสุขเกษม ตำบลโนนเปือยที่ติดกับกับตำบลนาโง้งจำนวน 21 ไร่ให้เป็นที่ดินศึกษาและทำกิจกรรมของชมรม

- ศูนย์สุขภาพแผนไทยในชุมชนวัดท่าลาด แม้ว่าชมรมฯ จะได้ขยายงานด้านการเกษตรมากขึ้น แต่ชมรมฯ ก็ไม่ได้ละเลยงานด้านสมุนไพรและการรักษาสุขภาพ แต่ยังคงดำเนินการควบคู่ไปด้วย จนมีกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมชัดเจน คือ ศูนย์สุขภาพแผนไทยที่วัดท่าลาด ตำบลนาโง้ง ภายใต้การนำของพระครูสุภาจารวัฒน์ จนกระทั่งปี พ.ศ.2537 จึงได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกระทรวงสาธารณสุขในรูปของอาคารผลิตยาและเครื่องบดยาใช้เพื่อการชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของศูนย์ฯ เกิดขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ.2540 เมื่อสถาบันแพทย์แผนไทยมีนโยบายสนับสนุนให้ศูนย์ฯ ดำเนินการเป็นศูนย์วัดอุทิศสมุนไพรเพื่อให้สมุนไพรเป็นพืชเศรษฐกิจและสามารถควบคุมคุณภาพของยาได้ ทางศูนย์ฯ ได้รับงบประมาณดำเนินการจำนวน 500,000 บาท และปัจจุบันมูลนิธิสุขภาพไทยก็ได้เข้ามาร่วมสนับสนุนด้วย ทำให้กิจกรรมของศูนย์ฯ ที่นอกจากจะต้องพัฒนางานที่ทำอยู่เดิมให้เข้มแข็งขึ้นแล้วก็ได้ขยายบทบาทเป็นผู้ส่งเสริมการปลูกสมุนไพรและสนับสนุนพันธุ์ให้กับชาวบ้าน โดยศูนย์ฯ จะรับซื้อและมีการควบคุมคุณภาพวัตถุดิบสมุนไพรไปด้วย รวมทั้งการเป็นศูนย์รวบรวมองค์ความรู้การรักษาโรคพื้นบ้าน การเป็นแหล่งดูงานและพัฒนาองค์กรและหมอบ้านให้เข้มแข็ง

3.3.2 โรงสีชมรมรักษัธรรมชาติ: การจัดตั้ง การดำเนินงานและความเข้มแข็ง

ความคิดและผู้นำองค์กร:

ถึงแม้ว่าโรงสีข้าวซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ที่บ้านโลกชุมพล ตำบลนาโง้งจะเป็นกิจกรรมหนึ่งที่เกิดขึ้นเป็นผลสำเร็จเนื่องมาจากชมรมหมอยาฯ แต่โรงสีข้าวก็ได้กลายมาเป็นตัวจักรสำคัญมากตัวหนึ่งของชุมชนนาโง้งในปัจจุบัน เพราะอาชีพหลักของชาวบ้านก็คือการทำนาซึ่งแยกไม่ออกกับโรงสีข้าวอยู่แล้ว นอกจากนี้กิจกรรมโรงสีข้าวก็มีลักษณะการดำเนินกิจกรรมที่เป็นการทำธุรกิจชุมชนที่ชัดเจนแตกต่างจากกิจกรรมอื่นๆ ของชุมชน ดังนั้นจึงสมควรที่จะพิจารณากิจกรรมโรงสีข้าวของชมรมรักษัธรรมชาติแยกต่างหากจากกิจกรรมอื่นๆ

แต่เดิมในชุมชนนาโง้งก็เหมือนกับชุมชนอื่นๆ ทั่วไปที่ผลิตข้าวขึ้นมาให้พอเพียงเพื่อการบริโภคภายในชุมชนเท่านั้น แต่เมื่อชุมชนถูกชักนำให้เข้าสู่ระบบตลาดมากขึ้น เงินตราก็มีความสำคัญต่อชีวิตชาวบ้านมากขึ้นด้วย ซึ่งช่องทางที่จะนำเงินตราเข้าสู่ชาวบ้านก็คือการนำผลผลิตไปขาย ดังนั้น ชาวบ้านจึงหันมาผลิตข้าวมากขึ้นกว่าการบริโภคเพื่อให้เหลือสำหรับขายแล้วเอาเงินมาซื้ออุปกรณ์สินค้าอื่นๆ ซึ่งเป็นสินค้าจากในเมืองที่ชาวบ้านผลิตไม่ได้ การซื้อขายทำได้ง่ายการผลิตเอง สะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมการบริโภคที่หลากหลายขึ้นของชาวบ้าน

จากความต้องการที่จะผลิตเพื่อขายจึงทำให้กระบวนการผลิตข้าวของชาวบ้านต้องขึ้นกับตลาดด้วยไม่สามารถผลิตตามความต้องการของตนเองโดยอิสระได้อีกต่อไป ทั้งนี้เพราะความต้องการในตลาดจะเป็นผู้เข้ามากำหนดว่าชาวบ้านจะปลูกข้าวพันธุ์อะไร ในปริมาณเท่าใดและคุณภาพเป็นเช่นไรด้วย

ด้วยเหตุนี้ ชาวบ้านชุมชนโรงสีจึงต้องเปลี่ยนการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองไปสู่การปลูกข้าวเจ้าพันธุ์ใหม่ตาม
ที่ทางราชการเข้ามาส่งเสริมให้ความรู้และสอนวิธีการในการปลูกให้ด้วย ซึ่งเริ่มตั้งแต่การส่งเสริมให้นาปุ๋ยเคมีเข้า
มาใช้เพื่อเพิ่มคุณภาพให้กับดิน และเมื่อทำนามาได้ระยะหนึ่งเมื่อมีศัตรูพืชมาทำลายก็ต้องหายาปราบศัตรูพืช
มาใช้อีก นอกจากนี้ชาวบ้านซึ่งแต่เดิมทำการไถนาโดยใช้แรงงานสัตว์กันเป็นหลักก็หันมาใช้เครื่องจักรรถไถซึ่งไม่
ต้องมีภาระรับผิดชอบมากนักมากขึ้น เพราะสามารถทำงานได้มากและเร็วกว่าด้วย แต่สิ่งที่ตามมาคือการลง
ทุนเพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีเหล่านี้ เพราะไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยเคมี ยาฆ่าศัตรูพืช ค่ารถไถหรือค่าจ้างไถนาตลอดจนราย
จ่ายอื่นๆอีก ซึ่งแหล่งทุนที่สำคัญในการนำเงินมาลงทุนของชาวบ้านก็คือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์
(ธกส.) โดยกระบวนการให้กู้และชำระคืน ซึ่งบทบาทของธกส.ถือได้ว่าเป็นกลไกสำคัญตัวหนึ่งที่หล่อเลี้ยงผูกพัน
ชาวบ้านไว้กับการผลิตแบบทุนนิยม

นอกจากต้นทุนเทคโนโลยีใหม่ๆที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ชาวบ้านยังต้องมีค่าใช้จ่ายการจ้างแรงงานทำนาเพิ่ม
ขึ้นด้วย เพราะการหวังพึ่งระบบการแลกเปลี่ยนแรงงาน เช่น การลงแขก ที่มีมาแต่เดิม ก็กลับกลายเป็นหนทางที่
ยากมีต้นทุนที่สูงกว่าการจ้างแรงงานที่จ้างเป็นรายวันด้วยซ้ำไป เพราะคนที่มาช่วยลงแขกทำนาไม่ได้ขยันขันแข็ง
ในการทำงานเหมือนกับเมื่อก่อนแต่เจ้าของนาต้องเสียค่าใช้จ่ายในเรื่องอาหารการกินดูแลผู้มาช่วยงานเพิ่มขึ้น

หลังจากเก็บเกี่ยวได้ข้าวแล้ว ชาวบ้านผู้ซึ่งได้หันมาปลูกข้าวเจ้าพันธุ์ใหม่ไว้เพื่อขายเป็นหลักก็จะต้อง
พยายามขายข้าวออกไปเพื่อจะได้เงินมาใช้จ่ายในการบริโภคอาหารการกิน เครื่องมือเครื่องใช้ ปัจจัยในการดำรง
ชีวิตประจำวันที่มีความหลากหลายของสินค้ามากขึ้น และชาวนาเองก็สามารถหาซื้อสิ่งของได้ง่ายกว่าเดิมเพราะมี
การคมนาคมที่สะดวกขึ้น นอกจากนี้ชาวบ้านยังต้องใช้จ่ายในด้านการศึกษาของบุตรหลานที่เข้าสู่ระบบโรงเรียนของ
ทางการ ขณะที่การดูแลสุขภาพสุขภาพที่แต่เดิมชาวบ้านสามารถหาหมอและด้วยยาสมุนไพรพื้นบ้านรักษาได้โดย
ไม่เสียค่าใช้จ่ายหรือไม่สูงนัก แต่ด้วยการใช้สารเคมีกันมาก ชาวบ้านก็ต้องประสบกับโรคภัยต่างๆอีกด้วย ซึ่งเกิน
กว่าที่ภูมิปัญญาของชาวบ้านจะรับมือได้ ทำให้ต้องพึ่งพาการแพทย์สมัยใหม่ซึ่งเสียค่าใช้จ่ายสูง ส่วนสุขภาพร่าง
กายก็ทรุดโทรมลง ค่าใช้จ่ายของชาวนามิได้มีอยู่เพียงแค่นี้ เพราะชาวบ้านยังจะต้องสงวนเงินไว้อีกจำนวนหนึ่ง
เพื่อการลงทุนในปีต่อไปอีก ยิ่งคนที่มิหนี้สินก็ยิ่งแย่งเพราะต้องกันเงินไว้ชำระหนี้สินอีกต่างหาก

ภายใต้เงื่อนไขที่ชาวนามิมีช่องทางใช้จ่ายจำนวนมากเมื่อเทียบกับช่องทางรายได้ ชาวนากลับไม่สามารถ
กำหนดราคาข้าวเพื่อขายเองได้ พ่อค้าคนกลางหรือโรงสีจะเป็นผู้ให้ราคาว่าจะรับซื้อในราคาเท่าไร ชาวนาซึ่ง
จำเป็นต้องใช้เงินก็ต้องขายแม้ว่าบางครั้งจะขาดทุนก็ตาม ข้าวขายทุกซ์ของชาวบ้านยังถูกซื้อเดิมด้วยเล่ห์เหลี่ยมของ
พ่อค้าที่หวังแต่ได้โดยอาศัยความไม่รู้และเชื่อใจของชาวนาทำการโกงตาชั่ง บอกน้ำหนักข้าวที่ชาวนามินำมาขายให้
ต่ำกว่าน้ำหนักจริงที่ชั่งได้ สร้างความเจ็บปวดให้กับชาวนามิผู้รู้ที่หลังก็ต่อเมื่อกาลเวลาผ่านไปเป็นสิบๆปี

จากสภาพปัญหาความไม่เป็นธรรมข้างต้น ในปี 2523 กลุ่มผู้นำชาวบ้านโลกชุมพูน (ที่สำคัญได้แก่ นาย
สามสี นายวิจิตร บุญสูง และนายประดิษฐ์ แก้วใส) ได้พยายามหาวิธีการแก้ปัญหาการถูกเอาเปรียบจากการ
ขายข้าวของทุกคน ในขั้นแรก กลุ่มชาวบ้านพยายามเปลี่ยนตัวพ่อค้ารับซื้อข้าว โดยชาวบ้านรวมกลุ่มกันเพื่อเอา
ข้าวไปขาย ซึ่งทำให้สามารถต่อรองราคาขายได้ แต่อย่างไรก็ตามการแก้ปัญหาด้วยวิธีการเช่นนี้ก็ยังไม่ใช่วิธีการแก้
ปัญหาที่ยั่งยืน ยังไม่สามารถแก้ปัญหาการเอาเปรียบจากนายทุนได้ทั้งหมด คนในชุมชนจึงมาพูดคุยกันหาทาง

ออกซึ่งในที่สุดก็เห็นร่วมกันว่า ชุมชนควรมีโรงสีเป็นของตนเองโดยให้ชาวบ้านมาเป็นผู้ถือหุ้น แต่ถึงแม้ว่าคนส่วนใหญ่จะเห็นด้วยกับความคิดนี้ แต่ชาวบ้านก็ไม่มีเงิน หุ้นที่ได้จึงเป็นเพียงหุ้นลม โรงสีก็ยังตั้งไม่ได้

ในปี 2525 กลุ่มผู้นำชาวบ้านโลกชุมพลได้พยายามหาวิธีการแก้ปัญหาการถูกเอาเปรียบจากการไปขายข้าวของทุกคน โดยในขั้นแรก กลุ่มชาวบ้านพยายามเปลี่ยนตัวพ่อค้ารับซื้อข้าว ด้วยการรวมกลุ่มกันเพื่อเอาข้าวไปขาย ซึ่งทำให้สามารถต่อรองราคาขายได้ แต่อย่างไรก็ตาม การแก้ปัญหาด้วยวิธีการเช่นนี้ก็ยังไม่ใช่การแก้ปัญหาที่ถาวร อีกทั้งยังไม่สามารถแก้ปัญหาการเอาเปรียบจากนายทุนได้ทั้งหมด ชาวบ้านในชุมชนจึงมาพูดคุยกันเพื่อหาทางออก ซึ่งในที่สุดก็เห็นร่วมกันว่า ชุมชนควรมีโรงสีเป็นของตนเองน่าจะเป็นทางออกที่ดีที่สุด จากนั้นชาวบ้านจึงมีมติลงมือสร้างโรงสี โดยการไปตัดไม้จากป่าเพื่อมาทำโรงเรือนโรงสี ทำจนจะเสร็จก็ต้องเลิกล้มไปเพราะกลุ่มผู้นำเครือข่ายการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์

อย่างไรก็ตาม ความฝันที่ชาวบ้านอยากจะทำโรงสีข้าวก็ยังคงอยู่ในใจเรื่อยมา จนกระทั่งชาวบ้านได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมกับชมรมหมอยา เป็นระยะเวลาานพอสมควร สิ่งที่สำคัญจากประสบการณ์นี้ก็คือ ทำให้ชาวบ้านมีโอกาสผ่านกระบวนการคิด วิเคราะห์ และการทำงานเป็นกลุ่มและสามารถสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับบุคคลในภายในและภายนอกชุมชน (ทั้งหน่วยงานรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน) ได้เป็นอย่างดี เมื่อผนวกกับประสบการณ์ของชาวบ้านที่มีอยู่เดิมอยู่แล้วจึงทำให้กระบวนการจัดตั้งโรงสีชุมชนได้เริ่มต้นอีกครั้งในราวต้นทศวรรษ 2530

ในปี พ.ศ.2533 ซึ่งเป็นปีที่ มาซาโนบุ ฟูกูโอกะ ผู้บุกเบิกเผยแพร่การทำเกษตรกรรมธรรมชาติมาเยือนเมืองไทยและได้มาบรรยายการทำเกษตรกรรมที่อำเภอภูซุ่มพร้อมกับคณะผู้ติดตามหลากหลายอาชีพจากกรุงเทพฯ โครงการสมุนไพรรเพื่อการพึ่งตนเองซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาทำงานร่วมกับชมรมหมอยา ก็ได้ประสานงานให้กลุ่มผู้นำชุมชนนาโงซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นผู้นำชาวบ้านโลกชุมพลได้เข้ารับฟังด้วย ผู้นำชาวบ้านเหล่านี้เห็นด้วยกับแนวคิดเกษตรธรรมชาติขณะเดียวกันก็เกิดความสนใจที่จะนำมาปรับใช้ในการทำนาของตนเองบ้าง

ในขณะเดียวกันคณะผู้ติดตามที่มากับฟูกูโอกะซึ่งเป็นกลุ่มผู้บริโภคในเมืองที่เห็นความสำคัญของการบริโภคข้าวปลอดสารพิษก็เห็นว่าในเมื่อชาวบ้านทำนาธรรมชาติก็ต้องการที่จะได้ข้าวปลอดสารพิษไปรับประทาน ขณะเดียวกันก็เป็นการช่วยนำข้าวจากนาธรรมชาติที่หลีกเลี่ยงจากการบริโภคของชาวบ้านมาขายในเมืองเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ชาวบ้านอีกทางหนึ่ง จึงได้ร่วมกันจัดตั้งชมรมเพื่อนธรรมชาติในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2533 เพื่อทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างชาวบ้านกับผู้บริโภคในเมือง โดยให้โครงการสมุนไพรรเพื่อการพึ่งตนเองเป็นแกนประสานงานส่งเสริมให้ชาวบ้านทำนาธรรมชาติ จากนั้นชมรมฯก็จะนำมาจัดจำหน่ายข้าวปลอดสารพิษสารเคมีออกสู่ตลาด ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีการประชุมร่วมกันระหว่างชมรมเพื่อนธรรมชาติกับชาวบ้านโลกชุมพลเรื่องการรับซื้อข้าวหอมมะลิปลอดสารพิษและสารเคมีออกสู่ตลาดในเดือนตุลาคม พ.ศ.2533 ซึ่งได้นำไปสู่การตั้งคำถามว่า "ถ้าหากต้องการข้าวปลอดสารพิษสารเคมีแล้วใครจะเป็นผู้แปรรูปหรือสีข้าวเหล่านั้น" ซึ่งชาวบ้านก็ได้ให้คำตอบอย่างรวดเร็วโดยใช้เวลาคิดเพียงชั่วข้ามคืนเท่านั้นว่าเห็นชอบกับการที่ชุมชนจะสร้างโรงสีข้าวเป็นของตนเองน่าจะเป็นทางเลือกที่ดีที่สุด ซึ่งการสร้างโรงสีนี้จะเป็นการตอบสนองของความฝันของชาวบ้านที่ต้องการแก้ปัญหาการขายข้าวเปลือกด้วย

หลังจากความคิดที่จะสร้างโรงสีได้เกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่งโดยได้รับการส่งเสริมจากชมรมเพื่อนธรรมชาติและโครงการสมุนไพรร กระบวนการสร้างโรงสีเริ่มต้นโดยผู้นำชาวบ้านและเจ้าหน้าที่โครงการสมุนไพรรได้พยายามศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับการทำโรงสี โดยการตระเวนดูงานตามโรงสีต่างๆ เพื่อหาข้อมูลซึ่งทำให้ได้ข้อสรุปเบื้องต้นว่าการ

ทำโรงสีในขนาดที่ต้องการนั้นจะต้องมีทุนประมาณ 5 แสนบาท สำหรับการติดตั้งเครื่องและโรงเรือน นอกจากนี้จะต้องมีทุนเป็นเงินสำรองซื้อข้าวอีกประมาณ 3 แสนบาท ทำให้อย่างน้อยจะต้องมีทุนเริ่มต้นประมาณ 8 แสนบาท

การระดมทุนได้เริ่มต้นขึ้นด้วยการที่มีผู้นำชาวบ้าน 3-4 คน ออกไปพูดคุยกับชาวบ้านเพื่อชักชวนมาลงทุน ผลปรากฏว่าได้เงินมาประมาณ 1 แสนบาทเศษ จึงต้องระดมทุนจากภายนอกโดยการขายหุ้นให้กับชาวกรุงเทพฯ ได้เงินมาประมาณ 2 แสนบาทเศษ แม้ว่าทุนที่ได้มาจะยังไม่เพียงพอก็ตามแต่กลุ่มผู้นำก็เชื่อว่าเมื่อสร้างโรงสีให้เห็นแล้วเงินทุนก็จะเข้ามา ดังนั้นจึงลงมือสร้างโรงสีทันทีโดยการว่าจ้างช่างให้สร้างโรงสีขนาดกำลังการผลิต 18 ตัน/วัน ในราคา 330,000 บาท โดยยังไม่รวมค่าเครื่องยนต์และโรงเรือน การชำระเงินจะชำระเป็นงวดๆ จึงทำให้กลุ่มมีเวลาหาทุนเพิ่มขึ้น ในการสร้างโรงเรือนนั้นใช้วิธีการระดมสมาชิกชาวบ้าน อาสาสมัครมาลงแรงกันสร้าง กลุ่มคนก็นำเอาเสาไม้ เอาไม้กระดานมาร่วมด้วยโดยทางกลุ่มจะคิดเป็นมูลค่านั้นให้ โรงสีที่สร้างนี้ตั้งอยู่บนที่ดินของผู้ใหญ่บ้าน (นายมัน สามสี) ซึ่งอนุญาตให้ใช้ได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใดๆ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะพยายามระดมทุนด้วยหลายวิธีการแล้วแต่เงินทุนก็ยังไม่เพียงพอ จนกระทั่งได้รับความช่วยเหลือจากมูลนิธิเด็กในรูปของการซื้อข้าวสารล่วงหน้าเป็นจำนวนเงิน 2 แสนบาท และได้รับการช่วยเหลือในรูปแบบเดียวกันจากโครงการสมุนไพรรัก 2 แสนบาทด้วย ทำให้ปัญหาการระดมทุนได้คลี่คลายลงไป ในที่สุดโรงสีก็ก่อสร้างแล้วเสร็จพร้อมดำเนินการได้ในเดือนสิงหาคม พ.ศ.2534 พร้อมกันนั้นก็มีการจัดตั้งชมรมรักษารวมชาติซึ่งสมาชิกก็คือกลุ่มผู้ถือหุ้นโรงสีขึ้นมาเพื่อเป็นผู้ดำเนินกิจการโรงสี

จิตวิญญาณขององค์กร:

ความเข้มแข็งด้านองค์กร: การดำเนินงานของโรงสีเป็นไปด้วยดี ชาวนาในชุมชนมีความพึงพอใจที่สามารถหลุดพ้นจากการครอบงำของนายทุนได้ในระดับหนึ่ง เพราะข้าวที่ขายให้กับโรงสีได้ราคาสูงกว่า ทั้งว่าข้าวก็สามารถซื้อได้ในราคาถูก ขณะเดียวกันผลร้ายจากการทำเกษตรในรูปแบบเดิมก็ปรากฏให้เห็นชัดเจนขึ้น เช่น มีคนประสบความเจ็บป่วยที่ส่วนหนึ่งเชื่อว่าเป็นมาจากการสัมผัสกับการใช้ยาปราบศัตรูพืช การทานอาหารที่มีสารพิษตกค้าง นอกจากนี้ในแง่ของการผลิต สภาพดินก็เริ่มแข็งขึ้น ผลผลิตที่ได้ก็ไม่ได้อร่อยเหมือนแต่ก่อน ยิ่งเพิ่มปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืชมากขึ้นก็ยิ่งเพิ่มผลร้าย ด้วยเหตุนี้จึงมีกลุ่มชาวนาผู้เห็นประโยชน์ของการปลูกข้าวปลอดสารพิษเกิดขึ้น โดยได้รับความรู้และการดูแลจากอาสาสมัครของชมรมรักษารวมชาติที่คอยให้ความรู้ มีการจัดหน่วยดูดิน เช่น หาอินทรีย์มาให้เป็นบางส่วนและดูแลควบคุมระบบการปลูกข้าวให้ปลอดสารพิษอยู่เสมอ นอกจากนี้ก็มีกระบวนการประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านลดการใช้ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชด้วย โดยแบ่งกันรับผิดชอบว่าใครจะไปให้ข้อคิดตรงไหน ซึ่งชาวนาก็ให้ความสนใจกับการทำแบบนี้กันมากขึ้นพอสมควร

ในปี 2537 โรงสีก็ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมส่งเสริมการเกษตรจำนวน 2 ล้านบาทเพื่อสร้างฉางข้าวขนาด 500 ตัน ลานตากข้าว โรงอบข้าวและติดตั้งเครื่องซึ่งมาตรฐาน บนที่ดินขนาด 8 ไร่ 3 งานซึ่งเป็นที่ดินที่ผู้ปลูกข้าวบริจาคให้กับชมรมรักษารวมชาติ ต่อมาในปี 2540 เมื่อโรงสีดำเนินการสีข้าวมาได้ระยะเวลานานหนึ่ง ก็จำเป็นต้องลงมือสร้างโรงสีใหม่ที่มีขนาดใหญ่ขึ้นเพื่อทดแทนโรงสีเดิมที่มีสภาพทรุดโทรมลงและยังเป็นการรองรับกับตลาดที่เพิ่มมากขึ้นด้วย โรงสีหลังใหม่ที่จะสร้างมีมูลค่าประมาณ 2.1 ล้านบาท โดยเป็นเงินจากกำไรสะสมของโรงสีในช่วงที่ผ่านมาทั้งหมด โรงสีหลังใหม่สามารถเปิดดำเนินการได้ในปี 2541 โดยทำการสีเฉพาะข้าวกล้องเท่านั้น ส่วนข้าวจะทำการสีที่โรงสีเก่าเหมือนเดิม ปัจจุบันโรงสีเก่ามีกำลังการผลิตประมาณ 20 เกวียนข้าวเปลือก/วัน ส่วน

โรงสีใหม่จะมีกำลังการผลิตประมาณ 60 เกวียนข้าวเปลือก/วัน แต่ก็สามารถยืดหยุ่นได้ขึ้นกับความต้องการของภาค เพราะส่วนใหญ่จะผลิตตามการสั่งซื้อมากกว่า

สมาชิกและกรรมการ:

โครงสร้างการบริหารจัดการโรงสี: แต่เดิมการดำเนินการบริการจัดการโรงสีชุมชนอยู่ภายใต้การดูแลของชมรมรักษารัฐธรรมนูญ ซึ่งมีโครงสร้างการทำงาน 3 ระดับ คือ (1) ที่ประชุมใหญ่ (2) คณะกรรมการบริหาร และ (3) คณะกรรมการดำเนินงาน

(1) ที่ประชุมใหญ่ผู้ถือหุ้น จะมีหน้าที่หลักในการพิจารณาการทำงานของคณะกรรมการบริหาร พิจารณาออกตั้งและถอดถอนกรรมการบริหาร พิจารณางบประมาณและบัญชีงบดุล กำไรขาดทุนประจำปี ตลอดจนการแนบนโยบายและอนุมัติระเบียบข้อบังคับที่มีผลกระทบต่อสมาชิกผู้ถือหุ้นส่วนใหญ่

ผู้ถือหุ้นของโรงสี จะประกอบด้วยคน 3 กลุ่มด้วยกัน คือ (1) ชาวบ้านในพื้นที่ (2) ชาวกรุงเทพฯ (เครือข่ายกษัตริย์) (3) ข้าราชการและคนทั่วไป ข้อมูลจากตารางที่ 2 และ 3 ชี้ให้เห็นว่าปัจจุบันชาวบ้านเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุดแต่กลับมีจำนวนหุ้นน้อยกว่าชาวกรุงเทพฯ ชมรมรักษารัฐธรรมนูญจึงมีนโยบายเร่งให้ชาวบ้านถือหุ้นเพิ่มขึ้นโดยไม่จำกัดการถือหุ้น อย่างไรก็ตามชมรมรักษารัฐธรรมนูญออกเสียงหนึ่งคนหนึ่งเสียง ดังนั้นแม้ว่าชาวกรุงเทพฯ จะถือหุ้นมากกว่าแต่เสียงของชาวบ้านจะเป็นผู้ชี้ขาดในการลงมติใดๆ (ดูรายละเอียดในตารางที่ 2 และ 3)

ปัจจุบัน ผู้ถือหุ้นจะประกอบด้วยชาวบ้านในพื้นที่ ตำบล คือ ตำบลนาโสน ตำบลโนนเปือย ตำบลกำแมด ตำบลโกกุดชุม และตำบลไผ่ อำเภอทรายมูล จำนวน 947 ราย การสมัครเข้าเป็นสมาชิกชมรมรักษารัฐธรรมนูญ ทำได้โดยการถือหุ้นโรงสี ไม่ต่ำกว่า 18 หุ้น มูลค่าหุ้นละ 30 บาท (ราคาหุ้น ณ วันที่ 25 พฤศจิกายน 2543) โดยมีค่าธรรมเนียมในการเข้าเป็นสมาชิก 20 บาท สมาชิกแต่ละคนมีมูลค่าหุ้นสูงสุดไม่เกินคนละ 3 หมื่นบาท

(2) คณะกรรมการบริหาร มีหน้าที่หลักรับผิดชอบกิจการทั้งหมดของโรงสี โดยเฉพาะการแต่งตั้ง ควบคุม ตรวจสอบการทำงานและการถอดถอนกรรมการดำเนินงาน คณะกรรมการบริหารจะประกอบด้วยประธาน รองประธาน เหรัญญิก ผู้จัดการเป็นเลขานุการโดยตำแหน่งและกรรมการทั่วไปอีก 11 คน รวมแล้วเป็น 15 คน

(3) คณะกรรมการดำเนินงาน ประกอบด้วย 2 ส่วนคือ กรรมการฝ่ายจัดการและฝ่ายพนักงาน กรรมการฝ่ายจัดการจะประกอบด้วยผู้จัดการ เหรัญญิก ผู้จัดการบัญชี โดยจะเป็นฝ่ายที่รับผิดชอบดำเนินการกิจการทั้งหมดของโรงสีตั้งแต่การกำหนดราคาซื้อข้าวเปลือก ราคาขายผลผลิตของโรงสี ติดต่อตลาด ควบคุมการทำงานของฝ่ายต่างๆ ตลอดจนการจ้างชาวบ้านเข้ามาช่วยงานอื่นๆ

อย่างไรก็ตาม เมื่อโรงสีดำเนินการมาจนถึงปี 2540 กิจกรรมของชมรมรักษารัฐธรรมนูญได้ขยายออกไปยังงานด้านอื่นๆมากขึ้น จึงต้องมีการจัดรูปแบบการบริหารจัดการองค์กรเสียใหม่ โดยการแยกโรงสีกับชมรมรักษารัฐธรรมนูญให้มีความชัดเจนมากขึ้น โดยโรงสีจะเป็นเพียงกิจกรรมหนึ่งในหลายๆกิจกรรมของชมรมรักษารัฐธรรมนูญ เท่านั้น

จากโครงสร้างการบริหารใหม่จะเห็นได้ว่า โดยส่วนใหญ่การดำเนินกิจการโรงสียังคงอยู่ในรูปแบบเดิม เพียงแต่มีการเพิ่มเติมรายละเอียด แบ่งเป็นฝ่ายต่างๆชัดเจนมากขึ้น ในส่วนของชมรมรักษารัฐธรรมนูญ ซึ่งสมาชิกของชมรมเป็นผู้ถือหุ้นโรงสีอีกทีหนึ่ง ได้มีการจัดตั้งหน่วยบริหารองค์กรขึ้นมาใหม่อีกหลายหน่วยที่สำคัญก็คือ สภาสมาชิกชมรมรักษารัฐธรรมนูญ ธนาคารชุมชน ฝ่ายศึกษาและพัฒนาธุรกิจชุมชน (ศูนย์ค้าส่ง) และฝ่ายกองทุนสวัสดิการชุมชน

(1) สมาคมชาวมรรักษ์ธรรมชาติ เกิดจากการที่เมื่อชาวมรรักษ์ มีสมาชิกจำนวนมากขึ้น การประชุมผู้ถือหุ้นใหญ่ก็เป็นไปได้ยาก สมาชิกจำนวนไม่น้อยก็ไม่มีเวลามาร่วมประชุม ขณะเดียวกันการเดินทางก็เป็นอุปสรรคอีกประการหนึ่ง ดังนั้น ชาวมรรักษ์จึงคิดใช้ระบบตัวแทนขึ้นมา โดยการจัดสมาชิกออกเป็นกลุ่มตามถิ่นที่อยู่ใกล้เคียงกัน จากนั้นจึงทำการเลือกตั้งตัวแทนของสมาชิกกลุ่มนั้นๆ ขึ้นมาเป็นสมาชิกของสภาอีกทีหนึ่ง ปัจจุบันมีสมาชิกสภาอยู่ประมาณ 50 คน

(2) ธนาคารชุมชน เป็นหน่วยงานใหม่ที่เกิดขึ้นเช่นกัน โดยทำหน้าที่ในการรับฝากถอนเงินจากสมาชิกของชุมชน โดยเฉพาะจากบริการรับซื้อข้าวเปลือก การดำเนินกิจการกลุ่มออมทรัพย์ของโรงสี รวมทั้งการออกเบี้ยชุมชนขึ้นมาใช้แลกเปลี่ยนกันเองในชุมชนด้วย

(3) ฝ่ายศึกษาและพัฒนาธุรกิจชุมชน (ศูนย์ค้าส่ง) เป็นฝ่ายที่ดำเนินการศูนย์ค้าส่งโดยการร่วมหุ้นกันระหว่างร้านค้าชุมชนในพื้นที่แถบนี้ จำนวน 24 ร้านค้า (หมู่บ้าน) เพื่อเป็นตัวแทนซื้อสินค้าจากร้านค้าส่งร่วมกัน จากนั้นจึงนำมาจำหน่ายให้กับร้านค้าชุมชนในหมู่บ้านต่างๆ อีกต่อหนึ่ง

(4) ฝ่ายกองทุนสวัสดิการชุมชน เป็นกองทุนที่มีมาตั้งแต่ปี 2536 แต่เรียกว่า **ทุนสาธารณะประโยชน์** เป็นเงินที่โรงสีจัดสรรจากผลกำไรสุทธิในแต่ละปีเพื่อใช้ในกิจการที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนโดยรวม

ความเข้มแข็งด้านการเงินและทุนดำเนินงานของโรงสี:

การบริหารการเงิน: แต่เดิมเมื่อเริ่มต้นทำโรงสีข้าว ชาวมรรักษ์ ยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับการบัญชีมากนัก ก็ได้เพียงแค่นักบัญชีเงินสดประจำวันคุมรายรับรายจ่ายเท่านั้น ต่อมาจึงได้รับความช่วยเหลือจากนักบัญชีจากกรุงเทพมหานครมาวางระบบให้และมีการอบรมความรู้เรื่องบัญชีให้กับพนักงาน จากนั้นก็มีการปรับระบบบัญชีให้ง่ายขึ้นเหมาะสมกับความสามารถของชาวบ้านแต่ก็ยังคงเป็นระบบที่มีประสิทธิภาพด้วย จนกระทั่งได้ระบบบัญชีที่ลงตัวในปี 2537 และถือปฏิบัติมาจนกระทั่งปัจจุบัน โดยมีผู้ดูแลรับผิดชอบประจำระบบบัญชีของโรงสีอยู่ 3 คน

ทุนดำเนินการและทุนหมุนเวียนของโรงสี นับตั้งแต่มีการดำเนินการจัดตั้งโรงสีจนกระทั่งเปิดดำเนินการแล้ว โรงสีมีแหล่งเงินทุนที่นำมาใช้ดำเนินการหมุนเวียนจากหลายแหล่ง มีทั้งที่มาทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน โดยที่แหล่งทุนภายในชุมชนประกอบด้วย

- การขยายสมาชิกและการถือหุ้นเพิ่มของสมาชิกเดิม เป็นทุนประเภทแรกที่ชาวมรรักษ์สามารถระดมทุนมาได้ในตอนเริ่มต้นสร้างโรงสี ในปัจจุบันชาวมรรักษ์ ก็ยังพยายามชักชวนให้ชาวบ้านมาสมัครเป็นสมาชิกผู้ถือหุ้นเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะเมื่อชาวบ้านนำข้าวมาขายยังโรงสี ส่วนสมาชิกที่มีอยู่เดิมก็ชักชวนให้เพิ่มจำนวนหุ้นทุกปีด้วยการแปลงเงินปันผลให้เป็นมูลค่าหุ้น

- การเปิดบริการรับซื้อข้าวเปลือกจากสมาชิก เป็นวิธีการหนึ่งที่โรงสีใช้ในการระดมทุนหมุนเวียนในรูปของข้าวเปลือก โดยจะเริ่มต้นเมื่อสมาชิกเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วก็นำข้าวเปลือกมาฝากไว้ที่โรงสีโดยจะยังไม่ขายทันทีในวันนั้น แต่จะขายทั้งหมดหรือบางส่วนก็ได้เมื่อสมาชิกต้องการใช้เงินหรือเห็นว่าข้าวเปลือกราคาดี เพราะโรงสีก็คิดราคาข้าวเปลือกเท่ากับราคารับซื้อในวันที่สมาชิกบอกขายหักด้วยปริมาณความชื้นของข้าวเปลือกที่นำมาฝากตามช่วงเวลา นอกจากนี้ทางโรงสียังมีแรงจูงใจพิเศษให้กับสมาชิกที่สามารถฝากข้าวได้ครบปี โดยโรงสีจะคิดราคารับซื้อข้าวเปลือกตามราคารับซื้อสูงสุดในรอบปีนั้น การบริการรับฝากข้าวเปลือกนี้โรงสีไม่ได้คิดค่าบริการใดๆ เลย ทั้งนี้เพราะบริการรับฝากข้าวเปลือกนี้จะมีผลทำให้ยอดข้าวเปลือกของโรงสีเพิ่มขึ้นโดยที่โรงสีไม่ต้องจ่ายเงิน

จำนวนมากพร้อมๆกันในช่วงข้าวออกใหม่ และโรงสียังสามารถสีข้าวเปลือกของสมาชิกเพื่อนำไปขายก่อนได้หรือต้องการเงินเร่งด่วนก็สามารถขายข้าวเปลือกนี้ในรูปของข้าวเปลือกได้เช่นกัน

ส่วนสมาชิกที่นำข้าวมาฝากก็จะได้รับประโยชน์จากบริการนี้หลายประการเช่นกัน ประการแรก สมาชิกไม่ลงทุนสร้างหรือซ่อมแซมรางเก็บข้าวของตนเอง และสามารถลดค่าใช้จ่ายในการขนข้าวลงได้เพราะไม่ต้องขนข้าวไปยังรางข้าวของตนแล้วจึงขนมายังโรงสีอีกครั้งเมื่อต้องการขาย แต่สามารถขนข้าวมายังโรงสีได้โดยตรง ประการที่สอง สมาชิกสามารถบริหารเงินของตนให้มีความเหมาะสมได้มากขึ้นเพราะสมาชิกสามารถเก็บข้าวเปลือกไว้รอขายในช่วงที่ราคาดีได้ หรือเมื่อต้องการใช้เงินก็สามารถบอกขายข้าวเปลือกได้ทันที ประการที่สาม สมาชิกสามารถหลีกเลี่ยงเรื่องราคา เครื่องจักรและความปลอดภัยของผลผลิตเพราะโรงสีมีระบบรักษาความปลอดภัยที่ดี

- การเปิดบริการออมทรัพย์ของพนักงาน/ธนาคารชุมชนสำหรับสมาชิก ในบรรดาพนักงานประจำของโรงสีจะมีการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นเป็นการภายใน โดยทางโรงสีจะตั้งเป็นอัตราการออมที่แตกต่างกันไว้สำหรับสมาชิกแต่ละคนที่มีเงินเดือนไม่เท่ากัน นั่นคือสมาชิกแต่ละคนจะต้องฝากเงินไว้กับกลุ่มออมทรัพย์ในแต่ละเดือนไม่เท่ากัน กับเงินเดือนของแต่ละคน วัตถุประสงค์ในการตั้งกลุ่มออมทรัพย์นี้ก็เพื่อต้องการให้พนักงานรู้จักการประหยัด ออมทรัพย์เป็น ขณะเดียวกันก็สามารถใช้เงินออมทรัพย์เป็นทุนหมุนเวียนของโรงสีได้ด้วย

ส่วนธนาคารชุมชน เป็นกิจการที่เกิดขึ้นเนื่องมาจากการรับซื้อข้าวจากสมาชิกแล้วโรงสียังไม่มีเงินจ่ายให้ทันทีที่ต้องรอระยะเวลาหนึ่งซึ่งทางโรงสีคิดว่าอาจจะเป็นการเอาเปรียบสมาชิก จึงคิดหาวิธีที่ให้มีการคิดตีราคาข้าวที่รับซื้อไว้แล้วแต่ยังไม่ได้จ่ายเงินให้กับผู้ขายเป็นต้นทุนเสียแล้วถือว่าโรงสีเป็นผู้กู้ยืมจากสมาชิก จากนั้นจึงคิดดอกเบี้ยให้ตามระยะเวลาที่โรงสีค้างชำระ จากจุดเริ่มต้นเช่นนี้จึงได้พัฒนากลายมาเป็นธนาคารชุมชนที่สมาชิกที่ขายข้าวแล้วสามารถนำเงินมาฝากไว้กับธนาคารชุมชนได้ในอัตราดอกเบี้ยที่สูงกว่าธนาคารพาณิชย์ทั่วไป และมีความสะดวกที่ไม่ต้องเดินทางออกไปยังธนาคารที่ตัวอำเภออีกด้วย ปัจจุบัน มีผู้ที่ฝากเงินไว้กับธนาคารชุมชนประมาณร้อยละยี่สิบ ซึ่งส่วนใหญ่ก็คือสมาชิกของชมรมรักษาสวนที่นำข้าวมาขายให้กับโรงสีนั่นเอง โดยที่ธนาคารชุมชนมีความสามารถในการรองรับเงินฝากได้ประมาณ 10 ล้านบาท ส่วนโรงสีก็สามารถนำเงินฝากที่ธนาคารชุมชนนี้ไปใช้เป็นทุนหมุนเวียนได้เช่นเดียวกันกับเงินฝากกลุ่มออมทรัพย์

ปัจจุบันแหล่งทุนที่สำคัญของชมรมรักษาสวนใหญ่จะมาจากภายนอกชุมชน แต่ก็มีความพยายามที่จะสร้างแหล่งเงินทุนภายในชุมชนขึ้นมาเองเพื่อลดการพึ่งพิงจากภายนอก ดังจะเห็นได้ว่ามีความพยายามสร้างแหล่งใหม่ในชุมชนเพิ่มขึ้น

ผลการดำเนินงานและการจัดสรรกำไร: จากการดำเนินงานที่ผ่านมาของโรงสีได้รับความเชื่อถือจากชาวสวนมากขึ้นเรื่อยๆ ดังจะเห็นได้จากการที่มีชาวบ้านนำข้าวเปลือกมาขายให้กับโรงสีเพิ่มขึ้นทุกปีๆ ในขณะเดียวกันผู้ประกอบการของโรงสีก็ถือว่าประสบความสำเร็จในทางธุรกิจได้ในระดับหนึ่ง สามารถทำกำไรได้ทุกปีตั้งแต่ปีดำเนินการ (ยกเว้นปี 2541) สามารถจัดสรรกำไรไปใช้ในกิจการต่างๆ เพิ่มขึ้นได้ทุกปี ผลกำไรในแต่ละปีของโรงสีจะถูกจัดแบ่งออกเป็น 5 รายการด้วยกัน คือ

- 1.ปันผลให้กับสมาชิกผู้ถือหุ้น
2. ปันผลเฉลี่ยคืนให้กับสมาชิกที่มาขายข้าว
3. โบนัสกรรมการบริหารและกรรมการดำเนินงาน

4. ทุนสะสมของโรงสี

5. กองทุนสวัสดิการชุมชน

ซึ่งสัดส่วนของกำไรสุทธิแต่ละปีจะถูกจัดสรรให้กับแต่ละรายการจะถูกกำหนดขึ้นในแต่ละปี ไม่เหมือนกัน แล้วแต่มติของคณะกรรมการบริหาร (ดูรายละเอียดได้จากตารางที่ 4)

4. รูปแบบสวัสดิการของชุมชนนาโสี

ชุมชนแต่ดั้งเดิม อาศัยอยู่ด้วยระบบเครือญาติ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ร่วมมือกันทำมาหากิน ดังจะเห็นได้จากการลงแขกซึ่งเป็นระบบแลกเปลี่ยนแรงงานที่มีประสิทธิภาพ ในยามเจ็บไข้ได้ป่วยก็สามารถแสวงหาการรักษาแบบพื้นบ้านจากหมอแผนโบราณซึ่งเป็นชาวบ้านหรือพระในชุมชนท้องถิ่นของตัวเองได้ไม่ยากนัก โดยที่การดำรงชีวิตยังไม่มีระบบเงินตราเข้ามาเกี่ยวข้องมากนัก แต่อาศัยพื้นฐานจากความมีน้ำใจ ตอบแทนซึ่งกันและกัน และสามารถเป็นหลักประกันความมั่นคงในชีวิตของชาวชุมชนได้ในระดับหนึ่ง แต่แล้วเมื่อระบบทุนนิยมเข้ามา การผลิต การแลกเปลี่ยนแบบเงินตราก็ได้เข้ามาทดแทนระบบการแลกเปลี่ยน การดำรงชีวิตแบบเดิมไป ทำให้ชุมชนไม่สามารถเป็นหลักประกันความมั่นคงในชีวิตให้กับสมาชิกได้ ชุมชนจึงต้องมีการปรับตัว โดยสะท้อนออกมาในรูปแบบของการรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกันขึ้นมาเพื่อคืนชีวิตใหม่ให้กับชุมชน ดังเช่นการจัดตั้งชมรมหมอยาและการเข้าโรงสีของชุมชนขึ้นมา ซึ่งได้กล่าวถึงแล้วในตอนต้น ดังนั้นในส่วนนี้จึงจะเป็นการพิจารณาถึงผลจากการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรม อย่างเช่นชมรมหมอยาหรือโรงสีชุมชน ก่อให้เกิดประโยชน์ขึ้นในรูปแบบของสวัสดิการให้กับสมาชิกชุมชน

4.1 รูปแบบสวัสดิการจากชมรมหมอยา

อาจกล่าวได้ว่า ผลการดำเนินกิจกรรมของชมรมหมอยาเป็นพื้นฐานให้กับกิจกรรมอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ดีกินดีหรือสวัสดิการในรูปแบบต่างๆของชาวบ้านตามมาอีกมาก แต่ด้วยเหตุในลักษณะงานที่ทำของชมรมหมอยาเองที่อาจจะทำให้ไม่สามารถบ่งชี้ให้เห็นถึงรูปแบบสวัสดิการที่เป็นรูปธรรมชัดเจนจากชมรมหมอยาได้แต่อย่างใดก็ตาม ในปัจจุบันก็มีกิจกรรมหนึ่งของชมรมหมอยา คือ ศูนย์สุขภาพแผนไทยวัดท่าลาดและศูนย์ผลิตนาวัตถุติบสมุนไพรมที่ถือได้ว่าเป็นรูปแบบการจัดสวัสดิการให้กับประชาชนที่เป็นรูปธรรมชัดเจน กล่าวคือ ศูนย์สุขภาพจะให้บริการรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยยาสมุนไพร การอบสมุนไพรและการนวดซึ่งเป็นการรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน การให้บริการเหล่านี้ไม่ได้คิดเงินค่าบริการ ผู้ใช้บริการจะบริจาคให้ตามแต่กำลังของตน

ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่าศูนย์สุขภาพแผนไทยวัดท่าลาดเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของสวัสดิการที่ชาวบ้านรวมจัดสร้างขึ้นมาเอง เพื่อเป็นทางเลือกหนึ่งในการดูแลสุขภาพตนเองด้วยภูมิปัญญาที่มีมาแต่เดิม สามารถเข้าถึงได้ด้วยต้นทุนที่ไม่สูงนัก แต่อย่างไรก็ตาม การให้บริการของศูนย์สุขภาพฯ ก็ยังไม่สามารถครอบคลุมถึงกลุ่มชาวบ้านที่ยากจนลึกเท่าไร เพราะชาวบ้านที่ยากจนไม่มีเงินก็มักจะไม่กล้าไปขอใช้บริการจากศูนย์แม้ว่าจะให้บริการโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายก็ตาม

4.2 รูปแบบสวัสดิการจากโรงสีชมรมรักษ์ธรรมชาติ

จากการร่วมมือกันทำโรงสีชุมชน สามารถก่อให้เกิดสวัสดิการแก่ชุมชนในหลายรูปแบบ ซึ่งอาจแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ประเภทแรกคือ สวัสดิการส่วนบุคคล ส่วนประเภทที่สองคือสวัสดิการชุมชน ดังจะเห็นได้จากรายละเอียดต่อไปนี้

ทั้งนี้สวัสดิการส่วนบุคคลเป็นสวัสดิการที่ผลประโยชน์ที่สมาชิกหรือชาวบ้านที่มา่วมกิจกรรมกับโรงสีได้รับโดยตรง 7 ด้านประกอบด้วย

- การเป็นเจ้าของทรัพย์สินและกิจการโรงสี ทั้งเพราะสมาชิกมีสิทธิในการเป็นเจ้าของสินทรัพย์และกิจการโรงสีผ่านทาง การถือหุ้นของตน จากตอนเริ่มต้น ราคาหุ้นอยู่ที่ 10 บาท แต่ปัจจุบันราคาหุ้นอยู่ที่ 30 บาท ซึ่งแสดงถึงการเพิ่มขึ้นของมูลค่าหุ้นถึง 20 บาท
 - การขายข้าวเปลือกได้ในราคาสูงกว่าที่อื่น และไม่ถูกโกงน้ำหนัก สมาชิกสามารถขายข้าวเปลือกให้กับโรงสีได้ในราคาที่สูงกว่าท้องตลาด ขณะเดียวกันก็มั่นใจได้ว่าจะไม่ถูกโกงน้ำหนักจากพ่อค้าข้าวด้วย
 - การซื้อผลผลิตพลอยได้จากการสีข้าวของโรงสี เช่น รำ แกลบได้สะดวกและราคาถูก สมาชิกสามารถซื้อผลผลิตเหล่านี้ได้ในราคาถูกกว่าท้องตลาดและสะดวกเพราะอยู่โรงสีตั้งในชุมชนเดียวกัน
 - การได้รับความรู้ในกระบวนการซื้อขายข้าว สมาชิกของชมรมรักษ์ฯ จะได้รับความรู้เกี่ยวกับการทำนาไร่ การพืช สารเคมี การดูแลรักษาสุขภาพ ขณะเดียวกันสมาชิกชมรมรวมทั้งชาวบ้านที่ไปขายข้าวให้กับโรงสีก็จะได้รับความรู้จากกระบวนการรับซื้อข้าวที่แสดงให้เห็นถึงวิธีการชั่ง การตรวจความชื้น การทดสอบเปอร์เซ็นต์ข้าวหัก ตลอดจนกระบวนการสีและจัดจำหน่ายซึ่งโรงสีอื่นๆจะไม่เปิดเผยให้กับบุคคลทั่วไป
 - การได้รับเงินปันผลจากโรงสีตามจำนวนหุ้น และตามการเฉลี่ยคืนตามปริมาณการนำข้าวเปลือกมาขาย ในปี 2539 โรงสีจะปันผลให้กับสมาชิกตามหุ้นเท่านั้น แต่ในปี 2539 คณะกรรมการบริหารก็มีมติให้ปันผลเฉลี่ยคืนตามปริมาณการขายข้าวเปลือกให้กับสมาชิกด้วย ซึ่งทำให้สมาชิกประเภทชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่ไม่ถือหุ้นของโรงสี(non-member)ได้รับผลประโยชน์มากขึ้นจากการขายข้าวเปลือก
 - การสร้างงานให้เกิดขึ้นในชุมชน จากการสร้างโรงสีขึ้นในชุมชน ทำให้เกิดการจ้างแรงงานในชุมชนเพื่อเป็นพนักงานโรงสี โดยปัจจุบันโรงสีมีพนักงานประจำอยู่ 37-38 คน นอกจากนั้นในช่วงที่ม้งงานเข้ามามากก็จะมี การจ้างแรงงานชั่วคราวเข้ามาเสริมอีกส่วนหนึ่งประมาณ 30-40 คนตลอดปี โดยจ่ายค่าจ้างเป็นรายวัน
- สำหรับพนักงานประจำแต่เดิมนั้นมีการจ่ายค่าจ้างเป็นเงินโบนัสตอนสิ้นปีประมาณร้อยละ 10 ของกำไรสุทธิ ต่อมาในปี 2539 คณะกรรมการบริหารจึงมีมติให้พนักงานประจำมีเงินเดือนประจำ นอกจากเงินเดือนที่ได้รับแล้วพนักงานประจำยังจะได้รับสวัสดิการประกันอุบัติเหตุและสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลอีกด้วย
- การมีแหล่งเงินฝากดอกเบี้ยสูง สมาชิกสามารถนำเงินฝากไว้กับธนาคารชุมชนซึ่งให้ดอกเบี้ยในอัตราสูงไปธนาคารทั่วไป ขณะเดียวกันสมาชิกก็ได้รับความสะดวกไม่จำเป็นต้องเดินทางไปธนาคารที่ตัวอำเภออีก
- จากที่กล่าวมาข้างต้นล้วนเป็นรูปแบบของสวัสดิการส่วนบุคคลที่เกิดขึ้นแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งทั้งสิ้น แต่ก็ยังมีสวัสดิการอีกรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นจากดำเนินกิจกรรมโรงสี นั่นก็คือ สวัสดิการจากกองทุนสวัสดิการหรือกองทุนสาธารณประโยชน์ซึ่งเป็นรูปแบบสวัสดิการในระดับชุมชน

จุดเริ่มต้นของกองทุนสวัสดิการนั้นเริ่มตั้งแต่ปี 2536 เป็นต้นมาเมื่อชมรมรักษ์ฯ ได้จัดสรรผลกำไรส่วนหนึ่งให้เป็นทุนสาธารณะประโยชน์เพื่อใช้ในกิจการของชุมชนนาโงโดยรวม แต่ตลอดช่วงที่ผ่านมาคณะกรรมการเห็นว่ากองทุนสาธารณะประโยชน์ยังมีน้อย จึงไม่มีการนำออกมาใช้แต่อย่างใด จนกระทั่งในปี 2540 จึงมีมติให้ตั้งคณะกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่งเพื่อบริหารเงินกองทุนนี้ ต่อมาก็ได้เปลี่ยนชื่อกองทุนใหม่ว่า กองทุนสวัสดิการชุมชนในปี 2542 (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในตารางที่ 5)

ขอบเขตการทำงานจัดสวัสดิการช่วยเหลือของกองทุนสวัสดิการชุมชนนี้จะมีอยู่ด้วยกัน 11 ข้อ โดยให้กิจการกับทั้งสมาชิกชมรมรักษ์ฯ และชาวบ้านเขตพื้นที่ 4 ตำบลด้วยกัน คือ ตำบลนาโง ตำบลกำเม็ด ตำบลโนนถ้อย อำเภอภูดงและตำบลไผ่ อำเภอทรายมูล ภารกิจทั้ง 11 ประการนี้อยู่ภายใต้การจัดการดูแลของคณะกรรมการกองทุนสวัสดิการชุมชน จำนวน 27 คน ซึ่งเป็นตัวแทนของสมาชิกจากหมู่บ้านต่างๆทั้ง 4 ตำบลมาทำงานกับชุมชนโดยไม่ค่าตอบแทนใดๆ ภารกิจทั้ง 11 ด้านของกองทุนสวัสดิการชุมชนนั้น มีรายละเอียดในการปฏิบัติงานดังนี้

(1) สวัสดิการแก่ผู้ประสบอุบัติเหตุจากภัยธรรมชาติ หรือภัยอื่นๆ ที่คณะกรรมการกองทุนได้พิจารณาร่วมกันว่าอยู่ในข่าย โดยผู้ที่อยู่ในข่ายที่จะได้รับสวัสดิการช่วยเหลือคือสมาชิกผู้อาศัยอยู่ในเขตชุมชนหรืออาจะมีใช้สมาชิกก็ได้ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการฯ ผู้ประสบภัยแต่ละรายจะได้รับเงินช่วยเหลือไม่เกินรายละ 2,000 บาท

(2) สวัสดิการแก่ผู้เจ็บป่วย สมาชิกครอบครัวของสมาชิกชมรมรักษ์ฯ ที่อาศัยอยู่จริงในชุมชนเป็นเวลาไม่ต่ำกว่า 3 เดือน เกิดเจ็บป่วยและเข้ารักษาพยาบาลโดยมีใบรับการรักษาจากโรงพยาบาลของรัฐหรือเอกชนรับรอง แต่ไม่สามารถขอเบิกจ่ายได้ตามสวัสดิการของรัฐได้ สามารถมาเบิกจ่ายจากกองทุนฯได้ไม่เกินปีละ 1,000 บาท หรือถ้าหากผู้ป่วยมีอาการรุนแรงต้องเสียค่ารักษาพยาบาลที่สูงกว่าก็ต้องผ่านการพิจารณาโดยคณะกรรมการ แต่ก็ไม่เกินวงเงิน 10,000 บาท

(3) สวัสดิการเมื่อสมาชิกในครอบครัวของสมาชิกชมรมรักษ์ฯ เสียชีวิต โดยสมาชิกครอบครัวผู้นั้นต้องเป็นที่อยู่ในเกณฑ์เดียวกันกับสวัสดิการแก่ผู้เจ็บป่วย กองทุนฯ จะจัดสวัสดิการช่วยเหลือแก่ครอบครัวในวงเงินไม่เกิน 10,000 บาท

(4) สวัสดิการแก่ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ผู้ที่จะรับสวัสดิการช่วยเหลือได้ต้องเป็นบุตรที่กำลังศึกษาอยู่ของครอบครัวผู้ด้อยโอกาสหรือมีปัญหาวิกฤตเกิดขึ้นในครอบครัว การพิจารณาช่วยเหลือในกรณีนี้คณะกรรมการกองทุนสวัสดิการจะเป็นผู้พิจารณาเองตามความเหมาะสมและวงเงินสูงสุดของกองทุน

(5) สวัสดิการแก่คนยากจนผู้ร่วมกิจกรรมของชุมชน ผู้ที่จะได้รับสวัสดิการต้องเป็นผู้ที่ขาดผู้อุปการะ แต่ผู้นั้นก็ต้องเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมกิจกรรมของชุมชนสม่ำเสมอด้วย คณะกรรมการกองทุนฯ จะจ่ายเงินเป็นค่าช่วยยังชีพในเงินไม่เกิน 100 บาทต่อเดือน

(6) สวัสดิการแก่ชุมชนในเขตปริมนทล กองทุนสวัสดิการชุมชนจะมอบเงินสนับสนุนในการจัดกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามและถูกทำนองคลองธรรม หรือเป็นกิจกรรมที่นำไปสู่การพัฒนาและพึ่งตนเองของชุมชน คณะกรรมการกองทุนฯ จะพิจารณาในกรณีเป็นรายๆ แต่จะให้เงินอุดหนุนไม่เกินปีละ 5,000 บาท

(7) สวัสดิการสนับสนุนการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตทางการเกษตร เป็นสวัสดิการที่จัดให้แก่สมาชิกหรือชาวบ้านทั่วไปที่ต้องการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตทางการเกษตรให้เป็นไปตามแนวทางการพึ่งตนเองแบบยั่งยืน โดยกองทุนฯจะมีวงเงินให้กับผู้ที่ต้องการปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตสามารถขอกู้ได้ ในวงเงินคนละไม่เกิน 10,000 บาท คิดอัตราดอกเบี้ยไม่เกินร้อยละ 5 แต่โดยทั่วไปแล้วจะคิดในอัตราร้อยละ 2 ผู้ขอกู้จะต้องคืนทั้งเงินต้นและดอกเบี้ยภายในระยะเวลา 4 ปี หรืออีกนัยหนึ่งผู้กู้ต้องผ่อนชำระคืนปีละ 2,700 บาท สมาชิกสามารถขอกู้เงินได้โดยครั้งแรกชาวบ้านทั่วไปจะต้องมีคนค้ำประกันการกู้อย่างน้อย 2 คนจึงจะขอกู้ได้ คำร้องขอกู้จะถูกพิจารณาโดยคณะกรรมการที่ตั้งขึ้นเพื่อพิจารณาการให้กู้โดยเฉพาะ

(8) สวัสดิการเพื่อการส่งเสริมและสนับสนุนการสร้างภูมิปัญญาไทย กองทุนฯจะส่งเสริมและสนับสนุนสมาชิกหรือบุคคลทั่วไปที่มีความสามารถในการสร้าง คิดค้น วิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะช่วยพัฒนาและเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน โดยวงเงินช่วยเหลือให้อยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการบริหารแต่ต้องไม่เกินรายละ 2,000 บาท

(9) สวัสดิการประกันภัยอุบัติเหตุให้กับเจ้าหน้าที่ พนักงานและคณะกรรมการของชมรมรักษาระบบชาติ โดยกองทุนฯ จะเป็นผู้จ่ายค่าเบี้ยประกันของกรมธรรม์มูลค่า 500 บาทซึ่งมีวงเงินคุ้มครอง 1 แสนบาท ให้กับคณะกรรมการบริหารและพนักงาน เจ้าหน้าที่ของชมรมรักษาระบบชาติ ครั้งหนึ่ง นั่นคือกองทุนฯ จะจ่ายให้ 250 บาท แต่ถ้าเป็นพนักงานฝ่ายสีขาวและพนักงานขับรถของโรงสีกองทุนฯจะเป็นผู้จ่ายให้ 400 บาท หรือถ้าหากเกิดเจ็บป่วยก็มีสวัสดิการรักษายาบาลให้อีกต่างหากในวงเงิน 3 พันบาท

(10) สวัสดิการสำหรับกับผู้ติดเชื้อ

(11) สวัสดิการสำหรับกับผู้พิการ

จากรายละเอียดของสวัสดิการที่กองทุนสวัสดิการครอบคลุมดังแสดงไว้ข้างต้นนั้น สามารถที่จะจัดแบ่งออกได้เป็นสวัสดิการในรูปแบบต่างๆ 4 รูปแบบด้วยกัน ดังนี้

- สวัสดิการในรูปแบบของการสงเคราะห์ ประกอบด้วย สวัสดิการแก่ผู้พิการ สวัสดิการแก่ผู้เจ็บป่วย สวัสดิการแก่ครอบครัวที่มีสมาชิกเสียชีวิต สวัสดิการแก่ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา สวัสดิการแก่คนยากจนผู้ร่วมกิจกรรมของชุมชน สวัสดิการแก่ผู้ติดเชื้อเอดส์ สวัสดิการแก่คนพิการหรือขาดผู้อุปการะ สวัสดิการในรูปแบบนี้เป็นสวัสดิการที่กองทุนฯ สงเคราะห์ให้กับผู้ที่มีความจำเป็นได้รับความเดือดร้อน เท่าที่ผ่านมามีสวัสดิการในรูปแบบนี้ส่วนใหญ่จะเป็นสวัสดิการคนจน คนพิการ ผู้ที่ขาดผู้อุปการะ ในปี 2542 มีอยู่จำนวน 17 คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนพิการหรือเด็กที่ขาดคนดูแลจะได้รับสวัสดิการช่วยเหลือคนละ 100 บาทต่อเดือน

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีโครงการจัดสวัสดิการเร่งด่วนเพื่อช่วยเหลือประชาชน (SIF Menu 5) เข้ามาจัดสวัสดิการสงเคราะห์ให้กับชาวบ้านอีกทางหนึ่ง ยอดผู้ที่ต้องรับสวัสดิการส่วนนี้จากกองทุนฯ ก็ลดลงเหลือ 11 คน ในปี 2543 ส่วนสวัสดิการให้แก่ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาที่เดิมทีก็มีอยู่บ้างแต่ก็ไม่กี่คนก็ไปรับสวัสดิการจาก SIF Menu 5 กันหมดเพราะให้เงินช่วยเหลือสูงกว่า (200บาท/เดือน) ทำให้ปัจจุบันไม่มีผู้รับสวัสดิการการศึกษาจากกองทุนฯ เหลืออยู่

- สวัสดิการในรูปแบบของการส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ ได้แก่ สวัสดิการสนับสนุนชมรมในเขตปริณทล และสวัสดิการส่งเสริมและสนับสนุนสร้างภูมิปัญญาไทย

- สวัสดิการในรูปแบบของการให้กู้ยืมดอกเบียดำ คือ สวัสดิการสนับสนุนการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตทางการเกษตร สวัสดิการในรูปแบบนี้โดยเป้าหมายของกองทุนแล้วก็เพื่อให้ชาวบ้านปรับเปลี่ยนการทำเกษตรกรรมไปสู่การทำเกษตรการไร้สารพิษและเกษตรอินทรีย์ในที่สุด ในปี 2542 มีผู้ขอกู้ยืมเงินจากกองทุนฯ จำนวน 11 ราย ซึ่งส่วนใหญ่ก็นำไปลงทุนเลี้ยงวัว เลี้ยงปลา เป็นหลัก ปัจจุบันก็มีคนทยอยเงินกู้คืนให้กับกองทุนฯ แล้ว

- สวัสดิการในรูปแบบของการสร้างกำลังใจให้กับบุคลากร คือ สวัสดิการประกันอุบัติเหตุให้กับเจ้าหน้าที่ของชมรมรักษารัฐธรรมนูญ ในปี 2542 มีผู้ขอใช้บริการสวัสดิการนี้อยู่ 32 คน และปี 2543 ลดลงเหลือ 31 คน ซึ่งเมื่อเทียบกับจำนวนผู้ที่มีสิทธิขอใช้บริการได้ก็ถือว่าไม่มากนัก ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะผู้มีสิทธิบางคนได้ทำประกันอุบัติเหตุหรือประกันชีวิตไว้ก่อนแล้วก็เป็นได้

สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับการใช้จ่ายเงินกองทุนสวัสดิการของชมรมโรงสีรักษารัฐธรรมนูญ ซึ่งได้เริ่มตั้งแต่ปี 2541 เป็นต้นมานั้น จะดูรายละเอียดได้ในตารางที่ 4 และ 5

สวัสดิการชุมชนขึ้นเมื่อปี 2541 ได้เงินจำนวน 55,000 บาท เงินจำนวนนี้ยังสามารถใช้สำหรับการเรียนรู้ให้กับสมาชิกในชุมชนที่เป็นสมาชิกของธนาคารหมู่บ้านอีกด้วย เพื่อให้เงินสวัสดิการก้อนนี้ไม่สูญหายไป จึงได้ให้ธนาคารหมู่บ้านนำไปปล่อยกู้ให้กับสมาชิกและนำผลกำไรมาจัดสวัสดิการดังนี้

สวัสดิการผู้นำชุมชน	10%
สวัสดิการสมาชิกผู้ยากไร้ในชุมชน	40%
ตั้งเป็นกองทุนพัฒนาเครือข่าย	20%
สำรองกลุ่ม	10%
สมทบกองทุนสวัสดิการ	20%

ความมากน้อยของสวัสดิการ:

เมื่อพิจารณาจากสวัสดิการของแต่ละรายการของชุมชนโรงสีดังที่กล่าวมาข้างต้น อาจกล่าวโดยรวมได้ว่าปริมาณที่สูงพอสมควร ทั้งนี้และทั้งนั้นขึ้นอยู่กับผลกำไรของกิจการโรงสีเป็นสำคัญ ซึ่งในแต่ละปีจะมีการจัดสรรในสัดส่วนที่แตกต่างกัน โดยมีไว้เพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของสมาชิกชุมชนโรงสีเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเงินสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลจำนวน 1,000 บาทต่อปี

ความหลากหลายของสวัสดิการ:

ในประเด็นนี้ก็เช่นกัน จะเห็นได้ว่า แม้การจัดสวัสดิการจะคำนึงถึงความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชีวิตในชุมชน อันได้แก่ การเจ็บไข้ได้ป่วย การตาย และการศึกษาของเยาวชน เป็นสำคัญ แต่ก็หลากหลายมาก ไม่เพียงแต่เป็นการสงเคราะห์ช่วยเหลือ หากแต่ยังมีด้านการพัฒนาชุมชนอีกด้วย ที่สำคัญได้แก่เช่น เงินทุนสนับสนุนและส่งเสริมการสร้างภูมิปัญญาไท หรือ การให้กู้ยืมดอกเบียดำเพื่อการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตทางการเกษตร เป็นต้น

ความครอบคลุมของสวัสดิการ:

ในประเด็นนี้ จะเห็นได้ว่าครอบคลุมทั้งความจำเป็นขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิตในปัจจุบัน และการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตในอนาคต ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่า แม้ว่าจะมีข้อจำกัดด้านการเงินอยู่บ้าง อย่างไรก็ตาม ก็ถือเป็นนโยบายที่สำคัญอย่างหนึ่งของชุมชนโรงสีที่ต้องผลักดันเรื่องการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตนี้ให้เป็นจริง เพื่อความยั่งยืนของการผลิตทางการเกษตรและเป็นการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองในท้ายที่สุด

โอกาสในการเข้าถึงสวัสดิการ:

ในประเด็นนี้ สมาชิกทุกคนมีโอกาสเข้าถึงสวัสดิการที่ทางชุมชนโรงสีจัดสรรเอาไว้ให้อย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาล ซึ่งให้กับทุกคนที่อยู่ในเกณฑ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สวัสดิการต่างๆสำหรับพนักงานของโรงสีซึ่งเป็นลูกหลานของชาวบ้านนาโสเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจในการทำงานกับโรงสี โดยที่คนเหล่านี้จะขึ้นมามีบทบาทสำคัญในอนาคต

ความพึงพอใจในสวัสดิการของสมาชิก:

โดยส่วนใหญ่แล้ว สมาชิกธนาคารหมู่บ้านมีความพึงพอใจกับระบบสวัสดิการที่มีอยู่อย่างค่อนข้างครบครัน ถึงแม้จะเป็นเครื่องสะท้อนถึงวิสัยทัศน์ของผู้นำได้อย่างหนึ่ง แม้ว่าสวัสดิการบางรายการจะไม่มากมายนัก เพราะข้อจำกัดด้านการเงิน แต่ก็ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี

6. การเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของชุมชน

ในส่วนนี้จะเป็นการวิเคราะห์ถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมของชุมชนโรงสี

ผลประโยชน์ทางกายภาพ: อาจกล่าวได้ว่าผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชุมชนโรงสีเป็นสิ่งที่สมาชิกเห็นได้ชัดเจนและแสดงออกหลายทางด้วยกันคือ

ประการแรก แม้ว่าชุมชนโรงสียังไม่สามารถบรรลุเป้าหมายในการพึ่งตนเองได้ รวมทั้งการจัดการกับปัญหานี้สินที่ชาวบ้านมีอยู่ได้อย่างสิ้นเชิง โดยเฉพาะกับสถาบันการเงินที่อยู่นอกชุมชนอันได้แก่ ธ.ก.ส. ซึ่งเป็นการดึงเอาทรัพยากรออกจากชุมชนรูปแบบหนึ่ง แต่ก็อาจถือได้ว่า โรงสีชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีที่จะแก้ปัญหาเหล่านี้ด้วยตัวของชาวบ้านเองในอนาคต และอย่างน้อยที่สุดก็ทำให้การพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านไปสู่การพึ่งตนเองในอนาคตมีความเป็นไปได้สูง ชุมชนโรงสีได้เข้ามามีบทบาทในการเป็นศูนย์กลางของความเข้มแข็งของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในปี 2539 ชุมชนนาโสได้ถูกจัดให้เป็นชุมชนนำร่องที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม จากสำนักงานคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ และชุมชนยังได้มีการเคลื่อนตัวต่อเนื่องกันมาถึงปัจจุบันนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนนาโสได้มีการดำเนินการใช้เงินตราท้องถิ่นที่รู้จักกันในชื่อของ เบี้ยกุดชุม อีกด้วยในปี 2543

ประการที่สอง นอกจากนี้ ชุมชนโรงสียังเป็นที่ฝึกฝนให้ชาวบ้านมีความรู้ความชำนาญด้านการบริหารจัดการเชิงธุรกิจ ผลที่เห็นได้ชัดเจนในภาพรวมคือ ชาวบ้านในชุมชนเริ่มเรียนรู้การจัดการธุรกิจ และรู้เท่าทันกลไกของโรงสีเอกชนและพ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อข้าว แต่ที่สำคัญกว่าอย่างอื่นก็คือ การเห็นพลังของความสามัคคีในหมู่บ้านด้วยตนเอง

ประการที่สาม เมื่อการดำเนินงานของชุมชนโรงสีครบปี สมาชิกจะได้รับเงินปันผลจากค่าหุ้น สวัสดิการต่างๆ รวมทั้งสวัสดิการการรักษาพยาบาล ซึ่งถือได้ว่าเป็นการคืนกำไรให้กับสมาชิกของโรงสี ทำให้จำนวนชาวบ้านที่มาถือหุ้นโรงสีเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

ผลประโยชน์ที่ไม่ใช่ทางกายภาพ: อันได้แก่ การเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตที่ไม่ใช่ทางวัตถุ ที่ไม่อาจประเมินค่าได้จากการมีชุมชนโรงสีเกิดขึ้นอีกด้วย ที่สำคัญได้แก่

ประการแรก การรื้อฟื้นคุณค่าการช่วยเหลือเกื้อกูล เพราะสภาพเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่แทรกเข้าไปในชุมชน ทำให้ทุกคนในชุมชนต่างต้องทำมาหากินเพื่อความอยู่รอด ความสัมพันธ์แบบเดิม ที่ชาวบ้านพบปะสังสรรค์ และเยี่ยมเยียนกัน ฯลฯ ลดน้อยลงไปทุกที ธนาคารหมู่บ้านนับเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความไว้วางใจ ความสามัคคี ในการทำงานร่วมกัน เช่น การเป็นผู้เข้ามาถือหุ้นของโรงสี การนำข้าวมาขายให้กับโรงสี เป็นต้น ตลอดจนการได้รับรู้สารทุกข์สุกดิบของชาวบ้านด้วยกันซึ่งมาขายข้าว ฯลฯ อีกทั้งร่วมกันเป็นกรรมการของชุมชนโรงสีในการดำเนินงานต่างๆ ตลอดจนร่วมกันวางแผนงานสำหรับอนาคตอีกด้วย

ประการที่สอง การมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับภายนอก เนื่องจากชุมชนโรงสีไม่ได้มีขอบเขตการดำเนินกิจกรรมทางการเงินเฉพาะภายในชุมชน เนื่องจากต้องผลิตข้าวสารขายตลาดทั้งภายในและภายนอกประเทศ ตลอดจนการร่วมอยู่ในเครือข่ายภูมิปัญญาไท ทำให้ชาวบ้านชุมชนนาไผ่มีการเรียนรู้และเพิ่มประสบการณ์ขยายออกไปอย่างมาก ดังเช่น กิจกรรมการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และศึกษาดูงานระหว่างหมู่บ้านและกับกลุ่มต่างๆ แม้แต่ชุมชนศรีชะโศก ฯลฯ เป็นต้น แม้ว่า กรรมการชุมชนโรงสีจะมีโอกาสมากกว่าสมาชิกทั่วไป แต่เมื่อได้รับความรู้มาแล้วก็จะนำมาถ่ายทอดกับเพื่อนสมาชิกอีกต่อหนึ่ง

ประการที่สาม การเพิ่มบทบาทของผู้หญิงในองค์กรชุมชน เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้นำคนสำคัญคนหนึ่งของการเบียดชุมชนคือ แม่บัวทอง บุญศรี ผู้จัดการธนาคารเบียดชุมชนก็เป็นผู้หญิง หัวหน้าฝ่ายบัญชีของชุมชนโรงสีนางสาวสุริมา สามสี ลูกสาวของพ่อม้น สามสี ผู้นำคนสำคัญของชุมชน ก็เป็นผู้หญิง และยังรับผิดชอบดูแลเงินทุนสวัสดิการของชุมชนโรงสีอีกด้วย ในด้านการเข้าร่วมเป็นสมาชิก หรือ การเป็นกรรมการ ฯลฯ ทำให้ผู้หญิงมีความมั่นใจว่าสามารถทำงานกลุ่มได้ ทั้งในด้านการบริหารจัดการกลุ่ม ตลอดจนการจัดสรรผลประโยชน์ให้แก่สมาชิกอย่างเป็นธรรม ฯลฯ

ประการที่สี่ การเสริมสร้างศักยภาพของชาวบ้านด้านบริหารจัดการ การร่วมกันก่อตั้งโรงสีชุมชน ทำให้ชาวบ้านต้องเรียนรู้และเสริมสร้างศักยภาพหลายอย่างสำหรับการบริหารจัดการกลุ่ม นับตั้งแต่เรื่องพื้นฐานที่ก็คือ การทำบัญชีทางธุรกิจ และการบริหารเงินทุนหมุนเวียน ฯลฯ ซึ่งบางคนไม่มีความรู้ในเรื่องนี้เลย แต่เมื่อได้รับเลือกเข้ามาเป็นกรรมการ ก็ต้องเรียนรู้ด้วยความอดทน แต่อาศัยทำการร่วมกันเป็นกลุ่ม ด้วยการลองผิดลองถูกอย่างยากลำบาก ในที่สุดก็สามารถผ่านพ้นอุปสรรคนี้ไปได้

ความหวัง/ความไม่ฝัน:

อาจกล่าวได้ว่า การที่ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งในตำบลนาไผ่ได้ร่วมกันจัดตั้งโรงสีชุมชนขึ้นมานั้นมีจุดประสงค์สำคัญอยู่ที่การแก้ไขการถูกเอารัดเอาเปรียบจากกลไกการตลาดแบบทุนนิยมเป็นสำคัญ โดยมีจุดมุ่งหมายสุดท้ายคือการพึ่งตนเองของชุมชน ดังจะเห็นได้จากโครงการเงินตราชุมชน (ในขณะนี้เริ่มมีความเป็นจริงขึ้นมาบ้างแล้ว) แม้จะมีข้อขัดแย้งทางกฎหมายกับบ้านเมือง แต่ยังคงเป็นประเด็นสำคัญต่อไปในอนาคต เพราะชาวบ้านจะต้องอยู่กับตัวเอง และสังคมรอบข้างอย่างมาก หากต้องการให้เป้าหมายในส่วนนี้เป็นความจริง)

อย่างไรก็ตาม อาจตั้งเป็นข้อสังเกตได้ว่า แม้ว่าชุมชนโรงสีนาไผ่จะสามารถบรรลุเป้าหมายที่ตั้งเอาไว้ในขั้นหนึ่ง และผลประโยชน์ที่ได้จากชุมชนโรงสีส่วนใหญ่จะตกอยู่กับสมาชิกเป็นสำคัญ ทำให้การกระจายความมั่งคั่ง (distribution of wealth) ที่เกิดขึ้นสู่ชุมชนในวงกว้างยังมีอยู่ในขอบเขตที่จำกัดระดับหนึ่ง

บรรณานุกรม

รายชื่อเอกสารประกอบการค้นคว้า

- คณะกรรมการชุมชนวัฒนธรรมนาโส. 2541. บทเรียนการพึ่งตนเองฉบับชุมชน กรณีศึกษาประสบการณ์เรียนรู้ของชุมชนนาโส อำเภออุตุชม จังหวัดยโสธร. เอกสารอัดสำเนา.
- นันทิยา หุตานุวัตร. 2541. ประสบการณ์และบทเรียนธุรกิจชุมชน: โรงสีชมรมรักษ์ธรรมชาติ กลุ่มเกษตรกรทำนา นาโส. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- มูลนิธิสุขภาพไทย. โครงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การอนุรักษ์พรรณพืชสมุนไพรและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนในพื้นที่อำเภออุตุชมและอำเภอยายมุล จังหวัดยโสธร. เอกสารอัดสำเนา.
- ภาณุ บัดโธสง, นภาพร หะวานนท์ และศศิธร ประเสริฐกุล. 2543. "สร้างชุมชนเข้มแข็งบนฐานการผลิตข้าวเพื่อการค้า: ศึกษากรณีความร่วมมือระหว่างชุมชนกับองค์กรเอกชน" เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่ององค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน: จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก ณ ห้องสัมมนา สโมสรนายทหารโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จังหวัดนครนายก วันที่ 28-29 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2543.

สัมภาษณ์บุคคล

- หม่อม สามสี (ผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการบริหารโรงสีฯ) วันที่ 24 พฤศจิกายน 2543
- ท้าวจิตร บุญสูง (ประธานกรรมการบริหารโรงสีฯ) วันที่ 23 พฤศจิกายน 2543
- คุณรัชชัย ไชยตระกูล (กรรมการบริหารโรงสีฯ และฝ่ายการตลาด) วันที่ 23 พฤศจิกายน 2543
- คุณพรพิตร คลังภูเขียว (เจ้าหน้าที่โครงการเงินตราชุมชน) วันที่ 23 พฤศจิกายน 2543
- คุณฐริมา สามสี (ฝ่ายบัญชี โรงสีฯ) วันที่ 23 พฤศจิกายน 2543
- นายเลาะ ศรีมันตะ (ประธานกองทุนสวัสดิการ โรงสีฯ) วันที่ 24 พฤศจิกายน 2543
- นายสมหมาย สามสี (กรรมการกองทุนสวัสดิการ โรงสีฯ) วันที่ 24 พฤศจิกายน 2543
- นายกิตติยุทธ จันทร์ประสาร (กรรมการกองทุนสวัสดิการ โรงสีฯ) วันที่ 24 พฤศจิกายน 2543

ภาคผนวก

ตารางที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนนาไผ่

หมู่บ้าน	หลังคา	ประชากร			พื้นที่อาศัย (ไร่)	พื้นที่ นา(ไร่)	โรง เรียน	พระที่วัด (รูป)
		ชาย	หญิง	รวม				
บ้านดงเย็น	54	149	156	305	50	1300	ไม่มี	2
บ้านกุดแดง	77	155	175	330	42	1500	มี	4
บ้านป่าหวาย	31	74	79	153	10	534	ไม่มี	ไม่มี
บ้านนาไผ่	121	321	330	651	80	2165	มี	3
บ้านโสกชุมปูน	97	251	253	504	60	2676	มี	3
บ้านท่าลาด	63	154	158	312	50	1115	ไม่มี	6
บ้านหนองผือน้อย	59	165	179	344	50	500	ไม่มี	ไม่มี
บ้านสันติสุข	30	92	87	179	20	500	ไม่มี	2
บ้านหนองแคน	71	186	184	370	40	2067	มี	4
บ้านนาซึ่ม	125	397	348	745	75	1881	มี	2
บ้านโคกสวาท	40	96	104	200	25	600	ไม่มี	ไม่มี
รวม	768	2040	2053	4093	502	14838		26

ที่มา: การสำรวจของคณะกรรมการชุมชนวัฒนธรรมนาไผ่ ปี พ.ศ.2540

ตารางที่ 2 จำนวนผู้ถือหุ้นและจำนวนหุ้นแยกตามประเภทสมาชิก

ประเภทสมาชิก	2536		2537		2538		2539		2540		2541		2542	
	ราย	หุ้น	ราย	หุ้น	ราย	หุ้น	ราย	หุ้น	ราย	หุ้น	ราย	หุ้น	ราย	หุ้น
หมู่บ้าน	310	22,379	369	31,625	555	37,579	692	55,163	793	70,604	895	89,542	947	93,144
วัดทุ่งเทพา	57	66,484	57	66,484	57	66,484	57	66,484	57	67,117	62	67,417	62	67,417
ราชการและคนทั่วไป	88	8,124	88	8,124	87	8,569	87	8,569	90	6,838	30	2,502	32	2,620
รวม	455	96,987	514	106,233	699	112,632	836	130,216	940	144,559	987	159,461	1,041	163,181

ที่มา: นันทิยา (2541) และฝ่ายบัญชี โรงสีชุมชนนาไผ่

ตารางที่ 3 ร้อยละจำนวนผู้ถือหุ้นและจำนวนหุ้นแยกตามประเภทสมาชิก

ประเภทสมาชิก	ร้อยละของจำนวนผู้ถือหุ้น							ร้อยละของจำนวนหุ้น						
	2536	2537	2538	2539	2540	2541	2542	2536	2537	2538	2539	2540	2541	2542
ชาวบ้าน	68.13	71.79	79.40	82.78	84.36	90.58	90.97	23.08	29.77	33.36	42.36	48.84	56.15	57.08
ชาวกรุงเทพฯ	12.53	11.09	8.15	6.82	6.06	6.28	5.96	68.54	62.58	59.03	51.06	46.43	42.28	49.31
ข้าราชการและคนทั่วไป	19.34	17.12	12.45	10.40	9.58	3.04	3.07	8.38	7.65	7.61	6.58	4.73	1.57	1.61

ที่มา: นันทิยา (2541) และฝ่ายบัญชี โรงสีชุมชนนาโผ

ตารางที่ 4 การจัดสรรกำไรของโรงสีชมรมรักษารัตนชาติ ปี 2541-2543

วัตถุประสงค์	2541			2542			2543			คงเหลือ
	งบประมาณ	ค่าใช้จ่าย	จำนวน	คงเหลือ	ค่าใช้จ่าย	จำนวน	คงเหลือ	ค่าใช้จ่าย	จำนวน	
ระดับสมาชิก	21,500	-		21,500	-		21,500			21,500
1. ช่วยเหลือผู้ประสบอุบัติเหตุ	25,800	-		25,800	1,260	2	24,540			24,540
2. ช่วยค่ารักษาพยาบาล	25,800	-		25,800	400	4	21,200	4,200	18	21,200
3. ช่วยเหลือผู้ยากจน/คนชรา	25,800	-		25,800	-		25,400	400	4	25,400
4. สนับสนุนทุนการศึกษา	25,300	500	1	25,300	2,000	2	23,300	19,000	19	4,300
5. ช่วยเหลือครอบครัวผู้เสียชีวิต	210,700	-		210,700	139,000	42	71,700	10,000	1	61,700
6. สนับสนุนส่งเสริมสมาชิกปรับเปลี่ยนการผลิต (ทุเรียน)										
ระดับชุมชน										
7. กิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชน	16,650	4,850	2	16,650	11,700	6	4,950	3,100	5	1,850
8. สนับสนุนการสร้างภูมิปัญญาไทย	25,800	-		25,800			25,800			25,800
คณะกรรมการ										
9. ประกันอุบัติเหตุเจ้าหน้าที่พนักงาน คณะกรรมการ	21,500	-		21,500	8,825	33	12,675	8,425	32	4,250
10. ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน	25,800			25,800	23,110		2,690			2,690
รวม	430,000			424,650	186,295		238,355	45,125		193,230
หมายเหตุ:										
รายการศึกษาข้อมูลธุรกิจชุมชน			60,000							
2. ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน				39,421						

ที่มา: ฝ่ายบัญชีชุมชนโรงสีนาโผ

ตารางที่ 5 กองทุนสวัสดิการชุมชนกุดชุม ยโสธร (โครงการธุรกิจชุมชน)

ปี	รายการรับ	จำนวนเงิน	รายการจ่าย	จำนวน	จำนวน	จำนวน
ยอดยกมา	1. รับเงินสนับสนุน จากการจัดสรรกำไร	380,000	1. ช่วยเหลือครอบครัวผู้เสียชีวิต	1	500	
			2. กิจกรรมพัฒนาชุมชน การซ่อมถนน/บริจาค ผ้าป่าสามัคคี	2	4,850	
			3.* จัดสมทบทุนเก็บข้อมูลธุรกิจชุมชน (กองทุนร้านค้า)		60,000	
	รวมรับ	380,000	รวมจ่าย		65,350	
			คงเหลือยกไป ปี 2542		314,650	
2542	1. รับเงินสนับสนุน จากการจัดสรรกำไร	50,000	1. ช่วยเหลือครอบครัวสมาชิกผู้เสียชีวิต	2	2,000	
	2. ยอดยกมาจากปี 2541	314,650	2. กิจกรรมพัฒนาชุมชน	6	11,700	
			* ซ่อมถนน/ช่วยสนับสนุนงานกีฬา/จัดสมทบ ทุนสร้างโรงเรียน			
			3. ช่วยเหลือคำรักษายาบาลครอบครัวสมาชิก	2	1,260	
			4. ช่วยเหลือคำรักษายาบาลครอบครัวสมาชิก	4	400	
			5. สนับสนุนเสริมครอบครัวสมาชิกในการ ปรับเปลี่ยนการผลิต (กู้ยืม)			
			5.1 ซื้อมือ	10	100,000	
			5.2 ซื้อมืออินทรีย์	2	9,000	
			5.3 บ่อปลาพลาสติก	30	30,000	154,360
			6. ประกันอุบัติเหตุให้กับเจ้าหน้าที่ พนักงาน คณะกรรมการชมรม (สมทบทุน)	33	8,825	
			7. ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน		23,110	
			7.1 เบี้ยเลี้ยง/ประชุมกรรมการ 9,055			
			7.2 ค่าเดินทางติดตามโครงการ 1,812			
			7.3 ค่าวัสดุสำนักงาน 12,243			31,935
	รวมรับ	364,650	รวมจ่ายทั้งหมด	92	186,295	
			คงเหลือยกไปปี 2543		178,355	
2543	1. ยอดยกมาจากปี 2542	178,355	1. ช่วยเหลือครอบครัวสมาชิกผู้เสียชีวิต	19	19,000	
31 ต.ค.	2. รับเงินบริจาคจาก ผู้ขัญข้าวประจำปี	4,554	2. กิจกรรมพัฒนาชุมชน	5	3,100	
			* ซ่อมถนน/ช่วยสนับสนุนงานกีฬา/จัดสมทบ ทุนสร้างโรงเรียน			
			* สนับสนุนกิจกรรมวัฒนธรรม			
			3. ช่วยเหลือคำรักษายาบาลครอบครัวสมาชิก	-	-	
			4. ช่วยเหลือผู้ยากจนพึ่งตนเองไม่ได้/ชรา	18	4,200	
			5. สนับสนุนส่งเสริมครอบครัวสมาชิกในการ ปรับเปลี่ยนการผลิต (กู้ยืม)			
			5.1 ซื้อมือ กระบือ ขุดสระ ปรับที่นา	1	10,000	

		5.2 ซื้อมือถืออินทรีย์	-	-	
		5.3 บ่อปลาพลาสติก	-	-	
		6. ช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา			
		7. สนับสนุนการสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่น (การฟ่อนรำ)			
		8. ประกันอุบัติเหตุให้กับเจ้าหน้าที่ พนักงาน คณะกรรมการชมรม (สมทบทุน)		5,000	
				41,700	
		9. ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน			
		* เบี้ยเลี้ยง/ประชุมกรรมการ 25,156			
		* ค่าเดินทางเดินติดตามโครงการ 6,480 บาท			
		* ค่าวัสดุสำนักงาน 7,785 บาท			
3. รับคืนเงินกู้ยืม	40,278			47,846	
		รวมจ่ายทั้งหมด		89,546	
		คงเหลือยกไป 1 พ.ย. 2543	47	133,641	
		ยอดเงินในบัญชีเงินฝาก		133,641	

ที่มา: ฝ่ายบัญชีชุมชนโรงสีนาโสด

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การศึกษารูปแบบและความเป็นไปได้ในการจัดสวัสดิการโดยภาคชุมชน

กรณีศึกษา

เครือข่ายหักถกรรมและพัฒนาสตรีอีสาน
“กลุ่มแม่หญิง”

โดย

อ.อภิญญา เวชยชัย

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เครือข่ายหัตถกรรมและพัฒนาสตรีอีสาน

“กลุ่มแม่หญิง”

อภิญญา เวชยชัย

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คำนำ

การศึกษารูปแบบและความเป็นไปได้ในการจัดระบบ Social Safety Net โดยภาคชุมชน กรณีศึกษา เครือข่ายหัตถกรรมและพัฒนาสตรีอีสาน เป็นกรณีศึกษาที่มีความน่าสนใจหลายประการ สำหรับการเรียนรู้และทบทวนการเรียนรู้ในการรวมตัวกันของกลุ่มแม่หญิงในพื้นที่ภาคอีสาน ที่เริ่มต้นรวมกลุ่มจากพื้นฐานภูมิปัญญาเดิมของกลุ่มสตรี ในงานหัตถกรรมจากระดับกลุ่มย่อยๆ ที่กระจัดกระจายกันอยู่ในพื้นที่ต่างๆ จนกระทั่งพัฒนามาเป็น “เครือข่าย” ที่ไม่เพียงมีวัตถุประสงค์เพื่อการผลิตหัตถกรรมและงานขายเพื่อส่งเสริมรายได้ให้แก่สมาชิกกลุ่มเท่านั้น หากยังมีความสนใจในเรื่องการเกษตรผสมผสาน สิ่งแวดล้อม แนวความคิดเกี่ยวกับบทบาทหญิงชายในการมีส่วนร่วมในการพัฒนา จนถึงบทบาทในการจัดสวัสดิการระดับชุมชน เพื่อให้การช่วยเหลือและสร้างความเกื้อกูลระหว่างกันและกันในชุมชน ซึ่งเป็นความน่าสนใจประการแรกของกรณีศึกษา

ประการที่สอง แม้ว่าการพัฒนาและเติบโตของเครือข่ายหัตถกรรมและพัฒนาสตรีอีสาน จะเป็นองค์กรที่เติบโตอย่างเป็นทางการมาไม่นานนัก คือเริ่มต้นก่อตั้งอย่างเป็นทางการในปี 2534 ในฐานะคณะทำงานหนึ่งภายใต้คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบทภาคอีสาน (กป.อพช.อีสาน) นับจนถึงปัจจุบันเป็นเวลาประมาณ 10 ปี แต่การรวมตัวกันของกลุ่มสมาชิกที่เป็นกลุ่มแม่หญิงหลายกลุ่มในพื้นที่ต่างๆ มีพัฒนาการที่ยาวนานนับเกือบ 2 ทศวรรษ แต่ละกลุ่มต่างมีแนวคิด แนวทางในการพัฒนากลุ่มของตนเองอย่างมีอิสระ ตามความสนใจและความพร้อมของกลุ่ม และมีการจัดกิจกรรมที่สอดคล้องเหมาะสมกับความเป็นจริงในชุมชน การจัดกิจกรรมขององค์กรสมาชิกจึงมีความแตกต่างหลากหลายค่อนข้างมาก ส่งผลต่อรูปแบบการรวมกลุ่มและระบบสวัสดิการชุมชนของแต่ละกลุ่มสมาชิกด้วย การศึกษาในครั้งนี้ จึงเป็นการศึกษาเพื่อทบทวนแนวทางการจัดระบบการคุ้มครองปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Net) ของภาคชุมชน จากการดำเนินงานของกลุ่มสมาชิกเครือข่ายหัตถกรรมและพัฒนาสตรีอีสาน ผู้ศึกษาได้กำหนดการศึกษาไว้ที่รูปแบบและแนวทางการจัดสวัสดิการของกลุ่มสมาชิก 2 กลุ่มของเครือข่ายฯ คือกลุ่มพรรณไม้ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด และกลุ่มแพรวพรรณ อ.เมืองขอนแก่น เนื่องจากทั้ง 2 กลุ่มต่างได้ดำเนินงานด้านสวัสดิการชุมชนมาแล้วเป็นเวลานาน มีประสบการณ์ที่ค่อนข้างชัดเจน เป็นรูปธรรมมากที่สุด ขณะเดียวกันทั้ง 2 กลุ่มต่างก็มีแนวทางการจัดสวัสดิการที่มีด้านที่เหมือนกันและแตกต่างกันในนัยยะที่น่าสนใจ การศึกษาการดำเนินงานสวัสดิการชุมชนจาก 2 กลุ่มนี้ จึงน่าจะให้เห็นแนวทางที่หลากหลายมากขึ้น

ประการที่สาม เพื่อให้การศึกษาครั้งนี้เป็นการติดตามพัฒนาการของแนวคิดด้านสวัสดิการชุมชน ในมิติของเครือข่าย “แม่หญิง” กลุ่มนี้ในระยะปัจจุบันให้มากที่สุด ผู้ศึกษาจึงได้ศึกษาถึงแนวโน้มและทิศทางในการจัดสวัสดิการของเครือข่ายในระยะปัจจุบัน เพื่อให้เห็นความพยายามของเครือข่ายหัตถกรรมและพัฒนาศรีอีสานในการที่จะขยายงานสวัสดิการออกไปให้ครอบคลุมประชาชนผู้ด้อยโอกาสอื่นๆในชุมชนให้มากขึ้น และพยายามคิดค้นหาแนวทางที่มีลักษณะที่ยั่งยืนขึ้นมากกว่ารูปแบบการจัดสวัสดิการปัจจุบัน ซึ่งยังมีข้อจำกัดในการให้ความช่วยเหลือได้ครอบคลุมเฉพาะผู้เป็นสมาชิกกลุ่มและบางส่วนของครอบครัวสมาชิกเท่านั้น

ขอบเขตในการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้กำหนดขอบเขตเนื้อหาไว้ดังนี้

1. พัฒนาการขององค์กร
2. รูปแบบและวิธีการในการจัดสวัสดิการชุมชน
3. ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของแนวทางการจัดสวัสดิการ
4. ปัจจัยในการกำหนดความสำเร็จและความเข้มแข็งขององค์กร
5. ความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบของสวัสดิการชุมชนนี้ไปประยุกต์ใช้
6. ผลกระทบที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

1. พัฒนาการขององค์กร “เครือข่ายหัตถกรรมและพัฒนาศรีอีสาน”

การรวมกลุ่มแม่หญิงทอผ้า

ก่อนหน้าที่เครือข่ายหัตถกรรมและพัฒนาศรีอีสาน จะมีการจัดตั้งในรูปขององค์กรประสานงานอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ.2534 เครือข่ายนี้ประกอบด้วยกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนและกลุ่มประชาชนในภาคอีสานที่มาร่วมตัวกันในระยะต้นเพียง 4 องค์กร ได้แก่ โครงการพัฒนาการทอผ้าพื้นเมือง สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม (ATA) อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด, มูลนิธิพัฒนาอีสาน (NET) จ.สุรินทร์, ศูนย์ศิลปหัตถกรรมเพื่อการพัฒนาสตรีอีสาน (ศพส.) จ.ขอนแก่น และโครงการทอผ้าพื้นเมืองอีสาน อ.พล จ.ขอนแก่น โดยเริ่มจากความสนใจร่วมกันในประเด็น “ผู้หญิง” และ “การมีส่วนร่วมของผู้หญิงในงานพัฒนา” ความเคลื่อนไหวในระยะต้น ยังไม่สามารถจัดกิจกรรมในเรื่อง “ผู้หญิง” ได้อย่างชัดเจนนัก เพราะกลุ่มองค์กรสมาชิกยังคงให้ความสนใจในเรื่องการอาชีพและการส่งเสริมรายได้เป็นเบื้องต้นก่อน กรรมการกลุ่มจึงเห็นว่าการจะเคลื่อนไหวในเรื่องของ “ผู้หญิง” น่าจะต้องหันมาให้ความสนใจกับการรวมกลุ่มผู้หญิงเป็นเบื้องต้น และมีความเห็นว่างานหัตถกรรมคืองานที่จะเป็นเครื่องมือในการรวมกลุ่มของผู้หญิงได้อย่างเหมาะสม บนพื้นฐานที่ผู้หญิงในชนบทอีสานต่างมีภูมิปัญญาและมีความผูกพันกับงานหัตถกรรมอยู่แล้ว และกระบวนการของงานหัตถกรรมนี้ยังสามารถช่วยพัฒนาผู้หญิงได้ทั้งในเชิงแนวคิดการทำงานเป็นกลุ่มและการเสริมสร้างรายได้ไปด้วยกัน ดังนั้นกิจกรรมของเครือข่ายในระยะต้นจึงเริ่มที่งานหัตถกรรม และเพื่อให้การรวมกลุ่มงานหัตถกรรมดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน องค์กรสมาชิกจึงหันมาให้ความสนใจในพัฒนาเทคนิคฝีมือการผลิต พัฒนาการออกแบบผลิตภัณฑ์ และการเผยแพร่รณรงค์ทั้งแนวคิดและผลิตภัณฑ์

ออกสู่สาธารณะ กิจกรรมต่างๆในระยะแรกของเครือข่ายฯจึงเป็นไปเพื่อสนับสนุนและส่งเสริมงานเหล่านี้ ทั้งการฝึก
อบรม การสัมมนา การจัดนิทรรศการต่างๆ ในการให้ความรู้ทางการผลิตและความรู้เกี่ยวกับพลังกลุ่มไปด้วยกัน

การพัฒนาความเข้มแข็งเชิงธุรกิจขององค์กร

สุนทรี เสงี่ยม ผู้ประสานงานเครือข่ายหัตถกรรมและพัฒนาสตรีอีสาน ได้สรุปบทเรียนเกี่ยวกับพัฒนาการ
ของเครือข่ายภายหลังจากการรวมกลุ่ม ว่า “..เป็นช่วงเสริมความเข้มแข็งให้ธุรกิจชุมชนของผู้หญิงอีสาน เป็นช่วง
การพัฒนาทักษะการประกอบการธุรกิจ การบริหารจัดการ การเงินบัญชี การถือหุ้นและการปันผล ซึ่งในช่วงระยะ
เวลา 2 ปี (พ.ศ.2536-2537) องค์กรสมาชิกหลายองค์กรได้สะสมบทเรียนจนสามารถพัฒนาธุรกิจหัตถกรรมของ
กลุ่มไปสู่ความสำเร็จอย่างงดงาม ยกตัวอย่างเช่น กรณีกลุ่มแพรวพรรณ (สมาชิก 250 คน) ก้าวไปถึงขั้นที่สามารถซื้อ
อาคาร 1 คูหาเป็นทรัพย์สินของกลุ่ม และสามารถดำเนินกิจการร้านหัตถกรรมได้ทั้งการขาย การทำบัญชีต่างๆด้วย
คณะกรรมการกลุ่มเอง ในขณะที่กลุ่มพรรณไม้ (สมาชิก 500 คน) ก็ขยายไปสู่ธุรกิจใหม่ คือ การประกอบธุรกิจ
สถานีบริการน้ำมัน โดยมีการสะสมทุนและทักษะการประกอบการจากธุรกิจเดิมของกลุ่ม คือ ธุรกิจหัตถกรรม..”
(คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กป.อพช.) อีสาน, 2540: น.94)

การสร้างงานสวัสดิการจากฐานรายได้หัตถกรรม

ความสำเร็จของกลุ่มองค์กรสมาชิกที่มีฐานรายได้ทางเศรษฐกิจ ดังเช่น กลุ่มพรรณไม้ และกลุ่มแพรวพรรณ
ทางเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้องค์กรสมาชิก 2 กลุ่มนี้เริ่มคิดร่วมกันถึงการใช้จ่ายประโยชน์จากผลกำไรที่ได้จากงาน
และหันมาให้ความสนใจกับการจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิกกลุ่มของตนเอง ในรูปแบบและแนวทางที่แต่ละกลุ่มสนใจ
และต้องการ ซึ่งในระยะต่อมามีทั้งรูปแบบที่ล้มเหลวต้องยกเลิกไป และรูปแบบที่เป็นที่พอใจของเหล่าสมาชิก
ขณะที่องค์กรสมาชิกกลุ่มอื่นๆที่ยังไม่มีความพร้อมในเชิงเศรษฐกิจมากพอ ยังไม่สามารถจะจัดสวัสดิการได้
สุนทรี เสงี่ยม กล่าวถึงการจัดสวัสดิการขององค์กรสมาชิกในปัจจุบันว่า

“..ประเด็นสวัสดิการ ถ้าจะพูดจริงๆยังไม่ถึงกับทำทั้งเครือข่าย ทั้ง 30 องค์กรยังไม่ได้ทำ งานส
วัสดิการจึงเป็นงานที่แต่ละกลุ่มเขาทำของเขาเองตามศักยภาพของเขา กลุ่มที่สามารถจัดสวัสดิ
การให้แก่สมาชิกได้ก็เป็นกลุ่มที่มีฐานรายได้ทางเศรษฐกิจ ในขณะที่สมาชิกเครือข่ายกลุ่มอื่น
ที่กำลังเคลื่อนไหวยังด้านเกษตร สิ่งแวดล้อม เอดส์ เขาก็ไม่ได้คิดเรื่องสวัสดิการ อาจจะอยากอยู่
แต่ไม่มีทรัพยากรที่จะแบ่งมาคิดเรื่องสวัสดิการ กลุ่มที่จะจัดสวัสดิการก็คือ กลุ่มที่มีฐานรายได้ที่
รวมกันแล้วมีรายได้ มีกำไร ก็เลยเอากำไรมาจัดสวัสดิการ ส่วนมากจะเกิดในกลุ่มที่ทำ
หัตถกรรมเป็นงานอาชีพ เพราะฉะนั้นกลุ่มพรรณไม้กับกลุ่มแพรวพรรณจึงเป็นกลุ่มที่มีขนาด
ใหญ่และทดลองทำสวัสดิการเป็นกลุ่มแรกๆ” (สุนทรี เสงี่ยม, สัมภาษณ์ 9 ธันวาคม 2543)

สวัสดิการ: บทเรียนที่หลากหลาย

อย่างไรก็ตาม การจัดสวัสดิการขององค์กรสมาชิก 2 กลุ่ม ก็มีพัฒนาการที่แตกต่างกัน กลุ่มพรรณไม้ ซึ่ง
ได้เป็นกลุ่มที่ประสบความสำเร็จงดงามในด้านรายได้จากงานหัตถกรรม และได้เริ่มจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิกก่อน
เป็นกลุ่มแรก กลับประสบกับปัญหาหลายด้านในการจัดสวัสดิการจนเกิดภาวะขาดทุน และปัจจุบันต้องยกเลิกการ

สวัสดิการไป ในขณะที่กลุ่มแพรรณ ได้ดำเนินการจัดสวัสดิการภายหลังจากนั้น มีความพยายามที่จะขยายขอบเขตของสวัสดิการ ให้มีความครอบคลุมและให้ความคุ้มครองสมาชิกในหลายด้านมากขึ้น ซึ่งผู้ศึกษาจะกล่าวถึงรายละเอียดในภายหลัง

ปัจจุบันการดำเนินงานของเครือข่ายฯ ขยายตัวกว้างขวางขึ้นกว่าเดิม มีองค์กรสมาชิกกว่า 30 องค์กรจากจังหวัดต่างๆ เช่น ร้อยเอ็ด ขอนแก่น สุรินทร์ อุดรธานี อำนาจเจริญ มหาสารคาม อุบลราชธานี หนองคาย มารวมตัวกัน แต่ละองค์กรยังคงมีกิจกรรมเฉพาะในองค์กรของตนตามความพร้อมและความสนใจที่หลากหลายออกไป เช่น กิจกรรมการรณรงค์แนวคิดงานด้านสิ่งแวดล้อม การพัฒนาผู้หญิงกับการมีส่วนร่วมในองค์กรสวนปศุสัตว์ท้องถิ่น (อบต.) การพัฒนาผู้หญิงในฐานะที่เป็นแรงงานนอกระบบ ฯลฯ เป็นต้น

ทิศทางงานสวัสดิการของเครือข่ายแม่หญิง

แม้ว่าองค์กรสมาชิกเครือข่ายฯ จำนวนมากจะยังไม่สามารถจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิกในกลุ่มของตนได้ แต่ในส่วนเครือข่ายกิจกรรมและพัฒนาสตรีอีสานเองก็มีแนวคิดจะพัฒนาระบบสวัสดิการชุมชนในรูปแบบอื่นๆ ออกไปจากเดิมอีก เช่น มีการประสานงานกับสำนักงานประกันสังคม และองค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) เพื่อศึกษาและคิดค้นรูปแบบในการจัดสวัสดิการให้แก่แรงงานที่ทำงานอยู่กับบ้านของตน (Home Workers) ทั้งผู้ที่ทำงานมาที่บ้านและผู้ที่ทำการผลิตอยู่กับบ้าน ดังเช่น กลุ่มผลิตหัตถกรรมหลากหลายกลุ่มที่อยู่ในชุมชนชนบทปัจจุบันนี้ และการร่วมงานกับโครงการกองทุน SIF แผนุ 5 เพื่อจัดสวัสดิการให้แก่ผู้ด้อยโอกาสและประสบภาวะยากลำบากในชุมชน โดยมีองค์กรสมาชิกในเครือข่ายเข้าร่วมโครงการกับกองทุน SIF จำนวน 10 องค์กร การดำเนินงานช่วยเหลือกลุ่มประชาชนที่ประสบภาวะยากลำบากในชุมชนนี้ ได้ส่งผลให้องค์กรสมาชิกในเครือข่ายฯ ที่เข้าร่วมโครงการนี้ได้มีโอกาสเรียนรู้บทเรียนในการจัดสวัสดิการให้แก่ผู้ด้อยโอกาสในชุมชนกลุ่มอื่นๆ เช่น เด็กพิการ ผู้สูงอายุ ครอบครัวยากจน เป็นต้น อันเป็นเงื่อนไขที่ทำให้กรรมการของแต่ละองค์กรสมาชิกนั้น ได้ใช้พลังและศักยภาพของตนเข้ามาบริหารจัดการกลุ่ม และผลักดันให้กลุ่มมีทักษะและมีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการให้แก่ประชาชนยากลำบากในชุมชนอย่างกว้างขวางขึ้นจากสถานการณ์จริงในชุมชน

สำหรับแนวคิดในการจัดสวัสดิการในรูปแบบประกันสังคมให้แก่แรงงานนอกระบบ ซึ่งเป็นกลุ่มผู้รับงานไปทำที่บ้าน และกลุ่มที่ทำการผลิตอยู่กับบ้าน ซึ่งกำลังเป็นทิศทางที่เครือข่ายฯ กำลังให้ความสนใจอยู่ในเวลานี้ เกิดขึ้นเพราะเครือข่ายฯ มองเห็นว่า กลุ่มผู้หญิงที่ทำการผลิตอยู่กับบ้านเหล่านี้ ต้องเผชิญกับเงื่อนไข 3 ประการ คือ การไม่ถูกมองเห็น (Invisibility) หรือถูกลืมจากสังคม การมีข้อจำกัดในการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรในการผลิต และการขาดการคุ้มครองทางสังคม ประกอบกับการคุ้มครองในด้านประกันสังคมของรัฐในปัจจุบัน มีข้อจำกัดที่ทำให้ความคุ้มครองเฉพาะกลุ่มแรงงานในระบบเป็นหลัก รัฐไม่สามารถให้บริการด้านความคุ้มครองทางสังคมในเชิงสวัสดิการแก่กลุ่มแรงงานนอกระบบหรือแรงงานในภาคเกษตรอย่างเป็นระบบเท่ากลุ่มแรงงานในระบบ ขณะเดียวกันก็มีแนวโน้มว่าแรงงานในภาคเกษตรจะถูกมองข้ามไป กรรมการเครือข่ายฯ จึงมีข้อเสนอว่า

"บริการประกันสังคมน่าจะขยายออกมาครอบคลุมถึงครอบคลุมถึงคนอื่นๆ ที่ไม่เฉพาะคนงานในโรงงาน คนกลุ่มที่ทำงานอยู่กับบ้านน่าจะได้รับการคุ้มครองและได้รับประโยชน์เช่นนี้บ้าง โดยอาศัยกติกาอีกชุดหนึ่งที่ไม่เหมือนกับชุดที่มีอยู่เดิม เครือข่ายฯ ได้เสนอความคิดเห็นนี้ต่อ

ILO เขาก็เสนอว่าให้ทำการศึกษา ร่วมกับสำนักงานประกันสังคม โดยศึกษาถึงช่องทางที่จะเป็นไปได้ และเสนอโปรแกรมการดำเนินงานใหม่มาให้กับคน 2 กลุ่ม คือ ผู้รับงานมาทำที่บ้าน และผู้ที่ทำการผลิตอยู่กับบ้าน ในรูปของการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มผลิตหัตถกรรม หรือการทำงานที่เป็นกิจการของตนเอง ในขณะเดียวกันเขาก็ให้เราศึกษารวบรวมว่า เราเคยทำอะไร แล้วมันมีความล้มเหลวหรือความเป็นไปได้อย่างไร และถ้าเป็นไปได้ เราอยากได้บริการประกันสังคมในลักษณะใด จ่ายเท่าไร ซึ่งเรากำลังศึกษาความเป็นไปได้อย่างไร เพื่อที่จะดูว่างานประกันสังคมมันมีโอกาสจะขยายมาให้คน 2 กลุ่มสามารถเอาประกันด้วยได้ไหม โดยมีเงื่อนไขที่เน้นการเอาประกันเป็นกลุ่ม เพราะว่าถ้าจะทำประกันสังคมเดี่ยวๆก็อาจจะจัดระบบอย่างไร ซึ่งงานศึกษาคงจะเริ่มปี 2544" (สุนทรี เสงี่ยม, สัมภาษณ์ 9 ธันวาคม 2543)

แนวโน้มที่น่าสนใจของเครือข่ายฯ ในอนาคตอันใกล้ก็คือ ความพยายามในการหารูปแบบสวัสดิการสังคมที่สอดคล้องเหมาะสมกับกลุ่มที่ทำงานหัตถกรรมในชนบทโดยตรง โดยที่เครือข่ายฯ เห็นว่า แทนที่องค์กรจะต้องสวัสดิการเอง ประกันความเสี่ยงกันเอง องค์กรควรจะร่วมกับกองทุนของรัฐที่มีอยู่แล้วเพื่อประกันความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้น และยังเป็นการสร้างเงื่อนไขให้สำนักงานประกันสังคม ได้ทบทวนระบบการจัดสวัสดิการใหม่ให้ประชาชนในภาคเกษตรด้วย ข้อเสนอของเครือข่ายฯ คิดว่า

"รัฐควรจะต้องขยายขอบเขตการคุ้มครอง โดยพิจารณาบนเงื่อนไขสิทธิประโยชน์ของชาวบ้านในชนบท ว่าควรจะมีการคุ้มครองเรื่องอะไรที่จะเป็นประโยชน์และสอดคล้องกับชาวบ้าน เช่น การประกันการลาคลอด ซึ่งในเงื่อนไขนี้อาจจะไม่จำเป็นสำหรับสตรีที่ทำงานอยู่กับบ้าน และการประเมินกำลังจ่ายที่เป็นจริงของแรงงานที่ทำงานอยู่กับบ้านในภาคเกษตร เพื่อประเมินความเป็นไปได้ร่วมกัน" (สุนทรี เสงี่ยม, เพิ่งอ้าง)

ด้วยเหตุนี้ ทิศทางการจัดสวัสดิการของกลุ่มเครือข่ายแม่หญิงในระยะปัจจุบันจึงกำลังให้ความสนใจที่การศึกษาระบบประกันสังคมที่เหมาะสมและเอื้อประโยชน์ต่อแรงงานในภาคเกษตรที่ทำงานอิสระอยู่กับบ้านหรือรับงานมาทำที่บ้านให้ได้รับความคุ้มครองทางสังคมจากภาครัฐเช่นเดียวกับการประกันสังคมในภาคอุตสาหกรรม

2. รูปแบบและวิธีการในการจัดสวัสดิการชุมชน

เพื่อให้เห็นการดำเนินงานที่ผ่านมาและความหลากหลายของการจัดสวัสดิการชุมชน บนพื้นฐานของกลุ่มเครือข่ายแม่หญิง ผู้ศึกษาขอเสนอรูปแบบการจัดสวัสดิการของกลุ่มองค์กรสมาชิกจากตัวอย่างของ 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มพรรณไม้

กลุ่มพรรณไม้ เป็นกลุ่มสตรีทอผ้าพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติประมาณ 500 คน จาก 24 หมู่บ้าน ใน 6 ภาคของ 3 จังหวัดภาคอีสาน (ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ สุรินทร์) จัดตั้งขึ้นเมื่อปี 2534 ในรูปของเครือข่ายกลุ่มสตรี

ทอผ้าพื้นเมือง เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาการตลาด การผลิตและการแสวงหาแนวทางที่จะพึ่งตนเองในระยะยาว ได้รับการพัฒนาความรู้ความสามารถในการทอผ้าพื้นเมือง การย้อมสีธรรมชาติ และการจัดการองค์กรจากโครงการพัฒนาการทอผ้าพื้นเมือง สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม ทำให้สมาชิกผ่านการเรียนรู้ การพัฒนากระบวนการผลิต การจัดการด้านตลาดอย่างเป็นระบบและมีทิศทางมากขึ้น อันเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผลผลิตของกลุ่มพรรณไม้ได้รับการตอบสนองจากตลาดด้วยดี และสามารถขยายสินค้าไปสู่ตลาดต่างประเทศมากขึ้น โดยเฉพาะญี่ปุ่น โดยมียอดการผลิตปัจจุบันประมาณ 1.6-2.4 ล้านบาทในแต่ละปี (สมภาร จันทร์แดง, สัมภาษณ์ 10 ธันวาคม 2543)

รายการ	2534	2535	2536
1. รายได้เฉลี่ยของสมาชิก (บาท/ปี)	4,395	5,012	5,525
2. ยอดขาย (บาท)	1,466,277	2,633,465	3,145,140
3. ทุนดำเนินการ (บาท)	1,351,000	2,045,241	2,694,036
4. สัดส่วนเงินลงทุนของ ชาวบ้าน: องค์กรพัฒนาเอกชน	25:75	25:75	31:69

ตัวเลขผลการดำเนินธุรกิจของกลุ่มพรรณไม้ในระยะก่อตั้งองค์กร ในช่วงแรกๆแสดงถึงศักยภาพและความสามารถในการทำธุรกิจชุมชนของกลุ่มพรรณไม้ที่น่าพอใจ ฐานรายได้ที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในระยะนั้นทำให้กรรมการกลุ่มพรรณไม้เริ่มหันมาให้ความสนใจกับการคืนกำไรกลับมาที่กลุ่มสมาชิกในรูปแบบสวัสดิการมากขึ้น

ในช่วงปี 2536 กลุ่มพรรณไม้มีรายได้ที่นำพอใจอย่างต่อเนื่อง องค์พัฒนาเอกชนซึ่งทำหน้าที่เป็นที่เลี้ยง
 ริมที่จะถอนตัวออก สมาชิกกลุ่มพรรณไม้พยายามสร้างความเข้มแข็งเพื่อให้กลุ่มสามารถพึ่งตนเองในระยะยาว
 ได้ร่วมกันวางแผนที่จะจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิกกลุ่มเพิ่มขึ้นจากการจ่ายผลตอบแทนในรูปเงินปันผล โดยกลุ่ม
 ก็ไ้มาจ่ายเป็นเงินปันผลคืนกลับมายังกลุ่มสมาชิกตามหมู่บ้านต่างๆประมาณ 8% โดยกลุ่มสมาชิกจะหักไว้
 เป็นทุนสะสมให้สมาชิกกู้ 2% อีก 6% มอบให้กรรมการแต่ละหมู่บ้านในฐานะฝ่ายจัดการ ในขณะที่เดียวกันกลุ่ม
 ไม้ จะหักเงินรายได้ของสมาชิกจากการนำผ้ามาส่งขายอีกร้อยละ 2 เอาไว้สำรองซื้อผ้าและเก็บไว้กองกลาง
 รับซื้อผ้าสมาชิกต่อไป ในระยะเวลานั้นสมาชิกกลุ่มต่างก็มีรายได้เพิ่มขึ้นจำนวนมาก รายได้จากการผลิต
 กรรมซึ่งเคยถือว่าเป็นรายได้เสริม ค่อยๆยับเป็นรายได้หลักแทนรายได้จากการเกษตร ซึ่งในขณะนั้นเริ่มมี
 ไม่แน่นอนมากขึ้นจากราคาผลผลิตซึ่งถูกกดราคาและมีราคาไม่คงที่

แม่สมภาร จันทรแดง กล่าวว่า งานหัตถกรรมซึ่งดูเหมือนจะเป็นรายได้เสริมในระยะแรกกลับสร้างรายได้ที่พอใจแก่สมาชิกกลุ่มพรรณไม้มากขึ้น และกลายเป็นรายได้ประจำถ้าสมาชิกคนใดขยันทอดผ้าอย่างต่อเนื่อง

"สมาชิกมีรายได้เฉลี่ยในรอบ 4-5 เดือนประมาณ 30,000 บาท แต่ถ้าใครไม่ขยันก็ได้ประมาณ 10,000 บาท ซึ่งเมื่อมีเงินหมุนเวียนพอเพียง คนก็ไม่ต้องไปกู้เพิ่ม แถมยังสามารถปลดหนี้เดิมของตนลงได้บ้าง"

เมื่อกลุ่มพรรณไม้สะสมทักษะในการผลิต การบริหารจัดการจนเริ่มเข้าสู่ภาวะลงตัวแล้ว ได้หันมาสนใจขยายรายได้จากกิจกรรมอื่นๆเพิ่มเติมอีก เช่น การรับซื้อข้าวมาขาย แต่ทำได้เพียงปีเดียวก็หยุดเพราะกลุ่มไม่มีทักษะ มีการทำปืมน้ำมัน โดยความร่วมมือกับบริษัท บางจากฯ จำกัด (มหาชน) ซึ่งกลุ่มทำกิจการอยู่ 4-5 ปีได้ผลไม่ดีนัก ปัจจุบันได้มอบให้บุคคลอื่นเป็นผู้บริหารแทนโดยยังคงถือว่าเป็นกิจการของกลุ่มพรรณไม้อยู่ และมีการจัดกองทุนฌาปนกิจที่หวังว่าจะเป็นสวัสดิการที่มั่นคงให้แก่สมาชิกกลุ่มต่อไป

ฌาปนกิจ: สวัสดิการเพื่อสมาชิก

กลุ่มพรรณไม้มีความสนใจดำเนินกิจกรรมด้านสวัสดิการเพิ่มเติมให้แก่สมาชิก กลุ่มเริ่มต้นจากการประเมินความต้องการด้านสวัสดิการของสมาชิก พบว่าสวัสดิการที่สมาชิกต้องการมากที่สุด คือ การคุ้มครองกรณีเสียชีวิต คือการจัดกองทุนฌาปนกิจสมทบให้แก่ครอบครัวสมาชิกในกรณีที่สมาชิกกลุ่มผู้นั้นได้ผู้เสียชีวิตไป แม่สมภาร จันทรแดง ประธานกลุ่มพรรณไม้ขณะนั้นมีความเห็นว่า

"ตอนนั้น แม้จะมีฌาปนกิจในหมู่บ้านอยู่แล้ว แต่ก็ได้เงินไม่มากนัก เนื่องจากองค์กรของเราเป็นองค์กรใหญ่ เป็นที่นับหน้าถือตา เราจึงอยากช่วยไปถึงครอบครัว พ่อแม่ ลูกของสมาชิกด้วย จึงริเริ่มดำเนินการในเรื่องนี้ก่อน โดยมีการเก็บเงินจากสมาชิกรายคน จัดตั้งกลุ่มฌาปนกิจ ขึ้นในปี 2537 ในช่วง 2 ปีแรกเก็บเงินจากสมาชิก รายละ 700 บาท ต่อปี กำหนดผลประโยชน์ตอบแทนกลับอยู่ที่ 40,000-100,000 บาท ขึ้นกับอายุของผู้เสียชีวิต พอปี 2539 มีผู้สนใจสมัครเป็นสมาชิกเพิ่มขึ้นจาก จ.อุดรราชธานีและ จ.ขอนแก่น เมื่อวงเงินผลประโยชน์สูงขึ้น กลุ่มจึงมีการเรียกเก็บเงินบริการสวัสดิการจากสมาชิกเพิ่มเป็นรายละ 900 บาทต่อปี

ตอนแรกสมาชิกที่อายุน้อยจนถึงวัย 49 ปี ได้รับผลประโยชน์สูงมากถึงหลักแสน กลุ่มพรรณไม้ไม่ได้มีการติดต่อกับบริษัทประกันภัยแห่งหนึ่ง โดยจ่ายเงินให้บริษัทประกันภัยในนามสมาชิก และบริษัทประกันภัยจะรับผิดชอบในการจ่ายผลประโยชน์ตอบแทนแก่ผู้เสียชีวิต ในช่วงแรกสมาชิกเสียชีวิตไม่กี่ราย กลุ่มไม่ต้องเสียผลประโยชน์เองและสามารถจ่ายเงินฌาปนกิจได้อย่างไม่มีปัญหา ต่อมากลุ่มจึงรับดำเนินการในเรื่องเงินฌาปนกิจเอง มีการคำนวณตัวเลข ค่าความเสี่ยงในเรื่องอายุผู้เอาประกัน แต่ปรากฏว่าสมาชิกเสียชีวิตเยอะมาก โดยเฉพาะคนกลุ่มอายุ 50-59 ปีป่วยด้วยโรคตับและเสียชีวิตหลายคนในปีนั้น จึงทำให้เงินกองทุนมีไม่พอจ่ายให้แก่ผู้เสียชีวิต" (สมภาร จันทรแดง, เพิ่งอ้าง)

สุนทรี เช่งกิ่ง ให้ข้อมูลในเรื่องนี้เพิ่มเติมว่า

"การคิดคำนวณตัวเลขในเรื่องเงินฌาปนกิจนั้น กลุ่มไม่มีความเชี่ยวชาญ เพราะต้องคาดคะเน ถึงความเสี่ยงของผู้เอาประกัน และการกำหนดผลตอบแทนที่เหมาะสมประกอบกับความคิด ของกรรมการกลุ่มขณะนั้นยังใส่ความคิดอย่างงานพัฒนาเข้าไป มีความเอื้ออาทรต่อกัน มี ความเห็นอกเห็นใจกันเยอะ การกำหนดฐานอายุจึงไม่ได้คิดถึงปัจจัยความเสี่ยงเท่าใด แต่กลับ ยอมรับทำประกันแม้ในคนอายุมากถึง 60-70 ปี เนื่องจากสมาชิกกลุ่มคิดกันว่าเราต้องดูแลผู้ สูงอายุ ในขณะที่ถ้าเป็นบริษัทประกันภัย เขาก็จะไม่รับทำประกันให้ผู้สูงอายุ แต่ด้วยกลุ่มมี ความคิดแบบงานสังคมสงเคราะห์เข้าไปเยอะ กลุ่มจึงรับหมด เมื่อผู้สูงอายุเสียชีวิตมาก ใน ขณะที่วงเงินผลประโยชน์กำหนดไว้สูง เงินที่เรียกเก็บรายปีไว้จึงไม่พอจ่าย กลุ่มก็ขาดทุนในที่สุด"

บทเรียนในเรื่องสวัสดิการฌาปนกิจนี้ มีผลทำให้การจัดสวัสดิการของกลุ่มพรรณไม้ต้องยกเลิกไป กล่าว ว่าเป็นการเริ่มต้นงานสวัสดิการที่อยู่บนฐานคิดซึ่งไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงและศักยภาพเดิมของกลุ่ม เพราะ การคิดเรื่องการประกันชีวิต เป็นเรื่องที่ต้องใช้ทักษะเฉพาะในเรื่องการคิดคำนวณ การกำหนดเพดานอายุผู้เอา ประกัน การคิดเบี้ยการจ่าย ซึ่งไม่ใช่ความรู้และภูมิปัญญาเดิมของกลุ่มมาก่อน โดยเฉพาะในช่วงที่ดำเนินการไปได้ ระยะหนึ่งก่อนยกเลิก กลุ่มกลับประเมินว่าปัญหาของการจัดการกองทุนที่ไม่เพียงพอ เพราะวงเงินน้อย จำเป็นต้อง มีการขยายฐานวงเงิน ระดมสมาชิกให้มากขึ้น เพราะฐานเดิมสมาชิกมีน้อยไม่คุ้มกับการดำเนินการ รวมทั้งมีความ พยายามในการปรับฐานอายุผู้เอาประกัน และวงเงินประกัน กลุ่มจึงขยายสมาชิกเพิ่ม ขยายวงเงินเรียกเก็บรายคน รายปีเพิ่ม แต่ก็ไม่สามารถทำได้สำเร็จ มีภาวะขาดทุน เป็นหนี้เป็นสินตามมา จนถึงกับต้องยุติสวัสดิการฌาปนกิจ ลงประมาณปี 2540 จากนั้นมาจนถึงปัจจุบัน กลุ่มพรรณไม้ยังไม่มีการดำเนินการรูปแบบสวัสดิการใดๆอีก เนื่อง จากในระยะหลังช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ รายได้ที่ได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์น้อยลง จนไม่สามารถมีเงินกองทุน เพียงพอที่จะเปิดทำสวัสดิการรูปแบบอื่นได้ แต่สมาชิกของกลุ่มพรรณไม้คาดว่าเมื่อภาวะเศรษฐกิจดีขึ้น เงินทุน ขยายมากขึ้นก็อาจจะคิดเรื่องสวัสดิการอีก และอาจจะทำในรูปแบบของกลุ่มออมทรัพย์มากกว่าการนำเงินทุนไป ลงทุนอย่างอื่นเพื่อสร้างระบบสวัสดิการ แต่ในขณะนี้กลุ่มคิดว่าจำเป็นต้องระดมพลังในงานพัฒนาทักษะฝีมือใน การทอผ้าต่อไปก่อน จนกว่าตลาดจะตอบรับได้ดีกว่านี้ และกลุ่มพรรณไม้คาดว่า การจัดสวัสดิการในกลุ่มสมาชิก มีเพียง 24 กลุ่มของกลุ่มพรรณไม้ก็คงจะมีรูปแบบแตกต่างกัน และแยกกันจัดระบบสวัสดิการตามความสนใจ เฉพาะของแต่ละกลุ่มกันเอง ไม่จำเป็นต้องจัดในรูปแบบเดียวกัน เช่นที่กลุ่มพรรณไม้ได้เคยดำเนินการมาแล้ว

กลุ่มแพรวพรรณ

เกิดจากการรวมกลุ่มสตรีชนบท 200 คนจาก 7 หมู่บ้านใน จ.ขอนแก่น โดยมีศูนย์ศิลปหัตถกรรมเพื่อการ พัฒนาสตรีอีสาน (ศ.พ.ส.) ซึ่งเป็นองค์การพัฒนาเอกชน สนับสนุนและรวมกลุ่มขึ้น ในปี 2534 แต่เดิมนั้นกลุ่มแม่ บิดที่ทอผ้าในแต่ละหมู่บ้าน ไม่ได้เกิดขึ้นพร้อมกัน ต่างหมู่บ้านต่างทอผ้ากันเองบนความสนใจและวัฒนธรรมเดิม ของตน ต่อมาเมื่อมีการนำผ้ามาฝากขายที่ศูนย์ศิลปหัตถกรรมเพื่อการพัฒนสตรีอีสาน (ศ.พ.ส.) และขายได้มาก แต่ละหมู่บ้านจึงคิดว่าควรจะมารวมตัวเพื่อช่วยเหลือกันในหลายๆด้าน เป็นการรวมตัวกันจากกลุ่มสตรีทอผ้า 7 หมู่บ้าน ในนามกลุ่มแพรวพรรณ โดยมีศูนย์ศิลปหัตถกรรมฯ เป็นผู้ช่วยหาตลาดให้ ต่อมากลุ่มแพรวพรรณได้

เข้าไปร่วมเป็นสมาชิกของเครือข่ายหัตถกรรมและพัฒนาสตรีอีสาน ด้วยเห็นว่าการรวมกลุ่มมิใช่เพียงแค่การผลิต การตลาด การขาย แต่ยังควรทำในเรื่องอื่นๆที่เกี่ยวกับชุมชนด้วย การเป็นสมาชิกเครือข่ายฯของกลุ่มแพรรณ ไม่ได้ทำให้งานการผลิตลดลง แต่กลุ่มกลับมีการแลกเปลี่ยนและได้พูดคุยกันในเรื่องอื่นๆมากขึ้น สมาชิกกลุ่มแพรรณต่างรายงานว่า การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายจะช่วยให้กลุ่มแม่หญิงกลุ่มเล็กๆอื่นๆมีโอกาส มีช่องทางมากขึ้น ทั้งในเรื่องบทเรียนการผลิต การตลาด และการมีส่วนร่วมในด้านต่างๆกับชุมชน

รายได้ของกลุ่มแพรรณ

รายได้ของกลุ่มแพรรณได้มาหลายทาง ซึ่งรายได้บางส่วนนับว่าเป็นรายได้ที่ไม่มากมายและอาจไม่น่าเสนอนัก เช่น ทางหนึ่งได้มาจากการจ่ายเงินค่าสมาชิกแรกเข้าให้แก่กลุ่มรายละ 100 บาท ซึ่งถือว่าเข้าร่วมเป็นหุ้นส่วนกับกลุ่ม หากมีการลาออกจะได้ค่าหุ้นนี้คืนกลับไปด้วย 1 หุ้น ซึ่งปัจจุบัน (ธันวาคม 2543) มีสมาชิกทั้งสิ้น 230 ราย และยังไม่เปิดรับสมาชิกใหม่ แม้ว่าจะมีผู้ต้องการเข้าร่วมเป็นสมาชิกจำนวนมาก เพราะกลุ่มยังไม่มีรายได้มากพอที่จะตอบแทนสวัสดิการให้อย่างครบถ้วน รายได้จากช่องทางนี้เป็นรายได้ที่ชะงักไปเมื่อยังไม่มีการเปิดรับสมาชิกใหม่ เนื่องจากขณะนี้กลุ่มฯยังไม่พร้อมที่จะเปิดรับสมาชิกเพิ่มเติม

ทางที่สอง ซึ่งเป็นรายได้เสริมและไม่แน่นอน คือ รายได้จากการทำงานที่มีผู้เข้ามาศึกษาดูงานกลุ่มฯ เป็นรายได้ที่ให้กับผู้มาเยี่ยมชมงานจะให้สนับสนุนแก่กลุ่ม ถ้าได้เงินสนับสนุนมากกลุ่มฯจะนำรายได้ส่วนนี้หักเข้าสวัสดิการของกลุ่มฯไว้ เพื่อรวมเป็นการจัดสรรสวัสดิการให้แก่สมาชิกตามแนวทางที่กลุ่มฯกำหนด

ทางที่สาม คือ รายได้หลักที่มีความสำคัญที่สุด คือรายได้จากการขายผ้าทอที่สมาชิคนำมาขายให้แก่กลุ่ม โดยกลุ่มจะเป็นผู้กำหนดราคากลางในการขายในตลาดและร้านค้าเอง กลุ่มแพรรณจะใช้เงินทุนหมุนเวียนซื้อผ้าจากสมาชิก เป็นการจ่ายในรูปเงินสดให้แก่สมาชิก เพื่อเป็นหลักประกันว่าสมาชิกทุกรายจะมีความมั่นคงที่ทำหัตถกรรมผ้าแล้วมีผู้รับซื้อทั้งหมด แต่เดิมในระยะแรกกลุ่มฯใช้วิธีการเอาผ้ามารวมไว้ก่อนโดยยังไม่จ่ายเงิน ขายได้ผ้าจึงมารับเงินไป แต่วิธีการนี้ทำให้ชาวบ้านอยู่ไม่ได้ ความเป็นกลุ่มก็ไม่เกิดขึ้น แม่หญิงที่ทอผ้าก็ไม่มีแรงจูงใจและเลิกทอผ้าไปในที่สุด สมาชิกจึงไม่ผูกพันและไม่มีส่วนร่วมกับกลุ่ม ต่อมากลุ่มฯมีกรรมการ หรือผู้ที่มีทักษะ มีความชำนาญพิเศษ เข้าไปเป็นผู้ฝึกสอนด้านฝีมือ เทคนิคการผลิต การออกแบบผลิตภัณฑ์ให้แก่สมาชิกกลุ่มด้วย ขณะเดียวกันกลุ่มมีการเรียนรู้ว่าหมู่บ้านสมาชิกหนูได้มีความชำนาญพิเศษ ทอผ้าลักษณะใดที่สวยงามและมีคุณภาพ ก็จะส่งเสริมให้มีความชำนาญมากขึ้น ทำให้สินค้าได้รับการพัฒนาคุณภาพสม่ำเสมอ และกลุ่มเองมีหลักประกันมากขึ้นในการรับซื้อผ้าทอที่มีคุณภาพจากสมาชิก ปัจจุบันกลุ่มฯกำหนดเพดานในการรับซื้อผ้าจากสมาชิกแต่ละรายประมาณ 3,000 บาทต่อคนต่อเดือน เพราะมีสมาชิกมากขึ้นและส่งผ้าทอเข้ามาขายสูงขึ้น ซึ่งก็ช่วยให้สมาชิกยังคงได้รับหลักประกันในเชิงรายได้ต่อเดือน ในวงเงินที่แน่นอน และการกำหนดเพดานการซื้อที่ชัดเจนยังทำให้กลุ่มสามารถบริหารการเงินสำรองในการซื้อผ้าจากสมาชิกได้แน่นอนขึ้น

ทางที่สี่ คือ การเก็บเงินสวัสดิการจากสมาชิกทุกรายในแต่ละปี เนื่องจากผลกำไรจากการขายผ้าที่จะถูกหักเป็นเงินสวัสดิการให้แก่สมาชิก ยังมีความไม่แน่นอน กลุ่มไม่สามารถพึ่งเฉพาะเงินกำไรจากการขายผ้าเพียงอย่างเดียว จึงต้องเรียกเก็บเงินสวัสดิการเพิ่มเติมจากสมาชิกแต่ละคนจากทุก 7 หมู่บ้านด้วย เพื่อจะเป็นการสะสมเงินสวัสดิการไว้ให้แก่สมาชิก การกำหนดวงเงินสวัสดิการดังกล่าวเป็นข้อตกลงร่วมกันในหมู่กรรมการกลุ่มแพรรณ โดยแต่แรกเก็บเงินจากสมาชิกรายละ 50 บาทต่อปี และขยับเป็น 100 บาท จนปัจจุบันขยายเป็นรายละ

20 บาทต่อปี ซึ่งเป็นการส่งเสริมความมีส่วนร่วมจากสมาชิกมากขึ้น

การจัดสรรผลกำไรเพื่อการลงทุนและการจัดสวัสดิการ

รายได้จากการขายสินค้าของกลุ่มแพรรณนั้น ในแต่ละรอบปีจะมีการพิจารณาบัญชีหลังจากหักค่าใช้จ่ายแล้ว โดยจะหักผลกำไรออกไว้เป็น 4 ส่วน คือ

- ส่วนที่หนึ่ง กันเป็นเงินทุนสำรองประมาณ 30% ในการซื้อผลิตภัณฑ์จากสมาชิก

- ส่วนที่สอง กันไว้อีก 15-20% ไว้เป็นค่าใช้จ่ายในการพัฒนาชุมชน ซึ่งรวมถึงการพัฒนาสมาชิกกลุ่มจากหมู่บ้าน จัดฝึกอบรมเรื่องเทคนิคผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ การพาไปดูงาน การเข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มเครือข่ายกิจกรรมและพัฒนาศรี และเรื่องเกี่ยวกับบทบาทสตรีอื่นๆ

- ส่วนที่สามกันไว้ประมาณ 15-20% จัดให้เป็นส่วนสวัสดิการในด้านค่ารักษาพยาบาล การช่วยเหลือด้านการศึกษา และเงินสงเคราะห์ผู้สูงอายุ

- ส่วนที่สี่ กลุ่มจะคืนให้แก่สมาชิกในรูปเงินปันผล ซึ่งในที่สุดท้ายอาจจะยังไม่ได้จำนวนที่มากนัก ขึ้นอยู่กับรายได้ รายจ่ายและผลกำไรที่เกิดขึ้นจริงในปีนั้น สมาชิกบอกว่าบางปีได้คืนปีละ 100 กว่าบาท หรือบางปีก็ไม่ได้เลย แต่สมาชิกก็ค่อนข้างพอใจเพราะผลตอบแทนที่ได้คืนออกมาในรูปสวัสดิการต่างๆใน 3 ส่วนข้างต้นอยู่แล้ว

ลักษณะงานสวัสดิการของกลุ่มแพรรณ

1. ค่ารักษาพยาบาล

ภายหลังจากที่กลุ่มแพรรณมีกำไรมากขึ้นในการทำธุรกิจ กรรมการกลุ่มแพรรณซึ่งมาจากตัวแทนของกลุ่มสตรีทอผ้า 7 กลุ่มๆละ 2 คน รวม 14 คน ได้คิดกันว่า อยาจะตอบแทนผลกำไรของกลุ่มที่ได้ให้แก่สมาชิกมากขึ้น จากเดิมที่กลุ่มฯเพียงแต่รับซื้อผ้าทอของสมาชิกเท่านั้น คณะกรรมการกลุ่มสนใจเรื่องค่ารักษาพยาบาล และต้องการให้สมาชิกสามารถเบิกเงินช่วยเหลือด้านค่ารักษาพยาบาลได้บ้าง แม้จะเป็นวงเงินไม่มากนักก็ตาม

วรรณี บัวพุทธา ผู้ประสานงานกลุ่มแพรรณ ให้ความเห็นว่า

"ความจริงมีความช่วยเหลือหลายเรื่องที่คนต้องการ แต่เรื่องเจ็บป่วยเป็นเรื่องจำเป็น ส่วนมากคนไปหาหมอทั้งนั้น เป็นมากก็ไปโรงพยาบาลหรือถ้าเป็นเล็กน้อยก็รักษากันตามบ้าน ถ้ากลุ่มให้ความช่วยเหลือตรงนี้ สมาชิกทุกคนจะเบิกค่ารักษาพยาบาลได้ ไม่เฉพาะแค่โรงพยาบาลอย่างเดียว ไปคลินิกก็นำใบเสร็จมาเบิกได้ เดิมกลุ่มกำหนดเพดานสูงสุด 500 บาทต่อคนต่อปี แต่ก็ได้แค่สมาชิกคนเดียว ปัจจุบันกลุ่มก็ปรับเป็นให้ความช่วยเหลือทั้งครอบครัว ครอบครัวละ 5 คน แต่ยังคงเพดาน 500 บาทต่อปีเท่าเดิม" (วรรณี บัวพุทธา, สัมภาษณ์ 9 ธันวาคม 2543)

ผู้ประสานงานกลุ่มแพรรณยอมรับว่า

"ความจริงแล้วเงินส่วนนี้เป็นเพียงเงินมาช่วยเสริม ถ้าเราเป็นมากถึงขั้นผ่าตัดไม่พอแน่ ได้แค่นิดๆหน่อยๆ เป็นไข้ ปวดหัว ปวดเอว"

กรรมการกลุ่มแพรรณหลายคนกล่าวถึงกระบวนการในการเบิกจ่ายเงินจากกลุ่มฯว่า ขั้นตอนไม่ยุ่งยากนัก โดยสมาชิกจะนำใบเสร็จไปให้กรรมการที่ร้านค้า และจะได้รับเงินใน 1-2 วัน ส่วนมากค่ารักษาพยาบาลจะ

เกิน 500 บาทต่อปี ส่วนที่เกินจากนั้นก็เสียเงินกันเอง เงินช่วยเหลือที่ได้ยังไม่ครอบคลุมกับความต้องการจริงที่เกิดขึ้น แต่ก็นับว่าเป็นเงินช่วยเหลือค่ารถ ค่าเดินทางบางด้าน ดีกว่าไม่ได้อะไรเลย

จากการกำหนดวงเงินช่วยเหลือไว้ที่ 500 บาทต่อคนต่อปีในระยะต้น ปัจจุบันขยายจำนวนผู้รับสวัสดิการเกิน 500 บาทต่อครอบครัว (5 คน) ต่อปี อย่างไรก็ตาม กลุ่มได้ให้สวัสดิการค่ารักษาพยาบาลนี้ให้แก่สมาชิกที่เป็นแม่หญิงผู้สูงอายุด้วย โดยสามารถเบิกค่ารักษาได้ในวงเงิน 500 บาทที่กำหนด และสมาชิกผู้สูงอายุที่อายุเกิน 60 ปีไปแล้วไม่ต้องจ่ายเงินค่าสวัสดิการปีละ 120 บาท เนื่องจากกลุ่มถือว่าการช่วยเหลือแก่อดีตสมาชิกที่เคยร่วมสร้างรายได้ให้แก่กลุ่มมาก่อน สมาชิกกลุ่มแพรรณบอกว่าด้วยแนวทางเช่นนี้ยังทำให้มีผู้สนใจเป็นสมาชิกเพิ่มมากขึ้นเพราะความช่วยเหลือครอบคลุมไปถึงตัวสมาชิกด้วยแม้ว่าจะไม่มีแรงกดดันให้กลุ่มอีกแล้วก็ตาม

2. เงินช่วยเหลือด้านทุนการศึกษา

ใน 7 หมู่บ้านที่เป็นสมาชิก กลุ่มจะจัดสรรเงินสวัสดิการให้เด็กที่เรียนพอใช้ แต่มีฐานะยากจน และพ่อแม่อาจจะไม่พร้อมสนับสนุนเด็กได้ เป็นเงินทุนการศึกษาจำนวน 7 ทุนๆละ 600 บาทเฉลี่ยเท่ากัน 7 หมู่บ้าน การคัดเลือกเด็ก กรรมการแต่ละหมู่บ้านจะไปปรึกษากับผู้อำนวยการโรงเรียน เพื่อร่วมกันพิจารณาคัดเลือกเด็กที่มีคุณสมบัติเหมาะสม อย่างไรก็ตาม เด็กอาจจะได้รับทุนช่วยเหลือจากกองทุนในหมู่บ้านของตนเพิ่มด้วยซึ่งเป็นทุนที่ไม่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการของกลุ่มแพรรณโดยตรง แต่ก็นับเป็นทางเลือกให้แก่เด็กเพิ่มเติม ซึ่งจะช่วยให้เด็กคนนั้นได้รับทุน 2 ทุนต่อเนื่องได้ทั้งปีการศึกษา กรรมการกลุ่มแพรรณเห็นว่าแม้เงินสวัสดิการด้านการศึกษาที่กลุ่มฯจัดให้จะมีจำนวนเล็กน้อย (หมู่บ้านละ 1 คน วงเงิน 600 บาทต่อปี) แต่ก็นับว่าเป็นประโยชน์ต่อเด็กที่มีความต้องการจริงและเป็นการช่วยเหลือสงเคราะห์เด็กที่ยากลำบากในสังคมหมู่บ้านอีกทางหนึ่ง

3. เงินเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุที่ทอดผ้าไม่ได้และมีอายุ 60 ปีขึ้นไป ซึ่งเคยเป็นสมาชิกกลุ่ม กลุ่มฯจะให้เงินช่วยเหลือในรูปเบี้ยยังชีพปีละ 200 บาท โดยจะยังคงให้สิทธิผู้สูงอายุเบิกสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลได้ปีละ 500 บาท เช่นเดียวกับสมาชิก โดยที่ไม่ต้องเสียค่าสวัสดิการ 120 บาทต่อปี

4. เงินฌาปนกิจศพ

เงินฌาปนกิจศพ เป็นเงินช่วยเหลือในกรณีที่มีสมาชิกกลุ่มเสียชีวิต สมาชิกคนอื่นๆ ในทั้ง 7 กลุ่มหมู่บ้านจะออกเงินรายละ 20 บาท ช่วยเหลือเป็นค่าทำศพและมอบให้กับลูกหลานของผู้เสียชีวิตต่อไป โดยเฉลี่ยเงินฌาปนกิจที่เก็บจากสมาชิกกลุ่มใน 7 หมู่บ้าน จะเป็นเงินประมาณ 4,700 บาท ปกติแล้วสวัสดิการในรูปแบบฌาปนกิจศพนั้นมีการดำเนินการกันอยู่แล้วในแต่ละหมู่บ้าน แต่สำหรับเงินฌาปนกิจของสมาชิกกลุ่มแพรรณ จะเป็นการขยายจำนวนสมาชิกออกไปครอบคลุมสมาชิกที่อาศัยอยู่ใน 7 หมู่บ้าน และกลุ่มแพรรณจะช่วยเหลือเพิ่มอีกปีละ 500 บาท ซึ่งจะมีสมาชิกในแต่ละหมู่บ้านจะเป็นผู้รับผิดชอบเก็บรวบรวมเงินช่วยในหมู่บ้านของตนให้แก่กลุ่มแพรรณ และกลุ่มจะมอบต่อแก่ครอบครัวผู้เสียชีวิตอีกครั้ง

ปัญหาและอุปสรรคในการจัดสวัสดิการ

แม้ว่ากลุ่มแพรรณจะพยายามให้ความช่วยเหลือด้านสวัสดิการแก่สมาชิกกลุ่มใน 7 หมู่บ้าน ในรูปแบบที่หลากหลายและครอบคลุมสวัสดิการหลายด้าน ตั้งแต่ค่ารักษาพยาบาล เงินทุนการศึกษา เงินเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ จนถึงเงินฌาปนกิจศพในกลุ่มสมาชิก แต่วงเงินสวัสดิการที่มอบให้เพื่อช่วยเหลือสมาชิกก็ยังคงอยู่ในวงจำกัด

ความมั่นคงของสวัสดิการกลุ่มอยู่ที่รายได้หลักและผลกำไรของกลุ่มฯในแต่ละปีที่ไม่แน่นอน เพราะเงินส่วนสวัสดิการ 15-20% นั้น มาจากผลกำไรแต่ละปีหลังหักค่าใช้จ่ายแล้ว แต่ในระยะหลังรายได้จากการขายผ้าทอของกลุ่มฯลดลง ทำให้ผลกำไรได้น้อย ส่วนแบ่งที่จะนำมาเป็นเงินช่วยเหลือด้านสวัสดิการก็น้อยลงด้วย ผลประกอบการของปี 2542 ที่จัดแบ่งเป็นค่ารักษาพยาบาลให้แก่สมาชิกนั้นเริ่มจะมีไม่พอเพียงกับความต้องการของสมาชิก หากมีคนเจ็บป่วย มาเบิกค่ารักษาพยาบาลมากขึ้น เงินสวัสดิการส่วนนี้ที่เตรียมไว้อาจจะไม่เพียงพอ

วรรณิ บัวพุทธา ผู้ประสานงานกลุ่มและกรรมการร้านค้าแพรพรรณ เล่าถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในปี 2543 นี้ว่า

“ในปีนี้มีคนป่วยเพิ่มมากขึ้น นี่เหลือเพียงแค่เดือนเดียวจะสิ้นปีแล้ว (ขณะสัมภาษณ์ 9 ธันวาคม 2543 - ผู้ศึกษา) เงินเราก็ยังไม่มีเลย ส่วนมากจะไม่พอเพราะความต้องการเยอะขึ้น เดือนนี้คนไม่สบายเขาไม่ค่อยรักษาตัวเองเหมือนสมัยก่อน เป็นอะไรก็พึ่งหมอทุกอย่าง เป็นไข้หวัดก็ไปหาหมอ ทำให้เงินที่เตรียมไว้ไม่พอ” (วรรณิ บัวพุทธา, อ้างแล้ว)

“ปัญหาก็เพิ่งจะเกิดปีนี้ว่าเงินไม่พอ เพราะปีนี้เบิกหลาย มีอยู่ประมาณ 30-40 หลังคาเรือนที่ไม่ได้เบิกปีก่อนๆ ครอบครัวยากจนมากก็ไม่ได้เบิกเลย ..ปกติเวลามีคนมาเบิกก็เอาเงินที่สำรองจ่ายออกไปก่อน แต่เดือนนี้ยังไม่ได้สำรอง เพราะว่ามันเป็นช่วงเดือนสุดท้ายที่เงินหมดพอดี สมมติว่าคนมาเบิกยังไม่ได้เงิน เราก็เอาใบเบิกมาเก็บไว้ก่อน รอที่ประชุมว่าเราจะมีมาให้ตรงนี้ไหม เพราะว่าเราจะสำรองจ่ายไปไม่ได้ เพราะยังไม่ได้ผ่านกรรมการ เราแค่ผู้ทำไม่ใช่ผู้ตัดสินใจตรงนั้น ทุกๆปีไม่มีปัญหาสวัสดิการ มันจะพอดีและเหลือ แต่ปีนี้ไม่พอ มันเกิดอะไรขึ้นเราต้องหาจุดนั้นอยู่ ในที่ประชุมก็ต้องคุยกันว่าปัญหามันอยู่ตรงไหน” (พันธ์ เกาะลุน, กรรมการร้านค้าแพรพรรณ, สัมภาษณ์ 11 ธันวาคม 2543)

ในกรณีที่ความต้องการเงินสวัสดิการมีมากกว่าเงินส่วนที่จัดสรรให้ กรรมการกลุ่มมีความเห็นว่า ถ้าจะแก้ปัญหาด้วยการลดเพดานความช่วยเหลือของสวัสดิการที่มีอยู่คงเป็นไปไม่ได้ นอกจากจะหักส่วนแบ่งจากกำไรออกมามากขึ้น จาก 15% เป็น 20% หรือ 25% ซึ่งเป็นวิธีที่กลุ่มทำแบบนี้มาตั้งแต่ปีแรก เดิมเคยหักกำไรในระยะแรกตั้งแต่ 3% แล้วขยับขึ้นเรื่อยๆจนถึง 15-20%ในปัจจุบัน

วรรณิ บัวพุทธา ผู้ประสานงานกลุ่ม ได้กล่าวถึงทางเลือกในการจัดการเงินสวัสดิการว่า

“แม้จะหักเงินกำไรเพิ่มขึ้นทุกปีแต่ก็ไม่ได้เงินมาก มันไปพัวพันกับรายได้จากการขายของด้วย ซึ่งเราต้องคิดเรื่องการเพิ่มยอดขายด้วย ทางเลือกอีกทางที่เรา กำลังคิดอยู่ คือคิดว่าจะเพิ่มเงินเก็บจากสมาชิกปีละ 120 บาท เราจะเพิ่มหรือเปล่า เพราะขณะนี้สวัสดิการก็ถือว่าครอบคลุม สมาชิกทุกคนพอใจ”

การจัดสวัสดิการของกลุ่มแพรพรรณจึงเป็นเรื่องที่ต้องคิดร่วมกับการพัฒนาตลาดและการขยายรายได้ของกลุ่มฯ การคิดตั้งแต่เรื่องการพัฒนารูปแบบสวัสดิการเพียงด้านเดียวโดยไม่คำนึงถึงที่มาของเงิน ย่อมไม่อาจทำให้ความคาดหวังต่อสวัสดิการที่ต้องการนั้นเป็นจริงได้ ขณะที่เมื่อสอบถามถึงความต้องการสวัสดิการเพิ่มเติม สมาชิกกลุ่มแพรพรรณในหมู่บ้านต่างๆมีความต้องการสวัสดิการเพิ่มเติมที่แตกต่างกัน เช่น การซื้อบัตรสุขภาพ

สำหรับครอบครัว 500 บาทต่อครอบครัว ซึ่งจะทำให้สมาชิกและครอบครัวได้รับบริการสุขภาพในวงที่กว้างขึ้น ไม่
ต้องถูกจำกัดด้วยมูลค่าของเงินที่ 500 บาทเท่านั้น นอกจากนั้นยังมีสมาชิกบางคนเสนอเงินช่วยในการตัดแว่นสายตา
สำหรับคนที่มีปัญหาทางสายตา หรือการขอเพิ่มวงเงินค่ารักษาพยาบาลให้มากกว่า 500 บาทที่กำหนดไว้เดิม

๑. ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของแนวทางการจัดสวัสดิการ

กลุ่มพรรณไม้และกลุ่มแพรวพรรณ เป็นองค์กรลักษณะเครือข่ายขนาดกลาง เป็นเครือข่ายของกลุ่มแม่หญิง
ทอผ้าในเขตภาคอีสาน ที่มีความพร้อมและมีโอกาสสัมผัสทักษะและความสามารถในการผลิตมาเป็นเวลายาวนาน
ก่อนที่จะมารวมกลุ่มเป็นองค์กรสมาชิกของเครือข่ายหัตถกรรมและพัฒนาศรีอีสาน ด้วยประสบการณ์และ
ภูมิปัญญาเดิมที่คุ้นเคยอยู่แล้ว และด้วยการผ่านประสบการณ์ในการร่วมงานพัฒนากับองค์กรพัฒนาเอกชนหลาย
องค์กร ทำให้องค์กรทั้ง 2 มีการพัฒนาแนวคิด วิธีการทำงาน การแก้ปัญหาต่างๆ อันล้วนแต่เป็นทุนทางสังคมและ
วัฒนธรรมที่ดีและเป็นพื้นฐานต่อการรวมกลุ่ม การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม และส่งผลให้องค์กรได้รับการ
พัฒนาประสิทธิภาพและประสิทธิผลหลายด้าน ได้แก่

ประสิทธิภาพด้านการจัดการ

เนื่องจากการผ่านประสบการณ์ในการรวมกลุ่ม การประสานงานกับกลุ่มสมาชิกต่างๆมาเป็นเวลานาน ทำ
ให้องค์กรพรรณไม้และกลุ่มแพรวพรรณสามารถจัดการองค์กรของตนได้ในระดับที่ดี ความสามารถและศักยภาพของ
องค์กรดังกล่าว สะท้อนออกมาจากความพร้อมในหลายด้าน ได้แก่

(1) ความพร้อมในการดำเนินธุรกิจชุมชน

กล่าวได้ว่า 2 องค์กรมีความพร้อมในการดำเนินธุรกิจชุมชนในระดับหนึ่งที่น่าสนใจ จะเห็นได้จากรายได้
ของทั้ง 2 กลุ่มที่ขยายตัวมากขึ้นในแต่ละปี แม้ในช่วงปี 2540 ถึงปัจจุบัน ที่สังคมยังเผชิญกับสถานการณ์วิกฤต
เศรษฐกิจ รายได้จะลดลงบ้าง แต่องค์กรทั้ง 2 ต่างก็มีความสามารถที่จะพึ่งตนเองและประกอบธุรกิจของกลุ่มให้
ดำรงอยู่ได้ โดยไม่ต้องปิดตัวลงเหมือนธุรกิจทั่วไป และยังมีผลกำไรของกลุ่มพอที่จะจัดสรรสวัสดิการให้แก่สมาชิก
ของกลุ่มได้ โดยเฉพาะกลุ่มแพรวพรรณ ยังคงสามารถดำเนินธุรกิจของกลุ่มได้และยังคงจัดสรรเงินมาช่วยเหลือ
กันสวัสดิการให้สมาชิกได้ในระดับคงตัว โดยไม่ต้องยกเลิกหรือปิดกิจการไป และไม่มีปัญหานี้สินกับองค์กรภาย
นอก ส่วนกลุ่มพรรณไม้ เป็นองค์กรที่ดำเนินการทางธุรกิจได้ค่อนข้างดี แม้จะมีความล้มเหลวในการจัดสวัสดิการ
และยังคงเหลือหนี้สินตกค้างอยู่บ้าง ก็เป็นจำนวนไม่มากนัก และยังคงประกอบธุรกิจของตนได้ พร้อมกับยังคง
พัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ พร้อมกับการขยายตลาดไปต่างประเทศมากขึ้น โดยการประสานงาน
กับองค์กรพัฒนาเอกชนทั้งในและนอกประเทศ

การที่กลุ่มพรรณไม้และกลุ่มแพรวพรรณได้มีโอกาสเรียนรู้และได้พัฒนาทักษะการผลิต โดยความร่วมมือ
กับองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในพื้นที่เป็นระยะเวลายาวนานนับสิบปีขึ้นไป จึงทำให้คณะกรรมการกลุ่มของทั้ง
2 กลุ่มมีทักษะการจัดการธุรกิจที่มีลักษณะเป็นสากล มากกว่าธุรกิจท้องถิ่นแบบเดิม การหาตลาดและขยายตลาด
ไปยังทั้งในและต่างประเทศ รวมถึงการส่งสินค้าหัตถกรรมเป็นสินค้าออก แม้จะยังไม่ใช้ปริมาณสินค้าที่มากมาย

แต่ก็สะท้อนถึงพลังและศักยภาพในการเรียนรู้ของสตรีในชุมชน ทั้งที่ประชาชนสตรีในชนบทกลุ่มนี้อาจจะเคย
มองข้ามหรือละเลยในเชิงศักยภาพการจัดการมาก่อน การส่งสมความรับรู้ ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนและมี
ส่วนร่วมโดยการผลักดันขององค์กรพัฒนาเอกชน เป็นเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยให้ทั้ง 2 องค์กรต่างมีความรู้ในเชิง
ธุรกิจที่ดี และมีแนวโน้มจะนำไปสู่การพึ่งตนเองในอนาคตได้ ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า หากชุมชนได้
รับการส่งเสริมและขยายโอกาสในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ใกล้ชิด มีการติดตาม กำกับงานอย่างใกล้ชิด พวกเขา
จะเรียนรู้ได้ จัดการได้ การบริหารจัดการเชิงธุรกิจ ก็จะไม่ใช่ว่าเรื่องที่จะต้องมาเรียนในสถาบันการศึกษาเท่านั้น หาก
เราสามารถประสานเข้ากับการผลิตและกระบวนการที่เป็นจริงในชีวิต การส่งเสริมและหนุนช่วยจากรัฐในปัจจุบัน
ไม่ได้เป็นกระบวนการเข้าไปค้นหา ส่งเสริมศักยภาพเดิมหรือเอกลักษณ์ที่แตกต่างของชาวบ้านแต่ละกลุ่ม จึงทำให้
รูปแบบการพัฒนาของกลุ่มภายใต้การส่งเสริมของรัฐจึงมีรูปแบบที่เหมือนกันหมด ใช้การอบรมเป็นเครื่องมือในการ
ถ่ายทอดสิ่งที่รัฐคิดให้แก่ชาวบ้าน ซึ่งมักจะเป็นการดำเนินงานที่เป็นแบบสำเร็จรูปแบบเดียวกันหมด ไม่มีความ
แตกต่างและหลากหลายเฉพาะไม่ได้ จึงไม่สามารถสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มของสินค้าที่แต่ละหมู่บ้านผลิต ขณะ
เดียวกันการส่งเสริมโอกาสในการเรียนรู้ทักษะทางธุรกิจและการตัดสินใจของรัฐ ก็ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นจริง ไม่มี
การร่วมคิดและติดตามอย่างสม่ำเสมอ ทำให้ชาวบ้านมีโอกาสเติบโตตามทิศทางที่รัฐกำหนดเท่านั้น และขาดการ
เรียนรู้เชิงการจัดการที่ประสานกับความเป็นจริงของธุรกิจชุมชนของตน

แม่สมภาร จันทร์แดง อดีตประธานกลุ่มพรรณไม้ สะท้อนภาพเรื่องนี้ว่า

"รัฐมักช่วยในการอบรม อบรมเมื่ออบรมกันมาพอแล้ว แต่ไม่อยากจะจบแค่อบรม อยากให้ตาม
ต่อด้วย ต้องการการสนับสนุนที่ต่อเนื่องไม่ว่ากินข้าวมือเดียวอ้อมไปทั้งปี อยากเห็นว่ามือนี้น
หากจะกินข้าวให้อิ่ม สอนให้เจ้าหญิงข้าวกินเอง ก็ควรให้เจ้าหญิงให้มันสุก ให้เจ้าหากับกินให้มันอิ่ม
อยากให้ทำแบบนี้ให้เราอยู่ได้ ให้เราแข็งแรงได้ ไม่ได้อยากให้มาทำทุกอย่างให้หรอก ไม่ใช่แค่
อบรม อบรมแล้วอบรมแล้ว ถึงเขาจะคิดว่าให้เราไปอบรมเราไม่เสียอะไรเลยแต่ก็ไม่ได้อะไรกลับ
มาเหมือนกัน ไม่มีการตามต่อในสิ่งที่เราทำ..."

อย่างกลุ่มพรรณไม้เราทำงานกับองค์กรพัฒนาเอกชนมา 10 กว่าปี พอพัฒนาชุมชนเข้ามา
เราก็เริ่มต้นได้แล้ว ถ้าไม่มีความช่วยเหลือของ NGOs ตรงนี้ เราก็จะไม่ได้เกิดเลย ของรัฐก็จะแค่
อบรม ปีหนึ่งตำบลหนึ่งเขาจะเลือกหมู่บ้านไหนประกวด เขาก็จะเน้นอยู่บ้านนี้แหละ มีการอบรม
หมอนฟักทองให้ ก็อบรมแต่ที่นั่น แล้วก็ต้องหาดตลาดกันเอง" (สมภาร จันทร์แดง, อ้างแล้ว)

วรรณิ บัวพุทธา ผู้ประสานงานกลุ่มแพรวพรรณ กล่าวเสริมถึงการเข้ามาส่งเสริมกลุ่มของหน่วยงาน

ภาครัฐว่า

"รัฐบาลเขาให้เงินกับชาวบ้านทำกลุ่มนั้นกลุ่มนี้จริง เวลากลุ่มไหนทำดีก็จะลงช่วยแต่กลุ่มนั้น
กลุ่มแม่บ้านที่เป็นของรัฐที่เกิดใหม่ๆเขาจะเอาเงินไปช่วยบ่อย แต่ก็สูญหายบ่อย รัฐบาลให้ชาว
บ้านทำนั่นนี่ แต่เขาตลาดให้ชาวบ้านไม่ได้ ชาวบ้านจะมีปัญญอะไรไปหาดตลาดเองถ้าไม่มี
คนแนะนำอย่างต่อเนื่อง ทั้งที่ตอนนี้เขาก็ทำหลายอย่าง ทอดผ้า ดอกไม้ อาหารแห้ง แปรรูป
อาหาร แต่งงานเหมือนกันหมดทั่วประเทศ"

นอกจากนี้ในกระบวนการพัฒนาทางธุรกิจ ไม่ใช่เพียงแค่พัฒนาเรื่องการบริหารจัดการเรื่องเงิน เรื่องตลาด เท่านั้น หากยังรวมถึงการพัฒนาคนที่ทำงานร่วมกันด้วย โดยเฉพาะศักยภาพในการคิด การตัดสินใจ และการลงงานในการงานใหม่ที่อาจไม่ใช่ความคุ้นเคยเดิมมาก่อน แต่ก็สามารถได้รับการพัฒนาวิธีคิด วิธีการจัดการไปร่วมกันด้วยเช่นกัน กรรมการกลุ่มแพรรอนบางคนสะท้อนว่า แต่แรกไม่มั่นใจว่าตนเองจะสามารถเข้ามาร่วมจัดการและตัดสินใจทางธุรกิจได้ แต่เมื่อได้ร่วมประชุมหลายครั้งก็มีความเข้าใจมากขึ้นและสามารถแสดงความคิดเห็นธุรกิจได้ดีขึ้น แม้จะยังไม่เข้าใจทั้งหมดหรือยังไม่เก่งนักก็ตาม

(2) ความสามารถในการพัฒนาศักยภาพกรรมการและสมาชิกกลุ่ม

การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มพรรณไม้และกลุ่มแพรรอน ให้ความสำคัญกับการพัฒนาแนวคิดและศักยภาพบุคลากรอย่างมาก เป็นการพัฒนานบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมขององค์กรสมาชิก โดยให้องค์กรสมาชิกคัดเลือกผู้แทนของแต่ละหมู่บ้านเข้ามาเป็นกรรมการกลุ่มด้วย ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกที่อยู่กันในแต่ละหมู่บ้านสามารถได้ข่าวสารข้อมูลจากกลุ่มส่วนกลางและกระจายบอกข่าวไปยังหมู่บ้านของตนอย่างสม่ำเสมอ ตัวอย่างเช่น กลุ่มแพรรอน มีกรรมการกลุ่มรวม 14 คนจาก 7 หมู่บ้าน (หมู่บ้านละ 2 คน) ปกติผู้ที่เข้ามาเป็นกรรมการจะเป็นคนในหมู่บ้าน เพราะต้องมีการเดินทางไปประชุม สัมมนา แลกเปลี่ยนดูงานกับองค์กรต่างๆเสมอ สมาชิกของหมู่บ้านที่เป็นผู้สูงอายุก็มักจะไม่เสนอตัว เนื่องจากจะมีธรรมเนียมปฏิบัติที่ให้โอกาสคนที่มีอายุน้อยกว่า มีความคล่องตัวมากกว่าเข้ามาทำงานแทน นอกจากกรรมการ 14 คนนี้ ซึ่งจะช่วยกันรับภาระงานคนละด้านตามโครงสร้างที่แบ่งกันไว้ เช่น ฝ่ายผลิต คลังสินค้า การตลาด การเงิน/บัญชี สวัสดิการและพัฒนาชุมชน กลุ่มยังมีกรรมการร้านค้าซึ่งทำหน้าที่ดูแลร้านค้าและผลัดเปลี่ยนกันเดินทางไปขายผ้าทอยังที่ต่างๆอีกด้วย ปกติกรรมการร้านค้าจะมีประมาณ 3 คนซึ่งจะผลัดกันทำงานต่อเนื่องทุกวัน มีวันหยุดเดือนละ 6 วัน แล้วแต่จะจัดสรรวันหยุดกันเอง กรรมการกลุ่มนี้หากลาออกไป จะมีการเลือกตั้งกรรมการใหม่เข้ามาแทน โดยกลุ่มมักจะให้คงองค์ประกอบกรรมการร้านค้าไว้ เป็นคนใหม่ 2 คนเก่า 3 เพื่อให้มีส่วนร่วมของกรรมการใหม่เข้ามาเรียนรู้งานจากกรรมการร้านค้าเก่าไปด้วย เพราะกรรมการชุดนี้ต้องมีทักษะพิเศษในการเรียนรู้งานขาย การคิดคำนวณตัวเลข งานทางบัญชี ซึ่งจะแตกต่างจากกรรมการ 14 คนที่เน้นองค์ประกอบในการสื่อสารกับสมาชิกได้ดี มีฝีมือในการทอผ้า มีทักษะในการเลือกผ้า คัดผ้า และสามารถแนะนำสมาชิกในด้านทักษะการผลิตได้ดี

ขณะที่กลุ่มพรรณไม้ ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ มีองค์กรสมาชิกกระจายอยู่ในหลายจังหวัดภาคอีสานมากกว่ากลุ่มแพรรอน มีระบบการจัดการบุคลากรที่คล้ายกัน โดยคณะกรรมการบริหาร จะเป็นตัวแทนของกลุ่มสตรีทอผ้าจาก 24 หมู่บ้าน ใน 6 อำเภอ 3 จังหวัด ซึ่งได้รับการเลือกตั้งจากสมาชิกเข้ามาจำนวน 7 คน ทำหน้าที่กำหนดนโยบาย และควบคุมการดำเนินงานของกลุ่ม โดยมีกรรมการที่ปรึกษาที่เป็นผู้ให้คำแนะนำปรึกษา ด้านการดำเนินกิจการ และการบริหารจัดการองค์กร ที่มาจากตัวแทนสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม และมูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ขณะเดียวกันจะมีเจ้าหน้าที่มาช่วยงานในฝ่ายต่างๆ เช่น ฝ่ายผลิต ที่จะทำหน้าที่รับซื้อ และกรรมการเทคนิคฝ่ายสต็อก ฝ่ายบัญชีและฝ่ายตลาด ซึ่งโครงสร้างปัจจุบันของกลุ่มพรรณไม้พบว่าไม่มีฝ่ายสวัสดิการแล้ว เนื่องจากงานในส่วนนี้ยกเลิกไปหลังจากการดำเนินการล้มเหลวลง

ประสิทธิภาพขององค์กรกลุ่มพรรณไม้และกลุ่มแพรรอนด้านการพัฒนาคนนั้น นอกจากมีโครงสร้างองค์กรที่กระจายอำนาจและเอื้อต่อการมีส่วนร่วมในการคิดและการทำงานแล้ว การจัดโครงการฝึกอบรมอย่าง

น้ำเสมอ ต่อเนื่องทั้งประเด็นทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง คุณภาพการผลิต แนวคิดในการทำงานร่วมกัน การมีกิจกรรมกลุ่มแลกเปลี่ยนดูงาน และประสานการทำงานอย่างสม่ำเสมอ เป็นกระบวนการที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาสมาชิก กรรมการและผู้นำของกลุ่ม เพราะเป็นการสะสมความรู้ บทเรียนและภูมิปัญญาอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติที่แท้จริงของกลุ่ม

อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์สมาชิกของทั้ง 2 องค์กร กล่าวได้ว่า สมาชิกที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มค่อนข้างใกล้ชิดจะรับรู้รายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะงาน การจัดการทางสวัสดิการในระดับที่ดี ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มที่ยังมีอายุไม่มากนัก แต่สมาชิกกลุ่มวัยกลางคนและค่อนข้างสูงอายุจะไม่ค่อยมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและการตัดสินใจมากนัก ส่วนมากจะเห็นว่าเป็นหน้าที่ของกรรมการและกรรมการทำหน้าที่ได้ดีแล้ว สมาชิกเป็นเพียงผู้รับรู้ รับฟังอย่างเดียว ซึ่งในระยะยาว กรรมการของ 2 กลุ่มคงต้องทำงานหนักมากขึ้นในการประสานข้อมูลการดำเนินงาน การเปลี่ยนแปลงอื่นๆของกลุ่มให้แก่สมาชิกที่อยู่ในหมู่บ้านห่างไกลศูนย์กลางกลุ่มกับทราบมากขึ้น เพราะหากกลุ่มเผชิญกับปัญหาในการจัดบริการสวัสดิการขึ้นในอนาคต การที่มีช่องว่างของการสื่อสารระหว่างกันจะนำไปสู่ปัญหาและความขัดแย้งอื่นๆได้

(3) ความครอบคลุมของความคุ้มครองด้านสวัสดิการ

หากศึกษากรณีการจัดสวัสดิการของกลุ่มแพรรณ ซึ่งถือได้ว่าเป็นองค์กรที่กำลังดำเนินการจัดสวัสดิการให้ชุมชนอย่างต่อเนื่องมาแล้ว อาจกล่าวได้ว่า บริการสวัสดิการที่จัดขึ้นนี้แม้จะมีรูปแบบหลากหลายและมีความพยายามในการขยายความคุ้มครองให้ครอบคลุมมากขึ้น แต่ก็ยังคงจำกัดวงผู้ได้รับความคุ้มครองอยู่ที่กลุ่มสมาชิกเป็นหลัก หรืออาจขยายความช่วยเหลือไปยังสมาชิกครอบครัวจำนวนหนึ่งเท่านั้น เช่น สวัสดิการค่ารักษาพยาบาลจำนวน 500 บาทต่อเดือนที่ไม่เพียงแต่คุ้มครองเฉพาะสมาชิกเท่านั้น หากยังขยายไปถึงครอบครัวของสมาชิก (จำนวน 5 คน) ด้วย

สวัสดิการค่ารักษาพยาบาลจำนวนนี้ หากพิจารณาจากข้อเท็จจริงแล้วย่อมไม่เพียงพอและครอบคลุมต่อค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจริง เงินจำนวนดังกล่าวเป็นเพียงส่วนช่วยแบ่งเบาภาระบางด้านเท่านั้น และยังเป็นเงินที่ให้ความช่วยเหลือในเชิงสวัสดิการสงเคราะห์ในระยะเฉพาะหน้ามากกว่าการให้การสงเคราะห์ในระยะยาว เป็นสวัสดิการสงเคราะห์ที่เกิดขึ้นปีต่อปี ซึ่งหากสมาชิกคนใดไม่เข้าใจและต้องการเรียกร้องสิทธิของตนในปีนั้น ก็อาจจะเกิดปัญหาที่ต่างฝ่ายต่างพยายามขอใช้สิทธิเบิกเงินส่วนของตน และอาจส่งผลให้วงเงินสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลไม่เพียงพอต่อความต้องการที่เกิดขึ้นได้ แต่อย่างไรก็ตามกรรมการกลุ่มต่างก็มีความเชื่อมั่นในกลุ่มสมาชิกด้วยกันว่า จะไม่มีใครคิดเอาเปรียบกันด้วยเงินสวัสดิการเล็กน้อยจำนวนนี้ จากการสอบถามกรรมการร้านค้า กลุ่มแพรรณ มีความเชื่อว่า

"ชาวบ้านที่ไม่ได้ใช้สิทธิเบิกสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลตลอดปี จะไม่รู้สึกรำคาญขาดทุน เพราะเราอยู่ด้วยกันมานานแล้ว การมาอยู่รวมกันเราต้องช่วยเหลือกัน ถ้าเราจะมาคิดเรื่องเล็กๆแค่นี้ เราก็อยู่ด้วยกันไม่ได้ ส่วนหนึ่งเราก็ต้องเสียสละบ้าง เราได้บ้าง เป็นเรื่องธรรมดาในการอยู่ด้วยกัน"(คำมุข สังมณี, สัมภาษณ์ 11 ธันวาคม 2543)

อย่างไรก็ตาม การจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิกแม้จะมีกฎระเบียบความช่วยเหลือแบบตายตัวแล้วก็ตาม แต่เพื่อป้องกันปัญหาการรักษาสิทธิของตนที่อาจจะเกิดในระยะยาว กรรมการกลุ่มควรให้ความสนใจและเน้นการทำงานทางความคิด การปลูกจิตสำนึกเชิงสวัสดิการ (Welfare minded) ให้แก่สมาชิกได้ตระหนักและรับทราบอย่างสม่ำเสมอ เพราะการเก็บเงินของแต่ละบุคคลมารวมกองกลางเพื่อแบ่งปันกันตามหลักประกันสังคมนั้น แม้จะจัดว่าเป็นเงื่อนไขที่ดี ที่กระจายความเป็นธรรมทางสังคมให้แก่ชุมชนเดียวกัน แต่สถานการณ์ความยากลำบากทางเศรษฐกิจก็อาจเป็นตัวกระตุ้นให้คนต่างพยายามรักษาสิทธิส่วนของตนไว้โดยไม่ให้ความสนใจกับการเสียสละต่อส่วนรวม ดังนั้นการเร่งสร้างความตระหนักในเชิงจิตสำนึกหรือ "จิตสวัสดิการ" ก็จะเป็นเงื่อนไขสำคัญที่กระตุ้นสำนึกทางจิตวิญญาณของชุมชน ให้คงไว้ ให้รักษาความเอื้ออาทรต่อสมาชิกที่จำเป็นต้องได้รับผลประโยชน์จากสวัสดิการ รวมทั้งคำนึงถึงการดำรงชีวิตแบบพอเพียง และสร้างสำนึกในการอยู่ร่วมแบบแบ่งปันและเกื้อกูลอาหารกันในระยะยาว โดยไม่คิดถึงการใช้สิทธิเฉพาะตนเพียงอย่างเดียว

ในส่วนสวัสดิการทุนการศึกษา และสวัสดิการเบี้ยยังชีพ ในการดำเนินงานของกลุ่มแพรรณ นับว่ายังคงเป็นสวัสดิการสงเคราะห์แบบสงเคราะห์เฉพาะหน้าเช่นกัน เพราะวงเงินสวัสดิการมีน้อยมาก ไม่เพียงพอต่อความต้องการที่เกิดขึ้นจริง แต่ก็สะท้อนถึงความพยายามของกลุ่มที่ตั้งใจจะขยายวงความช่วยเหลือให้ไกลออกไปถึงผู้ยากลำบากอื่นๆมากกว่าขอบเขตของสมาชิกเท่านั้น

ความน่าสนใจอีกประการหนึ่งของการขยายสวัสดิการให้รองรับปัญหาของกลุ่มผู้สูงอายุ เช่น การให้สวัสดิการค่ารักษาพยาบาลระยะยาว (500 บาทต่อปี) โดยไม่เก็บเงินสวัสดิการรายปี (120 บาท) แม้ผู้สูงอายุจะไม่สามารถผลิตผ้าทอให้กลุ่มแล้วก็ตาม เป็นการสะท้อนถึงฐานความคิดที่ยังคงมีความเอื้ออาทรต่อกันอยู่ แนวคิดดังกล่าวมีการตั้งข้อสังเกตว่าอาจเป็นเพราะความเป็นกลุ่มของผู้หญิง ที่อยู่บนฐานแนวคิดที่มีใจละเอียดอ่อน และมีความคิดเชิงเกื้อกูลค่อนข้างสูง จึงยังคงรูปแบบดังกล่าวไว้ และผลจากการดำเนินการเช่นนี้ยังส่งผลกลับให้สมาชิกและครอบครัวมีความยอมรับและไว้วางใจการดำเนินการของกลุ่มมากขึ้น อันส่งผลต่อความเชื่อมั่น ศรัทธาและส่งเสริมความมั่นคงเข้มแข็งของกลุ่มในระยะยาว

(4) ความสามารถในการกระจายบริการแก่ชุมชน

การจัดสวัสดิการในครั้งนี้นี้ยังไม่สามารถกระจายบริการที่มีอยู่ให้ครอบคลุมความต้องการของชุมชนโดยรวมได้ มีชาวบ้านจำนวนมากที่ต้องการจะเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มแพรรณ เนื่องจากพอใจสวัสดิการของกลุ่ม แต่กลุ่มไม่สามารถเปิดรับสมาชิกได้อย่างกว้างขวางได้ เพราะกลุ่มเกรงว่าจะไม่มีวงเงินช่วยเหลือด้านสวัสดิการที่เพียงพอ กลุ่มจึงจำเป็นต้องจำกัดขอบเขตจำนวนของสมาชิกไว้ ในระยะปี 2533-2535 กลุ่มแพรรณจึงรับสมาชิกไประยะหนึ่ง ปัจจุบันกลุ่มแพรรณเปิดรับสมาชิกใหม่ปีละครั้ง รับครั้งละ 3-5 คนต่อหมู่บ้านเท่านั้น และกลุ่มวางเงื่อนไขในการเลือกรับสมาชิก ให้รับจากผู้ที่มาจากครอบครัวยากจน ไม่มีที่ทำกิน หรือเป็นครอบครัวที่มีลูกหลายคน อันเป็นหลักการที่หนุนช่วยผู้ยากลำบากเป็นเบื้องต้นก่อน

(5) ความเป็นธรรมในการให้บริการ

กรณีของกลุ่มแพรรณ มีความพยายามที่จะกระจายสวัสดิการให้แก่สมาชิกของกลุ่มอย่างเป็นธรรม แม้จำนวนวงเงินสวัสดิการจะมีจำนวนน้อยก็ตาม จากการศึกษาการดำเนินงานของกลุ่มฯ แนวคิดของกรรมการและสมาชิกต่างก็กำหนดเกณฑ์ในการให้สวัสดิการที่เท่าเทียมและเป็นธรรม และเป็นการคิดจากกระบวนการมี

ส่วนร่วมและตัดสินใจของกรรมการกลุ่มอย่างแท้จริง กลุ่มไม่ได้คิดเรื่องการสะสมผลกำไรเป็นหลักแต่คิดจะกระจายสวัสดิการให้ทั่วถึงสมาชิกมากที่สุด เนื่องจากหากกลุ่มคิดจากประโยชน์ส่วนตัว ก็คงมีความต้องการที่จะให้เงินกำไรเหลือมาก ๆ เพื่อจ่ายเงินเป็นเงินปันผลรายบุคคล แต่จากการศึกษาพบว่ากรรมการและสมาชิกไม่ได้มุ่งหวังเงินปันผลที่ตนจะได้รายบุคคล หากแต่มีความพยายามจะกระจายเงินสวัสดิการที่มีอยู่ให้ทั่วถึงและเป็นธรรมแก่สมาชิกทุกรายมากที่สุด เพราะฉะนั้นในระยะหลัง กลุ่มแทบจะไม่สามารถคืนเงินปันผลให้แก่สมาชิกได้ในระดับที่น่าพอใจ แต่กลับหักผลกำไรดังกล่าวมาจัดสรรเป็นสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลเพื่อสนองความต้องการของคนส่วนใหญ่ของกลุ่ม

(6) คุณภาพในการบริการสวัสดิการ

การพิจารณาคุณภาพในการบริการสวัสดิการที่สมาชิกกลุ่มได้รับ ทั้งจากกลุ่มพรรณไม้และกลุ่มแพรวพรรณ นอกเหนือจากการพิจารณาเงินช่วยเหลือด้านสวัสดิการแล้ว จำเป็นจะต้องพิจารณาจากรายได้ที่กลุ่มสตรีได้รับเป็นรายได้ประจำด้วย เพราะการมีกลุ่มผลิตในชุมชนเช่นนี้ ได้ส่งผลให้เกิดการเพิ่มรายได้ประจำให้แก่สมาชิก เช่น กลุ่มพรรณไม้ การเป็นสมาชิกกลุ่มและการมีตลาดผ้าทอที่แน่นอน ยาวนาน ทำให้แม่หญิงในชนบทสามารถได้รับเงินรายได้จากการขายผ้าทอประมาณ 30,000 บาทในเวลา 4-5 เดือน (เฉลี่ยเดือนละ 6,000-7,500 บาท) ขณะที่สมาชิกกลุ่มแพรวพรรณ ได้รายได้เฉลี่ยจากการขายผลิตภัณฑ์ประมาณเดือนละ 3,000 บาท ซึ่งนับว่าเป็นรายได้ประจำที่สม่ำเสมอ เป็นการสร้างหลักประกันเรื่องรายได้ที่เสริมความมั่นคงในครอบครัว และเป็นเครื่องป้องกันคุณภาพในการพึ่งตนเองในระยะยาว

ความพึงพอใจประการสำคัญที่สมาชิกสะท้อนในการได้รับบริการสวัสดิการของกลุ่มแพรวพรรณ คือ ขั้นตอนความช่วยเหลือที่ค่อนข้างรวดเร็ว ไม่มีอุปสรรคทั้งในเรื่องขั้นตอนการเบิกจ่าย ระยะเวลาที่ยาวนาน ทั้งนี้กรรมการในแต่ละหมู่บ้านจะเป็นผู้ประสานงานในขั้นแรก การรับเรื่อง การติดตามเบิกเงินค่ารักษาพยาบาลมาให้ผ่านความสัมพันธ์ที่มีลักษณะแนบนอน กรรมการกลุ่มเป็นเสมือนมิตรที่ทำหน้าที่แทน สามารถแลกเปลี่ยนความทุกข์ร้อนกันได้ มีการเสนอความคิดเห็นและสามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกได้ระดับหนึ่ง กรณีการเบิกค่ารักษาพยาบาลก็ไม่มีกฎเกณฑ์ซับซ้อน การไปรักษาพยาบาลก็สามารถเลือกรับบริการได้ในคลินิก โรงพยาบาลทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งเป็นทางเลือกให้สมาชิกดำเนินการได้ง่ายขึ้น เพราะหากมีระเบียบกำหนดให้ไปโรงพยาบาลรัฐอย่างเดียว อาจมีความไม่สะดวกเกิดขึ้นในขั้นตอนและกระบวนการ ซึ่งกฎเกณฑ์ดังกล่าวชาวบ้านต่างยอมรับและมีความพอใจ

การเรียกเก็บเงินสวัสดิการจำนวน 120 บาทต่อปีเพื่อร่วมสะสมเป็นทุนสวัสดิการนั้น สมาชิกกลุ่มแพรวพรรณสะท้อนว่า เป็นจำนวนเงินที่เหมาะสม ไม่มากเกินไป เพราะหากมีการเจ็บป่วยจริง ยังเบิกได้ถึง 500 บาทซึ่งยังนับว่ามีกำไรอยู่ อย่างไรก็ตาม เมื่อถามว่าหากกลุ่มเผชิญปัญหาเงินสวัสดิการไม่พอและอาจจะต้องเรียกเก็บเงินสวัสดิการมากกว่านี้จะเป็นไปได้หรือไม่ สมาชิกบางรายเสนอว่าอาจต้องคิดดูก่อน เพราะถ้าคนไหนไม่ได้เบิกก็อาจจะไม่คุ้ม หรือหากจะขอเก็บเงินเพิ่มขึ้นก็ควรขยายวงเงินช่วยเหลือค่ารักษาพยาบาลให้มากกว่า 500 บาท

ปัญหาการจัดสวัสดิการของกลุ่มจึงมีนัยยะสำคัญอยู่ที่จำนวนเงินกำไรที่มีแนวโน้มจะลดลงทุกปี ตามยอดการขายที่น้อยลง กรรมการกลุ่มให้ความเห็นว่า กลุ่มฯมีความตระหนักในเรื่องนี้ไม่น้อย เพราะในระยะ 2 ปีหลังความต้องการสวัสดิการเพิ่มขึ้นมากจนเงินแทบไม่พอ กลุ่มเองไม่เพียงแต่คิดจะหาเงินมาเพิ่มสวัสดิการเท่านั้น หาก

แต่ยังพยายามหาทางลดต้นทุนการผลิตให้มากกว่านี้ เช่น มีการเสนอเรื่องการปลูกฝ้ายเอง เพื่อลดรายจ่ายในการซื้อวัตถุดิบให้น้อยลง เพราะทุกวันนี้ต้นทุนการผลิตของกลุ่มจะอยู่ที่การซื้อฝ้ายจากพ่อค้าในอำเภอชุมแพเป็นหลัก แต่กลุ่มยังไม่ได้มีแผนการในเรื่องนี้อย่างจริงจัง เพราะทราบดีว่าจะต้องมีปัญหาเรื่องการผลิตและเงินลงทุนอื่นๆ ตามมา จะมีเพียงสมาชิกบางคนที่เริ่มปลูกฝ้ายในที่ของตนเอง แต่เป็นการปลูกตาม “หัวไร่ปลายนา” ซึ่งมีเป็นจำนวนน้อยไม่พอกับความต้องการในการผลิตจริง

4.ปัจจัยกำหนดความสำเร็จและความเข้มแข็งขององค์กร

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จและความเข้มแข็งขององค์กรกลุ่มพรรณไม้และกลุ่มแพรวพรรณนั้น มีด้านที่น่าสนใจ ได้แก่

(1) การรวมกลุ่มบนพื้นฐานภูมิปัญญาเดิมของสมาชิก

การเติบโตและความเข้มแข็งของกลุ่มพรรณไม้และกลุ่มแพรวพรรณเกิดขึ้นจากการที่แต่ละองค์กรรวมกลุ่มสมาชิกของตน บนพื้นฐานภูมิปัญญาเดิมของกลุ่มแม่หญิงในชนบทอีสาน การเริ่มต้นบนฐานกิจกรรมที่คุ้นเคยมาแล้วเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นรากฐานสำคัญของการรวมกลุ่มและการสร้างความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มจากการสรุปงานของ กป.อพช. กล่าวถึงการสร้างกลุ่มหัตถกรรมของเครือข่ายแม่หญิงในชนบทว่า

“งานส่งเสริมกลุ่มทอผ้าดูเหมือนเป็นกิจกรรมที่ผู้หญิงอีสานให้การตอบสนองอย่างกระตือรือร้น เพราะเป็นกิจกรรมที่ผู้หญิงสามารถเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวของตนโดยมีทักษะดั้งเดิมของตนเป็นพื้นฐาน ในขณะที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับผู้หญิงเห็นว่าการส่งเสริมกลุ่มทอผ้าเป็นยุทธวิธีที่จะให้ผู้หญิงเรียนรู้ที่จะทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม พัฒนาความรู้และศักยภาพของผู้หญิงในหลายๆด้าน จนกระทั่งเกิดความมั่นใจที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาด้านอื่นๆในฐานะสมาชิกครั้งหนึ่งของสังคม” (คณะกรรมการประสานงานขององค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กป.อพช.) ภาคอีสาน, 2540: น.93)

การเลือกกิจกรรมกลุ่มที่สอดคล้องกับศักยภาพที่เป็นจริงของชาวบ้าน ได้นำไปสู่การเพิ่มรายได้ของครอบครัว การสืบทอดภูมิปัญญาของท้องถิ่น การมีความภาคภูมิใจในความเข้มแข็งของกลุ่ม สมาชิกกลุ่มแพรวพรรณที่ทำงานในร้านค้า สะท้อนถึงอำนาจของพวกเขาที่กลับคืนมาจากการมีสิทธิตั้งราคาผลิตภัณฑ์ผ้าทอเอง ไม่เหมือนการปลูกข้าวที่ผ่านมาซึ่งมีตลาดเป็นผู้ตั้งราคา

“การขายผ้าทอ เรามีสิทธิตั้งราคาขายเอง ไม่เหมือนปลูกข้าวที่ต้องยอมให้ตลาดตั้ง ยิ่งถ้างานศิลปะใหม่ๆที่ทำยาก กลุ่มก็ยอมให้เขาลองตั้งราคาเองได้ คนทำก็พอใจเท่ากับเดิมชีวิตคนทำงานเหมือนกัน” (กรรมการร้านค้าแพรวพรรณ, สัมภาษณ์ 11 ธันวาคม 2543)

ปัจจัยที่ทำให้การจัดสวัสดิการไม่ประสบความสำเร็จ

สำหรับกรณีกลุ่มพรณไม้ ซึ่งประสบความสำเร็จทางธุรกิจ และสนใจที่จะจัดสวัสดิการให้ได้วงเงินที่มาก รอนหมื่น เรือนแสน ในรูปกองทุนฌาปนกิจแบบการประกันชีวิตนั้น เป็นการพิจารณาบนฐานการจัดการที่ไม่สอดคล้องกับภูมิปัญญาเดิมของตน เพราะขาดทักษะในการทำความเข้าใจกับความรู้เฉพาะทางที่สัมพันธ์กับการคิดบนฐานคณิตศาสตร์ประกันภัย เมื่อกลุ่มคณะกรรมการไม่มีทักษะความคิดในด้านนี้มาก่อน จึงทำให้เกิดความล้มเหลวได้ง่าย ความจริงแล้วกลุ่มชาวบ้านในชุมชนเคยผ่านการดำเนินงานที่เรียนรู้ประสบการณ์ของกลุ่มอื่นๆ รวมทั้งการลองผิดลองถูกของกลุ่มเองมาก่อน ซึ่งที่ผ่านมากระบวนการดังกล่าวเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติมากที่สุด แต่เนื่องจากการลองผิดลองถูกครั้งนี้ของกลุ่มพรณไม้ เป็นการลองผิดลองถูกกับการจัดการเงินจำนวนมาก และระบบการเงินที่มีความซับซ้อนมากกว่าธรรมดา จึงทำให้กลุ่มเผชิญกับการขาดทุนอย่างมาก ดังตารางข้างล่าง

ตารางเปรียบเทียบรายรับ รายจ่ายของกองทุนฌาปนกิจของกลุ่มพรณไม้ ตั้งแต่ปี 2539-2541

(หน่วย:บาท)

ปี	รายรับจากเบี้ยประกัน	รายจ่ายจากเงินชดเชย	ผลต่างของรายได้-รายจ่าย
2539	729,660	1,121,000	-391,340
2540	1,071,300	1,258,750	-187,450

ที่มา ประไพ ทองเชิญ (2541) อัดสำเนา, น.6 อ้างถึงใน นลินี ตันธุนิตย์, มิ.ย. 2543, น.20.

หมายเหตุ ปี 2539 มีสมาชิกรวม 797 คน เสียชีวิต 19 คน

ปี 2540 มีสมาชิกรวม 791 คน เสียชีวิต 24 คน (จ่ายผลประโยชน์ 23 รายเนื่องจากอีก 1 รายอยู่นอกเหนือเงื่อนไขการคุ้มครอง)

ในปี 2541 กลุ่มต้องจ่ายเงินให้ครอบครัวผู้เสียชีวิตถึง 2,379,750 บาท ในขณะที่เงินในกองทุนมีเพียง 30,000 บาทเท่านั้น จึงทำให้กลุ่มต้องยุติการดำเนินงานด้านสวัสดิการไว้ชั่วคราว

นอกจากนี้ งานของ นลินี ตันธุนิตย์ ได้กล่าวถึงการศึกษากลุ่มแม่บ้านทอผ้าบ้านขามป้อมที่เป็นสมาชิกกลุ่มพรณไม้ ซึ่งได้ให้ความเห็นต่อกองทุนฌาปนกิจว่า

"ทุกคนเห็นว่าความล้มเหลวนั้นไม่ได้เป็นเพราะการบริหารจัดการที่ไม่ดีหรือมีการโกงกินกันแต่อย่างใด เขายอมรับว่าสวัสดิการเป็นเรื่องใหม่ที่ยังไม่เป็นที่รู้จัก และการดำเนินงานเริ่มต้น "ใหญ่" เกินไป ครอบคลุมพื้นที่มากเกินไป ชาวบ้านไม่มีประสบการณ์มากพอที่จะคาดการณ์ได้ว่าจะต้องจ่ายเงินสมทบเท่าใด และจะต้องจ่ายเงินชดเชยเท่าใด จึงจะเหมาะสม อีกทั้งไม่คาดคิดว่าจะมีผู้เสียชีวิตมากเพียงนี้"(นลินี ตันธุนิตย์,อ้างแล้ว,น.21)

ปัจจัยดังกล่าวจึงส่งผลให้กลุ่มพรณไม้ต้องชะงักการดำเนินการด้านสวัสดิการลงไป และยังไม่สามารถหารูปแบบสวัสดิการที่จะดำเนินการต่อไปในอนาคต แต่จากการพูดคุยของ แม่สมภาร จันทรีดี กล่าวถึงเรื่องนี้ใน

ทัศนคติส่วนตัวว่า หากจะดำเนินการเรื่องนี้อีกคงจะจัดทำในรูปกลุ่มออมทรัพย์ดีกว่า เพราะจะได้ไม่ต้องใช้เงินจากการผลิตของกลุ่มมาจัดสรร ดังเช่นกรณีที่ผ่านมา

(2) การส่งเสริมศักยภาพขององค์กรโดยองค์กรพัฒนาเอกชน

การทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้าไปส่งเสริมการทำงานของกลุ่มองค์กรสมาชิกในอดีตที่ผ่านมา ใช้กระบวนการทำงานเพื่อส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพองค์กรชุมชนในมิติที่แตกต่างจากภาครัฐเดิม โดยเน้นการทำงานในด้านความคิดและการปลูกจิตสำนึกผ่านการมีส่วนร่วมของประชาชน มากกว่าการเน้นผลสัมฤทธิ์ในการทำงานของโครงการ การจัดโครงการศึกษาดูงาน การมีโอกาสแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และทัศนะกับผู้นำชุมชน ผู้อาสาสมัครด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้โลกทัศน์ในด้านสังคม เศรษฐกิจ ได้รับการขยายกว้างขวางและบูรณาการ นอกจากนี้การติดตามดูแลอย่างใกล้ชิดในลักษณะที่ต่อเนื่อง โดยมีกิจกรรมด้านการพัฒนาประสิทธิภาพและเทคนิคการผลิต การสนับสนุนการพัฒนาระบบตลาด ระบบการจัดทำบัญชี ทำให้สมาชิกของแต่ละองค์กรได้รับการพัฒนาอย่างสม่ำเสมอ เป็นกระบวนการที่สืบเนื่องเหมือนมีระบบพี่เลี้ยงที่คอยสนับสนุน นิเทศงาน และเปิดโอกาสให้มีการพัฒนาบนฐานการพึ่งตนเอง

สุนทรี ช่างกิ่ง ให้ข้อมูลว่า

"กรรมการที่มาร่วมกันทำงานในองค์กรนั้น มีทั้งส่วนที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน และส่วนที่เป็นองค์กรประชาชน การทำงานเราใช้ระบบทำงาน คือ ปีหนึ่งจะทำแผนงานประจำปีร่วมกัน จะมีการประชุมและทำแผนงานร่วมกัน เวลาคัดเลือกกรรมการจะคัดเลือกให้มีสัดส่วนทั้งผู้นำ ชาวบ้าน และองค์กรพัฒนาเอกชน แต่ก็ยังมีหลายงานที่องค์กรเอกชนยังเป็นผู้นำเสนอความคิดเข้าไป บางประเด็นเป็นการให้ข้อมูลในระดับประเทศหรือระหว่างประเทศ เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ที่หลากหลายมากขึ้น"(สัมภาษณ์ 9 ธันวาคม 2543)

(3) ความเข้มแข็งของผู้นำ

การเรียนรู้จากการร่วมงานกับองค์กรพัฒนาเอกชน

จากการทำงานที่ใกล้ชิดระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรประชาชน มีกระบวนการที่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ของผู้นำองค์กรในระดับมาก ผู้นำองค์กรจะผ่านกระบวนการคิดร่วม แลกเปลี่ยนข้อมูล และตัดสินใจร่วมอยู่เสมอ ผู้นำจำนวนมากผ่านการเรียนรู้ทักษะทางการจัดการธุรกิจอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งงานบัญชี การตลาด การจัดการกองทุนสวัสดิการ การควบคุมคุณภาพการผลิต จนส่งผลให้เกิดความชัดเจนในการคิด การตัดสินใจ ผู้นำได้รับการพัฒนาศักยภาพจากหลายช่องทาง ทั้งจากการอบรมสัมมนาที่จัดอย่างสม่ำเสมอ การแลกเปลี่ยนดูงานในประเทศและต่างประเทศ เช่นการดูงานหัตถกรรมในประเทศลาว เป็นต้น ทั้งหมดนี้ต่างเป็นกระบวนการพัฒนาที่ที่ใช้เวลานานแต่เป็นธรรมชาติและสอดคล้องกับการเรียนรู้ในวิถีชีวิตจริง โดยการเรียนรู้ในลักษณะทางลัด

ความเชื่อมั่นในเรื่องการพึ่งตนเอง

ผู้นำของ 2 กลุ่มค่อนข้างมีแนวคิดเรื่องการพึ่งตนเองสูง ไม่ได้คิดหวังพึ่งความช่วยเหลือของรัฐ เนื่องจากมีประสบการณ์ยาวนานว่ารัฐไม่สามารถจะเข้ามาช่วยเหลือได้อย่างต่อเนื่อง แท้จริง ประกอบกับการเข้ามาของเงินการเข้ามาที่ไม่ได้ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม จึงทำให้ผู้นำของทั้ง 2 กลุ่มไม่ได้ฝากความหวังที่รัฐ แนวคิดดัง

พวกเขากลับส่งผลดีในการคิดสร้างระบบสวัสดิการที่อยู่บนพื้นฐานของตนเอง บนฐานความพร้อมทางการผลิต
ทุนเงินสวัสดิการที่มีอยู่จริง และความต้องการ

สวัสดิการของชาวบ้าน แม้สวัสดิการที่สามารถจัดให้ในปัจจุบันจะมีจำนวนน้อยและยังไม่สามารถขยาย
ขอบเขตได้มากเท่าที่ควร ทั้งในด้านผู้รับผลประโยชน์ และความครอบคลุมในวงจรของสวัสดิการ แต่ผู้นำก็ยังคงมี
ความพยายามจะคิดให้ขยายวงความคุ้มครองให้มากที่สุด โดยยึดมั่นบนผลประโยชน์ชาวบ้านมากกว่าความ
มั่นคงทางเศรษฐกิจของกลุ่ม

ปัจจัยที่ส่งผลให้ผู้นำมีความเชื่อมั่นในเรื่องการพึ่งตนเองสูง ก็เพราะการได้รับความร่วมมือจากเครือข่าย
หัตถกรรมและพัฒนาสตรีอีสาน ซึ่งเป็นเครือข่ายที่มีสัมพันธ์ภาพกับกลุ่มสมาชิกในระดับกว้างและลึก ทั้งในด้าน
การพัฒนาการผลิต และการพัฒนาโลกทัศน์และวิสัยทัศน์ของผู้นำ รวมถึงการเข้าร่วมในขบวนการต่อสู้เรื่องอื่น ๆ
ซึ่งแนวคิดเรื่องผู้นำ การเกษตรผสมผสาน สิ่งแวดล้อม และเอตส์ เป็นต้น

การแสวงหากิจกรรมเพื่อการพัฒนาผู้นำและองค์กร

ผู้นำองค์กร ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายแม่หญิงระดับกลาง เช่น กลุ่มพรรณไม้ กลุ่มแพรวพรรณ และเครือข่าย
ระดับใหญ่ เช่น เครือข่ายหัตถกรรมและพัฒนาสตรีอีสาน ต่างก็พยายามแสวงหากิจกรรมในรูปแบบต่างๆ เพื่อส่ง
เสริมและพัฒนาความร่วมมือของกลุ่มอยู่เสมอ เป็นการฝึกฝนแนวคิด ความร่วมมือในแวดวงที่กว้างออกไปจาก
งานประจำเดิม เช่น เครือข่ายหัตถกรรมและพัฒนาสตรีอีสาน ได้จัดทำโครงการการจัดสวัสดิการเร่งด่วนเพื่อผู้ยาก
ลำบาก (โครงการ SIF แผนุ 5) ร่วมกับองค์กรสมาชิกจำนวน 10 องค์กร ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง
องค์กรสมาชิกในการขยายสวัสดิการไปสู่คนกลุ่มอื่นๆ ที่อยู่นอกเหนือจากสมาชิกเดิมของกลุ่ม และยังเป็นการฝึก
ฝนทักษะการจัดการเชิงสวัสดิการให้แก่กรรมการกลุ่ม ได้เรียนรู้การบริหารจัดการงานสวัสดิการที่มีความแตกต่าง
จากรูปแบบเดิมที่เคยทำกันอยู่แล้ว เป็นการขยายโอกาสในการเข้าไปทำงานสวัสดิการชุมชน โดยอาศัยทรัพยากร
หรือเงินทุนจากภายนอกชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างบทเรียน ประสบการณ์ และฝึกฝนการคิด การแก้ปัญหาใน
กรอบงานสวัสดิการที่ใหญ่กว่าเดิม สุนทรี ช่างกิ่ง แสดงความคิดเห็นในเรื่องการดำเนินการโครงการสวัสดิการเร่ง
ด่วนเพื่อผู้ยากลำบาก ร่วมกับองค์กรสมาชิก 10 องค์กรว่า

“การจัดสวัสดิการในนามของกลุ่มเดิม เขาเป็นอิสระของเขา ยกเว้นกรณีเงิน SIF มันต้องคิด
ร่วมกันทั้งหมด 10องค์กรที่มาร่วมมือกัน จะร่วมกันกำหนดว่าจะจัดสวัสดิการในรูปแบบไหน
จะให้กลุ่มเป้าหมายใด เท่าไหร่ การกำหนดเกณฑ์ว่าใครเป็นผู้ยากลำบาก และการคัดเลือกผู้
ยากลำบากเป็นอย่างไร เครือข่ายและกลุ่ม 10 องค์กรจะมาร่วมตรวจสอบ คัดสรรด้วยกัน เป็น
การจัดการร่วม ใช้ระบบเดียวกันหมดทั้งเครือข่าย

ข้อดีของการทำงานโครงการนี้ นอกจากจะได้เงิน SIF มาพัฒนาสวัสดิการแล้ว ยังเป็นการฝึก
ทำงานร่วมกันระหว่างกลุ่มต่างๆอย่างแท้จริง เช่น กลุ่มพรรณไม้ เขาเคยมีประสบการณ์ มี
ระบบบัญชี เอกสาร มีระบบการจัดการมาก่อนเขาจะไม่มีปัญหา แต่กลุ่มอื่นที่เขาไม่ได้มีฐาน
เรื่องนี้มาก่อน เป็นกลุ่มที่ไม่ได้ทำการผลิตและตลาด เช่น กลุ่มเกษตร สิ่งแวดล้อม เขาไม่มี
ประสบการณ์ก็จริง แต่การร่วมโครงการนี้จะเป็นการฝึกผู้นำ และฝึกสมาชิกกลุ่มในฐานะที่เป็น
อาสาสมัครดูแลสวัสดิการในชุมชน การจัดสรรเงินก็เป็นส่วนที่จะกระตุ้นกรรมการให้ฝึกเรื่อง

ระบบบัญชี เรื่องการจัดทำรายงาน และที่สุ่มมันจะช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชน เห็นความสำคัญ
ของระบบสวัสดิการ ตระหนักว่าชุมชนจะต้องร่วมกันดูแลคนยากลำบากและช่วยเหลือเกื้อกูล
กันในชุมชน" (สุนทรี เช่งกิ่ง, สัมภาษณ์ 9 ธันวาคม 2543)

โครงการจัดสวัสดิการเร่งด่วนนี้จะเป็นการดำเนินงานในระยะเวลา 1 ปี โดยแบ่งงานสวัสดิการออกเป็น 4
โครงการใหญ่ คือ

- การจัดทุนการศึกษา ให้แก่เด็กนักเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษา
- การสงเคราะห์อาชีพ ให้แก่ผู้พิการ ผู้หญิงติดเชื้ และยากจนมาก
- การส่งเสริมอาชีพ ให้แก่ผู้หญิงตกงาน หญิงหม้าย และหญิงยากจน
- การจัดสวัสดิการด้านเบี้ยยังชีพ ให้แก่ผู้สูงอายุ คนพิการ ผู้หญิง-เด็กติดเชื้เอดส์ และเด็กกำพร้า

เครือข่ายจะทำหน้าที่ในการติดตามผลสำรวจคนที่ยากลำบากในแต่ละพื้นที่ ที่ 10 กลุ่มสมาชิกดูแลอยู่
จึงจะมีจำนวนไม่เท่ากัน โดยเครือข่ายจะปรึกษาการหาเกณฑ์พิจารณาขึ้น เช่น ถ้าหมายถึง คนยากจน ต้องตั้ง
เกณฑ์ว่า รายได้เท่าไร อย่างไรจึง "จนจริง" คนพิการ พิการอย่างไร แคไหน กรรมการที่ร่วมคิดจะมาคุยกันในราย
ละเอียด โดยกรรมการแต่ละกลุ่มจะต้องเสนอต่อที่ประชุมถึงความเห็นและข้อวินิจฉัยของตน ต่อเกณฑ์การ
คัดเลือกที่กลุ่มตนกำหนดขึ้นมา และมาระดมสมองร่วมกันอีกครั้งเพื่อคัดเลือกเกณฑ์ที่เหมาะสมด้วยกัน

การกำหนดมาตรฐานร่วมกันเช่นนี้ จะนำไปสู่การเรียนรู้จากกันและกัน และนำไปสู่การร่วมกันตรวจสอบ
กระบวนการคัดเลือกให้เกิดความโปร่งใส มากกว่าการไปเลือกกันมาเองโดยไม่มีเกณฑ์กลางในการคัดเลือก ซึ่งใน
ระยะเวลา 1 ปีของการทำงานร่วมกัน จะทำให้ผู้นำของ 10 องค์การได้รับการฝึกฝน พัฒนาท่ามกลางกระบวนการที่
เป็นจริง ดังนั้นภาระหน้าที่ของผู้นำในเรื่องนี้จึงเป็นการมองอย่างมีวิสัยทัศน์ และมีแผนการ และเป็นแนวทางหนึ่ง
ที่จะพัฒนาองค์กรสมาชิก

ปัจจัยเสี่ยงในการจัดการด้านสวัสดิการแก่องค์กร

เนื่องจากกลุ่มพรณไม้และกลุ่มแพพรณ ผ่านกระบวนการและบทเรียนในการจัดสวัสดิการที่แตกต่าง
กัน ปัจจัยเสี่ยงของแต่ละกลุ่มจึงมีความแตกต่างกัน

กลุ่มพรณไม้ตัดสินใจจัดสวัสดิการบนฐานของงานฉาปนกิจในรูปแบบประกันชีวิต โดยขาดความรู้และ
ความถนัดในระบบคณิตศาสตร์ประกันภัย การคำนวณตัวเลขเงินต้นและการส่งเงินสมทบที่มีความแตกต่างที่อายุ
ของผู้เอาประกัน เป็นข้อเท็จจริงที่กรรมการยังขาดความเข้าใจ ประกอบกับความมีจิตใจที่เอื้ออาทร เปิดโอกาสให้ผู้
สูงอายุ 60-70 ปีมาร่วมเป็นผู้ประกันตนได้ โดยไม่ได้คำนึงถึงความเสี่ยงของการเสียชีวิต ทำให้กลุ่มเผชิญภาวะ
ขาดทุน แม้ในระยะหลังมีความพยายามปรับฐานอายุผู้เอาประกันลงมา แต่ก็ยังไม่สามารถช่วยกู้สถานการณ์ได้
สิ่งที่ช่วยไม่ใหกลุ่มเผชิญกับการขาดทุนอย่างต่อเนื่องในการจัดสวัสดิการรูปแบบนี้คือ เงื่อนไขการเก็บเงินประกัน
และการกำหนดเวลาคุ้มครองผู้เอาประกันเพียง 1 ปี จึงทำให้ไม่เกิดการสะสมหนี้ต่อเนื่อง แต่อย่างไรก็ตามการก้าว
สู่การจัด

สวัสดิการที่ทุ่มวงเงินจำนวนมากเช่นนี้ พอจะสะท้อนให้เห็นว่าแนวคิดการจัดสวัสดิการของกลุ่มไม่ได้เริ่ม
ต้นจากความคิดการพึ่งตนเองในระยะยาว การเรียกเก็บเงินสวัสดิการรายปีรายบุคคล คนละ 700 หรือ 900 บาท
ในปีถัดมา เป็นการเรียกเก็บในวงเงินที่สูง เกินกว่าความเป็นจริงที่ชาวบ้านจะหามาได้ด้วยตนเอง (แม้จะเป็นการ

กับแบบรายปีก็ตาม) เพราะฉะนั้นจึงเกิดภาวะของการไปกู้มาจ่ายค่าสวัสดิการ เพื่อคิดว่าหากมีบุคคลในครอบครัวเสียชีวิตไป ก็จะได้รับเงินตอบแทนที่คุ้มกว่าต้นทุนหลายเท่า เป็นการมองเงินสวัสดิการในรูปของผลกำไร มากกว่าเงินออมเพื่อการแบ่งปัน

กลุ่มแพรรณตัดสินใจเริ่มระบบสวัสดิการในเขตชุมชนของตนด้วยจังหวะก้าวเล็กๆ ค่อยๆ พัฒนางานสวัสดิการจากความต้องการพื้นฐานของชาวบ้านก่อน แม้ค่ารักษาพยาบาล 500 บาทต่อครอบครัวใน 1 ปี อาจไม่สามารถให้ความคุ้มครองสวัสดิการให้สมาชิกอย่างครอบคลุม รอบด้าน แต่เป็นการให้ผลตอบแทนแบบเฉพาะหน้า ซึ่งเป็นการตอบสนองที่ยังประโยชน์ระยะสั้นแก่สมาชิก นับว่าทำให้สมาชิกได้รับความพอใจในระดับหนึ่ง ปัญหาที่คาดว่าจะเกิดขึ้นได้ในการจัดสวัสดิการของกลุ่มแพรรณ คือการที่กลุ่มเริ่มประสบปัญหาในการจ่ายเงินสวัสดิการให้เพียงพอต่อความต้องการและสิทธิของสมาชิกในการขอรับค่ารักษาพยาบาล เนื่องจากเงินสวัสดิการของกลุ่มมาจากเปอร์เซ็นต์ในการขาย ความยั่งยืนของสวัสดิการกลุ่ม ขึ้นอยู่กับผลประกอบการและผลกำไรที่เกิดขึ้นจริง ดังนั้นในช่วงเวลาที่ผลประกอบการลดลง ถ้าไรที่ได้ยอมไม่พอเพียงต่อการตอบสนองความต้องการของสมาชิก แม้กลุ่มจะพยายามรักษาประโยชน์คุ้มครองเดิมที่กลุ่มจัดไว้ แต่ก็อาจจะทำได้ไม่ครอบคลุม การพัฒนาสวัสดิการของกลุ่มจึงต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนารายได้ของกลุ่มและการขยายตลาดขายให้กว้างขึ้น หากกลุ่มเผชิญกับผลประกอบการที่ต่ำลงสืบเนื่องในระยะยาว อาจส่งผลต่อความมั่นคงของระบบสวัสดิการที่จัดให้แก่ชุมชนได้ ยิ่งนับเป็นความเสี่ยงที่กรรมการกลุ่มอาจต้องให้ความสำคัญและระดมความคิด หาทางเลือกในการแก้ไขและป้องกันปัญหานี้ให้เหมาะสม

5. ความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบของสวัสดิการชุมชนนี้ไปประยุกต์ใช้

รูปแบบของสวัสดิการชุมชนในการดำเนินงานของกลุ่มแพรรณไม้ ได้สะท้อนบทเรียนการดำเนินงาน ว่าอาจมีรูปแบบไม่เหมาะสมที่จะดำเนินงานกันเองในชุมชน เนื่องจากมีความซับซ้อนในระบบคิดที่เฉพาะเจาะจงตามหลักการประกันภัย และต้องอาศัยการบริหารจัดการที่มีความรู้ ความชำนาญและทักษะพิเศษ และการให้ความคุ้มครองผู้เอาประกันก็จะอยู่ในวงจำกัด เฉพาะคนที่มียาได้ มีเงินก้อน สามารถจ่ายได้ครั้งเดียวเกือบ 1,000 บาท ซึ่งสมาชิกที่มีฐานะลำบากอาจไม่มีความสามารถในการเตรียมเงินได้ทัน และเป็นระบบการคุ้มครองเฉพาะรายแบบปัจเจก ไม่ครอบคลุมถึงครอบครัวของผู้เอาประกันด้วย ดังนั้นรูปแบบสวัสดิการลักษณะนี้จึงไม่สอดคล้องกับการจัดการกันเองในชุมชนเท่าใดนัก ยกเว้นแต่ผู้เอาประกันแต่ละรายจะมีความพร้อมทางเศรษฐกิจระดับหนึ่งเป็นการส่วนตัว และยังคงเป็นสวัสดิการที่ยังต้องอาศัยบุคคล หรือองค์กรภายนอกมาร่วมกำหนด มากกว่าเป็นการร่วมคิดและร่วมกำหนดในหมู่องค์กรชุมชนเอง

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในแง่มุมเชิงเศรษฐศาสตร์ แม้กลุ่มแพรรณไม้จะยุติบทบาทตนเองในงานสวัสดิการด้านกองทุนฌาปนกิจ แต่ในด้านการเสริมสร้างรายได้จากรายได้เสริมจนกลายมาเป็นรายได้หลักประจำทุกเดือนในกลุ่มสมาชิกแพรรณไม้นั้น นับได้ว่าเป็นการเพิ่มหลักประกันทางรายได้ที่สำคัญให้แก่สมาชิก เพราะการเพิ่มรายได้ให้เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ส่งผลให้สมาชิกจำนวนมากไม่ต้องไปกู้หนี้ยืมสินจากแหล่งกู้อื่น ทั้งในระบบและนอกระบบ สมาชิกบางคนยังสามารถลดหนี้ตนเองลงได้จากเงินรายได้ด้วยการขายผ้าทอของตนเอง คุณภาพ

ชีวิตโดยรวมดีขึ้น ความกังวลความเครียดก็ลดลงไป สมาชิกกลุ่มพรรณไม้รายหนึ่งบอกว่า เงินขายผ้าที่ได้มานั้นแม้ไม่มากมายอะไร แต่ทำให้เขาไม่อด ไม่ต้องกังวลที่จะคิดหาเงินเหมือนแต่ก่อน หากจะกล่าวโดยรวมการมีกลุ่มผลิตพื้นฐาน เช่น กลุ่มพรรณไม้ ในชุมชนเช่นนี้ แม้จะไม่ได้มีส่วนช่วยในการส่งเสริมสวัสดิการ แต่การตอบสนองในเรื่องรายได้พอสมควร ก็ทำให้ชีวิตมีความหวังมากขึ้น แม่สมภาร จันทร์ดี บอกว่า

“เดี๋ยวนี้แม่หญิงหลายคนกลายเป็นกำลังหลักของบ้านมากกว่าผู้ชาย เพราะบางครั้งผู้ชายต้องออกไปทำงานทำไกลบ้าน เงินที่ได้มาก็ไม่ได้ส่งมาถึงบ้านทั้งหมด ขณะที่ผู้หญิงก็สามารถทำงานที่บ้านได้ ไม่ต้องตามออกไปทำงานนอกบ้านด้วย”

ดังนั้น การจัดสวัสดิการของกลุ่มพรรณไม้จึงไม่ได้แสดงรูปแบบในการส่งเสริมหรือให้ความช่วยเหลือในปัญหาต่างๆ ไปดังเช่นสวัสดิการของกลุ่มแพรวพรรณ แต่กลุ่มพรรณไม้ก็ให้หลักประกันแก่สมาชิกในเรื่องรายได้ที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องแทน

กรณีรูปแบบการจัดสวัสดิการของกลุ่มแพรวพรรณ เป็นรูปแบบที่คาดว่าจะมีความสอดคล้องที่จะนำไปปรับใช้ในชุมชนทั่วไปได้มากกว่า บนพื้นฐานที่องค์กรชุมชนนั้นมีรายได้จากฐานการผลิต เพราะเป็นรูปแบบที่ให้ความคุ้มครองในหมู่สมาชิกได้ค่อนข้างเท่าเทียม เสมอภาคกัน การเลือกประเด็นให้ความคุ้มครองทั้งในด้านการรักษาพยาบาล การศึกษา และการส่งเสริมผู้สูงอายุ ต่างก็เป็นความคุ้มครองที่ชาวบ้านต่างเห็นประโยชน์ ได้รับผลประโยชน์ มากกว่าการได้รับเมื่อตนเสียชีวิตแล้ว ความเป็นไปได้ที่จะปรับรูปแบบสวัสดิการนี้ไปใช้กับกลุ่มสมาชิกล่าจะมีความเหมาะสม เพราะชาวบ้านก็เข้ามามีส่วนร่วมในการจ่ายเงินสวัสดิการรายปีสมทบด้วย เป็นการจัดสวัสดิการที่พัฒนาความร่วมมือจากกลุ่มสมาชิบบนฐานการผลิต ความร่วมมือในการคิดและตัดสินใจร่วม และความร่วมมือในการเสียสละและแบ่งปันเงินสวัสดิการในส่วนของตนทดแทนร่วมด้วย นอกจากนี้ ในฐานะเครือข่ายหัตถกรรมและพัฒนาศรีวิสัย “เครือข่ายแม่หญิง” ยังได้มีแนวคิดที่จะขยายความคุ้มครองต่อเนื่องให้กับสมาชิกผู้สูงอายุในด้านค่ารักษาพยาบาล และยังช่วยเหลือเงินเบี้ยยังชีพแก่ผู้สูงอายุอีก แม้จะได้รับเงินในสวัสดิการแต่ละรูปแบบไม่มากนัก แต่ก็สะท้อนถึงความพยายามในการปรับ ประยุกต์แนวความคิดการจัดสวัสดิการให้สอดคล้องกับความเป็นจริงของชุมชนได้มากที่สุด

ในทัศนะของผู้ศึกษาเห็นว่า กลุ่มพรรณไม้และกลุ่มแพรวพรรณต่างก็มีแนวคิดและประสบการณ์ในการพัฒนาการจัดสวัสดิการให้แก่กลุ่มสมาชิกของตนในรูปแบบที่แตกต่างกัน ซึ่งต่างก็เริ่มต้นจากบทเรียน ประสบการณ์และความพอใจของสมาชิกแต่ละกลุ่ม

รูปแบบน่าสนใจที่ควรติดตามต่อไป อีก 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่หนึ่ง การที่เครือข่ายหัตถกรรมและพัฒนาศรีวิสัย (กลุ่มสมาชิกรวม 10 องค์กร) เข้าร่วมกับโครงการจัดสวัสดิการชุมชนแบบเร่งด่วน กับกองทุน SIF เงิน 5 ล้านบาทเพื่อการพัฒนาผู้นำ พัฒนาองค์กร และความพร้อมในการยกระดับทักษะการจัดการสวัสดิการชุมชนให้มากขึ้นแค่ไหน อย่างไร สิ่งที่คาดว่าจะได้จากการเข้าร่วมโครงการนี้ น่าจะให้คุณค่าและบทเรียนแก่ผู้นำ กลุ่มกรรมการและกลุ่มสมาชิกมากขึ้นต่อการจัดสวัสดิการในระดับชุมชน และเป็นการฝึกฝนให้กลุ่มองค์กร 10 องค์กรนั้นมีกิจกรรมที่จะทำงานร่วมกัน และเรียนรู้ทักษะการบริหารจัดการสวัสดิการในชุมชนอย่างมีคุณภาพมากขึ้น

รูปแบบที่สอง คือ การศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดสวัสดิการให้แก่กลุ่มแรงงานที่ทำการผลิตอยู่ที่บ้าน และแรงงานที่รับงานมาทำในบ้าน ซึ่งรวมถึงกลุ่มสตรีที่ทำงานหัตถกรรมในบ้านด้วย การจัดสวัสดิการรูปแบบนี้เป็นความพยายามของเครือข่ายฯ ที่พยายามจะร่วมมือกับสำนักงานประกันสังคม และองค์กรแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) ในการหารูปแบบและแนวทางสวัสดิการที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มเป้าหมาย 2 กลุ่มนี้ เพื่อสร้างหลักประกันด้านสวัสดิการสังคมระยะยาวให้แก่ชาวบ้านที่ทำงานในชนบท ซึ่งขณะนี้ยังไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนแต่เป็นทิศทางที่เครือข่ายหัตถกรรมและพัฒนาสตรีอีสาน กำลังจะร่วมกันคิดต่อจากฐานคิดเดิมที่มีอยู่แล้ว

6. ผลกระทบที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

การจัดสวัสดิการของกลุ่มเครือข่ายแม่หญิงกลุ่มนี้ ยังอยู่ในระยะดำเนินการและประกอบตนที่จะรักษาความมั่นคงและความยั่งยืนให้แก่ระบบสวัสดิการที่กลุ่มของตนคิดขึ้น อาจกล่าวได้ว่า ยังมีขอบเขตที่เล็กทั้งในเชิงประเภทความคุ้มครองและในกลุ่มผู้ได้รับความคุ้มครองที่มีลักษณะเฉพาะ จึงยังไม่สามารถส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตคนในชุมชนในขอบข่ายขนาดใหญ่ได้ เพราะรูปแบบความคุ้มครองส่วนใหญ่ เป็นรูปแบบสวัสดิการเชิงสงเคราะห์และเป็นการรองรับความต้องการที่เป็นความจำเป็นพื้นฐานบางส่วน (Basic Minimum Needs) มากกว่า หากพิจารณาในความครอบคลุมของการจัดสวัสดิการของกลุ่มแพรรณ ที่แม้จะมีหลายรูปแบบแต่ก็ไม่เพียงพอกับความต้องการที่เป็นจริงได้เลย อาจกล่าวได้ว่า การจัดสวัสดิการของกลุ่มแพรรณยังไม่สามารถเรียกได้ว่าเป็นความคุ้มครองปลอดภัยทางสังคมได้อย่างแท้จริง

แม้กรณีของกลุ่มแพรรณจะมีความพยายามในการให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการแบ่งปันส่วนของตนด้วย (120 บาทต่อคนต่อปี) คล้ายกับหลักการแบ่งปันแบบการประกันสังคม (Social Insurance) แต่การแบ่งปันดังกล่าวก็มีสัดส่วนน้อยเกินกว่าที่จะนำเงินออมส่วนนี้ไปสร้างประโยชน์ตอบแทนในรูปแบบอื่นๆ ได้อีก นอกจากนี้การจัดสวัสดิการที่ยังสามารถดำเนินการอยู่ได้ก็เป็นการปันเงินมาจากผลกำไรของการขายมากกว่า ซึ่งในระยะที่การขายไม่ประสบความสำเร็จ มีความเป็นไปได้ที่การจัดสวัสดิการก็จะต้องถูกปรับลด หรือยกเลิกไปก่อนก็ได้

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาแนวคิดและแนวทางการจัดสวัสดิการนี้ในอีกมิติหนึ่ง คือ มิติด้านพลังทางจิตสำนึก หรือจิตวิญญาณที่สมาชิกมีต่อกันและกัน และมีต่อการรวมกลุ่มของตนเองแล้ว อาจกล่าวได้ว่าประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง เพราะรูปแบบการจัดสวัสดิการดังกล่าว ได้มีผลต่อการสร้างความผูกพันในฐานะกลุ่มที่มีพันธะสัญญาต่อกัน มีวินัยในการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม มีวัฒนธรรมของกลุ่มของตนอันเป็นเครื่องร้อยรัดทางสังคมที่ต่างเชื่อมโยงกันได้ เป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในเชิงความคิดให้แก่ผู้นำและกรรมการที่มีส่วนร่วมในการทำงาน ให้รู้สึกถึงความรับผิดชอบ เห็นพลังของตนเอง ตลอดจนมีความเชื่อมั่น ศรัทธาต่อกกลุ่ม เครือข่าย และต่อวิถีชีวิตที่ตนเองเข้าใจและเป็นฝ่ายเลือก กรรมการกลุ่มแพรรณได้สะท้อนว่า การรู้ว่าผ้าทอที่พวกตนทำอยู่นั้น ไม่ใช่เพียงเพื่อทอแล้วขายได้เงินเท่านั้น หากแต่ยังเห็นว่าผ้าทอที่ย้อมสีธรรมชาติ ยังส่งผลสะท้อนต่อวิถีชีวิต ต่อสิ่งแวดล้อมและต่อการฟื้นฟูธรรมชาติในโลกที่ตนอยู่อีกด้วย บางคนเล่าว่า แรกๆ จะรู้สึกไม่มั่นใจเมื่อพบว่าผ้าทอสีธรรมชาตินั้น จะไม่สดใส สีจืดจางเหมือนกับผ้าทอด้วยสารเคมี เวลาไปขายแรกๆ จะไม่มั่นใจ แต่เมื่อทำงานในกลุ่มไปนานๆ ได้ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสามารถอธิบายให้คนอื่นเข้าใจถึง

พิษภัยของสึเคมีที่จะมีต่อธรรมชาติ พวกเขาก็ตอบตนเองได้ชัดเจนว่า แม้ว่าที่เขาขายอาจจะไม่มีสึสดใสมือเหมือนเจ้าอื่น แต่เขารู้ว่าในสึต้นๆเช่นนี้มีใจของคนทอคนขายอยู่ด้วย เดียวนี้พวกเขารู้สึกมั่นใจและภูมิใจในงานที่พวกเขาทำ และไม่รู้สึกหนักและยากลำบากเมื่อต้องไปเข้าป่า ตระเวนหารากไม้ เปลือกไม้และแก่นไม้ต่างๆชนิด เพื่อเอามาทดลองดูว่ามีสึธรรมชาติสึอะไร และจะสวยงามพอที่จะมาสักร้าสึใหม่ๆให้ผ้าทอของพวกเขาใหม่

แนวคิดดังกล่าวสะท้อนถึงคุณค่าและศักยภาพของการรวมกลุ่มผลิตในเชิงจิตวิญญาณที่มีต่อคุณค่าและสำนึกของความเป็นมนุษย์ มากกว่ามุ่งมองในเชิงผลตอบแทนทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว และการรวมกลุ่มผลิตในลักษณะกลุ่มแม่หญิงทอผ้ากลุ่มนี้ แม้อาจจะมิได้ตอบชัดเจนนักถึงความสำเร็จของการจัดสวัสดิการให้ชุมชน แต่ก็สามารถตอบในเรื่องการพัฒนาศักยภาพของสมาชิกกลุ่ม รวมทั้งภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ทางการผลิต และจะนำไปสู่การเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่กลุ่มเครือข่ายสตรีกลุ่มนี้ในระยะยาว

สรุป

โดยรวมแล้ว การศึกษารูปแบบและความเป็นไปได้ในการจัดระบบความคุ้มครองปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Net) โดยภาคชุมชน กรณีเครือข่ายหัตถกรรมและพัฒนาสตรีอีสาน หรือที่รู้จักกันว่า “กลุ่มแม่หญิง” จาก 2 กลุ่ม คือ กลุ่มพรรณไม้ และกลุ่มแพรวพรรณ นั้น อาจจะไม่ใช้รูปแบบที่ประสบความสำเร็จอย่างงดงามในเชิงผลตอบแทนด้านสวัสดิการ เพราะระดับของงานสวัสดิการที่เป็นอยู่ก็ยังเป็น สวัสดิการในระดับต้น ที่มุ่งช่วยเหลือสมาชิกรายบุคคล ในลักษณะสงเคราะห์เฉพาะหน้ามากกว่าการประกันสังคม หรือการให้บริการสังคมอื่นๆที่หลากหลาย และขอบเขตของผู้ได้รับสวัสดิการก็ยังเป็นกลุ่มเล็กที่มีสถานภาพเป็นสมาชิกของกลุ่ม หรือบางส่วนของครอบครัวสมาชิกเท่านั้น ยังไม่สามารถกระจายบริการออกไปยังกลุ่มผู้ยากลำบากอื่นๆที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของกลุ่มได้ ผู้ศึกษาเชื่อว่าทั้ง 2 กลุ่มแม่หญิง (กลุ่มแพรวพรรณ กลุ่มพรรณไม้) และแม้แต่เครือข่ายกลุ่มแม่หญิง ก็ตระหนักในข้อเท็จจริงส่วนนี้ ว่าสวัสดิการนั้นยังไม่สามารถคุ้มครองถึงผู้ทุกข์ยาก หรือประชาชนกลุ่มชายขอบในชุมชนได้ แม้มีความพยายามจะขยายขอบเขตความคุ้มครองให้มากขึ้น ในกลุ่มเด็กนักเรียน และผู้สูงอายุ สวัสดิการที่ได้จัดสรรนั้นก็น้อยเสียจนไม่อาจจะเป็น “โครงข่ายความคุ้มครองทางสังคม- Social Safety Net” ที่ครอบคลุมและตอบสนองความต้องการที่แท้จริงได้ เครือข่ายจึงรวมกับกลุ่มแม่หญิง 10 กลุ่มดำเนินการกับโครงการ SIF เมนู 5 แทนเพื่อเป็นทางเลือกของสวัสดิการที่จัดหาเสริมให้กับชุมชนแทน ขณะเดียวกันก็ยังคงพยายามคิดค้นรูปแบบสวัสดิการให้กับผู้ที่ทำงานอยู่ที่บ้านโดยอาศัยกลไกของระบบประกันสังคมที่มีอยู่แล้ว ให้เอื้อโอกาสกลับมาที่ภาคเกษตรมากยิ่งขึ้น

แนวคิดและความพยายามผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหวด้านสวัสดิการอย่างเป็นระบบเช่นนี้ บอกแนวโน้มว่า กลุ่มเครือข่ายแม่หญิง มิได้คิดคับแคบอยู่กับการเอื้อโอกาสให้แก่สมาชิกของตนเท่านั้น หากในขณะที่ยังกลุ่มของตนเข้มแข็งขึ้นแล้ว ก็พยายามแสวงหาโอกาสและทางเลือกใหม่ๆเพิ่มให้แก่ชุมชนและผู้ที่ไม่ถึงสวัสดิการมากขึ้น แนวคิดดังกล่าวนี้เป็นการใช้รูปแบบและกลไกของงานสวัสดิการให้เป็นตัวขับเคลื่อนพลังของชุมชนไปด้วยกัน ทั้งมิติในเชิงเศรษฐกิจ มิติในเชิงสังคมและมิติในเชิงจิตวิญญาณ ไปพร้อมๆกัน

คุณค่าประการสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การที่กลุ่ม "เครือข่ายแม่หญิง" กลุ่มนี้ได้พิสูจน์ตนเองถึงศักยภาพความสามารถในการเรียนรู้ การบริหารจัดการที่เป็นธรรม สะท้อนให้เห็นความสามารถของคนในชุมชนที่จะช่วยเหลือ-ดูแลกันเองด้วยหลักคิดและการจัดการที่เป็นธรรม ด้วยความละเอียดอ่อนของจิตใจและความเกื้อกูลอันเป็นธรรมชาติของชุมชน กรณีกลุ่มแพรรณที่เปิดรับสมาชิกใหม่ที่ได้โอกาสแม่หญิงที่มีฐานะยากจน หรือมาจากครอบครัวที่มีลูกมากและครอบครัวที่ยากลำบาก มีผู้พิการในครอบครัว เป็นผู้ได้รับสิทธิในการเป็นสมาชิกของกลุ่ม ลำดับต้นก่อนแม่หญิงที่มาจากครอบครัวที่พอมีฐานะและไม่ยากลำบากนัก เป็นตัวอย่างที่ดีที่ยืนยันถึงแนวคิดละเอียดอ่อน และบอกถึงสำนึกทางสวัสดิการที่แท้จริง สิ่งเหล่านี้เป็นหลักการเกื้อกูลทางสังคมที่เป็นธรรม ที่แม้หลัก Means-Test หลักการจำแนกคนยากจนหรือผู้เดือดร้อนที่รัฐสร้างขึ้นก็ยังไม่สามารถแสดงความเท่าเทียมนี้ได้

อย่างไรก็ตาม จุดอ่อนประการหนึ่งที่จะเกิดปัญหาในการจัดสวัสดิการได้ คือ ที่มาของเงินสวัสดิการที่เกิดขึ้นได้จากรายได้จากการขาย และการหักเปอร์เซ็นต์จากผลกำไรที่มีแนวโน้มจะถูกหักในอัตราที่สูงขึ้นทุกปี (จาก 10% และขยับมาจนถึง 15-20% ในปัจจุบัน) กรณีที่กลุ่มแพรรณเริ่มจะเผชิญปัญหาที่เงินไม่พอจ่ายค่าสวัสดิการนั้น อาจเป็นสัญญาณบ่งบอกว่า กลุ่มแพรรณ และแม้แต่เครือข่ายฯเอง อาจจะต้องคิดค้นและหารูปแบบการสื่อสารกับเหล่าสมาชิกทั้งหมด ถึงการสร้างสำนึกในการออมเงินสวัสดิการ เพื่อทุกคนและโดยเฉพาะต่อคนที่ทุกข์ยากเดือดร้อนโดยแท้จริง การกลับมาสู่ประเด็นการสร้างสำนึกทางความคิด การกระตุ้นถึงจิตใจสวัสดิการ ที่เมตตาและเอื้ออาทรต่อผู้อื่น จะทำให้สมาชิกใช้สิทธิของตนในเงินสวัสดิการอย่างรู้ค่า ใช้สิทธิอย่างรู้จักออม และรู้จักพอเพื่อพ่อแม่ให้ผู้อื่นที่จำเป็นจริงๆ มิเช่นนั้นต่างฝ่ายจะเกิดการรักษาสีทธิและพยายามใช้สิทธิของตนปีต่อปี การทำงานทางความคิด การกระตุ้นให้เกิดสำนึกของความเป็นกลุ่ม และการคำนึงถึงประโยชน์ชุมชนส่วนรวม เป็นเรื่องที่ผู้นำของกลุ่ม และของเครือข่ายจะต้องเน้น ย้ำให้เห็นความสำคัญอย่างสม่ำเสมอ ต่อเนื่อง และหากสามารถสื่อสารแลกเปลี่ยนจนสร้างความยอมรับ ความเข้าใจอย่างแท้จริงแล้ว ชุมชนจะมีพลังที่เข้มแข็งจากภายในของตนเอง และเป็นความเข้มแข็งทางความคิด จิตสำนึกอย่างยั่งยืน ระยะยาว อันจะนำไปสู่ความร่วมมือในการทำงานร่วมกันเพื่อชุมชน และเพื่อคนกลุ่มชายขอบที่ขาดโอกาสที่จะได้รับความคุ้มครองจากสังคม และชุมชนของเขาอย่างเหมาะสมและเป็นธรรม

บรรณานุกรม

คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กป.อพช.) อีสาน (2540) NGOs อีสาน ทางเลือกแห่ง
พลังการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ: บจก.พิมพ์ดี.

นลินี ตันธวนิตย์, กลุ่มออมทรัพย์ องค์การนำในการพัฒนาและจัดสวัสดิการชุมชน? กรณีศึกษาภาคอีสาน.
กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (อัสสัมนา).

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2540) องค์การชุมชน กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม.
กรุงเทพฯ: บจก.แปลน พรินต์ติ้ง.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ บรรณาธิการ (2542) เอ็นจีโอ 2000. เศรษฐศาสตร์การเมืองเพื่อชุมชน (ฉบับที่ 11).
กรุงเทพฯ: บริษัท เอ็ดดิสันเพรส โปรดักส์.

สัมภาษณ์

คำมุข สังมณี, 11 ธันวาคม 2543

พันธ์ เกาะลุน, กรรมการร้านค้าแพรรณ, 11 ธันวาคม 2543

วรรณิ บัวพุทธา, ผู้ประสานงานกลุ่มแพรรณ, 9 ธันวาคม 2543

สุนทรี เช่งกิ่ง, ผู้ประสานงานเครือข่ายหัตถกรรมและพัฒนาสตรีอีสาน, 9 ธันวาคม 2543

สมภาร จันทร์แดง, อดีตประธานกลุ่มแพรรณไม้, 10 ธันวาคม 2543

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การศึกษารูปแบบและความเป็นไปได้ในการจัดสวัสดิการโดยภาคชุมชน

กรณีศึกษา

สถาบันการเงินชุมชน จังหวัดพะเยา

โดย

ดร.กนกศักดิ์ แก้วเทพ

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันการเงินชุมชน จังหวัดพะเยา

ดร.กนกศักดิ์ แก้วเทพ

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นำเรื่อง

ในปัจจุบันความต้องการเงินสดสำหรับการใช้จ่ายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชาวบ้าน ส่วนหนึ่งมาจากการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ที่จำเป็นต้องลงทุนเพิ่มขึ้น ทำให้ชาวบ้านต้องเป็นหนี้จากการกู้ยืมเพื่อใช้ในการลงทุนเพื่อการผลิต อีกส่วนหนึ่งมาจากการกู้ยืมเพื่อการบริโภคที่มีความจำเป็นในการตอบสนองความต้องการทางวัตถุเพิ่มขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านต้องตกอยู่ในวัฏจักรของหนี้สิน และต้องทำทุกวิถีทางเพื่อหาเงินมาชำระหนี้ เช่น การอพยพออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน ซึ่งทำให้เกิดผลกระทบที่ตามมา ได้แก่ ปัญหาการติดเชื้อโรคส์ ปัญหายาเสพติด เป็นต้น และเมื่อมีเหตุจำเป็น เช่น เจ็บป่วย เสียชีวิต หรือค่าใช้จ่ายสำหรับการศึกษาลูก ซึ่งต้องใช้เงินจำนวนหนึ่ง ทำให้ต้องดิ้นรนแก้ปัญหาด้วยการกู้ยืมเงินจากนอกระบบในอัตราดอกเบี้ยสูง เป็นการซ้ำเติมปัญหาที่มีอยู่แล้ว

ในกระบวนการทำงานพัฒนาของศูนย์สังคมพัฒนาสังคมชนทลเชียงใหม่ เขตพะเยา ซึ่งเริ่มทำงานกับกลุ่มชาวบ้านตั้งแต่ปี 2524 โดยการรวมกลุ่มเป็นกองทุนหมุนเวียนขนาดเล็กในรูปแบบต่างๆ เช่น กองทุนข้าว กลุ่มออมทรัพย์ และสนับสนุนให้กลุ่มกองทุนหมุนเวียนขนาดเล็กเหล่านี้สร้างเครือข่ายทั้งในและนอกชุมชน โดยอาศัยรูปแบบพิธีกรรมผ้าป่าข้าวเป็นสื่อในการสร้างกองทุนช่วยเหลือชุมชน พบว่า ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์สังคมอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และระบบค่านิยม ทำให้เกิดการทำลายศักยภาพของชุมชนในด้านต่างๆ ดังนั้น ศูนย์สังคมพัฒนาฯ ร่วมกับชาวบ้านกลุ่มต่างๆ ในพื้นที่การทำงานจึงจัดผ้าป่าข้าวเพื่อจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชน โดยเป็นกองทุนของเครือข่ายการทำงานของศูนย์ฯ ที่มีจำนวนทั้งหมด 55 กลุ่ม และมีสมาชิกประมาณ 2,000 ครอบครัว ในเขต 3 อำเภอของจังหวัดพะเยา ได้แก่ อำเภอเมือง (34 กลุ่ม จำนวน 1,202 ครอบครัว) อำเภอดอกคำใต้ (3 กลุ่ม จำนวน 91 ครอบครัว) และอำเภอเชียงคำ (18 กลุ่ม จำนวน 622 ครอบครัว) และจัดตั้งเป็นองค์กร ใช้ชื่อว่า "สถาบันการเงินชุมชน (ส.ง.ช)" ใน พ.ศ.2538 เพื่อให้บริการกู้ยืมเงิน สำหรับในกรณีเจ็บป่วย เสียชีวิต และทุนการศึกษาสำหรับลูก นอกจากนี้ ยังมีเป้าหมายเพื่อสร้างสถาบันการเงินเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน หรือการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน บนพื้นฐานแนวคิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นประเพณีวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่อไปในอนาคตอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม กองทุนเพื่อการพัฒนาเหล่านี้จะมีบทบาทสำคัญอย่างไรบ้างในทางที่จะทำให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นที่น่าสนใจในการศึกษากระบวนการในการส่งเสริมความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านผ่านการดำเนินการของสถาบันการเงินชุมชนและบทบาทขององค์กรพัฒนาจากภายนอกที่เข้ามาสนับสนุนชาวบ้าน รวมทั้งปัจจัยเอื้ออำนวยและเป็นอุปสรรคของการเสริมองค์กรชาวบ้านให้เข้มแข็ง

2. พัฒนาการขององค์กร

สถาบันการเงินชุมชน (ส.ง.ช.) เป็นองค์กรที่เกิดขึ้นจากกระบวนการในการพัฒนาของศูนย์สังคมพัฒนา สังคมชนบทเชียงใหม่ เขตพะเยา ซึ่งมีเครือข่ายกลุ่มพัฒนาจำนวน 55 กลุ่ม และมีสมาชิกประมาณ 2,000 ครอบครัว ในเขตอำเภอเมือง อำเภอดอกคำใต้ และอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

ในเขตพะเยานั้น เดิมที่มีการทำงานสงเคราะห์ชาวบ้านที่เป็นชาวคาทอลิกอยู่ก่อนแล้ว ตั้งแต่ปี 2499 ศูนย์สังคมพัฒนาได้เริ่มทำงานอย่างจริงจังกับชาวบ้านในปี 2524 ผ่านการรวมกลุ่มเป็นกองทุนหมุนเวียนขนาดเล็กในรูปแบบต่างๆ เช่น กองทุนข้าว กองทุนวัว กองทุนควาย กลุ่มออมทรัพย์ และอาศัยรูปแบบพิธีกรรมผ้าป่าข้าวเป็นสื่อในการสร้างกองทุนช่วยเหลือชุมชน โดยได้สนับสนุนให้กลุ่มกองทุนหมุนเวียนขนาดเล็กเหล่านี้สร้างเครือข่ายทั้งในและนอกชุมชน ทั้งนี้เป็นการปรับแนวทางการทำงานจากการวิเคราะห์โครงสร้างแนวเศรษฐกิจการเมืองมาสู่แนวคิดด้านศาสนาและวัฒนธรรม ด้วยการร่วมคิดร่วมทำกับชาวบ้าน โดยเริ่มจากความพยายามแก้ปัญหาของชาวบ้านเป็นสำคัญ

ทั้งนี้ในการทำงานของชาวบ้านร่วมกับศูนย์สังคมพัฒนาที่เริ่มราวปี 2524 คุณพ่อนิพนธ์ เทียนวิหาร ได้รวมกลุ่มชาวบ้านที่เป็นเครือญาติในหมู่บ้าน มีชาวบ้านเข้าร่วมตั้งกลุ่มข้าว 13 คน โดยมีนายสง ข่ายสุวรรณเป็นผู้นำ หลังจากนั้นก็ได้ไปเข้าอบรม 2 ครั้ง ที่ อำเภอพาน ซึ่งในการอบรมก็ได้พูดถึงการรวมกลุ่ม โดยเปรียบเทียบกับปลูกต้นไม้ ถ้าเป็นกิ่งตอนจะอยู่ได้ไม่นาน แต่ถ้าเพาะเมล็ดจะมั่นคงเหมือนกับการสร้างบ้าน ถ้ามีฐานมั่นคงก็จะเข้มแข็ง การรวมกลุ่มก็เช่นเดียวกัน ต้องมีฐานที่มั่นคง หลังจากไปอบรมครั้งที่สอง ก็ได้เงินมา 2,000 บาทสำหรับตั้งกองทุนข้าวเพื่อช่วยสมาชิกที่ทำนาмаกั๊ยม ทำนาแล้วเอาข้าวมาคืนไว้ในฉาง เพราะข้าวไม่พอกิน ต้องไปกู้ 10 ตัง คืน 20 ตัง (1 ตัง = 14 กิโลกรัม) ส่วนกลุ่มข้าวนั้นจะให้ืม 10 ตัง คืน 12 ตัง ส่วนต่างถือเป็นสินน้ำใจ ไม่ใช่ดอกเบีย

ในการรวมกลุ่มข้าวนี้ต้องเผชิญกับอุปสรรคจากความไม่เข้าใจจากหลายฝ่าย ประการแรก ถูกชาวบ้านโจมตีทางศาสนา เพราะเขาไม่รู้ การรวมกลุ่มข้าวเก็บข้าวรวมกัน เป็นการช่วยเหลือชาวบ้านช่วยเหลือในครอบครัว และเป็นการแบ่งปันกัน คนที่มีพอกินก็ช่วยเหลือคนจน มีคนจนคนหนึ่งเป็นแม่มายมมาขอืมข้าว สมาชิกไม่ยอมให้ เพราะไม่ได้ทำนากลัวว่าจะไม่มีข้าวส่งคืน ผู้นำกลุ่ม (นายสง ข่ายสุวรรณ ปัจจุบันเป็นประธานของสถาบันการเงินชุมชน) ก็เอาตัวเองเข้าค้ำประกันว่าจะรับใช้เองถ้าสมาชิกรายนี้ไม่มาส่งคืน ปรากฏว่าเอามาส่งคืนก่อนใคร ได้ข้าวมาจากการไปรับจ้างเกี่ยวข้าว ประการที่สอง การไม่เข้าใจจากทาง การ ตอนที่ได้รับเงินมาได้เอาเอกสารไปให้ผู้ใหญ่บ้านเซ็นรับรอง แต่ผู้ใหญ่บ้านไม่ยอมเซ็นให้เขาไปที่อำเภอ ก็ไปกับเจ้าหน้าที่ศูนย์ฯไปพบกับนายอำเภอ ไปบอกว่าต้องการตั้งกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกัน และเมื่อมีพอแล้วก็จะช่วยคนจน นายอำเภอถามว่าทำไมไม่ทำทั้งตำบล ประการที่สาม พระที่วัดบอกว่าถ้าตั้งกลุ่มชาวบ้านจะไม่เข้าวัดเข้าวา (เพราะรับเงินของชาวคริสต์) พอวัดมีงานฉลองศาลาการเปรียญ ก็เลยเอาสมาชิกในเครือข่ายมาช่วยทำบุญกระเบื้องหลังคา ชาวบ้านที่ร่วมกับศูนย์สังคมพัฒนาก็ช่วยกันทำผ้าป่ากระเบื้อง ทางวัดก็เลยไม่ว่าเรื่องศาสนา เวลาที่ถูกโจมตีก็จะเฉยไม่ได้ตอบ ไม่ขัดแย้งกับใคร ค่อยๆทำความเข้าใจไป

หลังจากที่ทำกลุ่มมา 2-3 ปี กลุ่มก็ดีขึ้น ก็มีกลุ่มอื่นสนใจ ก็เลยขยายกลุ่มในหมู่บ้าน และต่อมาทางศูนย์สังคมพัฒนาก็มีโครงการควาย ก็ได้ควายมาที่กลุ่ม 4-5 ตัว นอกจากนี้ ก็มีหมู่บ้านอื่นสนใจอยากได้ควาย ก็ได้แนะนำให้ไปตั้งกลุ่มกันสัก 10 คน มีการออมข้าว และการออมทรัพย์เดือนละ 10 บาท

อาจกล่าวได้ว่า นับจากได้เริ่มงานตั้งแต่ พ.ศ.2524 ก็ได้เกิดกลุ่มชาวบ้านและเครือข่ายขึ้นทำให้ความสัมพันธ์ของชาวบ้านที่อยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์เครือญาติและเพื่อนบ้านที่มีมาแต่เดิมขยายกว้างขวางมากขึ้น และเกิดความสัมพันธ์ขึ้นใหม่บนพื้นฐานเครือข่ายงานพัฒนา หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ทำให้เกิดสังคม ซึ่งกลุ่มหลังนี้ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์แม่ค้าในตลาดสดแม่ต้า (ดูรายละเอียดได้ในภาคผนวก ง)

ต่อมาชาวบ้านพบว่า มีการส่งบัตรเชิญงานศพจากชุมชนต่างๆในเครือข่ายมาที่ประธานกลุ่มต่างๆ จึงได้จัดตั้งกลุ่มฌาปนกิจของกลุ่มในเครือข่ายงานพัฒนาขึ้นในเขตอำเภอเมือง ในปี 2529 เพื่อเป็นการช่วยเหลือกันในยามเสียชีวิต ซึ่งเป็นรูปแบบตามประเพณีที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่น หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการทำกิจกรรมงานพัฒนาที่อยู่บนรากฐานเดิมของวัฒนธรรมชุมชน นอกจากนี้ ยังจัดผ้าป่าเพื่อจัดตั้งกองทุนข้าวเปลือกเพื่อชุมชน

กลุ่มต่างๆในเครือข่ายงานพัฒนาได้มีการพัฒนาความคิดและกิจกรรมต่างๆจากการพบปะกันและได้พูดคุยถึงปัญหาในชีวิตของพวกเขาเรื่อยมา และต่อมาได้ข้อสรุปร่วมกันว่า ปัญหาที่หนักที่สุดในขณะนั้นคือ ขาดแคลนเงินในเวลาเปิดเรียนของลูก และเวลาเจ็บป่วยต้องไปโรงพยาบาล ซึ่งในยามจำเป็นข้างต้นต้องเอาทรัพย์สินในบ้านไปจำนำ หรือกู้เงินนอกระบบในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 5-10 ต่อเดือน ดังนั้น ในโอกาสครบรอบ 10 ปี ของการทำงานพัฒนาของศูนย์สังคมพัฒนาฯ ในปี 2534 จึงได้จัดผ้าป่าเพื่อจัดตั้งเป็นกองทุนเพื่อความช่วยเหลือกันในยามเจ็บป่วยของสมาชิก และจัดผ้าป่าเพื่อจัดตั้งกองทุนสถาบันการเงิน ในปี 2538 ต่อมาในปี 2541 ก็ได้จัดผ้าป่าเพื่อสมทบการก่อสร้างอาคารสถาบันเงินชุมชน (ทั้งนี้เงินค่าก่อสร้างอาคารครึ่งหนึ่งได้มาจากการสมทบขององค์กร MISEREOR ซึ่งเป็นเครือข่ายพันธมิตรของศูนย์สังคมพัฒนาฯ) สถาบันเงินชุมชนได้เปิดให้บริการแก่สมาชิกเพื่อกู้ยืมสำหรับการเจ็บป่วยและทุนการศึกษา ตั้งแต่พฤษภาคม 2540 จนถึงปัจจุบัน

3. โครงสร้าง การดำเนินงาน และความเข้มแข็งขององค์กร

3.1 ความคิดและผู้นำองค์กร

โดยทั่วไปแล้ว การจัดตั้งองค์กรชุมชนจำเป็นต้องมีผู้นำที่มีความคิดและเสียสละเป็นที่ยอมรับของชุมชน กรณีของสถาบันการเงินชุมชนนี้ก็เช่นกัน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็น ลุงสง ข่ายสุวรรณ

ลุงสง หรือนายสง ข่ายสุวรรณ ปัจจุบันอายุ 64 ปี จบการศึกษาชั้นป.4 นับถือศาสนาพุทธ บทบาทในชุมชนเคยเป็นกรรมการวัด กรรมการฝ่ายการศึกษา กรรมการโรงเรียน กรรมการฝ่ายพัฒนา เคยเข้าอบรมของทางการได้แก่ ทส.ปช. และลูกเสือชาวบ้าน ปัจจุบันมีตำแหน่งเป็นประธานคณะกรรมการบริหารของสถาบันการเงินในชุมชน หรือ ส.ง.ช.

ลุงสงได้เข้าร่วมงานกับศูนย์สังคมพัฒนาฯตั้งแต่ปี 2524 และอาจถือได้ว่าเป็นนักคิดของชาวบ้านเพราะได้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์หลายต่อหลายอย่างในการประยุกต์วัฒนธรรมและประเพณีเดิมเข้ากับกิจกรรมการพัฒนาของศูนย์สังคมพัฒนาฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเงินกองทุนสวัสดิการที่ได้มาจากการทอดผ้าป่าเพื่อให้เกิดประโยชน์และยั่งยืนนานที่สุด ดังเช่น การให้คำอธิบายเกี่ยวกับเงินกองนี้ว่า "เงินนี้ไม่ใช่ของรัฐบาล เป็นเงินบุญ เป็นเงินของเราชาวบ้าน ถ้ามีไปแล้วต้องใช้คืนตามที่กำหนด"

ดังตัวอย่างเช่น มีชาวบ้าน (หมู่บ้านปาง) ที่กู้เงินไปแล้ว แต่ไม่สามารถส่งคืนได้ตามกำหนด เพราะผลผลิตทางการเกษตร (หอมและกระเทียม) ราคาตกต่ำ ลุงส่งก็ไปติดตาม หลังจากการพูดคุยกับกลุ่มชาวบ้านที่เป็นสมาชิก ทางกลุ่มก็ได้ตกลงส่งคืนตามความสามารถของแต่ละคนก่อน ทั้งนี้ได้เงินคืนมาส่วนหนึ่ง ประมาณ 7,000 บาท โดยบางคนก็ให้เงินต้นก่อน บางคนก็ให้แต่ดอกเบี้ยย ค่าเงินต้นไว้ก่อน อีกทั้งได้ตกลงทำสัญญาว่าจะส่งคืนเงินที่เหลือทั้งหมดภายใน 2 เดือน โดยลุงส่งพูดคุยกับชาวบ้านว่า "ถ้าพี่น้องไม่ชำระหนี้ ส.ง.ช. ก็ล้มจม" แทนที่ที่จะเข้าไปทวงหนี้จริงๆ หากแต่ใช้วิธีการพูดอ่อนๆ

ในปัจจุบัน ลุงส่งยังได้เข้ามาประจำอยู่ที่สถาบันการเงินชุมชนเมื่อมีการสร้างอาคารสำนักงาน เสร็จเรียบร้อยแล้ว เพื่อทำการอบรมและทำความเข้าใจกับบรรดาสมาชิกที่มาขอกู้เงิน ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากไม่น้อย โดยไม่ได้รับค่าตอบแทนอะไร

3.2 จิตวิญญาณขององค์กร

สมาชิกและกรรมการ

อาจกล่าวได้ว่า โดยหลักการแล้ว สถาบันการเงินชุมชนเป็นองค์กรของชาวบ้าน เพื่อชาวบ้าน และโดยชาวบ้าน เพราะเป็นสิ่งชาวบ้านร่วมกันจัดตั้งตั้งแต่แรกเริ่ม โดยอาศัยความสมัครใจ ด้วยเหตุนี้จึงมีมิติของระบบประชาธิปไตยที่สมาชิกมีส่วนร่วมอย่างสมบูรณ์เอาไว้ตั้งแต่ต้น ทั้งนี้คณะกรรมการบริหารสถาบันการเงินชุมชนนั้นมีการเลือกตั้งมาจากกลุ่มสมาชิกที่มีอยู่ทั้งสิ้น 55 กลุ่ม ส่วนศูนย์สังคมพัฒนาจะทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา

3.3 การขยายตัวของกิจกรรม

ความเข้มแข็งด้านเงินทุน

นับตั้งแต่มีการก่อตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนด้านการเจ็บป่วยในปี 2534 และพัฒนามาถึงทุนการศึกษาในปี 2538 มีเงินทุนหมุนเวียน กว่าหนึ่งล้านบาท (1,145,000 บาท) อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาค้นพบว่า ในปัจจุบัน มีรายจ่ายเพื่อการบริหารจัดการในสำนักงานมากกว่ารายรับที่ได้จากดอกเบี้ยการกู้ยืม ประมาณปีละหนึ่งหมื่นบาท ทำให้เงินกองทุนร่อยหรอลดลงเรื่อยๆ ซึ่งหากสถานการณ์เป็นไปเช่นนี้เรื่อยๆ ก็อาจทำให้เกิดปัญหาที่สำคัญคือ มีเงินทุนน้อยกว่าความต้องการกู้ยืมของสมาชิกตามมาได้

ความเข้มแข็งด้านสมาชิก

จากการสำรวจพบว่า ในปัจจุบัน (2543) ได้มีการหยุดรับกลุ่มสมาชิก เพราะที่มีอยู่เกือบ 2,000 ครอบครัวนั้น กลุ่มที่มาเป็นสมาชิกในระยะหลังๆ ไม่ได้ผ่านการอบรม ทั้งนี้ชาวบ้านต่างต้องการสมัครเป็นสมาชิกเพิ่มขึ้นเพราะเห็นถึงประโยชน์ที่จะได้รับมากกว่าที่จะเข้าใจถึงเจตธรรมของการรวมกลุ่ม ขณะที่การกู้เงินสมาชิกก็สามารถทำได้โดยไม่ต้องมีอะไรไปค้ำประกันแต่อย่างใด โดยใช้กลุ่มค้ำประกัน และยังคงคิดอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ที่ต่ำกว่าการกู้จากเงินทุนนอกระบบ อีกทั้งยังผ่อนปรนกว่าด้วย

3.4 ความเข้มแข็งขององค์กร

เนื่องจากสถาบันการเงินชุมชน (ส.ง.ช.) เกิดขึ้นสืบเนื่องจากแนวความคิดการทำงานพัฒนาในแนวศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งในการรับรู้ของชาวบ้าน การรวมกลุ่มข้าวเป็นการรวมกันเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลและแบ่งปันกัน คนที่มีพอกินก็ช่วยเหลือคนจน กองทุนที่ร่วมกันรณรงค์ระดมทุนเพื่อจัดตั้งเป็นกองทุนเจ็บป่วย กองทุนการศึกษา และได้

กลายมาเป็นกองทุนสวัสดิการของสถาบันการเงินชุมชนก็เป็นกองทุนที่ได้มาจากการจัดผ้าป่าข้าว ซึ่งชาวบ้านรับรู้ว่าเป็น เงินบุญ และดอกเบี้ยที่ได้จากการกู้ยืมเป็น สินน้ำใจ ไม่ใช่ดอกเบี้ย แม้ว่าจะมีปัญหาในการส่งคืนลำข้าวบ้าง แต่ก็เกิดปัญหาที่เกิดจากความจำเป็นของชาวบ้านในสภาวะที่ชาวบ้านต้องตกอยู่ในวัฏจักรของการเป็นหนี้จากหลายแหล่ง อันเป็นผลกระทบจากการเปลี่ยนเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์และค่านิยมในการบริโภค และความไม่เข้าใจของชาวบ้านบางกลุ่ม เมื่อผู้นำชาวบ้านซึ่งเป็นคณะกรรมการของส.ง.ช.เข้าไปติดตามทำความเข้าใจก็สามารถรวบรวมเงินที่ติดค้างอยู่กลับคืนมาได้ โดยผู้นำได้อธิบายว่าเงินนี้ไม่ใช่ของรัฐบาล เป็นเงินบุญและเป็นเงินของเราชาวบ้าน ถ้ายืมไปแล้วต้องใช้คืนตามกำหนด อยากให้คิดว่าไม่ใช่เป็นการกู้ยืม แต่มาเอาเมื่อขาดแคลน โดยจะใช้ขบวนการกลุ่มในการแก้ปัญหา การไม่ส่งคืนมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ในกลุ่มและในชุมชน เพราะทำให้สมาชิกคนอื่นๆในกลุ่มไม่สามารถกู้ยืมได้

การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายขององค์กรชาวบ้านนับว่าเป็นสิ่งจำเป็นในภาวะปัจจุบัน เนื่องจากชุมชนเดียวไม่สามารถมีพลังในการแก้ปัญหาที่โยงใยกับสังคมภายนอกชุมชนอย่างกว้างขวาง เมื่อองค์กรชาวบ้านเข้มแข็งก็จะมีแรงผลักดันให้หมู่บ้านเข้มแข็งพร้อมที่จะพัฒนา ทั้งในด้านอาชีพ ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ความสงบสุข และเรื่องอื่นๆตามมาอีกมาก อาจถือได้ว่า องค์กรชาวบ้านเป็นระบบใหญ่ระบบหนึ่งของชุมชนที่มีระบบย่อยต่างๆ รวมกลุ่มกันเป็นองค์ประกอบที่ทำให้องค์กรชาวบ้านดำรงอยู่ได้ องค์ประกอบที่สำคัญได้แก่ การมีอุดมการณ์ร่วมกัน การมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน การมีผลประโยชน์ร่วมกัน การมีคนซึ่งประกอบด้วยผู้นำด้านต่างๆ สมาชิก และชาวบ้านทั่วไป การบริหารจัดการ กิจกรรม และงบประมาณ ซึ่งการพิจารณาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านจะดูได้จากความสามารถในเชิงเศรษฐกิจและสังคม ในเชิงเศรษฐกิจ เช่น ทุน การบริหารจัดการ ในเชิงสังคม เช่น ความรู้ความเข้าใจของผู้นำและสมาชิก ความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาและวางแผนการทำงานด้วยตนเองโดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิก มาตรการและกลไกในการแก้ไขปัญหา การขยายกิจกรรมและเครือข่าย การนำคุณค่าศาสนาและวัฒนธรรมชุมชนมาอยู่ในกิจกรรม

4. การระดมทุนทางสังคมและการจัดสวัสดิการ

สังคมไทยในอดีตเคยให้ความสำคัญกับระบบคุณค่าของการช่วยเหลือเหลือถูกกัน ซึ่งมักยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาใช้ชีวิตประจำวัน ส่วนใหญ่ปรากฏว่าในรูปของการทำบุญทำทาน จนกลายเป็นชีวิตวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม การรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางมากขึ้นของรัฐทำให้สถาบันหลักที่เคยดูแลความมั่นคงของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นชุมชนหรือวัดค่อยๆหมดความสำคัญไปทุกที ต่อมา เมื่อเกิดองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาทำหน้าที่ช่วยเหลือด้านสวัสดิการสังคม และต่อมาได้พัฒนาเป็นความคิดที่ผสมผสานระหว่างการทำบุญที่เคยมีในสังคมไทยแต่เดิม เข้ากับความคิดสวัสดิการสังคมแบบตะวันตกที่เน้นความผูกพันรับผิดชอบต่อกัน หรือคุณค่าแบบมนุษยธรรมนิยม แนวทางหนึ่งขององค์กรพัฒนาเอกชนคือ การส่งเสริมการนำภูมิปัญญาของท้องถิ่นมาใช้แก้ปัญหา ผ่านรูปแบบการระดมทุนเพื่อตั้งเป็นกองทุนช่วยเหลือกันเองในด้านต่างๆ เช่น อาศัยการทอดผ้าป่าข้าวที่เป็นประเพณีของการทำบุญดั้งเดิมเป็นสื่อในการปลุกจิตสำนึกและสร้างเครือข่ายการระดมทุนระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง และกลุ่มคนในเมือง พร้อมกับเสริมสร้างความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคม ฯลฯ

จากการศึกษาถึงกระบวนการในการทำงานพัฒนาของภาครัฐและเอกชนในการระดมทุนทางสังคมเพื่อสร้างสวัสดิการชุมชน อาจสามารถสรุปแนวคิดเกี่ยวกับสวัสดิการชุมชนที่ดำเนินการโดยชุมชน ได้ดังนี้

(1) สวัสดิการนั้นจะเกิดขึ้นได้เมื่อเกิดความร่วมมือของคนในชุมชนในกระบวนการแก้ไขปัญหา ตั้งแต่การตระหนักถึงปัญหาร่วมกัน การวิเคราะห์ปัญหา การหาแนวทางหรือวิธีการแก้ไขการตัดสินใจ ตลอดจนการดำเนินการและประเมินผลร่วมกัน

(2) สวัสดิการชุมชนเกิดจากความสามารถในการดำเนินการแก้ไขปัญหา หรือตอบสนองความต้องการภายในชุมชน ในด้านการศึกษา สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย การทำงานและมีรายได้และความมั่นคงของคนในชุมชนนั่นเอง โดยอาจมีการระดมทรัพยากรจากภายนอกและภายในมาใช้ในการดำเนินการสนองตอบความต้องการและปัญหา ซึ่งมีเป้าหมายนำไปสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชนได้ในที่สุด

(3) สวัสดิการชุมชนเกิดจากกิจกรรมการพัฒนาที่มีได้พัฒนาเพื่อความเจริญทางวัตถุ แต่เพื่อพัฒนาด้านจิตใจ อันมีพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชนในด้านคุณค่าการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

(4) กิจกรรมสวัสดิการชุมชนจะดำเนินการต่อไปได้ เมื่อกิจกรรมนั้นสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันของชุมชน เป็นกิจกรรมที่มีได้แยกคนออกมาจากวิถีชีวิต ครอบครัว และชุมชน ภายใต้บริบทของสังคมวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมของเขา

แนวความคิดดังที่กล่าวมาข้างต้นจะส่งผลถึงความยั่งยืนของกองทุน เนื่องจากเป็นกองทุนที่มีรากฐานมาจากศาสนาและวัฒนธรรมชุมชน ชาวบ้านสามารถจัดการกันได้ และชาวบ้านมีสำนึกในความเป็นเจ้าของกองทุน โดยพยายามที่จะวางแผนต่อไปในอนาคตถึงการเพิ่มจำนวนของกองทุน การปรับปรุงการบริหารจัดการ และสิ่งที่พวกเขาให้ความสำคัญมากที่สุด คือ คน หรือการทำความเข้าใจเกี่ยวกับกับแนวคิดแนวทางในการทำงานให้กับผู้นำและสมาชิก เพื่อให้กองทุนของพวกเขาสามารถสืบทอดไปถึงลูกหลานตามที่พวกเขาดังความหวังไว้ ซึ่งอาจพิจารณาได้จาก

ความมากน้อยของสวัสดิการ

เมื่อพิจารณาจากสวัสดิการของสถาบันการเงินชุมชนดังที่กล่าวมาข้างต้น อาจกล่าวโดยรวมได้ว่า มีขอบเขตที่จำกัดมาก ทั้งนี้และทั้งนั้นขึ้นอยู่กับปริมาณเงินในกองทุนและความต้องการกู้ยืมของสมาชิกเป็นสำคัญ และมีปริมาณที่ไม่สูง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทุนการศึกษาซึ่งแม้ว่าจะมีการแบ่งเป็นระดับต่างๆ แต่ก็ไม่เพียงพอกับรายจ่ายจริง จึงช่วยเหลือชาวบ้านได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น

ความหลากหลายของสวัสดิการ

ในประเด็นนี้ก็เช่นกัน จะเห็นได้ว่าชาวบ้านได้ร่วมกันกำหนดขอบเขตของสวัสดิการที่จำเป็นเฉพาะหน้าเอาไว้แล้ว โดยคำนึงถึงความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชีวิตประจำวัน อันได้แก่ การเจ็บไข้ได้ป่วย และการศึกษาของเยาวชนเป็นสำคัญ กล่าวเฉพาะด้านการศึกษานั้น ชาวบ้านหวังว่า หากเยาวชนในชุมชนได้มีโอกาสทางการศึกษามากขึ้น อาจทำให้มีทางเลือกมากขึ้นในด้านอาชีพ แทนการไปรับจ้างเป็นกรรมกรก่อสร้าง หรือการไปขายบริการทางเพศ

ความครอบคลุมของสวัสดิการ

ในประเด็นนี้ จะเห็นได้ว่าครอบคลุมเฉพาะความจำเป็นเฉพาะหน้าที่ก่อให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจตาม

ในระยะสั้น ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่า กิจกรรมที่ดำเนินการอยู่ในระดับกลุ่มของสมาชิกสามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจบางอย่างไปได้บ้างแล้ว หรือ อาจใช้แหล่งเงินกู้จากที่อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ธ.ก.ส.

โอกาสในการเข้าถึงสวัสดิการ

ในประเด็นนี้ สมาชิกทุกคนมีโอกาสเข้าถึงสวัสดิการที่ทางสถาบันการเงินชุมชนจัดสรรเอาไว้ได้อย่างเท่าเทียมกัน โดยแต่ละกลุ่มสมาชิกต้องมีการตรวจสอบและควบคุมกันเองอย่างเข้มแข็ง เพื่อรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม หรือ เงินบุญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุนด้านการศึกษาของเด็กนักเรียน ซึ่งให้กับทุกคนที่อยู่ในเกณฑ์โดยมิได้คำนึงถึงความสามารถในการเรียนแต่อย่างใด

ความพึงพอใจในสวัสดิการของสมาชิก

โดยส่วนใหญ่แล้ว สมาชิกของสถาบันการเงินชุมชนมีความพึงพอใจกับระบบสวัสดิการที่มีอยู่ แม้ว่าอาจจะมีปริมาณที่ไม่เพียงพอ ดังตัวอย่างของทุนการศึกษา เช่น สมาชิกที่มีบุตรเรียนระดับปริญญา จะได้เงินกู้ในจำนวนที่ไม่พอกับรายจ่ายจริง

ความเป็นธรรม/ความเสมอภาค

เนื่องจากว่า สวัสดิการของสถาบันการเงินชุมชนที่มีอยู่นั้นได้คำนึงถึงความจำเป็นของชีวิตและความเป็นธรรมเป็นหลัก ประเด็นนี้จึงดูจะไม่มีการกล่าวถึงกันมากนักจากสมาชิกกลุ่มต่างๆ

5. การเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของชุมชน

ในส่วนนี้จะเป็นการวิเคราะห์ถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมของสถาบันการเงินชุมชน

ผลประโยชน์ทางกายภาพ

อาจกล่าวได้ว่าผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจคือ การมีแหล่งเงินกู้เป็นสิ่งที่สมาชิกเห็นได้ชัดเจนและแสดงออกหลายทางด้วยกันคือ

ประการแรก อาจถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีที่จะแก้ปัญหาต่างๆของชาวบ้านด้วยตัวของชาวบ้านเอง แม้ว่าจะยังมีขอบเขตจำกัด ทั้งในเชิงของกิจกรรมและปริมาณเงิน แต่อย่างน้อยที่สุดก็ทำให้การกู้ยืมเงินนอกระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยสูงลดลงอย่างชัดเจน โดยชาวบ้านที่เป็นสมาชิกนั้นมากู้ยืมจากสถาบันการเงินชุมชนแทน ทั้งในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำกว่า สะดวกสบายมากกว่า โดยไม่ต้องใช้ทรัพย์สินค้ำประกัน หากแต่ให้กลุ่มค้ำประกันแทน ซึ่งแน่นอนว่าส่งผลให้ชาวบ้านสามารถลดรายจ่ายไปได้บ้างหรืออาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่าทำให้ ทรัพย์สิน (wealth) เพิ่มขึ้นทางอ้อมด้วย

ประการที่สอง นอกจากนี้ ยังเป็นการฝึกให้ชาวบ้านมีกิจกรรมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันมากขึ้น เพราะสมาชิกทุกคนต้องผ่านการเป็นสมาชิกกลุ่มที่มีงานพัฒนาเป็นพื้นฐานก่อนจึงจะเป็นสมาชิกของสถาบันการเงินชุมชนได้ ซึ่งจากการสำรวจภาคสนามพบว่า ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆมากกว่าหนึ่งกลุ่มอยู่แล้ว และใช้

ประโยชน์ของกลุ่มต่างๆตามแต่เงื่อนไขและโอกาส

ผลประโยชน์ที่ไม่ใช่ทางกายภาพ

อันได้แก่ การเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตที่ไม่ใช่ทางวัตถุ ที่ไม่อาจประเมินค่าได้จากการมีสถาบันการเงินชุมชนเกิดขึ้นอีกด้วย ที่สำคัญได้แก่

ประการแรก การรื้อฟื้นคุณค่าการช่วยเหลือเกื้อกูล เพราะสภาพเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่แทรกเข้าไปในชนบท ทำให้ทุกคนในหมู่บ้านต่างต้องทำมาหากินเพื่อความอยู่รอด ความสัมพันธ์แบบเดิม ที่ชาวบ้านพบปะสังสรรค์และเยี่ยมเยียนกัน ฯลฯ ลดน้อยลงไปทุกที สถาบันการเงินชุมชนนับเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความไว้นับถือเชื่อใจ ความสามัคคี ในการทำงานร่วมกัน เช่น การให้กลุ่มเป็นผู้ค้าประกันหนี้ให้เพื่อนสมาชิก เป็นต้น ตลอดจนการได้รับรู้สารทุกข์สุกดิบของชาวบ้านด้วยกันซึ่งมาประชุมร่วมกัน การติดตามหนี้สินที่ยืมไป ฯลฯ อีกทั้งร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานต่างๆ ตลอดจนร่วมกันวางแผนงานสำหรับอนาคตอีกด้วย

ประการที่สอง การมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับภายนอก เนื่องจากการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นเครือข่ายผ่านศูนย์สังคมพัฒนาฯ ที่มีข่ายงานทั้งในระดับภูมิภาค ระดับประเทศ และระดับนานาชาติ ทำให้การเรียนรู้และเพิ่มประสบการณ์ขยายออกไปอย่างมาก ดังเช่น กิจกรรมการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และศึกษาดูงานระหว่างหมู่บ้าน การติดตามช่วยเหลือกันระหว่างกลุ่มอย่างต่อเนื่องเปรียบดังกลุ่มพี่กลุ่มน้อง ฯลฯ เป็นต้น กล่าวโดยสรุปได้ว่า การเรียนรู้ที่สมาชิกสถาบันการเงินชุมชนได้รับและได้มีการขยายเครือข่ายออกไปนั้นสอดคล้องกับข้อสรุปของคุณหมอบระเวศ วัชชีคือ

"ชาวบ้านรวมตัว-----มีการเรียนรู้-----องค์กรชุมชน-----เชื่อมโยงเครือข่าย"

ประการที่สาม การเสริมสร้างศักยภาพของชาวบ้านด้านบริหารจัดการ การร่วมกันก่อตั้งสถาบันการเงินชุมชน ร่วมกันกับศูนย์สังคมพัฒนาฯ โดยชาวบ้านเป็นหลักนั้น ทำให้ชาวบ้านต้องเรียนรู้และเสริมสร้างศักยภาพหลายอย่างสำหรับการบริหารและจัดการกลุ่ม นับตั้งแต่เรื่องพื้นฐานที่สุดคือ การทำบัญชี การกู้ยืม ฯลฯ ซึ่งบางคนอาจไม่มีความรู้ในเรื่องนี้เลย แต่เมื่อได้รับเลือกเข้ามาเป็นกรรมการ ก็ต้องเรียนรู้ด้วยความอดทน แต่อาศัยทำกิจกรรมร่วมกันเป็นกลุ่ม ด้วยการลองผิดลองถูก อย่างยากลำบาก ในที่สุดก็สามารถผ่านพ้นอุปสรรคนี้ไปได้

ประการที่สี่ ถือได้ว่าเป็นการจัดเตรียมชาวบ้านให้หันมาให้ความสำคัญและเตรียมพร้อมแก้ปัญหาสังคมที่ดูรุนแรงมากขึ้น และมีผลกระทบกว้างไกลเกินกว่าที่ชาวบ้านจะจัดการได้ด้วยตัวเองคนเดียว โดยเฉพาะ ปัญหาเอดส์

อนึ่ง ในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจนับจากปี 2540 เป็นต้นมา ปรากฏว่า จำนวนผู้ที่ติดค้างชำระเงินกู้ ทั้งเพื่อการศึกษา และการเจ็บป่วย มีปริมาณมากขึ้นกว่าเดิม กล่าวคือ ในปี 2539 มีผู้ติดค้างชำระเงินกู้เพียง 3 รายเท่านั้น(กู้เพื่อการศึกษา) แต่มาในปี 2540 เพิ่มขึ้นเป็น 30 ราย (กู้เพื่อการศึกษา 19 ราย และกู้เพื่อเจ็บป่วย 11 ราย) และเป็น 48 ราย ในปี 2541(กู้เพื่อการศึกษา 35 ราย และกู้เพื่อเจ็บป่วย 13 ราย) และ เป็น 52 ราย ในปี 2542(กู้เพื่อการศึกษา 27 ราย และกู้เพื่อเจ็บป่วย 25 ราย) ตามลำดับ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจมีผลอย่างมากต่อศักยภาพการได้มาซึ่งเงินสดของชาวบ้าน และแน่นอนว่า จำนวนผู้ติดค้างเงินกู้ที่มากขึ้นนี้มีส่วนกระทบต่อเงินทุนหมุนเวียนของสถาบันการเงินชุมชนโดยตรง

ความหวัง/ความใฝ่ฝัน

อาจกล่าวได้ว่า การที่ชาวบ้านในเขต 3 อำเภอของจังหวัดพะเยาบางส่วนได้ร่วมกันจัดตั้งสถาบันการเงินชุมชนขึ้นมานั้นมีจุดประสงค์สำคัญอยู่ที่การแก้ไขปัญหาหนี้สินที่เกิดจากการเจ็บป่วยและการศึกษาของลูกเป็นสำคัญ แต่ชาวบ้านก็ยังคงมีความปรารถนาต่อไปอีกถึงการสร้างกลไกให้สถาบันการเงินชุมชนนี้สามารถทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ในอนาคต ดังเช่น กรณีของธนาคารกrameen (Krameen Bank) ซึ่งเป็นธนาคารสำหรับคนจนในประเทศบังคลาเทศ แต่สิ่งนี้ยังคงเป็นประเด็นสำคัญต่อไปในอนาคต เพราะชาวบ้านจะต้องต่อสู้กับตัวเอง และสังคมรอบข้างอย่างมาก หากต้องการให้เป้าหมายในส่วนนี้เป็นความจริงขึ้นมาในอนาคต

อย่างไรก็ตาม อาจตั้งเป็นข้อสังเกตได้ว่า แม้ว่าสถาบันการเงินชุมชนจะสามารถบรรลุเป้าหมายที่ตั้งเอาไว้ได้ในระดับหนึ่ง และผลประโยชน์ที่ได้ส่วนใหญ่จะตกอยู่กับสมาชิกเป็นสำคัญ ทำให้การกระจายความมั่งคั่ง (redistribution of wealth) ที่เกิดขึ้นสู่ชุมชนในวงกว้างยังมีอยู่ในขอบเขตที่จำกัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อ "คนที่จนที่สุด" (The Poor) ของชุมชน และในประเด็นนี้เอง เป็นไปได้หรือไม่ว่า สถาบันการเงินชุมชนเป็นแค่โครงของธนาคารคนจนที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคต

บรรณานุกรม

รายชื่อเอกสารที่ให้ประกอบการค้นคว้า

- กาญจนา แก้วเทพ (2538) การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนโดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง. กรุงเทพฯ: สมาคมคatholicแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- สถาบันการเงินชุมชน จ.พะเยา. 2541. ผลการดำเนินงานปี 2540.
- อริยา เศวตามร์ (2542) ผ่าป่าข้าว: บทสะท้อนวิถีคิดของชุมชน. จัดพิมพ์โดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อริยา เศวตามร์ (2544). บทบาททางเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ภายในครัวเรือนของผู้หญิง: กรณีศึกษา กลุ่มแม่ค้า ในตลาดสดแม่ต๋ำ อ.เมือง จ.พะเยา. โครงการวิจัยภายใต้การสนับสนุนเงินทุนจากศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (อยู่ระหว่างการดำเนินการวิจัย).
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2540) "การศึกษากระบวนการพัฒนาของศูนย์สังคมพัฒนาสังคมชนบทเชียงใหม่ในประเด็นการจัดการทางสังคมขององค์กรชาวบ้าน" ใน ศูนย์สังคมพัฒนาสังคมชนบทเชียงใหม่ ประสพการณ์การพัฒนาแนวทางศาสนาและวัฒนธรรม. งานวิจัยประเมินผล. เชียงใหม่.

สัมภาษณ์บุคคล

- นายประพันธ์ เทียนนิหาร (ผู้ประสานงาน ศูนย์สังคมพัฒนาฯ) วันที่ 7 และ 23 ธันวาคม 2543.
- นายสง ข่ายสุวรรณ (ประธานสถาบันการเงินชุมชน) 20 กรกฎาคม 2543.
- นางวันเพ็ญ วงศ์ใหญ่ (เจ้าหน้าที่สำนักงาน ส.ง.ช.) วันที่ 9 และ 22 ธันวาคม 2543.
- นางอริยา เศวตามร์ (นักวิจัยประจำศูนย์วิจัยและอบรมศาสนาและวัฒนธรรมชุมชน) วันที่ 10 ธันวาคม 2543.

ภาคผนวก ก

1. สัมภาษณ์พัฒนาการของสถาบันการเงินชุมชน จังหวัดพะเยา

- พ.ศ.2524 เริ่มงานศูนย์สังคมพัฒนาในพื้นที่เขตพะเยา และทำงานร่วมกับชาวบ้านในการรวมกลุ่มพัฒนาชุมชน ได้แก่ ธนาคารข้าว ธนาคารวัว ธนาคารควาย และศึกษาปัญหาการอพยพแรงงานสตรี
- พ.ศ.2529 เกิดกลุ่มเครือข่ายฌาปนกิจสงเคราะห์ของสมาชิกศูนย์สังคมพัฒนาในเขตอำเภอเมือง เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างสมาชิก ตามรูปแบบกลุ่มฌาปนกิจที่มีอยู่แล้วในประเพณีท้องถิ่น โดยมีคณะกรรมการชุมชนอย่างเป็นทางการ (หมายเหตุ: จนถึงปัจจุบัน กลุ่มฌาปนกิจมีเฉพาะในเขตอำเภอเมือง และยังคงดำเนินงานอย่างเป็นอิสระจากส.ง.ช. แต่ใช้สำนักงานร่วมกัน โดยส.ง.ช.เข้ามาสนับสนุนเงินสำรองจ่ายให้ก่อนในกรณีที่มีสมาชิกตาย และเมื่อเก็บเงินจากสมาชิกฌาปนกิจได้ครบแล้วจึงนำเงินมาคืนให้ส.ง.ช. จึงอาจกล่าวได้ว่า ส.ง.ช.ได้เข้ามาเสริมความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านที่มีอยู่แล้วด้วย ในขณะเดียวกัน กลุ่มฌาปนกิจก็สนับสนุนส.ง.ช.ด้วยการให้สินน้ำใจศพละ 100 บาท เป็นต้น)
- เกิดผ้าป่าข้าวระหว่างกลุ่ม เพื่อจัดตั้งกองทุนข้าวของชุมชน
- พ.ศ.2534 เกิดการรณรงค์ผ้าป่าเพื่อจัดกองทุนเจ็บป่วยของสมาชิกกลุ่ม ในเครือข่ายของศูนย์สังคมพัฒนา ในโอกาสฉลองครบรอบ 10 ปีของศูนย์ฯ
- พ.ศ.2538 เกิดการรณรงค์กว้างขวางขึ้นในระดับกลุ่มและระดับภาคในการจัดผ้าป่าข้าวเพื่อจัดตั้งกองทุนสถาบันการเงินชุมชน เพื่อช่วยเหลือกันในยามเจ็บป่วยและการศึกษา และเกิดคณะกรรมการอำนวยการของกองทุน
- พ.ศ.2541 จัดผ้าป่ากองทุนรวมเพื่อสมทบการก่อสร้างสำนักงานสถาบันการเงินชุมชน ร่วมกันระหว่างองค์กรชุมชน นักธุรกิจ องค์กรศาสนาพุทธและคริสต์
- พ.ศ.2542 เปิดสำนักงานสถาบันการเงินชุมชนเพื่อบริการสวัสดิการชุมชน และเสริมสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง

2. วัตถุประสงค์ของกองทุน

เน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลตามที่มีอยู่ในประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน ไม่ใช่เพื่อการลงทุนในการผลิตหรือการเกษตร

3. จำนวนกลุ่มสมาชิก

ในปัจจุบันจำนวนกลุ่มสมาชิกของ ส.ง.ช. มีทั้งหมด 55 กลุ่ม

4. ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน

การบริหารจัดการกลุ่มเน้นให้องค์กรชุมชนบริหารจัดการด้วยตนเอง โดยใช้ฐานชุมชนเป็นหลัก สะท้อนให้เห็นความสามารถในการจัดการตนเองของชาวบ้าน โดยเฉพาะในการส่งคืน ให้รับผิดชอบร่วมกันเป็นกลุ่ม ถ้าสมาชิกคนใดยังไม่ส่งคืน กลุ่มไม่สามารถกู้ยืมเพิ่มได้อีก เป็นการทำงานบนพื้นฐานวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งเป็นระบบเครือญาติ และมีกลไกของสังคม ที่ทำให้ชาวบ้านกลัวการถูกลงโทษจากสังคมมากกว่าการให้กฎระเบียบที่กำหนดขึ้น

ภาคผนวก ข

นโยบายและกฎระเบียบของสถาบันการเงินชุมชน

นโยบายสถาบันการเงินเพื่อชุมชน

กองทุนนี้จะช่วยเหลือสมาชิกกลุ่ม ศูนย์สังคมพัฒนาฯ เขตพะเยา

- (1) ด้านสวัสดิการเจ็บป่วย
- (2) ด้านสวัสดิการการศึกษา
- (3) สมาชิกที่ประสบอัคคีภัย

วัตถุประสงค์ของกองทุนสถาบันการเงินชุมชน

- (1) เพื่อกองทุนนี้จะช่วยเหลือสมาชิกได้กู้ยืมเพื่อการศึกษาและพัฒนาศักยภาพของเยาวชน ทั้งด้านคุณธรรมและความรู้
- (2) เพื่อการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การมีน้ำใจ การเสียสละ
- (3) เพื่อความเป็นปึกแผ่นของหมู่สมาชิกในการร่วมมือช่วยเหลือกัน

กฎระเบียบการกู้เงินกองทุนกู้ยืมเพื่อการเจ็บป่วย-การศึกษา

(1) การกู้ยืม

- 1.1) ในสถานการณ์ถึงขั้นเข้านอนโรงพยาบาลถึงมีสิทธิกู้ยืมได้
- 1.2) ผู้มีสิทธิยืมได้แก่ บุคคลที่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านตามครอบครัวที่บริจาคสมทบกองทุนนี้
- 1.3) การรับรอง ประกอบด้วย ประธานกลุ่มหรือรองประธาน (กรณีที่ประธานไม่อยู่)
 - ผู้ค้ำประกัน 2 คน ต้องเซ็นค้ำประกันทุกครั้งและต่อหน้าประธานหรือรองประธาน
 - กู้เพื่อการศึกษา โดยผู้ปกครอง บุตร ผู้ค้ำประกันเซ็นรับรองการกู้
- 1.4) นำสำเนาหลักฐานการศึกษาที่ถูกต้องของผู้เรียนแนบมาด้วย
- 1.5) มารับเงินได้ที่เจ้าหน้าที่การเงิน พร้อมหลักฐานที่สำนักงานศูนย์สังคมพัฒนาฯ เขตพะเยา
- 1.6) เหนียวญกมีหน้าที่จะทะเบียนการกู้ในสมุดของกลุ่มไว้เป็นหลักฐานและติดตามผู้ค้ำประกันเวลาผู้กู้ไม่ส่งเงินตามกำหนด

(2) วงเงินการกู้ยืม

- 2.1) กู้เพื่อเจ็บป่วยในวงเงินตั้งแต่ 500 บาท และไม่เกิน 3,000 บาทต่อครั้ง
- 2.2) กู้เพื่อการศึกษาในระดับประถม กู้ได้ในวงเงินไม่เกิน 1,500 บาทต่อเทอม
- 2.3) กู้เพื่อการศึกษาในระดับมัธยม กู้ได้วงเงินไม่เกิน 2,000 บาทต่อเทอม
- 2.4) กู้เพื่อการศึกษาในระดับอุดมศึกษา กู้ได้วงเงินไม่เกิน 3,000 บาทต่อเทอม

(3) ช่วงเวลาการกู้ยืม

- 3.1) สมาชิกสามารถกู้ยืมได้ช่วง 1 เดือนก่อนเปิดเทอม (ในระดับประถมและมัธยมศึกษา)
- 3.2) ในระดับอุดมศึกษาสามารถกู้ได้ตลอดปีที่เปิดเทอมภาคเรียนพร้อมหลักฐานประกอบให้ชัดเจน

(ค่าเล่าเรียน)

(4) ดอกเบี้ย

- 4.1) ยืมภายใน 2 เดือน แล้วนำมาส่งคืนไม่คิดดอกเบี้ย
- 4.2) เดือนที่ 3 และเดือนที่ 4 คิดดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาทต่อเดือน

(5) การกำหนดส่งคืน

- 5.1) กำหนดส่งคืนภายใน 4 เดือน (120 วัน) นับแต่วันเริ่มกู้
- 5.2) การส่งคืนจะต้องส่งคืนตามกำหนดทุกครั้ง
- 5.3) นำใบเสร็จไปแจ้งให้กับเหรัญญิกรับทราบเพื่อลงบันทึกประจำกลุ่ม

(6) การประชุม

- 6.1) มีการประชุมปีละ 2 ครั้ง ตามวาระการประชุมตัวแทนกลุ่มพะเยา และเชียงใหม่

(7) มาตรการของกลุ่ม

- 7.1) บุคคลใดไม่ส่งคืนเงินกู้เพื่อการศึกษาภายใน 4 เดือน จะไม่มีสิทธิกู้เพื่อเจ็บป่วยและเพื่อการศึกษาในครั้งต่อไปได้
- 7.2) บุคคลใดไม่ส่งคืนเงินกู้เพื่อเจ็บป่วยหรือการศึกษาภายใน 4 เดือน จะไม่มีสิทธิกู้เพื่อเจ็บป่วยและเพื่อการศึกษาในครั้งต่อไปได้
- 7.3) ผู้กู้ต้องทำสัญญาในใบกู้ที่บ้านประธานกลุ่มพร้อมกับผู้ค้ำประกัน 2 คน ก่อนจะเข้ามายื่นที่ฝ่ายการเงินสถาบันการเงินชุมชน
- 7.4) ในกรณีกู้เพื่อเจ็บป่วยถึงกำหนดส่งคืนยังไม่นำมาส่งคืน สมาชิกในกลุ่มนั้นไม่สามารถกู้ยืมได้
- 7.5) กฎระเบียบทุกข้อเป็นมติของที่ประชุมคณะกรรมการอำนวยการสถาบันการเงินชุมชน (ส.ง.ช.)

ภาคผนวก ค

กลุ่มออมทรัพย์แม่ค้าในตลาดสดแม่คำ อ.เมือง จ.พะเยา¹

ความเป็นมา

ในสังคมชนบทมีผู้หญิงจำนวนไม่น้อยที่เข้าสู่อการค้าขายในระบบตลาดเพื่อหารายได้มาค้าจุนเจือครอบครัวเรือน เนื่องมาจากรายได้จากเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอสำหรับการใช้จ่ายในครอบครัว และปัญหาหนึ่งที่พบ คือการไม่มีเงินลงทุน และต้องกู้ยืมเงินลงทุนในอัตราดอกเบี้ยสูงเป็นรายวัน ในการดิ้นรนต่อสู้กับปัญหาดังกล่าวของกลุ่มผู้หญิงพบว่า มีวิธีการที่หลากหลายในการแสวงหาแหล่งเงินทุนและการหมุนเวียนเงินใช้หนี้ในการทำการค้า กลุ่มแม่ค้าในตลาดมีการรวมกลุ่มย่อย ๆ เฉพาะกลุ่มที่เป็นเพื่อนสนิท เช่น กลุ่มสะสมเงินวันละ 10 บาท และจับสลากหมุนเวียนกัน ทำให้มีเงินก้อนโดยไม่มีดอกเบี้ย หรือกลุ่มแชร์ ซึ่งต้องอาศัยความไว้วางใจกันอย่างมากในการรวมกลุ่ม กลุ่มสะสมเงินสำหรับวัตถุประสงค์เฉพาะ เช่น สะสมเงินวันละ 20 บาท เพื่อไปท่องเที่ยวกันเป็นกลุ่มเฉพาะแม่ค้าในตลาดประมาณ 30 คน หรือในรูปแบบการเสี่ยงโชค เช่น กลุ่มเล่นหวยเงินผ่อน เพื่อให้เป็นแหล่งเงินทุนค้าขาย ใช้หนี้ หรือใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน แต่เมื่อมีความจำเป็นเร่งด่วนต้องใช้เงิน ก็ยังต้องกู้ยืมเงินจากนายทุนเงินกู้ในตลาดเป็นรายวัน ในอัตราดอกเบี้ยสูง นอกจากนี้ยังไม่สามารถเก็บออมเงินได้ ทำให้บางคนต้องหาทางออกด้วยการซื้อทองเงินผ่อนเป็นรายวันที่ร้านทองนำมาปล่อยในตลาด เพื่อเป็นวิธีการเก็บออมเงิน

จากการรวมกลุ่มกันตั้งกลุ่มออมทรัพย์เป็นรายวัน เพื่อออมเงินและกู้ยืมกันเองในอัตราดอกเบี้ยต่ำกว่าที่กู้จากนายทุนเงินกู้ในตลาด ได้เกิดขึ้นโดยได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชน (ศูนย์สังคมพัฒนาฯ เขตพะเยา) เกี่ยวกับแนวคิดและวิธีการรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาการขาดเงินลงทุน และการกู้ยืมดอกเบี้ยสูง (ร้อยละ 20 ต่อเดือน)

การดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์แม่ค้า

กลุ่มออมทรัพย์แม่ค้าได้รวมกลุ่มกันเนื่องจากได้ไปเข้าร่วมในการจัดผ้าป่าเพื่อระดมทุนจัดตั้งสถาบันการเงินของชุมชน ที่ศูนย์สังคมพัฒนาฯ จัดขึ้นใน พ.ศ.2538 ได้เห็นกลุ่มต่างๆ ในเครือข่ายงานพัฒนาที่มาเข้าร่วมงานและความสัมพันธ์ของเครือข่ายที่เป็นการช่วยเหลือกันและกัน มีความสนใจอยากเข้าร่วมเป็นสมาชิกด้วย และได้มาขอคำแนะนำจากศูนย์สังคมพัฒนา ซึ่งศูนย์ฯ ก็ให้แนวทางในการรวมกลุ่ม จึงได้รวมกลุ่มสมาชิกจำนวน 17 คน ใน พ.ศ.2541 ออมทรัพย์กันเป็นรายวัน วันละ 20 บาท โดยในระยะแรกมีเจ้าหน้าที่ของศูนย์ฯ ไปช่วยเสริมด้านบัญชี และการจัดการ กลุ่มได้เริ่มออมทรัพย์กัน 6 เดือน ได้เงินของกลุ่ม 63,240 บาท จึงเปิดให้กู้ยืมได้ 6 คน คนละ

¹ ที่มา: อริยา เศวตมร (2544) บทบาททางเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ภายในครัวเรือนของผู้หญิง: กรณีศึกษา กลุ่มแม่ค้า ในตลาดสดแม่คำ อ.เมือง จ.พะเยา. โครงการวิจัยภายใต้การสนับสนุนเงินทุนจากศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (อยู่ระหว่างการดำเนินการวิจัย)

ประมาณ 10,000 บาท และจะต้องส่งคืนทุกวันๆละ 100 บาท พร้อมทั้งดอกเบี้ย 2% (7 บาท) และเงินออม 20 บาท รวมเป็นวันละ 127 บาท ส่งคืนภายใน 100 วัน ในการกู้ยืมเงินจะต้องมีการทำสัญญากู้ยืมเงิน มีคนค้ำประกันอย่างน้อย 2 คน

หลังจากที่กลุ่มแรกได้ดำเนินงานมา 1 ปี และประสบผลสำเร็จ ก็ได้มีกลุ่มแม่ค้าที่สนใจเข้าร่วมเพิ่มขึ้น จึงได้เกิดกลุ่มออมทรัพย์แม่ค้ากลุ่มที่ 2 ขึ้นใน พ.ศ.2542 มีสมาชิก 34 คน ได้ออมเงินกัน 4 เดือน รวมเป็นเงิน 84,320 บาท เปิดให้กู้ 8 คน

ผลจากการดำเนินงานของกลุ่มได้รับความสำเร็จค่อนข้างมาก สามารถช่วยแก้ปัญหาการกู้ยืมจากภายนอก สมาชิกส่วนใหญ่ไม่ต้องกู้เงินจากภายนอกอีกหลังจากการรวมกลุ่ม เงินที่กู้ได้นำไปใช้ในการลงทุนค้าขาย ทนุ การศึกษาลูก สร้างบ้าน การพักผ่อน และการใช้จ่ายในบ้าน สมาชิกบางส่วนไม่ได้กู้ยืมเงิน แต่เข้าร่วมเพื่อออม ในปัจจุบันทั้ง 2 กลุ่มมีทุนหมุนเวียนประมาณกลุ่มละ 150,000 บาท นอกจากนี้ ผลประโยชน์ที่ได้จากดอกเบี้ย คืนให้สมาชิก 60% อีก 40% แบ่งไว้เป็นกองทุนกลางสำหรับการบริหาร สวัสดิการ และการทำบุญ เช่น ร่วมทำบุญผ้าป่าในงานพัฒนา

ผลสำเร็จของกลุ่มที่สำคัญขึ้นอยู่กับผู้นำ เนื่องจากผู้นำกลุ่มเป็นผู้ที่สมาชิกให้ความไว้วางใจเป็นอย่างมาก เช่น การเก็บเงินเป็นรายวัน การทำบัญชี และการดูแลบัญชีธนาคาร เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กันมาเป็นเวลานานกว่า 10 ปี ทั้งในการค้าขาย บางคนก็เป็นเครือญาติ และช่วยเหลือกันและกันมาตลอด

กลุ่มออมทรัพย์แม่ค้ากับกองทุนสวัสดิการของสถาบันการเงินชุมชน

การเข้าเป็นสมาชิกของสถาบันการเงินชุมชนจะต้องมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มในการทำงานพัฒนา และมีส่วนร่วมในการสมทบกองทุน หรือการทำบุญในการจัดผ้าป่าเพื่อระดมทุนก่อตั้งสถาบันฯ หลังจากที่ถูกกลุ่มแม่ค้าได้รวมกลุ่มกันก็ได้เข้าเป็นสมาชิกของสถาบันการเงินชุมชน ทำให้กลุ่มออมทรัพย์แม่ค้าได้เข้ามีส่วนร่วมในเครือข่ายงานพัฒนา และสามารถกู้ยืมเงินจากกองทุนสวัสดิการของเครือข่าย ซึ่งให้กู้ยืมสำหรับการเจ็บป่วย และทุนการศึกษาลูก ทำให้กลุ่มมีอีกช่องทางหนึ่งในการกู้ยืมเงินยามจำเป็น

สรุป

การรวมกลุ่มออมทรัพย์ของกลุ่มแม่ค้า นอกจากทำให้มีเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำแล้ว ยังทำให้มีเครือข่ายที่กว้างขวางขึ้น เนื่องจากกลุ่มได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกในเครือข่ายงานพัฒนา ทำให้สามารถกู้ยืมเงินจากกองทุนของงานพัฒนา และเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของเครือข่าย เช่น กิจกรรมผ้าป่าข้าวหรือเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในงานพัฒนา

ผลจากการรวมกลุ่มทำให้ผู้หญิงมีบทบาทหลักในการตัดสินใจเพิ่มขึ้นทางเศรษฐกิจ ทั้งในการทำการค้าในระบบตลาด ในครัวเรือน และในชุมชน กล่าวคือ มีทุนสำหรับค้าขาย มีแหล่งเงินกู้ฉุกเฉินสำหรับ

สวัสดิการชีวิต เช่น เวลาเจ็บป่วย ทุนการศึกษาลูก สร้างบ้าน และการเข้าร่วมกลุ่มพัฒนาชุมชน ซึ่งมีผลต่อความสัมพันธ์ในครัวเรือนที่ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทในการตัดสินใจมากขึ้น และมีการยอมรับสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงมากขึ้นในชุมชน

ทั้งนี้ อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า เครือข่ายกองทุนสวัสดิการชุมชน หรือสถาบันการเงินชุมชน ได้มีส่วนช่วยในการเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ในด้านแนวความคิดการพึ่งตนเองของชุมชนอย่างเช่น กรณีกลุ่มออมทรัพย์ที่ได้รับแนวคิดไปดำเนินงานกันเอง และทำให้ชุมชนมีกองทุนสวัสดิการที่สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในชีวิตประจำวัน เป็นการลดการพึ่งพาทุนจากภายนอก และทำให้เกิดองค์กรและเครือข่ายของประชาชนขึ้นในท้องถิ่น ที่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางมากขึ้น โดยการเข้าร่วมในกิจกรรมและเครือข่ายงานพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ การจัดผ้าป่าข้าว การทำนารวม เพื่อระดมทุนสำหรับการทำงานพัฒนา และการพบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในเครือข่าย

ภาคผนวก ง

จำนวนสมาชิกที่ใช้บริการกองทุนสวัสดิการ

ปี	เพื่อการเจ็บป่วย		เพื่อการศึกษา	
	คน	บาท	คน	บาท
2535	37	96,000	-	-
2536	56	132,500	-	-
2537	77	200,500	-	-
2538	82	220,000	-	-
2539	131	338,500	349	682,500
2540	165	476,500	457	965,200
2541	111	311,000	269	603,500
2542	125	349,000	208	450,500
2543 (เฉพาะครึ่งปีแรก)	22	68,000	115	211,500

ที่มา สถาบันการเงินชุมชน จ.พะเยา

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การศึกษารูปแบบและความเป็นไปได้ในการจัดสวัสดิการโดยภาคชุมชน

กรณีศึกษา

ชุมชนศิระะอโศก จังหวัดศรีสะเกษ

โดย

ดร.กนกศักดิ์ แก้วเทพ

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชุมชนศิระะอโศก จังหวัดศรีสะเกษ

ดร.กนกศักดิ์ แก้วเทพ

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. นำเรื่อง

ในช่วงเวลาที่สังคมไทยกำลังอยู่ท่ามกลางปัญหารอบด้านทั้งปัญหาเศรษฐกิจและสังคมอันเป็นผลเนื่องมาจากวิกฤติการพัฒนาที่ผ่านมาของไทยเอง มีนักคิดและปัญญาชนจำนวนไม่น้อยได้เสนอมุมมองต่อปัญหาและทางออกที่หลากหลายออกมา หนึ่งในนั้นก็ยังมีแนวทางอีกแนวทางหนึ่งที่นำเสนอโดยสมณะโพธิรักษ์และชาวอโศก โดยเป็นแนวทางที่พยายามประสานแนวคิดและกิจกรรมทางศาสนาเข้ากับกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจในชีวิตประจำวันของคนทั่วไป พร้อมกันนี้ชาวอโศกก็พยายามแสดงให้เห็นถึงความเกิดขึ้นได้ สามารถปฏิบัติได้ผลจริงตามแนวทางดังกล่าว ดังที่เห็นเป็นตัวอย่าง คือ ชุมชนชาวอโศกในที่ต่างๆทั่วประเทศ ซึ่งชุมชนสำคัญชุมชนหนึ่งที่ เป็นแม่แบบหรือตัวอย่างในการเรียนรู้ให้กับชาวอโศกอื่นๆ แห่งหนึ่งก็คือ ชุมชนศิระะอโศก ตั้งอยู่ที่อำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ

ชุมชนศิระะอโศกเป็นชุมชนที่เกิดจากผู้เลื่อมใสศรัทธาในแนวทางของชาวอโศกที่มารวมตัวอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน มีพุทธสถาน (วัด) บ้าน และโรงเรียน มีกิจกรรมกิจการต่างๆมากมาย ได้ผลผลิตมาเท่าไรก็มารวมกันไว้เป็นส่วนกลางที่สมาชิกมากินใช้ร่วมกันเท่าที่จำเป็น พยายามจัดสรร แบ่งปัน ดูแลสวัสดิการกันเอง เปรียบเหมือนครอบครัวใหญ่ครอบครัวหนึ่ง ซึ่งประสบการณ์การทำงาน การอยู่ร่วมกันของชุมชนศิระะอโศกเช่นนี้มีความน่าสนใจ ควรแก่การศึกษาเพื่อเป็นบทเรียนให้กับชุมชนอื่นๆได้

2. พัฒนาการของชุมชน

2.1 จากป่าช้าสาธารณะสู่พุทธสถาน

พื้นที่อันเป็นที่ตั้งของพุทธสถานศิระะอโศกในปัจจุบันนั้นเดิมเป็นพื้นที่ป่าสาธารณะซึ่งชาวบ้านในแถบนี้ใช้เป็นป่าช้า ต่อมาได้เริ่มมีพัฒนาการพยายามจัดตั้งเป็นวัดขึ้นในปี 2512 เมื่อมีการปลูกสร้างกุฏิหลังเล็กๆและศาลา เพื่อแสดงธรรมสำหรับอาจารย์พัน กนโก ซึ่งเป็นพระสายธรรมยุติจากบ้านชำตาโดงจะได้ใช้เป็นที่พักนักบวชเพ็ญในพรรษา แต่แล้วในปี 2513 พระอาจารย์พันก็ต้องถอนตัวออกไปจำพรรษาที่อื่นเพราะเกิดความขัดแย้งกับพระสายมหานิกายซึ่งอยู่ที่วัดในหมู่บ้านกระแจะนั่นเอง พื้นที่สาธารณะนี้จึงถูกทิ้งร้างไปนานถึง 4 ปี ทำให้พื้นที่ป่าถูกชาวบ้านบุกรุกแผ้วถางเพื่อเป็นที่ทำกินจนพื้นที่ป่าจำนวนร้อยละ 40 ไร้เศษเท่านั้น

ในช่วงเวลาไล่เลี่ยกันนั้น ประมาณปี 2513 ก็มีชาวบ้านกระแวงกลุ่มหนึ่งซึ่งมีความสนใจในพุทธศาสนา ได้มีโอกาสศึกษาคำสอนของชาวอโศกและเกิดความเลื่อมใสศรัทธา บางคนก็ได้เริ่มปฏิบัติธรรมตามแนวทางของชาวอโศก เช่น การทานอาหารมังสวิรัตเพียง 1 มื้อใน 1 วันเท่านั้น (เอกามังสวัตติ)

ในราวต้นปี 2516 กลุ่มชาวบ้านข้างต้นที่ศรัทธาในคำสอนของชาวอโศกจำนวน 3 คน อันประกอบไปด้วย อาจารย์ดี ชัยสนอง นายธนิต อยู่โพธิ์ และนายอ่อนสา สัมมาทาน ก็ได้เดินทางไปยังวัดอโศการามเพื่อพบกับพระโพธิรักษ์และหมู่กลุ่มชาวอโศกเป็นครั้งแรก จากนั้นภายในระยะเวลาไม่นานนัก นายธนิตก็ได้บวชเป็นพระอัครคณิโก และนายอ่อนสาบวชเป็นพระสันตจิตโต ส่วนอาจารย์ดีนั้นได้กลับมาปฏิบัติธรรมอยู่ที่บ้านรอการกลับมาของพระทั้ง 2 รูป ซึ่งเป็นผู้บุกเบิกแรกสุดที่ทำให้เกิดชุมชนศีระะอโศกขึ้นมา

ในปี 2517 เมื่อพระทั้ง 2 รูปข้างต้นได้อยู่ปฏิบัติธรรมที่แดนอโศกเป็นเวลาประมาณ 1 ปีแล้วก็ได้กลับมาโปรดญาติโยมที่บ้านกระแวงและได้พักจำพรรษาอยู่บริเวณพื้นที่ป่าช้าสาธารณะของหมู่บ้าน และในช่วงปลายปี 2517 นี้เองก็ได้ร่วมกับกลุ่มผู้ศรัทธาในแนวทางของชาวอโศกจัดตั้งขึ้นเป็นวัด เรียกว่า วัดอโศกกระแวงใหญ่ และเริ่มมีกิจกรรมต่างๆเป็นรูปเป็นร่างมากขึ้นในปี 2518 ในปีนี้มีพระชาวอโศกมาอยู่ร่วมจำพรรษาทั้งหมด 3 รูปด้วยกัน นอกจากนี้ยังมีกลุ่มผู้สนใจ เช่น พระ สามเณร แม่ชี มาร่วมปฏิบัติธรรมด้วย กิจกรรมที่ทำนั้นนอกจากการทำวัตร และแสดงธรรมตามปกติแล้ว ยังมีการริเริ่มจัดงานอบรมธรรมสติปัญญา 4 ขึ้นเป็นครั้งแรกอีกด้วย งานนี้จัดอยู่ได้ 2 ปี ต่อมาก็ได้กลายมาเป็นงานปลูกเสกพระแท่นของพุทธครั้งที่ 1 ในปี 2520 และยังคงจัดต่อเนื่องมาทุกปีจนถึงปัจจุบัน

ในช่วงปลายปี 2518 นี้เองที่เกิดมีเหตุการณ์สำคัญของชาวอโศก ก็คือเหตุการณ์ที่พระโพธิรักษ์ได้ประกาศแยกตัวจากมหาเถรสมาคม ซึ่งก็ได้ส่งผลกระทบมายังวัดอโศกกระแวงใหญ่ด้วย เพราะ ทำให้ต้องเปลี่ยนชื่อเรียกจากวัดมาเป็นธรรมสถาน เรียกว่า “ธรรมสถานเกศอโศก” ในตอนแรก และได้เปลี่ยนอีกครั้งหนึ่งเป็น “ธรรมสถานศีระะอโศก” ในตอนหลัง ต่อมาจึงได้รับการยกย่องระดับเป็นพุทธสถานเรียกว่า “พุทธสถานศีระะอโศก” ในปี 2523

ในยุคแรกพุทธสถานศีระะอโศกได้รับการกล่าวขวัญถึงในหมู่ชาวอโศกด้วยกันในแง่ของความเรียบง่าย และความใกล้ชิดกับธรรมชาติ ตลอดจนความขาดแคลน ความยากลำบากในการกิน การอยู่อยู่เสมอ ซึ่งทำให้พุทธสถานแห่งนี้มีความเหมาะสมแก่การฝึกฝนตนเองของผู้ต้องการปฏิบัติธรรม ดังนั้นจึงมักจะมีพระชาวอโศกจากกรุงเทพฯ มาพักปฏิบัติธรรมอยู่เสมอ

ในด้านอาหารการกินนั้นมีความยากลำบากมาก เพราะอาหารส่วนใหญ่ได้จากการบิณฑบาตรซึ่งก็มักจะเป็นข้าวเปล่าเพราะชาวบ้านมีฐานะยากจนและยังประกอบอาหารมังสวิรัตกันไม่เป็น ส่วนกับข้าวก็มีแจ่วบอง เสือร้องไห้ เป็นหลัก แต่ก็ยังมีญาติธรรมบางคนมักจะนำอาหารมาถวายเป็นประจำที่สำคัญก็คือ โยมถ้ำ สิ่งหาค่าซึ่งเป็นญาติธรรมคนสำคัญคนหนึ่งจากตัวอำเภอกันทรลักษ์ที่มักจะคอนอาหารมาถวายเสมอ จนกล่าวกันว่า “บรรดาพระถึงกับจะยังไม่ลงศาลาจนกว่าโยมถ้ำจะมาถึง” ในตอนนั้นแม้ว่าจะมีการสร้างโรงครัวเล็กๆขึ้นมาแล้ว แต่ก็ยังใช้เป็นเตรียมอาหารที่ปรุงมาแล้วจากที่อื่นเพื่อนำขึ้นถวายพระเท่านั้น ไม่ได้ใช้ประกอบอาหารเอง

เรื่องเล่าเรื่องหนึ่งที่แสดงถึงความขาดแคลนของพุทธสถานศีระะอโศกในตอนนั้นที่มักจะได้รับพระเล่าขานอยู่เสมอก็คือ การที่ต้องแบ่งกล้วยน้ำว้า 1 ใบออกเป็นชิ้นๆถึง 4 ชิ้น เพื่อที่จะแบ่งให้กับเด็กๆในแถบนั้นที่มักจะตามพระมาร่วมกินข้าวในตอนเช้าๆเสมอให้ได้กินกันอย่างทั่วถึง

นอกจากปัญหาความขาดแคลนในการอยู่การกินแล้ว พุทธสถานศิระะอโคกในยุคนั้นยังขาดแคลนความเข้าใจจากชุมชนรอบข้างไม่น้อย เช่น พุทธสถานมีปัญหาความขัดแย้งกับกลุ่มชาวบ้านภายนอกตลอดจนทางการ เพราะมีการมองว่าพระชาวอโคกเป็นพระคอมมิวนิสต์ ดังจะเห็นได้จากการที่มีพระหนุ่มๆจากกรุงเทพฯไปมาอยู่เสมอ รวมทั้งมีกิจกรรมหลายอย่างที่ถูกมองอย่างสงสัย เช่น การเทศน์และร่วมปฏิบัติธรรมกันในตอนกลางคืน ซึ่งความสงสัยดังกล่าวทำให้มีการส่งสายสืบเข้ามาตรวจสอบทั้งที่วัดและที่บ้านของญาติธรรมบางคน

สำหรับกิจกรรมต่างๆในช่วงต้นยังคงเป็นการเทศน์ การอบรมสั่งสอน และการปฏิบัติธรรม เป็นหลัก ส่วนกลุ่มญาติธรรมก็ยังคงเป็นลักษณะมาวัดเพื่อมาทำบุญ ฟังเทศน์ฟังธรรม และช่วยเหลืองานของพุทธสถานเท่านั้น ต่อมาในช่วงปี 2524-2525 จึงมีกิจกรรมสำคัญกิจกรรมหนึ่งเกิดขึ้นก็คือเริ่มมีการก่อตั้งกลุ่มนักเรียนพุทธธรรมวันอาทิตย์ เรียกว่า “กลุ่มแซงแซวน้อยเรียนธรรม” ซึ่งเด็กกลุ่มนี้เป็นลูกหลานของญาติธรรมที่ติดตามผู้ปกครองมาวัด รวมทั้งเด็กๆจากแถบนั้นเองที่มักจะมาวิ่งเล่นในพุทธสถาน ญาติธรรมบางคนจึงคิดที่จะจัดกิจกรรมขึ้นมาเพื่อไม่ให้ไปรบกวนผู้ใหญ่ ต่อมากิจกรรมกลุ่มนักเรียนนี้ก็ได้พัฒนาเป็นกลุ่มนักเรียนการศึกษานอกโรงเรียน กลุ่มพุทธธรรมแซงแซว ที่มีการเรียนการสอนระดับมัธยมศึกษาในภายหลัง

ในช่วงปี 2526-28 ภายใต้การนำชี้แนะโดยกันตฤจิตโตซึ่งเป็นกันใหญ่ในช่วงเวลานั้น อาจกล่าวได้เป็นช่วงปีที่มีการวางรากฐานให้กับชุมชนซึ่งเกิดขึ้นในเวลาต่อมา เพราะท่านเป็นผู้ชักนำชี้แนะให้แก่วงศ์ญาติธรรมในการทำกิจกรรมด้านการเกษตรกรรม การศึกษา ตลอดจนกิจกรรมที่สำคัญอื่นๆตามมา กล่าวคือ ในด้านการเกษตรก็มีการสนับสนุนการปลูกผัก การทำสวนครัวในเขตพุทธสถานเพื่อกินใช้เอง ในด้านการศึกษา ก็มีการสนับสนุนกิจกรรมกลุ่มนักเรียนพุทธธรรมที่ได้มีการริเริ่มทำมาก่อนอยู่แล้ว ให้มีความต่อเนื่องและทำให้เป็นกิจจะลักษณะมากขึ้น โดยเปิดโอกาสให้กับเด็กที่อยากอยู่ประจำสามารถมาพักค้างในพุทธสถานเพื่อพัฒนาตัวเองให้มีความดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ก็ได้มีการจัดหลักสูตรอบรมเด็กขึ้นมาเป็นครั้งแรก โดยรับสมัครเด็กมาเข้าค่ายอบรมจริยธรรม 7 วัน เป็นต้น ส่วนในด้านความสัมพันธ์กับภายนอก ก็มีการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนหนุ่มสาวบ้านกระแซงขึ้นมา ทั้งนี้เพื่อเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์กับชุมชนภายนอกแล้วยังเป็นการดึงคนหนุ่มสาวให้เข้าวัดด้วย

ในช่วงนี้แม้ว่าจะมีการจัดตั้งชุมชนปฐมอโคกขึ้นแล้วในปี 2527 ที่ศิระะอโคกก็มีญาติธรรมหลายคนมาขออนุญาตสร้างบ้านเรือนอยู่ติดกับพุทธสถาน แต่ทางพระท่านก็เห็นว่ายังไม่ถึงเวลา ไม่อยากให้รีบร้อน เพราะต้องการรอดูความเป็นไปของชุมชนปฐมอโคกเสียก่อน แต่ท่านก็สนับสนุนให้กลุ่มญาติธรรมซื้อที่ดินที่อยู่ติดกับพุทธสถานมอบให้กับส่วนกลางไว้ก่อนเพื่อรอระยะเวลาที่เหมาะสม เพราะในระยะเวลาตั้งแต่ต้นเริ่มสร้างวัดปลายปี 2517 จนถึงปี 2529 อาจกล่าวได้ว่าเป็นช่วงเวลาของการเผยแพร่แนวคิด อุดมการณ์ ความรู้ ความเข้าใจ รวมทั้งระดมพลังของกลุ่มญาติธรรมให้เป็นกลุ่มก้อน มาร่วมพัฒนาตนเอง ซึ่งมีการปฏิบัติกันอยู่บ้างแล้ว ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นฐานสำคัญรองรับการจัดตั้งหมู่บ้านขึ้น

2.2 จากหมู่บ้านพุทธธรรมสู่ชุมชนศิระะอโคก

ในปี 2529 เมื่อมีความพร้อมมากขึ้น กระบวนการจัดตั้งหมู่บ้านเรียกว่า “หมู่บ้านพุทธธรรม” ก็เกิดขึ้น โดยเริ่มจากการซื้อที่ดินแล้วมาจัดสรรแบ่งเป็นสัปดาห์ เพื่อขายให้กับญาติธรรมที่สนใจมาสร้างบ้านใกล้กับพุทธสถาน โดยมีกำหนดข้อตกลงในการอยู่ร่วมกันที่สำคัญก็คืออย่างน้อยต้องถือศีล 5 ได้เป็นอย่างดี ทำให้ในตอนแรกมีการเรียกหมู่บ้านนี้ชื่อหนึ่งว่า “หมู่บ้านศีลห้า”

ถึงแม้ว่าบ้านหลังแรกเสร็จสมบูรณ์และมีญาติธรรมมาอยู่หลังแรกในช่วงปลายปี 2529 แต่จุดเริ่มต้นของหมู่บ้านจริงๆนั้นต้องถือว่าเป็นปี 2530 เพราะมีญาติธรรมมาอยู่กันมากขึ้นและมีกิจกรรมร่วมกันเป็นหมู่บ้านอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามในช่วงแรกก็ยังมีญาติธรรมมาอยู่ไม่กี่หลังเท่านั้น เพราะญาติธรรมจะค่อยๆทยอยกันมาอยู่ หนึ่งความเป็นอยู่ของชุมชนในช่วงนั้นก็ไม่น่าจะตึงเครียด เพราะไม่มีรายได้เป็นของตนเอง ยังต้องอาศัยจากการบริจาคของญาติธรรมด้วยกันเป็นหลัก ด้วยเหตุนี้ ชุมชนจึงต้องมีการเร่งพัฒนาอาชีพและการงานของชุมชนให้เกิดขึ้นเพื่อที่จะสามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้นในปีนั้นเองจึงมีการซื้อที่ดินบ้านนอก เพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำนาธรรมชาติตามแนวทางของฟูกุโอะกะร่วมกันเป็นปีแรก ในปี 2531 ส่วนการทำกิจกรรมสวนครัวในเขตชุมชนก็มีการเร่งรัดพัฒนาให้มีความจริงจังมากขึ้นจากที่มีอยู่แล้วแต่เดิม

การพัฒนาหมู่บ้านนับจากช่วงระยะเวลาดังแต่ปี 2531-2534 อาจเรียกได้ว่าเป็นช่วงเวลาของการพัฒนาอาชีพและการงาน เพราะเป็นช่วงเวลาของการสร้างงาน สร้างผลผลิต สร้างรายได้ขึ้นมา กล่าวคือ ในปี 2531 นอกจากจะมีการทำนาธรรมชาติแล้ว ยังมีการเริ่มทำโรงเห็ด และการทำมาค้าขายจัดตั้งร้านน้ำใจขึ้นรวมทั้งการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการและอโรคยาศาลาขึ้นแต่ยังไม่เป็นมากนัก

อนึ่ง ในช่วงปี 2531-32 ก็นับเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของชุมชน เพราะมีเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับชาวอโศกเกิดขึ้นต่อเนื่องกันหลายเหตุการณ์ กล่าวคือ เริ่มต้นจากการที่ชาวอโศกส่วนหนึ่งได้ไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองกับพรรคพลังธรรม (ที่มีพล.ต. จ่าลอง ศรีเมือง เป็นหัวหน้าพรรคฯ) ในเวลานั้น ส่งผลให้เกิดเงื่อนไขทางการเมืองที่ทำให้มีการรื้อฟื้นปัญหาความขัดแย้งระหว่างพระโพธิ์ธิราชกับมหาเถรสมาคมที่มีมาอยู่ก่อนแล้ว ขึ้นมาดำเนินการใหม่อย่างจริงจังอีกครั้งหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ พระโพธิ์ธิราชและพระชาวอโศกทั้งหมดจึงถูกจับดำเนินคดี เป็นผลให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆของชาวอโศกถูกเพ่งเล็งจากทางการ และที่ชุมชนศิระะอโศกซึ่งชาวชุมชนและญาติธรรมก็ได้มีส่วนร่วมในทางการเมืองครั้งดังกล่าวอย่างแข็งขัน มีญาติธรรมหลายคนสมัครเป็นสมาชิกผู้แทนราษฎรในนามพรรคพลังธรรมด้วย นอกจากนี้ชาวชุมชนเองก็ออกไปช่วยหาเสียงกันอย่างขยันแข็ง เมื่อมีเหตุการณ์การดำเนินคดีดังที่กล่าวข้างต้นเกิดขึ้นจึงเกิดความระส่ำระสายในหมู่ชาวชุมชนและญาติธรรมเป็นอย่างมาก จนเกิดสภาพวิกฤติว่าชุมชนจะอยู่รอดได้หรือไม่ เพราะมีชาวชุมชนหรือญาติธรรมหลายต่อหลายคนก็ได้ออกไปจากชุมชนในช่วงนี้เอง

อย่างไรก็ตามใน อีกแง่หนึ่งของเหตุการณ์ดังกล่าวก็เป็นการคัดเลือกกลั่นกรองสมาชิกของชุมชนที่สำคัญอีกระดับหนึ่ง นั่นคือ สมาชิกที่ไม่มีความศรัทธามั่นคงกับแนวทางชาวอโศกก็ถูกกรองออกไปจนเหลือเฉพาะกลุ่มที่มีความศรัทธามั่นคง นอกจากนี้แล้ว ผลจากเหตุการณ์นี้ก็ยิ่งทำให้ชุมชนได้สมาชิกที่มีความรู้ความสามารถซึ่งหลายคนเป็นผู้ที่พลัดพ้อจากการสมัครเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเข้ามาอยู่ในชุมชนอย่างเป็นทางการเต็มตัว อีกกลุ่มหนึ่ง ทำให้กิจกรรมต่างๆที่เริ่มก่อร่างไว้ได้รับการสานต่อให้เป็นรูปร่างมากขึ้น จนเป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนาต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

กิจกรรมเหล่านั้นสามารถเห็นได้จากการจัดระบบการอบรมเยาวชนจนสามารถจัดตั้งเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาเปิดสอนภายใต้หลักสูตรของการศึกษานอกโรงเรียนได้เป็นผลสำเร็จ ในด้านการผลิตและอาชีพก็สามารถขยายพื้นที่ทำการเกษตรเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ มีการริเริ่มทำแซมพูขึ้นในปี 2532 นำออกจำหน่ายทั้งในเขตท้องถิ่นและส่งเข้ามายังส่วนกลางที่กรุงเทพฯ ส่วนร้านน้ำใจก็ประสบความสำเร็จขายดีมาก วันหนึ่งๆขายได้ 5-6 หมื่นบาททีเดียว

ซึ่งถือว่าสูงมากสำหรับร้านค้าเล็กๆที่อยู่ในชนบทและตั้งอยู่ไม่ติดกับถนนใหญ่ด้วยซ้ำไป ทั้งสองกิจการจึงเป็นช่องทางหลักที่สร้างรายได้เป็นตัวเงินของชุมชน นำไปสร้าง พัฒนาและขยายกิจการอื่นๆของชุมชนที่เพิ่งจะเริ่มต้นให้มี ความเข้มแข็งมากขึ้น และในช่วงปลายปี 2534 นี้ก็มีคนเริ่มให้ความสนใจมาศึกษาดูงานที่ชุมชนกันบ้างแล้ว

ในช่วงปี 2535-2538 ชุมชนก็ถือได้ว่าเป็นช่วงของการ “มีอยู่มีกิน” เพราะดอกผลจากการลงแรงกายแรงใจ บุกเบิกอาชีพการงานในยุคก่อนหน้าได้ทำให้ปัญหาเรื่องปากท้อง ความขาดแคลนอดตัดได้หมดไป ในช่วงนี้จึงเป็น ช่วงที่พัฒนาและขยายกิจการให้มั่นคงแข็งแรงมากขึ้น ดังจะเห็นได้ว่าในปี 2535 ได้ทำการย้ายร้านน้ำใจออกมาอยู่ ข้างนอกด้านหน้าชุมชนพร้อมๆกับการตั้งบั้งน้ำมันขึ้นมาด้วย ซึ่งยิ่งทำให้ความคึกคักของร้านน้ำใจนั้นมีมากจน รายได้ในบางวันสูงถึง 1 แสนบาททีเดียว ในปีเดียวกันนี้เอง ชุมชนก็ได้ทำการซื้อที่ดินเพิ่มขึ้นเพื่อสร้างคุ่มคำพุทธ ขึ้นมารองรับสมาชิกใหม่ที่มีความมั่นใจในชุมชนมากขึ้นด้วย ต่อมาในปี 2536 ก็มีการจัดตั้งโรงสีของชุมชนขึ้นเป็น ผลสำเร็จ และปี 2537-2538 ก็สามารถสร้างศาลาโถงคุณที่อาจถือได้ว่าเป็นอาคารขนาดใหญ่หลังแรกสำหรับใช้ ในการศึกษาโดยใช้ทุนและแรงงานของชุมชนเองเป็นหลักได้ ขณะเดียวกันก็เริ่มสานต่องานใหม่ในด้านเกี่ยวกับการ ดูแลรักษาสุขภาพและการรักษาพยาบาล เช่น อโรคยาศาลาและบ้านยาดีซึ่งได้เริ่มมาแล้วบางส่วนในยุคก่อนหน้า เพิ่มขึ้น

ความเข้มแข็งของชุมชน:

เมื่อเข้าสู่ปี 2539 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นช่วงที่สังคมภายนอกเริ่มประสบกับปัญหาทางด้านเศรษฐกิจนั้น ชุมชน ศีระขอโคกกลับถือว่าเป็นช่วงเวลาของการเริ่มต้นการ “อยู่ดีมีสุข” เพราะสมาชิกชุมชนเห็นว่าชุมชนสามารถพึ่งตน เองได้แล้ว ในปี 2540 ก็สามารถขออนุญาตจัดตั้งเป็นหมู่บ้านที่ถูกต้องตามกฎหมายจากกระทรวงมหาดไทยได้ และยังจัดตั้งโรงเรียนอีก 2 โรงเรียนคือโรงเรียนสัมมาสิกขา ศีระขอโคก เปิดสอนระดับ ป.1-ม.6 และโรงเรียนสัมมา อาชีวะ ศีระขอโคกเปิดสอนระดับ ปวช. ขึ้นอย่างเป็นทางการ หลังจากที่มีการเรียนการสอนมาก่อนแล้วแต่อยู่ใน ระบบการศึกษานอกโรงเรียนแต่โรงเรียนใหม่ทั้งสองโรงเรียนเป็นโรงเรียนเอกชนการกุศลตามพระราชบัญญัติการศึกษา เอกชน มาตรา 15(3) นักเรียนจะอยู่ประจำที่โรงเรียน ไม่มีการเก็บค่าเล่าเรียน ค่ากินอยู่ ค่าอุปกรณ์การศึกษา ค่า รักษาพยาบาลต่าง ๆ ชุมชนจะเป็นผู้รับผิดชอบเองทั้งหมด

ในช่วงนี้เองชุมชนที่ชุมชนเริ่มได้รับงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐบาลและเอกชนจากภายนอกเพื่อนำ มาพัฒนากิจการของชุมชนให้เป็นอย่างให้กับชุมชนอื่นๆ โดยเงินทุนก้อนแรกที่ได้รับคือเงินทุนจากกองประกอบ ไรศศิลป์ กระทรวงสาธารณสุข จำนวน 7 แสนบาท ในปี 2539 เพื่อเป็นทุนสำหรับรวบรวมและขยายพันธุ์พืช สมุนไพรและได้รับทุนต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2540-2543 จากสถาบันแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข ปีละ 5 แสน บาทจัดตั้งเป็นศูนย์พัฒนาวัตถุพิษสมุนไพรขึ้นซึ่งชุมชนก็ใช้ฐานงานบ้านยาดีเป็นผู้ดำเนินการรับผิดชอบหลัก

นอกจากนี้ในช่วงปี 2539-2540 ชุมชนยังได้รับงบประมาณจากกระทรวงมหาดไทยเพื่อสร้างโรงสีหลังใหม่ มูลค่า 5 ล้านบาท ขณะเดียวกันก็ได้รับงบประมาณสร้างฉางข้าวจากกองทุนปูนซิเมนต์ไทยเป็นเงิน 1.5 ล้านบาท และเครื่องอบมูลค่า 1.3 ล้านบาทจากกรมส่งเสริมสหกรณ์ และเมื่อรัฐบาลจัดทำโครงการการลงทุนเพื่อสังคม (SIF) โดยดำเนินการผ่านทางธนาคารออมสินขึ้นในปี 2541 ชุมชน ศีระขอโคกก็ได้รับเงินทุนสนับสนุนโครงการ พัฒนาชุมชนเป็นเงิน 9.5 ล้านบาท และในปี 2542 กลุ่มกสิกรรมไร้สารพิษซึ่งเป็นกลุ่มชาวบ้านภายนอกที่ได้ทำกิจ กรรมโดยเฉพาะกิจกรรมด้านวัตถุพิษสมุนไพรร่วมกับชุมชน ศีระขอโคกมาตั้งแต่ต้น จนสามารถจัดตั้งเป็นกลุ่มขึ้น

ในช่วงปลายปี 2541 เพื่อดำเนินกิจกรรมตั้งแต่การผลิตกิจกรรมไร่สารพิษ การตลาดจัดจำหน่ายผลผลิต การขอม
 ทรัพย์ การจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกในกลุ่มร่วมกับชุมชนศิระะอโคก ก็สามารถขอรับงบประมาณจำนวน 10.5
 ล้านบาทจากโครงการจัดสวัสดิการสังคมเพื่อช่วยเหลือประชาชนแบบเร่งด่วน (SIF Menu 5) ได้โดยมีชุมชนศิระ
 อโคกเป็นผู้เลี้ยง ผลจากการทำงานร่วมกับกลุ่มกิจกรรมไร่สารพิษและกลุ่มชาวบ้านผู้ได้รับผลประโยชน์จากโครง
 การจัดสวัสดิการช่วยเหลือประชาชนแบบเร่งด่วนนี้ก็ได้ทำให้กิจการงานของชุมชนศิระะอโคกขยายกว้างขวางออก
 ไปในวงกว้างอีกมาก ขณะเดียวกันก็เป็นการดึงดูดคนที่เข้าร่วมกับโครงการได้มีโอกาสเข้ามาสัมผัสกับการทำงานของ
 ชุมชนมากยิ่งขึ้นเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากในปัจจุบัน ชุมชนศิระะอโคกมีความคึกคักมาก กำลังมีการก่อสร้างอาคาร
 ใหม่หลายแห่งเพื่อรองรับกับงานในอนาคต พร้อมๆกับการที่มีผู้คนมาศึกษาดูงานจำนวนมากในแต่ละเดือน

3. ลักษณะทั่วไปทางกายภาพของชุมชน

ปัจจุบันหมู่บ้านของชุมชนศิระะอโคกเป็นหมู่บ้านที่ได้รับการรับรองถูกต้องตามกฎหมายถือว่าเป็นบ้าน
 ศิระะอโคก หมู่ที่ 15 ตำบลกระแซง อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ การเดินทางไปยังชุมชนสามารถทำได้โดย
 สะดวก เพราะหากเดินทางไปตามทางหลวงระหว่างตัวจังหวัดศรีสะเกษไปยังอำเภอกันทรลักษ์ ก่อนถึงตัวอำเภอ
 ประมาณ 5 ก.ม. จะพบกับทางแยกด้านขวามือเป็นถนนลาดยางเข้าไปยังบ้านกระแซงและหมู่บ้านอื่นๆ เมื่อไป
 ตามเส้นทางนี้ประมาณ 300 เมตรก็จะพบชุมชนศิระะอโคกอยู่ด้านขวามือ ขณะที่ฝั่งตรงข้ามจะเป็นที่ทำการองค์
 การบริหารส่วนตำบลกระแซง

โดยลักษณะทางกายภาพแล้ว ชุมชนศิระะอโคกประกอบด้วยพื้นที่หลักๆอยู่ 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นพุทธ
 สถาน มีเนื้อที่ประมาณ 46 ไร่ อีกส่วนหนึ่งเป็นหมู่บ้านมีเนื้อที่ประมาณ 77 ไร่ อย่างไรก็ตามชุมชนศิระะอโคกก็ยัง
 มีที่ดินที่อยู่นอกเขตหมู่ที่ 15 อีกหลายแปลง มีทั้งที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกับชุมชนหรือไกลออกไปก็มี พื้นที่เหล่านี
 นั้นประกอบไปด้วย

1. ไร่ 39	83 ไร่	7. นาบ่อหิน	25 ไร่
2. สวนชำตาโตง	66 ไร่	8. นาพ้อใหญ่นิล	23 ไร่
3. ไร่ชำเบ็ง	26 ไร่	9. สวนยายดั่ง (ชำตาโตง)	3 ไร่
4. นาบ้านกระแซง	74 ไร่	10. นาพ้อใหญ่เลิศ (หนองทา)	26 ไร่
5. ไร่ชำกุด	2 ไร่	11. ไร่พลาญหิน (หนองอุดม)	126 ไร่
6. นาบ้านกอก	28 ไร่	12. ปายา	14 ไร่

ซึ่งรวมแล้วชุมชนจะมีพื้นที่ทั้งหมด 573 ไร่ (ไม่รวมพื้นที่พุทธสถานเพราะถือเป็นพื้นที่สาธารณะ) นอกจากนี้
 ชุมชนยังมีที่นาและไร่ซึ่งญาติธรรมอนุญาตให้ชุมชนเข้าไปทำประโยชน์ได้ ดังนี้

1. นาดอนคู่	15 ไร่	4. นาป่าเหยียบ	5 ไร่
2. นาแม่ดั่ง	20 ไร่	5. นาแม่อุไร	3 ไร่
3. นาบ้านกอก 2	20 ไร่	6. ไร่แม่อุไร	30 ไร่

รวมเป็นพื้นที่ 93 ไร่ ซึ่งเมื่อรวมกับพื้นที่ที่กรรมสิทธิ์เป็นของชุมชนจริง ๆ แล้วชุมชนจะมีพื้นที่ที่สามารถเข้าทำประโยชน์ได้มากถึง 666 ไร่

จากลักษณะทางกายภาพของชุมชน แสดงให้เห็นว่าบนเนื้อที่ 100 กว่าไร่ ชุมชนศีระะอโคกเป็นชุมชนที่ประกอบด้วย 2 ส่วนใหญ่ๆด้วยกัน คือ พุทธสถานศีระะอโคกซึ่งเป็นที่ปฏิบัติธรรมของสมณะและคนวัดชาวอโคก อีกส่วนหนึ่งเป็นหมู่บ้านศีระะอโคกซึ่งเป็นพื้นที่สำหรับปลูกสร้างบ้านให้กับฆราวาสที่ไม่ใช่คนวัดพักอาศัยและทำงานควบคู่ไปกับการปฏิบัติธรรม

(1) พุทธสถานศีระะอโคก

องค์ประกอบของพุทธสถานศีระะอโคกซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางของเขตพุทธสถานก็คือศาลาปลูกเสกฯ มีลักษณะเป็นอาคารโถงโล่งขนาดใหญ่ มีชั้นลอยส่วนหนึ่งจัดเป็นคลังเสียง ส่วนพื้นที่โถงล่างเป็นพื้นที่สำหรับจัดกิจกรรม เช่น การแสดงธรรม การถวายภัตตาหาร ตลอดจนการประชุมต่างๆ ฯลฯ ส่วนโบสถ์เพียงจะมีการก่อสร้างอยู่ใกล้ๆกัน เป็นอาคารปูน 2 ชั้น ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นที่ทำสังฆกรรมของหมู่สมณะในอนาคต

ส่วนกุฏิสมณะหลังเล็กๆกระจัดกระจายเปิดโล่งได้ทั้ง 3 ด้าน จะอยู่กระจัดกระจายในบริเวณใกล้ๆไม่ห่างจากศาลาปลูกเสกมากนัก นอกจากนี้ยังมีศาลาสมณะอาพาธซึ่งเป็นที่พักของสมณะที่เจ็บป่วยได้นอนพักเพื่อสามารถดูแลได้สะดวก ส่วนคนวัดและอาคันตุกะฝ่ายชายจะพักที่บ้านชาวหินฟ้า ส่วนคนวัดและอาคันตุกะฝ่ายหญิงจะพักที่บ้านชาวดิน แต่ก็มีคนวัดหญิงบางส่วนจะพักที่กุฏิของฝ่ายหญิงที่เตรียมไว้เมื่อมีความจำเป็น

ในพุทธสถานยังมีสถานที่สำคัญอื่นๆอีก คือ วิหารพระธาตุซึ่งบรรจุพระธาตุของพระพุทธเจ้าที่ได้รับแบ่งมาจากส่วนกลางเมื่อมีการสร้างพระวิหารพันปีที่พุทธสถานสันติอโคก ส่วนศาลาบรรพชนและ พิพิธกรรมชาวหินฟ้า เป็นสถานที่ที่ใช้สำหรับแสดงนิทรรศการ การดำเนินชีวิตของชาวอโคกในภาพรวมทั้งหมด นอกจากนี้ อาคาร เช่น ศาลาสันติธรรม ศาลาธรรมทายาท ห้องสมุด โรงเห็ดอภัยและโรงจักรซึ่งเป็นสถานที่สำหรับประกอบกิจกรรมของชาวชุมชนก็อยู่ในเขตพุทธสถานด้วย

(2) หมู่บ้านศีระะอโคก

หมู่บ้านศีระะอโคกจะอยู่ถัดขึ้นไปทางด้านเหนือของพุทธสถาน ประกอบด้วย คุ่มบ้าน 2 คุ่มด้วยกัน คุ่มแรก คือ คุ่มพุทธธรรมซึ่งเป็นกลุ่มบ้านที่สร้างขึ้นในยุคแรก นอกจากจะมีบ้านซึ่งเป็นที่พักของสมาชิกชุมชนแล้ว ยังเป็นที่ตั้งของหน่วยงานสำคัญๆในการบริหารจัดการหมู่บ้านด้วย ส่วนคุ่มที่สอง คือ คุ่มคำพุทธ เป็นกลุ่มบ้านที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่มีการสร้างบ้านเรือนในคุ่มพุทธธรรมเต็มแล้ว แต่ยังมีญาติธรรมที่ต้องการปลูกสร้างบ้านในชุมชนอีก ดังนั้นจึงต้องขยายหมู่บ้านออกมา แต่ในคุ่มคำพุทธจะมีเพียงบ้านสำหรับอยู่อาศัยเท่านั้น ยังไม่มีหน่วยงานของชุมชนตั้งอยู่

ในบริเวณคุ่มพุทธธรรมจะประกอบด้วยสถานที่สำคัญ คือ บ้านเวียกหลวงซึ่งเป็นที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน ตลอดจนการเป็นศูนย์กลางในการบริหาร ชุมชน

ส่วนโรงครัวกลาง เป็นสถานที่สำหรับประกอบอาหารเพื่อนำขึ้นถวายสมณะและเป็นอาหารสำหรับคนในหมู่บ้าน รวมทั้งการเป็นสถานที่ทำงานของฐานแปรรูปผลิตภัณฑ์บางชนิดร่วมกับฐานวิทยาศาสตร์เพื่อชีวิตด้วย นอกจากนี้ ฐานแปรรูปก็ยังขยายออกไปยังอาคารสร้างใหม่อย่างเอือนกู่ไทยและโรงปลาไร่เพราะสถานที่เดิมคับ

แคบ ขณะเดียวกันเพื่อทำการผลิตสินค้าตัวใหม่ๆด้วย ปัจจุบันชุมชนกำลังจะมีโรงครัวใหม่ซึ่งจะอยู่ในอาคารศูนย์ฝึกอบรมที่ก่อสร้างใกล้จะเสร็จแล้ว

ศาลาโหลงคุณ เป็นอาคาร 2 ชั้นขนาดใหญ่ ขึ้นบนใช้เป็นที่พักเด็กนักเรียนชายมัธยม (ส่วนเด็กระดับประถมฯ ทุกคนจะพักกับผู้ปกครองตามบ้าน) ขณะที่เด็กนักเรียนหญิงมัธยมจะพักร่วมกันเป็นกลุ่มๆตามบ้านที่ว่างในหมู่บ้าน ชั้นล่างของศาลาโหลงคุณจะเป็นส่วนสำนักงานของฝ่ายการศึกษา และห้องแชมพู ซึ่งผลิตแชมพู ครีม นวม ผลิตภัณฑ์ทำความสะอาดอื่นๆอีกหลายอย่าง

ส่วนห้องเรียนของนักเรียนระดับประถมฯ จะใช้ไต้ถุนบ้านมาดัดแปลงเป็นสถานที่เรียน ส่วนระดับมัธยมฯ จะมีสถานที่เรียนประจำของแต่ละชั้น เช่น ศาลาสันติธรรม ไต้ถุนศาลาบรรพชน หรือศาลาโหลงคุณ เป็นต้น

อโรคยาศาลา เป็นสถานพยาบาลสำหรับสมาชิกชุมชนที่เจ็บไข้ได้ป่วย โดยมีการรักษาพยาบาลแผนโบราณร่วมกับการแพทย์แผนใหม่ให้เลือกใช้ แต่ถ้าหากอาการเจ็บป่วยรุนแรงเกินความสามารถ ทางชุมชนก็จะส่งผู้ป่วยไปยังโรงพยาบาลอำเภอหรือจังหวัดต่อไป ส่วนฝั่งตรงข้ามของอโรคยาศาลาเป็นที่ตั้งของซารากิบาลซึ่งเป็นที่พักของผู้เฒ่าผู้แก่จำนวนหนึ่งที่อยู่ร่วมกัน เพื่อที่จะได้ดูแลรักษาได้โดยสะดวก ผู้เฒ่าผู้แก่เหล่านี้จะมีงานทำประจำที่โรงที่ซึ่งอยู่ด้านหลังติดกัน โดยโรงที่เป็นสถานที่ทอดผ้าขึ้นเพื่อส่งให้โรงจักรนำไปตัดเย็บไว้ใช้เองในชุมชน

กองบุญปัจจัยสี่กับห้องเครื่องมือจะอยู่ใกล้ๆกัน โดยที่กองบุญปัจจัยสี่เป็นสถานที่สำหรับเบิกจ่ายเครื่องอุปโภคและบริโภคที่จำเป็น เช่น แปรงสีฟัน ยาสีฟัน ผ้าขนหนู รวมทั้งชีอิ้ว และอาหารแห้ง เป็นต้น ส่วนห้องเครื่องมือเป็นสถานที่เก็บอุปกรณ์เครื่องมือในการทำกิจกรรมธรรมชาติ เป็นหลัก ชาวชุมชนจะขอยืมหรือเบิกใช้ตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้

นอกจากพื้นที่ทำกิจกรรมนอกชุมชนแล้ว ในบริเวณชุมชนเองก็ยังมีพื้นที่ทำกิจกรรม เช่น สวนรวมบุญ สวนปุ๋ยสะอาด สวนสร้างดิน และสวนโรงหีบอ้อย ซึ่งเป็นสวนในชุมชนเพื่อเป็นแหล่งเพาะปลูกพืชผักตามหลักกิจกรรมธรรมชาติโดยพยายามไม่ไถพรวนดิน ไม่ใช้สารเคมีกำจัดแมลง ไม่ใส่ปุ๋ยเคมี ไม่กำจัดวัชพืช ทั้งนี้เพื่อให้เป็นอาหารในชุมชน รวมทั้งเป็นสถานที่ดูงานของแขกด้วย

ในการดำรงชีวิตในชุมชนหลักไม่พ้นที่จะมีขยะหรือของเสียเกิดขึ้น กระบวนการจัดการขยะของชุมชนจะแยกออกเป็นขยะแห้งและขยะเปียก โดยที่ขยะแห้งจากชุมชนจะถูกเก็บไปรวบรวมไว้ที่ศาลาขยะเอ่อย ซึ่งทำการแยกขยะออกเป็นแต่ละประเภท บางส่วนก็นำมาดัดแปลงใช้ใหม่ บางส่วนก็นำไปขาย บางส่วนก็ทำลายทิ้งไป ส่วนขยะเปียกจะถูกนำไปหมักกับน้ำจุลินทรีย์เพื่อใช้เป็นปุ๋ยสะอาดต่อไป

กิจกรรมด้านการผลิตของชุมชน นอกจากสมาชิกในชุมชนจะมีการทำกิจกรรมในชุมชน การทำแชมพูหรือการแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่างๆซึ่งได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ก็ยังมีหน่วยการผลิตอื่นๆในชุมชนอีก คือ โรงเห็ดซึ่งมีอยู่หลายขั้นตอนตั้งแต่การต่อเชื้อ เชื้อเชื้อ ซึ่งทำกันที่โรงเห็ดฟ้าเมตตา ส่วนการทำก้อนเชื้อ เตรียมมาเพาะเชื้อจะทำการที่โรงเห็ดอภัย จากนั้นจึงจะนำไปเปิดดอกทั้งที่บริเวณโรงเห็ดอภัยและโรงเห็ดใหม่ จึงเสร็จกระบวนการ ขณะที่บ้านยาดิจะเป็นหน่วยงานที่ทำการผลิตยาสมุนไพรไทยจำนวนกว่า 100 ชนิด เพื่อใช้ในชุมชนและการผลิตออกจำหน่าย นอกจากนี้ชุมชนยังมีฐานการผลิตที่จะเปิดทำการเป็นช่วงๆ ขึ้นกับว่ามีงานหรือไม่ อย่างโรงหีบอ้อยด้วย

ในบริเวณด้านหน้าของหมู่บ้านจะเป็นที่ตั้งของกิจการที่เกี่ยวกับการค้าขาย ประกอบด้วย โรงสีข้าวโฮมบุญที่นอกจากจะสีข้าวกลั่นจากข้าวที่ได้จากการทำนาของชุมชนแล้ว ยังรับซื้อข้าวเปลือกปลอดสารพิษจากชาว

นาที่นำมาขายได้ด้วย โดยข้าวกล้องที่สีได้จะส่งไปขายยังกรุงเทพฯ ร้านค้าในจังหวัดใกล้เคียงที่ต้องการ และการบรรจุถุงขายที่ร้านน้ำใจ เป็นหลัก

ร้านน้ำใจเป็นร้านค้าของชุมชนมีสินค้าจัดจำหน่ายมากมายหลายประเภท เช่น ข้าวสาร อาหารแห้ง เครื่องมือ อุปกรณ์เครื่องใช้ในครัวเรือน เสื้อผ้า เครื่องเขียน แชมพู ยาสมุนไพร อุปกรณ์ไฟฟ้าและอุปกรณ์ก่อสร้าง ฯลฯ ด้านหน้าร้านน้ำใจจะมีปั้มน้ำมันของชุมชนซึ่งให้บริการกับรถของชุมชนและจำหน่ายให้กับบุคคลภายนอกด้วย

ร้านค้าอีกร้านหนึ่งที่อยู่ใกล้ๆกัน คือ ร้านไร่สารพิษ เป็นร้านค้าที่ดำเนินกิจการดูแลโดยกลุ่มอุดรศึกษา สินค้าในร้านจะเน้นผลิตภัณฑ์ของชุมชนเป็นหลัก ได้แก่ สินค้าอาหารแปรรูป สินค้าจากบ้านยาดี นอกจากนี้ทางร้านยังรับสินค้าจากกลุ่มกสิกรรมไร่สารพิษ เช่น ผัก ผลไม้ มาจำหน่ายด้วย ในบริเวณติดๆกันมีเรือนเพาะชำซึ่งมีพันธุ์ไม้ไว้จำหน่ายให้กับบุคคลทั่วไปด้วย พันธุ์ไม้เหล่านี้มีทั้งที่ไปซื้อมาและเพาะพันธุ์ขึ้นมาเอง

ในชุมชนจะมีระบบไฟฟ้าเข้าถึงทั้งชุมชน นอกจากนี้ที่ศาลาปลูกเสกฯ ยังมีระบบไฟฟ้าสำรองไว้ใช้ยามฉุกเฉินอีกด้วย ในด้านระบบน้ำใช้ในชุมชนจะมีระบบประปาของหมู่บ้านซึ่งสูบน้ำบาดาลและน้ำบ่อขึ้นมาเก็บไว้ในถังสูงแล้วปล่อยตามท่อน้ำไปตามบ้านเรือนและจุดต่างๆ

ในด้านการเกษตรในชุมชนก็จะมีระบบการส่งน้ำแยกออกไปต่างหาก ส่วนน้ำที่ใช้สำหรับการบริโภคจะมีน้ำอยู่หลายทาง ทางแรกก็คือน้ำดื่มจากบ่อน้ำที่ขุดไว้ในชุมชนซึ่งจะเป็นที่นิยมมากที่สุด ทางที่สอง น้ำบาดาลที่สูบขึ้นมาโดยประปาหมู่บ้านแล้วนำไปผ่านเครื่องกรองที่มีอยู่ที่ศาลาปลูกเสกฯ แต่น้ำที่ได้ก็ไม่ค่อยเป็นที่นิยมนัก ทางที่สามคือน้ำฝนซึ่งเป็นแหล่งน้ำดื่มที่เพิ่งจะเริ่มนำมาใช้กันแพร่หลายในชุมชน เพราะมีการสั่งซื้อถังน้ำสแตนเลสขนาดใหญ่เข้ามาเพื่อรองรับน้ำฝนไว้ใช้

4. โครงสร้างทางประชากร

ชุมชนมีประชากรที่สามารถแบ่งออกได้เป็น 5 กลุ่มหลักๆด้วยกัน คือ สมณะ คนวัด ชาวชุมชน นักเรียน และอุดรศึกษา ซึ่งแต่ละกลุ่มมีรายละเอียด ดังนี้

(1) สมณะ หมายถึง นักบวชชาวอโศกที่จะอยู่ประจำในทุกพุทธสถาน โดยปกติแล้วที่พุทธสถานศีระอโศกจะมีสมณะอยู่ประจำประมาณ 8 รูป แต่ในช่วงเข้าพรรษาก็จะมีสมณะมาจำพรรษาเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 10 รูป ส่วนสิกขมาตุและสมณูสเทสจะไม่มีประจำอยู่ที่นี่แต่จะอยู่ประจำที่พุทธสถานสันติอโศก ปฐมอโศก และสังฆสถานราชธานีอโศกเท่านั้น

(2) คนวัด ซึ่งมีอยู่หลายฐานะด้วยกัน แต่ที่พุทธสถานศีระอโศกจะมีอยู่ 3 ฐานะเท่านั้น คือ ฐานะอาคันตุกะจร อาคันตุกะประจำ อารามิกและอารามิกา

อาคันตุกะจร จะหมายถึง ผู้ที่ขอมาพักค้างเพื่อปฏิบัติธรรมในพุทธสถาน ครั้งหนึ่งๆไม่เกิน 7 วัน แต่ถ้าจะอยู่ต่อก็ต้องขออีกปีทุกๆ 7 วัน ซึ่งทำให้อาคันตุกะจรมีอยู่ 2 ลักษณะด้วยกัน คือ อาคันตุกะจรที่มาอยู่ชั่วคราวคราวกับอาคันตุกะจรที่อยู่ประจำ ปัจจุบันพุทธสถานศีระอโศกจะมีอาคันตุกะจรที่อยู่ประจำ จำนวน 4 คน เป็นหญิงทั้งหมด

อาคันตุกะประจำ จะเป็นฐานะลำดับถัดขึ้นมาจากอาคันตุกะจรที่อยู่ประจำจนครบอย่างน้อย 3 เดือนขึ้นไปก็สามารถขอเป็นอาคันตุกะประจำได้ซึ่งการปฏิบัติทั่วไปก็ไม่ต่างจากอาคันตุกรธรรมดา และก็ไม่มีการห้ามใดๆที่อาคันตุกะจรที่อยู่ประจำเมื่ออยู่ครบ 3 เดือนขึ้นไปแล้ว เมื่อจะอยู่ต่อต้องขึ้นเป็นอาคันตุกะประจำ แต่สามารถขอเป็นอาคันตุกะจรไปได้เรื่อยๆ ปัจจุบันที่พุทธสถานศิระะอโคกมีอาคันตุกะประจำ จำนวน 5 คน แยกเป็นฝ่ายชาย 1 คน และฝ่ายหญิง 4 คน

อารามิก/อารามิกา จะเป็นฐานะลำดับถัดขึ้นมาจากอาคันตุกะประจำฝ่ายชายและฝ่ายหญิงตามลำดับ ผู้ที่จะขอเลื่อนฐานะขึ้นมาเป็นอารามิก/อารามิกาได้ จะต้องอยู่วัดปฏิบัติธรรมอยู่ในฐานะอาคันตุกะประจำมาอย่างน้อย 6 เดือนขึ้นไป ปัจจุบันพุทธสถานศิระะอโคกมีอารามิก 2 คน และอารามิกา 1 คน

คนวัดทั้ง 3 ฐานะต้องถือศีล 8 ทานอาหารมังสวัฑิตเพียงมือเดียว ทุกๆ 7 วันก็ต้องขึ้นวิกัปกับสมณะ และต้องพักอาศัยอยู่ในเขตพุทธสถาน โดยฝ่ายชายจะพักที่บ้านชาวหินฟ้า ส่วนฝ่ายหญิงพักที่บ้านชาวดิน แต่ก็มีคนวัดบางคนที่มีภาระงานที่ต้องรับผิดชอบก็ขอไปพักในหมู่บ้านได้เหมือนกันเป็นรายๆไป

(3) ชาวชุมชน จะเป็นกลุ่มคนที่พักอาศัยตามบ้านเรือนในเขตหมู่บ้าน โดยจะต้องผ่านกระบวนการเข้าเป็นสมาชิกเสียก่อน โดยผู้ที่ผู้ที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกของหมู่บ้านได้ ต้องผ่านขั้นตอน ดังนี้

- ต้องเข้ามาทดลองอยู่ในชุมชนในฐานะอาคันตุกะจรอย่างน้อยเป็นเวลา 3 เดือนก่อน
- ต้องผ่านการเข้าร่วมงานอบรมธรรมใหญ่ประจำปี คือ งานปลุกเสกพระแท่นของพุทธหรืองานพุทธาภิเษกสุดยอดปาฏิหาริย์ อย่างน้อย 2 ครั้งขึ้นไป
- ต้องมีผู้นำเสนอเข้าเป็นสมาชิก จะเสนอตัวเองไม่ได้
- ต้องผ่านการรับรองจากที่ประชุมให้เข้าเป็นสมาชิกชาวชุมชนได้ด้วยมติเป็นเอกฉันท์เท่านั้น

ผู้ที่ผ่านกระบวนการดังกล่าวข้างต้นก็จะสามารถเลือกได้ว่าจะเลือกอยู่ฐานะอะไรต่อไประหว่างความเป็นชาวชุมชนหรือการขอขึ้นเป็นคนวัด ปัจจุบันสมาชิกชาวชุมชนมีอยู่หลายลักษณะด้วยกัน เช่น มีเป็นครอบครัวพ่อ-แม่-ลูก พ่อ-ลูก แม่-ลูก รวมทั้งบางครอบครัวก็มีหลานๆมาอยู่ด้วย

จากการสำรวจภาคสนาม พบว่า จำนวนสมาชิกชาวชุมชนที่เป็นผู้ใหญ่มี จำนวน 47 คน แยกเป็นชาย 13 คน หญิง 34 คน ส่วนเด็กซึ่งเป็นลูกของชาวชุมชน ประกอบด้วย เด็กเล็ก(ต่ำกว่าระดับประถม) จำนวน 9 คน แยกเป็นชาย 5 คน หญิง 4 คน และมีเด็กโต (ระดับมัธยมถึงอุดมศึกษา) จำนวน 5 คน แยกเป็นชาย 4 คน หญิง 1 คน

(4) เด็กนักเรียน เนื่องจากชุมชนมีทั้งโรงเรียนสามัญศึกษาศิระะอโคกและสามัญศึกษาศิระะอโคกซึ่งเปิดสอนตั้งแต่ระดับประถมศึกษาถึงระดับมัธยมศึกษาและอาชีวศึกษา (ปวช.) เพื่อรองรับกับลูกหลานของคนในชุมชนและญาติธรรม ต่อมาจึงขยายออกไปสู่ชาวบ้านทั่วไปเป็นวงกว้างมากขึ้น อย่างไรก็ตาม โดยฐานะแล้วจะไม่ถือว่าเด็กนักเรียนเหล่านี้เป็นสมาชิกของชุมชนโดยสมบูรณ์ แต่ก็ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่งของชุมชน ได้รับการปฏิบัติเหมือนกับสมาชิกของชุมชนเช่นกัน การที่จะเข้ามาเป็นนักเรียนในชุมชนได้นั้น จะมีความแตกต่างกันระหว่างระดับประถมฯ และระดับมัธยมฯ กล่าวคือ ในระดับประถมฯ นั้นถ้าหากพ่อหรือแม่มาอยู่ด้วยในชุมชน ลูกๆ ก็จะสามารถเข้าเรียนได้ทุกคน แต่ถ้าเป็นญาติกันก็จะรับหลานมาอยู่ได้ในอัตราผู้ใหญ่ 1 คนต่อเด็ก 1 คน ในระดับประถมฯ เด็กนักเรียนจะสามารถเข้ามาเรียนได้ทุกระดับชั้น ส่วนระดับมัธยมฯ สามารถมาสมัครเข้าเรียนได้เฉพาะ

ตอน ม. 1 เท่านั้น โดยไม่จำเป็นต้องมีผู้ปกครองมาอยู่ในชุมชนด้วย ปัจจุบันชุมชนประกอบด้วยนักเรียนทั้งสิ้น 209 คน (ชาย 117 คน และหญิง 92 คน)

(5) **อุดรศึกษา** จะหมายถึง กลุ่มนักเรียนที่เรียนสำเร็จระดับมัธยมศึกษาที่นี่แล้วแต่ยังไม่อยากออกไปใช้ชีวิตข้างนอกชุมชน ยังคงเรียนรู้อยู่ในชุมชน โดยทำงานตามฐานงานต่างๆ รวมทั้งการเป็นครูสอนนักเรียนรุ่นน้องในโรงเรียน อุดรศึกษาจำนวนไม่น้อยกำลังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยเปิด เช่น มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชหรือมหาวิทยาลัยรามคำแหง แต่ก็มีหลายคนที่ไม่เรียนต่อ ขอที่จะทำงานเพียงอย่างเดียว อุดรศึกษาก็มีฐานที่ไม่ต่างจากนักเรียนสามัญศึกษามากนัก เพราะยังไม่อาจถือได้ว่าเป็นสมาชิกของชุมชนสมบูรณ์เต็มที่ ปัจจุบันมีสมาชิกในกลุ่มนี้ 32 คน แยกเป็นชาย 20 คน หญิง 12 คน

5. โครงสร้างการบริหารจัดการชุมชน

ชุมชนศีระะขอโคกมีองค์ประกอบ 3 ส่วน ได้แก่ บ้าน วัด (พุทธสถาน) และโรงเรียน ซึ่งรวมเรียกว่า “บวร” เป็นตัวดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนให้ขับเคลื่อนไปได้ ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทั้ง 3 ส่วน จะมีจุดเริ่มมาจากสมณะโพธิรักษ์ซึ่งเป็นผู้ดำเนินการปฏิบัติของชาวอโคกทั้งหมด สมณะโพธิรักษ์จะมีบทบาทผ่านทางสมณะซึ่งเป็นตัวแทนประจำอยู่ตามพุทธสถานซึ่งในที่นี้ ก็คือ พุทธสถานศีระะขอโคก โดยมีสมณะจะเป็นผู้ที่คอยชี้แนะอธิบายแนวทางการปฏิบัติธรรมและการทำงานให้กับทั้งคนวัดและชาวชุมชนอีกทางหนึ่ง อย่างไรก็ตาม สมณะโพธิรักษ์เองก็สามารถสื่อสารกับฆราวาสในชุมชนได้โดยง่าย ผ่านช่องทางมวลชน เช่น การเทศน์ในโอกาสต่างๆ หรือช่องทางเฉพาะ เช่น การพูดคุย การประชุม เป็นต้น

ในการทำงานของฆราวาสซึ่งประกอบด้วยคนวัดและชาวชุมชนจะมีลักษณะทำงานร่วมกัน เพราะแม้ว่าคนวัดจะมีหน้าที่หลักรับผิดชอบ กิจธุระ อำนวยความสะดวกให้แก่สมณะ แต่ก็เข้ามาช่วยทำงานในส่วนของชุมชนด้วยเมื่อว่างจากภารกิจ เช่น การเป็นครูสอนหนังสือ การทำเกษตร เป็นต้น ขณะที่ชาวชุมชนก็จะเป็นผู้ดูแล บำรุงรักษาพุทธสถาน สมณะ คนวัด ให้ปฏิบัติหน้าที่ได้ดียิ่งขึ้น

ในการทำงานของฝ่ายชาวชุมชน จะแบ่งออกเป็นฝ่ายต่างๆ ซึ่งประกอบด้วย 3 ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง คือ

(1) ฝ่ายการเงิน ซึ่งรับผิดชอบการรับจ่ายเงินของชุมชนในทุกด้าน

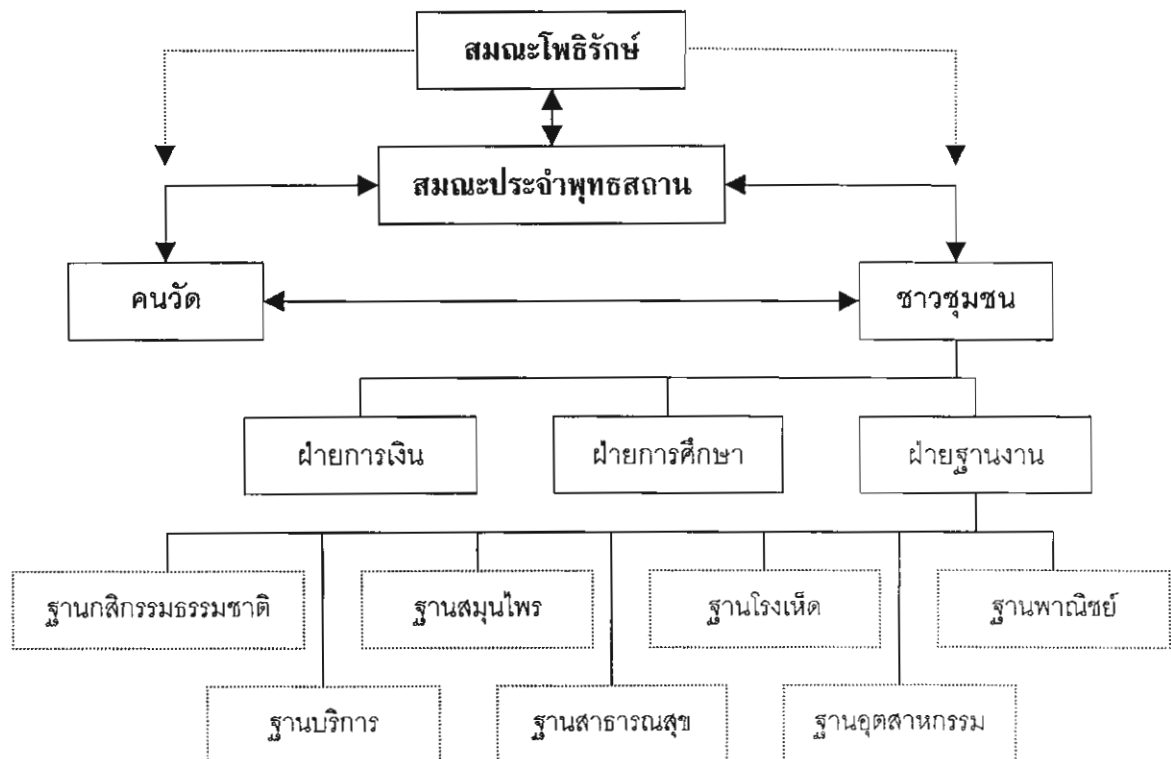
(2) ฝ่ายการศึกษา จะเป็นฝ่ายที่ดูแลการจัดการศึกษาในชุมชน ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงระดับมัธยมและอาชีวศึกษา

(3) ฝ่ายฐานงาน จะเป็นฝ่ายที่ประกอบด้วยฐานงานต่างๆ มากมายที่ครอบคลุมกิจกรรมแทบจะทั้งหมดในชุมชน รวมทั้งการเป็นฐานงานการเรียนรู้ให้กับฝ่ายการศึกษาด้วย ฐานงานเหล่านี้แบ่งออกได้เป็น ฐานกสิกรรมธรรมชาติ ฐานสมุนไพร ฐานโรงเห็ด ฐานพาณิชย์ ฐานบริการ ฐานสาธารณสุข และฐานอุตสาหกรรม ในแต่ละฐานก็จะมีฐานย่อยๆ อีกเป็นจำนวนมาก

ปัจจุบันในชุมชนมีฐานงาน อยู่ประมาณ 42 ฐานงาน ประกอบด้วยฐานงานดังต่อไปนี้

1. แชมพูสมุนไพร	2. อาหารเสริม	3. บ้านยาดี	4. ป้ายา
5. กสิกรรม	6. ศาลาปลูกเสก	7. โรงจักร	8. ไร่
9. บรรพชน	10. ซีนข้าว	11. บ้านขยะ	12. โรงพิน
13. แปรรูป 1	14. แปรรูป 2	15. แปรรูป 3	16. สร้างดิน
17. ห้องสมุด	18. บำรุงบวร	19. โรงเห็ด (ต่อเชื้อ)	20. โรงเห็ด (เขี่ยเชื้อ)
21. โรงเห็ด (ผลิต)	22. โรงเห็ด (เปิดดอก)	23. เห็ดฟาง	24. กองบุญสวัสดิการ
25. อโรคยา	26. โรงครัว	27. สมุนไพร	28. สอนรวมบุญ
29. เก็บผัก	30. พลังชีวิต	31. โรงสี	32. ช่าง
33. ห้องเครื่องมือ	34. ร้านน้ำใจ	35. ปุ๋ยสะอาด	36. ชำเบ็ง
37. น้ำอ้อย	38. เพาะข้าว	39. เวียกหลวง	40. จักรสาน
41. โรงก่	42. ห้องวิจัย		

ส่วนผังการบริหารจัดการชุมชนที่ระบอโคกสามารถให้เห็นได้โดยภาพ ดังนี้

6. ชีวิตในชุมชน

ชีวิตในชุมชนของชาวศีระะโศกจะเป็นชีวิตที่ค่อนข้างมีแบบแผน กำหนดไว้ว่าในแต่ละช่วงเวลาในรอบหนึ่งวัน หรือหนึ่งสัปดาห์ ควรใช้สำหรับการทำภารกิจใด แต่ตารางเวลาเหล่านี้ก็สามารถยืดหยุ่นเปลี่ยนแปลงได้เสมอเมื่อมีความจำเป็น อย่างไรก็ตาม วิถีชีวิตในชุมชนศีระะโศกในแต่ละวันสามารถสรุปได้ดังนี้

- 03.30 น. สมณะ ผู้ใหญ่ และอุตรศึกษาตื่นนอน ร่วมทำวัตรเช้าที่ศาลาปลูกเสกฯ (เว้นจันทร์ พุร ศุกร์)
- 04.00 น. เด็กระดับมัธยมฯ ตื่นนอน อ่านหนังสือ ทำการบ้าน หรือเรียนพิเศษชดเชย
- 05.00 น. เด็กระดับประถมฯ ตื่นนอน ทำกิจกรรมภาคเช้า เช่น ออกกำลังกาย
- 06.00 น. ทำวัตรเช้าเสร็จ สมณะออกบิณฑบาตร ชาวชุมชน คนวัด อุตรศึกษา นักเรียนแยกย้ายทำงานตามฐานงานที่รับผิดชอบ
- 07.30 น. เด็กนักเรียนเสร็จจากฐานงาน ไปรับประทานอาหารเช้าที่โรงครัว
- 08.30 น. เด็กนักเรียนประถมฯ เข้าแถวเคารพธงชาติ เข้าห้องเรียน
- 09.00 น. คนวัด ผู้ใหญ่ชาวชุมชน อุตรศึกษาและมัธยมฯ พร้อมกันที่ศาลาฯ ฟังธรรมะก่อนฉัน
- 09.30 น. เด็กมัธยมฯ เข้าแถวเคารพธงชาติ บนศาลาฯ เริ่มรับประทานอาหารเช้า
- 10.00 น. เด็กมัธยมฯ เข้าห้องเรียน
- 11.30 น. เด็กประถมฯ รับประทานอาหารกลางวัน
- 12.00 น. ผู้ใหญ่แยกย้ายกันทำงานตามฐานต่างๆ
- 14.00 น. เด็กนักเรียนทุกชั้นเลิกเรียน กลับที่พักทำความสะอาด
- 15.00 น. เด็กนักเรียนเข้าฐานงานภาคบ่าย
- 17.00 น. เด็กนักเรียนเลิกฐานงาน ไปรับประทานอาหารเย็นที่โรงครัว
- 18.00 น. ทำวัตรเย็น นั่งเจโตสมณะ
- 19.00 น. ดูวิดีโอทัศน์
- 21.00 น. เข้านอน

ในแต่ละวันวิถีชีวิตจะดำเนินไปเช่นนี้ โดยมีวันพุธและพฤหัสบดีเป็นวันหยุดแต่ก็ต้องทำงานในหน้าที่ของตนตามปกติ ส่วนในช่วงบ่ายของวันพฤหัสบดีจะมีความพิเศษที่จะเป็นช่วงที่หยุดพักผ่อนจริงๆ สำหรับในรอบหนึ่งสัปดาห์หรือรอบเดือนก็จะมีกิจกรรมอีกหลายอย่างที่จะต้องทำด้วย ได้แก่ ในช่วงค่ำของทุกวันอาทิตย์จะมีกิจกรรมการเชิดสีลของชาวชุมชน ซึ่งจะมีอยู่หลายรูปแบบ เช่น การแยกกระหว่างผู้ใหญ่และเด็ก การแยกเชิดตามเพศ การแยกเชิดตามฐานงาน เป็นต้น หรือในวันพุธสุดท้ายของเดือนก็จะมีกิจกรรมที่ชุมชนทรัพย์ของนักเรียน ขณะที่วันพุธแรกของเดือนจะเป็นวันกินข้าวป่าซึ่งถือเป็นวันที่สนุกสนานวันหนึ่ง

นอกจากนี้ ในรอบหนึ่งปี ชุมชนศีระะโศกก็มีกิจกรรมประเพณีที่สำคัญซึ่งจัดร่วมกับเครือข่ายชาวอโคกทั่วประเทศอยู่หลายงานด้วยกัน ประกอบด้วย (1) งานปีใหม่อารียะและงานวันธรรมชาตอโคกที่ราชธานีอโคก (2) งานพุทธาภิเษกสุดยอดปาฏิหาริย์ที่ศาลาอโคก (3) งานปลูกเสกพระแท่นของพุทธที่ศีระะเป็นเจ้าภาพเอง (4) งาน

วันอโศกรำลึก ที่สันติอโศก (5) งานวันมหาปวารณาที่ปฐมอโศก ส่วนงานอื่นๆ เช่น งานโรงบุญ 5 ถันวามหาราช งานวันแม่แห่งชาติ เป็นต้น เป็นงานที่ชาวอโศกแต่ละที่จะจัดขึ้นกันเอง

7. รูปแบบการจัดสวัสดิการของชุมชน

ชุมชนศีระะอโศกเป็นชุมชนที่อยู่ร่วมกันด้วยการใช้แนวคิดสาธารณโภคี ซึ่งเป็นหลักธรรมข้อหนึ่งใน สาราณียธรรม 6 ซึ่งเป็นคำสอนที่ว่าด้วยการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมอุดมคติของพุทธศาสนา การดำเนินชีวิต ภายใต้อุดมคติสาธารณโภคีนี้ สนับสนุนให้สมาชิกสมัครใจเข้ามาทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นชุมชน ผลผลิตหามา ได้มาน้อยเท่าไรก็นำมาแบ่งเป็นส่วนกลางซึ่งสมาชิกสามารถมากินใช้ร่วมกันได้ ส่งเสริมให้สมาชิกครอบครองสิ่ง ของส่วนตัวให้น้อยโดยให้เสียสละทรัพย์สินส่วนตัวเข้าส่วนกลาง แต่ชุมชนก็ยินยอมที่จะให้สมาชิกมีกรรมสิทธิ์สิ่ง ของต่างๆเป็นส่วนตัวได้ ชุมชนส่วนกลางจะจัดหาบริการสวัสดิการที่พยายามให้ครอบคลุมสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรง ชีวิตซึ่งอย่างน้อยที่สุดก็คือปัจจัย 4 อันประกอบด้วย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคให้กับสมาชิก การอยู่ร่วมกันเช่นนี้ก็เปรียบเหมือนครอบครัวขนาดใหญ่ ที่รวมเอาครอบครัวขนาดเล็กไว้ด้วยกัน

ปัจจุบันสมาชิกของชุมชนศีระะอโศกดำเนินชีวิตภายใต้อุดมคติสาธารณโภคี ซึ่งโดยชุมชนจัดสวัสดิการที่ จำเป็นต่อการดำรงชีวิตให้กับสมาชิกในแต่ละด้าน ดังนี้

อาหาร

โดยปกติแล้วอาหารที่รับประทานกันในชุมชนศีระะอโศกจะเป็นอาหารมังสวิรัตเหมือนกันทั้งหมด แต่ก็มี ความแตกต่างกันที่สำคัญคือเรื่องของจำนวนมือและเวลาในการรับประทานที่สมาชิกซึ่งมีอยู่หลายระดับที่มีวัตร ปฏิบัติในการรับประทานอาหารที่แตกต่างกัน กล่าวคือ สมณะและคนวัด จะรับประทานอาหาร เพียง 1 มือใน 1 วัน โดยจะรับประทานอาหารในตอนสายของแต่ละวันบนศาลาส่วนกลาง โดยที่มาของอาหารนั้น ส่วนหนึ่งได้มา จากการบิณฑบาตรในตอนเช้าของสมณะ ส่วนหนึ่งได้มาจากชุมชนทั้งจากโรงครัวกลางและชาวชุมชนปรุงกันเอง ตามบ้านนำขึ้นถวาย ส่วนสุดท้ายจะมาจากอาหารที่ญาติธรรมจากภายนอกนำเข้ามาถวายในแต่ละวัน โดยเฉพาะ วันพระจะมีญาติธรรมมาถวายอาหารมากเป็นพิเศษ

ส่วนชาวชุมชนและอุดรศึกษาจะรับประทานวันละ 2 มือ โดยมือเช้าจะขึ้นไปรับประทานอาหารร่วมกันบน ศาลาฯ ส่วนมือเย็นจะแยกย้ายกันทานตามบ้านของแต่ละคน ซึ่งบางบ้านไม่ได้ทำอาหารรับประทานเองก็ไปทาน อาหารร่วมกับบ้านอื่น แต่บางคนก็จะเก็บอาหารจากตอนเช้าไว้รับประทานในตอนเย็น หรือไปนำอาหารมาจากโรง ครัวกลางซึ่งจะทำอาหารเตรียมไว้ให้กับเด็กนักเรียนอยู่แล้ว

นักเรียนมัธยม จะรับประทานอาหารวันละ 2 มือเช่นกัน แต่จะมีเวลาเฉพาะของตน โดยอาหารเช้าจะรับ ประทานเมื่อเลิกจากการลงฐานงานช่วงเช้าในเวลาประมาณ 7.30 น. โดยจะทานอาหารร่วมกันบริเวณโรงครัว อาหารที่ เด็กนักเรียนรับประทานนี้จะจัดแยกต่างหากจากอาหารส่วนกลางที่นำขึ้นศาลาฯ ส่วนตอนเย็นหลังจากที่เสร็จจาก การลงฐานงานภาคบ่ายแล้วก็จะมารับประทานอาหารร่วมกันอีกครั้งที่โรงครัวกลางเช่นเดิมในเวลาประมาณ 17.30 น.

เด็กนักเรียนระดับประถมฯ รวมทั้งเด็กเล็กๆระดับอนุบาล จะเป็นสมาชิกกลุ่มเดียวที่ทานอาหารวันละ 3 มือ โดยมือเช้าจะรับประทานพร้อมกับเด็กนักเรียนมัธยมฯ ซึ่งจะแยกอาหารไว้ต่างหาก ส่วนในตอนเที่ยงเวลา

ประมาณ 11.00 น. เด็กนักเรียนระดับประถมฯ ก็จะหยุดพักเพื่อรับประทานอาหารกลางวันที่โรงครัวกลาง ส่วนตอนเย็นเด็กๆจะแยกย้ายกันรับประทานอาหารกับครอบครัวผู้ปกครอง

อย่างไรก็ตาม ในทุกวันพุธและพฤหัสบดี สมาชิกชุมชนทุกคนจะต้องขึ้นไปรับประทานอาหารเช้าร่วมกันบนศาลาฯ ส่วนตอนเย็นวันพฤหัสบดีก็จะเป็นการกินข้าวบ้าน โดยเย็นวันนั้นครัวที่โรงครัวกลางจะปิด เด็กนักเรียนต้องจะไปรับประทานอาหารตามบ้านต่างๆในชุมชนที่จะเตรียมอาหารไว้รออยู่แล้ว

วัตถุดิบที่ใช้ประกอบอาหารในชุมชน โดยเฉพาะที่โรงครัวกลางจะเป็นผลผลิตที่ได้จากชุมชนเอง กล่าวคือ ข้าวสารก็จะเป็นข้าวสารที่ได้จากโรงสี ผัก ผลไม้ เครื่องเทศก็สามารถปลูกได้เอง แต่ก็มีบางส่วนที่ต้องซื้อจากภายนอก เช่น เกลือหรือโปรตีนเกษตรก็จะพยายามใช้น้อยที่สุด ซึ่งทีมงานงานโรงครัวก็จะเป็นผู้ไปเบิกมาจากร้านน้ำใจ แต่ถ้าไม่มีจริงๆก็จะไปซื้อมาจากข้างนอกนอกจากนี้ วัตถุดิบในการปรุงอาหารจำนวนไม่น้อย เช่น ผัก ผลไม้ต่างๆ ญาติธรรมหรือผู้ปกครองของเด็กที่อยู่ภายนอกก็จะนำมาให้ชุมชนได้กินใช้

ส่วนตามบ้านเรือนที่มีการทำอาหาร ก็จะได้ข้าวสารจากการไปแบ่งมาจากโรงครัวหรือบางบ้านที่ทางโรงสีจะรู้กันอยู่ว่าเด็กนักเรียนหรือชาวชุมชนมักจะมาทานอาหารด้วยเสมอ ทางโรงสีก็จะนำมาส่งให้เองถึงบ้าน ส่วนเครื่องปรุงหรืออาหารแห้งก็จะสามารถเบิกได้จากกองบุญปัจจัย 4 หรือแบ่งมาจากโรงครัวก็ได้ แต่ก็มีบางคนที่ไม่อยากรบกวนเบิกจากส่วนกลางมากนักประกอบกับอาจมีเงินส่วนตัวเหลืออยู่ก็จะไปซื้อเองที่ร้านน้ำใจหรือบางทีลูกหลานญาติพี่น้องที่ยังอยู่ภายนอกก็จะนำมาให้เป็นครั้งคราว สำหรับพวกผักหรือผลไม้ก็สามารถแบ่งมาจากโรงครัวได้เช่นกันหรือไปเก็บจากในสวนหรือแปลงผักของชุมชนได้

ในช่วงปิดเทอมเป็นช่วงที่นักเรียนจะต้องกลับบ้าน ชุมชนจะให้เด็กนักเรียนสามารถเบิกอาหารแห้งจากกองบุญกลับไปบริโภคที่บ้านได้ด้วยทั้งนี้เพื่อให้เด็กสามารถรักษาการรับประทานอาหารมังสวิรัตได้สะดวกขึ้น โดยมีงบประมาณให้คนละประมาณ 150 บาท ส่วนผู้ใหญ่ชาวชุมชนก็สามารถใช้สิทธินี้เบิกได้เช่นกันเมื่อต้องการกลับไปเยี่ยมบ้านที่อยู่นอกชุมชน

เครื่องนุ่งห่ม

สมาชิกของชุมชนจะมีรูปแบบการแต่งกายที่เหมือนกันตามแต่ละฐานะ โดยที่สมณะจะแต่งกายเช่นเดียวกับพระสงฆ์ในพุทธศาสนากระแสดั้งเดิมเสื้อของผ้าจะเป็นสีกรัก ญาติโยมจะเป็นผู้ถวายให้เมื่อเห็นว่าเครื่องนุ่งห่มของท่านทรุดโทรมควรจะเปลี่ยนใหม่ได้แล้ว

ส่วนคนวัด ชาวชุมชนและอุดรศึกษาส่วนใหญ่จะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีน้ำเงินหรืออาจจะเป็นสีอื่นๆ เช่น สีน้ำตาล สีดำก็ได้ซึ่งไม่ใช่สีชุดขาด โดยฝ่ายชายจะใส่กางเกงขายาว เสื้อแขนสั้นหรือยาวก็ได้ ส่วนฝ่ายหญิงจะนุ่งผ้าถุง ใส่เสื้อแขนสั้นหรือยาวก็ได้เช่นกัน แต่โดยส่วนใหญ่แล้วชาวชุมชนมักจะใส่เสื้อแขนยาวกันเป็นส่วนมาก

ส่วนเด็กนักเรียนจะมีเครื่องแบบเฉพาะ คือ ฝ่ายชายจะนุ่งกางเกงขายาว เสื้อแขนยาวสีน้ำเงินปักตราสัญลักษณ์ที่กระเป๋าสี และชื่อสกุลบนอกเสื้ออีกด้านหนึ่ง ขณะที่ฝ่ายหญิงก็จะเปลี่ยนจากกางเกงเป็นผ้าถุงแทน ส่วนเสื้อนั้นจะเหมือนกัน

สำหรับแหล่งที่มาของเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มพวกนี้นั้น ถึงแม้ว่าในชุมชนจะมีการปั่นด้ายขึ้นใช้เอง มีโรงกึ่งสำหรับใช้ทอผ้า รวมทั้งมีโรงจักรสำหรับการตัดเย็บเสื้อผ้า แต่ก็ยังไม่เพียงพอต่อการใช้ในชุมชน กล่าวคือ การปั่นด้ายนั้นมีการทำเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ชุมชนยังไม่สามารถปลูกฝ้ายเองได้ ฝ้ายที่ได้มาก็ได้มาจากญาติธรรมให้มา

หรือซื้อมาแต่ที่สำคัญก็คือไม่มีกำลังแรงงานเพียงพอที่จะมาปั่นเองได้ ดังนั้นโรงที่ที่มีอยู่จึงต้องซื้อด้ายจากภายนอก หรือญาติธรรมให้มาเป็นหลัก แต่ปัญหาประการสำคัญของโรงที่ก็ไม่ต่างจากการปั่นด้ายเท่าใดนัก คือปัญหาขาดกำลังคน ทั้งการปั่นด้ายและการทอผ้าที่โรงที่ล้วนเป็นหน้าที่ของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ดังนั้น ผ้าที่ได้จากโรงที่จึงนำมาใช้ตัดเย็บได้ในบางโอกาสหรือบางส่วนเท่านั้น ยังไม่สามารถผลิตได้เพียงพอกับความต้องการของชุมชน

ด้วยเหตุนี้ โรงจักรซึ่งเป็นฐานงานในการตัดเย็บ ซ่อมแซมเสื้อผ้าตลอดจนเครื่องนอน หมอนมุ้งต่างๆ จึงต้องนำผ้ามาจากภายนอกเกือบทั้งหมดเพื่อตัดเย็บเสื้อผ้าใช้ในชุมชน ผ้าเหล่านี้ได้มาจากญาติธรรมคนหนึ่งที่มีโรงงานทอผ้าบริจาคให้มาเป็นครั้งคราวในแต่ละปี แต่ก็มีผ้าบางส่วนที่ต้องซื้อมาเหมือนกัน สำหรับเสื้อผ้าที่โรงจักรตัดเย็บเป็นหลักก็คือชุดนักเรียนที่จะแจกให้กับเด็กนักเรียนคนละ 2 ชุดต่อปี ส่วนเสื้อผ้าของคนวัด ชาวชุมชนหรือบุตรศึกษาจะแจกให้คนละ 2 ชุดต่อปีเช่นกัน แต่ก็มีจำนวนไม่มากนัก เพราะผู้ใหญ่โดยส่วนใหญ่มักจะมีเสื้อผ้าของตนเองที่อาจซื้อเองหรือมีญาติธรรม ลูกหลานให้มาอยู่แล้ว อย่างไรก็ตาม ถ้าใครคนใดต้องการเสื้อผ้ามากกว่าจำนวนที่ทางชุมชนแจกให้ก็จะต้องซื้อเอาเอง เว้นแต่จะมีความจำเป็นหรือเหตุอันควรก็สามารถขอเบิกเพิ่มได้เป็นรายๆ ไป โดยต้องผ่านการพิจารณาเห็นชอบจากกลุ่มผู้นำชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจเสียก่อน

สำหรับเครื่องใช้ส่วนตัวอื่นๆ เช่น ผ้าเช็ดตัว มุ้ง สามารถเบิกได้จากกองทุนปัจจัย 4 ได้ตามความเหมาะสม โดยกองทุนฯจะเป็นผู้ไปเบิกมาให้จากร้านค้าใจอีกทีหนึ่ง

ที่อยู่อาศัย

สมาชิกในชุมชนจะมีที่พักเป็นสัดส่วนแยกตามฐานะของตน กล่าวคือ สมณะจะมีที่พักตามกฎไม้หลังเล็กๆ กระจายเป็นกลุ่มๆ อยู่ในเขตพุทธสถาน แต่ก็จะมีศาลาสมณะอาพาธสำหรับเป็นที่พักของสมณะที่อาพาธโดยเฉพาะทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการดูแล

ส่วนคนวัดชายทุกฐานะจะพักอยู่ที่บ้านชาวหินฟ้า ส่วนคนวัดหญิงทุกฐานะเช่นกันจะพักอยู่ที่บ้านชาวดิน ซึ่งบ้านทั้งสองหลังเป็นบ้านส่วนกลางของชุมชนตั้งอยู่ในเขตพุทธสถาน อย่างไรก็ตาม มีคนวัดหญิงหลายคนที่พักตามกฎในเขตของสิกขมาตุด้วย

สำหรับชาวชุมชน จะพักอยู่ในเขตหมู่บ้าน โดยมีบ้านพักเป็นหลังๆ ซึ่งได้รับอนุญาตจากชุมชนให้ปลูกสร้างขึ้นได้ อย่างไรก็ตามบ้านเรือนในชุมชนจะมีอยู่หลายประเภทขึ้นอยู่กับสิทธิความเป็นเจ้าของและผู้อยู่อาศัย บ้านประเภทแรก เป็นบ้านที่เจ้าของได้ปลูกสร้างขึ้นหรือซื้อต่อมาจากเจ้าของเดิมและเข้ามาอยู่อาศัยเองในบ้าน บ้านประเภทที่ 2 เป็นบ้านที่เจ้าของมาสร้างหรือซื้อต่อไว้แต่ไม่ได้เข้ามาอยู่ในชุมชน หรืออาจเข้ามาพักอาศัยบ้างเป็นครั้งคราว บ้านประเภทนี้ชุมชนจะเป็นผู้จัดการใช้ประโยชน์ เช่น จัดเป็นบ้านให้สมาชิกชุมชนที่ไม่มีบ้านได้พักอาศัย จัดให้เป็นที่พักของบุตรศึกษาหรือเด็กนักเรียน หรือจัดสำรองไว้เป็นที่พักของแขกที่เข้ามาพักค้างในชุมชนก็ได้ บ้านประเภทที่ 3 เป็นบ้านของส่วนกลางของชุมชนที่ซื้อต่อมาจากเจ้าของบ้านที่ต้องการขาย บ้านพักประเภทนี้ ชุมชนก็จะใช้ทำประโยชน์เช่นเดียวกับบ้านประเภทที่ 2 บ้านประเภทที่ 4 แม้ว่าบ้านพักประเภทนี้อาจจะไม่ใช่มานักพักโดยตรงแต่ก็สามารถใช้เป็นที่พักได้ เช่น เวียกหลวง ศาลาโฆลงคุณ เป็นต้น

จากข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ชาวชุมชนบางคนอาจจะมีบ้านพักเป็นสิทธิของตัวเองหรือไม่ก็ได้ คนที่ไม่มีบ้านก็จะสามารถพักได้ที่บ้านของญาติหรือเพื่อนที่อาจเป็นชาวชุมชนอยู่แล้วหรือมาสร้างทิ้งไว้ก็ได้ ส่วนคนที่ไม่มียุติหรือคนรู้จักจริงๆ แต่ต้องการพักอาศัยในชุมชนก็สามารถเข้ามาพักเป็นชาวชุมชนได้เมื่อได้สร้างความคุ้นเคย

กันดีแล้ว และในปัจจุบัน พื้นที่สำหรับสร้างบ้านในชุมชนก็เต็มหมดแล้ว หากใครต้องการที่จะมีบ้านเป็นของตนเอง ก็ต้องอาศัยการซื้อต่อจากเจ้าของเดิมได้แต่เพียงอย่างเดียว

สำหรับที่พักของอุดรศึกษานั้นจะกระจายกันพักตามบ้านที่ยังว่างอยู่หรืออาจพักกับชาวชุมชนบ้านโคบ้านหนึ่งก็ได้ นอกจากนี้อุดรศึกษาชายส่วนหนึ่งจะพักประจำอยู่ที่ไร่ 39 นอกเขตชุมชน เพื่อที่จะดูแลผลผลิตทางการเกษตรได้สะดวกขึ้น แต่ก็ก็จะกลับมาร่วมกิจกรรมของชุมชนตามปกติ

ส่วนที่พักของเด็กนักเรียนมัธยมานั้น นักเรียนชายจะพักรวมกันทั้งหมดที่ชั้นบนของศาลาโหลงคุณ ส่วนนักเรียนหญิงจะแยกกันพักตามบ้านแต่ละหลังที่ว่างในเขตหมู่บ้านเป็นกลุ่ม กลุ่มละประมาณ 4-5 คนต่อหลัง ขณะที่เด็กประถมหรือเด็กเล็กก็จะพักรวมกับผู้ปกครอง

ยารักษาโรค

ก่อนที่จะเข้ามาอยู่ในชุมชนศิริระอโคกได้จะต้องมีการตรวจสุขภาพเสียก่อนทั้งนี้เพื่อที่จะทราบว่าใครมีสุขภาพหรือโรคประจำตัวอะไรบ้าง โดยเฉพาะผู้ที่ได้รับเชื้อ HIV จะไม่ได้รับอนุญาตให้เข้ามาเป็นสมาชิกของชุมชน ทั้งนี้เพราะเป้าหมายในการก่อตั้งชุมชนขึ้นมามิใช่เป็นสถานสงเคราะห์แต่ต้องการที่จะเป็นตัวอย่างและสร้างคนที่มีคุณภาพให้กับสังคม ดังนั้น หากในชุมชนมีผู้ป่วยโรคเอดส์อยู่ด้วยก็อาจจะเป็นที่รังเกียจแก่ผู้ที่มาฝึกอบรมศึกษาทำงานในชุมชน อีกทั้งชุมชนเองก็ไม่มีกำลังเพียงพอที่จะดูแลรักษาผู้ป่วยเหล่านั้นได้

แต่โดยความจำเป็นพื้นฐานแล้ว ในชุมชนศิริระอโคกจะมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพ และการรักษาพยาบาลโดยตรง คือ อโรคยาศาลา โดยที่อโรคยาศาลาเป็นสถานพยาบาลของชุมชนโดยตรง โดยมีชาวชุมชนที่ปัจจุบันยังคงเป็นพยาบาลประจำอยู่ที่โรงพยาบาลอำเภอกันทรลักรับผิดชอบดูแลอยู่ เมื่อสมาชิกในชุมชนคนใดเจ็บป่วยไม่สบายก็就会被ส่งเข้ามารับการรักษายาบาลขั้นต้นที่นี่ แต่ถ้าหากเห็นว่าผู้ป่วยมีอาการหนักเกินความสามารถของอโรคยาศาลาก็จะส่งต่อไปยังโรงพยาบาลอำเภอหรือจังหวัดต่อไปตามลำดับ สมาชิกชุมชนสามารถขอรับบริการได้โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ ในอโรคยาศาลามีที่พักสำหรับผู้ป่วยสามารถนอนพักได้เพื่อความสะดวกในการดูแลสุขภาพ อีกทั้งยังมีฝ่ายที่จะประกอบอาหารสำหรับผู้ป่วยโดยเฉพาะ

สำหรับการรักษาพยาบาลนั้นจะมีให้เลือกทั้งการรักษาด้วยแพทย์แผนใหม่หรือการรักษาด้วยแพทย์แผนไทย เพราะนอกจากจะมีการรักษาพยาบาลแผนใหม่แล้วในชุมชนยังมีแพทย์แผนโบราณที่มีใบอนุญาตประกอบโรควิชาชีพ (คิลปะ) อยู่ในชุมชนที่พร้อมจะให้บริการอยู่ด้วย นอกจากนี้แล้วชุมชนยังมีบ้านยาดี เป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่ผลิตยาสมุนไพรที่จำเป็นในการใช้ให้กับชาวชุมชนโดยจะนำไปไว้ที่อโรคยาศาลา ส่วนหนึ่งก็จะนำไปไว้ที่กองบุญปัจจัย 4 เพื่อให้ผู้ที่เจ็บป่วยเล็กน้อยมาเบิกไปใช้ด้วยตนเอง ปัจจุบันผลผลิตยาสมุนไพรจากบ้านยาดีส่งออกขายสู่ภายนอกทำรายได้จำนวนไม่น้อยให้กับชุมชน

สำหรับผู้ป่วยที่มีความจำเป็นต้องไปรับการรักษายาบาลข้างนอกนั้น ชุมชนก็พร้อมที่จะให้บริการผ่านช่องทาง 3 ช่องทางด้วยกัน ดังนี้

(1) ใช้บริการผ่านบัตรสวัสดิการประชาน (สปร.) ซึ่งเป็นบริการของรัฐจัดให้กับประชาชนผ่านทางกระทรวงสาธารณสุข ผู้ที่ถือบัตรนี้สามารถเข้ารับการรักษายาบาลได้ในสถานพยาบาลของรัฐตามท้องที่ในบัตรได้โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ บัตรนี้จะมีอยู่หลายประเภทด้วยกัน แต่ที่สมาชิกชุมชนศิริระอโคกใช้บริการ ประกอบด้วย

- บัตรสำหรับเด็กแรกเกิด - 15 ปี ซึ่งครอบคลุมเด็กเล็กจนถึงนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

- บัตรสำหรับคนชราอายุ 60 ปีขึ้นไป

- บัตร สปร. เงื่อนไขอื่นๆที่ทางรัฐจัดสรรให้กับสมาชิก (เช่น บัตร สปร. สำหรับผู้มีรายได้น้อย เป็นต้น)

บัตรทั้ง 3 ประเภทนี้เป็นบัตรที่ประชาชนที่มีคุณสมบัติตรงตามเงื่อนไขที่กำหนดจะได้รับโดยอัตโนมัติจากทางราชการตามนโยบายรัฐสวัสดิการอยู่แล้ว

(2) ใช้บริการรักษาพยาบาลผ่านทางความสัมพันธ์ที่ติระหว่างชุมชนศิริระอโคกับโรงพยาบาลอำเภอ กันทรลักษ์ กล่าวคือ เมื่อสมาชิกชุมชนคนใดที่ไม่เข้าข่ายในข้อ 1 คือไม่ได้ถือบัตรสปร.ประเภทใดประเภทหนึ่งเกิดเจ็บป่วยขึ้นมา ทางชุมชนก็จะส่งตัวไปยังโรงพยาบาลพร้อมกับหนังสือขอความอนุเคราะห์ไปด้วย ทางโรงพยาบาลก็จะไม่คิดค่ารักษาพยาบาล แต่ถ้าหากต้องการใช้บริการห้องพิเศษก็ต้องเสียค่าบริการเช่นกัน สาเหตุที่ทางโรงพยาบาลให้ความอนุเคราะห์แก่ชุมชนเช่นนี้ก็เนื่องจากว่าต้องการตอบแทนทางชุมชนที่มีส่วนช่วยเหลือทางโรงพยาบาลมาน้อย เช่น เมื่อมีคนที่ต้องการที่จะบริจาคอุปกรณ์ทางการแพทย์ หรืออุปกรณ์อื่นๆ แม้กระทั่งเงินด้วย แต่ชุมชนยังไม่มีมีความจำเป็นหรือความพร้อมในการใช้ก็จะแนะนำให้ไปบริจาคให้กับโรงพยาบาลซึ่งจะได้ประโยชน์มากกว่า

(3) ชุมชนเป็นผู้จ่ายค่ารักษาพยาบาลโดยตรง จะเกิดขึ้นเมื่อสมาชิกชุมชนเกิดเจ็บป่วยขึ้นแล้วมีความต้องการที่จะไปรักษายังโรงพยาบาลที่สูงกว่าระดับอำเภอโดยตรง ก็สามารถที่จะไปใช้บริการได้ โดยชุมชนจะรับภาระออกค่าใช้จ่ายให้ทั้งหมด

อย่างไรก็ตาม ค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่ในการรักษาพยาบาลของชุมชนศิริระอโคเป็นของเด็กนักเรียนที่มักจะเกิดอุบัติเหตุเล็กๆน้อยๆจากการทำงานมากกว่าค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลด้านอื่นๆ ที่ดูเหมือนว่าชุมชนศิริระอโคจะยังไม่ได้ใช้จ่ายในส่วนนี้เท่าใดนัก เพราะในปีหนึ่งๆมีสมาชิกที่เจ็บป่วยจนต้องออกไปรักษาภายนอกประมาณ 4-5 คน เสียค่าใช้จ่ายประมาณ 1-2 หมื่นบาทต่อปีเท่านั้น นอกจากนี้ถ้าหากผู้ป่วยเป็นผู้ใหญ่หรือผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีฐานะก็มักจะใช้เงินทองของตัวเองหรือลูกหลานที่อยู่ข้างนอกเป็นผู้ออกให้ เนื่องจากไม่ต้องการรบกวนเงินของชุมชน

การศึกษา

ชุมชนศิริระอโคให้ความสำคัญกับการศึกษาโดยการจัดการศึกษาให้กับเด็กๆ ลูกหลานของชาวชุมชนและญาติธรรม โดยการเปิดโรงเรียนทำการสอนตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงระดับมัธยมศึกษา และประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) โดยไม่เก็บค่าเล่าเรียนแต่อย่างใด โดยชุมชนจะจัดหาอาหาร เครื่องแต่งกาย เครื่องเขียนและแบบเรียนให้กับนักเรียนทุกคนจนกว่าจะจบการศึกษา ส่วนระดับอุดมศึกษาซึ่งเป็นผู้ที่จบการศึกษาระดับมัธยมฯ แล้ว หากคนใดต้องการที่จะศึกษาต่อในระดับมหาวิทยาลัย ทางชุมชนก็จะออกค่าใช้จ่ายในการเรียนให้ทุกอย่าง แต่ในปัจจุบันชุมชนได้มีอบงานที่มีอยู่เดิมคือการดำเนินกิจการบ้านยาดี และสร้างงานใหม่ คือ ร้านไร่สารพิษขึ้นมาให้กลุ่มอุดมศึกษาได้รับผิดชอบดำเนินกิจการเพื่อที่จะมีรายได้เป็นของกลุ่มสำหรับนำไปบริหารใช้จ่ายกันเอง

อุดมศึกษาที่เรียนจะเรียนในมหาวิทยาลัยเปิดคือมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชและมหาวิทยาลัยรามคำแหง โดยส่วนใหญ่จะเรียนในมหาวิทยาลัยสุโขทัยฯ แต่ก็มีบางคนเรียนที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง วิทยาเขตอุบลราชธานี โดยขอออกค่าใช้จ่ายเอง

การเดินทาง

สมาชิกชุมชนศิริระอโคมักจะมีการเดินทางบ่อยครั้ง เพราะต้องติดต่อ เข้าร่วมกิจกรรมกับชาวอโคที่อื่นๆในโอกาสต่างๆอยู่เป็นประจำ ด้วยเหตุนี้ชุมชนจึงมีรถที่สามารถใช้รับส่งสมาชิกไปทำกิจธุระอยู่หลายคัน ตั้งแต่

รถ 4 ล้อ ไปจนถึงรถบรรทุก แต่บางครั้งก็ต้องอาศัยการเดินทางเป็นหมู่คณะ เช่น การเดินทางด้วยรถไฟ หรือ การเหมารถโดยสารประจำทาง เป็นต้น ซึ่งค่าใช้จ่ายเหล่านี้ชุมชนจะเป็นผู้จ่ายโดยตรง

ส่วนในกรณีที่สมาชิกชุมชนจำเป็นต้องเดินทางไปทำธุระ เช่น ชาวชุมชนเดินทางไปเยี่ยมบ้าน หรือเด็กนักเรียนเดินทางกลับบ้านในช่วงปิดภาคเรียน ก็สามารถที่จะมาขอเบิกเงินล่วงหน้าได้จากฝ่ายการเงินของชุมชนตามยอดที่ต้องจ่ายจริง โดยที่การเดินทางโดยรถโดยสารประจำทางสามารถใช้บริการได้จนถึงระดับระดับ VIP ส่วนการเดินทางด้วยรถไฟก็สามารถใช้บริการได้ในระดับรถด่วน

ความมากมายของสวัสดิการ:

เมื่อพิจารณาจากสวัสดิการของธนาคารหมู่บ้านดังที่กล่าวมาข้างต้น อาจกล่าวโดยรวมได้ว่า มีปริมาณที่ไม่สูง ทั้งนี้และทั้งนั้นสอดคล้องกับหลักการเรื่อง "ความพอเพียง" แม้ว่าความจริงแล้ว ชุมชนอาจมีสวัสดิการต่างๆ ในปริมาณที่สูงกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้เมื่อคำนึงถึงความพร้อมมูลทางด้านวัตถุของชุมชนที่มีอยู่ในปัจจุบัน โดยมีไว้ตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของชีวิต อันได้แก่ปัจจัยสี่ ซึ่งดูเหมือนว่าชุมชนจะให้หลักประกันนี้แก่สมาชิกของชุมชนอย่างเสมอภาคกัน

ความหลากหลายทางด้านสวัสดิการ:

ในประเด็นนี้ก็เช่นกัน จะเห็นได้ว่าเป็นสวัสดิการที่มีอยู่นั้นคำนึงถึงความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชีวิตของสมาชิกในชุมชน อันได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม การรักษาพยาบาล และที่สำคัญด้วยเช่นกันคือ การศึกษาของเยาวชน ที่จะเป็กำลังสำคัญของชุมชนต่อไปในอนาคต

ความครอบคลุมของสวัสดิการ:

ในประเด็นนี้จะเห็นได้ว่าสวัสดิการต่างๆนั้นจะครอบคลุมเฉพาะความจำเป็นขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิตเท่านั้น ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าเพื่อให้สอดคล้องกับคำขวัญที่ว่า "ลด ละ เลิก" เนื่องจากไม่ต้องการให้การดำรงชีวิตต้องเป็นภาระแก่ทั้งตัวเองและชุมชน ทั้งนี้จะได้มีเวลาอุทิศให้กับการทำงานเพื่อส่วนรวมให้มากที่สุด

โอกาสในการเข้าถึงสวัสดิการ:

ในประเด็นนี้ สมาชิกของชุมชนทุกคนมีโอกาสเข้าถึงสวัสดิการที่ทางชุมชนจัดสรรเอาไว้ได้อย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสวัสดิการด้านการศึกษาของเด็กนักเรียน ซึ่งให้กับทุกคนที่อยู่ในชุมชนแล้ว ยังสนับสนุนให้เยาวชนของชุมชนได้ศึกษาหาความรู้ในชั้นสูงทั้งด้านวิชาการและวิชาชีพจากสถาบันการศึกษาต่างๆภายนอกอีกด้วย ซึ่งในกรณีหลังนี้ ดูจะไม่มีชุมชนใดที่มีศักยภาพในการพึ่งตนเองสามารถให้การสนับสนุนในเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี เป็นเรื่องเป็นราวและโดดเด่นชัดเจนเท่ากับชุมชนอโคกทั้งหลายซึ่งรวมถึงชุมชนศิระะอโคกด้วย

ความพอใจในสวัสดิการของสมาชิก:

โดยทั่วไปแล้ว สมาชิกของชุมชนมีความพึงพอใจกับสวัสดิการที่มีอยู่ เพราะทุกคนต่างก็ได้ผ่านการตัดสินใจเกี่ยวกับการมาใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชนศิระะอโคกนี้มาแล้ว นอกจากนี้ยังมีความตระหนักถึงภารกิจของตัวเองและชุมชน ซึ่งดูจะเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากกว่า "การกินการอยู่"

8. การเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของชุมชน

ในส่วนนี้จะเป็นการวิเคราะห์ถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมของชุมชนสี่ระบอโคก

ผลทางด้านกายภาพ: อาจกล่าวได้ว่า ผลประโยชน์ทางวัตถุของชุมชนสี่ระบอโคกเป็นสิ่งที่สมาชิกเห็นได้ชัดเจนและแสดงออกมาหลายทางด้วยกันคือ

ประการแรก การที่สมาชิกชุมชนทุกคนไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ต่างมีหลักประกันในปัจจุบันเพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีอย่างเท่าเทียมกัน ที่สำคัญกว่านั้นคือ สำหรับเยาวชนจะได้รับการศึกษาที่ไม่เพียงแต่สามารถอ่านออกและเขียนได้ตามเกณฑ์ทั่วไปของโรงเรียนตามปกติแล้ว ยังได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริงจากการเข้าร่วมกิจกรรมในฐานการผลิตต่างๆที่มีอยู่ในชุมชนอีกด้วย ทำให้สามารถพัฒนาศักยภาพในการประสานความรู้เข้ากับการปฏิบัติได้สูงกว่าเด็กนักเรียนที่เรียนอยู่ในระบบทั่วไป

ประการที่สอง ความมั่งคั่งทางทรัพย์สินของชุมชน (community wealth) ซึ่งมีเพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา นอกจากนั้นจะเป็นเครื่องค้ำประกันถึงระบบสวัสดิการที่สมาชิกชุมชนจะได้รับอย่างยั่งยืนในอนาคตแล้ว ยังเป็นเครื่องทดสอบถึงศักยภาพในการจัดองค์การทางสังคมของชาวโคกที่ใช้พุทธศาสนาเป็นอุดมการณ์ชี้นำและสร้างศรัทธาแก่ "ผู้บุกเบิกไปสู่อุดมคติ(utopia)อีกด้วย

ผลประโยชน์ที่ไม่ใช่ทางกายภาพ: ที่สำคัญได้แก่

ประการแรก การบรรลุถึงสังคมที่ปลอดจากอบายมุขและลัทธิบริโภคนิยมซึ่งถือว่าเป็นต้นตอของความเสื่อมของสังคมและนำมาซึ่งปัญหาสังคมนานัปการ ในประเด็นนี้สมาชิกของชุมชนจะมีความรู้สึกปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของตัวเอง ซึ่งเป็นเรื่องที่เกือบจะหาได้ไม่ม่ายนักสำหรับสังคมไทยโดยทั่วไป ที่ผู้คนล้วนต่างเผชิญกับความเสี่ยงต่อชีวิตและทรัพย์สินที่จะเกิดขึ้นในนานารูปแบบ

ประการที่สอง การรื้อฟื้นคุณค่าการช่วยเหลือเกื้อกูล ซึ่งเป็นสิ่งที่ทวนกระแสกับความเป็นไปในสังคมใหญ่แน่นอนว่าบริบททางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีหลักประกันในการดำรงอยู่ของชีวิตที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นับเป็นส่วนสำคัญที่หนุนช่วยให้คุณค่าการช่วยเหลือเกื้อกูลกันสามารถแสดงออกได้เต็มที่ อีกทั้งสามารถทำให้คุณค่าดังกล่าวนี้พัฒนาไปได้อีกหลายมิติ ที่สำคัญด้วยเช่นกันก็ได้แก่ การแพร่ขยายของคุณค่านี้ออกไปสู่ชุมชนอื่นๆที่อยู่รอบข้างชุมชนสี่ระบอโคก ดังในกรณีของ กลุ่มกสิกรรมไร้สารพิษ¹ ที่มีการดำเนินกิจกรรมหลากหลายรูปแบบ

¹ กลุ่มกสิกรรมไร้สารพิษเป็นกลุ่มชาวบ้านที่อยู่นอกชุมชนสี่ระบอโคกที่ได้ดำเนินกิจกรรมด้านวัตถุดิบไปพร้อมกับชุมชนสี่ระบอโคกมาตั้งแต่ต้น ปัจจุบันกลุ่มกสิกรรมไร้สารพิษได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานการลงทุนเพื่อสังคม (SIF) ตามโครงการจัดสวัสดิการเร่งด่วนให้กับประชาชน (SIP Menu 5) มาดำเนินการเป็นเงิน 10.5 ล้านบาทโดยมีชุมชนสี่ระบอโคกเป็นพี่เลี้ยง กลุ่มกสิกรรมไร้สารพิษสามารถสร้างเครือข่ายกลุ่มผู้รับประโยชน์ตามโครงการนี้ได้ถึง 42 กลุ่มมีสมาชิกรวมกันประมาณ 1 พันคนเศษ โดยในแต่ละกลุ่มจะต้องมีสมาชิกจากกลุ่มกสิกรรมไร้สารพิษเป็นสมาชิกผู้ประสานงานอย่างน้อย 1 คน ความช่วยเหลือที่เครือข่ายนี้ช่วยให้กับสมาชิกเครือข่ายจะมีทั้งการช่วยเหลือแบบสงเคราะห์ให้เปล่า เช่น การช่วยเหลือผู้พิการ ผู้ติดเชื้อ ทุนการศึกษานักเรียน เป็นต้น ส่วนการช่วยเหลืออีกแบบหนึ่งก็คือการช่วยเหลือในการปรับเปลี่ยนอาชีพ กระบวนการผลิต ซึ่งการช่วยเหลือในลักษณะนี้ ผู้รับการช่วยเหลือจะต้องรวมกลุ่มกันนำเงินที่ได้รับไปทำ

ตั้งแต่การทำกิจกรรมไร่สารพิษ การรับซื้อและการจัดจำหน่ายผลผลิต การจัดตั้งกองทุนการตลาด กองบุญสัจจะ ออมทรัพย์ และกองทุนสวัสดิการขึ้นมาดูแลสวัสดิการกันเองอีกต่างหาก ซึ่งโดยรวมแล้วเป็นการตอบทเรียนส่วนใหญ่ไปจากชุมชนศีระะอโคก แต่ปรับให้เข้ากับชีวิตของตัวเองที่ไม่ได้มีการเน้นการปฏิบัติตนในเรื่องศีลและธรรม เข้มข้นเท่ากับชาวอโคก

ความหวัง/ความใฝ่ฝัน:

อาจกล่าวได้ว่า ชาวอโคกมีความใฝ่ฝันถึงสังคมคานติสุข ที่สมาชิกมีชีวิตอย่างความผาสุกอย่างเสมอภาคกัน อีกทั้งเปิดโอกาสให้มีการพัฒนาศักยภาพของตัวเองได้อีกด้วย แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นมีศาสนาเป็นแกนหลัก โดยการผสมผสานขององค์ประกอบที่สำคัญของสังคม 3 ส่วนด้วยกันคือ บ้าน วัด โรงเรียน ซึ่งรวมเรียกว่า "บวร" (ดูหน้า 13 ข้างต้น) เป็นตัวขับเคลื่อนชุมชนให้ก้าวหน้าพัฒนาไป โดยมีชุมชนอโคกต่างๆ เป็น ตัวแบบ (model)

ในปัจจุบัน แม้ว่าการดำเนินงานของชุมชนศีระะอโคกจะเริ่มปรากฏเป็นรูปเป็นร่างตามเค้าโครงความคิดอย่างชัดเจนมากขึ้น แต่ก็ยังถือว่ายังอยู่ในขั้นทดลอง อย่างไรก็ตาม การที่ผลการดำเนินการต่างๆ เหล่านี้ทำให้ชุมชนศีระะอโคกสามารถขยายเครือข่ายและขอบเขตการทำงานออกไปกว้างขวางขึ้นอีกมากทีเดียวในท่ามกลางภาวะวิกฤติของสังคมเท่ากับเป็นเครื่องชี้วัดในระดับหนึ่งว่า สังคมอุดมคติที่ปฏิบัติได้ (practical utopia) นั้นมีอยู่จริง แม้ว่าจะอยู่ที่ปลายขอบฟ้าก็ตาม

9. สรุป

แม้ว่าอุดมคติ "การพึ่งตนเอง" เฉพาะกรณีของชุมชนศีระะอโคกไม่อาจสามารถแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนในเชิงปริมาณ เนื่องจากมีข้อจำกัดทางด้านข้อมูล อีกทั้งจำเป็นต้องศึกษาวิเคราะห์ชุมชนชาวอโคกทั้งหมด (Asoke System) แต่ก็อาจกล่าวได้ในระดับหนึ่งว่า จากการศึกษาดังกล่าวถึงกระบวนการทำงาน (process of work) ของกลุ่มชาวอโคก ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็น หนึ่งในส่วนของการปฏิบัติการทางอุดมการณ์ ที่ผู้นำคือ ท่านโพธิรักษ์ ได้สร้างขึ้น และไปมีอิทธิพล/ สัมพันธ์กับบรรดาสมาชิกชาวอโคก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อุดมการณ์ "บุญนิยม" ซึ่งเป็นอุดมการณ์ส่วนที่สำคัญของชาวอโคก และเป็นการสร้าง "อัตลักษณ์" (Self identity) ของกลุ่มชาวอโคกเองอีกด้วย หรือ สอง ในส่วนของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์กับการผลิตทางเศรษฐกิจที่เน้นการพึ่งตนเอง ซึ่งในที่นี้หมายถึง การผลิตซ้ำของอุดมการณ์ในชีวิตประจำวัน (Ideological reproduction in everyday life) และที่สำคัญด้วยเช่นกันในประเด็นนี้ก็คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มชาวอโคกกับชาวบ้านที่ติดต่อสัมพันธ์กันทั้งทางเศรษฐกิจและศาสนา ทั้งสองประเด็นที่กล่าวมาในที่นี้นับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ทำให้อุดมการณ์แบบชาวอโคกได้แพร่ขยายออกไปสู่สังคมในวงที่กว้างมากขึ้นทุกทีๆ

กิจกรรมอาชีพสร้างรายได้ขึ้นมาและจะต้องส่งเงินส่วนหนึ่งกลับคืนให้กับแม่ข่ายเพื่อที่จะหมุนเวียนช่วยเหลือกลุ่มอื่นๆต่อไป ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งที่จะทำให้เครือข่ายยั่งยืนยิ่งขึ้น

อนึ่ง กล่าวเฉพาะในมิติทางเศรษฐกิจ เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของกลุ่มชาวอโศกที่เน้น “บุญนิยม” ที่ดูเหมือนว่าจะท้าทาย “ทุนนิยม” นั้น ในความเป็นจริง คงได้มุ่งหวังที่จะจัดให้ “ทุนนิยม” หดไปแต่อย่างใด หากทว่า ต้องการเสนอทางเลือกในการดำรงชีวิตที่เหมาะสมของชาวพุทธที่ดีมากกว่า ทั้งนี้และทั้งนั้น เป็นการเริ่มต้น (Entry point) ด้วยแนวคิดหรืออุดมการณ์ศาสนา แทนที่จะเป็นแนวคิดเศรษฐกิจการเมือง เช่น สังคมนิยม เป็นต้น เพราะคิดว่าสิ่งนี้น่าจะเป็นสิ่งที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมรากฐานดั้งเดิมของสังคมไทย ทั้งนี้และทั้งนั้น ทางเลือกดังกล่าวนี้ยังสามารถครอบคลุมกลุ่มคนจากทุกชนชั้น (รวมถึงเครือข่ายต่างๆที่ประสานสัมพันธ์กับกลุ่มชาวอโศก) เป็นกลุ่มทางประวัติศาสตร์ (Historical Bloc) ที่ล้วนมีจุดมุ่งหมายสู่ “วิถีชีวิตและวิถีการผลิตแบบพุทธที่แท้จริง”

บรรณานุกรม

รายชื่อเอกสารประกอบการค้นคว้า

- กิตติกร สุนทรานุรักษ์. 2543. รายงานการศึกษาข้อมูลชุมชนศีระะอโศก ตำบลกระแซง อำเภอแก่นทระลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ. งานวิจัยภาคสนามประกอบการเขียนวิทยานิพนธ์เรื่องการพัฒนาชุมชนพึ่งตนเอง: กรณีศึกษาชุมชนศีระะอโศก.
- จรัสเรือง ศิริวัฒนรักษ์. 2542. การพัฒนาแบบพึ่งตนเองกับการพัฒนาในเชิงพุทธ กรณีศึกษาชุมชนศีระะอโศก. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต(รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ไม่ระบุนามผู้แต่ง. “ชุมชนศีระะอโศกบนวิถีบุญนิยม...ฝ่าวิกฤตทุนนิยมมาได้อย่างไร?. เอกสารประกอบการรายการชุมชนเสวนาครั้งที่ 9 ‘เศรษฐกิจชุมชน: บนทางเลือกเพื่อทางรอดของสังคมไทย’ ณ ห้องประชุม 6-1 ชั้น 6 อาคารสำนักอธิการบดี มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต วันที่ 26 กันยายน พ.ศ.2543.
- มาเรีย-เลนา เฮ็กลา-โฮร์น. 2541. มองพุทธศาสนาด้วยสองตาเปิด ความเชื่อและการปฏิบัติของสันติอโศก. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ฟ้าออกัย
- สมบัติ จันทรวงศ์. 2532. รายงานการศึกษาเรื่อง ชุมชนปฐมอโศก: การศึกษาพุทธ-ยูโทเปีย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มูลนิธิธรรมสันติ
- อัจฉริย์ ทองคำเจริญ. 2542. รูปแบบการทำกิจกรรมธรรมชาติเพื่อการพึ่งตนเองของกลุ่มสันติอโศก: กรณีศึกษาชุมชนศีระะอโศก อำเภอแก่นทระลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สัมภาษณ์บุคคล

- นางสาวขวัญดิน สิงห์คำ (อดีตผู้ใหญ่บ้าน) วันที่ 26 พฤศจิกายน 2543
- นายแก่นฟ้า แสนเมือง (วิศวกรชุมชน) วันที่ 26 พฤศจิกายน 2543